

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**NEVSAL-İ AFİYET (H.1316/M.1900 TARİHLİ) SALNAMESİNİN
ÇEVİRİ YAZISI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
EKREM TAŞDEMİR**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. NECMETTİN AYGÜN**

AKSARAY 2019

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

NEVSAL-İ AFİYET (H.1316/M.1900 TARİHLİ) SALNAMESİNİN
ÇEVİRİYAZISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EKREM TAŞDEMİR

DANIŞMAN
Prof. Dr. NECMETTİN AYGÜN

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİNFORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezdin fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ekrem
Soyadı : TAŞDEMİR
Bölümü : Tarih
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Nevsal-i Afiyet (H.1316/M.1900 Tarihli) Salnamesinin Çeviri
Yazısı

İngilizce Adı : Writing the medical almanac dated 1900 with new letters

ETİK İLKELERE UYGUNLUKBEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

YazarAdıSoyadı: Ekrem TAŞDEMİR

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Eren TAŞDEMİR tarafından hazırlanan NEUSALİ AFİYETİ SAL-
NAMESİNİN (H.196/ m.199) SÖZEL YAZILI başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi.....Tarih.....
.....Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Unvanı Adı Soyadı)
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Prof. Dr. Necmettin
AYGÜN
Tarih / Aksaray

İMZA

T. AYGÜN

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Doç. Dr. Tamer DÜLÜN
Tarih / Aksaray

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)
(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Dr. Öğr. Üyesi Telin TÜRKER
NİĞDE Üniversitesi

T. DÜLÜN
T. TÜRKER

Tez Savunma Tarihi: 13/06/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/07/2019 tarih ve 2019/29-8...
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin
Adı Soyadı

Eren TAŞDEMİR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİYANOĞLU

Sevilay USLU DİYANOĞLU

TEŞEKKÜR

“Nevsal-i Afiyet (H.1316/M.1900 Tarihli) Salnamesinin Çeviri Yazısı” isimli çalışmanın diğer sayıları ya da benzer bir çalışma olmadığından ve tıp salnamesinin muhteviyetında ziyadesiyle tıbbîterimler olduğundan okumak kolay olmadı. Çalışma boyunca fikirleriyle yardımcı olan hocalarıma yardım ve desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma ve sürekli beni teşvik eden aileme can-ı gönülden teşekkür ederim.

Ekrem TAŞDEMİR

2019/Aksaray

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
NEVSAL-İ AFİYET (H.1316/M.1900 TARİHLİ) SALNAMESİNİN
ÇEVİRİ YAZISI

Yüksek Lisans Tezi
Ekrem Taşdemir, Aksaray 2019

ÖZET

Tıp tarihi insanlık kadar eskidir. İslam medeniyetinde en önemli hususlardan birisi insandır. İnsanın fizyolojik ve psikolojik sağlığının muhafazası için yöneticiler hastahaneler inşa ettirirken hekimler de hastalıklar karşısında çaresiz kalan insanların imdadına yetişebilmek için çalışmalarını devam ettirmişlerdir. İslam tarihinde birbirinden farklı ve önemli icatlara, keşiflere imza atan hekimlerin açtığı yoldan devam eden Türkler Osmanlının son dönemlerinde modern tıbbın uzağında kalmamaya gayret göstermişlerdir. Bunlardan birisi olan Besim Ömer Paşa’dır. Tıp alanındaki gelişmeleri, sağlık açısından neyin zararlı neyin faydalı olduğunu araştırmaktan ziyade bu konuda çalışan hekimlerin, araştırmacıların eserlerinden (kitap, makale vs) topladığı bilgileri Osmanlı Devleti döneminde ilk defa bir kitapta toplamıştır. “Nevsal-i Afîyet” ya da “Salname-i Tıbbî” adıyla bilim dünyasıyla buluşan bu eserden toplamda dört sayı vardır. Her sayısında gelişen bu önemli eserin ikincisini günümüz Türkçesiyle okuyucu ile buluşturmayı hedefledik. Eserde birbirinden ilginç makaleler bulunmaktadır. Bazı yazılar ve istatistikler 21. Yüzyılda tıp dünyasının uğraştığı konularda yardımcı olacak niteliktedir. Yine bu çalışmada iyi bir hekim ve araştırmacı olan Besim Ömer Bey’in hayatı da kısaca anlatılmıştır.

Bilim Kodu:

Anahtar Kelimeler: Tıp, Salname, Besim Ömer, 19. Yüzyılda Osmanlı

Sayfa Adedi: ...

Danışman: Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
WRITING THE MEDICAL ALMANAC DATED 1900 WITH
NEW LETTERS

(M.A. Thesis)

Ekrem Taşdemir, Aksaray 2019

ABSTRACT

History of medicine is as old as humanity. One of the most important issues in Islamic civilization is human. In order to maintain the physiological and psychological health of the man, the managers built the hospitals and the physicians continued their efforts to get rid of the helpless people in the face of the diseases. In the history of Islam, the Turks, who continued their paths by physicians who signed different and important inventions and discoveries, endeavored not to stay away from modern medicine in the last period of the Ottoman Empire. One of them is Besim Ömer Pasha. Rather than investigating what is detrimental to what is detrimental to health and what is beneficial in the medical field, the information gathered by the physicians and researchers in the field (books, articles, etc.) was collected in a book for the first time in the Ottoman Empire. There are four numbers from this work which meet the world of science with the name “Nevsal-i Afiyet” or “Salname-i Tıbbî”. We aimed to bring these second one of this important work, which is developing in every issue, to the reader with today's Turkish. There are interesting articles in the work. Some of the articles and statistics will help in the field of medicine in the 21st century. In this study, Besim Ömer Bey, who is a good physician and researcher, is also briefly described.

Science Code :

Key Words : Medicine, Salname, Besim Ömer, Ottoman in the 19th Century

Number :

Supervisor : Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

KISALTMALAR

a.g.e	adı geen eser
bkz.	bakınız
TALİD	Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDİA	Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1.Tıp Tarihine Genel Bakış	2
2.Osmanlı Tıbbı.....	3
2.1.Son Dönemde Osmanlı’da Tıp.....	4
3.Salnameler Hakkında Genel Bilgi	7
3.1.Devlet Salnameleri.....	7
3.2. Özel Salnameler	11
BÖLÜM I.....	13
BESİM ÖMER BEY’İN HAYATI VE ESERLERİ	13
2.1. Besim Ömer Bey’in Çocukluğu ve Öğrenim Hayatı.....	14
2.2. Besim Ömer Bey’in Hizmetleri.....	16
2.3. Besim Ömer Bey’in Vefatı.....	19
2.4. Besim Ömer Bey’in Eserleri	19
BÖLÜM II	24
NEVSAL-İ AFİYET	24
2.1.Nevsal-i Afîyet (Tıp Salnamesi)	24
2.1.2.Nevsal-i Afîyet’in Şekli Hakkında.....	25
2.1.2.Nevsal-i Afîyet’in Muhtevası Hakkında	26
2.1.2. Makaleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler	30
BÖLÜM III.....	33
METİN	33
SONUÇ.....	350
KAYNAKÇA.....	353
EKLER.....	354

GİRİŞ

Nevsâl-i Afiyet isimli bu salname 4 seriden oluşan salnamenin ikincisidir. Miladi 1900 yılında neşredilmiştir. Bu salname hakkında araştırma yaptığımızda daha evvel herhangi bir çalışma yapılmadığını fark edince böyle önemli bir eserin çeviriyazısını yaparak meraklılarıyla, tıp tarihi araştırmacılarıyla buluşturalım istedik. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmanın esasını teşkil eden “Salname-i Tıbbî” yani daha bilinen adıyla “Nevsâl-i Afiyet” dil olarak o kadar da kolay değildi. Terim o kadar fazladır ki hakkıyla okumak uzun bir süreç gerektirdi. Türkçe olmayan kelimelerde, özellikle isimlerde çok daha dikkat etmek gerekti. Çok az da olsa emin olamadığımız yerler oldu. Bunları sonundaki soru işaretiyle yazmayı tercih ettik. Yine hiçbir şekilde okuyamadığımız kelimeleri ise ... olarak bıraktık. Sayfa numaralarını köşeli parantezle [x] ve bolt olarak yazdık. Bazı sayfalar eksikti. Bunları da yine metin içerisinde belirttik.

Eserin muhtevasından aşağıda bahsediyoruz. Lakin burada eserin öneminden kısaca bahsetmenin isabetli olacağına inanıyoruz. Salname yayınlandığı dönemde oldukça önemli bir boşluk doldurmuştur. Zira salname yayıncılığı çevirisini yaptığımız dönemde daha yarım asırlık bir geçmişe sahiptir ve tıp alanında hiçbir salname yayını olmamıştır. Bu eserlerin neşredilmesiyle birlikte tıpla alakalı bilgiler, dünyanın farklı yerlerinde yayımlanmış makaleler, sağlık alanındaki gelişmeler ve daha nice haberler ilk defa bu eserlerde yani tıp nevsallerinde toplanmıştır.

Eserin en büyük özelliği kanaatimizce çocuk doğumunda ve anne sağlığında bir çığır açmış olan, ilmî usulleri iyi bilen ve uygulayan Besim Ömer Bey’in dikkat ve rikkatidir. Bazı tepkileri göğüsleyebilen, bir ilim adamında olması gerekenden fazla cesaret sahibi Besim Ömer Bey’in çalışmaları, tecrübesi ve dünyadaki gelişmeleri takip eden kişilik olan şahsî gayretleri bu eserlerde yer almaktadır. Çevirisini yapmış olduğumuz tıp salnameleri dönemin en önemli kaynaklarından birisi olmakla birlikte günümüzün pek çok araştırmacısına da bir başucu kaynaktır. Bu eserde sadece tıpçıları ilgilendiren bilgiler yer almaz. Aynı zamanda pek çok disiplinin de istifade edeceği bilgiler yer alır. Bu önemli bilgiler bugünün araştırmacıları için istatistiki bilgiler çıkarabilmesine yaradığı gibi bir asır öncesi ve sonrasının anneleri, çocukları, hastalıkları, hastalıklara yönelik teşhis ve tedaviler için de kıyas ve yorum yapma imkanı tanımaktadır.

Alternatif tıp kavramı her ne kadar son zamanlarda daha çok duyulmuş olsa da tıp salnamelerinde konuyla alakalı ilginç tespitler yer almaktadır.

1.Tıp Tarihine Genel Bakış

Tıp tarihi insanlık ile yaşıttır denilse mübalağa edilmiş olmaz. “Tıp” ve bu kelimedenden türeyen “tabib” veya “tababet” gibi kelimeler Arapça’dır ve “tıbb” kelimesi mevcudu muhafaza ve eksikliği onarmak anlamları taşımaktadır¹.

Tıp tarihi araştırmacılarından akla ilk gelen Prof. Dr. Haydar Ali Bayat’tır ve tıp için “bilimleşmiş bir sanat” tanımlaması yapar. Tabiplerin birer sanatçı gibi kabul edilebileceğini de ifade eder. Bayat, şöyle devam eder:

“Tıp, bilimden ziyade bilimleşmiş bir sanat, teknik bir disiplin, yani fendir. Matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi saf bilimler deskriptiftir, yani alanını tanımayı, tanıma kavuşturmayı amaçlar. Buna karşılık, tıpta olduğu gibi, varolan bilgileri insan yararına kullanmak, bu amaçla bilgi üretmek, teknik disiplinlerin, yani fenin işidir. Hekim, bilimsel metot ve prensipleri içeren, sonunda sanat olarak kalacak bir eğitim görür. Meslek hayatına atılan hekimin tabiat kanunlarını açıklamak gibi bir çabası olmaz. Onun amacı hastasına faydalı olmaktır. Bir başka deyişle, tıp bir bilim, hekimlik ise sanattır. Hekimliğin pratik tarafı, Hippokrates’ten XIX. yüzyıl ortalarına kadar birinci derecede sanat, ikinci derecede bilim olma özelliğini sürdürmüş, modern üniversitelerde gelişen bilimlerden faydalanarak bilimsel olarak kazanmıştır”².

Antik dönemle alakalı bilgi yok denecek kadar azdır. Bu dönemde daha çok büyülere ve büyücülere inanıldığı ve medet umulduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte arkeolojik kazılardan çıkan bazı kemiklerde, özellikle bazı kafataslarında cerrahi müdahale izleri görülmektedir³. Genelde kabul görmüş olan ilk tıp büyüğü Aesculapius’dur. Kendisinden ilk kez İlyada’da Homeros bahsetmiştir: “Çağır Asklepios oğlunu, kusursuz hekimi” demektedir. Önce Zeus’un gazabıyla yıldırım çarpmasıyla öldürülen Asklepios daha sonra yine Zeus tarafından tıp tanrısı olarak ilan edilir. Tıp amblemlerinde yer eden, temeli doğu kültürüne dayanan ve tarihi M.Ö. 3000’ lere uzanan yılan figürü de, Asklepios ve O’nun asası ile bütünleşmiştir. Hatta Asklepios sözcüğünün grekçe “Askalabos” sözcüğünden geldiği söylenir ki, bu da yılan anlamına gelir. Ve Asklepios’un şifa veren gücünü yilandan aldığı, halkın da adaklarını Asklepios’a değil de bu yılanı sunduğu söylenir. Öyle ya da böyle, yılanlı asası ile Asklepios tıp tarihinin önemli dönemeçlerinden birini tutan bir sembol olarak yerini almıştır⁴.

¹ Peter E. Pormann, “Tıp”, TDİA, C.41, 2012, s.101.

² Ali Haydar Bayat, **Tıp Tarihi**, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2016, s.16.

³ Bkz. asiklihyuk.org.tr

⁴<https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce> (erişim:26.05.2019/14:09)

Antik dönemin en ileri uygarlıkları Mezopotamya'daki Babil ve Nil nehri boyunca kurulmuş Mısır İmparatorluğu idi. Her iki uygarlığında birbirinde farklı tarzda tıp ekolleri vardı. Mısırlılar dinsel ihtiyaçları dolayısıyla insan mumyalama işlemlerinde çok ilerlemişlerdi. Bu nedenle Mısır tıbbı faydacı ve deneysel bir niteliğe sahipti. Mezopotamya tıbbında ise dinsel uygulamalar ve doğaüstü varlıklara (kötü ruhlar, şeytanlar vb.) inanç ön planda idi. Hititler her iki ekolden de faydalanmış olsalar da Mezopotamya tıbbının etkisi daha ağır basıyordu. Hitit tıbbında en önemli hastalığa neden olan beş sebep şöyle sıralanmaktadır;

Tanrıların ihmal edilmesi veya onlara karşı işlenen suç ve günahlar,

Bedensel ve ruhsal kirlilik (Hititlerde dini yönden temizlik çok önemliydi),

Mağaralar, düdenler ve yer çatlaklarından çıkarak insanları kötü biçimde etkileyen birtakım kötü güçler,

Ölü ruhların huzursuz edilmesi ve kara büyü⁵

Hititler sonrasında özellikle Helenistik dönemde pek çok alanda önemli isimler izler bırakmışlardır. Antik dönemde Yunanlar da tıp tarihi bakımından es geçilemezdir. İnanışa göre Zeus'un oğlu ve kızı olan Apollo ile Artemis özellikle insanlara salgın hastalık gönderip sonrada şifaveriyordu. Apollo'nun gayri meşru bir ilişkiden olmayarı tanrı yarı insan Asklepios ise tıp tanrısı olarak bilinmekteydi. Asklepios'unda çocukları da sağlıklı ilgiliydi; kızı Hygiea (Hijyen-temizlik tanrıçası), Panacea (her derde deva olan ağrıları dindiren tanrıça), oğlu Telesphorus (nekahat devri tanrısı), Makhaon (cerrahların tanrısı), Podaleiros (görünmeyen kötülükleri iyi eden tanrı). Önceleri Asklepios'a adanmış sağlık tapınakları yalnızca çeşme, kaynak, tapınak ve sunak bölümlerinden oluşmaktaydı. Sonradan bu yapılara kütüphane, kaplıca / hamam (hidroterapi amaçlı) gibi diğer sağlık yapıları eklenmiş, hastakabul edilerek burada rahipler hizmet vermeye başlamıştır. Bu ilk şifa evleri Asklepion adını aldı⁶.

Mitolojiden öte, yaşadığı kesin olarak bilinen ve hizmetleri sonucu tıbbın babası olarak kabul gören ise Hippocrates olmuştur. M.Ö. 460-450 yılları arasında Kos adasında doğan ve babası da doktor olan Hipokrat'ın tıbbı katkılar ve getirdiği felsefe dünya tıp çevrelerince hâlâ kabul görür ve bu sebeple bir çok ülkede hekimler mezun olurken "Hipokrat Andı" adı altında meslek yemini ederler⁷.

⁵ Bektaş Murat Yalçın , Mustafa Ünal , Hasan Pirdal, Yasin Selçuk, "Anadolu tıp tarihi - Bölüm I", **Türk Aile Hek. Dergisi**, S. 20, 2016, s.33-44

⁶ Bektaş vd. **a.g.e**, s.38.

⁷ <https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce> (erişim:26.05.2019/14:57)

2.Osmanlı Tıbbı

Tıp tarihinin bu uzun serüveninde bizim odaklandığımız kısım Osmanlı dönemidir. İslam medeniyetinin önemli temsilcilerinden olan Osmanlı Devleti dünyadaki gelişmeleri takip etmeye çalışmıştır. Osmanlı dönemindeki tıp İslam öncesi dönem (Orta Asya), İslami dönem (Türkistan hanlıkları, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı), ve Modern/Çağdaş dönem olarak üçe ayrılmaktadır.

Osmanlıdan bahsetmeden evvel Anadolu Selçukluları döneminde dönemin hastahaneleri olan ve ülkenin genelinde bulunan “dârüşşifâlar” hakkında kısaca izahta bulunmak gerekir.

Genellikle hükümdar ailesi tarafından yaptırılan dârüşşifâlar büyük vakıflarla beslenmiş, devlete yük olmadan uzunsüre faaliyet gösterebilmiştir. Tedavinin ücretsiz yapıldığı bu kurumlarda hekimler, cerrahlar, kehhaller, eczacılar ve hizmetli grubu görev yapmıştır. Tıptarihinde önemli bir yere sahip olan bu hastahaneler, Anadolu Selçuklularının yüksek medeniyet seviyesinin en önemli göstergesidir⁸.

Osmanlı hekimleri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar klasik İslâm tıbbına bağlı kaldı. İbn Sina'nın eseri başta olmak üzere tıbbı dair temel eserler okutuldu; İbn Sina'nın eseri Tokadî tarafından “Tahbîzü'l-mathûn” adıyla Türkçe'ye tercüme edildi. Aynı zamanda antik dönemin önde gelen isimlerinden Hipokrat, Galen (Câlinûs), Dioskorides gibi şahsiyetlerin kitaplarından çeviriler ve alıntılar üzerinde açıklamalar yapılarak tartışmalar yürütüldü. Çeşitli hastalıklar olduğundan hastanelerin de buna hizmet etmesine dikkat edildi. Örneğin cüzzamlılar için şehirden biraz uzakta ayrı bir sağlık kuruluşu tesis edilmiştir⁹.

2.1.Son Dönemde Osmanlı'da Tıp

Klasik dönemde halka sağlık hizmeti veren vakıf kurumları olan dârüşşifâların yapımı XVII. yüzyıldan sonra sürdürülmedi. Depremler ve yangınlar yüzünden harap olmaları yanında zengin gelir kaynaklarının XIX. yüzyılda kaybedilen topraklarda kalması veya başka kişi ve kurumlara devredilmesi gibi sebeplerle gereken onarımları yapılamadı ve

⁸ A.H. Bayat, **Tıp Tarihi**, s. 267.

⁹ Nil Sarı, “Osmanlı Tıbbı”, **TDİA**, C.41, 2012, s.104.

kuruluş amacına uygun olarak işletilemez duruma geldi. Diğer yandan tıp alanındaki yenilikler karşısında yetersiz kalmaya başlayan, gelişen yeni tıbbın gereklerini karşılayamayan yapılarıyla dârüşşifâlar kuruluştaki işlevlerini kaybetti. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren çağın tıp uygulamalarına ve görev dağılımına uygun biçimde planlanan gurebahastahaneleri, yüzyılın ikinci yarısında da belediye hastahaneleri açılmaya başlandı¹⁰.

Tıp tarihinde çok önemli değişim, başka bir ifadeyle gelişim 19. asrın ortalarında olmuştur. Tıp tarihi araştırmacılarından Aykut Kazancıgil bu hususu şöyle açıklamaktadır:

Birinci husus, o zamana kadar teorik varsayımlara dayalı hekimlik bilgileri birden bire pozitif bilimlere dayalı köklere kavuşmuş ve hekimlik inanılmaz bir güçle ilerlemeye başlamıştır. XIX. yüzyıl başında F. Bichat (1771-1802), binlerce otopsiye dayanan çalışmaları sonucunda, hastalığın nedenlerinin organların dokularındaki bozukluğa dayalı olduğunu tespit etmiş ve sonuçlarını yayınlamıştır. Ondan kısa bir süre önce G. B. Morgagni (1682-1771), dokuların histolojisi ve yapısal değişiklikleri hakkında öncü çalışmalar yapmıştır. Yüzyılın ortasına gelindiğinde bu ilk adımlar ve ondan sonra gelen büyük birikim, yüzyılın ikinci yarısındaki büyük atılımı sağlamıştır. Önce, -Türkiye'ye de gelmiş olan- tanınmış patolog R. Virchow (1821-1902) Die Cellularpathologie başlıklı ünlü kitabını 1858'de yayınlamış ve artık hastalığın hücre düzeyinde olduğunu tespit etmiş ve bulgularını bütün dünyaya yaymıştır¹¹.

III. Selim zamanında yeni tıp eğitimi veren, bir Tıphane açılması düşünülmüş ise de teşrih (anatomi) yasağından dolayı ulemeden çekinen padişah cesaret edemediğinden bu duruma farklı bir çözüm bulmuş ve 1805'te Rumlara tıp fakültesi kurmaları iznivermiştir. O dönemin hekimbaşısı 21 yaşında ilk hekimbaşlığını yapan Mustafa Behçet Efendi bu dönemde de yeni tıp eğitimi veren bir Tıphane kurulması için çaba sarfetmiş, ama amacına ulaşamamıştır. Nitekim Mustafa Behçet Efendi, II. Mahmut zamanındaki hekimbaşlığı sırasında (53 yaşında) tıp eğitiminin düzeltilmesi için yeniden büyük bir çaba içine girmiş ve 1827 yılında bu amacına ulaşmıştır¹².

Sultan II. Mahmut 1826 yılında uzun zamandır uğraştığı bir meseleyi halletmiş, düzeni tamamen bozulmuş olan yeniçeri Ordusu'nu ortadan kaldırıp (17 Haziran 1826) yeni bir ordu kurmuştur (Asakir-i Mansure-i Muhammediye). Orduya hekim ve cerrah

¹⁰ Nil Sarı, **a.g.e**, s.106.

¹¹ Aykut Kazancıgil, "Türkiye'de Tıp Tarihi", **TALİD**, C.2, S.4, 2004, s.213.

¹² <https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce> (erişim: 26.05.2019/16:02)

yetiştirilmesi gereksinimi fırsat bilen hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi 26 Aralık 1826'da II. Mahmut'a yeni tıp okulunun kurulmasının amacını, bu okulun nasıl ve nerede kurulacağı konusunda öneride bulunmuş ve Padişaha bunu onaylatmayı başarmıştır. Sultan II. Mahmut'un yenilikçi hareketleri sonucu, hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin de katkılarıyla batılı anlamda ilk tıp mektebi olan, Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire 14 Mart 1827 Çarşamba günü Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda kurulmuş olup böylece 14 Mart tıp tarihimizde yerini almıştır¹³.

20. Yüzyılın başında, 1903'te, Suriye'nin vilayeti Şam'da, Şam Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyesi adıyla bir tıp fakültesi kurulmuştur. Din-mezhep farkı gözetmeksizin, yöre halkına ve çevre vilayetlerdeki -Osmanlı uyruğu olsun veya olmasın- herkese açık olan okul, hocalarının fedakâr çalışmaları sayesinde, hükümet merkezinden uzak bir şehirde, yabancı tıp okullarıyla rekabet edecek kadar iyi eğitim verir hale gelmiş, 1918'de Suriye'nin Osmanlı idaresinden ayrılmasına kadargeçen 16 yıllık süre içinde 529 doktor ve eczacı yetiştirerek bölge halkına hizmet etmiştir. Arapça tıp eğitimi veren ilk kurum olan Şam Üniversitesinin bu özelliği, Osmanlı tıp eğitiminin sonucudur denebilir¹⁴.

İlk tıp bayramı 1. Dünya savaşı sonunda, 14 Mart 1919'da, işgal altındaki İstanbul'da yabancı işgal kuvvetlerine karşı tıp öğrencilerinin bir tepkisi olarak 1919 yılında kutlandı. Tepkilerini bu şekilde dile getirmeye çalışan öğrencilerin bu törenine Dr.Fevzi Paşa, Dr.Besim Ömer Paşa, Dr.Akil Muhtar (Özden) gibi dönemin ünlü hocaları da katılmıştır. 1933'de "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" İstanbul Üniversitesi'ne dahil olmuş. Peşinden de 1945'te Ankara Tıp Fakültesi, 1954'te Ege Tıp Fakültesi kurulmuştur. Günümüze kadar gelen bu "14 Mart Tıp Bayramı" kutlamaları, artık içinde bulunduğu haftayı da kapsayacak şekilde önceleri "Sağlık Haftası" ve daha sonra "14 Mart Tıp Haftası" olarak kutlanmaktadır.

¹³ Tıphane-i Amire 1827'den 1836'ya kadar Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağında gündüz eğitimi yaptı. 1836 yılında Sarayburnu'ndaki Askeri Kışla'ya (Otlukçu Kışlası'na) taşındı. Aynı binada eğitim gören Cerrahhane de burada tıp eğitimi ile birleşip, eğitim yatılı hale getirildi. Bu binanın yetersiz hale gelmesi ile Galatasaray'daki Enderun ağaları okulu tekrar elden geçirilip düzenlenmiş ve Tıbbiye 1839'da Galatasaray'a taşınmıştır. Bu okula Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adı verilmiştir.

¹⁴ Bayat, **Tıp Tarihi**, s.332.

3.Salnameler Hakkında Genel Bilgi

Kelime anlamı yıllık olan “salname” yakın dönem tarih araştırmaları bakımından oldukça önemlidir¹⁵. Osmanlı Devleti’nde merkezî yönetimin, nezâretlerin, askerî kurumların, vilâyetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı neşriyata salnâme adı verilmiştir. Kelime Farsça sâl (yıl) ile nâme (yazılı şey, mektup) kelimelerinden meydana gelmiş olup bu eserlere nev-sâl de denilmiştir¹⁶.

Osmanlı Devletinin son dönemini etkileyen en önemli dönüm noktalarından olan Tanzimat sonrasında pek çok yenilik olmuştur. Salnamelerin yayınlanması da bu değişikliklerin devamı olarak görülebilir. Zira Tanzimatın en önemli hedefleri arasında modern devletin tesis edilmesi idi. Mülkî ve idarî yönden istatistikî bilgi edinmek için salnamelerin yayınlanmıştır.

Tanzimat’tan sonra Osmanlı devleti yayın hayatına giren salnameler 1847’den itibaren yayınlanmaya başlamış olup, “Devlet”, “Nazırlık” ve “Vilayet” Salnameleri adı ile resmi olarak yayınlanmıştır. Bu salnameler devletin idari, askeri ve sosyal durumu ve teşkilatıyla ilgili önemli kayıtlar ihtiva etmekte olup son dönem Osmanlı Devleti ve Osmanlı şehirlerinin idari, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal durumunu aydınlatmak açısından kullanılması gereken önemli kaynaklardır. Özellikle Hicri 1300’den sonra yayınlanan içerikleri bakımından daha mükemmel bir hale gelmiş olup nüfus, eğitim, askeri ve ekonomik alanlarda istatistik açısından önemli bilgilere de yer vermiştir¹⁷.

3.1.Devlet Salnameleri

Salnamelerin en eskisi, en düzenlisi ve en uzun ömürlüsü Devlet Salnameleri olmuştur. İlk devlet salnamesi, Padişah Abdülmecid'in saltanatında Sadrazam Reşid Paşa'nın isteği ile Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve 1847 yılında “Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye” adı ile yayınlanmıştır. Devlet Salnameleri, 1847-1912 yılları arasında düzenli

¹⁵ Şunu hemen belirtmek gerekir ki her yıl yayınlanan salnamelerde bazı bilgiler hiç değişmez. Bu da salnamelerdeki bilgilere temkinli yaklaşmayı, bazı bilgi-tabloya şüpheli yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır.

¹⁶ Bilgin Aydın, “Salname”, **TDİA**, C.36, 2009, s.51.

¹⁷ İlhan Palalı, “Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.23, 2010, s.11.

bir şekilde yayınlanmıştır. Osmanlı Döneminin en son devlet salnamesi 1880 tarihlidir ve devlet salnamelerin hepsi altmış yedi tanedir¹⁸.

İlk Sâlnâmelerde sadece takvim ve devlet teşkilatı yazılı iken sonraları devletin resmi teşkilatından başka her nezaret ve daireye ait olarak amir ve memurların isimleri memuriyete atanma tarihleri rütbe ve nişanları da gösterilmiştir. Sâlnâmeler, genellikle devlet teşkilatı ve kadroları ile buraları işgal eden rical ve yüksek dereceli memur adlarını, memlekete ait sair, umûmi malumatı ihtiva etmektedirler.¹⁹

Resmî ve özel olarak iki ayrı tip salnameden bahsedilmektedir. Resmî salnamelerin ilki ve en önemlilerinden olan Devlet Salnameleri ilk olarak 1847’de Ahmet Vefik Paşa tarafından neşredilmiştir. Bu salname Batıda (özellikle Fransa) oldukça ilgi çekmiştir. İlkine göre içeriği daha zengin olan salnâmeleri yine Ahmed Vefik Paşa hazırlamıştır. İlkinden sonraki salnamelerin yayınında Ahmed Cevdet Paşa’ya yardım edenlerden birisi de Maârif Meclisi’nin başkâtibi Behcet Bey ve meclisin azalarından olan Rüşdü Bey’dir. *“1872 yılının sonunda çıkarılan bir irâde-i seniyye ile Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi tarafından hazırlanmaya başlanan devlet salnâmeleri, 1888 yılından itibaren düzenli biçimde Sicill-i Ahvâl Komisyon-ı Umûmîsi Tedkikat Kalemi’nce yayıma hazırlanmıştır. Sicill-i Ahvâl Komisyonu her yıl nezâret ve vilâyetlerden, geçmiş yıla ait bilgilerin güncellenmesi için önceki senenin salnâme formalarını gerekli yerlere göndererek bunlar üzerinde düzeltmelerin yapılmasını talep ederdi. Ancak istenilen bilgilerin zamanında ulaşmaması sebebiyle salnâmelerde yer alan biyografik bilgiler ve teşkilât şemaları hatalarla doludur”*²⁰.

Askerî Salnameler Osmanlı Ordusu hakkında bilgi veren ve orduda yer alan kadrolar ve bu kadrolarda yer almış kişilerin rütbe, isim gibi her türlü bilgilerini içeren resmi salnamelerdir. Bahriye Salnameleri neşredilmeden önce Askerî Salnameler deniz ordusu hakkında da bilgi vermiştir. Bahsi edilen Askerî Salnameler, ilk olarak 1865’de; sonuncusu 1908’de yayınlanmıştır²¹.

¹⁸Sinan Sevinç, **Zümrüd ü Anka Salnamesi**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2013, s.11.

¹⁹ Duygu Kararmaz, **Maliye, Maarif Ve Nafia Vekâletleri Salnamelerinin (1926-1927) Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonlu Metni**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Y. Lisans Tezi, 2018, s.4.

²⁰ Aydın, **Salname**, s.52.

²¹ Sevinç, **a.g.e**, s.13.

Hariciye Salnameleri Hariciye Nezareti'nce çıkarılmış olan resmi salnamelerdir. Bu salnamelerde Hariciye Nezareti'nin içteki ve dıştaki teşkilatı, temsilcilerin nişanları ve yabancı devletlerin dışişlerinden ve bazı antlaşmalardan bahsedilmiştir. Toplamda dört adet basılmıştır. 1885, 1889, 1899 ve 1902 yılları Hariciye Salnamelerinin yayınlandığı tarihlerdir²².

1915-1916 senesinde yayınlanan İlmiye Sâlnâmeleri çok kıymetli malumatı ihtiva etmektedir. Meşihat-ı Celile-i İslâmiyye'nin Ceride-i Resmiyyesine ek olarak Meşihat-ı Ülya mektupçuluğu marifetiyle tertip olunmuş resmi sâlnâmedir. Baş tarafındaki ifadeye göre Daire-i meşihat'ın teşkilat ve muamelatına ve tarik-i ilmînin tertibat ve tekemmülâtına müteallik malumat-ı haliye ve tarihiyeyi içerir. Birçok şeyhülislamın fetvalarının tıpkıbasımlarını da ihtiva eden bu sâlnâmeden yayınlanan bir tanedir ve Hicrî 1334 yılına aittir²³.

Maarif Salnamesi Maarif Nezareti tarafından hazırlanan ve yayınlanan sâlnâmelerdendir. Maarif Nezareti ilk sâlnâmesini 1898-99'da çıkarmıştır. Maarif Nezaretinin tarihçesi, nazırları ve bu nezaretin teşkilatı, kadroları ve bu mevkileri işgal edenler hakkında izahat verdikten başka imparatorluk dâhilinde, ister maarife ister diğer bir makama veya yere ait olsun bütün mektepler ve maarifi alakadar eden daha birçok hususa dair malumatı havidir²⁴.

²² Kararmaz, **a.g.e**, s.9.

²³ Talat Karataş, **Sâlnâme-i Hadika Ve Sâlnâme-i Ebüzziya'nın Transliterasyonu**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2010, s.60.

²⁴ İlk sene için 1257 sayfalık bir sâlnâme çıkaran Maarif Nezareti 1900-1901'de üçüncü defa olarak bastırdığı sâlnâmedeki sayfa sayısını 1678'e çıkardığı gibi Osmanlı Devlet'inin bir de haritasını koymuştur. 1908'de son olarak çıkarılan altıncı Maarif Sâlnâmesinin sayfa sayısı 742'dir. Karataş, **a.g.e**, s.60.

Rasathane-i Amire Salnamesi sadece 1872 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağı olan Rasathane İdaresi tarafından düzenlenmiştir. Tek sayısı çıkan bu salnamenin içeriğı bahriye ile ilgili çok çeşitli bilgilere yer vermiştir²⁵.

Rüsumat Salnamesi Maliye Nezareti'ne bağı olarak 1914 yılına ait tek sayısı neşredilmiş olan bu salname, Osmanlı Devleti'nin gümrüklerinin teşkilatı, memurları, vergi işleri, gümrükler ve gümrük gelirleri gibi konular hakkında bilgiler vermiştir²⁶.

Devlet Salnamelerinin yayınlanmasından sonra hem ülkede hem de dışarıda çok faydalı olduğuna kanaat getirilince vilayet salnameleri de neşredilmeye başlanmıştır. Halep mektupçusu İbrâhim Hâlet Bey'in neşrettiğı“Fihrist-i Vilâyet-i Haleb” adlı salnâme örnek alınmıştır. İçindeki iktisadî bilgiler ve istatistiklerle Bâbîâli'nin dikkatini çeken bu eserden her vilâyete birer nüsha gönderilerek bu tarzda salnâmeler hazırlanması istenmiştir. İlk eyalet salnâmesi Saraybosna'da “Salnâme-i Vilâyet-i Bosna” adıyla 1866'da neşredilmiştir. Halep, Konya, Suriye ve Tuna eyaletlerine ait salnâmelerhemen peşinden yayınlanmıştır. Osmanlı eyaletlerinde yayımlanan son salnâmeler, Beyrut vilâyeti tarafından 1917'de ve Bolu livâsı tarafından 1922'de çıkarılmış olanlardır. Toplam vilâyet salnâmesi olarak 504 adet künye tesbit edilmiştir²⁷.

²⁵ Sevinç, **a.g.e**, s.14.

²⁶ Kararmaz, **a.g.e**, s.8.

²⁷ Aydın, **a.g.e**, s.53.

3.2. Özel Salnameler

Devlet salnameleri haricinde şahısların ya da özel kurum veya kuruluşların çıkardıkları salnameler özel salnamelerdir. Almanak da denilen özel salnamelerin ilki Ali Suâvi tarafından “Türkiye Fî Sene 1288” ismiyle neşredilmiştir. Bu eser Paris’te basılmıştır. Sonraki iki sene daha aynı kişi tarafından salnameler yayınlanmıştır²⁸.

Ebuzziya Bey tarafından kaleme alınan ve Hicri 1290 yılında kaleme alınan “Sâlnâme-i Hadika” ilk özel sâlnâmelerdendir. Ebuzziya Bey’in bu hususta haklı bir şöhreti vardır. Ali Suavi ve Ebuzziya Tevfik Efendi’nin yayınladıkları sâlnâmeler haricinde yayınlanan özel kişi ve kuruluşlara ait diğer sâlnâmeler şunlardır:

“Sâlnâme-i Türki, Bahçesaray’da 1882’de İsmail Gaspıralı tarafından yayınlanmıştır²⁹. Sâlnâme-i Gayret, Saraybosna’da Gayret Cemiyet-i Hayriye’si adındaki bir dernek tarafından 1906-1907 yılları arasında Türkçe ve Boşnakça yayınlanmıştır. Salname-i Servet-i Fünun’un içindekiler çeşitlidir. Nevsal-i Servet-i Fünun’un yerine, İsmail Suphi ve Mehmed Fuad Beylerin yardımıyla çıkarılmıştır. Zümrüdü Anka Sâlnâmesi, 1924 yılında İstanbul’da resimli ve portreli olarak bir defa yayınlanmıştır. Diken ve İnci Salnamesi, Sedat Simavi Bey tarafından hazırlanmış olup, Resimli Gazete Salnamesi de aynı şahsın aynı isimli gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Karagöz Salnamesi, Karagöz Gazetesi tarafından mizahi ve genel konulara dair bilgilerle yayınlanmıştır. Türkiye Salnamesi, 1927 yılında Hasan Hulki Bey tarafından hazırlanarak, İstanbul’da yayınlanmıştır³⁰. Türk Yılı, Türk Ocakları Merkez Heyeti adına Yusuf Akçura tarafından³¹ hazırlanmıştır”.³²

Sâlnâmelerin içinde önemli bir yer tutan nevsaller şunlardır:

- Takvimü’n Nisa, 1899
- Mehmed İhsan, Nevsâl-i Servet-i Fünûn, 1892-1896, 5 adet.
- Hüseyin Vassâf, Nevsâl-i Asr, 1895-1897, 3 adet.
- Besim Ömer Paşa, Nevsâl-i Afiyet, 1897-1904, 4 adet

²⁸ Ali Suâvi bunlarda Osmanlı Devleti’nin coğrafi durumu, nüfusu, ziraî ve sınaî üretimi, kara ve deniz yolları, ticaret gemileri ve limanları, para ve ölçü birimleri ve şirketler hakkında bilgi vermiştir. Aydın, **a.g.e**, 54.

²⁹ Kararmaz, **a.g.e**, s.11.

³⁰ Kararmaz, **a.g.e**, s.12.

³¹ Bilinen nüshası 1928 yılına aittir. Değerli bilgileri taşır. 1914 yılına ait bir başka nüshasının aynı yazar tarafından hazırlandığı ifade edilirse de bazı araştırmacılar tarafından uzun süre rastlanamamıştır. s.12.

³² Kararmaz, **a.g.e**, s. 11-12.

- Nevsâl-i Ma‘lûmât, 1897-1899, 2 adet.
- Selanikli Tevfik, Nevsâl-i Askerî, 1898.
- Osman Ferid ve Ekrem Reşad, Nevsâl-i Osmanî, 1907-1909, 3 adet.
- Nevsâl-i Milli, 1911.
- Kanaat Kütüphanesi, Milli Nevsâl, H.1338 – 1341 (M.1919 – 1922), 4 adet.
- Musavver Nevsâl-i Milli, 1896.
- Nevsâl-i Atâî, 1903.
- Musavvet Eczacı Nevsâli, 1910.
- Nevsâl-i Edebî, 1921³³

³³ Karataş, **a.g.e.**, s.63-64.

BÖLÜM I

BESİM ÖMER BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

1862-1940 arasında yaşamış olan Besim Ömer Paşa(Akalın), Osmanlı Devleti'nin son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde iz bırakan önemli bir şahsiyettir. Hakkında en çok tekrar edileni “Titanik’ten kurtulan tek Türk” bilgisidir. Ama bu bilgi yüzeysel araştırma neticesidir. Zira Besim Ömer Paşa (Akalın) önemli bir bilim adamıdır.

Annesi Afife Hanım, Priştineli Mutasarrıf Mehmed Yaşar Paşa’nın kızı ve Üsküp Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa’nın kız kardeşidir. Babası ise 1877-1878 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda (II. Meclis-i Mebusan) Kosova mebusu seçilen Nardalı Ömer Şevki Efendi’dir. Babası Ömer Şevki Efendi, aslen Arnavutluk’un güneyinde ve Yunanistan sınırında bulunan Narda kasabasından olup gençliğinde yoksul bir aileye mensup iken tahsil yaparak Abdurrahman Paşa’nın yanında katipliğe başlamıştı. Kabiliyeti ve zekası sayesinde Abdurrahman Paşa’nın gözüne giren Ömer Şevki Efendi, Abdurrahman Paşa’nın kız kardeşi Afife ile evlendirilmiştir. Daha sonra devlet hizmetine giren Ömer Şevki Efendi, devlet kademelerinde yükselip I. Meşrutiyet döneminde mebusluk ve mutasarrıflık görevlerinde bulunmuştur. Afife Hanım ve Ömer Şevki Efendi’nin biri kız dördü erkek olmak üzere toplamda beş çocuğu vardır³⁴.

³⁴ Mehmet Kavak, “Besim Ömer Paşa Ve Ailesinin Hususi Evrakı”, **3. Sağlık Tarihi Ve Müzeciliği Sempozyumu**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018, s.407.

2.1. Besim Ömer Bey'in Çocukluğu ve Öğrenim Hayatı

1 Temmuz 1862'de dünyaya gelen Arnavutluk sınırları içerisinde bulunan Narda kasabasında dünyaya gelmiştir. Besim Ömer'in ilkokulyaşına bastığı döneme kadar Narda'da yaşayan ailesi buradan İstanbul'a taşınmış ve hayatlarını burada devam ettirmiştir³⁵.

Kuleli Askerî Tıbbiyesi İdadisinden, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan Bezim Ömer oldukça başarılı birisidir³⁶. Kolağası Besim Ömer, muallim muavinliği görevi ve maaşı uhdesinde kalmak üzere kibâle fenninde (modern ebelik), emraz-ı nisa ve etfâlde (kadın ve çocuk hastalıkları), puerikültürde tahsilini ilerletmek ve uzmanlaşmak için 13 Eylül 1887 yılında Paris'e gitti. Besim Ömer'in evi çalıştığı Charité Hastanesi ile aynı sokakta bulunmaktaydı ve Besim Ömer Prof. Dr. Budin'in servisine devam etmekteydi³⁷. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönerek Askerî ve Mülki Tıbbiye'de Sivil Tıbbiye doğum hocalığına atanmıştır³⁸.

Besim Ömer Bey'in başına önemli iki hadise gelmiştir. 1911 Ağustos'unda bir doğum için Anadolu yakasına geçmek için bindiği vapur batarken 4 kişi denize düşer. Bunlardan birisi de Besim Ömer'dir. Düşerken kafası sert şekilde çarpar. Vapurun pervanesi onu kendisine çekmeye başlayınca vapurdan bulunan yaklaşık 15 tıbbiye talebesi hatta vapurun kaptanı da Besim Ömer Bey'i kurtarabilmek için denize atlar. Olayın olduğu yerde en çok sevdiği meslektaşlarından Bafra Yanko Bey de vardır. Yarım saat boyunca suni teneffüs yapar ve hayatını kurtarır³⁹.

³⁵ Kavak, a.g.e, s.408.

³⁶ Besim Ömer ilk eğitimini aile ocağında (Priştine'de), Kosova Mülkiye ve İstanbul Askerî Rüştiyesine de devam etmiş ve Kuleli Askerî Tıbbiyesi İdadisinden 16 Ağustos 1879 tarihinde mezun olmuştur. Ardından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye (askerî) girmiş 6 Haziran 1885'te bu okuldan da mezun olmuştur. Haydarpaşa Tatbikat Hastanesi'nde Tabip Yüzbaşı unvanı ile görev yaparken Mekteb-i Tıbbiye'de açılan müsabaka sınavına girmiş 7 Kasım 1885'te fenni kibâle (ebelik) muallim muavinliğine (öğretim görevlisi) seçilmiştir. Yine 1885 yılında Yunan sınırında asker toplama (tahşid) için kendisinin başvurusu üzerine Serfice İhtiyat ve Alasonya Askerî hastanelerinde asker tabibi sıfatıyla göreve başlamış ancak tifoya yakalanınca İstanbul'a dönmüştür. Sabahattin Ödemiş, **Besim Ömer Paşa (1862-1940)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.7.

³⁷ Ödemiş, a.g.e, s.8. Budin doğum kliniği profesörü (seririyat-ı veladiye müderrisi) olmuş ve verdiği dersleri yayımlamıştı. Besim Ömer bu notları Türkçeye çevirerek dönüşünde Mekteb-i Tıbbiye-i Askerîye matbaasında bastırmıştır.

³⁸ Hülya Öztürk, Nilüfer Demirsoy, "Besim Ömer Akalın'ın Üzüm İle Tedavi Adlı Eserinin Değerlendirilmesi Besim Ömer Akalın'ın Üzüm İle Tedavi Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C.9, S.1, 2019, s.38.

³⁹ Kavak, a.g.e, s.409.

Besim Ömer Bey'in başına gelen diğer hadise ise neredeyse herkes tarafından bilinen Titanik'ten kurtulma vakasıdır. 1912 senesinde Amerika'da düzenlenecek olan sağlıkkongresine murahhas olarak katılmak için Avrupa'ya geçen Besim Ömer Bey seyahat vaktine kadar hastaneleri gezer. Otelindeki görevliye sıkıca tembih etmesine rağmen uyandırılmaz ve Titanik gemisine yetişemez. Bilindiği gibi filmlere, kitaplara konu olan meşhur transatlantik gemisi Titanikİngiltere'nin Southampton Limanı'ndan kalkacak ve New York'a varacaktı. Fakat buzdağına çarpan gemi batmıştı. 2224. Yolcu olan Besim Ömer Bey gemiye yetişemediğinden çarpma anında gemideki sayı 2223 idi.

Sonraları onun bu vesileyle de hatırlanmasını sağlamıştı. Yıllar sonra buolaydan bahsederken, “yeryüzünün en talihli adamı benim, hayatımda neistediysem hepsi olmuştur” dediği nakledilir⁴⁰.

Besim Ömer, birçok babalardan daha fazla evlatları üstüne titreyen bekâr bir çocuk babası idi. Bir gün, ona soruyorlar: “Neden evlenmediniz Paşam?” Besim Ömer, gülümseyerek; “Ben de size sorayım, evlenmiş olsaydım kaç çocuk yapabilirdim ki?.. İki..Üç.. Hesabı daha geniş tutarsak, nihayet altı çocuk değil mi? Halbuki benim yüzlerce, binlerce çocuğum var!..” Arada bir anlatırdı: “Bazen sokakta, ansızın biri önüme çıkar, başımı çeviririm. Tanıdığım bir kimse değil. O ise, bir taraftan elime sarılmış, öpeceğim diye uğraşır durur: Kimsin sen oğlum? diye sorarım. “Beni tanımadınız galiba?..” “Hayır, tanımadım.” O zaman, adını, adresini haber vererek: “Ben, der, sizin elinize doğmuşum!” Paşa; “Bu tanımadığım adamın, aşağı yukarı kırk sene evvelinden bahsetmesi, yüreğimi cızlatmaz değil. Fakat dünyaya gelmelerine delâlet ettiğim çocuklar arasında bu yaşa erişmiş olanların da bulunması, bana öyle büyük bir haz verir ki, bir anda ihtiyarlığımı unuturum. Bir baba ummam ki, yetiştirdiği evlatlarla benden daha fazla iftihar etsin!..” Besim Ömer Bey; bekâr kalmamın bir sebebin de şöyle izah eder: “Başkalarının çocukları ile hayatımda o kadar meşgul oldum ki, değil bir çocuk babası olmağa, hatta bunu düşünmeğe bile vakit bulamadım”⁴¹.

⁴⁰ Kavak, **a.g.e**, 409.

⁴¹ Atabay, **a.g.e**, (erişim tarihi: 22.05.2019/23.25)

2.2. Besim Ömer Bey'in Hizmetleri

Akalın büyük çabalar vererek 1892 yılında İlk Kadın-Doğum Kliniğini açmıştır. Bu konuyla ilgili pek çok eseri tercüme etmiştir. Akalın, deyince akla gelen bir diğer husus ise kendisinin modern ebeliğin kurucusu olduğudur. Bu durum 1895 yılında ebe okuluna tayiniyle başlamıştır. Bu okulu kurallara bağlamış, ebe adaylarına okuma yazma bilme zorunluluğu gibi bazı zorunluluklar getirmiştir. Ebe hanımlara yardımcı olması için bazı eserler yazan Akalın'ın kitaplarından bazıları “Doğurduktan Sonra”, “Ebelik” ve “Ebe Hanımlara Öğütlerim”dir⁴².

Kibâleler(ebeler) Muallimi Dr. Vuçino'nun vefat etmesi üzerine ebeliğe eğitmeni Besim Ömer'e 1893 yılında bu göreve ek olarak ebeler eğitmenliği (kibâleler muallimliği) ile görevlendirilmişti. Besim Ömer ebeler dershanesini Babil kulesine benzetmiştir. Bir doğumhane inşası için 1885 yılının Şubat ayında Mimar Perpinyan tarafından hastanenin planı çıkarılmış ve buna göre hastane yapımı için 4.800 Osmanlı lirasına ihtiyaç duyulmuştu. Söz konusu para Fenn-i Kibâle Hastanesi adı verilecek hastanenin inşasında 1886 yılı dâhiliye bütçesine ilave edilmiş ise de dış meseleler ve önemli sorunlar (gavail-i mühimme) gerekçe gösterilerek hastane inşası gerçekleşmemiştir. Avrupa'nın her yerinde doğumhane bulunmasına karşın 1894 yılına gelindiğinde Osmanlı başkentinde bir viladethane (doğumevi) bulunmamaktaydı. Daha öncesinde doğumevi açılması kararlaştırılmışsa da açılması mümkün olmamıştır. Doğumevi açılmasında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Kibâleler Muallimi Binbaşı Dr. Besim Ömer Bey arzuhal ve eki layihayı hazırlamış, gereği için de Babıali'ye takdim etmiştir. Doğumevinin inşası için iki üç bin liralık bir paranın yeterli olabileceği ve İstanbul'da Müslümanların yer aldığı Şehzade Cami'si karşısındaki boş arsa gibi uygun bir yerin olabileceği öngörülmektedir. Besim Ömer Bey, 1896 yılında diğer görevlerinin yanında doğum kliniği muallimliğine atanmıştır. Münhal bulunan Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye-i ve Sıhhiye-i Umumiye azalığına, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ebelik muallimi Kaymakam (Yarbay) Dr. Besim Ömer Bey 2 Ocak 1897 tarihinde tayin edilmiştir⁴³.

⁴² Öztürk-Demirsoy, a.g.e, s.38.

⁴³ Ödemiş, a.g.e, s.11. Miralay Besim Ömer Bey'in görevini iyi şekilde yerine getirdiği belirtilerek, 15 Mart 1899 tarihinde ikinci rütbeden Osmanlı Nişanı ile taltif edilmesine Kararlaştırılmıştır. Başka bir taltifini yine Ödemiş'in eserinden öğreniyoruz: “Yaver-i Ekrem Ali Saadeddin Paşa da 17 Nisan 1901 tarihli yazısında, doğum yapmakta olan kızının hayatını kurtaran Mirliva Dr. Besim Paşa ile Kaymakam Hafız Hilmi Bey'in birer derece terfi ile taltif edilmeleri teklif etmiştir”.

Tıp alanındaki başarılarından dolayı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Bilimsel Ebelik,Ebeler Doğum Kliniği Eğitimci Ferik Dr. Besim Ömer Paşa 12 Şubat 1908 tarihindemurassa Osmanlı âlî (yüksek) nişanı ile ödüllendirilmiştir⁴⁴.

Bundan sonraki hizmetlerini/memuriyetlerini şöyle sıralayabiliriz:

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ve Umur-ı Tıbbiye-i MülkiyeNezaretî'nden Dâhiliye Nezaretî'ne yazılan 24 Temmuz 1909 tarihli arizada, Meclis-iUmur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Başkanlığı için mevcut azalararasından gizli oyla seçim yapılmış, çoğunluk oyu alan Ferik Besim Ömer Paşa'nınbaşkanlığa seçildiği bildirilmiş ve Besim Ömer'in görevine başlatılması talep edilmiş,26 Temmuz 1909 tarihinde Besim Ömer'in yeni görevi onaylanmıştır⁴⁵.

Darülfünun Tıp Fakültesi'nde doğum kliniği ve bilimsel ebelik uzmanı TabipMiralay Besim Ömer Bey sağlık durumunu gerekçe göstererek 1911 yılındaemekliliğini talep etmiştir. Besim Ömer Bey'in okul yıllarından itibaren (ma-mekteb)toplam 29 sene 7 ay hizmetinin bulunduğu anlaşılmış olup, yürürlükteki kanuna göre aylık 2.220 kuruş maaşla 27 Şubat 1911 tarihinde emekli edildi⁴⁶.

Dr. Besim Ömer Bey, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde görev aldı. Çanakkale Savaşları sırasında Hilali Ahmer'in kurduğu hastaneleri organize etti ve savaş hukuku dışı saldırıları uluslararası Kızılhaç Cemiyeti vasıtasıyla dünyaya duyurdu⁴⁷.

Veremler Mücadele Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nde önemli bir sağlık sorunuolarak ortaya çıkan veremle mücadele etmek amacıyla 1914 yılında kuruldu. BesimÖmer Paşa, görevleri gereği kamu sağlığı koruma alanında faaliyet göstermiş, bu alandaveremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti kuruluşunda görev almış ve 1914'te adı geçenderneğin ikinci başkanlığına seçilmiştir⁴⁸.

⁴⁴ Ödemiş, **a.g.e**, s.14.

⁴⁵ Ödemiş, **a.g.e**, s.15.

⁴⁶ Ödemiş, **a.g.e**, s.20.

⁴⁷ Mithat Atabay, "Türkiye'nin En Şanslı İnsanı Profesör Doktor Besim Ömer Bey", <http://canakkaleaynalipazar.com> (erişim tarihi: 22.05.2019/23.25)

⁴⁸ Ödemiş, **a.g.e**, s.30.

Tıp Tarihi Kurumu ve Beynelmilel Tıp Tarihi Cemiyeti Üyeliği

Beynelmilel (uluslararası) Tıp Tarihi Cemiyeti tarafından düzenlenen Beynelmilel XI. Tıp Tarihi Kongresi dünyanın muhtelif yerlerinden gelen 100'den fazla üyenin katılımıyla 1 Eylül 1938 tarihinde Yugoslavya'nın Zagreb şehrinde yapılmıştı. Kongrede ilk komite toplantısı 1 Eylül'de yapılmış, toplantıda Beynelmilel Cemiyetin logosunun (alameti) seçimi söz konusu olmuştu. Türk Tıp Tarihi Enstitüsü'nü teklif ettiği dünyayı üç defa saran bir yılan oybirliği ile kabul edilmiş, ardından da muhtelif ülkelerden cemiyete yeni aza seçimine geçilmiştir. Seçim sonucunda Türk hekimler de seçilmiş, seçilenler arasında Besim Ömer Akalın ile Akil Muhtar Özden de bulunmaktaydı. Türk Tıp Tarihi Kurumu, tıp tarihi ile ilgili alanlarda eğitim, araştırma ve yayınyapan kişi ve kurumlara destek sağlayarak gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla, 10 Ocak 1939 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Kurumun kurucuları arasında Besim Ömer Paşa da yer almış, Kurum içinde yapılan oylamada ilk başkanlığa seçilmişti⁴⁹.

Besim Ömer'in Uluslararası Kongrelerde Delegelik/Temsilcilik Görevleri

Brüksel Delegeliği (1892), Amsterdam Delegeliği (1899), Londra Delegeliği (1907), Washington Delegeliği (1912), Stokholm Delegeliği (1918), Cenevre Delegeliği (1921), Prag Delegeliği (1922), Cenevre Delegeliği (1923), Kopenhag Delegeliği (1936), Bratislava Delegeliği (1937), Paris Delegeliği (1939), İsviçre Delegeliği (1939)⁵⁰.

Milletvekillikleri

1935 ve 1939'da yapılan seçimler neticesinde iki defa milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Bu iki mebusluğu da Bilecik adınadır⁵¹. Meclis'te yaptığı konuşmalar genel olarak kendi mesleğiyle alakalıdır. Yalova kaplıcalarının işletilmesi ve kaplıcaların inkişafı işlerinin Sıhhat ve içtimai muavent Vekâletine devri hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri sonrasında Yapılan oylama ile TBMM'de kanun kabul edilmiş ve böylece Yalova Kaplıcaları Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletine bağlanmıştır.

⁴⁹ Ödemiş, **a.g.e.**, s.32.

⁵⁰ Bu bilgiler özetlenerek Ödemiş'in eserinden alınmıştır.

⁵¹ **TBMM arşivi**. Zabıt Ceridelerine göre "General Besim Ömer Akalın (dr.) (Bilecik)" olarak kayıtlıdır.

2.3. Besim Ömer Bey'in Vefatı

Prof. Dr. Besim Ömer Akalın, seksen yıllık ömrünün elli yedi yılını doktorluk yaparak geçirdi. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü yaptı⁵². 1938 yılı sonunda Bilecik için yapılan ara seçimde milletvekili oldu. 1939 yılında yapılan seçimlerde de Bilecik'ten tekrar milletvekili olarak TBMM'nde görev yaptı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında geçici başkanlığı üstlendi. Prof. Dr. Besim Ömer Akalın yeni Meclis'te dönemi tamamlayamadan 19 Mart 1940 tarihinde vefat etti⁵³.

2.4. Besim Ömer Bey'in Eserleri

(Aşağıdaki liste Sabahattin Ödemiş'in eserinden –s.81-87 arası- alınmıştır)

- 1- **Su**, Kardeşi Mustafa Azmiile beraber, Ceride-i Askerîye Matbaası, 1300.
- 2- **Dışlerin Hıfzıssıhhati**, Mihran Matbaası, 1301.
- 3- **Göz**, İstanbul (CebKütübhanesi), Mihran Matbaası, 1302.
- 4- **Sıhhatnüma-yıİzdivac Evleneceklerle Müteehhil ve Mücerred Bulunanlara Nasihat**, Şirket-i Mürettibe Matbaası, 1303.
- 5- **Sıhhatnüma-yıEtfâlyahud Validelere Nasihat**, Ahmed İhsan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303.
- 6- **Mebahis-i Tıbbiye'den Şişmanlık ve Zayıflık**, Mahmud Bey Matbaası,1303.
- 7- **Sıhhatnüma-yı Aile Baba-Ana-Çocuk**, Mahmud Bey Matbaası, 1304.
- 8- **Üzüm ve Üzümlle Tedavi Mebahis-i Tıbbiye'den**, Mahmud Bey Matbaası, 1304.
- 9- **Mükeyyifat ve Müskirattan Tütün**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304.
- 10- **Mükeyyifat ve Müskirattan Afyon**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası,1305.
- 11- **Mükeyyifat ve Müskirattan Müskirat**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305.
- 12- **Su ile Tedavi ve Denizde Banyo**, Mahmud Bey Matbaası, 1305.

⁵² Ödemiş, **a.g.e**, s.77. Besim Ömer Paşa, her günkü gibi 19 Mart sabahı da Büyük Millet Meclisi'ne gelmiş ve kütüphanede öğleye kadar mütalaada bulunduktan sonra öğle yemeği için Karpiç Lokantası'na gitmiştir. Antalya Milletvekili Numan Aksoy ile birlikte yemek yiyecekleri esnada Besim Ömer Paşa fenalaşarak Karpiç lokantasında kalp krizi geçirmiş, etraftaki doktor ve milletvekilleri müdahale etmişlerse de Paşa kurtarılamayarak 19 Mart 1940 tarihinde ve 78 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Besim Ömer Akalın'ın naaşı Ankara Numune hastanesine kaldırılmıştır. Türk Bayrağı'na sarılı tabutu 20 Mart günü Ankara Ekspresi'ne eklenen hususî vagon ile saat 17.00 de hareket ederek 21 Mart sabahı saat 08.00'de İstanbul Haydarpaşa Garı'na ulaşmıştır. Ardından Paşa'nın tabutu, Belediye tarafından tahsis edilen bir cenaze arabasına konularak ve arabalı vapur ile Sirkeci'ye getirilmiştir. Buradan da cenaze merhumun Cağaloğlu Türbe Caddesi'ndeki evine götürülmüştür.

⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) **Albümü 1920-2010**, C.I 1920-1950, TBMM Basın ve Halka İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

- 13- **Zayıf ve Vakitsiz Doğan Çocuklara Edilecek Takayyüdat**, Mahmud Bey Matbaası, 1306.
- 14- **Ukum ve İnanet**, Mahmud Bey Matbaası, 1306.
- 15- **İpnotizmyahudTenvim ve Tenevvüm**, Mahmud Bey Matbaası, 1307.
- 16- **Tenasül**, Mahmud Bey Matbaası, 1308.
- 17- **Kendini Bil**, Mahmud Bey Matbaası, 1308.
- 18- **Mi'de**, Tegaddî ve Hazma DâirKavaîdi Sıhhiye, Mahmud Bey Matbaası, 1308.
- 19- **Sıhhatnüma-yi Tenasül**, Mahmud Bey Matbaası, 1309.
- 20- **Beyne'l-Etfâl Sirayet-i Emrâza Karşı Tefrik-i Maraza**, Alem Matbaası, 1310.
- 21- **Çiçek Hastalığı ve Suçiçeği**, Alem Matbaası, 1309.
- 22- **Çocuk**, Alem Matbaası, 1309.
- 23- **Emraz-ı Nisa**, (Dr. M. Nizameddin Bey ile birlikte) Prof. Luteaud'dan tercüme 1309.
- 24- **Emzirme**, Alem Matbaası, 1309.
- 25- **Kızamık ve Kızıl Hastalık**, Alem Matbaası, 1310.
- 26- **Meme Verme**, Alem Matbaası, 1309.
- 27- **Siraca**, Alem Matbaası, 1309.
- 28- **Veraset**, Alem Matbaası, 1309.
- 29- **Emraz-ı Nisa**, Serirî ve Cerrahi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1314.
- 30- **Sıhhatnüma-yıNevzaddan Kundak**, Beşik Emzik, Alem Matbaası, 1312.
- 31- **Seririyat-ı Viladiye Dersleri**, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, 1313.
- 32- **Tabibi Eftâlyahud Ebeveyne Yadigâr**, Alem Matbaası, 1314.
- 33- **Çocuklara Aş yahud Validelere Hediye**, Alem Matbaası, 1314.
- 34- **Hıfzıssıhat**, Karabet Matbaası, 1315.
- 5- **Nevsal-i Afiyet 1. Sene**, Alem Matbaası, 1315.
- 36- **Yalova Kaplıcası**, Alem Matbaası, 1317.
- 37- **Nevsal-i Afiyet 2. Sene**, Alem Matbaası, 1316.
- 38- **Darülaceze Irzahanesi**, Ahmed İhsan Matbaası, 1319.
- 39- **Doğururken ve Doğurduktan Sonra**, 1320.
- 40- **Emraz-ı NisanınSebeb-i Kesreti**, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320.
- 41- **Ebe Hanımlara Öğütlerim**, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.
- 42- **Ebelik Doğurma ve Doğurtma**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1322.
- 43- **Memedeki Çocuklarda Vefeyat**, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.
- 44- **Nevsal-i Afiyet 3. Sene**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1322.

- 45- **Kolera Sağlığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etıbbaya Rehber**, Arşak Garoyan Matbaası, 1327.
- 46- **Dokuzuncu Washington Salib-i Ahmer Konferansına Memuriyetim ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetine Tekliflerim**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1328.
- 47- **Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1330.
- 48- **Hastabakıcılık Dersleri**, Hilal Matbaası, 1331.
- 49- **AhlakîVezaif ve Harb zamanında Hastabakıcının Bir Günlük Vazifesi**, Hilal Matbaası, 1331.
- 50- **Verem Tehlikesi ve Veremle Mücadele**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1335.
- 51- **Hastabakıcılığa Dair**, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Azalığına ve Hastabakıcı Hemşire ve Talebelerime Hidmeten, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1337.
- 52- **1921 Senesinde Cenevre'de İnıkad Eden Beynelmilel Salib-i Ahmer Kongresine Dair Rapor**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1337.
- 53- **Fenn-i Vilade 1.Cild, İlkah ve Haml**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1338.
- 54- **Fenn-i Vilade2.Cild, Viladet-Halas Evakıb-ı Viladet-Nevzad**, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmani Şirketi, 1339.
- 55- **Fenn-i Vilade 3.Cild, Ameliyat-ı Viladiye**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- 56- **Fenn-i Vilade 4.Cild, Maraz-ı NifasiyetUsret-i Viladet**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- 57- **Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefeyat**, Kanaat Matbaası, 1339.
- 58- **Nüfus Siyaseti 2: Fen ve İzdivac, Evlenecekler ve Evlenemeyecekler**, Yeni Matbaa, 1340.
- 59- **Nüfus Siyaseti 3: Gebelik ve Gebelikte Tedabir**, Yeni Matbaa, 1342.
- 60- **Nüfus Siyaseti 4: Çocuk Büyütmek**, Yeni Matbaa, 1343.
- 61- **Sıhhiye-i Askerîye ve Umumiye'de Tayyarelerden Edilecek İstifade**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1341
- 62- **Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İnıkad Eden Çocuk Kongresi**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1340.

- 63- **Çocuk Büyütmek**, Yeni Matbaa, 1341.
- 64- **Çocuklara Dair Sıhî ve İctimai Teşkilat ve Tesisat**, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, 1925.
- 65- **Yüzyıl Yaşamak İçin 22 Emr-i Sıhîde Bütün Hıfzıssıha**, (Dr.Pascal ve George Moureu'nun aynı adlı eserinden tercüme), Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- 66- **Vilade Fenni 1. Cilt**, Haml, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- 67- **Vilade Fenni 2. Cilt, Viladet- Avakıb-ı Viladet-Nevzad**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- 68- **Vilade Fenni 4. Cilt, Ameliyat-ı Viladiye**, Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- 69- **Nüfus Siyaseti, Çocuk Vefeyatı Ve Müstakbel Valide Hakkındaki Filme Dair Muhtasar Malumat**, Ahmed İhsan Matbaası, 1928.
- 70- **Kaplıcalar**, Ahmed İhsan Matbaası, 1928
- 71- **Mondor- Le Monte Dore'a Olan Sıhhat Borcum**, Ahmed İhsan Matbaası, 1928.
- 72- **Anne Olacaklara ve Annelere (Çocuk yetiştirmek, Puerikültür)**, Ahmed İhsan Matbaası, 1930.
- 73- **Doğum Tarihi**, Ahmed İhsan Limited Şirketi, 1932.
- 74- **Fenn-i Vilade 3 Cilt, I. Kitap, Marazi Nifasiyet: Hamil Patolojisi ve Nifasi İntan**, Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1933.
- 75- **Fenn-i Vilade 3 Cilt, II. Kitap, Güç Doğum**: Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1933.
- 76- **Üzüm ve Üzümlle Tedavi**, Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1933.
- 77- **Gençliği Koruma ve Çok Yaşama**, Ahmed İhsan Matbaası Ltd, 1934.
- 78- **Plombiyer le Ben (PlombiereslesBains) Kaplıcası ve Suları**, Ahmed İhsan Matbaası, 1935.
- 79- **Türk Çocuğu Yaşamalıdır (Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım)**, Ahmed İhsan Basımevi, 1936.
- 80- **Türk çocuğunu Nasıl Yaşatmalı (I- Nüfus Siyasetinde Çocuk: sağlam çocuk, öjenik, öjenizm, sağlam ırk)**, Ahmed İhsan Basımevi, 1939.

Tarihi belirtilmemiş çalışmaları:

- 1- Mebusan-ı kiramımızın enzar-ı vatanperveranelerine, vatanımızda sıhhat-i umumiye muhteldir, tarihsiz, 8 Sayfa Rapor.

- 2- Merhum Doktor İbrahim Lütfi Paşa, İstanbul, tarihsiz, 8 Sayfa Rapor.
- 3- Veba-Taun, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, tarihsiz, 55 sayfa.

Fransızca Kitapları

- 1- **Le Nicotisme en Turquie.**
- 2- **Le Tabagisme dans ses rapportavecl'alcoolisme en Turquie.**
- 3- **Dilber, Esclave, et l'enuqueamoureuse, tarduitduturcpar** ,Çev: Besim Ömer Pascha, Societe Anonime Turque, 1933.

400'den fazla gazete makalesi, sayısı tam bilinmeyen konferanslarıyla oldukça velud bir şahsiyet olan Besim Ömer Akalı'nın pek çok eseri halen günümüz okuruyla buluşmamıştır. Biz bu çalışmamızda bir eserini değerlendirdik.

Yukarıdaki tüm kitapların basım yerleri İstanbul (bazılarında Dersaadet yazmaktadır) olduğundan basım yerlerini ayrıca yazmadık.

BÖLÜM II

NEVSAL-İ AFİYET

2.1.Nevsal-i Afiyet (Tıp Salnamesi)

Çalışmamızın konusunu teşkil eden “Nevsal-i Afiyet” Besim Ömer Paşa tarafından 4 cilt halinde hazırladığı tıp salnameleridir. 1. Kitap 1899’de, 2. Kitap 1900’de, 3. Kitap 1904’de ve 4. Kitap 1906’de neşredilmiştir.yayımlanan yıllıklarda çoğunlukla Besim ÖmerPaşa’nın makaleleri bulunmakla beraber, ilgili konulara istinaden diğer tıp adamlarında yazıları da yer almaktadır.

Türkiye İslam Ansiklopedisi’ndeki “Salname” maddesinde Besim Ömer Paşa’nın bu kitapları için şu ifadeli okuyoruz: “Nevsâl-i Âfiyet ve Salnâme-i Tıbbî adlarıyla Besim Ömer Paşa’nın (Akalin) malî 1315-1322 (1899-1906) yıllarında dört defa çıkardığı salnâmeler Türk tıp tarihi ve sağlık kurumları için önemli bir kaynaktır”⁵⁴.

“Nevsal-i Afiyet” isimli eserler yayımlandıktan sonra oldukça ilgi uyandırdığı tahmin edilse de dönemin basınındaki haberleri göremedik. Yıllar sonrasında ise bu eserlere atıfta bulunan çalışmalar tespit edilmiştir. “Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu” bildirilerinde Besim Ömer Paşa’nın “Nevsal-i Afiyet” eserinden istifade edildiği görülmektedir⁵⁵.

Besim Ömer Paşa “Nevsal-i Afiyet” isimli bu önemli eserin mukaddimesinde önemli izahlar yapmıştır. Tıp salnamesinin hem tertibinin hem de içindekileri kısmının mükemmel olması için çok itina ettiklerini yazar. Bununla birlikte tıp alanında yapılan ilk derleme olmasından dolayı zorluklarından bahsederek görülebilecek kusurların okuyucuların da katkılarıyla tekamüle ereceğine dikkat çeker:

⁵⁴ Aydın, **a.g.e**, s.54.

⁵⁵ Metin içerisinde bu çalışmalara atıfta bulunulmuştur.

“İlk def’asâha-i temsile konulan bir eserde olsa olsa bir mükemmeliyet-i nisbiye bulunabileceğinden bu nüshamızın emelimizce mükemmel olduğunu iddi’â idemeyiz. Şu kadar ki nekâyıs-ı vâkı’aninhüsn-i niyetimize bağışlanacağına ve karin-i kiramın mu’âvenetiyle eserin sene besene mükemmel bir hâle ifrâğ olunacağına ümidimiz pür-i kemâldir. Binâ’en’aleyh kitabımızın rehin-i tekemmül olmasını te’mînenvârid-i hâtır olacak efkâr ve mütâla’âtın taraf-ı kemterânemizeihtâr ve iş’âritemenniyât-ı mahsûsamızdandır. İsbâbet-i re’y ve mütâla’alarındanemîn olduğumuz kara’in-i kirâmhazerâtınıninzimâm-ı efkâr sâ’ibeleriyle eser-i ‘âcizânemizin seneden seneye bir başka safha-i terakkî ve teceddüde iktirânideceğinden şüphe idilemez ki Fransa’da her sene ibtidâsındaneşr olunan “Almanak Haşest” nâmındaki takvimin tedricen irâ’e eylediği eser-i terakkî buna güzel bir misâldir”⁵⁶.

Eserin daha da güzel olabilmesinin mümkün olduğu halde zamanın yetişmediğinden, esere koymak istedikleri bazı bilgi, biyografi ve görsel malzemelerin eksikliğinden ya da zamanında elde olamayışından da bahseder.

Besim Ömer Bey, ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını, eserin daha güzel olmasının zamanla ve destekle olacağının altını çizerek mukaddime kısmını şu şekilde tamamlamaktadır:

“Bir sene zarfında vukû’ gelecek keşfiyât ve ihtirâ’ât-ı tıbbiye “ nevsâl-i tıbbî” bahsinde zikrideceğimiz gibi tabâbetemüte’allik ve te’sîrâtıfennenmüsbet-i edeviye ve müstahzırât-ı tıbbiye ile sıhhat-i ‘umûmiye nokta-i nazarından muvafık göreceğimiz makâlât ve i’lânâtın da ayruca bir kısım dâhilinde derci cümle-i mukarreratımızdandır; cenâb-ı şâfi-i hakîkî bizleri de ‘âfiyetdenhisseyâb eyledikçe tekemmülât-ı mutasavviresâhazîb-i husûl olmak musammimdir. Ve minallahi’t-tevfik”⁵⁷.

2.1.2.Nevsal-i Afiyet’in Şekli Hakkında

Nevsal-i Afiyet serisinin ikinci kitabı olan bu eser 1900 tarihlidir. Âlem Matbaası’nda(Ahmet İhsan ve Şürekası) basılan salname 514 sayfadan oluşmaktadır. Ebati da 21,5x13,5 cm’dir. Çok sayıda, metin içi fotoğraf ve çizime yer verilmiş. Salnamenin kapağında 451 resim ve şekli hâvî olduğu yazar. Salnamenin sayfaları ortalama 24 satırdan oluşmaktadır. Bazı sayfalarda tamamen görsel bulunmaktadır. Görseller görebildiğimiz kadarıyla orijinaldir. Daha önce başka yerde kullanılan çizim, kroki ya da gravür değildir.

⁵⁶ Besim Ömer Bey, **Nevsal-i Afiyet**, “Mukaddime” kısmı.

⁵⁷ Besim Ömer Bey, **Nevsal-i Afiyet**, “Mukaddime” kısmı.

Görsel malzemenin tamamı ilk defa bu eserde değerlendirilmiştir. Bazı sayfaların en altındaki ifadeler matbaa sektöründe traşlama denilen düzeltme yöntemi sonrasında okunamayacak durumdadır. Yazıların genel olarak durumu iyidir. Okunaklıdır. Görsellerin altında açıklamalar vardır. Bu resimlerin ya da şekillerin/çizimlerin üstündeki ifade yarım kaldığında resim alt yazısından sonra hemen kaldığı yerden devam etmektedir. Çift sayı numaralı sayfaların üstünde “Nevsâl-i Afîyet” yazarken tek sayı numaralı sayfaların üstünde makalelerin ismi yazmaktadır.

2.1.2.Nevsal-i Afîyet’in Muhtevası Hakkında

Mukaddime sonrasında “*Cülûs ve Velâdet-i Hümâyûn Hazret-i Hilâfetpenâhî*” başlığı altında dönemin gereği olarak devlete saygı ifade edilmiştir. Peşinden “*Eyyâm-ı Mübâreke-i İslâmiye*” başlığı altında yazılanlar da usule uygun kısa ve öz genel olarak tekrar edilen bilgilerdir. Salnamede yer alan makalelerin bazılarının önünde ay adları bulunmaktadır. Örneğin ilk olarak gördüğümüz ay Mart’tır. Ve bu aydaki makalenin adı da “*Sanayi’-i MuhtelifeninÖmr-i Beşere Te’sîri*”dir. Rutûbet-Sis’ten sonra Nisan ile birlikte “*Su süzmek için en sade usûl*” makalesini görmekteyiz. Mayıs’tan önce “*Kan Aldırma-Müşhil Alma*” makalesi bulunmaktadır. Mayıs’la birlikte “*Baş Dönmesi*” anlatılmıştır. Yaz aylarına geçmeden mevsimlerin tesirleri hakkındaki seri yazının ilki bahara ayrılmıştır. “*MevâsiminTe’sirâtı: İlkbahar*” makalesinden sonra ise “Çilek” başlıklı yazı bulunur. İlkbahar’ın insanlar üzerindeki etkisini anlatırken bir asırdan önce de günümüzden farklı olmayan durumu şöyle izah eder: “*Şuhûr ve kasabâtdaiştigâli ne olur ise olsun ilkbaharda hiç olmaz ise bir gün kıra çıkubseyr u temâşâyahevâhişgir, ovaya gidüb tenezzühe arzu dâr olmayacak hiç kimse yoktur*”. Haziran’da “*Bayılma*”, “*Tuz*” ve “*Burun Kanaması*” ile ilgili yazılar varken Temmuz’da “*Saçımız kaç kıldır?*”, “*Güneş vurmastı*”, “*Deniz havâsı*” bulunur. Ağustos’ta “*Üzüm ile tedavi*” makalesi ardından mevsimlerin tesiri yazılarında bu defa yaz mevsiminin etkileri anlatılmıştır. Yaz sonrasında yazılar devam etmektedir. Eylül’de “*Nüzûl-i sekene*”, “*Üzüm*”, “*Limonatalar*” makaleleri bulunmaktadır. Teşrîn-i Evvel’de “*Hazımsızlık*”, “*Sovuk (soğuk)Almak*”, “*Yanma, Yanık*”; sonraki ayda (Teşrîn-i Sâni) “*Su*” yazılarından sonra mevsimlerin etkilerinde “*Sonbahar*” anlatılmıştır.

Kânûn-ı Evvel’de “*Burgulma*”, “*Hıfz-ı Sıhhat-ı Sıyâm: Doktor Ali Bey Efendi*” makaleleri mevcuttur. Kânûn-ı Sâni’de “*Çıkma, Çıkık*”, “*Şeker ve Şekerlemeler*”, “*Donma-Donuk*”;

Şubat'ta "Kırılma- Kırık" yazılarından sonra mevsimin etkilerinde bu defa da "Kış" anlatılmıştır.

Salname-i Tıbbî tamamen Besim Ömer Bey'in yazılarından oluşmaz. Farklı bilgi, makaleleri toplayan Besim Ömer Bey'in emeği elbette aşıkardır. Nevsal-i Afîyet'teki sırasıyla aşağıdaki -italik olarak yazdığımız- makaleler ve listeler bulunmaktadır. Ama burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz. "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetdrîs olunan fûnûn" başlığı altında verilen tablodan o kadar önemli bilgiler öğrenilmektedir ki özellikle tıp tarihi araştırmacıları açısından oldukça kıymetlidir. Bu dönemde hangi derslerin⁵⁸ hangi hocalar tarafından okutulduğu, hocaların yardımcılarının (başka bir ifadeyle asistanlarının) kimler olduğu gibi bilgiler de yine bu tablolarlarda yer almaktadır.

"Mekteb-i Tıbbiye-i şâhânemu'âyenehânesinemüdâvimmu'allim ve etıbbâ" başlığı altındaki tabloda ise tedavi yapanların isimleri bulunmaktadır. Bu isimlerden bazıları şu isimlerdir: *Horasancıyan Efendi Hazretleri, İsmail Derviş Bey, Miralay Fahri Beyefendi, Miralay Vahan Beyefendi, Mösyö Azen, Mazhar Efendi*⁵⁹.

Metinde 127. Sayfadan itibaren yer alan makaleler ve tablolar aşağıdadır:

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne

Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMu'âyenehânesineMüdâvimMu'allimîn ve Etıbbâ

Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMu'âyenehânesinde Tımarcı, Aşıcı, Kabele,

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Mu'âyenesineMüdâvimMu'allim ve Etıbbâ

Cülûs-i Hümayûn-ı Pâdişâhîden Biri vukû'a Gelen Terakkiyât-ı Tıbbiye

Su bahsi

Ömr-i Beşer, Muntazam: M. Rif'ât

MecrûhîneMu'âvenet: Ferik Doktor Cemal Paşa Hazretleri

Bakteriyoloji fenninin Lüzûm-ı Ta'mîmi: Doktor I.Ali Bey Efendi

Fenn ve hıdmeti, manzûm, M. Rif'ât

⁵⁸ Bu dersler şunlardır: Kimyâ-yı gayrı uzvî, Hikmet-i tıbbiye, 'İlmü'l 'arz ve'l ma'âdin, Akâ'id-i diniye, Ceza kanûnnâme-i hümayûnu, 'İlm-i ahlâk, Nebâtât, Kimyâ-yı 'uzvî ve fenn-i ispençiyârî, Fenn-i teşrih, Akâ'id-i diniye, Fransızca, Fenn-i teşrih, Tahlîlât-ı kimyeviye, 'İlm-i hayvanât, Menâfi'ül a'zâ, Hıfz-ı sıhhat, Fenn-i tedâvi ve müfredât-ı tıb, 'Ameliyât-ı cerrahiye, 'İlm-i insâc, Emrâz-ı 'umûmiye, Emrâz-ı dâhiliye ve etfâl, Emrâz-ı hâriciye, Fenn-i kabâle ve seririyât-ı vilâdiye, Teşrih-i marazi, Seririyât-ı izniye ve hanceriye, Emrâz-ı 'asabiye, Bakterioloji, Tıb kanûnu, Seririyât-ı 'ayniye, Seririyât-ı dâhiliye, Seririyât-ı hâriciye, Seririyât-ı mütenevvi'a-i dâhiliye, Seririyât-ı mütenevvi'a-i nisâ'iyye, Seririyât-ı mütenevvi'a-i 'ayniye, Seririyât-ı cildiye ve efrençiyeye. **Nevsal-i Afîyet**, s.123-126.

⁵⁹**Nevsal-i Afîyet**, s.127-129.

Vaktinden Evvel İhtiyarlamağa Çare
Çocuklarda vefiyât ve sütüne mes'elesi
Mekteblerin gözlere te'sîri: Doktor Es'âd Bey
Mekteblereaidkavâ'id-i sıhhiye
Efkâr-ı batıla-i 'avâmedâ'ir birkaç söz: Doktor Celal İsmail Bey Efendi
İhtiyârlardatavî-ı müddet ömre müte'allikvesâya-yı sıhhiye: Doktor İhsan bey Efendi
Gared-i Mâlâd, hasta bakıcı: Doktor İsmail Derviş Bey
İlac, Manzûm: M. Rıf'ât
Hevâ-yı Saf
Usûl-i teshîn
Öksürük
Zükkâm-Nezle
İspirto Belâsı-Dâ'ke'ûl
Zabıta-i beden
Milel-i Muhtelifede Tütün Sarfîyâtı
Târik-i 'İşret: A.Nadir Bey Efendi
Hacâmât-kuru boynuz
Memeden kesme
Kesret-i iğdâ
Çocuklarda korku
Neşvunemâ
Diş sürmesi
Usûl-i idâre-i lisân
Saç
Mağrukîneimdâd
Vebâ-tâ'ûn
Meclis-i Sıhhiye-i 'Umûmiyemukarrerâtındanba'zıları
Şehremâneti Hıfzu's-Ishha Komisyonu mukarrerâtından
Et'âmenin hazm dereceleri
Mevâd-ı mühime-i sıhhiye
Şekercilikdemevâd-ı mülevvene
Yalova Kaplıcası
Muzâd-ı difteri serûmun istatistiği

Raks hakkında: Doktor Rıza Tevfik Bey
Sinek-sivrisinek- eşek arısı
Bursa'da mantar ve peynir ile zehirlenme
Deniz tutmasına çare
İhrâc-ı mi'de
Esir-i farâş marazaya takayyudât
Mevlûdü`lHumuzâlî su ile timâr
Meşrûbât-dondurma
Musîki ve te'sîrâtı
Verem hastalığından kesret-i vefiyât
Napoli'de verem kongresi
Haşerât ile veremin intikâli
Ebe intihâbı
Güleşde (güreşte) Türk usûlü ile Avrupa usûlü
Şehremânetinde müteşekkîl hey'et-i sıhhiye
Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye
Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye
Hıfzu`s-Sıhha Müfettişleri
Vilâyât-ı Şâhânedetıbbâ-yı Mülkiye
Hıfz-ı sıhhat-i sıyâm

2.1.2. Makaleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Bazı makalelerin günümüzdeki mevzularla benzerliği, farkı ya da geçmişle günümüz arasında kıyas için önemli olduğu aşikardır. Örneğin Hıfz-ı sıhhat-i sıyâm” başlığı altında oruçlu olanların sıhhati hakkında bugün de kabul edilen bilgiler verilmiştir:

Din-i islâm ki esâs metîni nev'i beşerin maddî ma'nevî selâmeti ve 'ibâdın kâffe-i umurda intizâm-ı ahvâlini ve insanların mu'azzez olan sıhhat ve hayâtını muhafazaya kâfildir; böyle bir dîn-i celîlî'l kadre hakkıyla sâlik olanlar ne kadar bahtiyârolsalar, ne derece iftihâr itseler yine azdır. Çünkülyevmedyân-ı sâ'ire... dîn-i ala derecesinde te'mîn-i menâfi'iedememiştir⁶⁰.

Son senelerde yazılı ya da görsel basında sıklıkla orucun sağlığa zararlı olup olmadığı tartışılmaktadır. Müslüman olan ya da olmayan hekimler, uzmanlar ya da konuyla alakalı fikir beyan edenler arasında tartışma devam ediyor olsa da günümüzden bir asırdan önceki yayın olan tıp salnamesindeki ilgili makalede aslında günümüze de cevaplar vardır:

Vücûdunda kuvvet a'zâsındaistirâhat peyda olan bir zâtın ise bütün aksâm-ı bedenî i'tidâl-i tâm üzere icrâ-yivezâ'if eyleyeceği ve bu hâlin kuvve-i maddiye ve ruhaniyeyehüsni te'sîrinden başka anları sâ'ir zamanlardan daha menfa'atlı bir sûretdeidâreyesebeb olarak vücudun iktisâb-ı ferh ve neşât eylemesi müceb olacağı emr-i aşikârdır. Hem fenne hem de akla muvafık olan şu ta'rîfâtımızı gözleri nur-ı islâmiyetle tenevvür itmeyenler ve hakâyık ve erkân-ı islâmiyeti layıkıyla idrâkından'aciz bulunanlar sıyâmınıislâmlariçün ne büyük bir lutf-ı hüddâ, ne kadar elzem bir dârevîşifâbahş olduğunu anlayamazlar.

Orucun sağlık açısından öneminin anlatıldığı bu makalenin sonlarına doğru meseleyi özetlemişler. Kısacası orucun dînen, aklen, zevken, sıhhatenfaydalarının inkar edilemeyecek derecede ortada olduğunun altı çizilmiştir. Bu hakikatin yalnızca Müslümanlar tarafından bilinmekle kalmadığını, insafılı, vicdanlı ve hakikati görmeye niyetli olan hristiyanların da orucun önemini kavradıkları ifade edilmiştir. “Doktor E. Halil” imzalı bu önemli yazıdan hem tıp araştırmacılarının hem de diyanet camiasının faydalanması isabetli olacaktır.

Oruç, iftar ve sahur gibi konulardan sonra “Şeker ve Şekerlemeler” başlığı altındaki makale de güncel bir meseledir. Pek çok alandan uzmanın fikir beyan ettiği bu konu hakkında verilen bilgilerin, yorumların günümüzden yaklaşık 120 sene evvelinde yazıldığına ilk başta inanmak biraz zor gelebilir. Zira makalenin yazıldığı ve yayınlandığı dönemde de şekerin lezzetli ve cezbedici görüntüsüne ve tadına rağmen fazlasının zararlı

⁶⁰ Nevsal-i Afîyet, s.74.75.

olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte şekerin bazı durumlarda faydalı olduğuyla alakalı olarak bin yıl evvelinden örnekler de verilmiştir.

“Çocuklarda vefatlar” hakkındaki makale de ayrıca dikkate değerdir. Günümüzde dahi çocuk ölümlerini tamamen sıfırlamak hiç olmazsa çok aza indirmek dünyanın halen pek çok yerinde gündem maddesidir⁶¹. O günlerde Osmanlı’nın bir senede binlerce bebek ölümüne şahit olduğu aktarılan makalede bu konunun çok önemli olduğunun altı çiziliyor. “Bizim elimizden gelebilen hıdmet ve mu’âvenet hükûmet ve ahâlimizi tehlikeden haberdâr itmek ve kendilerine tedâbîr-i lâzıme irâ’eeylemekdir? Vezâ’if-i sâ’ireashâbına’âiddir” gibi yazı arasındaki cümleleri de yetkililerin etkili olması için bir çağrıdır⁶². Çocuklarla alakalı pek çok bilginin yer aldığı salnamede ortalara doğru “Çocuklukda Hıfz-ı Sıhhat” başlığı altında dönemine göre oldukça önemli bilgiler vardır.

Yalova’daki kaplıcanın da anlatıldığı bir makaleyi barındıran salnamedeki bu bilgiler dönemin okurlarına başka bir ifadeyle şifa arayan hastalarına güncel ve önemli bilgiler aktarmaktadır. Kaplıcanın tarihinin de anlatıldığı bu yazıda hamamdan en iyi şekilde nasıl istifade edileceği de izah edilmiştir⁶³. Kaplıcaya gelenlerin memnun ayrılacağını da şu sözlerle izah etmişlerdir:

İnsan Yalova’da adeta bir hayat-ı mütecerridâne ve uzletkârânede bulunur; burada infirâd, sukût ve sükûnet bulur, tabi’at ile mülâkât eyler; levâiyih-i tabi’atden zevk alan zât burada hayatın bir seyakdagüzerânından usanmaz, yeterki serseri bir halde olan nazarı ötede berüde orman kenarından neşvunemâ bulan bir çiçeğe ma’tûf, hâsse-i sâmi’ası bu sükûnet-i amîka içinde öten bir kuş sadâsına akan derenin çağlıtısına meclûb olsun. Çünkü cümle-i asabiye bir fa’aliyetde bulundurmamak içünte’sirât-ı hâriciyyenintenevvü’u lâzımdır; a’sâbın tam biristirâhati bir hâl-i haderi ve ziyâde bir kelâl ve melâli da’vet eyler. Usananlara meşguliyet, yorgunlara fikrenistirâhatgerekdir.

⁶¹ Unicef’in bir haberinde konuyla alakalı şu başlığı okumaktayız: “Yeni bir rapora göre beş yaş altı ölümlerdeki istikrarlı azalmaya rağmen her gün 7.000 yeni doğan ölümlü meydana geliyor”. Yine bu haberin hemen ilk cümlesinde “Bugünkü eğilimlere göre 2017 ile 2030 yılları arasında 30 milyon yeni doğan doğumu izleyen ilk 28 gün içinde yaşamını yitirecek” tahmini için ciddiyetini idrak edebilmek adına önemlidir. <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=32804>

⁶² **Nevsal-i Afiyet**, s.200-202.

⁶³ Hamamın bulunduğu iki dağ silsilesi arasında vadi yalnız şarken açık olduğundan rüzgârlardan tamamen mahfûz kalmağa harâret yazın heman her mevsimde bir sûrette ve derecededir; lakin hamama me’mûr etibbanın fikrine göre istihâm için en iyü mevsim haziran ve temmuz ve ağustos aylarıdır. Ilıca ,dağın iki sath-ı mâ’ilini setr iden Karaağaç, Mişe, Mersin, Fındık ve ba’zı deniz çamları ve orta yerde, vadide cereyân itmekte olan ve ötesinde berüsünde sıcak su menba’ları bulunan küçük ırmak, denizden muntazaman esen hafif bir rüzgar sayesinde yazın en sıcak zamanlarda bile serindir. **Nevsal-i Afiyet**, s.369.

Salnamenin sonlarına doğru “Güreşde Avrupa usulü ile Türk usûlü ve aralarındaki fark ve müşâbehet” başlığı altında oldukça ilginç bilgiler verilmektedir. Türk güreşinin ve batı güreşinin (daha çok Yunan ve sonrasında batı Avrupa) benzerlikleri ve farkları izah edildikten sonra hangi güreşte neyin serbest neyin yasak olduğu ayrıntılarıyla anlatılmıştır⁶⁴.İki farklı güreşte hangi kasların çalıştı, vücudun fark edilebilecek özellikleri de nedenleriyle açıklanmıştır.

⁶⁴ “...bizim Türk güleşinde pehlivanlar kol ile güleşmez, göğüs ve ense ve bacakla güleşirler. Vâki’ olan gibi fevkalâde pehlivanlardan tutunuz da yeni taslak delikanlılara varıncaya kadar mu’âyene idiniz; azılı ve büyük pazulu kol göremezsiniz; fakat sırt ense ve bel dehşetli bir neşv u nemâ arz ider. Çünkü yağlı vücûdu tutamayan pehlivan ayakda (el ense) ile (Çapraz) ile, yerde ise (sarma) ile (yan kazığı) ile hasmını zabt idebilir; ki bu oyunlarda ziyadesiyle meşgul olan esâsen göğüs ve bel ve bacak adelâtıyla ba’zen de kol adelâtının kısm-ı ulvîsidir. Halbuki Avrupa tarz-ı müsâra’asında yağlanmak memnû’ olduğundan vücûd ellerle daha kolay tutulabilir; ve ayaklarla güleşmek de kat’iyyen merdûd olduğundan asıl güleş i crâ idebilecek olan a’zâ kollarıdır. Anın için Avrupalı pehlivanların kolları ziyadesiyle işlek, azılı ve kavîdir. **Nevsal-i Afiyet**, s.481-483..

BÖLÜM III

METİN

[iç kapak]

Doktor Besim Ömer

**Nevsâl-i ‘Afiyet
Salnâme-i Tıbbî**

İkinci Sene

451 Resim ve şekli hâvîdir.

İstanbul

‘Alim Matba‘ası- Ahmed İhsan ve Şürekâsı

1316

İfâde

İkinci seneye mahsûs

Bitevfîka-i te'âlînevsâl-i afiyetin ikinci seneye mahsûs nüshasını zannımızca daha mükemmek olmak üzere bu günneş ediyoruz.

Erbâb-ı mütâla'atınibzâl buyurdıkları teşvîkât-ı me'ârif-perverîye teşekkür eyler ve kitabımız rağbet-i 'umûmiyeye mazhar oldukça münderecâtın sene beseneislâh ve ikmâlidileceğininiva'd ve 'arzideriz.

151 Divânyolu (İstanbul).

Mukaddime

Birinci seneye mahsus

“Nevsâl-i 'âfiyet” amâl-i münevvere-i hazret-i zıllullahîye göre nevbenevsâhaarâyımuvaaffakiyyet ve asr-ı enver-i hazret-i veliyü'n-ni'mîyemedâr-ı ziynet olan asâr-ı terakkiyât-ı fenniye ve mü'essesât-ı müte'addide-i hayriyenin derece-i kadr ve ehemmiyetini inzâr-ı kara'in-i kirâma'arz ile tahdîs-i ni'met ve bu vesîle ile de ahâli-i Osmâniyeye sıhhat nokta-i nazarından 'alikadrü'lemkânîfâ-yıhıdmetmaksad-ı yegânesiyle tertîb ve neşr olunuyor.

Bu sene ilk def'akisvegîr-i tabâ'at olan “nevsâl-i 'âfiyet” mahzâebyârî-i 'inâyetmes'adet-i ayet hazret-i şehriyâr-ı a'zamî ile yetişen ve her biri îfâidegelmekde oldukları hıdemât-ı ciddiye ile memleketimizin medâr-ı iftihârı bulunan etıbbayımütehassısanıntasavîr ve esâmîsiyle mütehassıs bulundukları şu'ubât-ı tıbbâ dâ'ir kaleme aldıkları makâlât-ı mühimme ve nâfi'a-i sıhhiyeyi hâvî ve senîn-i ahire zarfında Avrupa Dârü'lFünûntabîblerineisbât-ı teveffukideceksûretde yeniden bir mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhâne, telkîhhâne, bakteriyolojihâne, 'acezehâne, velâdethânevesâ'ir bunlara mümâsil bir çok mü'essesât-ı hayriyete'sîsve inşâsı, mevcûdhastahânelerin bir hâl-i mükemmeliyete ifrâğ-ı ve mehaz-ı şefkat ve merhamet-i seniyye-i mülûkâneleri eseri olarak “Hamidiye EtfâlHastahânesi”misüllüşân-ı 'âlîye muvafık ve gayet mükemmel bir Dârü'lHayrbinâsı, sıhhat ve menâfi'-i 'umûmiyeninemr-i hüsn-i muhâfazası zımnında devâ'ir-i belediye hey'et-i tıbbiye ve vezâ'if-i mahsusa ve mertebeleri hasebiyle fevka'l'âdehâ'iz-i ehemmiyet bulunan mecâlis-i sıhhiye teşkili gibi asâr-ı muvaaffakiyyât-ı celîle-i cenâb-ı pâdişâhîyi hâkîdir. “Nevsâl-i 'âfiyet”inmükemmeliyet tertîb ve

münderecâtına pek ziyâdei‘tinâolunmuşdur, fakat ilk def‘asâha-i temsile konulan bir eserde olsa olsa bir mükemmeliyet-i nisbiye bulunabileceğinden bu nüshamızın emelimizce mükemmel olduğunu iddi‘â idemeyiz. Şu kadar ki nekâyıs-ı vâkı‘anınhüsn-i niyetimize bağışlanacağına ve kara‘ın-i kiramın mu‘âvenetiyle eserin sene besene mükemmel bir hâle ifrâğ olunacağına ümidimiz pür-i kemâldir. Binâ‘en‘aleyh kitabımızın rehin-i tekemmül olmasını te‘mînenvârid-i hâtır olacak efkâr ve mütâla‘âtın taraf-ı kemterânemizeihtâr ve iş‘âritemenniyât-ı mahsûsamızdandır. İsâbet-i re‘y ve mütâla‘alarındanemîn olduğumuz kara‘ın-i kirâmhazerâtınıninzimâm-ı efkâr sâ‘ibeleriyle eser-i ‘âcizânemizin seneden seneye bir başka safha-i terakkî ve teceddüde iktirânideceğinden şüphe idilemez ki Fransa‘da her sene ibtidâsındaneşr olunan “ AlmanakHaşest” nâmındaki takvimin tedricen irâ‘e eylediği eser-i terakkî buna güzel bir misâldir.

Nevsâl-i ‘âfiyetinmünderecâtını teşkil itmek üzere mevâd-ı tıbbiye tettebbu‘unaibtidâritdiğimizzamân en evvel tebâbet-i islâmiye ve şarkiyeye‘a‘id ve fûnûn-ı hazıra-ı tıbbiye muvafık husûsât, hakemiyât, felsefiyât gibi şeylerin yazılması vârid-i hâtır olmuş ise de bu maksadı istihsâliçüntedkîkât ve taharrîyât-ı mahsusa icrasına zaman ve hususiyetimiz müsâ‘id olmadığından bu bâbda ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninte‘sisinden mukaddem memleketimizde fenn-i celîl-i tebâbetin ne yolda ve nerede ve kimler tarafından tedris olunmakda bulunduğuna ve asâr-ı matbû‘a ve gayr-ı matbû‘a-i müfîdeninesâmîsinedâ‘irtedkîk ve tettebbu‘da bulunan mütalayn-ı kirâm tarafından ma‘lûmât-ı sıhhiye i‘tâ buyrulacağına s emîn olarak o yoldaki ma‘lûmâtıbi‘lahere “ tarih-i tıbb-ı Osmânî” bahs-i mühimine ‘ilâveten derç itmek üzere kendilerinden isti‘âne eyleriz.

Bir de memleketimizin medâr-ı iftihârı olan ma‘rûf ve mütehassıs kâffe-i etibbanın tasâvîri ve muhtasar birer terceme-i hallerinin derci ile “nevsâl-i ‘âfiyet”intezyînifevka`l‘âde arzu idilmiş ise de eserin ilk def‘atertîb ve neşrî, bu bâbda bir hayli masraf-ı ihtiyârî, bâ-husûsresmlerin hükmüne zamânın‘adem-i müsâ‘adesi kesret-i meşguliyetimize inzimâmidererek bu arzumuzun def‘atentamâm-ı icrasına mâni‘ oldu; bu cihetle hasbe‘lzarûresmleritedârik ve derç olunamayan rüfekâ-yı kiramdan taleb-i ‘afv ile erbâb-ı mütâla‘adan, etibbâ-yıOsmâniyeden göreceğimiz rağbet ve mu‘avenete göre eserin devâm-ı intişârıyla tekemmülü husûsunda elden gelen gayreti, fedâkarlığıihtiyârdan çekineceğimizi va‘dideriz.

Bir sene zarfında vukû‘ gelecek keşfiyât ve ihtirâ‘ât-ı tıbbiyeyi “ nevsâl-i tıbbî” bahsinde zikrideceğimiz gibi tabâbetemüte‘allik ve te‘sirâtıfennenmüsbet-i edeviye ve

müstahzırât-ı tıbbiye ile sıhhat-i ‘umûmiye nokta-i nazarından muvafık göreceğimiz makâlât ve i‘lânâtın da ayrıca bir kısım dâhilinde derci cümle-i mukarreratımızdandır; cenâb-ı şâfi‘i hakîkî bizleri de ‘âfiyetdenhisseyâb eyledikçe tekemmülât-ı mutasavviresâhazîb-i husûl olmak musammimdir

Ve minallahi`-t-tevfîk

[1]

Cülûs-ı mes‘adetme’nûs Hazret-i pâdişâhî

11 Şa‘bân sene 1293 19 Ağustos sene 1292

Bu seneki yevm-i mesâdüfû

19 Ağustos 1316 Cumaertesi

Velâdet-i pür-meymenet hazret-i hilâfetpenâhî

16 Şa‘bân sene 1258

Bu seneki yevm-i mesâdüfû

16 Şa‘bân 1318 Pazar

Gâzî‘unvân-ı ‘âlişâninihrâzî

4 Cemazi‘el Evvel sene 1294 Mayıs sene 1293

(5 Mayıs 1316 Cum‘a)

[2]

Eyyâm ve Leyâlî-i Mübâreke-i İslâm

1317-1318

Yevm-i arefe	27 Mart	Rûmî 1316	Pazarirtesi
‘İyd-ı Edha	28 Mart	Rûmî 1316	Salı
Gurre-i Muharrem	18 Nisan	Rûmî 1316	Pazarirtesi
Yevm-i aşûra	27 Nisan	Rûmî 1316	Pençşenbe
Leyle-i Mevlidü’n Nebevî Aleyhissalâtü Vesselâm	26 Haziran	Rûmî 1316	PazarirtesiGicesi
Leyle-i Regâ‘ib	13 Teşrîn-i Evvel	Rûmî 1316	Cuma Gicesi
Leyle-i Mirâc`ün- Nebevî AleyhissalâtüVesselâm	7 Teşrîn-i Sânî	Rûmî 1316	Salı Gicesi

Leyle-i Berât	25 Teşrîn-i Sâni	Rûmî 1316	Cum'a Gicesi
Gurre-i Şehr-i Ramazan	10 Kânûn-ı Evvel	Rûmî 1316	Pazar
Leyle-i Kadr	5 Kânûn-ı Sâni	Rûmî 1316	Cum'a
Yevm-i Arefe	8 Kânûn-ı Sâni	Rûmî 1316	Pazarirtesi
İyd-ı Fıtr	9 Kânûn-ı Sâni	Rûmî 1316	Salı

[3] Sene-i hicriye-i kameriye 1317- sene-i maliye 1316

3

Eyyâm	Mart Rûmî	Mart Efrencî	Zilka'de	Rûz-ı Kasım	Tulu'		Zühre	İmsâk	Mülâhazât
					D	S			
Çarşenbe	1	14	13	127	12	/	6	/	10/
					6		10		22
Pençsenbe	2	15	14	128	6		8		20
Cum'a	3	16	15	129	1		7		17
Cum'airtesi	4	17	16	130	12/58		6		14
Pazar	5	18	17	131	56		4		11
Pazarirtesi	6	19	18	132	52		3		8
Salı	7	20	19	133	51		2		5
Çarşenbe	8	21	20	134	49		6/00		2
Pençsenbe	9	22	21	135	46		5/59		9/
									59
Cum'a	10	23	22	136	43		57		56
Cum'airtesi	11	24	23	137	40		56		53

Pazar	12	25	24	138	47	55	50	Turna furtunası
Pazarirtesi	13	26	25	139	35	53	47	
Salı	14	27	26	140	33	53	44	
Çecharşanba	15	28	27	141	30	51	41	
Pençşenbe	16	29	28	142	26	49	38	
Cum'a	17	30	29	143	23	48	35	
Cum'airtesi	18	31	30	144	21	47	32	
Pazar	19	1	1	145	18	45	29	
Pazarirtesi	20	2	2	146	16	44	26	
Salı	21	3	3	147	13	43	23	
Çecharşanba	22	4	4	148	11	41	20	
Pençşenbe	23	5	5	149	8	40	17	
Cum'a	24	6	6	150	6	39	14	
Cum'airtesi	25	7	7	151	2	37	11	
Pazar	26	8	8	152	1	36	8	
Pazarirtesi	27	9	9	153	10/58	35	2	(İydsa'îd-i edha 33/11 Salatü'ıyd)
Salı	28	10	10	154	55	32	1	
Çecharşanba	29	11	11	155	53	32	8/59	
Pençşenbe	30	12	12	156	50	31	56	
Cum'a	31	13	13	157	47	29	52	

Sanâyi'-i muhtelifenin ömrü beşere te'sîri.

Müddet-i hayât, ömr ü beşer. Yetmiş yaşına vâsıl olanlar, yüzde:

Ruhbanda.....	42	Avukatdan.....	29
Zirâ'dan.....	40	San'atkârdan.....	28
Tüccârdan.....	32	Mu'allimden.....	38
Askerden.....	32	Etıbbâdan.....	34

[4]

Rutubet

Kürre-i arzı her taraftan 65:80 kilometre sahnında bir tabaka-i gaziye ile ihâta iden ve esâsen bir madde-i seyyâleden'ibâret olan hevâ-i nesîmîninterkîbinde (mevlüdü'lhumûza), (azot), (hamiz-i karbon) vesâ'ire ile beraber bir de (su buharı) bulunur. Hevânın en ziberaber bir de (su buharı) bulunur. Hevânın en ziyâdeyâbis bulunduğu zamanlarda bile mevcûd bu buharın mikdâriküllyevmtahallûf eylediği gibi gündüze nisbetlegice daha ziyadedir. Hevâ' gayet hâlis ve saf olduğu zaman sath-ı arzda suya tahavvül iden buhar mevsime göre (çi) ve (kırağı) nâmını aldığı gibi sath-ı arzda gayet yakîn olarak tekâsûf eylediği vakit (sis), havanın üst tabakalarında mütekâsif bulunduğuzaman bu (bulut) ismiyle yâd olunur. Buharın mikdarıhadd-i vasatîyi tecâvüz eylerse rutubet meydana gelir. Su kenarlarında göl ve deniz civarında, yağmurlu zamanlarda, tahtü't-turâb tabakasısath-ı arza ziyâdeyakîn bulunduğunda, ormanlık ve ağaçlık mahallerde hevârâtıdır. Bu hâlde serbest olan rutubet hevâ mesken derûnuna girebilir, meğer ki bu hücum ve duhule karşutedâbîr-i mahsûsa ittihaz edilmiş ola.

Rutubet ile ale'l ekser zuhur iden emrâz: bir taraftan (romatizma) ve (alâm-ı asabiye) diğer cihetdenhevânın ak ciğerlere vâsıl olmak içünta'kîb eylediği tarik tenefüsiyye iltihabıdır: İltihâbhancere ve kasabât, zâtü'lcenb ve zatü'r-re', hatta selü'rraidir.

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Ölmeyince hasta kadrin bilmez.

[5]Andan başka hevâ-i râtbınhâvî olduğu su buharı ba'zıemrâz tahammüllerinin intişârına başlıca bir vasıta olub anları bir mahalden diğer bir mahalenakl eyler. Arazi-i râbitada hamâ-i nâ'ibenin kesreti, hâr bir rutubetin te'sîriyle kara humma ve ihtimâl ki koleranın bile zuhuru, harâretin yağmur sularını zite'sîriyle kara humma ve ihtimâl ki koleranın bile zuhuru, harâretin yağmur sularını ziyâdetebhîr eylediği zaman emrâz-ı mezkûrenin tevellüdü işte esbâb-ı mesrûdeden ileri gelir.

Bu hâlde rutûbetdenli-ecli'lihtirâz:

Evvel emirde, sadr ve mefâsılınâzik ve hassâs olanların rutubetli mahalleri terk il yüksek yerlerde ve toprağı kireçli arazilerde oturmaları münâsibdir.

Sânîyen, mesâkininrutûbetden'ârî bulunmasına dikkat itmekle beraber sabah ve akşam dışarıya çıkmakdan, su kenarında uyumakdan, yaş otlar üzerinde oturmakdan, bataklık yerlerde avlanmakdan, ayakları sıcak tutmağla beraber çamurlar içinde çok gezmekden kaçınmalıdır.

İşte, pek ibtidâ’i gibi görülen tedâbîr-i mesrûde sâyesinde her nev’alâm ve evcâ’ dan, nevâzile ve emrâz-ı tenefüsiyyeden tahaffuz mümkündür.

Sis

Hevâninhâvî olduğu buhar, kısmen bi’l tekâsûf arza gâyetyakînsebh eylemek ve hevânınşeffâfiyetiniizâle itmek üzere gâyet ince katrecikler şekline girerse “sis” nâmınıahzider.

Ba’zı memleketlerde sis gâyetkesîfdır. Londra’da katrat kömür zerrâtı ve dumanı ile karıştığından sis karacadır. Sis sıhhate gayet muzırrdır; ‘adem-i ru’yet hasebiyle denizlerde vapur, şehirlerde araba

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-... şişesi hekimlerin îrâdıdır.

[6]musâdemelerinesebolmağlaberaber temâsda bulunduğu ecsâmı pek çabuk tebrîd eylediğinden sisli bir hevâda soğuk alma, nezleye tutulma tabi’î gider.

Ağız açık olduğu hâlde teneffüs idilirse sis doğrudan doğruya boğaza, hancereye, nefes borularına gireceğinden boğaz ağrılarına, ses kısıklığına, iltihâb-ı kasabâtabâdî olur. Böyle bir hevâda ağızdan nefes alınmayarak dolaşsa bile sisin ayakları üşütmesi ve esvâb arasından sath-ı cilde kadar girüb ‘arızât-ı mesrûdeyiintâcidilmesi ve hatta zâtü’lcnb ve zâtü’r-reye bile bâdî olabilmesi ba’idü’l ihtimâl değildir. Sis bataklık yerlerde humma-i nâ’ibe, şehirlerde tifo ve çiçek ve sa’ir hastalıkların mikrob ve maya simalarına vâsıtalık eylediğinden temâsda bulunduğu eşhâsaemrâz-ı mezkûreyinaklidebilir.

En iyisühevâ sisli olduğu zaman bâ-husûs az bir şey öksürülüyorsa evden çıkmamaktır; zirâ aksi hâlde boğaz ağrıları, ses kısıklıkları hâzırdır. Eğer çıkılmak mecbûriyetivâr ise zevâli beklemek, sokakta ağızı açub lakırdı söylemekdenictinâb itmek, dışarıda bulundukça, dudaklar üzerine bir mendil tutmak, hiç durmaksızın yürümek, esvâbiyyücekavuşdurubdökümelemekkavâ’id-i sıhhiyedendir.

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Emrâzın çoğu etıbbânınmahâretine değil intizâm-ı ma’işete, tedâbîr-i sıhhiyeye ‘arz-ı ihtiyâc eyler.

[7]Sene-i hicriye-i kameriye1317- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Nisan Rûmî	Nisan Efrencî	Zilhicce	Rûz-ı Kasım	Tulu’ şems	Zühre	İmsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	

Cum'aairtesi	1	14	14	158	10/43	5/27	8/50	Hamursuz bayramı (yasah)
Pazar	2	15	15	159	41	27	47	
Pazarirtesi	3	16	16	160	38	25	44	
Salı	4	17	17	161	36	24	41	Frenklerin büyük paskalyası
Çeharşanba	5	18	18	162	34	23	38	
Pençşenbe	6	19	19	163	31	22	35	
Cum'a	7	20	20	164	29	20	32	
Cum'aairtesi	8	21	21	165	26	19	29	
Pazar	9	22	22	166	23	18	26	
Pazarirtesi	10	23	23	167	21	16	23	
Salı	11	24	24	168	18	15	20	
Çeharşenbe	12	25	25	169	16	14	17	
Pençşembe	13	26	26	170	13	13	14	
Cum'a	14	27	27	171	10	12	11	
Cum'aairtesi	15	28	28	172	8	11	8	
Pazar	16	29	29	173	5	9	5	
Pazarirtesi	17	30	1	174	3	8	2	
Salı	18	1	2	175	1	7	7/59	
Çeharşenbe	19	2	3	176	9/58	6	57	
Pençşembe	20	2	2	177	56	5	54	
Cum'a	21	3	3	178	54	3	51	
Cum'aairtesi	22	4	4	179	52	2	48	
Pazar	23	5	5	1	49	1	45	
Pazarirtesi	24	6	6	2	47	5/00	42	
Salı	25	7	7	3	45	4/59	39	
Çeharşenbe	26	8	8	4	43	58	37	
Pençşembe	27	9	9	5	41	57	34	
Cum'a	28	10	10	6	39	56	31	Yevm-i Aşere
Cum'aairtesi	29	11	11	7	26	55	29	
Pazar	30	12	12	8	24	54	26	

Su süzmek için en sade bir usûl:- dibindeki deliği temiz bir sünger ile kapanmış ve derûnuna aşağıdan yukarıya bir kum ba'de kömür ve daha üstüne yine kum tabakası konması ve aşağıki deliğine bir musluk yerleştirilmiş büyük bir çiçek saksısından geçirilen su hem berrak ve hem de saksı mesâmetli ve topraktan yapılmış olduğundan, serincedir.

[8]Kan Aldırma

Resim(insan resmi)

Sâlhordalarımız pek güzel tahattur iderler ki bir zamân pek çok kan aldırıyordu. Hemân hiç kimse ilkbaharı kan aldirmaksızın geçirmez idi. Bir çok hastalıklarda “sefk-i dem” en mü'essermüdâvâtıdan idi. (Bursa) isminde meşhûr bir Fransız tabibin te'sîs ve ta'mîm eylediği bu usûl ve meslek te'sîriyle bir hayli zamanlar akan kanlar sath-ı arzda tuğyâniderek tûfânlar teşkil idebilecek dereceyibulmuşdur. Bu zamanda “boşaltmak” fi'ili herkesin zihnini işgâleyemişti. Bu sebebdenedîd-i meşhûr (Molyer) tabâbeti : “tenkîh-müşhil- kan aldırma” ile tahdîdidüb duruyor. Lakin bugün beyhude sefk-i demin önü alınmıştır. Terakkiyât-ı tıbbiye ve vâkıf olmayan ve keşfiyât-ı fenniyyeta'kîb eylemeyen zevâtusûl-i tıbbiyenin tebeddülünü mevâdiye'atfeylemekde ise de mevdânın diğer fenlerden ziyâdetabâbetdehükmsürdüğüne kâni' olmak hatâ-yı mehazdır; zirâtabâbetde bize dâ'imârehnûmâmüşâhede üzerine mü'essis'akl ve muhâkemedir.

Evvelkine nisbeten ne içünüğün az kan aldırılıyor? Çünkü evvel emirde bir çok hastalıkların hatta iltihâb ile müterâfik olanların gayet serî' bir fakru'd-demmîntâc eylediği sâniyen zamandaşlarımızın ve hususiyle büyük şehirlerde sâkin olanların kavîyy-i beniyeyemâlik olmadıkları ma'lûmdur. Aslen za'îf düşüren hastalıklarda. Zâtenfikdânı ile muztarib bir şahısta kan alma her hâlde gayr ma'kûldür. Misâl olmak üzere kara humma ile zâtü'r-reyi'arz idelim. Bu iki hastalıkda mukaddema çok kan alınıyordu: Çünkü hummanın şiddeti, veçhin amreti, hastanın zâhiri kuvveti ziyâde kanlı

Emsâl-i hekîmeve tıbbiye:- Gençliğin kıymeti bilinse ihtiyârlığın şikâyeti az olur.

[9] olduğuna şübhe getiriyordu. Halbuki bu gün bu şiddet-i zâhire arkasında bir za'af-ı hakîki, bir fakr-i kisbî ihtifâ eylediği ve emrâz-ı mezkûreninzâtenza'îf ve fakîrvücûdlara'âriz olduğu anlaşılmıştır. İşte bu gibi ahvâlde kan aldirmadan men' iden tabibi kim mü'ahhazeidebilir?

Ma'rûzât-ı sabıkadan artık kan alma usulünün kâmilten terk olunduğu ve neşterin paslı alât-ı tıbbiye-i metruke meyânına atıldığı zan idilmesun; zirâ bugün yine kan alıyoruz, lakin lüzumunda, zamanında, mikdâr-ı ma'kûlde. İmtilâ'-i dem, ihtikân-ıdimâğ, zâtü'r-reye, zâtü'l'icneb, iltihâbsahâyâvesâ'ir bu gibi emrâzda kan alma ba'zaniktizâider. Lakin her hâldehastanın kuvâ-yibedeniyesini, hâl-i 'umûmîsini, tabi'at-ı marazî nazar-ı

dikkate almak lâzımdır. Zâtü'r-reye, romatizmaya mübtelâza'îf bir hastadan kan alma bubîçâreyi hastalığa mukâvemetdenhâric bir hâle vaz' eylemek, ziyâde bir za'afîtevlîd ile hastayı itlâf yahudzamân-ı nikahınıtemdîdeylemekdir. Bu hâlde kan almayan yahud aldırmağa müsâ'ade itmeyen tabîbimuvâhaze itmemelidir. Tabîb her mevsimde kan aldırان ecdâdımızıtaklîdidemez; atalarımızın kan bûdcesi belki bu gibi fedakârlıklara müsâ'idolabilür idi. Lakin bugün biz bu husûsda çok idâreli davranmalıyız.

Müşhil Alma

İlbahardameshel alma 'âdeti hâlâ cârî olduğundan andan da bir nebze bahsi münâsib gördüm. Bağırsaklar üzerine te'sîr ile def'-i tabî'îtezyîd ve bu sûretle bir tākımmevâd-ı muzırرا ve müte'affıneyivücûddantard ve def' iden edviyeye “müşhilât” nâmıvirilir. Te'sîrâtınanazarânmüşhilât üç sınıfa taksîmidilmiştir; müşhilât-ı multâfeyahûd miline bağırsakları

Emsâl-i hekîme ve tıbbiye:

[10]tahrîş eylemeksizin bir iki def'a (def'-i tabî'î) yimûceb olur. (kudret helvası, bal, erik demir hindi gibi) ; müşhilât-ı şedîdeziyâdemü'essirdir: (Jalapa, Ebu Cehil Karpuzu, eskamonya); müşhilât-ı mutavassıta ise te'sîrcebâlâda mezkûr sınıflar arasında bulunur (hind yağı, revand, sinâmeki, müşhilât-ı melhiye).

Mü'essistabâbet ve pîr-i hikmet nazarıyla bakılan bakrâthakemiyâtında diyor ki: “İhtiyâcı olanlar bi`lhassa ilkbaharda müşhil almalıdırlar.” Fî`lhakîka bu mevsim-i dilârâda daha pek çokları tathîr-i em'âye teşebbüs iderler. Busebebden ilkbaharı karşılamak üzere şu'râ tatlı bahâriyeler, üdebâ parlak teşbîhlertaharrîsiyleştigâl eylediği zamânezcâcılarda yeniden hind yağı, sinâmeki, revanid, manyezi, sülfat düsod(?) tedârik itme mevsimi geldiğini hatırlarlar.

Eczâcılar şişelerini doldurmakda pek iyi iderlerse müşterilerinin bilâlüzûmtathîr-i em'âye tehlikeleri mu'ahaze olunmamağa sezâ değildir. Herkes az çok düşman inkibâzdır. Bağırsakların hâl-i serbestîsi her şey'etercîh olunursa da müşhil almanın zamân ve mevsime, devr ve takvime etbâ'ınıkabûl idemeyiz. İster rebî' ve harîf, ister sayf ve şitâ olsun muhtâc iseniz mushil alınız; ... bağırsaklarınızı uyandırınız; em'ânızsûret-i tabî'iytedeîfâ-yıvazîfeidiyorsa erguvanlar açdı diye a'zâ-yımezkûreyiat'âb itmeyiniz. Çiçek açmanın bağırsaklara olan te'sîrât-ı ma'neviyesine uyanmak hatâ-yı mehazdır.

İlkbaharda müşhil alubem'âytathîr eylemek cem'iyyetimizn her sınıfında intişâr eylemiş ve hatta değersiz olmayan ba'zıtıbbâmız tarafından bile bu 'âdeteri'âyetidilmekdebulunmuştur. Bu gibi bir 'âdet sıkmanın çok kere ishalleri bâdî

olduğu ve ba'zeniltihâb-ı 'em'ayeintâcitdiğigörölmüşdür. Buralarını bildirmek vazîfemizdir. Yine herkes bildiği gibi hareket idebilir.

İsti'mâl-i müşhilâtıistilzâm iden hâlâtdan birincisinin inkıbâz olduğu def'aten hâtıra gelir ise de evvel emirde muvakkat bir baylik ile inkıbâz-ı mu'annid ve mu'tâdîtefrîk itmeli. "İnkıbâz-ı mu'annid" müşhil ile değil suret

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:- Çocukluğun cahili ..

[11]ma'îşet ve hamiye ve tedâbîr-i sıhhiye ietedâvîdilmelidir. Solucanlara karşı, baş ağrısında, göz hastalıklarında vesâ'iredemüşhilâtı kullanılırsa da isti'mâlini en ziyâdeistilzâm iden hâlet bağırsaklarda bir takım mevâd-ı muzırıninterâkîmidir ki bu hâlde bedeni mevâd-ı mezkûreninte'sîrindenazde bırakmak içünem'â-yıtathîr eylemek ictizâider. Çene ile burun arasından başlayarak belin aşağı tarafında nihâyet bulunan ma'ûc burunu kurub topuna teşbîh eylemek muvâfık gelirse bâlâdama'rûz üç sınıf müşhilâtınsûret-i te'sîrâtı şu vechle hülâsa idilir. Melînât ve müşhilât-ı mutlaka topu yağlar; müşhilât-ı mutavassıta ve melhiye içini furçalar; halbuki müşhilât-ı şedîde namlunun içini şiddetle tomarlar. Mevâd-ı mezkûresûret-i dâ'imedekullanılır ise topun artık yıpranacağı vâreste-i 'arz ve beyândır.

Hekim (selis)in kelâmını nakl ile artık bu bahse ihtârviririz: "Hastalıkda kullanılacak mevâd ve edeviyeyisağlıkdaisti'mâlden sakınınız"

(Torfora) diyor ki: İhtiyâtsûretinde tavsiye olunan ilaçlar hastalıkların önünü almak şöyle dursun, birçokemrâzabâdiolmuşdur."

[12]Sene-i hicriye-i kameriye1316- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Mayıs Rûmî	MayısEfencî	Muharrem	Rûz-ı Hızır	Tulu'	şems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	D S	
Pazarirtesi	1	14	15	9	9/32	4/53	7/22		(Rusya İmparatorunun Velâdeti 1826)
Salı	2	15	16	10	30	52	21		
Çecharşenbe	3	16	17	11	28	51	18		
Pençşenbe	4	17	18	12	26	50	15		
Cum'a	5	18	19	13	24	49	13		
Cum'airtesi	6	19	20	14	22	48	10		
Pazar	7	20	21	15	20	47	8		

Pazarirtesi	8	21	22	16	18	46	5	(İngiltere Kraliçesi'nin velâdeti 1819)	Furtuna
Salı	9	22	23	17	16	46	3		
Çeharşenbe	10	23	24	18	15	45	00		
Pençşenbe	11	24	25	19	13	44	6/58		
Cum'a	12	25	26	20	12	43	56		
Cum'airtesi	13	26	27	21	11	43	54		
Pazar	14	27	28	22	9	42	52		
Pazarirtesi	15	28	29	23	8	41	51		
Salı	16	29	30	24	5	40	48		
Çeharşenbe	17	30	1	25	5	40	46		
Pençşenbe	18	31	2	26	4	39	44	Yahudilerin Bayramı	Gül
Cum'a	19	1	3	27	3	38	43		
Cum'airtesi	20	2	4	28	3	38	41		
Pazar	21	3	5	29	9/00	37	40		
Pazarirtesi	22	4	6	20	8/59	37	38		
Salı	23	5	7	21	57	36	36		
Çeharşenbe	24	6	8	22	56	36	35		
Pençşenbe	25	7	9	23	55	35	34		
Cum'a	26	8	10	24	54	34	32		
Cum'airtesi	27	9	11	25	53	34	31		
Pazar	28	10	12	26	53	34	30	Frenklerin İekânimi	İyd-
Pazarirtesi	29	11	13	27	52	34	29		
Salı	30	12	14	28	51	33	28		
Çeharşenbe	31	13	15	29	50	32	27		

Baş dönmesi: Baş dönmesine mübtela olan zât etrâfındaherşeyin döndüğünü görmek ve nihâyet kendisinin de bu hareket-i devriyeye yakalandığını hiss itmekle ayakda ise iki cihete sallanır ve düşmemek içinheman oturur.

İşbu hâlet-i asabiye bir çok sebeblerden ileri gelir: Kavîlbeniyye, mesn-i bir ‘alâmetdir; ‘ışretvebetâ’et-i hazma mübtelâ olanlarda yemeklerden hayli zaman sonra ve mi‘de boş iken zuhûrider. Gözlerin ziyâde yorulmasından, bir nev‘ kulak hastalığında, bağırsaklarda solucan olduğunda da insanın başı döner. Tedâviesbâbıref‘ vezâleden ‘ibâretidir.

[13]Mevâsiminte'sîrâtı -1-

Resim(ilk bahar resmi)

İlkbahar

Şuhûr ve kasabâtdaiştigâli ne olur ise olsun ilkbaharda hiç olmaz ise bir gün kıra çıkubseyr u temâşâyahevâhişgir, ovaya gidüb tenezzühe arzudâr olmayacak hiç kimse yoktur.

Rebi'deafitâb-ı alem tabıneş'a-i hayâtbahşası her tarafda, her cihetde aks endâz olmağa başlar. Rebi'hayâtın bir timsâl-i mücessemidir. Çinimler levn[14] zümrüdünü; yapraklar çiçekler manzara-i hûbterîni ile fikrimizi vüs'at, vücudumuza kuvvet, ruhumuza neşât, gönlümüze inbisâtvirir. Açıklık olan bir mahalde vücuda en ziyâdete'sîrât-ı nâfi'ada bulunan hevâdır, zirâ taze ve safdır. Esas ihtirâk ve gıda-yı hayat olan "mevlidü'lhumûza"yı ve nebâtâtınrevâyih-i tıbbiyyesinihâvî olan hevâ-i sâfiden akciğerler (ru'tin) bi'listifâdevezâ'îfini suret-i mükemmeledeicrâ ve îfâ itmekle beden ab-ı hayâthakîkî olan kanın bu yolda bir intifâ'ındanihyâ olur. Hevânın işbu te'sîrkesîrû'lfevâ'idineziyânınte'sîrâtnâfi'asımünazzam olur. Ziyâ her ne kadar cildi siyaha telvîniderse de diğer cihetinden sakaflar altında ve devâ'ir-i râbıtada sâyebân-ı etfâl ve nişanın yumuşak ve renksiz kalan atlarını sıkışdırır ve elvân-ı tabi'iiyesiniî'âdeider. 'Adem-i ziyâdan insan çiçek gibi sararub solar: (Mahbûsîngöz önüne getirilsün) Ziyâ "küreyvatıdemûye" yitezyîdider. Ziyâsızlık gözleri pek fenâit'âb eyler.

Kırda, ovada, köyde insan dahâ bir sûret-i ihrârânedeemrâr-ı evkâtider. Köylüler dâ'imâ mısır çapalamak, orak biçmek, hubûbâtyetişdirmek, sebze dikmek gibi i'mâl-i şâkkayimesâ'î-i nâzike-i beldeye tercîhiderler.

Mesâ'î-i akliye ile yorulmuş kalmış olanlara ovalarda tenezzüh, köylerde ikâmetgâyetnâfi'dir.

Evet, bugün tozlarla ba'zımikrobların nefes borularına , akciğerlere girübgâyetmehlekeba'zıemrâzıtevlîditdiğimuhakkaktır. Veremin intişâr ve tevsî'inesebeb aslı, " bâsil"lerintozlarıyla nefes borularına intikâlidir. Bir veremli öksürük ile bî-karâretrâfinabâsîlsaçmakda vebu vechlece'm'iiyyet-i beşeriye içüngâyetmehlekebulunmaktadır. (Heller) nâmındakimu'allimintahriyâtına göre bir veremli günde öksürük ve balgam ile 7,200,000,000 bâsîlçıkarmaktadır; bunların ne derece sür'atle tekessür itdiğima'lûmumuzdur. İşte bu bâsîllerhevâyaintişâritmekde ve tozlarla ihtilât iderek nefes borularına girmektedir.

Piyâsalarda toz ve duman içinde gezmek, kıra'athânelerdelaklakıyât ile bir iki sâ'at vakit geçirmekden ise beş dakika kırdâ bulunarak münâzır dil-güşâve hevâ'ira'nâ ve ziyâ'î hayat-bahşâdanistifâdedahâ evlâdır.

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Nevzâd.....

[15]Çünkü sokaklarda rüzgârlarla savrulan tozlar, bir takım semûmdan, mikrobtab'ârî olsa bile, (mecnâ-yı teneffüs) den esnâ-yımürûrda (hancere) ve kasabât), (nezle-i sadriye) nâmlarındakiemrâzıbi`zzâtveyahudsâ'iremrâz ve haymeyibi`listi'dâdtevlîdider.

Bir kıra ki vâki' çayları, sâyedâr ağaçları, burak ve cârîsuları hâvîdir, kulakları araba gürültülerinden gözleri yakîn şeyleri görmekten halâs ider ve fıkır ve zihni açar.

Vücûdlarığâyetnâzik ve beniyyelerinahîf olan etfâle açık yerler, ziyâdâr mahaller pek ziyâdefâ'idelidir. Etfâl kırlara görütülmelidir: Taki, nefes alsunlar, uyansunlar, koşsunlar, gülsünler, sıçrasunlar. Büyükler ise kendilerini bir dereceye kadar düşünür ve eğlendirirler.

Lakin şurasını bir an nazar-ı em'ândan ayrılmak gereğidir ki insândâ'ima bir takım mü'essirâtın taht-ı fâ'aliyet ve te'sîrindebulunmaktadır. Vücûdumuzabi't-te'sîr-i hayat-ı beşerî tenkîs iden emrâzın ekseri ya hevâ'inesîmî de münteşir bir takım ... muzırradanveyahud hıfz-ı sıhhate 'adem-i ri'âyetle bir hayâtbi'l cümle mahlukâtabilâtefrîkte'sîr iden kuvva-i muhtelife-i hâriciyyeden husûle gelir. Kök ile yer ba'zen beden insânabi't-te'sîremrâz-ı muhtelifeyitevlîdider.

İnsânî, tebdîl-i mevkî' itmeksizin, tahvîl-i iklîm ile husûle gelen mehâlik ve muhâtarâdadâ'imisûretdedüçâr iden teceddüd-i mevâsim, ve pek çok ahvâlde melcâmız olan hâne, ma'îşetimizde'mîn iden san'at, mesken ve merza'amız olan arz vücûduemrâz-ı kesîreyiibtîlâ ve ba'zen pençe-i emrâzateslîmider.

Bir sûret-i ten-dürüstîde idâme-i hayat işte bu gibi te'sîrât-ı muzırrayıfehm ve idrâki ve anlardan ihtirâz ve ictinâbe sarf-ı mukadderet ve kavâ'id-i hıfz-ı sıhhatarî'âyet ile olur. Alem ve san'atşehrâh-ı terakkîdehatve-endâz oldukça, servet u sâ mân beşer-i tekessür ve düşman lâ-tahsâyemukâbileslihata'dâdeylemekdedir.

Kürre-i arzın tafîlâtı hükmünde olan insânhevâyatâbi' bulunur: Kökde az bir inkilâba'zâvücûdunda aks-i endâz olur. Hevâ

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye:-Kanâ'at-ı fikri selîm, bedeni kavı ve sâlim kılar.

[16]soğudu mu; sadr bir hâl tehlikededir; sıcak hükmünü icrâidiyor mu? Kanın bâşahücûm eylemesi muhtemeldir; hevâ'furtunalı mı? A'sâb bu zamânkasvetdenhissedârdır; yağmurlu mu? Romatizma (reyse) den korkulmalıdır.

Vücûdumuzda velev cüz'ite'sîrâtı görülmeksizin bir mevsimden diğerine intikâlhemân'adîmü'l imkândır.

Bu zamân-ı inkılâbdaesbâb-ı kesîre'alem-i hayât vefenn hıfz-ı sıhhate muhâlifhareketde bulunanları derhâl yakalamak ve zabıta-i emrâzateslîm itmek için dâ'imisûretde tecessüs ve teftîşiderler.

İlkbaharda 'uzviyetimizziyâde bir intibâh ve fa'âliyetdedir; bu intibâhdahevâ'inesîmîninterkîbinde husûle gelen tahavvûlden münba'isdir. Sürmekde olan nebâtât ile tasfiye olunan hevâ'inesîmî gayet ceyd ve müteceddid olduğundan vücûdumuzaûkâz ve tenbîh, teneffüsümüzü tesrîf eyler; kanımızda mevcûd kırmızı kürecikler ile hevâdakimevlüd'ülhumûzanıntesâdûf ve tesâdümü daha tam ve mükemmeldir. Bu sebebdenfasl-ı rebî'de cevelân dem dehâ bir kuvvet ve şiddet, hatta melekât-ı akliye daha bir vüs'atkesbider. Herkesin hissedebildiği bu tahavvûlatbâ-husûsfasl-ı rebî'yâbes geçtiğinde, gök kürre-i arzın şu ilk tebessümlerini göz yaşları ile o derece istikbâl eylemez ise daha aşîkârdır.

İlkbaharda hiss olunan intibâh'umûmîa'za-yibedeniyemiziinzifaya (kan akması) müste'îd kılar. (Burun kanaması, kan tükürmek, beyne ve akciğerlere kan hücumu). Bu sebebden dolayıdır ki nisan ve mayıs ayları emrâz-ı müzminedenmuzdarib olanlara bâ-husûsmeslûline gayet vahimdir.

Birçok üdebâ ve şu'arânın bihakkın medhiyelerine giren fasl-ı rebî'i gayet mehlikedir: Çünkü derece-i harâretbirden bire tahavvül ider; çünkühevâ-i nesîmîden bir çok mevâd-ı muzırpeyda olarak insânî derhâl mevsim-i şîtâ hududunda tevkif eyler.

Büyük istatistikçilerden ma'dûd olan (kitle)nin Fransa 1831'den 1841 senesine kadar tutmuş olduğu istatistiklerden

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye: Can boğazdan gelir

[17] anlaşıldığına göre fasl-ı rebî'de, martdaaded-i vefiyâtfusûl-i sâ'ireden ziyadedir. Vereme (sellü'lrâ'i) mübtelâeshâşiçünfasl-ı rebî'i'tikâdât-ı 'umûmiye hilâfında olarak ziyâde vahimdir. Halbuki fasl-ı harîfde'illet-i müdhşe-i mezkûreiçünşu'arânın dedikleri gibi o derece vehâmetyokdur.

Emrâz-ı metsûliye ekseriya fasl-ı rebî'de zuhur eylemekde ve şiddetini bu zamanda göstermekdedir.Sıcaktan soğuğa intikâl- rebî'de ne derece düşâr-ı tehlike olduğumuzu gözden geçirsek işbu faslın beden üzerine olan derece-i te'sîrinibi'lsuhûle anlarız.

Birgünafitâb-ı 'âlem-tâb'arz-ı endâm eyler, eş'a-i hayât-bahşâsı her ciheti ısıtmağa ve binâ'en'aleyhhevâdasıcaklanmağa başlar. O halde here

tarafdamemnûniyetvemüsirret'alâmeti görülür; kış zamanından beri ağır elbise altında ezilüb kalmış olan insan üzerinde bulunan esvâbıtahfif ider.

İrtesi gün yahud üç dört saat sonra hevâbirden biretebeddül ve soğuk şiddetle hükmünü icrâyledikdetedbîrsizlikseyyi'esiylehevânın muvakkat hararetine aldananlarda hafif veyâşedîdba'zı'arızât ve hâdisât meydana gelir. En evvel müte'essir olacak a'za-yıfî'îl-i teneffüse hâdim olanlardır: nevâzil çoğalır, (zâtü'lhancere), (hanâk) ve (hâd) sûretde (iltihâbkasabât) nâdir değildir. (Nezle-i müstevliye) ba'zen birçoklarını birden iz'âcider. (Nezle-i sadriye) çok kere çocuk ve ihtiyârlarıfnâ ve gençleri tedâvî olunmadığı ve isti'dâdları bulunduğu hâlde verem (selü'lrâ'i) mübtelâ eyler.

Te'sîr-i bürudet ile zuhur iden ve hemân ekseriya kâbil-i tahammül olan öksürüğe kimse aldırılmaz. Lakin şurası ma'lûm olmalıdır ki beniiyeshübheyidâ'î olanlara (nezle-i gayr-ı mütekayyide) ve (hâl-i meşkûk) ta'bîrâtıbbiyesi tahtında bulunan emrâz-ı müstevli olur. Binâ'en'alyeh gayet nâzikve hassâs olan a'zâ-yitenfîseyisoğukdan muhafaza itmelidir. Bâ-husûs

Emsâl-i hekimiyeye ve tıbbiye:- Uyumayan genç uyuyan ihtiyâr hastadır.

[18] mevsim-i şitâda hastalıkla vaktini geçirmiş olanlarda (nezle-i ru'ye) nin (belismeyat) vesâ'iredviye ile önünü almak elzemdir.

Soğukdan sıcağa intikâl- şedîd soğukları müte'akibhevânınbirden bire sıcağa dönmesi hükmsürmekde olan hastalıklara tahvil ve ta'dîlidersede sıhhat-i 'umûmiyeyi bir ızdırab-ı cedide ilkâider. Te'sîr-i bürudetle husûle gelerek eskimiş (müzmin) emrâzda derhâl bir i'tidâl görünürse de ba'zîeşhâs-ı nâzikede çat pat mevsim-i hârdamer'iemrâz-ı evveliyeye zuhur eyler(fesâd-ı mu'adde), (tahamme), baş sersemliği ve baş dönmesi ile müterâfikre'se doğru (ihtikânât), burun kanaması (nezfanefti), (kolerin), sekte-i re'itân), (sekte-i dimâğ) emrâz-ı mezkûr zuhura geldiğine bile harâretin bu derece te'sirineşaşub kalırız.

Harârethevâ ile gayr-ı mütenâsib elbise-i şitâ'iiyesini hâlâ taşımakda ve et'ame-i bumyasınamikdâr-ı kâfî esmâr-ı multafe ve sebzevât miline 'ilâveitmemekde olan zevâtharâret-i hâriciye ile müvâzenetde bulunamaz. Muhâlifhıfzu's-sihha bir hareket gayr-ı ma'kûle pek çok def'a suret-i nâgehânîdeemrâz-ı sayfiyenin zuhuruna bir sebep-i mü'esserdir.

Emrâz-ı müstevliye-fasl-ı rebî'deharâretin işbu te'sîrât evliye-i mübremesiyleberâberekseriya kızamuk (hasbe), çiçek (cederi), boğmaca öksürüğü (saaldığı), difterya ve kuş palazı (zacne-i hanka) gibi emrâz-ı müstevliyenin zuhuru ve yeniden neksigörölmekdedir.

Harâret-i râbitanın te'sîriylehusûsî bir takım mahmurâtın, mikroblarınısûret-i seri'ada tekessüründen ileri gelmesi muhtemel olan emrâz-ı muhtelif-i mezkûreyekarşıihtiyaten tedâbîr-i mahsûsada bulunmak elzemdir.

Mesela aşılacak (telfihçederi) vesâ'it-i sâ'iredenziyâdeçiçekden vücudu hıfz ve vikâyeyider; boğmaca öksürüğüne karışuteceddüdhevâyagayet i'tinâ itmek tedâbîr-i tahfiziyedendir. Emrâz-ı müstevliye zamânında ve bi'l hasa kolera vaktinde (muzâd-ı ta'finât) kullanmak gayet fâ'idelidir.

İlk bahâramüte'alliktedâbîr-i sıhhiye- rebi'deemtâr-ı kesîre ve riyâh

Emsâl-i hekimiyye ve tıbbiye:- Boş boğaz bir hekime malik olmak hastalıktanbedterdir.

[19]bârdeden husûle gelen tebeddülât-ı hevâ'ıyyemukâvemetiçün giyilecek elbisenin mutlaka yünden olması şartdır. Mevâsiminte'sîrât-ı muzırrasına ilk ma'rûzfukarâtakımdır ki mezilletve meskenet içinde emrârevkâtidererek şitâ vasıfıdan ve bahâr ve harîfdeayne'lbise ile bulunurlar. Derece-i harârete göre elbise taşımak hıfz-ı sıhhatin maksad-ı aslîsi ve gâye-i hakîkiyesidir. İhtiyârlar ve çocuklar suhûletleteberrûde ve tebeddülât-ı hevâ'ıyyeyemeyyâl ve amâde olduklarından anların dahâ kalın elbise giymeleri şerâ'it-i lâzimedendir. Sıracalı ve lenfevîmizâclı olanlar seyrek mensûc ve yünden ma'mûl elbise giymelidirler. Demevî mizâcda bulunanların fanila gibi yünlü şeyler isti'mâlitmememeleridahâ hayırlıdır; hülâsa ilk baharda ne kasım ortasında giyildiği kadar çok ve ne ağustostaki kadar az ve hafif elbise taşınmalıdır; tebeddülât-ı hevâ'ıyyeyi nazar-ı i'tinâdan ayırmamalıdır.

Et'ameye gelince: ilkbaharın yetiştirdiğisebzevâtdan enginarın hazmı kolaydır, kerevizin hazmı da sehildir. Salatalar su'î hazma mübtelâolanlar muzırdır, lakin ma'desikavî olanlara müfiddir, çünküiağdiye-i hayvaniyenin hazmını teshil ider. Yağlara dikkat itmelidir: öyle çerviş ve kuyruk yağlarını aslâ kullanılmalıdır. İstanbul'da ekseriya (fesâd-ı mu'addide)ninsebeb-i hakikisi yağlar olduğuna hezâk-ı etıbbâ müttefik bâllerider. Bu memleketdeetdenziyâde yağ ekl ve sarf olunuyor; etdenziyâde yağın fâ'ideli olduğuna i'tikâdidiliyor; bu i'tikâd bâtlı sebebledir ki kasablardan etin yağlı taraflarını alıyorlar.

Portakal gibi tatlı ve sulu meyveler ateş ve harâreti teskin itdiğindenenesnâ-yiharâretde bilmelidir, lakin hâm olmalarına ve kesretle ekl edilmelerine dikkat itmelidir; zirâsu'ihazm ve ishâlebâdî olur. Mesâ'i-i akliye bu zamandainsânîziyâdeit'âb eylediğinden mümkün mertebe sık sık kırlara çıkararak tenzih eylemek ve harekât-ı bedeniyede bulunmak ve el işleriyle uğraşmak fâ'idelidir.

Çiçeğe karşı bu zamanda aşılınmak ziyâdenâfi'dir. Fasl-ı rebi'de

Emsâl-i hekimiyye ve tıbbiye:-Derd gider ama yeri boş kalmaz.

[20]mahâret ve müyâsemâtakarşu (hâmız-ı fenik), (tenkâr), (taht-ı kalorit-i küllisi) vesâ'ir (muzâd-ı te'fenât), ve lenfevî birmizâcî ve sıracalı bir bünyeyiislâhiçünüyod , ve emrâz-ı cildiyeyi teşfiyeiçün arsenik ve kükürd, romatizma (resye) ve (nakris) ve (iltihâbât-ı mufâssala) karşuesâsisüdden'ibâretkaluyât-ı isti'mâlitmek ve anın içün de bir tabîb-i hazikamürâca'at itmek lâzımdır.

Hülâsa: Tedbîr ve ihtiyâtı bir an nazar-ı im'ândan ayırmamalıdır.

Emsâl-i hekimiyeye tıbbiye :- Hastanın hekimiye karşı emniyeti çok def'atebâbet kadar mü'esserdir.

(İbniSina)

[21]Çilek

Fasıla-i ve reddiyeye mensûb hoş rayihalı ve gayet latîf lezzetli bir meyvedir. Çileğin envâ'ı pek çok ise de bizim yerli çilekleri

Resim: (çilek resmi)

Çileğin Envâ'ı

Gerek lezzet ve gerek rayiha cihetinden cümlesine müreccahdır. Fransa'da senevî tahminen on milyon sepet çilek istihlâk olunmakta imiş. Asâresi kırmızı ve beyaz olduğu gibi, etinin ta'amı da pek latîfdir. Eskiden çileh sıhî bir yemiş olarak pek ziyâdeisti'mâl olunurdu. (Jesnero), (Buerhav) nâmetıbbâ nkrise ve sıtmaya fâ'idelerini ve müberred ve mulattif olduğunu isbât eylemişlerdir. Sıhhat nokta-i nazarından pek de suhûletle hazm[22]idilmez meyvedir; za'ifü'lma'de olanlara su'-i hazmı müceb olduğu gibi ma'diye ekşilik ve sancı virir. Çok mikdârda ekli nkris ve mesânede taş aletlerine fâ'ideli olduğu rivâyetidiliyorsa da su'ûbet hazmından çokça mikdarda ekli câ'iz değildir.

Resim (çocuk resmi)

[23] Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Haziran Rûmî	Haziran Efrencî	Saferü'lHayr	Rûz-ı Hızır	Tulu'	Zühre	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Pençşenbe	1	14	16	40	8/50	4/33	7/26	Mebdâ'ieyyâm-ı tavîle
Cum'a	2	15	17	41	50	33	26	
Cum'aairtesi	3	16	18	42	50	32	25	
Pazar	4	17	19	43	49	32	25	
Pazarirtesi	5	18	20	44	49	32	25	
Salı	6	19	21	45	49	32	24	

Çeĥarşenbe	7	20	22	46	49	32	24	İngiltere Kraliçesi'nin ku'ûdu
Pençşenbe	8	21	23	47	48	32	24	
Cum'a	9	22	24	48	48	32	24	
Cum'airtesi	10	23	25	49	48	32	24	
Pazar	11	24	26	50	49	32	24	Gün Dönümü furtunası
Pazarirtesi	12	25	27	51	49	33	25	
Salı	13	26	28	52	49	32	25	
Çeĥarşenbe	14	27	29	53	50	32	25	
Pençşenbe	15	28	1	54	50	32	26	Yaprak furtunası
Cum'a	16	29	2	55	51	33	26	
Cum'airtesi	17	30	3	56	51	33	27	
Pazar	18	1	4	57	52	33	28	
Pazarirtesi	19	2	5	58	52	33	29	(Şeb-i mevlüdü`nnebîaleyhissalâtü vesselâm)
Salı	20	3	6	59	52	34	30	
Çeĥarşenbe	21	4	7	60	53	34	31	
Pençşenbe	22	5	8	61	54	34	32	
Cum'a	23	6	9	62	55	35	35	
Cumartesi	24	7	10	63	56	35	36	
Pazar	25	8	11	64	57	36	37	
Pazarirtesi	26	9	12	65	57	36	38	
Salı	27	10	13	66	58	37	39	
Çeĥarşenbe	28	11	14	67	59	37	41	
Pençşenbe	29	12	15	68	9/1	37	43	
Cum'a	30	13	16	69	3	38	45	

Bayılma:- İnsan, bayıldığı vakit ya kendini büsbütün gaybider (gaşi); yahud baş dönmesine, göz kararmasına kulak çekilmesine uğrayarak ziyâde bir za'af duyar ki bu hâlde kendini büsbütün gaybitmeyübetrâfında neler geçtiğinden haberdardır. Halbuki gaşide teneffüs büsbütün durmuş hatta nabz tutulamayacak dereceyi bulmuştur; gaşi mevt anı, mevt bir gaşi ebedidir.

Böyle bir hâlde, hastayı başı aşağı gelmek üzere yatırmak, teneffüsüne mâni' olacakesvâbiçözübgöşetmek, bulunduğu mahale taze hevâcelb itmek, yüzüne soğuk su serpmek, lokman ruhu ve sirke ve kolonya vesâire koklatmak münâsibdir.

[24]Tuz

“Tuz” herkesce bilinen ve fakat ale’l ekser lüzûmu kadar ehemmiyet virilmemesiylemüz’ic ve mühlik ba’zı’ârizât ve emrâza sebebiyet viren bir takım zerrâtdır. İşbu zerrâtın en küçükleri karanlıkca bir odaya perdeler arasından dâhil olan şea’ât-ı şemsiye istikâmetinde pek güzel görülebilir.Şea’ât-ı mezkûreye dikkat idilirse birçok zerrâtın aşağı yukarı inüb çıkarak bir hareket-i dâ’imede bulundukları ve hafif bir ufalamanın bu ‘alem-i zerrâtda ne derece dehşetli bir cereyana ve bir hercu mercebâdî olduğu inzâr-ı hayret-i ta’accübe çarpar. Hey’et-i mecmû’asına (tuz) nâmınıvirdiğimiz zerrât-ı sagîre-i mezkûreninalât-ı mahsusa ile cem’ ve ta’dâdî ve hurdebînile ta’yîn mahiyetleri ila yevminâ haza bir derece kâbil ve hevâ-yinesîmîdemevkî’a göre az çok dâ’ima tuz bulunduğu muhakkaktır. Tuzu teşkil iden zerrâtın gözle görülebilen en küçüklerinin katrî bir milimetrunun yüz de biri raddesinde olubhevâdan daha ağır bulunduğu cihetle dâ’imazemîne nüzul ve takribemeyyâl ise de hafif veya şiddetli dâ’imamevcûdhevâ cereyanları zerrât-ı mezkûrenintevzi’inemâ’niolmağla beraber anları yerden dahî kaldırarak ancak hevânınsâkin ve cereyânınmefkûd olduğu mahale atar. Toz gayet az olduğu hâlde ilk baharda tezâyüdeyler, ve yazın bu hâl-i devinim ile ancak son baharda tenâkîsa başlar. Hafif bir yağmur hevâdasebh iden zerrât-ı mezkûreyisath-ı arza indirir.

GabarMa’deniale’l ekser, ecsâm-ı fahîme ve hadideye ile ince ve kum ve toprak (çakmak taşı) ve alçıdan i’bâretdir. İşbu ecsâmma’deniyenin[25]teneffüsü ile ciğerlere duhulü anların iltihabına bâdî olarak selû’ra’iyyeya’nî vereme şebîh bir takım afât-ı vahîmeye sebebiyet virebilir. Kömürcüler, bileyciler, dülgerler, bakırcılar vesâ’ire arasız bir öksürüğe ma’rûz ve mübtelâdırlar ki bu hâl seri’ântedâvîidebilecek olursa ‘ârizât-ı vahîmeye tahavvül idebilir. Arsenik ve kurşun ma’denleriyleuğraşan amele ma’âdîn-i mezkûrenin tozlarını teneffüs ile ale’l ekser daha vahim emraza düçâr olurlar.

Bunlardan başka havada daha bir takım tozlar bulunur ki bunların te’sîrâtındanhemân kimse kurtulamaz. Bu tozların esâsı hayvanî ve nebâtîolub her yerde intişâr itmiş olan mevâd-ı uzviyeden’ibâretdir. Bir takımı akmişe ve elbiseden ve döşemelerden mütehassıl pamuk ketan ve kenevir elyafı, nebâtât tüyleri, yemişlerin tüyü ve püskülleri, hubûbâtdakitalf’veyâ nişasta, böcek kabukları, tavuk tüyleri..Elh gibi cansız şeyler olub kesret üzere hevâda bulunur ve gabarma’denimisüülü teneffüs borularıyla ciğerleri bi’l tahriş mu’accez öksürüğe sebebiyet virirler. Diğerleri bir hayat

olubesâsenmikroblardan müteşekkildir ki bunlar en vahimleridir; zirâemrâz-ı sâriyyeninintişârinabâdî olurlar, evet bugün tuzlarla ba'zı mikrobların teneffüs borularına, ak ciğerlere girüb gayet mehlekba'zienrâzıtevlîditdiğimuhakkaktır. Veremin intişâr ve tevsî'inesebeb-i aslı “basil”lerin tuzlarla teneffüs borularına intikalidir. Bir veremli öksürük ile bî-karar etrafına basil saçmakda ve balgam ile günde 7,200,000,000 basil çıkarmaktadır. Buraya kadar yazdığımız husûsât-ı 'umûmî ve bir dereceye kadar zerrât-ı 'ibâriyyenin güçlerine dâ'ırolub biraz da memleketimizdeki te'sîrâtındanbahs eyleyelim ve bunun için yazacağımız şeyleri mesken ve sokak tozları i'tibâriyle iki taksîm idelim.

Evlerimizdeki oda, sofa, salon ve merdivenler her gün birveyâ iki iktizâsında daha ziyâdedef'asüprilür ve bunun için de süpürge ve faraş isti'mâl olunur. Bir oda süprüldü mü? Farâş süprüntü ile dolar. Bu süprüntünün esâs ve masdarı nedir? Evvel emirde burasını tedkîk itmeli, süprüntü nâmınıvirdiğimiz işbu zerrât hâli, keçe, [26]minder, koltuk, perde vesâ'ir döşeme ve eşyâ üzerinden süpürge'nin darb ve deliğiyle koparılan veyâ gezer ve otururken elbiseden düşürülen yün, pamuk, kenevir vesâ'ire elyafıyla pencerelerden duhul iden eczâ-yısağiredenya'nî toz ve topraktan başka bir şey değildir. Günde değil bir iki def'a, hatta süpürge örölmek üzere beş altı def'asüprülse yine farâş dolar, çünküma'hûd süpürge örölür ve ne kadar sürtülürse o kadar zerrâthusûe geldiği gibi bir tarafa süprülen tozda süpürge'nin salıntısıyla hevâyakalkubsüprülmüş olan tarafa hücumla konar. Odada ziyâde toz husûlüne hıdmet iden esbâbınbaşlıcası da ba'zı evlerde geceleri yatakları serüb döşekleri kabartmak ve sabahleyin yorganı silkerek yatağı toplayub yüklüklere tıkmak usulüdür. En ziyâdeistirâhat mahalli olan yataklarda tahta kurusuyla pire sürüleri gezerken artık toza kim ehemmiyet virir? Yaz geldi mi? Halılar keçeler kaldırılır, tahtalar yıkanmağa, hem de haftada yahud on beş günde bir def'a bol su ile yıkanmağa başlanılır. Tahta aralıklarına giren bu sular orada bulunan birkaç parmak kalınlığındaki toz tabakasını ısladub arasını adetâ bir bataklık hâline getürür. Artık böyle bir evde toz ve tahta kurusu pire olmaz da ne olur? İyi bilirim ki böyle evlerde sâkin olanlar yazın sabahlara kadar tahta kurusu ve pire avlamakla. Sivri sinekten kurtulmak için ellerini sallamakla meşguldürler; biçâreler evlerinde rahat ve huzur ve sükûn göremedikleri halde yine çâra aramaz ve tâlî' ve kadre isnâd-ı kusûla hiçbir tedbirde bulunmazlar. Tozdan bahsi derken biraz sadeddençıkıdık yine 'avdet idelim.

Evlerimizdeki tozları toplayub ortalığı temizlik içinhergünmüte'addiddef'alarsüpürmekdenvazgeçüb öteberi süprüntü ve kırıntı ve döküntüyü el ile toplamak ve iki üç günde bir def'a pencere ve kapuları kâmilan açub

mükemmel bir cereyânhevâ ortasında güzelce süpürmek ve süpürge ile hevaya kaldırılan tozlar konduktan sonra eşyâ-yı lâzıme-yi yaş bez ile silmek ve yine pencereleri açık bıraktıktan sonra kapamak müreccahdır.

[27]Maamâfih toz husûlüne bâdî olacak esbâbıdef itmek de iktizâ eyler.

Sıhhat-i 'umûmiyeyi ve rahat ve huzuru en ziyâde ihlâl ve cümleyi iz'âc iden şey sokak ve caddelerin tozlarıdır. Çünkü sokaklardan tozdan bulutlar ve kasırgalar devrilen ve cevelân itmekde olduğu bir zamanda evlerde pencere açılmayacağı şöyle dursun ba'zı caddelerde ikâmetidenlerden toz girmemek için pencere aralıklarını bezlerle kapayalar ve toz deryâsını hatırına getirerek işini gücünü terk ve te'hîr idenler bile vardır. Tozdan mürekkeb kesif bulutların bir başına o bir başa seyritlediği bir cadde üzerinde bundan ziyâdeinsânîiz'âc ve sıhhati ihlâl iden bir şey var mıdır?

Saye-i ömr-i envâ'ye hazret-i pâdişâhîde bir hayli zamandan beri caddeler sulanmak ve ba'zı sokaklar parke taşlarıyla düşünmek gibi icrâat sâyesinde toz furtunaları bir derece azalmış ise de en ziyâde işlek caddelerin hâlâşose tarzında bulunuşu ve mürur ve 'ubûrun pek ziyâde olması hasebiyle böyle günde birkaç def asulanışık hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından arzu eylediği sûretde'te'sirigörülmemektedir. Tozun ref'-i mehâzîriiçün şose olan caddelerin tedricen parke taşlarla düşünmesi veyâ başka bir sûretdekaldırılmalanması, iki tarafda bulunan ağaçların neşv u nemasına biraz dahâ dikkat ve i'tinâidilmesi ve o derece geniş olmayan yahud bir taraftan kenara yakîn tramvayı geçen caddelerin hiç olmaz ise bir kenarında ağaçlar yediştirilmesi tavsiye olunur. Senîn ve fireden biri eğilmiş olan ağaçların böyle pek bu devr kalmalarına en birinci sebebeşcârın ciğerleri mesâbesinde olan yaprakların bir toz tabakasıyla örtülerek boğulması ve 'azâ-i hazîmesi hükmünde olan köklerinin sulanmayub küçük taşlar ve katı kum ve topraklar arasında sıkışa kalmasıdır.

Emrâz-ı ru'ye ve sâriyenin husûl ve intikâlinedahl-i küllîsi olan tozların önünü almak ve şehrin havasına dahâ bir ciyâdetvirmek için sokaklar sulandırılmağa beraber meselâ Bâb-ı 'Âlî Caddesi ve Divân Yolu gibi geniş sokaklarda bulunan ağaçların hiç olmaz ise [28] iki üç günde bir def'a olsun su borularıyla mükemmelen yıkatdırılması ve gares olunan mahallere ehemmiyet virilmekle beraber ağaçların kökleri taşlar ve çimentolar ile sıkışdırılıub etrafa demirden dâ'irevî ve geniş ... yapıdırılarakmezâhim-i hariciyeden muhâfazaidilmesi, dört yol ağzı ve küük meydanlara müte'addid ağaçlar dikilerek küçük bağçeler meydana getirülmesi, ağaçlara dikkat ve nezâret itmek üzere muktedir ve fa'alme'mûrlarta'yîni ve me'mûrînin İstanbul Zira'ât Müfettişliği taht-ı nezâretinde bulundurulması vârid-i hâtirolmaktadır.

Burun Kanaması

Bu aylarda sık sık burunları kanayan ba'zı zevât ve etfâletesâdüf edileceğinden 'ariza-i mezkûre ve tedâbîr-i mukteziyyeden bir nebze bahsi münâsib gördük.

Lisân-ı tıbda "re'af" ta'bîr olunan burun kanamasının esbâbımüte'addid ve muhtelif ise de husûle geldiği kâffe-i şera'it ve ahvâl nazar-ı tedkîke alındığı hâlde tabi'at ve vehâmet-i emrâzinteşhîsikolaylaşur. Buruna bir şeyin çarpması yahud burun üzerine düşme ile husûle gelen kanlar (nezef) evvelce hiçbir 'alâmetibrâz itmeksizin, def'atenvukû'agelir ve bu da çabuk durarak bir daha zuhûr eylemez ise hiçbir vehâmet göstermez. Lakin alın üzerinde şiddetli bir ağrı husûlü ile kan akar ve hastada baygın bir halde bulunur ise burun kemiklerinin yahudka'ide-i kahfin kesrinden korkulur.

Baş ağrısını müte'akibzuhûra gelen burun kanaması ya- güneş çarpmasından sıcak bir mahalde çok oturmadan, def'atenharâretin tebeddülünden ileri gelir ki eğer mikdarcaziyâdeolmağla beraber çokca sürerse [29] bir ihtikân dimağı vukû'undaniştibâhidilir; yahud- bu gibi te'sîrât tahtında olmayarak burun kanaması ile beraber huma',et'ameden nefret, ziyâde bir kırgınlık mevcûddur ki bu halde ishal ve kulunclarzuhûrider ise kara hummadan, kızamukvesâ'ire gibi himyât-ı indifâ'iyreden korkulur.

Arîzi olacak yerde her hafta yahud birkaç aylar hergün burun kanar ise bu hal ya, yüz ve diş etlerinin solukluğu ile de belli olan ziyâde bir kansızlıktan- veyâ, kalb ve karaciğer hastalıklarından- yahud kan ziyâ'inasebeb olan ziyâde bir isti'dâddan ileri gelir. Sebebi ne olursa olsun burun ya bir taraftan veya ale'l ekser olduğu gibi iki taraftan, ba'zan yalnız önden ba'zen ise arkadan yahud hem önden hem arkadan kanar ki bu halde ya'nî kanın burunun arka deliğinden akmasıyla bir kısmı mi'deye gideceğinden bi'lahereğı ile dışarı çıkabilür.

İşte bu husûs nazar-ı dikkate alındığı halde ba'zen husûle gelen kan kusmasından o derece telaş idilmez. Akan kanın mikdarımuhtelifdir; esbâbından sarf-ı nazar 'ariza-i mezkûre kesretli ve sık zuhur itdiği halde vahîm olmayarak yalnız bir fakrû'ldamîintâcidedilür. Ancak başın yahudmizâcinte'sîriylenüzimizâcinte'sîriylenüzûle, nezf-i dimâğıyeyizâdemüste'id olanlarda katı tavr direktmemelidir; lakin kanın çokcagayb olmaması da şartdır. Husûsât-ı sâ'irede katı der'akabtevkîfitmelidr. Hasta başı yüksek olduğu halde serin bir mahale götürülerek ve şakalarına balâ aram soğuk suya yahud lokman ruhuna batırılmış bizler veyâhud daha iyüsü derûnuna buz parçaları konmuş

mendiller koymak, burununa gayet soğuk ve biraz sirke ilâve olunmuş su çekdirmek, kanın akdığı taraftaki kolu 2: 5 dakika hevâya kaldırarak aynı zamanda burun deliğini kapamak, büyük bir ihtiyârgibi ma'deni ve soğuk bir cismi zuhûra koymak çok kere mü'essiredir. Tedâbîr-i mezkûrete'sır eylemez ise burun deliğine ortasından bir iplik ile bağlı bir yumak yahud temiz ta'kîm idilmiş tûlbend sokmalı ; eğer bununla kan dinmez ise sokulacak olan tıpayı yarı yarıya sulandırılmış "fevk klor hadîd" batırmalıdır. Kan yine akar ise –ki bu hal müstesna kabilindendir.-

Derhal bir tabîbida'vet itmelidir; zirâtedâvierbâbınaa'iddir.

Emsâlhekimiye ve tıbbiye:-Derd gelir ama yeri boş kalmaz.

[30]Sene-i hicriye-i şemsiye1378- sene-i milâdiye 1900

Eyyâm	Temmuz Rûmî	Temmuz Efencî	Rebiü'l Evvel	Rûz-ı Hızır	Tulu'	sems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	D S	
Cum'airtesi	1	14	17	70	9/3	4/39	6/47		Fransızların Milli Yortusu
Pazar	2	15	18	71	4	40	49		
Pazarirtesi	3	16	19	72	6	40	51		Furtuna
Salı	4	17	20	73	8	41	54		
Çecharşenbe	5	18	21	74	9	42	56		
Pençşenbe	6	19	22	75	10	42	58		
Cum'a	7	20	23	76	12	43	7/00		
Cum'airtesi	8	21	24	77	14	44	3		
Pazar	9	22	25	78	15	45	5		
Pazarirtesi	10	23	26	79	16	46	8		
Salı	11	24	27	80	17	46	10		
Çecharşenbe	12	25	28	81	19	47	12		
Pençşenbe	13	26	29	82	21	48	15		
Cum'a	14	27	30	83	23	49	17		
Cum'airtesi	15	28	1	84	25	50	20		
Pazar	16	29	2	85	26	51	22		
Pazarirtesi	17	30	3	86	28	52	24		
Salı	18	31	4	87	31	53	27		

Çecharşenbe	19	1	5	88	32	54	29	Evvel eyyâm-ı bahur
Pençşenbe	20	2	6	89	34	55	32	
Cum'a	21	3	7	90	37	56	35	
Cum'airtesi	22	4	8	91	40	57	38	
Pazar	23	5	9	92	44	58	41	
Pazarirtesi	24	6	10	93	44	59	43	Yahudilerin Karabayramı (Nişabah)
Salı	25	7	11	94	45	00	46	
Çecharşenbe	26	8	12	95	47	1	49	
Pençşenbe	27	9	13	96	50	2	52	Eyyâm-ı bahur sonu
Cum'a	28	10	14	97	53	3	55	
Cumartesi	29	11	15	98	55	4	58	
Pazar	30	12	16	99	57	6	8/1	
Pazartesi	31	13	17	100	59	7	4	

Saçımız kaç kıldan ibâret?- İngiliz etıbbâsından biri insanın saçını terkib iden kılları ta'dâd itmek fikrine düşmüş ve muhtelif eşhâsda bir parmak mer'i mahal-i setr iden iş'ârı kemâl-i ciddiyet ile sayarak ale'k vasat 1066 adedbulmuşdur. Bir insanın kafasının mesâha-i sathiyesi vasati olarak 102 parmak mer'î olduğundan 1066 adedini burkulma darbidek saçı 127,920 aded kıldan ibâretidüğünübulmuşdur.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sakal ve bıyık olan tarafda kuvvet ve iktidâr vardır.

[31]Güneş[V]urması

Güneşin şiddet-i te'sîriyleale'l'umûmvücûddayahud bir uzuvda husûle gelen 'alâ'im ve asâr-ı marziyeninmecmû'una "güneş urması" denir. Bu hâl hususiyle memalik-i hârede bulunub henüz iklim ile imtizâc, ve sıcak yerlerde yaşayan akvâm gibi fanila ve yünden esvâb giymeyerek tedâbîr-i lâzıme ri'âyet itmeyen zevâtda görülür. Cezayir ve Senegal taraflarına sevk olunan Fransa askerinde 'ariza-i mezkûreye çokça tesâdüfidilmektedir; birkaç saat içinde, ziyâde bir kan hücumunu imâ iden ihtilâcât ve hezeyânyahud cümle-i asabiyeden ziyâdefî'il-i teneffüsün sekte-dâr olduğuna delâlet eyleyen ihtinâk-i 'alâ'im ve asârı ile vefat idenler nâdir değildir. Haziran ve temmuz aylarında zahmetli iş görenlerde ızdırabât-ı tenfise, baş dönmesi, gasyan görüldüğü gibi sekte-i kalbiyeye, felç-i anîye mübtelâ olarak ilk imdâd ve mu'âvenetinden evvel irtihâl idenler yok değildir. Memâlik-i mu'tedilede ancak yazın sıcak zamanlarda güneş urmasınatesâdüf olunur. Ova ve tarlalarda çalışan orakçı ve çiftçiler güneşin şa'âat-ı hâresine pek ziyâdema'rûzdurlar. Bunların hasbe'izarûre bu yoldaki mesâ'îlerinei'tirâz olunamaz ise de orta güneşdebilâ

mecburiyet dolaşanların ve evlâdını bilâ lüzum güneş altında gezdirerek hastalandıran vâlidelerin harekâtını mu'ahhezeye hak ve salâhiyetimiz vardır i'tikadındayız.

Güneşin bu yoldaki hafif bir te'sîriyle ya birkaç günler devâm itmek üzere bir baş ağrısı yahud şiddetli baş ağrısıyla birlikdegaşeyan ve kılar zuhur ider.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Başı gölgede, ayakları güneşde tutmalı

[32] Vech-i ziyâdenâzik ve narin ise pişmiş bir istakoz rengini alır ki bu hâl muhataralı değil sakildir; çünkü pek çabuk ber-taraf lmaz. Bu suretde yalnız şa'âtınt'e'sîr eylediği taraf daha ziyâde kızaracağından vech-i çirkin bir manzara alır, şedîd bir te'sîr ile yüzde yahud ellerde yılcık zuhur ider. Dâhaziyâde bir şiddetde eğer şu'ât-ı şemsiye başa uzunca bir müddet te'sîrde bulunur ise bayılma, baş dönmesi göz kararması, felç anı vesâ'ire gibi "ihtikân dimağı" ya'ni başa kan hücumu 'alâmâtının kâffesi meydana gelir; çocuklarda ale'l ekser ihtilâcât ve "beyn humması" dehşetnümâ-yı zuhur olur.

(Devnsezardobazan),: "Başı gölgede ayakları güneşde tutmak" lüzumunu tavsiye eylemekde haksız değildir. Evet, yazın güneşin başa te'sîrinden ihtirâzlate'sîrât-ı şemsiyenin az olduğu saatlerde dışarı çıkmakiktizâsında şemsiye taşımak lâzımdır. Her dürlütedâbîreri'âyet ile beraber eğer güneş çarpmış ise karanlıkça serin bir oda da yatak üzerine uzanmak, eline ve kafatası üzerine serîn bir suya batırılmış bezle koymak, buzlu değil-serin mâyi'âtı azar azar içmek, istirâhat-ı tâmmeye bulunarak kira'at ve hatta mülâkâtanihtirâz eylemek, yılcık yahudihtikândimağından korkulur ise bir müşhil içmek ve bacaklar üzerinde hardal kağıdları gezdirmekle beraber kulak arkalarına sülûk yapışdırmakkavâ'id-i sıhhiye-i mukteziyyedendir. Çocuklar içinde bu yolda hareket idilmesi lâzım gelirse de kavîbeniyyede olmayanlara sülûk yapışdırılması da muvâfık maslahat değildir.

Hülâsa:

Güneş urması, çarpması: güneş altında bütün gün iş ile uğraşan köylülerde, bir seyr-ı serî' ile hareket iden askerlerde, seyyâhlarda görüldüğü gibi ba'zen güneşin şiddet-i ziyâ ve harâreti insana çarpmak mahallî ve 'umûmîba'zen arıza-i sebebiyet virir. Şiddetli baş ağrısı, baş dönmesi, kulak çınlaması, ba'zenhezeyâna, ba'zan yüzde yılcığa sebebiyet virecek derecede kızartı, tekemmülde güçlük, bulantı vakti, hatta felc ve gaşî güneş urmasının 'alâmetindendir.

Böyle bir halde hastayı gölgeli ve serin bir yere götürüb oturtmak yahud başı yüksek olmak üzere yatırmak, sıkı esvâbınıköşetüb çözmek başını soğuk suya batırılmış

bezlerle sarmak, kendisine serin meşrûbâtı vermek iktizâider ide bir mushil içirmek tenkîh ile tedâbîr-i lâzımedendir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Güneş girmeyen yere hekim girer.

[33] Deniz Havâsı- Denizde Banyo

Resim (deniz resmi)

“Su ile tedaviyi sudan zan itmeyiniz”

Bugün, müsâ’adenizle, deniz hevâsının, denizde banyonun ve soğuk suya dalmanın te’sîrât ve fevâ’idi ile bu bâbda ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i sıhhiyeden bahsideceğim.

(Su ile tedavinin “sudan” olmadığını) sekiz on sene evvel neşr eylemiş olduğum (su ile tedavi) risâlesi ile isbât ettiğim gibi bugün de bir çoklarının eğlence addidüb lüzumlu lüzumsuz girdiği deniz suyunun ve teneffüs eylediği hevâsının te’sîrâtınca pek mühim olduğunu, ekserem râzıdâfâ’idesi görüldüğünü, emrâz-ı etfâlde pek mü’esser bulunduğunu zikir ile erbâb-ı evveli’lebsârının zâr-ı dikkâtini celb etmek istiyorum.

Deniz suyu ve hevâsının ve sevâhil-i bahrin te’sîrât-ı hayât bahşâsına nazar-ı dikkate alındığındandır ki Avrupa’nın her tarafında “bahrî hastahâneler” inşâ olunmuş ve buraya büyük ve küçük herkes senenin ba’zı mevsimlerinde yahud bütün sene kabul olunarak tedavi idilmekde bulunmuştur.

İtalya sevâhilinin bir çok yerlerinde ve İngiltere ile Fransa’nın ba’zı mahallerinde mevcûd olan bu nev’ hastahânelerden pek çok istifâdeilmektedir.

Tedavi-i emrâzda deniz suyundan, deniz banyosundan istifâde edildiği gibi hevâsından da nef’ ve fâ’ide görülmektedir. Anın için evvel emirde [34] hevâ’i bahriyenin ba’de denizde banyonun te’sîrâtını arz u beyân ideyim.

Deniz hevâsının te’sîrât-ı hayat-bahşâsı yalnız terkîb-i kimyevîden ilerü gelmez; zirâ bu bâbda hevâ’i bahrî ile berri arasında fark hiss olunmayacak, yahud mûceb olduğu muhsinât-ı kesîreyî zâhidemeyen olub hevâ’i berri gibi her nev’ tasâ’udât ile efsâd olunmuş değildir; hep bir meyâsimayî hâvî olmadığından mukavvi ve sâlimdir.

Hevâ’i bahrî “uzun” dinilen cesimi, iyodobrom maddelerini ve tuz zerrâtının hâvî ise de asl te’sîr-i mukavvisi safiyetinden ileri gelir. Bu sebebdebiktisâb-ı kuvvet ve sıhhat için mutlak sûretde denize girmek lâzım değildir. Denize girenler kadar ve belki anlardan ziyâdesiracalı raşitik olub banyo idemeyecek derecede olan çocuklar sahilde taharrüş ve sık sık boğaz ağrısına mübtelâ olanlar ve ikinci dereceyi bulan veremler deniz hevasından istifâde itmeyüb zarar görürler. Ziyâde bir tazyik ile mu’ayyen hacimde olan hevâ-yinesîmî kesretle mevlüdü’lhumûzayî hâvî olduğu ve ziyâde bir tazyik tahtında olan hevâ ile teneffüs daha ziyâdesuhûlet ve “istihâle-i dem” daha bir sür’at kesb eylediği

ma'lûmdahâ mülâyim, daha mü'esser, ve mevlüdü'lhumûzayıdahâziyâdehâvîdir. Sıracalı raşitik ya'nîkanbur ve kemik hastalığına mübtelâ çocukların sâhil-i bahrde yalnız oynamamağlaiktisâb-ı 'afiyet eylediklerini mahsûsân bu yolda tedavi ve etfâldeki'alel-i bünyeviyeiteşfihiçününşâ olunan Fransa'da (Bek, sevr, mer) hastahânesindebi'z-zât görerek kesb-i yakîn eyledim. Hevâ-i bahrînin vücûda 'umûmî olan bu te'sîrinden başka aftezde olan nefes borularına da husûsî bir te'sîri vardır ki asla inkâr idilemez; boruların dâhilini setr iden gaşayı, zarı az hassas kılmağlate'sîrât-ı hâriciyyemukâvim bulundurur. Elhâsıl denizin yalnız suyundan değil hevâsından da istifâdeidilir.

[35] Denizde bnyodanbinâ'en aleyh deniz suyunun te'sîrinden evvel 'umûmiyetlesovuk su ile banyodan bahsiderekbi'lahere aralarındaki farkı görelim.

Sovuk bir banyoya girildiği zaman suyun cild üzerine te'sîri her ne kadar ani ise de gayet nühimdir; zirâcild bir uzv-u müfrez ve müteneffüsolubharâret-i bedeniyei tanzim ile bir hâl-i muvâzenetde bırakır; cümle-i deverâniyenin yayılmış bir kısmı gibi olduğundan a'zâda kanın terâkümâtınber-taraf idereka'zâ-i dâhiliyenin hayat ve selâmetini te'mînider; bir uzvmes u lemes olduğundan a'sâb orada nihâyet bulmağla kendisine te'sîr iden her şey bi'l vasıta dimağa, nuhâ'işevkiyeya'ni murdar eyleyeki'a'sâbadete'sîrider. Bu halde görülür ki sovk su ile banyonun te'sîrâtı yalnız cilde kalmayub'umûm bedene intişâreylemekdedir. Sovuk suyun, nihâyât-ı 'asabiyyeî'kâ' eylediği intibâh ve haşyet ve idâre-i bedeniyyedenref' itdiğiharâret ile olan te'sîrini vücudun aksâm-ı mütebâkıyyesine aks ider ki bunun şiddeti ihtisâsât-ı şahsiye ve hâlet-i 'asabiyyetâbi'dir.

Hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarında, banyo idileceksovk suyun hudûd-ı harâreti13:20 derece (santigrad) arasındadır.

Hıfz-ı sıhate tatbikensovk suda banyo itmek için suya birden bire dalmak, yüzüldüğü halde orada on beş yirmi ve yüzme bilinmediği sûretde yedi sekiz dakika kalmak, üşüme ve ürperme ve titreme ve cilde bir nev' çimdiklenme hiss olunduğu zaman sudan çıkmak lâzımdır. Vücûd terli olduğu halde terk-i tebâhhur idüb kurumasını ve binâ'en aleyh cildin üşümemesini beklemeyübbilâtereddüd suya atılmalıdır. Burûdet'inte'siri ne olursa olsun en evvel husûle gelecek eser-i ihtilât ve seyâlâtın içeri doğru hücûmu ve teneffüsde bir sıkıntı ve bir boğulma hissidir.

Cildev'iyye-i beşeriyyeninya'ni derideki kıl gibi ince damarların sıkışmasıyla sararır; takallusât, 'azilâtaointişâr itmekle tûy ürpermesi- ve el ve ayak ve çene titremesi ve'l hâsıl 'umûmî bir espazmos ve teşennüc hâli zuhûrider. Ba'de, husûlüyle suda hareket idilir ise “ aks

[36]Resim(İstanbul'da deniz hamamları)

[37]Resim(Denizde banyo)

[38] El 'amel" vâki' olarak cild kızarır, der'akabidâre-i bedeniyedeta'rîf olunamaz bir refâh-ı hâl his olunur. Burûdetinte'sîrinimüte'akib husûle gelen sukûneteaksü'l'ameldinür. Bu hâlde "aksü'l'amel" kâffe a'zânınburûdetekarşu gayr-ı irâdî bir müdâfa'asıdır.

Bu zamanda etrâf-ı bedende hoş bir harâret hissi zuhura başlar; cild kararır; teneffüs-i vüs'at ve suhûlet, deverân-ı sür'at, darbân-ı kalb-i şiddet, 'azıllât-ı kuvvet kesbider insan da ziyâde bir rahatlık duyar. Lâkin burûdetinte'sîri uzar ise ikinci def'a olarak 'umûmî bir titreme peydâ olur. Fakat bu ikinci titremeyi beklemek fâ'idesizolmağla beraber çok kere muzırdır. Sovuk su ile banyonun taht-ı te'sîrinde'âlâ'im-i iğtidâ'iyye tebeddülâta uğrar. Tahavvülât ve tebeddülâta sebep: mâyi'incild üzerine darbe ve tazFakat bu ikinci titremeyi beklemek fâ'idesizolmağla beraber çok kere muzırdır. Sovuk su ile banyonun taht-ı te'sîrinde'âlâ'im-i iğtidâ'iyye tebeddülâta uğrar. Tahavvülât ve tebeddülâta sebep: mâyi'incild üzerine darbe ve tazyîki, bedenden ref'iharâret, vezâ'if-i cildiyenin- tahâret ve ibtilâl-i uzv sebebiyle- intibâh ve teyakkuzudur. Sovuk su mukavvîolubvücûdu fart-ı semânedenvikâye ve bâ-husûs yüzme ile birlikde olursa kuvvâ-yıazliyyeyitezyîdider.

Beniyye-i lenfeviyeyi kâmilten ıslâh ve ta'dîl, yumuşak ve köşek olan azelâtı takviye ve beşer makinesinin emniyet subabı hükmünde olan ifrâzât-ı cildiyeyi te'mîn eyler. Sovuk su 'umûmvücûda kuvvet virdiği gibi ifrâzât-ı sâ'ire ile birlikdeifrâz-ı safervîytanzîm, ma'deyi takviye, bağırsakları tenbîhider.

Sovuk su ile banyo eylediği zaman harekete, ovma ovuşturmaya (masaj) devâm olunur ise bu dürlümüdâvâtza'if-i 'umûmîde , seher-i asabîde, ihtinâk-ı rahmde,devâr-ı ma'dîde, su'-i hazm-ı rayîhde gayet mü'esserdir. Sovuk su banyosu vücuda serinlik, cilde hayat virir. Tenâsüb eşkâli muhafaza, afât-ı emrâz-ı nezleviyeye ve romatizmaya olan isti'dâdıref' ve izâleider. Uyuya kalmış olan iştihâyı, yorgun kuvâ-yı zihniyeyi tenbîh eylediğinden mesâ'i-i zihniye ile iştigâldenlereve oturarak iş görenlere bi'lhasa tavsiye olunur. Sovuksuyun vücuda te'sîri uzun sürmemek ve bedene çarpmak şartıyla mesken olduğundan alâm-ı 'asabiyedefâ'idelidir. Sovuk su ile banyoya [39]'adem-i mürâca'atistilzâm iden halâtnisbeten azdır. Hayatın iki hududunda bulunan çocuk ve ihtiyarda olduğu gibi "aksü'l'amel" gayet şedîd ve batî olan za'fâdasovuk su çok kere muzırrdır. Lakin kalblerinde ve akciğerlerinde afâtolmamağla beraber terâkimât-ı demviyeyeisti'dâdı bulunmayanlar, ihtiyât ile devam eyledikleri hâlde sovuk sudan

istifâdeiderler. Gençlikdeza'if sadrı sovk suya adem-i mürâca'atı değil, devâmistilzâmider; zirâsovk su vücudu takviye, nzleye olan isti'dâdizâle eyler.

Sovuk su ile yapılan banyonun te'sîrinden bir nebze bahseyledikten sonra bu banyonun nev' diğeri olan deniz banyosunu zikr u beyân idelim.

Deniz banyosu, husûsîtabî'atdasovuk bir banyo yahud daha iyüsü bir duşdur. Zirâ birkaç dakika zarfında aksü'l amelın pek aşikarsûretdevukû'unabâdî olan banyolar deniz suyu ile yapılanlardır. Deniz suyu, muhtelifü'ltabî'a topraklarla temasda ve cereyanlar ve rüzgarlarla her cihetdehareketde bulunan gayet a'lâ bir ma'den suyu olduğundan hem "mahlel" hem de "mukavvi" gibi te'sîrider.

Tebdîl-i mekân, seyahat, denizin manzara-i dilrubâsı,sevâhil-i bahdeseyr u hareket, esnâ-yiistihâmâdaseyâhat-i vücuda gayet nâfi'dir. Denizin ma'nevi olan bu te'sîr-i kesîrû'İnef'inden başka tedâbîr-i sıhhiye tevfiikan icrâ olunduğu hâlde bir çok emraza deniz banyosundan daha mü'esser ve daha müfid bir devâ, bir vasıta yokdur. Deniz, fakrû'dem ve za'if-i 'umûmi gibi halâta en mü'esser bir devâ nazarıyla bakılır.

Deniz banyosu, suyunun derece-i harâreti- terkîb-i kimyevîsi – sıkleti- harekât-ı dâ'ime-i mevcîhesi- terkîbinden olan mevâd-ı melhiyyedenba'zılarınınimtisâsı ile idâre-i bedeniyeyete'sîrde bulunur. Suyun derece-i harâreti muhtelif olub 18:30 arasındadır. Bu derece ihtilâf-ı sâhilinsûret-i teşekkülünden rüzgârlar..[40]vesâ'ireden ileri gelir ise de suyun harâreti ne olursa olsun denize girmek, denizde banyo itmek sovk suda banyo eylemektir. Yalnız bunda mevâd-ı mahalliyeintet'siri vardır. Deniz sularında mevcûdemlihanınheman üç rub'unu klor sodyum ya'nî adî tuz teşkîlidiyor. Deniz suyunda bulunan emliha, suyun gazları hal ve eşyâ' eylemekiktidârınıtezyîd eylediğinden bunda sâ'ir sulardan bir sülûs daha ziyâde mahlûl hevâ vardır.

İşte emlihanınvücûdu sebebiyle deniz suyu cildi dahâziyâdetenbîh ve aksü'l'amel daha ziyâdetesrî'idir. Deniz suyunun sıkleyce daha ziyâde ..., emvâcın muntazaman ve dâ'ima hareketiyle vücûda temas iden suyun teceddüdü yukarıda mezkûr asarı ta'cîl ve tezyîd ve aksü'l'amel daha çabuk da'vet eyler. Mevcûdemlihanınınimtisâsına gelince bu, pek cüz'î olduğundan deniz suyu imtisâsdanziyâdehâricente'sîrider.

Deniz banyosu za'ifin ve fakrû'l demin hükümfermâ olduğu hâlâtda, idâre-i bedeniyeninatâletindeşâyân-ı tavsiyedir; çünkimü'esser bir mukavvî, şedîd bir münebbih, kavî bir mu'addildir. Deniz banyosunun te'sîrâtılentefeviyet ve sıracada muhayyer 'ukûldur. Cildde olan her nev' sıracı bu devâ'i hayat bahşânın taht-ı te'sîrinde, bâ-husûs çocuklarda pek çabuk iktisâb-ı burû' ve şifâider. Bizlerin şemsiyesi sâhildeikâmet, deniz banyosuna

müdâvemet ile pek çabuk ber-taraf olur. Hevâsı ile birlikde deniz banyosu yıpranmış vücûdu takviye, fi'îl-i iğtidâyitenbîh, kuvâ-yihazîmeyitezyîdider. Deniz banyosu dimağı iş ile yorulmuş zevâta, imtihângeçürmeklekesb-i za'af iden gençlere, aklâm efendilerine ve'l hâsıl cümle-i asabiyeleri sarsılmış vücûdlarıkûşemiş olanlara iyüdür. Deniz banyosunun mi'de ve bağırsaklar üzerine te'sîri pek aşikârdır; her nev' tedaviye karşuta'annüd iden 'ısret ve su'ihazmlainkibâzlarale'l ekser bu sayede ber-taraf olur. Deniz suyu, husûsiyle dalgaların çarpması harâret-i bedeniyeinref'î ile deverân-ı şû'râyı ve 'alâ'im-i hayâtıyeyitenbîh ve ... tebeddülât ve teceddüdât-ı zerviyesiniîkâzider. Adî bir yakı gibi cilde bi't-te'essür romatizma hastalığını girdiği yerden çıkarır. **[41]**Denize girildiği zaman dâ'imaziyâde ve hemântahammülgüzâr bir ovuşma bir titreme his olunur. Cild sararır, ürperir, ba'zanmâ'ileşir; bir boğulma hiss, göğse bir sıkışıklık, bir iç sıkıntısı gelir. Teneffüs kesik kesik ve zahmetli olub bu zamanda etrâf ve çene titremekte ve nabz ise küçülübağırlamaktadır. Ba'deteşicât bitmekle deverân-ı dem kesb-i sür'atider, cildlevn-i aslîsine girer ve insan bir huzur ve rahat bir refâh-ı hâl his eyler. Denizde eğer çok duulmaz ise vücûda bir serinlik gelir, eğer ziyâdekalınur ise banyo mukabbız ve mukavvi gibi te'sîrider. Dalgalı deniz düşe benzeyüb vücûda mukavvi ve münebbih gibi te'sîr eyler. Çocuklar neşv u nemâları zamanında bir sekteye uğrarlar ve 'alâ'im-i tabi'iyeye ve asâr-ı iğtidâ'iyeye bir za'af ve fütur-ı 'arz olur ise en birinci tedâvî deniz banyo ve hevâsıdır. Sıracı hastalığına bâ-husûsdahâcerâhatpeydâitmeyübihtilât-ı sâ'ire'arz itmeyen eşkâline karşı deniz su ve hevâsı kadar mühim ve mü'esser bir tedâvîyokdur. Sıracadan sonra çocuklarda görülen hastalıklar meyânında deniz suyu ve hevâsının en mü'esser olduğu emrâz ve hâlât: vâlideleri bir hâl-i ye's-i istimâle sevk iden bacak eğrilmesi raşitizm, netânêtü'lenfyâ'ni burun kokması vesâ'iredir. Sıracalı bir asıldan, bir nesilden neş'et iden ba'zıafât-ı nezlevîyede, nefes borularının ba'zılıthâbâtında, tedâbîr-i lâzımaye ri'âyetidildiği hâlde atâlet-i hazmiyede, felç-i etfâlde ve nekhâda deniz banyo ve hevâsındanistifâde olunur. Emrâz-ı etfâlintedâvî ve teşfihasında, ve za'îf ve nahif bünyelerin ıslâh ve takviyesinde bu kadar mühim olan deniz banyo ve hevâsı genç kızlarda ve kadınlarda tesâdüf olunan emraza gayet nâfi'dir. Zaman-ı buluşda ve ilk tamaşdaki'ısret, seyelân-ı ebyâz, sinn-i buhrâniyedeinkıtâ'-ı temas sebebiyle zuhur iden ihtilâlât. Uzun süren velâdetleri ve tû'û ve esbâb-ı sâ'ire ile ank-ı rahimde husûle gelen takarruhât(yara), haloruz ve fakrû'd-dem, akım böyle bir tedaviden hissedâr-ı nef' ve fâ'ide olur. (Nevroz) nâmındakiemrâz-ı asabiyede, alâm-ı asabiyede, ihtinâk-ı rahimde, deniz banyo ve suyu mü'essirdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mütetabbibahâli içine salıvirilmiş silahlı bir çılgındır.

[42]Seylân-ı meniden , baş ağrısından muztarib olanlara deniz banyosu ile hevâsietıbbâ tarafından tavsiye olunur.

Kangi ahvâl ve ‘ârızâtta denize girmemelidir. Gayet kâbil-i taharrüş ve ziyâde asabî olmağla beraber kendilerinde (aks-ı ‘amel-i demevî) şiddetle zuhur idenler denize girmemelidir. Tams zamanında, hamlin ilk aylarında, sinn-i buhrânîde denize girmek memnû’dur. İhtifânât ve terâkümât-ı demeveyeye, sekte-i demeveyeye, baş dönmesine, dâhili nezeflere (kan tükürme) ve kusması, rahmden kan gelmesi) müsta’id- dâ’i behere, ihtikânameyyâl- emrâz-ı sadriyeye, sekte-i kalbeamâde- fakru’d-dem-iamîka, tebevül-i zilâle, emrâz-ı kalbiye ve ve’â’iyyeyemübtelâ olanlara deniz iyü değildir.

Kulaklarından hasta olanlarla gayet za’if ve emrâz-ı cildiyeden muzdarîb bulunanlara denize girmek olamaz. İhtifânâtamüsta’id oldukları halde ihtiyarların denize girmeleri hatta deniz kenarında ikâmet itmeleri münâsib değildir. Elli eli beşden sonra “usûl-i tedâvîbelmâ’i” memnû’dur.

Gayet küçük çocuklar için de böyle olub iki yaşdan aşağı olanları asla soğuk banyoya sokmayubiktizâeyledikdeılıklaşdırılmış deniz suyuyla ayak ve el banyosu yapılmalıdır.

Üç yaşından yukarı olan etfâl en ziyâde deniz hevâ ve suyundan istifâdeider, lakin bu yolda bir tedaviye ‘adem-i mürâca’atıistilzâm iden halâtta az değildir. Ziyâde bir asabiyet, ihtinâk-ı rahm ve sar’a ve hadd-i zamanında hora, resiye-i mufassalıyye, emrâz-ı kalbiye, emrâz-ı cildiye, emrâz-ı izniye ve ‘ayniye, böbrek hastalıkları, selü’r-râ’ivesâ’ire çocuklarda deniz hevâsını ve suyunu men’ider.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: tabîb korkak ve ihtiyatlı bir alimdir, mutabbib ise cesur bir câhildir.

[43]Isıdılmış deniz suyu banyosundan da istifâde olunur. Ilık yahud sıcak deniz suyu banyosunda ihtikân ve terâkim-i dem daha mu’tedil ve aks-ı ‘amel daha az şedîd ise de bunun deverân-ı dem ve teneffüse, cümle-i asabiyeye, tâ’ife-i nisâdaa’za-i bevliye-i tenâsüliyyeyete’sîrimüsbetdir. Sıcak deniz suyu ile banyo ihtiyarlarla çocuklara ve hastalıktan yeni kalkanlara, sekîr aletiyle ma’lûl olanlara münâsibdir. Sıcak deniz suyu ile banyo bir nev’ ılıca dimekdir.

Deniz suyundan duş suretinde de menfa’at görülür. ‘Adî su ile yapılan duş ile deniz suyu arasındaki fark, evvelki yalnız soğukluğuyla halbuki deniz suyu soğukluğuyla beraber muhtevi olduğu emliha ile de te’sîr eylesidir.

İşte böyle duşlar sayesinde asâr-ı ‘umûmiye ile birlikde‘âlâ’im-i mahalliye ve mevzu’iyyevukû’a geldiğinden tedavi-i emrâzdamevkî’an da istifâde eylemek kâbildir. Aks-ı ‘amelin güç ve genç zuhur eylediği ba’zilenfevî ve sıracalızevâtta duşlardan istifâde

olunur. Deniz suyu ve hevâsı ile tedavi için mahsusen inşâ olunan bahrî hastahanelerde hatta kaplıca ve ılıcalarda mükemmel duşhaneler vardır. Fransa'da Veysi, Borbol, Sen Nakter, Mondor, Poğmeyahma'deniyyesineziyâretimde bu yoldaki kemâle hayran kaldım.

Denize nasıl ve ne zaman girmek münâsib olacağını yazmadan evvel memleketimizde az ehemmiyetli olmayan intihâbhamâm ve mahalden bahsitmekliğimizicâbider. Fakat bu babdaziyâdetafsılâtvirmekden ise yalnız kumluk bir mahalde, açıklık ve öyle lağamvesâ'irecivârında olmayan bir yerde[44]inşâ olunan hamaların hepsine müreccih olduğunu beyân ile iktifâmuvâfık maslahat görülmüştür.

Denize sabah harâret-i şemsden mukaddem veyâ akşama karîb alafranga dört beş arasında girilmelidir. Sâhilde biraz dolaşıldıktan sonra üşümeden mukaddem denize girmek münâsibdir. Denize girmek için hazmın tamam olmasını beklemek aslveesâsıdır. Bu tavsiyenin ehemmiyeti, her sene zuhûr iden bir çok'ârizât ile meydana çıkmaktadır.

Lakin za'afaya denize girmezden evvel hıfz-ı kuvvâiçün et suyu çay ve kahve, çikolata gibi hafifağdiye tavsiye idilir. Denize nasıl ve ne yolda girmek münâsib olacağı beyn'etıbbâmuhtelifdir. Doktor (Beruşar) koşarak ve etraf su sıçratarak girmeyi ve birkaç adım ilerledükden sonra dizleri koyuvirerek iki üç def'a dalmağı ve ayn zamanda el ve yumrukları sadrî ovmağı tavsiye idiyor. Fakat bizde deniz hamamları mahdûd mahal üzerinde inşâ olunduğundan öyle koşarak girmek kâbil olamaz. Bunun için eğer yüzme biliniyor ise denize ayak üzeri atlamak ve eğer yüzme bilinmiyor ise nerdibân ile inerek dalmak münâsibdir. Ziyâde titremelerden, baş ağrısından tahaffuz için baş aşağı atlamağı ve banyoda nihâyet beş dakika durduktan sonra çıkarak ayakları sıcak suya koymağı tavsiye idiyorlar. Ağızda yapma diş vesâ'ire olduğu hâlde denize dalmak büyük tedbirsizliktir; zirâ bu gibi edevât ve alâtın boğaza kaçub mevte bâdî olduğu görülmüştür.

Denizde durulacak zaman sene, beniyeye, su ve hevânın derece-i harâretine, sıhhat-i şahsiyeye göre tahallüfider. Küçük ve za'îf çocuklar denizden çabuk çıkmalıdır. Bunlar için birkaç sâniye, iki üç dakika hepkâfî, büyükler bir çaryekyârım saat kalabilürler. 'Umûmiyetledenilebilür ki aks-i 'amelden sonra vücûd üşümeğe yüz tutduğundatitremeğı beklemeksizin hemân denizden çıkılmalıdır. Denizde bulundukça hareket

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: mutabbibler cühelânın vücûduyla kalmaz.

[45] itmeli ve bilinir ise yüzmeli; lakin hareketin i'tidâl dâhilinde olması ve yorgunluk getürmesi de şart-ı 'azâmdır. Banyodan sonra vücûdu serince silüburmak ve çabuk giyinmek ba'deaks'ül'ameliteshîl ve idâme için hareket-i azliyede bulunmak münâsibdir. Hafîf titremelerin devâmıaksü'l amelini tamâm olmadığını îmâider ise kızdırıcı bir şey (ıhlamur mürûr-ı menkû'îvesâire) içmek lâzımdır.

Deniz hevâsı ve banyosunun ne gibi hâlât ve imrâzındanâfi' ve ne gibilerinde muzır olduğunu def'aten göstermek üzere cedvel-i atıyiterûb eyledim.

Deniz havası	Gayet lenfevî ve ırsen vereme müste'id olanlara soluk çehreli, buruşuk tenli, beyaz lunlu, fakrû'l deme, su'ikaniye-i merzeğıyyeyemübtelâ olanlara boğmaca öksürüğünün son derûnunda- nezle-i kasabât-ı müzmineye, intifâ, ru'ye, zayk nefese	Nafi'dir

Deniz havası	İltihâb-ı kasabât hâdde mübtelâ olanlara Sa'ileşenciye olanlara Selû'r-ra'ıyye (hararetli) olanlara Resiye-i mufassılıyye-i hâdde olanlara Sar'aya olanlara İhtinâk-ı rahme olanlara Dâ'iraksa(ilk derûnunda) olanlara Nezef-i dimâğailtiyhâb-ı hadd-i dimâğa	Muzırdır

Deniz banyosu	Mizâcılensevî olanlara Sıracaya mübtela olanlara Su'ikaniye-i medeniye, fakrû'd-deme olanlara Fakrû'd-demdenmütevellidalâm-ı asâbiyye, hafkân-ı asabiye olanlara Bad-ı meciklerin büyümesine olanlara Adem-i tamşe, ısrret-ı tamşe olanlara Su'-i hazm-ı rahîmeye olanlara	Nâfi'dir

	Emrâz-ı kaniyye olanlara Pek küçüklere, pek mesen olanlara Romatzmayamübtelâ olanlara Nübûl-i zelâle olanlara	

Deniz banyosu	Sar' a, ihtinâk-ı rahm, dâmir kıssa olanlara İhtikanât-ı rahîmiye olanlara Nezef-i rahimeye olanlara	Muzırdır

[46]Hülâsa: Deniz hevâsı ve banyosu gâyetmü'esser ve ekser emrâzdamüfid ve fakat 'adem-i lüzûmu ile beraber isti'mâlindegâyet muzır ve çok kere mehlek olduğundan bir tabîbhâzekınre'yialınmadıkca denize girememek elzemdir. Tedavi idilenhastalıkdanzıyâde hasta olduğundan anın beniye ve mizâcına, ahvâl 'umûmiye ve husûsiyesine ,isti'dâd-ı şahsiyesine, emrâz-ı evveliyesineittılâ' mühimdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İhtiyâtzarûretindeahz ve isti'mâli tavsiye olunan alacalar hastalıkların ...

[47]Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Ağustos Rûmî	Ağustos Efrencî	Rebî'ül Ahir	Rûz-ı Hızır	Tulu'	şems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	D S	
Salı	1	14	18	101	10/2	5/8	8/7		Vel Sam Meryem Frenklerin vefat-ı Meryem yortusu
Çeharşenbe	2	15	19	102	5	9	10		
Pençşenbe	3	16	20	103	7	10	13		
Cum'a	4	17	21	104	10	11	16		
Cum'airtesi	5	18	22	105	12	13	19		
Pazar	6	19	23	106	14	14	21		
Pazarirtesi	7	20	24	107	17	15	24		
Salı	8	21	25	108	19	16	27		
Çeharşenbe	9	22	26	109	22	17	30		
Pençşenbe	10	23	27	110	23	19	33		
Cum'a	11	24	28	111	24	20	36		
Cum'airtesi	12	25	29	112	25	21	39		
Pazar	13	26	30	113	29	22	42		
Pazarirtesi	14	27	1	114	32	24	45		
Salı	15	28	2	115	34	25	48		
Çeharşenbe	16	29	3	116	36	26	51		
Pençşenbe	17	30	4	117	41	28	54		

Cum'a	18	31	5	118	43	29	56	(Cülûs-ı Hümâyun müs'adâtmakrûn 1292)
Cum'airtesi	19	1	6	119	46	30	59	
Pazar	20	2	7	120	48	31	9/2	
Pazarirtesi	21	3	8	121	51	33	5	
Salı	22	4	9	122	55	34	7	
Çecharşenbe	23	5	10	123	56	35	11	MehrikanFurtunası Bıldırcın Furtunası
Pençşenbe	24	6	11	124	59	37	14	
Cum'a	25	7	12	125	11/1	38	17	
Cumartesi	26	8	13	126	4	39	20	
Pazar	27	9	14	127	7	41	23	
Pazarirtesi	28	10	15	128	9	42	25	Frenklerin Milâd-ı Meryem Yortusu
Salı	29	11	16	129	12	43	28	
Çecharşenbe	30	12	17	130	15	45	31	
Pençşenbe	31	13	18	131	18	46	34	

Üzüm ile tedavi.- Hem mükemmel bir gıda ve hem de mü'esser bir devâ olan üzümün idâre-i bedeniyede sıhhate nâfi' tebeddülât ve tahavvülâtıvücûda getirmeğe kâfî bir zaman zarfında isti'mâline "üzüm ile tedavi", " tedavibi'linâb" deniyor. Tedavi-i bi'l'inâb bir hamiye-i nebâtiyeolub ve pek çok emrâzıntedâvisinemüsâ'iddir. Üzüm ile tedavi her zaman şâyân-ı tavsiyedir; Çünkü, gayr-ı muzırdır; i'tiyâdâtakaruvücûd bu gıda-yı mükemmelden istifâdeider; ab-ı hayat beden olan kan kendine lâzım olan mevâdı bu gıda-yı mükemmelden ahz eyler. Afât-ı mi'deye ve ma'aiyede, karaciğerin şişmesinde tâlakdasarılıkdaisret-i hazmdami'de sancısında inkibâz-ı mu'ânnidde kanlı basurda, nefes borularının ve akciğerlerinin ve mesânenin nezle ...

[48]Resim(Yemek yiyen insanlar)

Mevâsimin Te'sîri-2-

Yaz

Zu'afa ve nukahâ, ma'lûlîn ve şuyûhiçün pek güzel bir mevsim olan yaz ... (okunamıyor)
[49]ve şebânemuzırrdır. Vâkı'an, hazm yolu rahatsızlıklarının çoğu ihtiyazsızlık eser ve neticesidir; her şeyden mukaddem karnı üşütmekdenvikâye, ve harâretinte'sîriyletezâyüd ve kesb-i fa'aliyet iden karaciğerin vezâ'if-i bir hâl-i müvâzenetdebulundurmak üzere cildin fa'al ve vazifesini îkâz eylemek gerekdir.

Mevsim-i sayfdaitihâzidilecektedâbîr-i sıhhiyeyi zikr itmezden mukaddem ziyâ ve harâret-i şemsin te'sîri. Şu'â'-ı şems hem hâ'iz-i fevâ'id-i kesîre hem de câlib-i muzırrât-ı 'adidedir. Te'sîr-i şems saate ve şiddet-i harârete, sene ve mizâca göre mütehavvil ve sıhhat-ieşhâsanazarân mütebbildir. Vasat-ı yevmde- ya'nîvakt-i zevâlde- afitâb-ı 'alemtâb'amudenre'simizin fevkinde tabân olmasıyla te'sîrâtınev'-i beşer içünfâ'ide ve nef'inden ziyâdecâlib-i muzırrâtolabilür; sabah ve mesâdeşu'â'ât-ı münharif olmağlaharâret ve ziyâ daha azdır; maamâfihza'îf ve nahif, nâzik ve nârîn olan etfâlebâ'isnef'-i cesîm ve fazl-ı 'umûmîdir; vech-i simâyarevnakbahş olur ve ünsceyitelvîn eyler. İhtiyarlara ve mübtelâ-yıselü'lrâ'i olanlarla fakîrû'd-dem ve nahîfü'lcesm bulunanlara gayet nâfi' olarak bedeni tenbîh ve takviye ider. Güneş karşusunda bulunmak husûsen mevsim-i rebî'de gayet fâ'idebahşdır; çünkü o zaman şu'â'ât-ı şems te'sîrât-ı müfide ve kuvâ-yıhayâtıyeyicâmî'dir. Ziyâ ve harâretnebatâtıhyâ ve mahlûkât-ı zevî'lhayâtîkâz ve tenbîh eyler.

Kâ'inatda teneffüs iden, şayân-ı herşey'-i ziyânın te'sîrât-ı hayat-bahşası taht-ı te'sîrindedir. Seyr-i şemsi ta'kîb iden ve işbu afitâb-ı 'alemtâbabilâarâmnigâh-ı aşkânede bulunan ba'zıenvâ'-ı ezhârî bildiğimiz tanıdığımız gibi ma'deniyâtın hatta ihcârı bile zâden-i müte'ssir kaldıklarını ve ba'zite'âmûlâta ve imtizâcâtadüçar olduklarını görmekdeyiz. Ziyâ, bir lahm-ı cârî hükmünde olan kanın kırmızı rengini (emoklobin) ve nebâtâtda vücudu sıhate delâlet iden yeşilliği (klorofil) tezyîdider. Ziyâ, gıda ve hevâ ile birlikdeseyhâ-yı hıfz-ı sıhhati teşkil itmekdedir. [50]Ziyâ ve harâretleinsân kendisinde bir hüsn-i hâl his eyler; ziyâdanmahrumiyet atâlet-i bedeniyeyi, ziyâde bir fakrû'd-dâmı, istiskâataisti'dâditevlîd eyler. Ma'amâfih hangi mevsimde olursa olsun şiddet-i harâret ve ziyâ marizi it'âbidecek kadar tavl-i müddet te'sîreylemelidir.

Ziyâ-ı ru'yete bir vâsıta-i münferidedir. Ziyânın göze lüzum ve nisbetiağdiyeninmi'deyemünâsebeti gibidir. Muhafaza-i hayat ve sıhhat, ağdiye ile mümkündür; lakin anın da ifrât ve tefriti sıhhatı ihlâl ve hayâtî tehlikeye ilkâidilebilir; hastalara ba'zen gıdayı mukavvi ve ba'zenhamiyye tavsiye olunur. Göz için de böyledir.

Ziyâ-i fi'il-i rû'yete elzemdir; lakin ziyâdeşedîd olur ise gözü kamaşdırır ve yorar; gayr-ı kâfi olur veyâhud hiç bulunmaz ise gözü ba'zı emraza müsta'id kılar. Ba'zı ahvâlde fen-i tedâvîziyânın tezyîdveyâ tenkisini veyâhud büsbütün ibtâlini tavsiye ider.

Bir müddet güneşe bakmak göze kara su "gemne" inmesine yahudağşiye-i ayniyedeafât ve alâm-ı şedide-i sâ'ireninvukû'una kâfi add olunur.

Dimağ şiddet-i ziyâ ile teheyyüç idebilir. Himayât-ı indifâ'îye ve iltihâbiyede hasta Gânînisf-ı zulmetde bulundurmak daha fâ'ideli değil midir?

Şu'â'ât-ı mülûneninhevâs-ı mahsusa. Şu'â'-ı şemsin 'alâ'im ve asâr-ı ziyâ'îyye ve hâresini yekdiğernden tefrik itmelidir. Ziyâ-ı şemsin bir huzmesinde şu'a'ât meshine ve münevvere mevcûddur. Tenvîr iden şu'â' teshin idenden büsbütün ayrıdır. Ma'lûmdur ki ziyâ-yı şemsin bir menşûrileelvân-ı seb'aya (mor, laciverd, ma'i, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı) tahlîl ve tefrikinden daha sâde bir şey yoktur. Şu'â'ât-ı melûne-i mezkûreden her birinin müstakilenhevâs-ı mahsûsası vardır: bir takımı teshin, bir takımı tenvir, diğerleri ecsâm üzerine husûsî olarak te'sîrider. Tecârüb-i 'adîde sâyesinde hükemâziyâ-i ebyâzın bir huzmesinde hâlis şu'â'ât-ı kimyeviye keşf ve anları tefrik ve te'sîrâtını tedkîkeylemeğe muvaffak olmuşlardır.

"Tayf-ı şems" mor ve turuncu rengi iden şu'â' en ziyâde

[51]mü'esserdir. Fotoğraf levhası üzerinde resmimizi hek iden ve pencerelerimize asdığımız mülevven perdeleri solduran şu'â'ât-ı mezkûredir. Şu'â'ât-ı şemsiye kar gibi beyâz, kül gibi al olan simâ-yı tesvîd ve kırmızı lekeleri teksir ider; bu hâl meleksimâ kadınlarının fevka'l hâd korktukları şey ise de bi's-suhûle önünü almak ve toz halinde (belmesyâtvesâ'irmâyi'ât ile anı izâle eylemek mümkündür. Lakin ziyâ'-ı şemsde'acîb ve garîbü'lhevâs bir şi'â' daha vardır; o da mordur. Kâr-ı azmûde hikmet-şinânı tecârüb-i 'adîdesinenazarân mor şu'â' başluca kuvvet ve şiddeti i'ta eyler.

Ma'lûmdur ki yeni bir filizden yetişen asma iki üç seneden mukaddem bir küçük salkım üzüm bile virmez. Lakin mor camlarla mestur bir soba (limonluk) da eğilmiş asmadan on yedinci ay bidâyetinde üzüm toplamağa muvaffak olunmuşdur; alınan üzüm pek ziyâde olmağa beraber asmada ziyâde kuvvet bulunmuşdur.

Kezâ üstü aynı renk ile mülevvin camlarla mestur bir ahurda beslenen koyun vesâ'ir hayvânât altı ay zarfında, beyâz camlarla musakkafsâ'ir bir mahalde tağdiye edilen aynı cins hayvânâtdan 25 den 30 liraya kadar ağır gelenler görülmüşdür.

Tecârüb-i mezkûrdan bi'listintâcza'ifnevmedîyemübtelâ olan eşhâsın pencerelerine mor camlar takılmış yahud aynı renkde perdeler asılmış bir odada ikâmetleri için bir fikir virilemez mi? "Tayf-ı şemsi"yi teşkil ve terkîb iden şu'â'ât-ı muhtelifenin havâs-ı devâ'îyyelerinin mütâla'a ve bu bâbda tecârüb-i adîdede bulunarak emrâz ve afât-ı cildiyeye bâ-husûs "lopos" nâmında oldukça mu'annid ve vahim bir hastalığa karşı te'sîrât-ı hüsnesimüşâhede iden Kopenhak mekteb-i tıbbiyesinde mu'allim (Finsen)in son zamanlardaki taharriyatı: 1) eş'a-i kimyeviye-i ziyâ'îyyenin mikrob larını ihlâk; 2) Cildde bir

iltihâbîkâ'; 3) cilde nüfuz idebildiğini ve şu'â'ât-ı ziyâ'iyeden havâs-ı mezkûreyi en ziyâdecâmi'i olan mor menekşe renginde bulunanlar olduğunu göstermiştir. Tedâvî-i [52]emrâzındabâ-husûs (lopos) un teşfîyesinde yazın doğrudan doğruya şu'â'ât-ı şemsiyeden istifâdeidildiğigibi icâbında 50: 80 amper kuvvetinde elektrik lambaları da kullanılabilir. Ziyânınmikroblarakarşuhavass-ı kâtilesiniteşdid ve fakat cildde yanıklar peyda eylememek içüntebîd itmek şartıyla husûsîcihâzlarihtirâ'olunmuştur.

Güneş urması- mor renkde olan şu'â'ziyâde hararet neşrittiğinden güneş urmasında, nüzul (damla) ve teşemmüsdeziyâdemü'esserdur.

Güneş urmasının hiçbir vehâmetiyokdur; yalnız cildi yılcık gibi kızartır ve vücûdda oldukça şedîd bir yanma (harkat) peydâider; bu bâbda teskin veci'içün mürur suyu yahudpirnç unu tavsiye olunur.

Teşemmüs- Ale'l husus zevâlden iki saat mukaddem ve muvahir, vasat-ı nehâdateşemmüs gayet hâtırnâkidir. Netâyic-i 'âdiyesi baş dönmesine (devâr) münhasır ise de ba'zan "ihtikân dimağı" ve nüzul-i 'alâ'im ve emrâzı zuhur idebilir. Cüsseli ve mizâcî demevîzevâtıntesemmüse pek ziyâdeisti'dâdları vardır.

Elbisenin darlığı, korse ve kuşağın beli ve bütün bağını ankızıyâde sıkması, tütünün ve muhadderâtınsu'-i isti'mâli ve mesâ'i-i akliyenin ifrat sûretdedevâmı bu gibi 'arizât ve hâdisâtınvukû'unu teshil ider.

İspirtolu içkilerin su'isti'mâli ile hâsıl olan tesemmümke'olî(alkolizm) senîn-i ahirede nüzulün adedini gereği gibi tezyîd ve teksir eylemiştir. (Alkolizme) a'id olan "nezefdimâğı" Amerika'nın ba'zı şehirlerinde adeta bir maraz-ı müstevli gibi hükümfermadır. Hafif bir teşemmüsyüzde ziyâde bir sıcaklık götürür ve gözleri kamaştırır; şedîd olduğunda şaşkınlık ve dalgınlık virmekle beraber fikr ve şu'ûru da izâle eyler. Böyle bir hâlde ekseriya hastanın kolları hâl-i atâleterücû'ider; lakin bu ızdırab ve hübü-ı kuvvâ'ûmûmiyetlemuvakkitdir.

Nüzûl, damla- ihtikândimağıymüte'âkib zuhur ider: 'uyûn[53]muhtelicetahte'ıcefndevr eyler, ağız bir tarafa eğilir, dudaklar- hasta ... içürmüş gibi- birden bire açılıb kapanır. Hissiyetden ve hareketdenmu'attal kalan boğazdan meşrûbât pek su'ûbetle mürur eyler. Felc ekseri vücudun tekâmîl nısfını istila ider. Bildirim ile urulmuş gibi damla insanı birkaç dakikada itlâf idebilir.

(Franklin) Pansilva'daşı'â'ât-ı şems tahtında müddet-i medîde bulunan evrâkcılarınfeacaaten fevt olduklarını icbâridiyor. Ba'zen hasta derîn bir uyuşukluğa dalarak birkaç gün içinde idâme-i hayat idebilir. Hafif bir nüzûlde hastaya birkaç gün

içünkesl ve fütûr ve behemiyet'arz olursa da yavaş yavaş hissiyet ve hareket ve kuvâ-yı asliye avdet eyler.Tedavi-i teşemmüs- mümteli'd-dem ve binâ'en aleyh müsta'idü'lihtikânât olan zevât-ı nüzûldentehâşi için hıfz-ı sıhhate şiddetle tevfi-k-i hareket eylemelidir. Taze sebze ve meyveleri sıcak yemeklere tercîh itmelidir. Esnâ-yıta' amdaşerâb ve mâyi'ât-ı ke'uliyye ve kahve içmemelidir.

Her şeyde ifrâtdanictinâb ve uzun uzadıya uyanmak durmakdan, müddet-i medîdeıştigâlât-ı fikriyede bulunmakdan, güne altında gezinmekdenihtirâz itmelidir.

Teşemmüsedüçâr olmuş birinin imdâdına yetişmek için anı serin vâsi' ve hevâdâr bir mahaleserî'ânnakl ile sert bir döşekde yatırarak başını yüksek bir yasdığa koyulmalı ve libâsınıköştemeli, ba'de altına soğuk sular urarak bacaklarıyla ayakları ve göğsü üzerinde hardal kağıdları gezdirilmeli, içebilir ise limonata ve fennek üzümü şurubu virilmelidir.

Elektrikintet'sîri.- harâret-i hafiyenin vücûd-ı insâniyeicrâidebildiğite'sîrât-ı vahîmeyehevâdaki elektrik, az muzır olmayan, te'sîrinidahîzamm ve 'ilâve itmelidir; insan bir elektrihevâsı içinde yaşamaktadır: sath-ı arzda vukû'a gelen tahallülât-ı kimyeviye-i adîde ve tenbîtât-ı dâ'ima ve tabakât-ı hevâ'iyedeki harekât-ı mütevâlîye elektrikindenâbi' indendir.

Mevsim-i sayfinfurtunalı ve hevâsığâyet sıcak olan bir gününde asabî'lmizâc olan zevât ve etfâl ve ale'lhusûs kadınlar vücûdlarında büyük bir kızgınlık his iderler.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hekim kim ? Başına gelen.

[54] Ba'zılarında "alâmasîbe" ve baş ağrısı zuhûr eyler. 'Arizât ve hâdisât-ı mezkûreyebâ'iselektrikdir. Bir taraftan küre-i arzda menfî diğer cihetdenhevâdamüsebbit elektrik hâsıl olmakda ve insân ise bir cihetden yere, dieğrcihetdenhevâyatemâseylemekde olduğundan bilâarâm kendisi bir "nâkil" hıdmetinigörmekdedir.

Elektrikin en müdhiş ve muvahhiş vâsıta-i te'sîriyıldırımdır. Yıldırım hevâ ve sehâbda ve küre-i arzda ifrât derecede olan elektriğinşiddetle ittihâdır.

Netîce-i ittihâdra'd ve berkdir. Yıldırım ya "sekte-i kalb" ya "ihtinâk" veyâhud "recfândimâğı" ile o anda insanı itlâf ider, yahudşu'ûruna hâlel götürür, meflûc, asam, a'ma, bir hâlde bırakır.

Yıldırımın en müdhişte'sîrâtı insanların en ziyâdemüctemi' bulundukları mahallerde görülmekdedir. Furtunalı bir zmandamüctemi'ân ovada hareket itmek, yahudhayvanât sürüsü yanında bulunmak ziyâde muhataralıdır. Gök gürültüsünden havf ve telâş pek beyhûdedir, çünkü insanı öldüren gürültü değil, şimşekdir; insan yıldırım ile urulmaksızın şimşegi gördükden sonra uzakdan bir aksu's-sadânetîcesi olan gürültüden artık korkmamalıdır.Bubabdatedâbîr-i sıhhiye: ocak yanında durmamak, ağac altına

sığınmamak, ma'deneşyâ yanında bulunmamak ve yüksek ebniyeye paratoner vaz'eylemekdir. Paratoner yalnız bulunduğu mahal etrâfını yıldırımın te'sîrât-ı müdhişesinden muhâfazaitmeyüb belki hevâ-i nesîmîdemevcûdseyyâle-i elektrikiyyenin bir kısmını bilâarâmahz ve sirkat eylemekdedir.

Yıldırımın önünü almak için şehirlerde paratoneleritezyîd, köylerde ovalarda ise ormanlar te'sîseylemekdedir. Bir mahalde ormanı harâb itmek kat'idilenağacadedine müsâvî paratoner yıkmaktır.

Yaz hakkında tedâbîr-i sıhhiye- râtıb ve bârid ve hevâsı gayr-ı mutarrid olan fasl-ı rebî'den sonra harâret-i bâhuriyye-i şedîdeninvürûdunâdir değildir; bu hâlde hıfz-ı sıhhate tatbîk hareket eylemek lâzımdır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastaık, sağlık bizim için.

[55]Bu zamanda ketandanyahudpamukdanmensûc açık renkdehafiflibâs giyilmelidir; bir de ankîvesâ'ir mahalleri asla sıkmamalıdır, zirâdeverân-ı deme sekte götürerek başa doğru ihtikânebâdî olur. Şemsin doğrudan doğruya iş'ası altında çârnâçâr bulunduğu zamân fesi beyaz ve gâyet geniş bir ketandan mendil ile sarmak yahud şemsiye taşımak fâ'idelidir. Yazın ihtirâz olunacak bir cihetde terk birden bireinkitâ'ına sebebiyet virmek ve terli iken cereyân-ı hevâdabulunmaktır.

Sac ve fes bahsinde Fransa meclis-i sıhhiye a'zâsından Mösyö (Monen) diyor ki; şarklılar başlarını traşiderek ve sarık ile sarılmış yünden bir takye giyerek şu'â'ât-ı şemsiyenin te'sîrât-ı muzırrasınimen' eylerler; bu usûl baş derisini bilâarâm serin bırakacak sûretde terk muntazaman vukû'unabâdî olur." Saçları kesdirmek ve gâyet dar potin yerine geniş ve ökçesi alçak kundura giymek gerekdir; süs satacağım diye ayağı işkenceye sokmak ve evcâ' ile muztarib kalmak kâr-ı akıl değildir.

Yazın gıdâ-yı yevmî hem hafif ve hem de muğdi olmalıdır, öyle obur cubur şeyler yimemelidir. Mi'de ile şaka olmaz ; çünkü "elmi'detübeytküllâ'dî" buyrulmuştur. Nişastalı şeyler yemekden ise balık eti ve adî et yimelidir. Turfnda şeyler sebze ve meyve ve ale'l husus kavun gıdâ-i yevmi addolunmayub yalnız iştihayı açmak ve kuvve-i zâika-yıtenbîh ve müddet-i medîdeisti'mâl-i lahmıdan husûle gelen harâretita'dîliçün ara sıra yinmelidir; yemek üzerine yemekdenictinâbitmelidir; pek çok zamandan beri "idhâlû't-ta'âmfi't-ta'âm"esbâb-ı emrâzdanma'dûddur; Kaysunizâde merhumun pek çok sene mukaddem te'lîf eylediği manzum kitabü't-tıbbından bu husûsda pek çok hakâyıkmevcûddur.

Yemekyemek için insan ihtiyâc-ı tabî'iyi (cev'î) gözetmelidir. Sofrada serin su içmeli fakat buzlu olmamalıdır. Yazın ahâlininisti'mâl eylediği

karobuzlardamuzırmikroblar bulunmadığına kanâ'at götürmemelidir. Suyu buz haline getürecek olan bürudet mikrobları itlâf itmeyübbi'lahere yine kesb-i hayat ve fa'âliyet itmek üzere muvakkaten adetâmumyala[56]şediriyor. Binâ'en'aleyh öyle keyf-i... dereden gölden toplanmış buzları karları kullanmamalıyız. İcrâidilen bir çok tecrübeler nazarân yalnız dağ tepelerinden bir sûret-i fenniyyedenaklolunan yahudmenba' suyu veyâmâ'imaktar ile bi's-sına'aistihsâl kılınan buz kara humma gibi emrâz-ı müdhişmikroblarından azadedir.

Buzun kesret-i isti'mâli hazmı tevkif ile mi'de ve bağırsakdabir çokteşevvüşâtabâdi olur. Ba'zılarınınyapdığı gibi ba'de't-ta'âm bir biri ardı sıra üç dört kadah su içüb de karnı tulum hâline getirmemelidir. Ba'de't-ta'âm kahvenin iyi cinsinden içilebilir, lakin kahve tiryâkisi olmamalıdır. Kıdemânın: "Rusyahi ki nâm o kahve" "mâni'ün-nevm ve kâti'ü's-şehve" beyitvird-i zebâni idi.

Ziyâde sıcak zamanlarda tezâyüd iden susuzluğu öyle meşrûbât-ı ke'ûliye ile değil, saf ve hâlis ve mikrobdanazâde su ile teskin eylemelidir. Buhusûsdazevâtı merhum "sevânihi'nnevâdir fî ma'arifetü'lanâsır" nâm risâlesinde nizâmen pek güzel isbâtmüdde'âeyliyor. İspirtolu şeylerin muzırratıderkâr ve bir madde-i nefîse ve müfîde olan suyun menâfi'-i adîdesi aşîkar iken yine meşrûbât-ı kev'uliyeyiisti'mâl itmek bilmem hangi akla hizmeteylemekdir?

Yazın gayet ehemmiyetle nezâfete dikkat itmelidir. Vücûd-ı dâ'imi suretinde terliyeceğinden, hevâdasebh iden tozlarla lâ yâ'dmuhammerât-ı muzırca cild üzerine gelüb konar ki sık sık istihmâmidilmeyerek beşere bu gbimevâd-ı muzırradan himâyeye olunmaz ise emrâz-ı kesîrezuhûridebilir. Cild, mâkine-i hayvaniyyenin bir emniyet-i supaptır; terlemek sıhhat ve âfiyetdebulunmaktır.

Vücûdterledikten ve gömlek ıslandıktan sonra çamaşurdeğişdirmemek ve fazla olarak serin ve sâye ve hevâdâr bir mahalde oturmak pek fenadır. Mösyö Bertran "hıfz-ı sıhhati islâmiye" nâmı tahtında bir tarifi arabca diğer ciheti Fransızca olarak te'lîf eylemiş olduğu[57]kitâbda diyor ki "ve eyyaküm en tetrekvâ ala ecsâmükümü's-sekevetü'lmeblûletevelmüshate lan zalikyeclibüemrâzcildvesâirü'liskâm illeti te'addi kül cerb ve gayre"

Akşamüzeri güzel yerlerde azıcık gezinmek hem eğlencelidir hem de hıfz-ı sıhate mutâbıktır. Geceleri evde bulunmak gerektir.

[58]Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Eylül-i Rûmî	Eylül-i Efencî	Cemaziel Evvel	Rûz-ı Kasım	Tulu' şems		Zühr		imsâk		Mülâhazât
					D	S	D	S	D	S	
Cum'a	1	14	19	132	11/22		5/47		9/37		Frenklerin Salib Yortusu
Cum'airtesi	2	15	20	133	23		49		40		
Pazar	3	16	21	134	26		50		43		
Pazarirtesi	4	17	22	135	28		51		46		
Salı	5	18	23	136	31		53		49		
Çecharşenbe	6	19	24	137	34		54		52		
Pençşenbe	7	20	25	138	37		55		55		
Cum'a	8	21	26	139	40		57		58		
Cum'airtesi	9	22	27	140	42		58		10/1		
Pazar	10	23	28	141	45		6/00		4		
Pazarirtesi	11	24	29	142	47		1		7		
Salı	12	25	30	143	49		2		10		
Çecharşenbe	13	26	1	144	52		4		13		
Pençşenbe	14	27	2	145	54		5		16		Rumların Salib Yortusu
Cum'a	15	28	3	146	57		6		19		
Cum'airtesi	16	29	4	147	12/00		8		21		
Pazar	17	30	5	148	3		9		24		
Pazarirtesi	18	1	6	149	6		10		27		
Salı	19	2	7	150	8		12		29		
Çecharşenbe	20	3	8	151	11		13		32		
Pençşenbe	21	4	9	152	14		14		35		
Cum'a	22	5	10	153	16		16		38		Yahudilerin çorab bayramı(kipur)
Cumartesi	23	6	11	154	19		17		40		
Pazar	24	7	12	155	21		19		43		
Pazarirtesi	25	8	13	156	24		20		46		
Salı	26	9	14	157	27		21		49		
Çecharşenbe	27	10	15	158	30		23		51		
Pençşenbe	28	11	16	159	33		24		54		
Cum'a	29	12	17	160	36		25		57		
Cum'airtesi					39		27		59		Meryem Ana furtunası
	30	13	18	161							

Nezle –sekte- başa kanın şiddetle hücumu, sekte muhtelif derecâda ve ba'zangâyetvahîmolub ya cüz'i yahud 'umûmî bir felci intâcider. Oldukca bir sende gayet mukavvîet'ameye ve ifrat derecede

müskirâtamüdâvim ve münhemek olanlar nüzûleziyâdemüsta'iddirler. İnfi'âlât ve ihtirâsât-ı şedîde, harekât-ı anîfeninte'sîr-i küllîsi vardır.

Hastayı başı yüksek ve bacakları sarkık olmak üzere bir mahalegötürüb yatırmalı; gömlek, kuşak, askı, korse vesâ'ir sıkı esvâbıçözüb başı soğuk suya batırılmış bezlerle sarmalı ve yüzü başı yelpazelemelidir. Derhâl bir tenkîhitmeli ve hemân haber göndermelidir. Hastaya sirke amonyak vesâirekullatmamalıdır.

[59]Üzüm

Resim (Üzüm resmi)

Hem mükemmel bir gıda ve hem de mü'esser bir devâdır. Gıda makamında üzümün gerek yaşı gerek kurusu yenir. Taze üzüm manzarasının letâfeti, lezzetinin hoşluğu, kuvve-i gıdâ'îyyesininziyâdeliği, hazmcasuhûleti sebebiyle her zaman makbul ve mu'teber bir meyvedir. Taze üzüm daha olmamış olduğu hâlde ekl olunursa mi'de'ufûneti ve ishâl peyda ider. Lakin olmuş üzüm sıhhate gayet nâfi'olubmulattif ve lezîd bir meyvedir. Üzüm kabuk ve çekirdekleri ile ekl olunduğu hâlde ekseriya lînetvirir.

Üzümler renkleri, lezzetleri, hacimleri, şekl ve hey'etleri ve sâ'irevsâf ile yekdiğerinden ayrılıbbir çoknev'leremünkasımdır. Mukavvi, ıtrî, menbese(?) kabız veya hafif meshelvesâ'irehass ve te'sîrleremâlik üzümler vardır. Aslen bu tenevvü'den başka tabi'îyyet-i turâb, iklim, mevsim, suret-i zirâ', mevki' ve vaz'îyyet, derece-i kemâl vesâ'ir ahvâl üzümlerin evsâf ve havâs-ı fizyolojiye ve devâ'îyye-i tabi'îyyelerini oldukça mühim tahavvülâtamüste'id kılar. Mösyö (Şaptal)ın... [60] cinsi tecâvüz eylediği anlaşılmış. Fakat biz de bu yolda bir tecrübe yapılmadığından üzümler daha tecnîsetdirilememiştir. Üzümlerimizin en meşhurları çavuş, yapıncak, müşküle, yedi viren, göle doyuran, parmak, binlerce, çilek ve kuş üzümü, İzmir siyahı, adî siyah, ruynigâr, rezakî, çekirdeksiz, misket, dibi dikendir.

Kuru üzüm havas-ı gıdâîyyesininigâ'ib itmezse de hâvî olduğu şekerin mikdarcaziyâdeliği, lebnin kıvamı, kabuk ile çekirdeklerinin hemân adem-i imkân tefrîkisebebleriyletâze üzüme nisbetenekseriyâ güç hazm olunur. Maamâfîye üzüm incir ve badem ve fındık gibi kuru meyvelerin hepsinden a'lâdır.

Fenn-i tedâvide olmuş taze üzüm kullanılır. Usûl-i mahsûsası üzere idâre-i bedeniyede sıhhate nâfi' tebeddülât ve tahavvülât-ı vücûda getirmeğe kâfi bir zaman zarfında üzümün isti'mâlinetedâvi-i bi'lanb (gör-dü-rezen) deniyor. Tedâvi-i bi'lanb bir hamiye-i nebâtiyeolubbir çoklarınınbeniyyelerineve tabi'lerinemuvâfik ve bir çok emrâzıntedâvisine pek müsâ'iddir. Üzüm ile tedâviye İsviçre, Almanya, Avusturya ve İtalya'da pek büyük muvaffakiyetlerle devâm olunmaktadır. Üzüm ile tedavi her zaman

şâyân-ı tavsiyedir; çünkima'kûldür, gayr-ı muzırdır; i'tiyâdâta karşı vücûd buğdayı mükemmelden istifâdeider; ab-ı hayât beden olan kan kendisine lâzım olan mevâdı buğdayı mükemmelden ahz eyler.

Şıra sadrı, mülâyim ve mulattif bir lebn-i nebâtiyyedir ki terkîb-i kimyevîsi ...dın biricik gıdası olup hayatın nev baharında ittifâk ve irza'a ve neşvünemâyakâfî olan lebn-i nisâyagâyetmüshâbihdir. Şıra mükemmel bir gıdadır: çünkü idâme-i hayate elzem olan mevâd-ı asliye-i azotiye ve şebzülâliye ve tenfîsiye ve sekriye ve sâireyi, a'zamızın ünscesinde ve bi'z-zât kanımızdan terkîbindemevcûd olan emlihayı, kels ve potas ve sevd ve hadîd gibi mevâd-ı ma'deniyeyihâvîdir.

Potas, sevd, kelis, hadîd, manganez vesâ'ir mevâd-ı asliye ile klorürler, kibrititler, karbonitler, fosforitler vesâ'iremlihâyihâvî... [61]yokdur. Mevâd-ı ma'deniyeyicâmi' değildir. Hâvî olduğu mevâd-ı kalviyedennâşînakrîs ve kum hastalıklarında fâ'idelidir. Şirâmebûl ve ... ve ba'zı üzümler müshil ve mülâyim olduğundan a'zâ-i hazmiye ve ihşâibatniye emrâzındagâyetnâfi'dir.

Tedavi-i bi'lanebbi'l hassa emrâza'za-i hazmiye, afât-ı ma'diye-i me'â iyede, a'zâ-i batniye ve rahmiyede, karaciğerin şişmesinde, 'adî ısıtmadan sonra husûle gelen talaklarda, sarılıkda, 'ısrret-i hazmda, mi'de sancısında, inkibâz-ı mu'annidde, kanlı basurda nefes borularının ve akciğerlerin ve mesânenin müzmin veyâhud yeni olan nezlesinde, ihtikânât-ı rahmiyede, hayzdaki ihtilâlât ve su'ûbâtta, takrîs ve dâ'ireml gibi mütevâliyeyahud def'aten kaluyat ve müshilâtisti'mâlini mültezim emrâzın ekserinde tavsiye olunur.

Haki (kaşınma) mayasıl vesâire gibi husûsiyle vezâ'if-i hazmiyede husûle gelen bir ihtilâlî müte'âkibzuhûr iden emrâz-ı cildide (tedâvi-i bi'laneb) mu'arrak ve musaffî-i dem ve müshil gibi te'sîr eylediğinden fâ'idelidir. (*)

(*) "Üzüm ve üzüm ile tedavi" nâm risâleme müraca'at.

Limonatalar

Limonatalar, limon asâresiyahud diğer ekşi şeylerle yapılabhafıfca "hâmiz" olan meşrûbâtdır. Limon ile yapılabana "adî limonata" deniyor ki ya adî derece-i harâretdeya'nî ateşsiz yahud ateş ile istihzâr olunur. Çiy limonata, şekerli suya limonu sıkarak, yetişmesi ise, kabuğu soyulmuş ve çekirdekleri çıkarılmış ve parça parça kesilmiş bir limon üzerine ..litre kaynar su dökmek ile yapılır. Limonataya gayet [62] hoş bir râyihavirmek üzere bir şeker parçasını limon kabuğuna sürerek içine atılmalıdır. Pişmiş limonata sovuğu kadar hoş değil ise de daha az ekşi ve binâ'en'aleyh daha sıhîhdir.

Gazozlu limonatalar “ selç suyuna” limon, fennek üzümü, vişne, ağaç çileği şurublarınıkatmağlayapılır. Şarablı limonata şarâb ve limondan ‘ibâretdir ki biraz selç suyu katmağla gazlı da olabilir.

Limonata ,serinledici hoş bir şurûb olduğundan sıcak mevsimlerde sahîhü`lmizâcnevâta, az miktarda olmak ve öyle buzlu olmamak üzere, tavsiye idebilir; damgalı ve şekerli menkû`ât ve matbûhât içe içe mi`deleri yorulmuş hastalara virilebilir; beşret anki pişmiş ve gazsız ola. Şarâblı limonata hem mukavvi ve hem de serinledici olduğundan vücudu takviye, derece-i harâret ve hummayı tenzil, aded-i nabzı tenkis ider.

Lakin mi`dede rahatsızlık olduğu ve alam-ı mi`deye bulunduğu halde limonata isti`mâlica'iz değildir. Mi`delerimuhtel olanlar husûsuyla gazlı limonata içmelidir. Hamiz azot ve hâميز kibrit ile (900 gram su, 100 gram şeker şurûb, 2 gram hâميز) yapılan madeni limonatalar daha ziyâde ekşi olduğundan alâm-ı mi`deye yemûbtelâ olanlara pek münâsib değildir; bu dürlü limonatalar adetâ ilaç olduğundan ancak tabibin tavsiye ile içmelidir. Tabîb bunları hem kanı kesmek için hem de mulattif ve mebûl gibi virir.

Müşhil gibi te'sîr iden limonatan esası suda yahud şeker şerbetinde eridilmiş (sitratumanyezi- limonyet manyezi)dir. Güçlûkle ilaç içenler için bu nev' müşhil iyü ise de te'sîri o derece müsbetolmakdan başka ba'zan pek geç kalur.

[63]Sene-i hicriye-i şemsiye1378- sene-i milâdiye 1900

Eyyâm	Evvel	Evvel	Cemaziel Ahir	Rûz-ı Hızır	Tulu'	Zühür	imsâk	Mülâhazât
	Teşrîn-i Evvel	Teşrîn-i Evvel			D S	D S	D S	
Pazar	1	14	19	162	12/41	6/28	11/2	İ'tikâf-ı yehûd KırlanğîçFurtunası
Pazarirtesi	2	15	20	163	44	29	4	
Salı	3	16	21	164	47	31	7	
Çeharşenbe	4	17	22	165	49	32	9	
Pençşenbe	5	18	23	166	52	33	12	
Cum'a	6	19	24	167	55	35	15	
Cum'airtesi	7	20	25	168	57	36	17	
Pazar	8	21	26	169	59	37	20	
Pazarirtesi	9	22	27	170	13/2	38	22	
Salı	10	23	28	171	5	40	25	
Çeharşenbe	11	24	29	172	8	41	27	

Pençşenbe	12	25	1	173	11	43	29	Leyle-i Regâ'ib (Rusya İmparatoru'nun ku'ûdu 1894) İbtidâ-yıRûz-ı Kasım
Cum'a	13	26	2	174	12	44	31	
Cum'a irtesi	14	27	3	175				
Pazar	15	28	4	176				
Pazar irtesi	16	29	5	177	21	48	39	
Salı	17	30	6	178	23	49	41	
Çeharşenbe	18	31	7	179	26	50	43	
Pençşenbe	19	1	8	180	28	51	46	
Cum'a	20	2	9	181	31	52	48	
Cumartesi	21	3	10	182	34	53	50	
Pazar	22	4	11	183	36	54	52	
Pazar irtesi	23	5	12	184	38	56	55	
Salı	24	6	13	185	40	57	57	
Çeharşenbe	25	7	14	186	43	58	59	
Pençşenbe	26	8	15	1	45	59	12/1	
Cum'a	27	9	16	2	47	1	3	
Cum'a irtesi	28	10	17	3	49	2	5	
Pazar	29	11	18	4	51	3	7	
Pazar irtesi	30	12	19	5	54	4	9	
Salı	31	13	20	6	56	5	11	

Hazımsızlık.- yemeklerden sonra hazma mâni' olan bir arıza-i aniyedir.

Ekl olunan et'âmenin keyfiyet ve kemiyetinden ve esbâb-ı ma'neviye ve maddiye ve maddiye ve meyhânikiyeden ileri tahavvül, ziyâde bir hareket alışdırılmadığı halinde tütün içmek buzlu şeyler kullanmak hazımsızlığı intâcider.

Hazımsızlık vücûdda bir fenâlık, mi'dede bir ağırlık, başda bir ağırlık ile başlar; ba'de bulantı mçkırık, kay ve ishâluhûrider. Hazımsızlığın henüz hastalıktan kalkanlarda, sıhhat-i 'umûmiesimuhtel olanlarda ehemmiyeti ziyâdedir.

Bu hâlde, der'akabhay,ıhlamur...

[64]Sovuk almak

Resim (Soğukta yürüyen bir kişi)

Harâret-i bedeniyeinsür'atle az veyâ çok bir suretle tenakusuna ve bunun da hâl-i sıhhatdeikâ' eylediği ihtilâlâta(soğuk alma), (üşütme) denir.

Bedenin harâreti evvelce ne derece ziyâde ise derece-i tenâkus da o kadar ziyâdeziyâdehiss olunur; cihât-ı şimâliyedegâyetşedid ve dâ'imi bir burûdetinte'sîri ile

donma çok ise de üşütme, sovak alma nâdirdir; halbu ki memâlik-i mu‘tediledetahavvûlât ve tebeddülât pek anî ve daha şedîd olduğundan burada üşütme ziyâde ise de donma seyrekdir.

Ba‘zenvücûd dâhilden üşür. Meselâ sovukyahud buzlu bir su içdiğimiz de mâyi‘-i mezkûr geçdiği‘zânınhusûsiylemi‘de ve bağırsağın derece-i harâeretini birden bire tenzîlideceğinden hazımsızlığı, kuluncları, ishâl ve kılları ve hatta (iltihâb-ı peritvân)ı mûceb olur.

Lakin ‘ale‘l ekser vücûdhâricden, cilde uran hevânınte’sîrlesovukalur. Bu yolda üşütmenin şiddeti cildin rutûbetine ve ter ile nemli (65) olduğundan tâbî‘dir. Zira terin birden bire tebahhuru derece-i harâretin tenezzülü mûceb olur ki bu hâl hevâ‘ibâridinte’sîr-i muzırineinzimâm eyler. İşte bu sebebden her mevsimde, kışdanziyâde yazın fanila giymek fâ‘idelidir.

Sovuk aldırân esbâb pek çokdur: ziyâde sıcak bir salon yahud odadan dışarıya çıkmış, muhtelif cihâdanesen rüzgâra mevzû‘ bir sokak köşesinde duruş, uzun uzadıya yürüyüyoroldukdan sonra cereyân-ı hevâda kalış çok kere nâhoş bu gibi rahatsızlığı ve hatta ba‘zanmüdhiş bir hâl alan keyifsizliği intâcider. Açıklık bir yerde mükâleme ve musâhebe zevk u sefâsınakapılmamâğla beraber bu gibi tedbîrsizliklerinnetâyîc-i mü‘ellimesiderpîş-i mülâhaza idildiğisûretdeesbâb-ı teberrüdentevakkî pek kolaydır.

Teberrüdümüte‘âkibzuhûr iden asâr ve ‘alâ‘im-i marzıyye bir uzvun diğerinden daha nâzik olduğuna ve eşhâsanazarântahallüfider. Tebâyi‘-i emrâz ve ihtilâlât, şahsmüte‘essirinmizâc ve isti‘dâd-ı zâtıyyesinetâbî‘dir. (Romatizma)ya mübtelâ bir şahısta ağrılar derhâl zuhûrider; (alâm-ı asabiye)ye giriftâr olan, ağrılardan müte‘ezzi olur. Lakin bu gibi ahvâlde en kesîr olanemrâz: nezle, Hanak, iltihâb-ı kasabât, iltihâb-ı hancere, zâtü‘r-râ‘e, zâtü‘lcnbvesâiredir. Hafîf bir sovak almanın bir nezleye bâ‘is olduğu ve bir nezlenin bir zâtü‘r-re‘ye ve bunun da ba‘zızevâtta veremi intâc eylediği düşünülürse üşütmenin ne derece cây-ı ihtirâz olduğu anlaşılar.

Ahvâl-i ‘âdiye ve basîtadasovuk alma yalnız bir kırgınlık, bir titreme ve bir iki gün devâm iden ve hatta ba‘zan- derhâl yatubsıcakca örtölmek ve hatamî ve çay ve sâ‘ire gibi sıcak menkû‘ât ve meşrûbât içmek gibi tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunduğu takdîrde- bir gicede sönen hafîf bir hummâ ile netîce bulur.

Bunun için terli iken yatakdankalkmağla beraber îcâbında hiç olmaz ise kürk ve gecelik ve uzun hırka vesâ‘ireyi arkaya almak, her mevsimde evden çıkarken fazla bir libâs

taşımak ve bunu kapalı ve sıcak bir mahale girildikde çıkarmak gibi tedâbîrde bulunmak lâzımdır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Aşk içün yokdur.

(66) Hevâ'-i râtibakarşugâyethassâs olanların tramvayı dışarılarda ve üstlerinde bulunmaları, araba ile gezerken iki taraftan pencereleri açık bulundurmamaları ve sokakdantevekkuf itmeyerek cereyân-ı hevâdankaçınmaları, sabah akşam sokağa çıkmak mecburiyetinde bulunanların ipekden bir burun atkısı kullanmaları ve kışın mümkün ise hânenin her tarafının bir derece teshîn eylemeleri tedâbîr-i mukteziyedendir. Kavâ'id-i sıhhiye-i mesrûdeyeri'âyet ile beraber yine vücûdüşüdüdür, sovakalınursagüyâ hiçbir şey olmamaş gibi yine iştigâlât-ı yevmiyeye devâmiderek velev hafif olsun bu hâl-i marziye ihmâl ve istihfâf eylemek hıfz-ı sıhhat ve mantık fenlerine asla muvâfık değildir. Bidâyetde,istirâhat ve harâret bir nezleyi teşfiyeye, vücûdubir çokemrâz-ı vahîmedenvikâyeyekâfîdir.

Yanma-yanık- insa gayet sıcak ecsâmın, kaynar mâyi'âtın, kâvî ve kimyevî ba'zı mevâdın temâsıyla muhtelif derecede yanabilir. Birinci derecede yalnız şiddetli bir kızartı, ikinci derecede etrâfı kızarmış ve içi evvelâ berakba'dehucerâhatlı bir mâyi' dolmuş fiskalar husûle gelir; üçüncüsünde ise tekâmîl-i ünsceharâbolmuşdur. 'Arıza-i mezkûreninibrâz eylediği 'alâmetsath-ı mü'feve vehâmetinetâbi'dir; harâret, hezeyân, ihtilâcât-ı husûle gelebilir.

Birinci derecede yanan mahal üzerine kurşun sirkesine batırılmış bezi koymak, pudra ekmek münâsibdir. İkinci derecede fiskalar meydana geldikde deriyi asla kaldırmayarak 'aluden geçirilmiş bir iğne ile dikmek ve üzerine tatlı bâdem yağı ve kireç suyu ile yapılmış kireç merhemi, asit porikili merhem sürmek iyidir. Üçüncü derecede yanığın etrâfındaki ünscede birinci ve ikinci derecede arıza mevcûddur. Ağrı olmadığı hâlde kurşun sikese batırılmış bezlerin kullanılması fâ'idelidir. Zâc yağı, tuz ruhu, fosfos gibi mevâd ile yanıklarda 'âdî su yerine kireç suyu, sabun suyu nâfi'dir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ruhbanın tecridini şu şart ile kabûl ederim ki kadınlar kırk beş ve erkeler altmış yaşından sonra manastıra girerler: Doktor...

[67] Sene-i hicriye-i şemsiye 1378- sene-i milâdiye 1900

Eyyâm	Sânî Teşrîn-i	Teşrîn-i	Receb	Rûz-ı Hızır	Tulu'	Zühr	imsâk	Mülâhazât
					D S	D S	D S	
Çeharşenbe	1	14	21	7	1/58	7/6	21/13	
Pençşenbe	2	15	22	8	2/00	7	15	
Cum'a	3	16	23	9	2	8	17	

Cum‘airtesi	4	17	24	10	4	9	19	Yahudileri Kandil Bayramı Leyle-i Mi‘râc-ı Nebî (Aleyhi`s-Selâm)
Pazar	5	18	25	11	6	10	20	
Pazarirtesi	6	19	26	12	7	11	22	
Salı	7	20	27	13	10	12	24	
Çecharşenbe	8	21	28	14	11	13	25	
Pençşenbe	9	22	29	15	13	14	27	
Cum‘a	10	23	30	16	15	15	29	
Cum‘airtesi	11	24	1	17	16	16	30	
Pazar	12	25	2	18	18	17	32	
Pazarirtesi	13	26	3	19	19	18	33	
Salı	14	27	4	20	21	19	35	(Avusturya İmparatoru’nun ku‘ûdu 1848)
Çecharşenbe	15	28	5	21	23	20	36	
Pençşenbe	16	29	6	22	25	20	37	
Cum‘a	17	30	7	23	26	20	38	
Cumartesi	18	1	8	24	27	21	39	
Pazar	19	2	9	25	29	22	40	
Pazarirtesi	20	3	10	26	30	22	41	
Salı	21	4	11	27	31	23	42	
Çecharşenbe	22	5	12	28	33	23	43	
Pençşenbe	23	6	13	29	34	24	44	
Cum‘a	24	7	14	30	35	24	45	Leyle-i Berat Yevm-i Velâdet-i Hümâyun 1258
Cum‘airtesi	25	8	15	31	36	25	46	
Pazar	26	9	16	32	37	25	47	
Pazarirtesi	27	10	17	33	38	26	48	
Salı	28	11	18	34	39	26	49	
Çecharşenbe	29	12	19	35	40	27	50	
Pençşenbe	30	13	20	36	40	27	50	

Su hayata elzemdir, hayat su ile kâ’im ve susuz mün’adimdir. Su şerâ’it-i hayatiyeden olan hevâ ve harâret kadar lâzımdır. Hevâsızhayvanât ve nebâtât yaşayamadığı gibi susuz dahi kalamaz. İncemizdeziyâdemikdarasu bulunduğu gibi uzviyet-i beşeriyede kül-i yevm tarak-ı muhtelif ile iki litreden ziyâdegâ’ib eylediğinden işbu mikdarmu’âdil suyun vücûdaidhâl lâzımdır. “Bir şehrin sıhhat-i ‘umûmiyesi sarf itdiği suların evsâfinatâbi’dir.”

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Su gibi aziz ol.

[68]Mevâsimin te’sırâtı-3-

Sonbahar

Bir zaman bedî'-i ıtlâkınasezâ olan fasl-ı reb'geçdikden ve mevsim-i sayf-ı latîfgirdikden sonra hengâm-ı hazânirişiyor. Hazân-ı zevâl ve fenânın bir timsâl-i mücessemidir. Bahar ve sayfda bir manzara-i ruh efzâ almış olan nebâtât artık hadd-i kemâle irmiş ve zevâl ve fenâyâyaklaşmıştır.

Vadiler, sahralar, ormanlar kisve-i mâtemlerinebürünmekde ve hevâda eski letâfet ve tarâvetinizâyî'itmekdedir.

Sayf ve ibtidâ'îherîfdemecûd bu güzel renkleri hazânda solmağa, sararmağa başlar. Nebâtâtın 'azâ-yı teneffüsü olan ve arasırabâd-ı nesîm ile ihtizâzitmekde bulunan yapraklar artık rîh-ı bârid ve hevâ'î gayr-ı mutarridekerdânde-i teslimiyet olarak dal ve budakdancüdâ, vadileri imlâ ve bu vechlemahv u fenâolmakdadır.

Bu sukût-ı evrâkpekçoklarınadâ'imîvehm ve merakdır. Lakin zevâl ve fenâ-yîmâitmekde olan bu manzara hakikâtencâlib-i nazar ve dikkatdır. Her halde temenni-mevt iden bir muhterizde bu zaman kasveti temâşâ ile mevti pîş-i nazarında tcessümitdirerek bir derece teselli bulur; çünkifenâ-yıtabî'atitemâşâ ile mâtemhüzn-i engîziferâmuş ve bu cihetler hayran kalarak hâmûş olur.

Sonbaharda zirâ'-i semere-isâ'îninmükâfâtınıgörür.Bunca müşkülât Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: "hıfz-ı sıhhat" 'ûmûmî bir devâdır, halbuki ana mürâcâ'at iden pek azdır. [69]ile tarlasını sürmüş, tahmını saçmış olan zirâ' bu zamandamesâ'îsini toplayarak "ekin biçer" kol hikmetbeyânınıbi'lfî'il ve "bir köy çiftçilerinin itdiğihıdmeti bir devlet ibrâzidemey;birma'mûr çiftliğin hevâ-yıtathîr ile hıfzu's-sıhhatce hâsıl itdiğifâ'ideyi bir eczâhâne hâsıl idemez." Fikrini bi't-tecrûbe tasdik ve isbâtider.

Sonbahar yazın harâretini, kışın bürudetini câmi' bir mevsimdir. Mevsim-i harîfdehevâlar mu'tedil ve mihmâ imkân-ı ye's gider ise bu zaman senenin hıfz-ı sıhate muvafık en güzel bir mevsimi olmuş olur.

Son baharda en ziyâde dikkat olunacak husûsât ilk sovuclardan tevakkî ve tehaffuzdur; zirâ şu münâsebetsiz bronşit, göğüs nezlesi pusuda gizlenmiştir; her hastalıkda bir mikrob, tafîl-i kabul iken ehl-i meslek birgünolub da bronşit, göğüz nezlesinin mikrobunu bulursa hiç şübhe itmeyiz ki bunu ya bir cereyân-ı hevâda, veya rüzgârın tebeddülât-ı anıyyesinde, yahud kâfi derecede olmayan esvâbdab geçen yağmurda keşfidecektir.

İcrâ-yite'sîrde olan harâretdef'atenburûdete tebeddül itmez ise emrâz-ı iltihabiye hemânzuhûr eylemez, hevâ-yînesîmîdesebh ve temevvûç itmekde olan muhammerât ve

hoynat-ı muzırta, te'sîrâtını öbür mevsimlerde icrâitdiklerinden, bir derece mahv ve helâke yüz tutar.

Havada hoynat mı var? Evet ,vakı'an insan görmediği şey'i inkâra pek mâ'il ise de akl-ı inşanın büyük gözü olan hardebînîsbât-ı müdde'âyahâzır ve amadedir. Görünmez, tutulmaz, şeffâf olan bir hevâda- ki bunca asırlar tuyûr ve hasretten başka bir şey görünmemişdi-hazdebîb bugün bize bilâarâm hareket ve temevvûç ve her cihete seyrü sefer itmekde bir başka 'alem-i keşfeylemiştir. Bir damla suda nakı'ıyyeler, yosunlar bulunduğu gibi toprağa yakın alınmış olan hevânın küçük bir hacminde de hardebîn ile enkâz-ı nebâtât ve böyle bir mahalde yaşar, neşv u nemâ bulur, tekessür iderenvâ'ihoynatve azoyatgörölmekdedir. Bu gün mösyö pastör ve tarafgirânnev'-i beşere musallat olan emrâzinesbâbınıtahammürât ve ta'affûnâtabâdimahlûkât-ı müdhişeye'atfeylemekdedir.

[70]Son baharda bataklıklardan tasa'ud ve tebahhur itmekde olan ebhireninmuzırratı ziyadedir. Çünkü yazın harâreti bataklıklardaki suyun kısm-ı küllisini tebahhur itirdiğinden bataklığın dibinde mevcûd çamur ve ecsâm-ı uzviye bu zamanda doğrudan doğruya harâret ve ziyâ-ı şemse arz-ı vücûd eyler.

Son baharda bir taraftan ham meyvelerin kesret-i ekliyle cihâz hazmının ihlâl ve ifsâd, diğer cihetden ... merzağyyenin kesreti herkesi bâ-husûs bataklıklara civâr mahallerde sâkinahâliyi pek fenâiz'âcîtmekde ve hayatlarını bir hâl-i ...ki ilgâeylemekdedir. Bîçâreahâlîbî-karar sıtmaya tutulur ve bu cihetle gice ve gündüz bî-tab ve ... kalarak ta'cîz olur; lakin sebebi de kendilerince meçhûlkalur. Böyle bir mahalde dalağı(tahal) büyümemiş hemân hiç kimse yokdur; ba'zanuzv-ı mezkûr o kadar büyür ki batnı istilâ ider.

Son baharda bi'l 'aks hevâlararâtıb ve hâr giderse ilkbaharda hüküm süren emrâz-ı müstevliyenin yeniden zuhûr itmesi me'mûldür. İbtidâ' harîfdetabi'atın bir mahsûlkıymetdârı olan meyvelere sûret-i müte'addidlândeekl olunmazsa şiddetli ishaller zuhûrider. Ba'zan bu dürlü ishaller kolera 'illet-i müdhişesini hâtıra getürecek kadar şedîd olabilir. Fakat koleranın i'râz ve 'alâimi başkadır.

Son bahara müte'allikkavâ'id-i sıhhiye- bâlâda mezkûr mahzûrlaramukâbil son bahar ale'l ekser bir zaman ta'tîl ve istirahat, bir vakt-i seyr u seyâhatdır.

Senenin mevâsim-i sâ'iresindeziyâdeceıştigâlât-ı akliyede bulunarak yorulmuş uyuşmuş olan tullâb ve şâkirdânın bu zamanda istirahatleri, tenezzühleri, hareketleri hıfz-ı sıhhatce lâzımdır. Çünkü: zihn ile vücûdu bir arabaya koşulmuş bir çift bargireteşbîh

itmişlerdir ki arabanın sûret-i muntazamada hareketi hayvanların bir ayakda gitmelerine vâbestedir. Zihni vücûdsuz kullanmak ya'niriyâzât-ı bedeniyyeri'âyet itmeyerek iştigâlât-ı akliyyede bulunmak pek muzırdır. Kezâvücûduzihinsiz yormak da iyü şey değildir: zaman-ı atûkadan kalmış olan pehlivan heykellerine[71]mümkün olsa da atf-ı nazar istesek başlarına vücûdlarıylanisbetsizliğigörürüz; bunların hamâkatinitârîh gösteriyor: hepsi akılsılıklarıninkurbanı oluyordu.

İnsan ne saf bir hayvan, ne hâlis bir ruhdan 'ibâretedir; belki revâbıt-ı kaviyye ile merbût ve devâm-ı irtibâtıhayatlemeşrûtvücûd ve ruhdan müteşekkildir. Vücûd ile ruh arasında ahenk ve muvâzenet bulunmalı ki sıhhat ve'afiyet ve bi'n-netîce hayat devâmeylesün.

Etıbbâ-yımeşhure-i efrenciden (Barose) hâlet-i nez'de şu sözle tekmîl-i infâseylemiştir: Ben benden sonra size üç hekîm bırakıyorum: su, harekât ve riyâziyât, hamiyye”.

Mebâhis-i mezkûredenamlaşılır ki harekât ve riyâzâtba-husûs bu zamanda pek nâfi' ve lâzımdır. Şehrdeenvâ' mefrûşâtvesâ'irlevâzımıhtişâmât ile müzeyyen kâşâneye köyde hıfz-ı sıhhate mutâbık bir ikâmetgâhhher halde müreccehdir. Çünkü ortada 'atalet ve sefâhet, berriyede ise fa'alıyet ve kanâ'aticrâ-yı ahkâm itmekdedir.

Deniz hamamlarının mevsimi bu zamandadır. Lakin bunların herkese fâ'idesiyokdur. Demevî mizâcda olanlara muzırrdır. İnsanın yuvası, miskati evidir. İnsan orada zulmet-i rahmden tahlis-i giribân ve yine orada pençe-i mevte tevdî'cân eyler; binâen'aleyh bütün 'ömrünügeçireği böyle bir ikâmetgâhı hıfz-ı sıhhate muvafık inşâ eylemek lâzım değil midir?

İstanbul'da, hemân'umûmiyetle, evlerin inşası hıfz-ı sıhhate mugâyıyirdir. Odaları teksir fikrine itbâ'anhânenin alt katına odalar yapıyorlar. İşte bundan evin altından hevâcereyânidemiyor, cereyânidemeyince rutubet balâsındankurtulanamıyor; hânenin altı boş olmalı ve mümkün mertebe her odaya güneş girmeli. Bataklıkların te'sîrâtı bu zamanda şedîd olduğundan her husûsda tevakkı ve ictinâbgerekdir; anın içün bataklığa civar mahallerde sabah tulû'nda evvel, akşam gurûbdan sonra dışarıda bulunmalı. Bir deiçilecek sulara dikkat itmeli.

Meyvelerin kesret-i eklinden husûle gelen ishallerin nünü almalı;[72]anın içün de muhtelif kabzât ve bâhusûs “taht-ı azotitbizmot” tavsiye olunur. Hülâsa sonbaharda vücudu tahrik ve dağların ve ovaların hevâ'isâfisiyleenfâs ve infâk itmeli taki beden her mevsimden şedîd olan şitânın bürudetine, rutubetine, i'tidâlsizliğinemukâvemeteylesun.

Hükemâ-i meşhûreden “Siseron” hıfz-ı sıhhat üzerine efkârını şu yolda neticelendirdiğinden bizde anın fikr-i hakîmânesiyle bu mebhasehitâmviririz:

İnsan sıhhati, mizâcını güzel mütâla’a ve kendüsünemüfid ve muzırr olan eşyâ-yı derk ve mülâhaza ve dâ’imatelezzüzât danmübâ’adet ve ağdiyehusûsundaiFrâtdanmücânebetiderek san’at-ı tıbbâ mürâca’at ile muhâfazaidir.”

[73]Sene-i hicriye-i kameriye1317- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Kânûn-ı Evvel Rûmî	Kânûn-ı EvvelEfronçî	Şa’banü’lMu’az zam	Rûz-ı Kasım	Tulu’ şems		Zühre		imsâk		Mülâhazât
					D	S	D	S	D	S	
Cum’a	1	14	21	27	3	40	7	27	12	51	Evvel Şeb-i Yelda
Cum’a irtesi	2	15	22	28	40		28		51		
Pazar	3	16	23	29	40		28		51		
Pazar irtesi	4	17	24	40	41		28		51		
Salı	5	18	25	41	42		28		51		
Çeharşenbe	6	19	26	42	42		28		52		
Pençşenbe	7	20	27	43	42		29		52		
Cum’a	8	21	28	44	42		29		52		
Cum’a irtesi	9	22	29	45	42		29		52		
Pazar	10	23	1	46	42		29		52		Mebde-i savm-ı Ramazan
Pazar irtesi	11	24	2	47	42		29		52		
Salı	12	25	3	48	42		28		51		
Çeharşenbe	13	26	4	49	42		28		51		
Pençşenbe	14	27	5	50	41		28		51		
Cum’a	15	28	6	51	41		28		51		
Cumartesi	16	29	7	52	41		28		50		
Pazar	17	30	8	53	40		27		50		
Pazar irtesi	18	31	9	54	39		27		49		
Salı	19	1	10	55	38		27		49		Ziyâret-i Hırka-i Sa’âdet Zemheri furtunası
Çeharşenbe	20	2	11	56	38		27		48		
Pençşenbe	21	3	12	57	38		26		48		
Cum’a	22	4	13	58	37		25		47		
Cum’a irtesi	23	5	14	59	37		25		46		
Pazar	24	6	15	60	36		24		45		
Pazar irtesi	25	7	16	61	35		24		44		

Salı	26	8	17	62	34	23	43	Vefât-ı Hazret-i Ali (R.A)
Çeşarşenbe	27	9	18	63	32	23	42	
Pençşenbe	28	10	19	64	31	22	41	
Cum'a	29	11	20	65	30	22	40	
Cum'aırtesi	30	12	21	66	28	21	39	
Pazar	31	13	22	67	27	21	38	

Burgulma.- Ayak sürçmesinde. Ayağın fena bir sûretde atılmasından oynak yerler etrâfındaki bağların birden bire şiddetle çekilmesiyle burgulma meydana gelir. Her ne kadarhâricen bir yara yok ise de ba'zan deri altındaki etlerin ve damarların yırtılmasıyla o mahalde mâ'isi yerlere peyda olur. En ziyâde ayak ve bilek ve küçük çıkuklarda dirsek burgulur. Burgulma şiddetli bir ağrı ile başlar, bilâhere bu ağrı kesb-i sükûnet ider ise de birkaç saat sonra şiş ve kızartı ile bilrikdetekrâruhûrider. En iyü tedavi burgulanmahali sudan bir banyoya sokmam yahudsovuk suya batırılmış bezlerle sarmaktır. Bezlerle sarmak fâ'idelidir. Bir kaç gün sonra hasta olan mahalli hafifcetazyîk ile ...

[74]Hıfz-ı sıhhat-i sıyâm

Resim (Cami resmi)

Din-i islâm ki esâs metîni nev'î beşerin maddî ma'nevî selâmeti ve 'ibâdın kâffe-i umurda intizâm-ı ahvâlini ve insanların mu'azzez olan sıhhat ve hayâtını muhafazaya kâfildir; böyle bir dîn-i celîlü'l kadre hakkıyla sâlik olanlar ne kadar bahtiyârolsalar, ne derece iftihâr itseler yine azdır. Çünküelyevmedyân-ı sâ'ire... [75]dîn-i ala derecesinde te'mîn-i menâfi'idememiştir.

İşte dîn-i mübîn-i islâmın- tahsil-i rızâ-yıbârî ve idâme-i sıhhat ve afiyet nev'î-i insânîiçünfevâ'id-i ma'neviye ve maddiyesi mertebe-i bidâhetde bulunan- evâmir-i 'âliyesinden birisi da sıyâmdır. Kemâl-i hulûs-ı kalb ile oruca niyet eyleyen bir mü'mînsâdakınhâl-ı te'âlî hazretlerine mecbûr olduğu itâ'at ve inkıyâdıtezâyüdeceği gibi sıhhat-ı bedeniyesini de sâ'ir zamanlardan ziyâde Ramazan-ı Şerîf'de muhafazaya kadar olur. Çünkü her dürlümünhiyâtdan tevakkî iderek oruç tutan bir adamın kuva-yıhayâtiye ve istirâhat-ı bedeniyesitezâyüd eyler.

Vücûdundakuvvet a'zâsındaistirâhat peyda olan bir zâtın ise bütün aksâm-ı bedenî i'tidâl-i tâm üzere icrâ-yıvezâ'if eyleyeceği ve bu hâlin kuvve-i maddiye ve ruhaniyeyehüsn-i te'sîrinden başka anları sâ'ir zamanlardan daha menfa'atli bir sûretdeidâreyesebeb olarak vücudun iktisâb-ı ferh ve neşât eylemesi müceb olacağı emr-i aşikârdır.

Hem fenne hem de akla muvafık olan şu ta'rifâtımızı gözleri nur-ı islâmiyetle tenevvür itmeyenler ve hakâyık ve erkân-ı islâmiyeti layıkıyla idrâkından'aciz bulunanlar sıyâmınıslâmlariçün ne büyük bir lutf-ı hüda, ne kadar elzem bir dârevîşifâbahş olduğunu anlayamazlar.

Güya yalnız kavâ'id-i fenniye ve akliye tevfiğ-i mu'âmele eylemek insanlar için elsem-i tarîk olduğu efkâr fâsidesinde bulunarak hâşâ sıyâmınfennen sıhhat-i bedene mugâyir olduğunu iddi'â ve bu yolda ısrâriderekvâdi-i belâhet ve hamâkatdepûyân olanların intisâbıylamüftehîr olduğu fen bu günki gün islâiyetinvaz'itdiği kâffe-i kavâ'id-i celileyemugâyir değil, muvâfıktır.

Bu bâbda uzun uzadıya it'âb-ı zihne ve ... delîlehâcetyokdur. Din-i mübîn-i Ahmedî anadan doğma a'mâları bile tenvîrekifâyetidecek, en 'anûd münkirleri iskâtabâ'is olacak lâya'dvelâyahsîdelâ'il-i makni'a ile malı olup bunlardan bir ikisi elyevm bütün cihânıninzâr-ı tasdîkindedir ki birisi şerb-i hamre diğeri lahm-ı hınzırme'selesidir.

İşte bu iki mes'ele garbin bugün bütün ehl-i fen ve hikmetini ve bütün erbâb-ı insâniyetiniendişenâk kılıyor.

[76]Bugüngarbdamen'-i müskirâtcem'iyetleri teşekkül idiyor; lahm-ı menhûsunmuzırratı derûnunda peydâ olan ve (terişin) dinilen kurtlarla isbâtıdilerek herkesin inzâr-ı intibâhına'arz olunuyor. Halbuki bir islâmınhamd olsun bu gibi intibâhaihtiyâcıyokdur.Oyunlarınmuzırratıcenâb-ı hakkın lutf ve ihsânıylasâlik bulunduğu şehrah-ı hakikat sâyesinde çokdan beri ve pek güzel öğrenmiştir.

"Tedâvi-i balmai" bir takım kimseler su ile tedâvininmenfa'atinden dem uruyor; tarafdarlarpeydâidiyor. Hakkü'linsâf düşünmeli. Garbda ancak şu son senelerde menfa'ati güç hâl ile tasdîkolunabailentedâvi-i bâlma'imes'elesi, su ile teşfiye, suyun vücûdanef'î sultan-ı enbiyâ'i'aliyyeekmel-i iltihâya efendimiz hazretlerinin bin üç yüz şu kadar sene evvel dühân-ı hikmet-feşânlarındanşerefsâdırolmuştur. Hâsılı nev'-i beşerin hıfz-ı sıhgate medâr olan yüzlerce kavâ'id-i celîle bu dîn-i 'âlinin ahkâm-ı celîlesindenolub hakkıyla temessükidenlerin sıhhatlerine dâ'imîsûretde ve kolaylıkla muhâfazaidebileceğisüphesizdir.

Din-i mübîn-i islâm her nev'teklîfât ve evâmirineita'at ve inkıyâdı kendilerine bir şeref-i mehzâ 'addidenlere gelince anlar bu dîn-i 'alıklarîterakkiyât-ı fenniye bakarak tasdîka tenezzül itmezler; anlar terakkiyât-ı beşeriyeve ancak bu alî'dinin rehber olmakda bulunduğuna men-i evvel i'tikâd itmişlerdir.

Bugün zerre kadar insâf ve vicdânı olan bir adam-ı cüz'î bir te'emmül ile anlar ki islâmiyet sıhhat-ı beden için lâzım gelen kavâ'id-i o kadar metîn ve razîn esaslara binâkılmışdır ki bunlar cihân bâkî kaldıkca ve fen nice binlerce sene sonra terakkiyâtınmüntehâ-yı kemâlinevâsıl olsa bile dîn-i mübîn-i Ahmedîkavâ'id-i celîle-i mevzû'asının kıymetini kemâl-i şân u şerefle muhafazaidecek ve nev'-i beşere asırlar değışdikcemetânet ve azamet ve iclâlini daha aşıkâr bir sûretdegösterebilecektir.

Ey sahib-i akl-ı selîm! Tefekkür it ki şu asırda hakâyık-ı anlaşılabilen bir çok mebâhis-i beşeriye ve sıhhiyeyi dîn-i islâm bin şu kadar sene mukaddem beyân eylemiş, en şiddetli emrâza ve en dehşetli mikroblara karşı [77]müdâfa'atarîkinihurdebînlerin hayâli gözleri değil zihinleri bile işgâl itmediği zamanlarda vâzih ve 'ayân bir sûretdeta'rîf ve ityânitmiştir.

Bunca mü'esser-i 'aliyye ve celîleyemehd-i zuhûr olan ve bir çokmesâ'il-i sıhhiye ve müşkileyi yüzlerce sene mukaddem hal iderekşu'â'-ı 'ilm ve hikmetiyle 'alemin gözlerini kamaşırandiyânet-i mukaddese-i islâmiyeerbâb-ı îmânın ecrinden başka istirâhat-ı bedeniyesini de te'mîniçün senede bir mâhsiyâmı emri diyor.

'Alem-i hıfzû's-sıhhaca en esaslı bir tedbîr en fâ'idemend bir usûl-i tedâvi olan ve doğrudan doğruya sıhhat ve 'afiyet-i bedeniyeninbâ'is-i muttakî bulunan bu emr-i mukaddes dîn-i mübîn-i Ahmedînin'ulviyetinebürhân-ı kat' değil de nedir?

Bayağı zamanlarda mi'dede hastalıklarıyla muztarib bulunurken iftarda ve sahurda ekl ve şerbdei'tidâleri'âyetidenlerin ramazan-ı şerîfdeüçâr bulundukları hastalıktanrehâyâb olduklarını, mi'dede ve em'âlarında... hiss eylediklerini pek çok def'alarmüşâhede eyledim. Hasılı oruç tutmakla insânkat'iyyen bir zarar görmez.

Bilakis oruç bir çokhasralıklardanvücûdu kurtarmak içüntabîblerin hastalara tavsiye itdikleriperhîz-i musîbmakâmınakâ'im olur. Sıyâm hâlinde bulundukları hâlde mi'delerinde rahatsızlık his iderekbi'laheregiriftâr pençe-i maraz olanların kabahati oruca atf itmeğe kat'iyyen hak ve salâhiyetleri olamaz.

Çünkü bu gibi zevâtın hâl-i sıyâmdadüçâr oldukları hastalıkların ekserîsi ya mi'deveyâim'âlarındanolub bunun da sebebi iftârdaveyâ sahurda mutlak hazmı batî börek ve tatlılardan ziyâdeceeklitmek gibihalâtdan ileri geldiğini cüz'î mülâhaza ile kendi vicdanları dahîtasdîkideceğine şüphe yoktur.

Bundan başka sıyâmın beden üzerine mutlak olan te'sirâtfevâ'id-i asârındanhissemend olmak içünezhân efkârı tahrîş ve a'sâbâtahrîk eyleyen sohbetlerden ve her nev'müştehiyât-ı nefsâniyedenkat'iyyenferâgat eylemek bir mü'mîn-i sâ'imincevâ'if-i

diniyesivevecâ'ib-i sıhhiyesi muktezâsındandır. Evâmîr-i şer'îyye ve ihtârât-ı sıhhiyeye muvâfık olarak oruç tutanların vücûdlaridâ'ima hastalıklardan müberrâ bir hâlde bulunur.

Ebedân beşer-i hâl

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: ... hastalığına karşı: günde bir şilin ile yaşamalı...

[78]sıyâmdagâyet zindedir. Vücûd bir neş'e ile hisseyâb-ı 'afiyetolur.Buneş'e o kadar sâfiyâne, o derece ruhperverânedir ki insan kendisinde tatlı bir zevk hissider; bu ise bir zevk-i rûhâniyedir.

Hülâsa orucun dînen, aklen, zevken, sıhhatenmenfa'ati aşikârdır. İşte kavâ'id-i celîle-i islâmiyedenbir kaçını asırlarca deryâ-yıcehâletdeyuvarlanub da ma'neviyâtndanbî behre kalarak ancak fûnûnun ceht-i nazariye ve 'ameliyesinde bu yakınlarda terakkîdebilmiş olan Avrupalıların ehl-i insâf olanlarından bir çokları tedkîkiderekdiyânet-i celîle-i islâmiyenin me haz-ı hakikatolmağla beraber bu 'alemdeinsâniyet ve medeniyetin te'âlîsiiçünçâre-i yegâne olduğunu i'tirâf eylemişlerdir.

İftarda ve sahurda kavâ'id-i sıhhiye

Bervech-i bâlâ orucun menfa'atini bildirdiğimiz sırada iftarda mi'delerinin tahammülünden ziyâdeveyâ hazmı batî-i et'amedennevâleçîn olanların orucun değil kendi harekât-ı sahîfânelerininincezâsını çekeceklerini ityân eylemiş idik. Her ne kadar bu tafsilâtdan fikrimizin anlaşılacağı bedîdâr ise de şimdi bunu biraz îzâhya'nî iftarda ekl ve şerbhusûsunda ne yolda hareket idilmek sıhate daha muvafık olacağını zikr eyleyelim.

İftarda yağlı yağsız her nev'simid ile pideden, pastırmadan ve sucukdanmi'deyi bozmamak içünihtirâzidilmeli. Birkaç kaşık çorba içdikden ve hazmı asânta'âmlardan lüzumu mikdâreklitdikden sonra yemekden el çekmelidir.

Ba'zızevât öteden beri 'adetlerimuktezâsı olarak bir bütün ile oruç bozduktan sonra hemân sigara tütürmeğışetâbânolurlarki bütün

Emsâl-i ve hekimiye:Öğütme ağız ki her ne gelirse asiyâb asa.

[79]a'sâb-ı bedeni sarsacak olan bu hâl-i a'zâ-yısâ'ireyi hususiyle mi'deyi de pek ziyâdedüçâr-ı zarar eyler; hatta böyle heman sigaraya can atan bir adamın sonradan ta'âmitmeke heves ve işti hâsı kalmaz; ta'âm itse bile zor zoruna ider. İ'tiyâd-ı mezkûrun bu sûretde bir mâh kadar her iftarda devâmı ve vücudu ne kadar rahnedâreyleceği pek kolay mülâhaza olunabilir.

Bundan başka ba'zıları da orucu bozduktan sonra yalnız çorba ile mi'delerini imlâ ve bi'lahere bir iki lokma ta'âmidüb kalkarlar. Bu da mi'deninvikâye-i sıhhati için iyi bir adet değildir.

Maksad bir çok saatler boş kalmış bulunan mi'deyi her hazmı kolay olmayan et'ame-i kesîre veya sulu şeylerle doldurarak sonra da ale'l'umûm vücudu rahatsız idecek sebeplere meydan vermemekolmağla çorba gibi sulu ta'amımı'deye ancak birkaç kaşık kadar idhal eylemek daha muvafık-ı sıhhat bir tedbirdir.

Çünkü çorba e şerbet ve limonata ve su gibi şeyler heman orucu bozar bozmaz ziyadece mikdardami'deyeidhâlidilecek olursa fi'il-i hazmkesb-i betâ'etider.

Binâ'en'aleyhdâ'ima hazmın suhûlet cihetini tercih ile hadd-i i'tidâlitecâvüz eylemek üzere ta'âm itmelidir.

Vakt-i sahur gelince bu zamanda dahîet'amenin hazmı en kolay olanlarından intihâb itmek elzemdir.

Hâsıl-ı kelâm kâffe-i mu'âmelât dai'tidâleri'âyetiderek kemâl-i huzû ile oruç tutan zevâtınma'nen ve maddeten mazhar-ı fevâ'id-i bî-nihâye olacağı bîştibâhdır.

Doktor E. Halil

[80]Sene-i hicriye-i 1318- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Kânûn-ı Sâni	Kânûn-ı Sâni	Ramazanü'l Mü	Rûz-ı Kasım	Tulu' şems	Zühr	imsâk	Mülâhazât
	D S	D S	bârek		D S	D S	D S	
Pazarirtesi	1	14	23	68	2/26	7/20	12/37	Leyle-i Celilü'l Kadr
Salı	2	15	24	69	25	19	35	
Çecharşenbe	3	16	25	70	23	18	34	
Pençşenbe	4	17	26	71	21	18	33	
*Cum'a	5	18	27	72	20	17	31	
Cum'a irtesi	6	19	28	73	19	16	29	
Pazar	7	20	29	74	16	15	28	
Pazarirtesi	8	21	30	75	15	14	26	Yevm-i örfe Iyd-ı sâ'idfitr-ı salatüyd 2,57
Salı	9	22	1	76	13	13	24	
Çecharşenbe	10	23	2	77	11	13	23	
Pençşenbe	11	24	3	78	10	11	21	
*Cum'a	12	25	4	79	8	10	19	
Cumartesi	13	26	5	80	7	9	18	
Pazar	14	27	6	81	4	8	15	
Pazarirtesi	15	28	7	82	2	7	13	
Salı	16	29	8	83	2/00	6	11	
Çecharşenbe	17	30	9	84	1/58	5	9	

Pençşenbe	18	31	10	85	56	4	7	Evvel-i hamsîn Frenklerin tasfiye yortusu
*Cum'a	19	1	11	86	53	3	5	
Cum'airtesi	20	2	12	87	51	2	3	
Pazar	21	3	13	88	49	1	1	
Pazarirtesi	22	4	14	89	46	7/00	11/59	
Salı	23	5	15	90	44	6/59	57	
Çeharşenbe	24	6	16	91	43	57	55	
Pençşenbe	25	7	17	92	39	56	53	
*Cum'a	26	8	18	93	37	55	50	
Cum'airtesi	27	9	19	94	35	54	48	
Pazar	28	10	20	95	33	52	46	
Pazarirtesi	29	11	21	96	30	51	43	
Salı	30	12	22	97	27	50	41	
Çeharşenbe	31	13	23	98	25	49	39	

Çıkma-çıkık- bir mafsalda bulunan kemiklerin ayrılmasına, bir kemiğin tabî'i yuvasından hurûc ile fennen birvaz'iyet almasına çıkma nâmıvirilir. Çıkık 'uzvuntûlce olan tahavvülünden ve ba'zı harekâtın adem-i imkânından, taraf-ı mütekâbilindeki uzvu mütenâzır ile mukâyesesinden anlaşılar. Düşme, vaz'iyât-ı tabi'yyede harekât-ı şedîdeba'zan da örme örülme ariza-i mezkûreyesebebolabilür. Bu gibi avâızda her dürlümüdâhalemu hâtaralıdır; çünkü her ... ve hareketin hüsn-i netîceye müncer olması içün ma'lûmât-ı teşrîhâ-i tâmmе lâzımdır. Şişe mâni' olmak için üzerine, kâfur lu ispirto ilâve edilmiş kurşun sirkesine batırılmış bezler koymak ve hastayı münâsib bir vaz'iyette bulundurmak ve hemânder'akabhekîme,

[81]Şeker ve şekerlemeler

Resim (Kedi resmi)

'İyd-ı sa'îd-i fitrî tebrîk vesilesiyle idilen ziyâretler demisâfirin ve zevârı şeker ve şekerlemeler takdîmi ile ağırlamak 'âdet olub üç dört gün süren zisa'îd-i fitrî tebrîk vesilesiyle idilen ziyâretler demisâfirin ve zevârı şeker ve şekerlemeler takdîmi ile ağırlamak 'âdet olub üç dört gün süren ziyâret ve tebrîkâtdahasbe'n-nezâkemecbûrîü'lkabûl olan bu takaddümelerin ahz ve ekli mi'deiçün büsbütün zararsız değilse de husûsiyle ramazanda kavâ'id-i sıhhiye ekl ve şerbe 'adem-i ri'âyet ile mi'decemuzdarib olanlara ziyâdemuzırrdır. Bu gibi eyyâm-ı mübâreke de ekl-i helûyât ile (telzîz-i dimağa) en ziyâde düşkün bulunan çocuklardasü'iisti'mâl sebebiyle ba'zı 'arizâtzu hûragelmekde olduğundan şeker ve şekerlemelerin te'sîrâtından ve bunların su'-i

isti'mâli ile husûle gelebilecek 'arizâtdan bir nebze bahs-i münâsib görüldü. Gözlerimizi değdirecek derecede süslü, ağzımızın suyunu akıtacak kadar lezzetli, dürlüdürlü renkli şeker ve şekerlemelerin esâsıbizim bildiğimiz adi şekerden bahsdir. Ekl olunan şeker hazm borusunu uyandırarak kâffe-i ifrâzâtı [82]çoğaldır. Tükrük ile mahlut olduğu hâlde asâre-i mi'diyenin taht-ı te'sîrinde pek çabuk tahammur ile (hâmiz-i lebn)i tevîdider. Hadd-i i'tidâldeisti'mâl olunan şekerlerin, şurub ve reçellerin kâbiliyet-i hazmiyelerinde ki suhûlet işte bundan neş'etider. Şekerin inkibâzvirmesihiç bir posa bırakmayarak kâmilten mass olunmasındandır. Bu cihetle şeker kuvvetli bir gıda olubhusûsiylekesb-i semen arzusunda bulunanlara şayân-ı tavsiyedir. Şeker su'ûbet-i hazma mübtelâ olanlara pek nâfi' olduğundan (Karviye) nâmmü'ellif: şeker, hastalıkların ekmek ve şarabı"- (Prodon) nâmzâtıda: "şeker, fukarânın yegâne devâsıdır" demişdir. Şeker bir gıda-yı teneffüsü olubedviye-i sadriyehıdmetiniîfâitmekdedir. Hatta dokuzuncu asırda(İbnü'r-Razî): öksürüğü tenkîs ve balgamı def' ve tardîçün şekerini tavsiye" eylemiştir.

Şekeri veremde, müzmin dizanteride ve 'adem-i işti'hâ ve ba'zsu'ihazmlardafâ'idelidir. Sel'ür-ra'enintedâvisinde şekere mürâca'at olunduğu gibi esnâ-yımeşi ve hareketde bedende husûle gelen zâyî'ât ve ihtirâkâtitelâffîçün Almanya'da orduya şeker i'tâ ve vechle tecrübe idilmekdedir. Harâreti olan, himâye tutulanlara şeker iyügelmekdedir. Bu husûsda Amerika etıbbâsından doktor (Şaksonk) acib bir suret-i teşhîsizikridilmektedir. Şöyle kitabîb-i mezkûr, nezdine gitdiği hasta çocuğa incir mi yahud portakal mı istediğini sormakda ve incire arzu gördüğü hâlde harâretin bulunmadığına hükmeylemekde imiş. Lakin sıhhat-i bedene mâlik olanların şekerini su'iisti'mâl itmeleri lâzımdır; aksi takdîrdesu'ihazm ve mi'dede ekşilik hâsıl olduğu gibi dış çürümesi ve şeker hastalığı meydana gelir. Şekemi'de ve karaciğeri tahrîşitdiğinden çocuklar ile ...lardanziyâdeasabîülmizâc bulunanlara münâsibdir. Fî'lhakîka şekerin çokluğunda su'iisti'mâliihtilâlât-ı hazmiyeyi ve ekşilikleri tevîdider. Şeker ve şekerlemelerin su'iisti'mâl derecesinde ekl olunduğu eyyâm-ı mübârekeedekesîrû'lvukû' olan su'ihazmlarda buna delîldir. Şekerlemelerde nişasta, fıstık, badem vesâ'ire gibi mevâdda

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:...

[83]mevcûd ise de bunların te'sîrâtısl şekere nisbetle ikinci derecede kalır.

"Halkumun rahatı", "damağın lezzeti" olan şekerlemelerin muzırrâtındanbahs o derece hoş görünmez ise de hıfz-ı sıhhat ba'zan daha ziyâde sevilen husûsâtıda daha cedîddir. Şeker ve şekerlemelerin en birinci muzırrâtı dış çürümesine sebebiyet virmesidir.Tatluların en ziyâde yenildiği ramazanda, şekerlemelerin en ziyâdeekl olunduğu

bayram ve kandillerde diş ağrılarının ne derece ziyâdeleştiğine hiç dikkat idilmiş midir? Dişlere en ziyâde muzır mevâd diş aralarında kalub tahammür iden yemek parçaları olduğu ve şeker ile et'ame-isekriyenin tahammüre ne derece müste'id bulunduğu ve şekerin tahammür iler hâmis-i hâl ve lebne tebeddül eylediği ve hânzâtınbi'l hasa kimyevî olmak üzere dişleri esâsentahrîbitdiği ma'lûmdur.

Bu tahrîbât yalnız diş çürümelerini intâcitmeyüb belki mikroblara yol açmakda ve bu cihetle hâmisât dişlerin kısm-ı ma'deniyesinin mikroblar ise kısm-ı 'uzvîyesinin tahrîbini söylemekdedir. Pek çok çocukların ve hatta büyüklerin dişlerini gâ'ib itmelerine en başlı sebep şeker ve şekerlemelerle tatlıları su'isti'mâl itmelidir.

Şeker ve şekerlemelerin lezzeti hoş ve hacmi küçük olduğundan her ne vakit olursa olsun ekli tabî'î gibi görünüyor; halbuki ne kadar küçük olursa olsun mi'deye giden ve giren her şeyin başına geldiği gibi şekerlemelerin de hazm olunması icâb eylediğinden yemek aralarında ekl olunduğu halde mi'denin, yenildiği nisbetde tekerrür iden, fi'il ve hareketi nihâyet yorgun düşmesine sebebiyet vermekle başlıca yemekleri hazmını sekte dâr olur. İşte bu yoldaki tedbîrsizlik seyyiesi olarak iştihânıngayyûbiyeti ve ba'zen kulunclar ve ishaller ile birlikde mi'de ve bağırsak iltihâbâtı görülmez değildir. Bayramda, kandillerde ve sene başlarında beyne'litfâl görülen 'arizât-ı mezkûrenin sebebini başka yerde aramamalıdır. Yavrucukları bu gibi et'ame-i lezîzedan büsbütün men' etmek istesek bile bârî günde ancak iki üç def'a az miktarda yemeklerine müsâ'ade idelim. Şekerlemelerin daha vahim ve fakat daha çok olan muhâtarası ba'zan[84]hîn-i tabh ve istihzârlarında bir takım mevâd-ı semiyeye kullanılmasıdır. Zağferan, koşnil, karman, lak gibi nebâtî boyalar muzır değil ise de bakır, krom, cıva, arsenik imlâhı gibi ma'denler sem ve mehlîkdir. Hatta şekerlik ve pastacılıkda isti'mâlinemüsâ'ade olunabilecek boyalarla asla kullanılmaması lâzım gelen mevâd-ı mülûne hakkında "meclis-i sıhhiye-i 'umûmiye" demüzâkerât-ı fenniye cereyân eylemiş ve mevâd-ı mezkûreden bahs varakanın şekerli ve pastacılara tevzi'ine karar verilmiştir. Mezkûr varaka-i muhteviyât ilerde zikridilecektir.

Vâkı'anteftîşât-ı sıhhiye bu gibi mevâd-ı semiyeye isti'mâlinemüsâ'ade eylediğinden bu yolda tesemmimât görülmemekde ise de her hâlde ihtiyât ve i'tidâleri'âyeten 'arizât-ı mezkûrenin sebeb-i husûlü olan şekerleme ekinde kanâ'at etmek, küçük bir ihtilâl-i hazmîde derhâl şekerlemeleri tahlîl idirmek iktizâ eyler.

-

Donma-donuk.- donmadan insânın boğulduğu, 'adetâ nefsi inkıtâ'itdiği gibi inscesinde, a'zasındayanıkameşâbihba'zı'arızalar husûle gelir. Ba'zen ziyâde bir kaşıntı ile

birlikde şişkinlik ve kızartı peydâ olur; ba'zan şiş ziyâde ve ağır şiddetli olubbir takım fiskalar zuhûr eder; ba'zan ise fiskalar etrafında beyâzyahud siyah lekeler meydana gelir.

Tuniklerin harâret ile daha ziyâde ağır peydâitdiği ma'lûm olduğundan kurşun sirkesine, kafur ruhuna, kolonya suyuna batırılmış bezler koyarak ve sert bir bez ile o evrâkte dâvisine dikkat eylemelidir. Tonik mahal üzerinde fiskalar husûle geldiği halde tedâvide, o mahallin ısıdılmasında ziyâde dikkat ve ihtiyât ve tedricen hareket lazımdır. Evvel emirde kar ve buz ve ba'de adî su ve kolonya suyu ile donan her hangi bir ispierto mahlûlüne batırılmış bezi koymalı ve hastaya da meşrûbât...

[85] Sene-i hicriye-i kameriye 1317- sene-i maliye 1316

Eyyâm	Şubat Rûmî	Şubat Efrencî	ŞevvalilMükerrrem	Rûz-ı Kasım	Tulu' şems		Zühür		İmsâk		Mülâhazât
					D	S	D	S	D	S	
Pençşenbe	1	14	24	99	1/22		6/47		11/36		Frenklerin Perhizi Büyük Birinci cemre (hevâya) İkinci cemre (suya) Leylek Vürûdu Üçüncü cemre
Cum'a	2	15	25	100	20		46		34		
Cum'a irtesi	3	16	26	101	17		45		31		
Pazar	4	17	27	102	14		44		29		
Pazar irtesi	5	18	28	103	12		42		27		
Salı	6	19	29	104	9		41		24		
Çecharşenbe	7	20	1	105	7		40		22		
Pençşenbe	8	21	2	106	4		38		19		
Cum'a	9	22	3	107	1		37		17		
Cumartesi	10	23	4	108	12/59		36		14		
Pazar	11	24	5	109	56		34		11		
Pazar irtesi	12	25	6	110	54		33		9		
Salı	13	26	7	111	51		32		6		
Çecharşenbe	14	27	8	112	48		30		3		
Pençşenbe	15	28	9	113	46		29		1		
Cum'a	16	1	10	114	42		28		1/58		
Cum'a irtesi	17	2	11	115	39		26		56		
Pazar	18	3	12	116	37		25		53		
Pazar irtesi	19	4	13	117	34		24		50		
Salı	20	5	14	118	31		22		48		
Çecharşenbe	21	6	15	119	29		21		45		
Pençşenbe	22	7	16	120	26		20		42		

Cum'a	23	8	17	121	23	18	39	(toprağa)
Cum'a irtesi	24	9	18	122	20	17	37	
Pazar	25	10	19	123	17	15	34	
Pazar irtesi	26	11	20	124	15	14	31	
Salı	27	12	21	125	12	13	28	
Çarşenbe	28	13	22	126	9	11	25	

Kırılma kırık.-Beden-i insaniyenin çatısının teşkil iden kemiklerin kâffesi kırılabilir. Şiddetle örülme, düşme atların ifrât derecede çekilüb bozulması arıza-i mezkûreninesbâb-ı âdiyesindendir. Sathî ve uzun kemikler ziyâde kaburga ve köprücük kemiği ve kafa daha azı kırılır. Düşme zamanında husûle gelen çatırdıdan başka-1-Gayet mahdûd bir mahalde şiddetli bir ağırlık-2-Uzvmü'effede adem-i iktidâr;-3-Yere ve şiş ve gayr tabî'î bir hareket ve intihâ, iki kırığın birbirine sevr-i tesellümünden mütehassıl bir çıtırdıhissidilir.

Böyle bir halde hastanın nakli pek mühim bir mes'eledir; esnâ-yı nakilde birkaç kişi lâzımdır; yalnız biri kırılan uzvî tutacak. Kırık olub olmadığını anlamak için her nev'mu'âmeleden çekinmelidir. Yapılacak şey esvâb ve sâ'ireyiusûl ile kesüb uzvun hareketsiz kalmasını te'mîneylemektir. Bunun için kırılan uzvî ikiye bükülmüş bir yasdıkyahud kalınca bir mukava üzerine koyub üstün körü havlu ile ...

[86] Mevsimin te'sîrâtı -4-

Kış

Resim (Kış resmi)

[87]Esnâda bir noktaya, bir vaz'iyete gelir ki afitâb-ı münîrinşu'â'ât-ı hayât-bahşâsı meskûn olduğumuz nısf kereye mâ'ilete'sîr ve bu vechle şitâyı tevîdider.

Hengâm-ı hazân bir mevsim-i hüzn olduğu gibi şitâ dahîmevtden bir nişândır.

Bahar ve sayf bir mevsim-i güzîn, harîf ve şitâ bir vakt-i hazîndir. Bir hengâme-i sürûr ve cebûr olan sayf ve baharın bir zaman mâtem'add olunmağa şâyân olan şitâ ve herîfden elbette daha latîf olacağı aşikârdır.

Yer ve hevâdantağdî ile neşvünemâ bulan eşcâr-ı evrâkdanmu'râkadîd şekline girmiş, her tarafı revâyih-i tıbbiyesiyle ta'tî iden ezhârkuruyub çevirmiş, zümrüd gibi toprak taşa dönüşmüş, dâ'imâ akmağa mâ'il su bile hareketsiz kalarak mecrâsındadonmuş, niğmât-ı tuyûr ile aks-i endâz olan ormanlar şimdi samt ve sükûta varmış peri kefn asa beyâz kar setreylemiştir.

Biz tavsîf-i şitâ-yısu'ara ve üdebâyâ terk ile burada bürûdetdentevakkî ve tahfizizikr u beyânideceğiz.

Sâlimü'lvücûd, kaviyyü'l beden olanlara muvâfık düşen kış ihtiyârlarla'îflereve'l hâsıl kuvve-i hayâtiyye ve mukâvemeleritenâkısidenlere muzırdır. Burûdet-i sefâletin bir timsâl-i mücessemîdir.

Zamân-ı şitâdvücûd-ı beşere îrâs-ı zarar ve ziyân iden yalnız- derece-i harâretinnetîce-i tenezzül olan – hevâ'ibârîd olmayarak şark ve şimâldenhebûb iden riyâh-ı müneccimde ile mütehassıl-ı harekât-ı dâ'ime-i hevâ'iyyenin de te'sîr-i küllîsi vardır. Yabes ve râtıbhevâ'ibârîd teneffüs idildikcea'zâ-i tenfîseninvech-i dâhillerini setr iden ve ev'ıyye-i kesîreyihâvî bulunan cildrakîk (gaşa-i muhâtî) tahrîş ve kanı cezbe ve da'vet ile orasını telhîbider. İltihâb, hancere, iltihâb-ı kasabât, zâtü'râ'i.

İltihâb eğer burunun içerusüne (hafertinenfetin) münhasır ise adî bir nezleden 'ibâret kalır. Lakin netîce-i iltihâb olarak gaşâ'-i muhâtîninintifâhıylainsidâd iden enfden teneffüs dîmü'l imkân olacağından

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Burûdetsefâletin bir timsâl-i mücessemidir.

[88]insân ağzıyla solumağa mecbur kalur ki bu hâlde hevâ'ibârîdin doğrudan doğruya a'zâ'itenfîse-i batniyyeye muvasalatıyla orasını iltihâblandıracağındanıştibâhyokdur. Emrâz-ı mezkûreninburûdetin şiddetiyle mütenâsib bir sûrette kesretli görüleceğini zann itmelidir; şimâl cihetine, kutb tarafına seyâhat idenler mîzânü'lharâreninziyâde aşağı bir derecede kaldığı zaman herkesin sıhhatde bulunduğu ve kimsenin öksürmediğini ve halbuki safer dereceyi gösterdiğinden nezlelerin iltihâbât-ı kasabiyyeninzuhr eylediğini görmüşlerdir.

Hevâ'ibârîd ve râtıbın bir kemâl olan zevât-ı sâlimeye bu derece şedîdte'sîrimer'i ise, ya evvelden beri az veyâ çok şiddetli bir maraz-ı sadriyemübtelâmirzâyâ artık vech-i te'sîri ne derece mehlek olduğu düşünölsün! Selü'lrâ'iyemübtelâmarazâ hafif bir burûdet ile müte'essir olur; mevsim-i şitâ anlar içünbüyük bir belâdır. İhtiyarlar içün de sırma bir hengâme-i dehşet efvâdır ki çoklarını zâtü'rre'denihlâk eyler.

Hevâ'ibârîd ve râtıb yalnız a'zâ'itenfisiyyete'sîr itmez; te'sîritmez; 'umûm bedeni sarsarak romatizmayı da'vet ve îkâ' eyler. Maraz -ı mezkûr ehemmiyetsiz değildir; çünküiiyölubgeçdiğinde bile vücûduzî hayat bir barometru hâline koyar ki hevânın küçük bir tebdilini tuhaf bir ihtisâs ile ihbâr eyler; yağmurlu ve rutubetli bir mevsimde ayaklar, bilekler sızlamağa başlar.

Bârîd ve revâbıt-ı hevânın'umûmîte'sîrâtından başka mevzû' olarak te'sîri de vardır. Ekseriya el ve ayak parmakları ile burun ve kulak gibi kıta'ât-ı meşkûfeburûdetdenmüte'essir olarak kesb-i intifâh ve iltihâbider. Etfâl ve nisâ ,zu'afâ ve nukahâdâ'imâ bu gibi arızalara mübtelâ olur. Burûdet-i şedide deverân ve cevelân demî o

derece te'hîr ve ta'tîl ider kî jekseriyâmehlek bir baygınlık vücûdu istilâ eyler. Ovada sahrada bu gibi müdhiş bir baygınlığa düşâr olan yolcuya yazık! Çünkü bir an tevakkuf ider ve hâcet-i nevme galebe idemeyerek uyursa artık kalkamaz; damarlarında cereyân ve cevelân iden dem sadrîne hücum iderek

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsanlar bensemediği gibi ayn hastalıklar da herkesde olmaz.

[89] raelere toplanmasıyla fi'il-i tahmazî- ya'ni siyah kanın kırmızıya tahavvülünü men' ve bu vechle mevt bi'lihtinâkda'vet eyler.

Mevsim-i şitâya müte'allikkavâ'id-i sıhhiye.- Kış ne kadar sert olursa olsun kavâ'id-i sıhhiyeye güzelce tatbik-i hareket idildiği halde te'sîrât-ı muzır-ra-i hevâ'iyeden tevakkî ve tahaffuz mümkündür. Burûdetin idare-i bedeniye olan te'sîrât-ı muzır-rasından tevakkî için beyân olunan vesâ'it ve usulden en iyüsü vücudumuzu bi's-sinâ'a istihsâl kılınan harâret ile değil, uzviyetimizde mevcûd harâret-i tabi'iyeye ile müdâfa'a eylemektir. Harekât ve idmân, bâ-husûs mevsim-i şitâda vazife-i cildiyeyi îkâz ve demin muhîta celbi için lâzımdır. Vâkı'an burûdetin vücudumuza sûret-i te'siri, fa'âliyet-idevrâniyeye iğtidâ'iyeyi dâhile sevk eylemek ve bu vechle muhît-i bedende cildede fakrû'd-demi hâsıl itmekdir. İşte bu sebepten kışın akciğerlerde vesâ'irahşâdeterâkimât-ı demeviye ziyâdemüşâhede olunmaktadır.

Kal'a- bedeninin silâh-ı burûdete en emniyet bahş istihkâm-ı metîni yündür. Nahîfû'lbeniyye ne kadar eşhâs-ı za'ife varsa cümlesinin ayakdan başa yahud başdan ayağa kadar yün ile mensûc elbise ile tesettürü lâbüddür. Yün mensûcâtı ara yerlerinde sıcak hevâ'ihabs itmesiyle vücudu burûdetden himâye eyler. Gerek fanila gerek çorab yıkan yıkan seyrekliğini gâ'ib itmesiyle vücudu o derece ısıtamaz.

Sakoları kaplamak va paltoların kenarına, bâ-husûs yakasına kürk geçirmek zaman-ı şitâda tavsiye olunur. Fakat her halde vücudu bâ-husûs yüz ve boynu sovuğa alışdırmak hepsinden münâsibdir; zira bu mahallerde burûdetekârşumevcûd hissiyatı ibtâl sâyesinde nezleden, hanakdan boyun tutukluğundan ve'l hâsıl ale'l ekser mevsim-i şitâda ru'yet olunan hâlâ ve emrazdan tevakkî mümkündür. (Doblin) de mekteb-i tıbbiye mu'allimlerinden (Grav) isminde bir zât burnunu boğazını sararak hastahâneye gelen şâkirdânı kabul itmemekte ve hıfz-ı sıhhatin pek 'umûmî bir kânununu ayaklar altına alanların tabîb olamayacağını beyan eylemekte imiş.

Lakin ba'zı kimseler evde sıcak oda içersündekürk(90) giyiyor da dışarıda şıklık taslamak üzere üstüne yalnız ince bir palto alıyor. Bu adet pek fenadır; sıhhatden sonra süsü nazar-ı dikkate almak gerektir. Şiddetli hevâlarda yünden bir boyun atkısı iyü ise de

ba'zıları gibi ağzı burnu kapamamalıdır. Bu bâbda süsü sevenlere çeneye kadar boynusetridebilecekipekden büyücek bir boyun bağı tavsiye olunur.

Burûdetetâbavermukâvemet, oldukça muğdî ve mukavvi et'âmeyitenâvülemüdâvemet ile olur. Mekine-i hayvaniyyenin kazanı, beden-i kimyâhânesininkurunisi hükmünde olan mi'de kışın en muğdîet'meyihazmidecek iktidara mâlikdir.

Burûdet-i iştiâyıtezyîdider; bu zamanda vücûdunharâret hâsıl idiciagdiyeyihtiyâcışedîddir.

Güzel terbiyelemiş ve buharlanmış etler, nişastalı ve yağlı yemekler, iyü pişmiş börekler, şekeri yerinde tatlılar hep bu zaman içündür.

Sovukdanlâcelü't-tahfız evde odada ateş karşusundaoturub kurulmak hepsinden iyüdür, öyle değil mi? Dumanı güzel çeker, derûnunda odun yakılır bir ocak aynı zamanda teceddüdhevâyîdete'mîneylediği cihetle hıfz-ı sıhhatcevesâ'it-i teshîniyeninhemân hepsine müreccehise de usûl-i mezkûrun icrâsı büyük şehirlerde çoğu durmaktadır. Memleketimizde en ziyâde kullanılan soba ile mangaldır. Dökme soba suhûletleısınubsür'atlesovuduğundan, ziyâde yakılmasıyla kızardığından hamz-ı fahm gibi bir madde-i semiyeyihrac eylediğinden bâ-husûs odalarda kullanılmalıdır.

Doktor (Karro) 1865 de 'ulûm ve fûnûnakademiyyâsındamuzırrât-ı mesrûdeden uzun bahseylemiştir. Bu sebebdan çini sobalar müreccehaştır. Beşret an ki dumanı çekmekde olan borunun kartı büyük ola, borudaki anahtar çevrilmeye, ve'l hâsıl az çok mevcûd olan teceddüd-i hevâyâmânî' olunmaya. İçerüsü sıvalı demir sobaların da o kadar zararı yoksa da hevâyamikdâr-kâfirutûbeti'tâsiçün üzerlerine biraz su koymalıdır.

Mangallarla tesahhunda kömürün iyü yanmasını ve oda ile mütenâsib olmak üzere ateşin mikdarını da nazar-ı dikkatden bir an devr itmeme. Fakat hıfz

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Aşkın yaşı yokdur, da'imâ doğar.

[91]sıhhat nokta-i nazarından gerek mangal gerekse hâric ile iştirâki olmayan borusuz hevâ gazı sobası vesâ'ire pek fenâdır; zirâzâtenhevâ almayan odanın hevâsını bir kat daha fenâlaşdırır.

Her ne usûl ile teshîn olunursa olunsun, odanın derece-i harâretinisâbit kılmalı; anın içün de odada divâra asılı bir mîzânü'lharâre bulundurmaları; derece-i harâret 18:20 olmalı.

Ba'zı hanımların el'an kullandıkları “ tandır” pek fenâdır: Ayakları gâyet hassâs kılarak bir çok emrâzamüste'idkılar.

Mevsim-i şitâda ısınmağa en kolay vâsıta seyr ve hareketdir. Ellerin çatlamaması içüniğtisâlemahsûs suya bir iki kahve kaşığı (...) ile anın fikdânındabirâz kurşun sirkisi

karışdırılır; yahud çatlayan mahalleri gül suyu ve gliserin (her birinde 100 gram) ve mazî tuzundan (asid-i galik 5 : 10 gram) ‘ibâret bir mahlût ile ovmalıdır.

Mevsim-i şitâda izdihâmdan pek çok ictinâb eylemelidir. Saatde adam başına on iki metrumüke‘abhevânınlüzûmunuzihn ve fikrden çıkarmamalı.

Fakr u zarûret gibi esbâb-ı mücbiredennâşîkavâ‘id-i sıhhiye-i mesrûdeyetatbîk-i hareket idemeyecek ne kadar eşhâs-ı za‘ifemecûddur!

Fakr u sefâlet bir kanûn-ı tabi‘îdir her zaman görülmüş ve her vakit de görülecektir.

Ashab-ı servet ve ehl-i zarûret-i evvelden beri var idi, şimden sonra da bulunacaktır; dünya ashâb-ı gınâ ve bîçârefukarâdan hiçbir zaman hâlîkalmayacaktır; nev‘i benî beşerde za‘îf yanında kavî, ‘ukalâ yanında hamka, kanâ‘atkâr yanında tama‘kar, çalışkan yanında tenbel görülür.

Medeniyet hiçbir zaman bu gibi ihtilâfâtı bertaraf idemeyecektir; kuvvet ve iktidâr-ı beşer yalnız fukarânın ahvâl-i zarûriyesinitahfif ve pek çoklarının ahvâl-i esef iştîmâlini ve tâlî‘nâ-hemvârınıta‘dilden‘ibâretidir.

“Taavanva ...” Fermanı ve uhuvvet-i İslâmiye’ninşânıaciziyemu‘âveneti, marizâyemüdâvâtı, şer‘ olarak tesviye-i hâcâtı, felâketzede ve mesâbîneimdâdı, ma‘lûlını himâyeye cehd ve gayreti amirdir.

Emsâl-ı tıbbiye ve hekimiye: Kazilet iken şân u şeref biçer.

[92]Resim (Bayan resmi)

[93]Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne

Hicret-i seneviyenin 957 sâlinde cennetmekân Kanûnî Sultan Süleyman Hân, nâm-ı ulviyet itsâmıylaşher-i Tekîr olan câmii şerîfeyakîn Tiryaki Çarşusu’nda-ki sonraları dârü’lhadîsittihâz olunan mahaldir- Bir “medrese-i tıbbiye” te’sîs ve küşâd buyurmakla fezâ’il-i nâ-ma’dûde-i tâcdârânelerinden bir numûne-i şeref ve ma‘rifetdahâizhâr buyurmuşlardır.

Anadolu Kazaskerlerinden re’îsü’letıbbâ Ömer Efendi’nin 1132 senesinde medrese-i mezkûredetedsâtda bulunduğu ba‘zıkütüb ve resâ’ildetesâdüfidilmiştir.

Cedd-i emced hazret-i hilâfet-penâhî Sultan Mahmud Hân-ı Adlî hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında sudûr Rumili ve etıbbâ-yıcenâb-ı cihânbanî Mustafa Behçet Efendi merhûmun üçüncü def‘ahekîm başlık me’mûriyetleri hengâmında şehzâde başı civârında‘acemoğlu kullunâm mahal kurbundaTulumcubaşı Konağı 1242 sene-i hicriyesiŞa‘banü’lMu‘azzamında

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsan sıhhatde olmadıkça servetin ehemmiyeti yoktur.

[94]te'sîs buyrularak her ikisinde de Avrupa'da tahsîlfünûn-ı tıbbiye ve cerâhiye eyleyen etıbbâ ve mu'allimlervsıtasıylatedrîsâta başlanmış ve bir tarafdatedârik-i malzeme ve tanzîmtahsîl ile uğraşarak yetiştirilen etıbbâ hıdmet-i askeriye virilmişve bi'laheretabahâne-i 'amîrenin galata sarayına nakliyle orada tadrîsâtadevâm olunmuşdur.

“Zaman-ı intizâmnişân-ı hümâyunları nevbahâr-ı a'sâr olan şehinşâhMahmudü'l hâsıl Efendimiz hazretlerinin sâye-i merâhimvâye-i hilâfetpenâhîlerinde her bir ma'rifet lâyıkiyla tetmîm ve ikmâl buyrulduğu misüllünev' benî insâna elzem levâzımdam olan fünûn-ı tıbbiyenin neşr ve işâ'asına ve ehl-i islâ beyninde erbâbının tekessürüne dâ'irirâde-i kerâmetifâde-i aliyyeta'alluk buyrulduğuna mebnîasitâne-i 'aliyyedeçend sene mukaddem şehzâde câmii şerîfikurbundsunûferbaadan'ibârettabhâne-i 'âmire olmak üzere bir mahal ittihâzolunmuşdu. Hükmet-i tabî'yye ve kimya ya'nialât-ı kimyâ'yye vâsıtasıyla cevâhir ve ecsâmıntahlîl ve terkîbinedâ'ir olan fenn-i celîl ve 'ilm-i nebât ve fenn-i tıbbve cerrâhiyetinferû'ât-ı 'ilmiye-i sâ'irelerita'lîm ve ta'allüm eylediği ve müste'idân-ı şâkirdânın hastaya bakmak ve zarîk-i mu'allecât ve 'ameliyâta ... ve ibtidâdaehl olanlardan bi'limtihânintihâb ile asakir-i hassa-i şâhâne ve asakir-i mansûre ve tersâne-i 'amire ve tophane-i 'amire ve mühimât-ı harbiye hastahânelerine altmış üç nefer şâkirdânvirildiği ve bunlardan bâimtihânintihâb olunan onbaşılara vasati nebze bakmak tarîkiniîmâ ve işâret iden sûret ile kalb ve fuad şeklinde gümüşden ve altundanmasnû'nişânları'ta ve ihsân olunduğu” 1250 senesi (def'a:83) Takvîm-i Vakâyi'indegörölmüşdür.

“Cerrâhhâne-i 'Amire” de husûlpezîr olan terakkiyâta delîl olmak üzere 1251 senesinde neşr olunan “Takvim-i Vakâyi' Gazetesi'nde bir 'ameliye-i cerrâhiye-i mühimme (*) den bahs sırasında fukara-i atıyyemütesâdüf nazar-ı 'acizânemizolmuşdur:

“El'ilmüalemânilmüfi'lbedân ve ilmüfi'ledyân eser-i mu'teberiişâretince maslahat-ı halk ve tekvîn olan 'ubûdiyet ve 'irfân ve hulûs ve ittikânî'tidâl-i emzice-i mütezâdeyemerbût ve i'tidâldahî hıfz-ı sıhhat ve def'-i 'illet-i şıklarında bâ-feyz hekîmbî-'illet'illet-i hihmetetedbîr ve alâcamenûtolub işbu

(*) -....

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastalık pek çabuk gelir, fakat pek ağır gider.

[95]vech-i mevceh ile fenn-i latîftıbb-ı mu'tenâyâ bir 'ilm-i celîl iken 'uhûd-ı sâbıkadaesfârta'lîmipismânde-i dolab ihmâl ve mektûbtiryâk gibi nihâde-i şikâfdivâr-i istişkâl olmuş idi. Lakin nesîm ve sâfrebî'bedî' adlı

Bahar-ı 'alemlutfeş-i dil ve cântâze mi dârid

Birnekashâb-ı suretrâ ... erbâb-ı ma'nîrâ

Şitâsıyla vezân ve karn-ı meymenet karîinde : “Manvalü'lgimâmvaktrebî'-kenvâli'l malik-i yevmi sahâ'i” işrânicereşhâtibrâihşânıyla gülistan kâffe-i kemâlâtşikefte ve handân olan pâdişâhflatontedbîr ve şehinşâh-ı hikmet ve destgâh-ı merâhimsemîr-i dâm fî serîrûş-şevketebi'n-nasrû'lvefîr efendimiz hazretlerinin feyyâze-i himmet-i kerâmetmâhiyet-i hilâfet-penâhîleriyle işbu 'ilm u latîfkesîrû'lefnân mezkûrun şecere-i pür semere-i revâcîdahîtirâvetarâya'niicâdına muvaffak oldukları tabhâne-i 'amire ve cerrâhhâne-i ma'mûrede müddet-i kalîle zarfında teşrîhvesâ'irmüteferri'ât'ilm-i tıbbî tedrîsidermehâdîmpeydâolduğu vâreste-i kaydinbâ ise de bi -iznillahite'âladestyârî-i mahâret-i fenn ile 'illet-i müşküleninber-i yezîr olduğuna dâ'ir ve tecrübe-i cedîdeyemütedâ'irma'rûz-ı teşekkürde etıbbâ-i saray-ı hümâyûncerrâhhâne-i 'âmirehevâcesi ve Tpkapu hastanesi tabîbîKostantinnâmhzekinlisân-ı Fransavîdekalamealubtercemeitdirilen makalesi münevver müdde'â olduğundan tabî'îşâyângörülmüşdür ..”

Galata Saray-ı Hümâyûnu 1254 senesinde ba'zı'îlâveler ile ta'mîr ve Avrupa'dan alât-ı hekimiye ve tıbbiye ve cerrâhiyemüstashibenhevâceler celbi dilerek fûnûn-ı tıbbiye ispenciyariye ve cerrâhiyenin sene-i mezkûreevâhirinde yeniden ta'lîm ve ta'lîmineibtidâr ve salifü'z-zikrtabhâne ve cerrâhhânebirleşdirilübasâkir-i mansûre-i şâhâne ve tab'îyevezîr-i destân-ı mülûkânelerinin idâme-i sıhhat ve 'afiyetlerine ve 'alel ve emrâzdanmasûniyetlerine ve henüz tensîk ve intizâm tahtına alınmış olan ordu-yihümâyûnlarıihtiyacât-ı sıhhiyesine hıdmet itmek üzere mü'essisdârü'l feyz-i 'alacedd-i emced hazret-i tâcdârîcennetmekân sultan Mahmud Hân-ı 'Adlî hazretlerininnâm-ı me'âlîitsâmınaizâfetle[96] “darü'l'ulûm-ı hekimiyye-i 'osmâniye ve mekteb-i tıbbiye-i 'adliye-i şâhâne” ‘unvân-ı 'âlisiyletevsîm olunarak kadr ve şerefi bir kat daha rehîn-i i'tilâ olmuş ve 1255 târîhiyle müverrih hakke itdirilenmüühr-i ser etıbbâ-yıcenâb-ı cihânbanîAbdülhak Monla'yatevdî' ve i'tâbuyrulmuşdur.

Bi'l cümle alât-ı hekimiye ve cerrâhiye gibi nevâkıs ve ihtiyâcâtıntanzîm ve ikmâl ve tedrîsâtının bir intizâm-ı tâmdaicrâsisûretiylebidâyette'essüs sayılmağa elhaksezâ görülen 1254 senesinde bu mekteb-i 'alîninküşâdımünâsebetiylebi'laheremekteb-i mezkûr nezâretini de ihrâz eylemiş olan şu'râ-yıasırdan Ziver Paşa'nın tanzîm eylediği atıyyedekitârîh-i güzîn şu intizâm ve tekemmülün derecesini ta'yîn ve izhâra bir bürhân-ı metûndir.

Hazret-i Mahmud Han saltanat-ı pirâyenin(*)

Eylemiş zâtınşifâ-yı sadr-ı millet girdkâr
Vaz' idüb dest-i himemnebz-i nizâm' aleme
'Afîyetbahş oldu cesm-i mülküne evvel tâcdâr
Ol şehk-i kanunidir sâhib-i şifâ-yı mu'addelet
İtmeye kanûn ve şifâ-yı bu 'aliyei'tibâr
Saye-i 'adlinde evvel-i hakân hikmet-i seyretin
Buldu emrâz-ı muzâlimdenrehâchl-i diyâr
Unsur-ı ahvâl dehrîyleyüb teşrih-i tâm
Rebî' meskûn içre 'illet-i kavimdi evvel şehriyâr
Zât-ı pâkîdirilâc beri sâ'a-i 'aleme
Hüsn-i tedbirle dermân geldi dehre aşikâr
Sarf idüb ol mâh şevket akçeler encem-i kadr
Kıldı bu tabhâneyimânendkerdûnistvâr
Öyle bir tabhâne kim bakrâtüstâd-ı hükm
Görse şâkird olmağa eylerdi anda intizâr
Hastagâne ta etibbâ ide tertîb-i devâ
Taki' alemde ola sıhhatle 'illet-i payidâr
(*) "Asâr-ı ZiverPaşâ"dan sahife 98

Emsâl-i tıbbiye ve hekimîye: Tabîb bilir, düşünür, ba'zen mütereddid bulunur, şübhe ...

[97]

Haşredek olsun şifâbahşcihân ol pâdişah
Eylesün dünya devâ-yı şevketiyle iftihâr
'Aleme oldukça terkîb-i müferrehnusreti
'Avd-ı kahr asa advîsi ola meshûk-ı damâr
İki târîh-i mücevher söyledim itmâmına
Ol sebebdan oldu züyûr-ı mısır aynı tâbedâr
"Mevki'inde kıldı ihyâpâdişâhatabhâneyi"

1254

"Fenn-i ebedân sâye-i şâhîde bulsun iştihâr"

1254 Tıbbiye-i Şâhâne'nin şu vechlebidâyette'ssüsündevezâ'if-i tedrise ve ta'limiyenin Avrupa mekâtib-i tıbbiyesi derecesine îsâli...ittihâd ve ic'âsı muktezi tedâbîr ve ıslâhâtınmevkî'-i fi'il-i tatbîke konulması için Viyana'dan (emrâz-ı dâhiliye ve serîriyât-ı

dâhiliye ve hâriciye) nâzır ve mu'allimi'unvânıylacelb idilmiş olan doktor "Bernar"ın ıslâhât-ı mukteziye husûsunda pek çok hıdemât bir güzîdesi meşhûdolmuştur.

1255 senesinde câlis-i örnek hilâfet ve saltanat olan peder ve'lekhercenâb-ı hilâfet-penâhî Sultan Abdülmecid Han Gazi Hazretleridahîeser-i pedere imtisâlen bu dârü'l feyz-i 'âlîninistikmâl-i esbâb-ı terakkî ve intizâmı mahsusunda ibzâl-i 'inâyet ve 'âtûfet buyurarak bir mükemmel nizâmnâmekaleme alınmıştır.

Doktor "Bernar" 1256 târîhinde Bursa kaplıcalarının menâfi' ve fevâ'id-i tıbbiyesi hakkında bir risâle ile 1258 de teşhis-i emraza dâ'ir" usûl-i darb-ı bâlîd ve semi'bi'l vâsıtâ" nâm eserini ve 1258 târîhinde"düstûr-ı edeviye" ve "'ilm-i nebâtat" nâmkitâblarınıtab' ve temsil itdirmiş ve binâ'en'aleyhhıdemât ve vezâ'if-i fevk'aladesi arasında kalemen de ibrâz-ı hüsnhıdmet ve gayretdebulunmuştur.

Şu intizâm-ı tedris ve tekemmûlden semerât-ı nâfi'aiktitâfolunmağla 1259 târîhinde ilk def'a olmak üzere huzur-ı lâmi'alınurcenâb-ı pâdişâhîdebi'l cümle vûkelâ-yıkirâm ve vûzerâ-yı'izâmhâzır olduğu hâlde imtihân resmî[98]icrâ ve fûnûn-ı tıbbiyede "doktorluk" ve 'ulûm ve ispenci'yâriyede "üstâdiyet" 'unvâniyleicâb iden diplomalar tevzî' ve i'tâ ve cem'ân "67" şâkirdden üçüne "merâtib-i kalemiye"denmünâsib rûtbeler, on ikisine miralaylık ve kaimakamlık, otuz bir neferine binbaşılık, on beş neferine yüz başılıkrûtbeleri tevcih ve ihsân ve sırmalı elbiseler aksa ve bu vechle kadar ve menzeletlerialâbuyrulmuştur.

Mektebin bir müddet kalîle zarfında gösterdiği asâr-ı terakkî ve emr-i tahsilde meşhud olan intizâm ve tekemmûl Firdevs-aşîyân-ı müşârûnileyh hazretlerinin mahzûziyet ve memnuniyet-i tâcdârîlerini müstelzim bulunmuş vardevî-i hümâyûnlarıihtiyâcâtıkâfil ve fûnûn tıbbiyenin her kısmında ihtisâs-ı tâm hâmil itmiş etıbbâ-yı askeriye yetiştirilmekamâl-i kudsiyetiştîmâl-i şehinşâhîlerinden olduğundan 1262 târîhinde Viyana'dan doktor (İspiçir) celb buyrularak (mekteb-i tıbbiye-i adliye-i şâhânemu'allim-i evveli) 'unvânıylaistihdâm olunmuş ve mü'ahharan Viyanalı (Rigler) ve teşrih-i mu'allimliğinde (Parpuluk) nâmında bir mu'allimin yerine (Vardihler) celb ve ta'yînkılınmıştır; (Antuvan Kalya, Serandi,İstifanakiKostantin, Gasbar, Lahay, Vanzak Neva) vesâ'iredenmekteb-i tıbbiye mu'allimliğinde bulunmuşlardır.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedetahsîlât ve tedrîsâtcamütevâliyenmeşhûd olan terakkiyât ve ıslâhâtmeyânında sıhhat-i 'umûmiyeyehıdmet-i maksad maksadıyla 1262 de, "Dersa'âdet'de kazaen ve mecrûhanveyâhudsebeb-i aherle fevti vukû' bulan eşhâsınşer'me'mûrlarıtarafından keşficrâolunmakda iken fakat meyyitin hâl-i

hâzırınıgörebilübsebeb-i mevti ne idüğünümücerredetıbbâmu'âyenesinemuhtâc olduğu nazar-ı dikkate alınmağla bu misüllü telef nefes vuku'unda taraf-ı şer'den gidecek me'mûrlar ile beraber müte'addid ve hâzik bir tabîb celbe ile usûl-ı tıbbiyye tevfiķânsebeb-i fevt hakkında tedkikâtîfâsı ve bi'letrâfi'lâm olunması husûsununusûl-i ittihâzı" ve "etfâl ve evlâd-ı memleketin çiçek 'illetindenvikâyeleriçünmevâki'-i adîdedeaşı aşlamak üzere müstevfi maaşlarla tabîb ve cerrâhlarta'yîn kılındığı gibi boğaz içine de mâhı altı yüz guruş kira ile çifte bir kayık tutularak bir tabibin keşt u güzâr itmesi" kararlaştırılmasıve "aşı [99] maddesinin vesâ'ir-i fûnûn-ı tıbbiye ve cerrâhiyeninusûl-i 'ilmiye ve 'ameliyesiöğretilmek ve müddet-i mu'ayenesi zarfında kesb-i mahâret ve ma'lûmâteyledikten sonra memleketlerine i'ade ile hemşehrilerineicrâ-yıhidmet ve kendülerinceistihsâlsermâye-i menfa'at eylemek ve isnân-ı askeriyye vâsıl olduklarında kur'a-i şer'iyeyi askeriyye dâhil olmayubmücerred sâye-i merhamatvâye-i cihânânîdeaksâm-ı muharrerdeden her hangi birini tahsil ile bir minvâl-i ma'rûz-ı memleketlerine i'ade kılınmak üzere eyâlâtveelviyekazalrındanmüsta'id ve zeki ve birkaç hatm-i şerîf eylemiş ve seneleri on üçden nihâyet on sekize kadar olarak peder ve madrlerininzâsıylamüketteb-i tıbbiye-i şâhâneye ikişer çocuk gönderilmesi husûsununbi'l cümle eyâlât-ı vülât-ı 'azâmınata'mîmeniş'ârına" irâde-i 'ulviyetifâde-i hazret-i pâdişâhîşerefsâniholmuşdur.

1262 senesi Şa'bân-ı Şerîfinde de ka'ide-i mer'iyyesivechle doktorluğa kesb-i istihkâk iden müsta'idân-ı şâkirdânın huzur-ı lâmi'un-nur-ı hazret-i hilâfet-penâhîde imtihanlarının icrâsihusûsunairâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-sâniholmuş ve sa'adettühekîm başı efendi hazretleri delâleti ve ümerâ'imevcûdema'rifetiyleimtihanlarbi'licrâatahsilâtvak'a ve müktesebât-ı 'ilmiyeleri ve her biri tanzîmâtmatlûbevâsılolmasındanibrâz-ı mahzûziyet-i seniyye buyrularak isbat-ı ehemmiyet ve ibrâz-ı kâbiliyet ve isti'dâd iden müntehi şâkirdân doktorluğa tahsil-i me'zûniyet eylemiş ve 'alâvechü'lmu'tâd her birine yakası işlemeli fracalar elbisesiyle beyne'lakrânkesb-i şeref ve mefharet eyledikten sonra kendülerine depolama ve ketb-i tıbbiye tevdi' ve ihsânbuyrulmuşdur. 1262 senesinde, Dersa'adet'deicrâ-yısan'at iden islâm ve re'âyâ ebelerin mekteb-i tıbbiye-i şâhâneyedevâm ile kâbilelik hakkında ma'lûmât-ı lâzımeıy iktibâsidüb usulü vechlebi'limtihan ve bi't-tahlifîcâzetnâme almaksızın ebelik itmelerine kat'an ruhsat virilmemesikarârgîr olmuş ve husus-ı mezbûrbi'l cümle mahallâtai'lân ve teblîğ idilmiş ve karâr-ı mezkûretevfikântedrisâtabi'lmübâşere 1264 de iki sene devâma mecbur tutulan

kabilelerden bi`limtihânisbât-ı ehliyet idenlerineicrâ-yısan`atame`zûniyetlerinimüş`irşehâdetnâmeleri`tâolunmuşdur. Târîh-i

mezkûredeni`tibâren memalik-i ecnebiyede tahsil idübde memalik-i mahrûse-i

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mutatabbib ne kadar yalan söylerse o derece ahalinin rağbet...

[100]şâhânedecrâ-yıtebâbet eyleyecek etıbbanın “Kollukyum” dinilen ve fûnûn-ı tıbbiyenin kâffe-i şu`ubâtıhâvîolub teşrih ve fenn-i vülâda ve tecârüb-i serîriyye-i dâhiliye ve hâriciye ve fenn-i tedâvîyedâ`irmesâ`il-i üzerine icrâ kılınan “müşâvere-i tıbbiye” ve eczâcılar da fûnûn-ı ispençiyariyemüte`allik-i kimyâ ve usûl-i tertûb-i edeviye ve müfredât-ı tıbdan`ibâret “müşâvere-i ispençiyariye” imtihânınıvirerekisbât ve iktidâridenlerineruhsatnâmevirilmiştir.

1264 senesinde , Beyoğlu'nda zuhur iden harîk-i hâ`ilemekteb-i tıbbiye-i şâhânenin kısmen muhterik olması cihetiyle şerefsânih olan irâde-i seniyye-i mülûkânemuktezâ-yımünîfi üzere humbarahâne-i `âmire kışla-i hümâyûnuba`zıta`mirâteczâsıyla muvakkaten mekteb-i tıbbiyye tahsis edilmiş ve şâkirdân ve me`mûrîn oraya nakl ve ikâmeitdirilerektedrîsâtadevâmolunmuşdur.İşte şu harîkhâ`iledemüktesibin bir çok defâtir ve kuyûdâtı ve alât ve edevât-ı hekimiyesimuhterik ve nâbüdolmuşdur.

1265 de “memalik-i mahrûse-i şâhânedevâki` olan mevâd-ı mühimme-i tabiye ve keزالik Avrupa cerâ'id-i tıbbiyelerinden terceme olunmuş mesâ'il-i nâzike-i hekimiye ve hevâdis-i nev`ıye-i `imiye ile yalnız hekimliğe müte`allikba`zıeczâ-yıtabıbe ve alât-ı cerrâhiyeninneşr ve i`lânından`ibâret olmak ve Avrupa tarafından tevârüd iden kutular ve şişeler ve kiseler derûnunda edeviye-i merkebe ve müfredeninkavâ'id-i kimyâ üzere hal-i ve terkîbini ve menâfi'i ve isti`mâlinii`lân eylemek üzere (vekâyi'-i tıbbiye)nâmıylalitoğrafyadestgâhında ayda bir def'a iki ve dört sahifeden mürekkeb bir varaka-i tıbbiyenin tab` ve temsiline irâde-i hazret-i hilâfet-penâhîşerefsâdırolmuşdur.”

1266 senesinde, mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninnizâm ve intizâmı ve tedris ve tederrûs olunan fûnûnunsuhûlet-i tahsili vesâ'ilinin ve sıhhat-i `umûmiyyeta`alluk iden ba`zımevâd ve husûsât-ı tıbbiyenin bi`l müzâkere istikmâl-i icrâsı zımında bâ-irâde-i hazret-i pâdişâhî bir meclis teşkil buyrulmuşdur.

Eczâcılıkısan`atınınicrâsıhakkında bidâyeten 77 madde üzerine 1267 senesinde bir nizâmnâme kaleme alınarak mer'iyet ahkâmına irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte`allik buyrulmuş ve on iki sene sonra [101]ta`dilât-ı icrâsı ve ba`zı ahkâm-ı nizamiyenin yeniden derc ve `ilâvesiyle ikinci def'a olmak ve düstûru'l amel tutulmak üzere diğer bir nizâmnâmeneşr ve i`lânkılınmıştır.

1668 târîhinden biri mekteb-i tıbbiye-i şâhânedebilâma'âştâ'lîm'ilm-i emrâz-ı dâhiliyeye sarf-ı mesâ'î gayret itmiş olan Fransa Devleti teb'asından ve hezâk etıbbadan doktor (Fovol) e 1271 senesinde üç bin gurus maaş ve on erzâk ve iki yem şî'arta'yînâtî'tâsınairâde-i lutf'âde-i hazret-i şehriyârî şeref-müte'allikbuyrulmuşdur.

Resim: (Temurkapudakâ'inMekteb-i Tıbbiye-i 'Askeriye-i şâhâneKimyâhane

AslmektebDai'iseklebAmeliyâthânesiFaculteImperiale militaire de medecine)

1273 de , takvim hâne-i 'amire musahhihi ve elyevmvak'anüvissemâhatlü Lutfî Efendi Hazretleri takvimhâneme'mûriyetinehâlel gelmemek ve evkât-ı mu'ayenesinde haftada üç gün mektebe devâmiderek Türkçeye terceme olunan ketb-ı tıbbiyenin ıslâhve tashihine ve vekâyî'-i tıbbiyenin tertîb ve inşasına ve müşârûnileyhinta'rîf ve irâ'eideceğivechleşâkirdânahergün Türkçe ders virmek üzere Mehmed Arif (ki elyevmmekteb-i tıbbiye-i şâhânematba'asımüdiridir) ve Şevki Efendiler lisân-ı Türki hevâceliğıneme'mûridilmiştir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mutabtib bildiğini bilmeli, öğrenmediğini öğrenmiş zan eyler.

[102]((Mektebi tıbbiye-i şahanede tahsili fûnununı tıbbiye eden şakirdanmüste'idanın derece-i tahsil ve liyakatları avrıpacada bil imtihanı nûmayan olmak üzere 1263 tarihinde emrû ferman hümayun hazreti padişahı ile viyanaya gönderilmiş olan beş tabibin 1846 tarihi miladisinde viyana darülfünunu tıbbisinde esatize-i fenni tababet ve sair erbab hüner ve marifetten müteşekkil meclis imtihanında isbatı ehliyet ve liyakat etmişlerdir.))

[103] Mekteb-i tıbbiye-i mülkiyenin te'sîsi ile hâsıl olan tecrübe sâyesinde, mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhâne de tebâbetinlisân-ı Türkî üzere tahsili mümkün olacağı meydan-ı bedâheteçıkdığından 1286 senesinde ser-etıbbâ-yı şehriyârî Salih Efendi'nin ikincidef'anezâretindemekteb-i tıbbiye-i askeriyede ol vech ile tahsil ve tedris idilmesi hakkında irâde-i pâdişâhî şeref-pirâ-yı sudur olmuştur.

Fünûn-ı tıbbiyenin lisân-ı Türkî üzere tedrisıslâhât tıbbiyenin vaz'ına mütevakkıf bulunduğ nazar-ı dikkate alındığından daha pek çok evvelleri isimleri ile ahirü'z-zamanlisân-ı hürmetle yâd idilmeğesezâba'zıetıbbâ-yı'osmâniyenin himmet ve gayreti ile "lugât-ı tıbbiye"nin tertibine başlanmış ve üç sene süren mesâ'ivefire ve ikdâmât-ı mütevâliye sâyesinde itmâmına muvaffak olunmuştur.

Etıbbâ-i muhtereme-i mezkûreninbihakserefrâzânından "merhum Aziz İdris Bey"diyorki : "Memleketimizde 'ulûm-ı tabi'yyeninintişâriketb-i 'ulûm-ı tıbbiye-i nâfi'ânınlisân-ı mâdirzâdımız olan Türkçe'ye nakli ile olacağına yakîn hâsıl itmiş isek de ne çâreki'ulûm-ı mezkûreye'â'idlugât ve ıstılâhât-ı lisânımızdamefkûd olduğu ve bu ise yakîn vakte kadar mesâ'il-i 'ulûm-ı tıbbiye ve tabi'yyeden biri sûret-i 'ilmiye ile musavver

olmak üzere lisân-ı latîfû'ledâ-yıTürkî'yenakl olunamamasına sebebi düğü ve şu matlubnetîceü'lhayri husûle getirmek için evvel emirde lugât-ı 'ulûm-ı tıbbiye ve tabi'yyenin lüzumu rehin ikân meclis olmağlaa'zâyı meclis-i müttehidâne "Nitsin"nâmlugât-ı tıbbiyenin hâvî olduğu elfâz-ı 'ulûm-ı tabi'yye-i efrençiyemukâbililugât-ı tıbbiye vaz' ve ta'yîn itmek üzere mütevağğil oldular. İşbu kitâba'zâ-yıcem'iiyet üç sene çalışmağla vücuda gelebildi. Eser-i mezkûr sûreten ve hacmensagîr ve nâçiz görünüyorsa da hakikâten ve ma'nen'âlî ve kebîrdir; çünkü ket-i 'ilmiye-i tabi'yyematlûb olan şakk-ı vâhid üzere terceme olunarak madde-i vâhideyibi'l cümle ketebde kelime-i vâhide ile edâitdirmeğe kâfi destur olacak; öyle bir lugât-ı kitâbîeyâdi-i müterciminde bulunmaz ise matlubun hakkıyla hâsıl olmayacağı aşîkâr."

Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedetedrîs olunan fûnûn tıbbiyenin kâmilen Türkçe

Emsâl-i tıbbiyyeve hekimiye: Gizli ve ...

[104]takrir ve tedrîs olunması ile beraber tercemehusûsunda ve hevâcelikdeistihdâm kılınmak üzere beher sene müsta'idândan ve lisân-ı gazabü'lbeyân-ı 'osmânîyevükûf-ı tâmî bulunan etıbbadan ikişer kişinin iki sene müddet ile Avrupa'ya gönderilmesi hakkında şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîyeimtisâlenelya'bûde'n-nûr, ilbâs, Bahaüddin İzzet, Nuri Ken'ân,Mazhar Süleyman, Behçet Ata, Ohannesİstepan, Dimestokol, Abdi Süleyman, Şakir Selim, Feyzullah Hasan, Dika, İbrahim Yusuf, Osman Hasan, Covanni, Ömer Abdullah, KostiZahari, Hayreddin Mustafa, Haydar Kamil, Naim Hasan vesâ'ire efendiler i'zâm kılınmış ve lüzum iden keteb-i tıbbiyyeyi Fransızca'danTrkçe'yetercemeidenlerekitâbın cesametine ve hâvîolduğu fennin su'ûbetine göre mükâfât nakdiye ihsân buyrulacağı va'd ve nebşîr buyrulması sâyesinde bir çok kütüb-i cesime-i tıbbiyenin tab' ve temsîliteyessürnümâ-yı husûl olmuşdur.

Fûnûn-ı tıbbiyenin Türkçe takrir ve tedrîs sâyesinde bir lisân-ı fenn-i osmânî meydana gelmiş ve bu vechlebir çokkütüb-i tıbbiye ve fenniye meydân-ı intişârevaz'olunmuşdur. Bugün kütüb-i tıbbiye ve fenniyeinsuhûlet-i nakl ve tercemesi velev noksan olsun vaz'idilenıstılâhât sâyesindedir.

1289 târîhine kadar tedrîsâtaTimurkapudaki kışlada devam olunmuş ve bi'laheremekteb-i Galata Saray-ı Hümâyununa nakli dilerek iki sene müddetkadar orada kaldıktan sonra 1291 târîhindetetrârısunûf-ı harbiye-i tıbbiye-i şâhâneTimurkapu'davaki'şimdiki kışlaya nakl idilmiş ve sunûf-ı i'dâdîbi't-tevhîdkalelideki kışla-i hümâyûnagönderilmiştir.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninbidâyet-i te'essûsden biri an beanmeşhûdbâsîre-i iftihâr ve mübâhât-i olan terakkiyât-ı mütetâbi'a cümlesinden olarak memalik-i mahruse-i

şâhânede meskûn bi'l cümle tebaa vezir destan-ı mülûkânenin (çiçek 'illeti) gibi bu maraz-
1 müstevli-i dehşettenâkdan hıfz vasiyânetiesbâb ve vesâ'ili ancak
taklîhcederî'amelîyâtının icrasına ve binâ'en aleyh her ferdin aşılı bulunmasına
muhtâcolmağla husus-ı mezbûr hakkında bi't-ta'allûmkesb-i ma'lûmâtidenlere 1290
târîhindeni'tibârenba'de'limtihân "aşıcılık" şehâdetnâmesi ve 1296
târîhindemine'lkadîmDersa'âdet'deicrâsısan'at

Emsal-i tıbbiye ve hekimiye: Terkîbi meçhul alâcıkahâli arasında i'tibârî ziyadedir.

[105] iden on nefer Kırıkçıyame'zûniyetimüş'irbi'limtihânruhsatnâmelervirilmişdir. 1295
târîhindehâricden dişçilik san'atınınicrâsı hakkında
mürâca'atidenlerebi'limtihânşehâdetnâmevirilmişdir.

ŞehriyârFelatun hikmet-i padişâh bu 'alisîret-i velîni'met-i
bîminnetimizşevketlûkudretlû efendimiz hazretlerinin 'ahd-ı güzîn-i hilâfet-
penâhîlerindetabâbetemr-i mühimine fevk'âl'âde ehemmiyet virilerek ordu-
yihümâyûnlarihtiyâcâtınıkâfil ve tebâbetinşu'ûbât-ı 'adîdesindeihtisâs ve resû-ı
tâmihâ'izetıbbâyetiştirilmiş ve kâffe-i tebaa vezir destân-ı hümâyûnlarının sıhhat ve
selâmetlerini vikâye ile mükellef mecâlis-i sıhhiye, hey'at-ı teftişe-i sıhhiye
te'sîsbuyurulmuşdur.

1302 senesinde, o zamana kadar ilâc ve devâsı bulunamamış olan kuduz'illet-i
müdhişesinin (Pastör) usulünce tedâvisi içinParis'dete'sîs kılınacak "Dârü'amelîyât"ınemr-
i inşasına medâr olmak üzere ihsân buyrulan meblağı ve mesâ'I ve ikdâmât-ı mütevâliye
ve keşfiyât-ı fenniye-i 'adîdesiyle cümle erbâb-ı fenni kendisine minnetdâr bırakan Mösyö
Pastörelî-eclî't-teşvîkve't-taltîfî'tâ buyrulan nişân-ı 'âlîyibi'z-zâtteslîm eylemek ve şu usûl-
ı tedaviyi tahsil ve iktisâb itmek üzere serîriyât-ı dâhiliye mu'allimi mirliva
sa'âdetlûZuirus Paşa'nın riyâsetinde bir hey'et-i tıbbiye i'zâm olunmuş ve
hey'etin'avdetinde "dâ'i'lkelp"'amelîyâthânesite'sîs ve idâresimu'allimZuirus Paşa'nın
iktidâr ve hazakatine tevdi' buyrularak bunca marazâ bir mevt hüvelnâkdan tahlis
kılınmışdır.

Gerek hâricdenidhâlölunub gümrüklerden geçen ağdıye ve edeviyenin gerekse
dâhil-i memleketdeistihsâl kılınan mevâdın saf ve hâlis olub olmadığını meydana koymak
ve bu vechletağışâtın önünü alarak sıhhat-i 'umûmiyeye bir hıdmet eylemek ve ikâ'
olunan cinâyetintedkîkindeba'zîeşyâ ve mevâdıntahlîli ile ceht-i 'adliye bir meş'ale-i
hakikat ibrâz ve irâ'e itmek üzere mükemmel bir "kimyahâne" te'sîsbuyurulmuşdur.

[106] Sâye-i hazret-i hilâfet-penâhîdemekteb-i tıbbiye-i şâhânece bir hayli ıslâhât ve
terakkiyât husûl bulduğı gibi "Darü'l'ulûm-ı hekimiye"nin Avrupa mekâtib-i tıbbiyesi

derecesine îsâlîmatlûb-ı ‘âlîolmağlabî`laheremu`âvinlik ve mu`allimlik vazife-i mu`tenâsındaistihdâm olunmak üzere ezkiya ve müsta`idân-ı etıbbadan bir haylisi ikmâl-i tahsîlât ve ‘ameliyât ve iktisâb-ı hususiyet için Avrupa’ya i’zâmkılınmıştır. Bugün mu`allim ve mu`âvinerden Cemil, Şefik, Hamdi Paşalarla muharrir-i ‘acz (Doktor Besim Ömer) ve Nureddin, Celal İsmail, Fahri, Salih, Celal Muhtar, Rıfat Hüsameddin, Es’ad, Ahmed Fehim, Ali Rıza, RaşidTahsîn, İsmail Derviş Bey efendiler bu cümledendir.

Resim: (SerîrpatHâriciye ve CerrâhiyeCliniquechirurgicale)

Tabâbetinmuhtâc olduğu vesâ’il-i terakkiyeninbaşlucasitedrîsât-ı ‘ameliyeserîriyât olduğundan 308 senesinde mektebcivârında yeniden mükemmel bir “seririyât-ı hâriciye” ve dâhiliye” ve “ayniye” inşa kılınmış velev küçük ilk olmak üzere bir “seririyât-ı vilâdiye” te’sîsolunmuştur. Cerrâh-ı şehir Ferik sa’adetlü Cemil Paşa Hazretlerinin iktidâr ve hezâkatlerinetevdî’ olunan serîriyât-ı hâriciyede memalik-i mahrûse-i şâhânedecrâidilmek şöyle dursun şimdiye kadar ismi bile işidilmeyen‘ameliyât-ı mühimmeicrâ[107] kılınmış ve bu sâyede bir hayli operatörler yetişmiş olduğu gibi mu`allim-i fen-i kehâl’izzetlüEs’ad Bey’in zîr-i idâresinde bulunan serîriyât-ı ‘ayniyede her gün bir eser-i terakkîmüşâhede idilmiş ve bu muharrer-i ‘aczin (Doktor Besim Ömer) me’mûr buyrulduğu serîriyât-ı vilâdiyededevüs’ati ile gayr-ımütenâsib bir sûretde-tevlîdâtuvukû’a gelmiş ve ‘ameliyât-ı vilâdiyeicrâ olunmuş ve bu sâyede şimdiye kadar tullâb-ı tıbbın mahrûm bulunduğu şu’be-i tıbbiye-i kabâlededenisbetenasâr-ı terakkîgösterilmiştir.

Mine’l kadim “telkîh-i cederî” ‘ameliyâtı insandan insana nakl-i usûlü ile icrâkılınmakda ve icâbında Avrupa’dan topları celbolunmakda iken 1310 senesinde ihtiyâcakâfi buzağı mayası aşısı istihsâl

Resîm(Dahiliye yatış yeri resmi)

Serîriyât-ı Dâhiliye

Cliniqueinterne.

Kılınmak üzere bir “telfihâne” te’sîsemr u fermân buyrulmuş ve bugün bu sâyede kâffe-i nüfûs-ı ‘osmâniye çiçek gibi bir maraz-ı müdhişeden halâs olmakdabulunmuştur.

Etfâlebisûret-i hünerîzânede savletle şu’le-i hayatlarını bilâemân şimdiye kadar itfâ’i iden kuş palazına karşıukeşf olunan serumun memleketimizde istihzârî bu sayede evlâd-ı vatanın te’mîn-i sıhhat ve ‘afiyetmaksad-ı hayrmirsadı ile Paris’dePastördarü`lkeşfiyâtında yetişen erbâb-ı [108]istihsâdan (Doktor Mösyö Nikol) celb olunmuş ve mümâileyhin taht-ı müdîriyet ve nezâretinde “Bakteriyolojihâne”

te'sisidilerek kâfi derecede serum istihzâr kılınmakda ve müste'idân-ı etibbâdan bakteriyoloji fenninde bir hayli mütehasıs yetişdirilmebulunmuşdur.

Memâlik-i ecnebiyenin her tarafından gümrüklere mevrûdeşyâ ve mevâdın bir sûret-i muhakkakânedemu'âyenesi için gerek evvelce te'sis buyrulmuş olan mekteb-i tıbbiye-i şâhâne-i kimyâhânesinde çalışmak gerekse gümrüklerde tahlîlât-ı bastita ve evveliyede bulunmak üzere fenn-i kimyâta hâsili için İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya'ya müste'idân-ı etibbâdanba'zılarını gönderilmiştir.

Ordu-yı Hümâyûn lardaveyâmüte'addid hastanelerde "tımarcılık" hizmetinde

Resim: (Seririyât-ı 'ayniye Clinique ophthalmologique)

Bulunubbi' limti hân " cerrâhlık" şehâdetnâmesi ahzemii için mürâca'at idenlerin târîhinden beri istid'âları ve che limti hânları icrâ ve isbât-ı ehliyet ve kifâyet idenlerine "küçük cerrâhlık şehâdetnâmesi" i'tâk kılınmakda iken sâye-i me'âlîvâye-i hazret-i tâcdârîde günden güne etibbâ-yı mülkiyenin tezâyüd ve terakkîsi ile vilâyet-i şâhânenin her mahalline belediye etibbâları ta'yîn kılınmış ve etibbâ-yı askeriye meyânında da muktedir operatörler yetişmiş olmağlamüktesebât-ı 'ilmiyeleri pek mahdûd olan 'adî cerrâhların [109] icrâ-yı imti hânları is'âf-ı mes'ulleri cihetine gidilmesi muvafık olmadığından 1311 senesinden i'tibâren müddet-i medîde hastahânelerde tımarcılık ile îfâ-yı hüsn-i hizmet itmiş ve okuyub yazma öğrenmiş olanların imti hânına ve ibrâz-ı iktidâr idüb şehâdetnâme ahz idenlerin hizmet-i askeriyede istihdâmınamakâm-ı seraskeriyeden tevârüd iden tezkire üzerine karar virilmiştir.

Elyevmmekteb-i tıbbiye-i şâhâneittihâz olunan kışlanın kifâyet sizliği ve bu fenn-i celîlü'l kadr ile nisbetsizliği cihetle Haydarpaşa'da gayet mükemmel ve metîn ve memalik-i sâirede bile emsâli ender bir mekteb inşasına mübâderet idilmiş ve inşallah bir iki seneye kadar itmâmı me'mûl-i kavî bulunmuşdur.

Resim: (Haydarpaşa'da inşa olunmakda olan mekteb-i tıbbiye-i şâhâne

Nouvelle Faculte imperiale Militaire de Medecine a Haidar-Pacha)

1312 senesinde tedrîsât-ı tıbbiye'nin bir kat daha ıslâh ve tanzimi ve fûnûn-ı mühimme-i tıbbiye'nin teshil-i ta'lîmi ile şâkirdânın bi hakk-ı iktisâb ma'lûmât itmeleri içündoktorü'r-rachba'zı ta'dilât icrâ idilmiş ve tebâbetin erkân-ı esâsiyesinden ma'dûd olan teşrih ve fizyoloji gibi ba'zı derslere daha bir dikkat ve ehemmiyet virilmiştir.

[110] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânenin ıslâh ve ikmâl-i tedrîsâtıyla memalik-i ecnebiyede itmâm-ı ma'lûmâta istiğnâ bahş olacak bir surete vaz'ı zımında Almanya'dan Mösyö (Rober Rider) nâmında bir mu'allim ve Doktor (Dayke) isminde bir mu'âvancelb

idilmiş ve Gülhane’de vâki’Rüşdiye askeriye binasının hastahâne hâline tahvili ve tıbbiye-i şâhânedenneş’et iden etıbbaya tatbîkât-ı ‘ameliyeiçünmekteb ittihâzıyla mu‘allim-i müşârûnileyhin’uhde-i ehliyet ve idâresinetevdî’i ve kendisinin “GülhaneSeririyâtHastahânesimu‘allim ve müdürî” ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâne müfettişi” ’unvânıylatevsîmihuûsunairâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sânihbuyrulmuşdur; işbu hastahâne Avrupa hastahâneleriderecesinde mükemmel ve muntazamdır.

Resim: (Ameliyat Mektebi ittihâz olunan Gülhanehastahânesi/HopitalGulhane)

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâne tahsil ve diploma ahz ile altı yedi sene evvel Berlin’e i‘zâm kılınan ve ora mekteb-i tıbbiyesinden de icâzetnâme alan ez-kıyâ-i etıbbâ-yıOsmâniye’denZiyanur’u Süleyman Nu‘man, Asaf Derviş, Kerim Sebâti, Eşref Ruşen Beyler gibi erbâb-ı ihtisâs ve iktidâr-ı Zeyd Efendi hazretlerinin ma‘iyyetinevirilerek Gülhane Hastahânesineme’ mûrbuyrulmuşdur. İktidâr-ı ilmiyesiyle bihakkın temeyyüz iden sa‘âdetlüReyder Efendi Hazretleri fa‘aliyet-i mücesseme ıtlâkına da sezâolmağla bir taraftan Haydarpaşa’da inşâkılınmakda olan mekteb-i tıbbiye-i şâhâne ve seririyât inşaatına nezâretitdiği gibi diğer cihetden mektebin tamamıyla hitâm ve küşadından i‘tibârenmevkî’-i icraya konmak üzere bir ders

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kesâleti seven serveti sevmez.

[111]programıtertîbeylemiştir. Müşârûnileyh tarafından takdim olunan ders programları bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî teşkil kılınan komisyon canibinden tasvîbidilmiştir. Kendileri de dâhil olmak üzere ders nâzırı Mirlivâsa‘âdetlüMahmud Paşa ve mu‘allimînden Mirliva sa‘âdetlü Mazhar ve Hayreddin Paşalar hâzerâtındanmürekkeb işbu komisyon tarafından tasvîbolunan programda i‘dâdî-i tıbbî beş sınıfa iblâğ ve üç ilk sınıflarda haftada 24 ve diğer iki sınıfta 30 def‘adan ve her ders kırk beş dakikadan ‘ibâret olmak üzere her sınıfa Fransızca ve Almanca, nebâtât ve hayvanât, jimnastik ve üçüncü seneye hikmet ve kimyâ-yıibtidâ’î ve son iki seneye de kimya-yıma‘denî ve uzvî ve tabakâtü’l arz idhâlidilmiştir. Bu hâlde i‘dâdiye talebesi beş sene mütemadiyen hayvanât ve nebâtâtve jimnastik tahsil ideceklerdir. İ‘dadiyenin son iki senesi Haydarpaşa Mektekibitdikden sonra oraya naklidilecektir. Mekteb-i tıbbiye-i şâhâne müddet-i tahsiliye beş seneye tenzil ve haftada 30 def‘adan‘ibâret olmak üzere ilk üç senede Fransızca ve Almanca ve eski programda bulunmayan “neşvünemâ-yı beşer”, “fenn-ı ispenci-yârî”, “jimnastik”, “usûl-i kar’ ve ısgâ’i” tahlil-i kimyevî-i hurdebîni”, “ teşhis ve tedâvi-i elektrikî”, “sargı ve masaj”, “mu‘âyene-i çeşm-i bînive mihrâk-ı ‘ayn” ,

“da’ü’lkelp” şu’ubât-ı tıbbiyesi ayruca ders suretinde tedris olunacaktır. Son iki sene de kâffe-i serîriyât-ı muhtelif ile teşrih-i nâhiyevî, tıb kânunu, emrâz-ı dâhiliye ve hâriciye ve hasta nakli ve fenn-i cerrâhî-i mecrûhîn vardır. Nazırı fenn-i kabâle yerine haftada beş def’aseririyât-ı velâdiye ve nisâ’iyyekâ’imolmuşdur. Bu program mücebincei’ dâdiyede her sene-i tedrise hitâmındaimtihânlaradevâmidilecektir. Mekteb-i tıbbiye-i şâhânede sene-i tedrise hitamındaki imtihanlarla doktora imtihanlarından sarf-ı nazar idilmiş ve bi’l’umûm imtihânların üç def’adaya’nî birinci imtihânın tıbbiye-i şâhânede ilk iki sene hitâmında ve ikinci imtihânın üçüncü sene hitâmında’amelî olarak ve dördüncü ve beşinci senelerin hitâmında dördüncü ve beşinci senelerdeki kâffe-i tadrîsât dan ve tahsil idilen bi’l cümle fûnûndan’amelî ve nazari icrâsıkarârgîrolmuşdur.

[112] Taklîh-i cederî’ameliyâtınınmesâsentabîbler tarafından icrâsımuva fık maslahat ise de etıbbanın mikdârı memalik-i şâhâneninihtiyâcât-ısihhiyesi ile mütenâsib ve binâ’en’aleyh bu gibi teferru’ât ile uğraşacak derecede bulunmamasına mebni memalik-i mahrûsenin her tarafına “aşî me’ mûrları” i’zâmkılınmakda ise de bunların müktesebât-ı ‘ilmiyeleri pek mahdûd olduğundan mukaddemât’ulûmu tahsil itmiş olanlardan senevî on beş yirmi şâkird alınarak üç dört mahdevâm ve tahsil eylemek ve taleb olundukça cihât-ı muhtelifeyei’zâm kılınmak üzere telkîhânede bir dershâneküşâdîhusûsuna 7 Mayıs sene 314 târîhindeirâde-i ‘inâyet’âde-i pâdişâhîşerefsâdırolmuşdur.

Ebelerin esâsen vazifesi fenn-i kabâleninbâ-husûs cihet-i ‘ameliyesinebi’littîlâ’esnâ-yitevlîdde lohusaya ve esbâ-ı muhtelif te’sirinde kalan nevzâde bakmak olduğu hâlde ma’a’t-te’essüf ebelerimiz yalnız fenn-i kabâleninba’zıcihât-ı fenniye ve nazariyesini devâmitdikleri iki sene müddet zarfında şöylece ağızdan bellegebilmekde ve ma’lûmâtları kulak dolgunluğuna münhasır kalmakda ve halbu ki meselâ mizânü’lharâreisti’ mâli gibi ba’zıvesâ’it-i mühimmeyemürâca’atdanve’l hâsıl asıl vazifeleri olan hastaya bakmak iktidarından külliye bîhâberbulunmakda olduklarından hem bu yolda kendilerine ittihâzidecekleri tariki irâ’e ile fenn-i kabâleyidahâ mükemmelen tedris eylemek hem de iktizâsında’adetâ hasta bakıcı gibi de kullanmak üzere fenn-i kabâledengayrı “hastaya bakmanın cihât-ı nazariye ve ‘ameliyesi” nâmında bir ders teşkil ve devâmitdikleri iki sene müddet içinde fenn-i kabâle ile birlikde tedris idilmesi ve memalik-i ecnebiyede münteşir aşardan bi’listifâdenezâret-i ‘acizânemizde (muharrer-i ‘âciz: Besim Ömer) münâvebetenmu’âvin beklere bi’lihâle iki sene nihâyetinde fenn-i kabâle ile birlikde hastaya bakmak usulünde imtihân olunarak ellerine bir de “hastaya bakıcı” şehâdetnâmesivirilmesihusûsunda muharrer-i ‘âcizin takdim eylediği lâyiha ders-i

nezâret-i behiyyesiyle, meclis-i sıhhiye-i ‘umûmiyeden ve ‘umûmmekâtib-i askeriye-i şâhânenezâret-i celîlesindentasvîb buyrulmuş ve sâye-i hazret-i pâdişâhîde 1316 senesi martından i‘tibârentedrisâtamübâşeretidilmiştir.

[113] ve [114] sayfalar eksiktir

[115]eylemiştir. 1296 de re’isü’l’ulemâ’unvânıylakadriâlâ buyurulmuş olan Abdülhak Efendi 1270’de

Resim: (Merhûm Salih EfendiVefât itmekle Sultan Mahmud türbesine defnolunmuştur)

Göz yevm-i cihandan aç göz ki dem gelür geçer

Sen göz yumub açica bu ‘âlemgelür geçer

[116]İsmail Efendi 1231’de re’isü’letıbbâ-i sudûrdan Abdülhak Efendi’nin vukû’-ı infisâliyeriyâset-i etıbbâ-yışehriyârî ve mekteb-i tıbbiye nezâreti rütbe-i sâniyeashâbındancerrâhhânemüdr-i sâbıkı

Sakızlı İsmail Efendi’ye tevcih ve hıdemât bir güzîdesi lütfen takdir-i hümayûn-ı mülûkâne buyrularak ‘ale’t-tedric kat-ı merâtib ile rütbe-i bâlâ ve 1264 de rütbe-i vâlâ-yıvezâret ile kadrî tebcil olunmuştur.

Abdülhak Efendi Hazretleri 1264 de İsmail Paşa’nın Umûr-ı Nâfi’aNezâreti’ne ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye a’zâsındanma’dûdiyetihusûsunairâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte’allikolmağla yerine sudûr-ı ‘azâmdanve meclis-i ma’arif-i ‘umûmiye nazırı semâhatlü Abdülhak Efendi Hazretleri def’a-i sâniye olarak riyâset-i etıbbâ ve mekteb-i tıbbiye-i nezâretineta’yınbuyrulmuştur. Salih Efendi SalihEfendi 1233’de Dersa’âdet’deTophâne’demütevellidolub “ tabhâne”yebidâyetküşâdındadevâm ile ikmâl-i tahsîl idilmiş ve birinci def’a olarak mektebdeicrâ olunan doktora imtihânlarınıvirerek 1259 târîhindeyirmi altı yaşında olduğu hâlde diploma aldıktan sonra ... “mu’îd” ba’de “mu’allim” sıfatıyla mektebde kalmış ve o esnâdaicrâ-yıtebâbeteylemiştir. Kendisi mektebceikdâm ve gayret ve halkca da hüsn-i sıyyet ile iştiâr eylediğinden huzûr-ı imtihânlarında mazhar-ı takdîr-i hümayûn olduğundan 1205 târîhinde rütbe-i evvelî sınıf-ı sâniysiyle ser-tebâbet-i şehriyârîhıdmet-i celîlesine ve mekteb-i tıbbiye-i şâhânenezâretineintihâb ve ta’yınbuyrulmuştur. Zamân-ı nezâretindefünûn-ı tıbbiye tedrisâtıTürkçe’yetahvîl olunduğu cihetle lugât-ı fenniyeyi bulmak ve kütüb-i tıbbiyei lisânımızdanakl ve terceme eylemek husûsundahıdemât bir güzîdesi sebkateylemiştir. Karantina ve sıhhiye nizâmâtını

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastalık çabuk gelir, fakat pek ağır gider.

[117]tanzîm eylemek üzere İstanbul'da in'ikâd iden meclis-i muhattılâta, riyâsetineefendi-i müşârûnileyhiintihâb eylediğinden o husûsda birçok hıdemât-ı ciddiyesigörülmüştür. Hatta a'zâ-i ikmâl-i vazîfe ile dağılacaklarında yekdiğerine te'âtî itmek üzere fotoğraflerini aldıklarından müşârûnileyhe ömründe bir kere “nevsâl-i ‘afiyet”e koyduğumuz şu resmi aldırılmışdı. Salih Efendi ma‘arif müsteşarlığı, meclis-i me‘ârif-i riyâsetivazîfesiniîfâeylemiştir. Müşârûnileyh 1312 şevvalinde irtihâl-i dâr-ı bekâitmiştir. Ziver Efendi Rütbe-i bâlâ tevcîhi ve yalnız “mekteb-i adliye-i şâhâne nâzırı” ‘unvânı ile mektebnezâretineta‘yîn kılınmıştır.

İsmail Paşa 1268 senesinde, bâlâdaisimleri sebkât iden İsmail Efendi rütbe-i vezâretihâ'iz olarak ikinci def‘anezâretegelmiştir.

Cemaleddin Efendi 1269 (ser etıbbâ-yı cenabı cihanbani ve mektebi tıbbiye-i şahane nazırı) ünvanlarıyla makamı nezarete geçmiştir.

Hayrullah Efendi iki def‘a ser etıbbâ-yı hazret-i şehriyârîmesnedcelîlini ve makâm-ı nezâreti, meclis-i riyâsetiîhrâz eylemiş olan sudûr-ı ‘azâmdan Abdülhak efendi Hazretlerinin mahdûmudur. Bir müddet mekteb-i tıbbiye-i şâhâneyemüdâvemetle‘ulûm-ı hekimiye ve fûnûn-ı edebiyedekesb-i mahâret-i kâmile eyleyerek İzmir mevleviyeti ve bir sene sonra Mekke-i Mükerreme pâye-i celîliniîhrâz eylemiş ve 1259 ve 1264 de iki def‘a ders nezâretineta‘yîn buyrulmuştur. Merhûm-ı müşârûnileyhin fûnûn-ı mütenevvi‘adakima‘lumâtinezd-i hümâyûn-ı mülûkânede karîntakdır ve tahsîl olmağla‘uhdelerine rütbe-i sâniye ve bi‘lâhere rütbe-i evveli tevcîhiyle meclis-i ma‘ârif-i ‘umûmiyeye, 1270’de mekâtib-i ‘umûmiyenezâretine, 1273’de[118]ma‘arifnezâretimüsteşarlığına, 1275’de mekteb-i tıbbiye-i ‘adliye-i şâhânenezâretineintihâbbuyrulmuştur. “Târîh-i ‘Osmânî”, “makâlât-ı tıbbiye” ‘unvânı lîasârı vardır.

Merhûm-ı müşârûnileyhin, “makâlât-ı tıbbiye” risâlesi hâtimmesinde: kütüb-i tıbbiye-i frengiyedentahsîlba‘de kalıpha heretebdîl ile lisân-ı Türkî’ye terceme ve tahvîl iderek şâkirdân-ı mustakbeleninesbâb-ı tahsîliniteshîl-i niyet-i sâdikânesiyle müsâra‘atolundukdailtifât-ı ‘alîbahâ-yı şehinşâhîistihsâl olunacağı meczûm olduğuna binâ’en bu husûsdasebkdâş-ı fûnûn-ı tıbbiye olan şâkirdân-ı mezkûreyemusâbıkâtmin gayr-ı liyâkate bu ‘abd-i.....vâye-i taraf-ı ‘acizânesinden vâkî’olub ...” ifâdesifûnûn-ı tıbbiyenin lisân-ı Türkî üzere tadrîsi lehinde olduğunu isbâteylemekdedir.

Müşârûnileyhpâkize gevher bir şâ‘irrengîn eser idi. Azl-i atî cümle-i iş‘ârındandır:

Resim(İsmail Paşa)

Kemânirvelerindenyarimin hayli su'al oldu
Seyle kaküllerinden söz uzandı kıl u kâl oldu
Karıncı sahn-ı sinemde saf mûgânlarıerdü
Ne kanlar akdıçeşmimden nasıl cenk u cidâl oldu
‘Acebta’rîf olunmaz derde düşdüm bilmedim eyvah
Halâs olmak bu ateşden bana emr-i mahal oldu
Ne Hüsrev gördü bu derdi ne yolda çaresin ferhâd
Kıyas itmebenimçekdiklerimkıymemisâl oldu

Ehibbada da vefâ yok aşına bana nedir hayri

Bu ‘alem bildiğim ‘alem değil bilmem ne hâl oldu

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiyeye: Mes‘ûd olunmak için küçük şeyden memnun olmalı.

[119]Arif Efendi Hayrullah Efendi'nin vukû'-ı infisâliyle 1277 târîhindemakâm-ı nezâretetâ'yînbuyrulmuştur; tabîb miralay rütbesini hâ'iz olduğu hâlde müddet-i medîde nâzır mu'âvinliğinden bulunmuş idi.Mekteb nezaretinden hîn-i infisâlinde biraz müddet evvel teşkil ve ihdâs kılınan “meclis-i umûr-ı sıhhiye (karantina)” riyasetine ta'yîn ve mektebnezâretinihâ'iz olduğu zaman rütbe-i askeriyesine mukâbil olmak üzere ‘uhdesine rütbe-i evveli sınıf-ı evvelî tevcih ve ihsânbuyrulmuştur.

Resim (Hayrullah Efendi)

Salih Efendi ikinci def'a olmak üzere 1281 târîhindemakâm-ı nezâretiîhrâzeylemişdir.

Marko Paşa Feriklik rütbesini hâ'iz olduğu hâlde 1287 târîhindemakâm-ı nezâretegeçmiştir. Kendisi mütefennin, nâzik, gayur, kâr aşinâ bir tabîb-i hâzik idi.

Sa'ib Paşa Nâzır-ı mekteb olan Marko Paşa'nın uzunca bir müddet devâm iden hastalığı esnâsındaya'ni 1303 [120] senesinden 1304 senesi teşrin-i evveline kadar vekâleten makâm-ı nezâretde bulunarak Marko Paşa'nın vukû' irtihaliyle yerine ihâletenbuyrulmuştur. Müşârûnileyh Paris mekteb-i tıbbiyesinde tahsil eylemiş ahlâk-ı hasta ashâbından çünkü bir zât-ı hamîyyetsıfât idi. Kendisi ferîk idi.

Mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhânekemâkân-ı makâm-ı vâlâ-yıser'askerîye ve umûr-ı tıbbiye nezâreti dâhiliye nezâret-i celîlesiyle

Resim:(MerhûmSâ'ib Paşa)

merbûtolmak üzere idâre-i umûr-ı tıbbiye ve sıhhiye ‘umûmiyenezâreti 1310 sene-i hicriyesindebâ-irâde-i hazret-i hilâfetpnâhî‘umûmmekâtib-i askeriye-i şâhânezâret-i celîlesineilhâkidilmiştir.

Ahmed Hilmi Paşa Bir müddetden beri ders nâzırlığını ifâitmekde iken 308 senesitârîhinde ders nezâretikemâkân‘uhdesinde kalmak üzere mekteb-i tıbbiye-i şâhânezâretineta‘yîn ve 1311 senesinde ferîklik rütbe-i ref‘iyesiyletesrîrbuyrulmuştur. Sene-i mezbureteşrîn-i sânîsindemakâm-ı vâlâ-yı ser-askerî riyâset-i sâniyesineta‘yînbuyrulmağlamektebnezâretindeninfisâlitmiştir. Müşârûnileyhin “tıbb-ı osmânî”yehıdmeti gayr-ı kâbil inkâr ve “‘ameliyât-ı cerrâhiye”, “emrâz-ı ‘umûmiye-i cerrâhiye”, kimyâ-yıma‘denî”, tahlîl-i kimyevî”, teşrîh-i marazî” gibi asâr-ı mühime-i[121]vecidiyesiterceme ve te‘lifhusûsundaiktidâr ve gayretine ve mesâ‘î-i vefîre ve ikdâmât-ı mütevâliyesine bir delîl-i aşikardır.

Ahmed Şükrü Paşa Erkân-ı Harbiye mirlivalarından olubmekteb-i harbiye-i şâhânezâretineta‘yîn buyrulmuş ve 1313 senesi hazîrânındabi‘linfisâlmakâm-ı seraskeri **Resim**(müteveffa Marko Paşa)

erkân-ı harbiyesidâ‘iresi beşinci şu‘besineme‘mûrbuyrulmuştur.

Avni Paşa Erkân-ı Harbiye mirlivalarından olub 30 Haziran 1313 târîhindemakâm-ı nezârete ve ders nezâretinde bulunan tabîb mirliva sa‘âdetlüMahmud Paşa da ders nâzırlığıyla nâzır mu‘âvininliğineta‘yîn buyrulmuşlardır. Ali Rıza Paşa Hazretleri

MehmedAvnî Paşa’nın ‘umûm erkân-ı harbiye dâ‘iresine nakliyle tıbbiye nezâreti 1316 senesi Nisanının ikinci günü irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî[122]mantûk-ı münîfivechle‘umûmmekâtib-i askeriye-i şâhâne nâzır-ı sânîsisFerîksa‘âdetlü Ali Rıza Paşa Hazretlerine tefvîz ve mekteb-i tıbbiye-i askeriye-i şâhânemüdîriyetine de

Resim (Ahmed Hilmi Paşa Hazretleri) Erkân-ı Harbiye mirlivâlarındansa‘âdetlüMehmed Zeki Paşa ta‘yîn ve nâzır mu‘âvinini de müdür-i sânilîgetahvîlbuyrulmuştur.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâneye‘â‘id şu târîhçenintahrîrindeba‘zıma‘lûmâtını‘tâsıyladerîğ...

[123]Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîs olunan fûnûn

Ders	Mu‘âllim	Mu‘âvin	
Kimyâ-yı gayrı uzvî	Bektaş Vasil Efendi		
Hikmet-i tıbbiye	Kolağası İsmail Ali Efendi	Yüzbaşı Es‘ad Feyzi Efendi	
‘İlmü‘l‘arzve‘lma‘âdin	Mirliva İbrahim Lütî Paşa		

Akâ'id-i diniye	Hacı Haşim Efendi		Birinci sene
Ceza kanûnnâme-i hümayûnu	Bahaeddin Efendi		
İlm-i ahlâk	Sa'âdetlü Mazhar Bey Efendi Hazretleri		
Nebâtât	Mirliva Ali Paşa	Kolağası Es'adŞerafeddin Efendi	İkinci sene
Kimyâ-yı'uzvî ve fenn-i ispençiyârî	Yüzbaşı Fehmi Rıza Efendi		
Fenn-i teşrih	Mirliva Mazhar Paşa	Kai'makâm İsmail Besim Bey	
Akâ'id-i diniye	Hacı Haşim Efendi		
Fransızca	Hüsni Efendi		
[124]Fenn-i teşrih	Mirliva Mazhar Paşa	Binbaşı Yusuf Rami Efendi	Üçüncü sene
Tahlîlât-ı kimyeviye	Binbaşı Ali Rıza Bey		
İlm-i hayvanât	Kol Ağası Hulusi Raşid Efendi	Yüzbaşı Hasan Efendi	
Menâfi'üla'zâ	Miralay Şakir Bey Efendi	Yüzbaşı Kemal Efendi	
'Akâ'id-i diniye	Hacı Haşim Efendi		
Fransızca	Mösyö Barel		Dördüncü sınıf
Hıfz-ı sıhhat	Ferik Ferdinand Paşa Hazretleri	Miralay Fahri Bey Efendi	
Fenn-i tedâvi ve müfredât-ı tıb	KaimakamTevfikVacid Bey	Yüzbaşı MehmedRefi' Efendi	
'Ameliyât-ı cerrahiye	Miralay Nureddin Bey Efendi	Kolağası Halid Şazi Efendi	
İlm-i insâc	Miralay Haydar Bey Efendi	Miralay Cemal Bey Efendi	
Emrâz-ı 'umûmiye	Ferik Hacı Nafiz Paşa Hazretleri	Yüzbaşı Neşet Efendi	
Fransızca	Mösyö Fever		
[125]Emrâz-ı dâhiliye ve etfâl	Ferik Feyzi Hazretleri, Kaimakam Salih Bey		
Emrâz-ı hâriciye	Mirliva Hayreddin Paşa,		

	KaimakamAhmed Fehim Bey		Beşinci ve Altıncı sene
Fenn-i kabâle ve seririyât-ı vilâdiye	Mirliva Besim Ömer Paşa, Kaimakam Zeki Bey, Binbaşı Mustafa Efendi	Kolağası İsmail Derviş Efendi	
Teşrih-i marazi	Kai'makamRıf'at Hüsameddin Bey ve Mösyö FericMolik		
Seririyât-ı izniye ve hanceriye	Mirliva Şefik Paşa, Mirliva Cevani(Covanni) Bey Efendi		
Emrâz-ı 'asabiye	Kolağası Raşid Tahsin Efendi		
Bakteriyoloji	Mirliva Hamdi Paşa		
Tıbkanûnu	Miralay Ali Rüdü Bey Efendi		
Seririyât-ı 'ayniye	KaimakamEs'ad Bey	Yüzbaşı Tevfik Efendi	
Seririyât-ı dâhiliye	Mirliva Zuirus Paşa	Miralay Celal İsmail Bey Efendi	
Seririyât-ı hâriciye Seririyât-ı mütenevvi'a-i dâhiliye Seririyât-ı mütenevvi'a-i nisâ'iyye	Ferik Cemil Paşa Hazretleri Horasanciyan Efendi Hazretleri Mirliva Besim Ömer Paşa	Kaimakam Cemil Bey Miralay Vahan Bey Efendi Kolağası İsmail Derviş Efendi	
Seririyât-ı mütenevvi'a-i 'ayniye	Mösyö Azin		
Seririyât-ı cildiye ve efrenciye	Devriniğ Paşa Hazretleri ve Ka'imakam Celal Muhtar Bey		

[126]

Mekteb-i Tıbbiye-i şâhânemu'âyenehânesinemüdâvimmu'allim ve etıbbâ

	Horasanciyan Efendi	İsmail Derviş Bey	Miralay Fahri Bey

Cuma irtesi	Hazretleri		Efendi
	Miralay Vahan Bey Efendi	İsmail Derviş Bey	Mösyö Azen
	Ka'makam Zeki Bey		
Pazar	Miralay Cemal Bey Efendi	Ka'iamakam Hafız Hilmi Bey	
	Miralay Fahri Bey Efendi	İsmail Derviş Bey	
Pazarirtesi	Mazhar Efendi	Celal Muhtar Bey	Miralay Nureddin Bey Efendi, Mustafa Efendi
	Devriniğ Paşa		
Salı	Feyzi Paşa Hazretleri	Şefik Paşa	Cevâni Bey Efendi, Mösyö Lambi ve Azin
	Neşet Efendi		
Çecharşenbe	Horasancıyan Efendi Hazretleri	Vahan Bey Efendi	Hafız Hilmi Bey, İsmail Derviş Bey
	Zeki Bey	Derviniğ Paşa, Celal Muhtar Bey	Tevfik Hasan Efendi, Mösyö Azin
	Bahaeddin efendi		
Pençşenbe	Şefik Paşa	Cevani Bey Efendi, Mösyö Lambi, Rıf'at Hüsameddin Bey	
	Cemal Bey Efendi	Hulusi Ra'if Efendi	
	Hikmet Emin Efendi	Neşet Efendi, Hikmet Emin Efendi	

[127]

Mu'âyeneyemüdâvim tımarcı, aşıcı, kâbele

	Tımarcı	Aşıcı	Kâbele
Cuma irtesi	Rıf'at Efendi	Alim Efendi, Sadberk Hanım	Kasımpaşalı Emine Hanım, Haydarlı Zeliha Hanım, Madam Mari
Pazar	“	Sabiha Hanım	Ayşe Sıdika Hanım, Madam Lize, Emine Hanım
Pazarirtesi	“	İsmail Efendi, Sadberk Hanım	Hacı Azime Hanım, Hacı Ziyetî, Ayşe Hanım, Madam Mari
Salı	“	Hristaki Efendi, Sabiha Hanım	Servet Hanım

Çeşarşenbe	“	Ahmed Efendi, Sadberk Hanım	Tevhide Hanım, Hayriye Hanım, Lutfiye Hanım
Pençşenbe	“	İsmail Efendi, Sabiha Hanım	Hacı Nesibe Hanım, Müfide Hanım, Emine Hanım

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne

Memâlik-i mahrûse-i şâhâneahâlisi öteden berüekserîsimechûlû'l efkâr ve tebâbetden bîhaber birtakım etıbbâ-yıecnebiyeyemuhtâc olageldiklerinden şu ihtiyâcât-ı vahîmiber-taraf itmek ve lisân-ı ‘Osmânî ile tahsîl-i fenn-i tabâbetitdirmekdekifir-i ‘alîyimevkî’icrâyâ koymak maksad-ı hayrmirsâdıylama’a haza hazîne-i celîleyemesârif-i kesîrehtiyâritdirmemek şartıyla mülkiye etıbbâsiyetişdirmek için bir mekteb-i tıbbiye teşkîli hakkındaki tasavvur 1282 senesi şerefsâdır olan irâde-i pâdişâhî ile imkân husûle gelmiştir.

Bunun üzerine bin iki yüz seksen üç senesi martında (mekteb-i tıbbiye-i mülkiye-i şâhâne) nâmıyla müddet-i tahsîliyesi beş sene olmak ve türkçetedrîs-i funûnidilmek üzere mekteb-i mezkûr küşâd olunmuş ve birinci sene içinmustakil bir dâ’iretahsîsidilmeyerekmekteb-i tıbbiye-i askeriye derûnunda bir mahal-i dersâneittihâzıylatedrîse başlanmış ve rağbet-i ‘umûmiyeyicelbiçünşâkirdânmekteb-i tıbbiye-i askeriye talebesinin virmeğemecbûr oldukları doktora imtihânlarından ve mektebe dâhil olan taşralularkur’adanmu’âf ve diploma alanlar rütbe-i sâlise ile taltîf ve biner gurus maaşla belediye etıbbâsita’yîn kılınmak gibi teşvîk-amîzi’lânât ile talebe celb ve kaydına ve bir tarafdantedrîs kılınacak kitâbların büyük mükâfâtlarva’diyleerbâb-ı hamıyyet tarafından tercemeidilmesinebezl-i gayret idilmiştir.

Seksan sekiz senesinde müddet-i tahsîliyenin beşinci senesi ikmâldenlere diploma virilmekle karar virilmiş iken tahsîlinnoksânî ve serîriyât(129)hastahânelerindemümâreseninlüzûmu anlaşıldığından fî 16 Cemaziel Ahir sene 287 senesi mektebnizâmnâmesizeylenneşr olunmak ve tıbbiye-i askeriyeden tahsîlce fark olmamak üzere bir sınıf daha ‘ilâvekılınubmekteb-i mezkûr talebesi gibi beş aded doktora imtihânı da taht-ı mecbûriyete konulmuş ve rağbet-i ‘umûmiyeninartdığı görüldüğünden mürâca’atidenlerdenRüşdiyeŞehâdetnâmesinihâ’iz olmayanlarla ‘ulûm-ı aliyyedentahsîl görmeyenlerin redd olunmaması için‘ulûm-ı risîl görmeyenlerin redd olunmaması için‘ulûm-ı riâziyyeve kitâbet ve coğrafya gibi i’dâdî derslerinin tedrîsinemahsûs bir de sınıf-ı i’dâdî’ilâvesiyle müddet-i tahsîliye yedi seneye iblâğ idilmiştir.

Resim: (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne / Ecole Imperiale civile de Medecine a Cadirga)

Bu esnâda Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhânede de tebâbetin lisân-ı ‘osmânî üzere tahsîli mümkün olacağı mekteb-i tıbbiye-i mülkiyenin te’sîsiyle hâsıl olan tecrübe ile meydan-ı bedâhete çıkdığından mekteb-i tıbbiye-i askeriyede de ol vech ile tahsîl olunması hakkında irâde-i pâdişâhî şeref-pîrâ-yı sudûrolmağla erbâb-ı ‘ulûmunkalbleri meserretle dolmuş ve her iki cihetdedrîs-i fûnûna isimleri ilâ ahirü’z-zamân lisân-ı hürmetle yâdesezâ olan etıbbâ-yı ‘osmânîyenin serfirâzânından bir takım zevât-ı hamîyyet-simâttarafından sarf-ı mesâ’î ile beraber tıbbın türkçetahsîli ‘aleyhinde bulunan birtakım menâfi’perestâneihraz-ı galebeye gayret idilmiştir. ... [130]mütecâvizşâkirdânın gerek mekteb-i tıbbiye-i askeriye gerek mekteb-i i’dâdî-i tıbbî derûnunda müteferrikan bulunması artık münâsib olmayarak bir mahal-i müstakilin tahsîsilüzûmuanlaşılmağlaahurkapudamekteb ve serîriyâhastahânesi olmak üzere iki da’ireinşâ ve doksan senesi oraya naklidilmiş ve sene-i mezkûre zarfında ikmâl-i tahsîl ve son sınıfı teşkîl iden yirmi beş talebe serîriyâtderslerine devâm ve doktora imtihânlarını itmâm itmekle 28 Haziranda diploma almağa muvaffak olmuşlardır.

Ba’de görülen lüzûm üzerine bir sınıf-ı ‘idâdî daha ‘ilâve ve ‘ulûm-ı aliyyetahsîline daha ziBa’de görülen lüzûm üzerine bir sınıf-ı ‘idâdî daha ‘ilâve ve ‘ulûm-ı aliyyetahsîline daha ziâde’îtinâ idilmiş ise de mu’ahharan sâye-i ma’ârifvâye-i cihândârîdetahsîlât-ı evveliyenin ikmâl maksadıyla mekâtib-i ‘aliyeyemahrec olmak üzere ma’arifnezâret-i celîlesi taht-ı idâresii’ dâdîmektebleribirleştirdiğinden mekteb-i tıbbiye-i mülkiyeden sınıf-ı i’ dâdî ayrılmışdır.

Sâye-i kemâlât vâye-i hazret-i zıll-i menândabi’l cümle ‘ulûm ve fûnûnun devre-i tekemmüle vâsıl olduğu şu zamân müs’adet-i iktirânda tıbbiye-i mülkiye-i şâhânede günden güne hisseyâbterakkîolmağlamürâca’at iden tullâbımevcûdmektebbinâ ve dâ’iresiisti’âbekâfî gelmediğinden 1310 senesinde mekteb-i tıbbiye-i mülkiye, kadirga meydanında iştirâ kılınan dâ’ire-i mahsûsiyeyenaklidilmiş ve işbu dâ’ireye ‘ilâveteninşâsına teşebbüs olunarak sâye-i velîni’met-i a’zâmîdeikmâl ve itmâm kılınan serîriyât-ı dâhiliye, hâriciye, kehâliye, efrenci ve cildiye, ezniye, hanceriye, bakteriyoloji hâne ve erbâb-ı ihtiyâciçünmu’yenehânesi gibi serîriyât-ı mütenevvi’ahastahâneleri ve müştemilât-ı sâ’iresiyle bu gün ilhak-ı Avrupa mekâtib-i tıbbiyeleri mertebesinde hâ’iznisâb ve kemâl olmuşdur.

Bidâyetküşâdındamekteb-i tıbbiye-i askeriyye mülhak olan mekteb-i mezkûr birkaç def'alarmekteb-i tıbbiye-i askeriyeden ayrılarak Maliye ve Dâhiliye ve Ma'ârifnezâretleri taht-ı idâresinevirilmiş ise de mu'ahharânnezâret-i 'ilmiyesimekteb-i tıbbiye-i askeriyede kalarak nezâretidâresiMa'ârifNezâret-i celîlesinetevdî'kılınmıştır.

Bir aralık 'ulûm-ı hekimiyeye ve fûnûn-ı tıbbiye tahsîlindelüzûmuderhâz olan...
[131]idenlerden ikişer mecdiye duhûliye ve diploma alanlardan beşer lira diploma harcı alınması tensîb olunarak mekteb-i mezkûre bir menbağ-ı vâridâtte'mîn edilmiş ve çend sene zarfında bir hayli akçe tedârik olunmuş ise de bi'lahere şu usûl terk edilmiştir.

Mekteb-i mezkûreelyevmduhûlidecekkâkirdmekâtib-i i'dâdiyeshâdetnâmesinihâ'iz olmak veyâhûd o derece ma'lûmâtı bulunduğunu bi'limtihânisbât itmek lâzım gelir; bu vech ile duhûl idenler altı sene müddet-i tahsîl-i tebâbetde bulunurlar. Mektebin bidâyet-i küşâdından biraz sonra eczâcılık tahsîlini arzu idenlerdekabûlidilerek üç sene müddet-i tahsilden sonra kendilerine diploma virilmiş ve elhâletü haza usûl-i mezkûrerî'âyetidilmekdebulunmuştur. Ancak bunlar içinRüşdiyeŞehâdetnâmesiveyâhûd o derece ma'lûmâtihâ'iz bulunmak mektebe duhûliçünkâfi'add olunur.Mekteb-i mezkûrdan, 1290 senesinden 1316 sene-i rûmîyesine kadar yirmi altı sene zarfında 323 tabîb ile 501 eczâcî diploma almıştır. Elyevmmevcûd olan şâkirdânın adedi 589'dur. Bunlardan (251)i tebâbet ve (338)i Tahsîli ile meşgûldür. Tıb talebesini teşkîl iden mikdârın (144) adedimüslim, (107) adedi gayr-ı müslimdir ki bunlardan (80)i isevî ve (27)si musevîdir. Eczâcî talebesini teşkîl iden mikdârın (141) müslim, (172) si isevî, (25)i musevîdir.

Mekteb-i mezkûrda tedrîs olunan 'ulûm ve fûnûn ile mu'allim ve mu'âvinlerinesâmîsicedvel-i atîdegösterilmiştir.

[132-133] **Resim:** (Hamidiye EtfâlHastahâne-i 'âlîsinin manzara-i 'umûmiyesiHopitaldesenfantsmalades "Hamidie")

[134]Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhânedetedrîs olunan fûnûn

'Ulûm ve fûnûn	Mu'allimîn	Mu'âvîn	Birinci Sene
Hikmet-i tabi'iyeye	Fütüvvetlü İsmail Ali Efendi	Fütüvvetlü Ömer Reşad Efendi	
Kimyâ-yı gayr-ı uzvî	İzzetlü Nişan Efendi	İzzetlü Arif Bey	
'İlmü'l arz ve' ma'âdin	Sa'âdetlü İbrahim Lutfî Paşa	FütüvvetlüAhmed Müştak Efendi	

‘İlm-i fıkıh	Faziletli Mehmed Efendi		
Kitâbet	İzzetli Nihad Bey		
Lisân-ı Fransevî	Ref’atlı Hunter Simon ve Eramon Efendiler		
‘İlm-i teşrîh	Ref’atlı Yusuf Rami Efendi	Ref’atlı Ferid Bey	
‘İlm-i nebâtât	Sa’âdetli Hacı Ali Paşa	Fütüvvetli Es’ad Şerafeddin Efendi	
Kimyâ-yı uzvî ve fenn-i ispençiyârî	İzzetli Ali Rıza Bey	Oseb Efendi	İkinci sene
Kitâbet	İzzetli Nihad Bey		
‘İlm-i fıkıh	Faziletli Mehmed Efendi		
Lisân-ı Fransavî	‘İzzetli Tefvîk Daniş Bey Efendi		
[135] İlm-i teşrîh	Sa’âdetli Mazhar Paşa	İzzetli İsmail Besim Bey	
Fiziyooloji	Sa’âdetli Behcet Paşa	Ref’atlı Talha Efendi	
‘İlm-i hayvanât	İzzetli Ahmed İhsan Efendi		
Tahlîlât-ı kimyevî	İzzetli Ali Rıza Bey ve Arif Bey ve Nişan Efendi		Üçüncü sene
Kitâbet	Fütüvvetli Vahid Bey		
‘İlm-i fıkıh	Faziletli Mehmed Efendi		
Lisân-ı Fransevî	Ref’atlı Hristo Foridi Efendi		
Emrâz-ı ‘umûmiye	Sa’âdetli Nafiz Paşa Hazretleri	İzzetli Sadık Bey	
Müfredât-ı tıb	Sa’âdetli Anderyadis Efendi	Ref’atlı Sürur Bey	

Hıfz-ı sıhhat	Sa'âdetlü İlyas Matar Efendi Hazretleri	İzzetlü Yusuf Ziya Bey Efendi	Dördüncü sene
'Ameliyât-ı cerrâhiye	Sa'âdetlü Hayreddin Paşa	İzzetlüGalib Hakkı Efendi	
'İlm-i insâc	İzzetlü Haydar Bey Efendi	Fütüvvetlü İsmail Derviş Efendi	
[136] Emrâz-ı dâhiliye	İzzetlü Salih Bey	İzzetlüAhmed Necati Bey	Beşinci sene
Emrâz-ı hâriciye	İzzetlüAhmed Fehim Efendi	Sa'âdetlü Derviş Bey Efendi	
Fenn-i kabâle	Sa'âdetlü Mustafa Münif Paşa	Sa'âdetlü Memduh Bey Efendi Hazretleri	
Emrâz-ı asabiye	Sa'âdetlü Derviş Bey Efendi		
Teşrih-i marazî	İzzetlüRıf'at Bey	İzzetlü İzzet Bey	
Bakteriyoloji	Sa'âdetlü Hamdi Paşa	Fütüvvetlü Refik Efendi	
Serîriyât-ı dâhiliye	Sa'âdetlü Feyzi Paşa Hazretleri	Ref'atlı Rıza Nuri Bey	
Serîriyât-ı hâriciye	İzzetlü Nureddin Bey Efendi	Sa'âdetlü Mustafa Münif Paşa	
Serîriyât-ı kehâliye	Sa'âdetlüBehcet Paşa		
Serîriyât-ı hanceriye ve ezniye	Sa'âdetlü Şefik Paşa		
Serîriyât-ı cildiye ve efrenciye	İzzetlüCelaledin Muhtar Bey		
'İm-i 'akâ'id	FaziletlüMehmed Efendi		
Tıbkanûnu	İzzetlü Ali Rüşdü Bey Efendi	Ref'atlı Esad Bey	
Emrâz-ı dâhiliye,			

hâriciye			Altıncı sene
Serîriyât-ı dâhiliye, hâriciye, kehâliye, efrenciye ve cildiye, hanceriye ve ezniye			
Emrâz-ı etfâl	İzzetlü Salih Bey		
Medvât-ı sıhhiye	İzzetlü Fahri Bey Efendi		

[137]Sâye-i merhametvâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîdemek-ı mezkûr mu'âyenehânesinemürâca'at iden hastakânitedâvî iden etıbbânınesâmisiyleveym-i mu'âyenelerininimübeyyincevdeldir.

Eyyâm	Etıbbâ	Cerrâh	Kâbele
Cumairtesi	Sa'âdetlü Feyzullah Paşa Hazretleri	Ref'atlı Rıza Bey	Şakir Efendi Şadiya Hanım
Pazarirtesi	Sa'âdetlü Feyzullah Paşa Hazretleri	İzzetlü Nureddin Bey Efendi ve ref'atlı Rıza Nuri Bey	Şakir Efendi Hacı Hanım
Salı	Sa'âdetlü Memduh Paşa Hazretleri	İzzetlüAhmed İhsan Efendi	Şakir Efendi Şadiye Hanım
Çeharşenbe	Sa'âdetlü Derviş Bey Efendi	Fütüvvetlü İsmail Derviş Bey	Şakir Efendi Hacı Hanım
Pençşenbe	Sa'âdetlü Mustafa Münif Paşa	İzzetlü Arif Bey	Şakir Efendi Şadiye Hanım

[138] Resim (Çiçek resmi)

Cülûs-ı MeyâminMe'nûs Hazret-i Hilâfet-penâhîden biri memâlik-i şâhânedevukûagelenTekakkıyât-ı TıbbiyeveMü'essesât-ı Sıhhiye

'Osmanlılarınmebdâ'-i refâh ve sa'âdeti olan cülûs-ı meyâminme'nûs-ı hilâfet-penâhiden biri memâlik-i mahrûse-i şâhânelindemeşhûd-dîde-i şükrân olan lâya'd ve lâyihası asâr-ı terakkıyât-ı fenniye ve mü'essesât-ı hayriyemeyânında hıfz-ı sıhha-i

‘umûmiye ve terakkiyât-ı tıbbiye-i ‘osmâniye bugün pel‘alâ bir mevki‘i ve mertebeyi ihrazetlemiştir ki ziynet-bahşlisân ve cenân olan bu muvaffâkiyâtın derece-i kadr ve ehemmiyeti inzâr-ı kara‘in-i kirâma arzı tahdîs-i ni‘met ile îfâ-yı hıdmete vesîle‘add eyledik.

Fünûn-ı tıbbiye’nin tevsi‘-i dâ‘ire-i hazakat eylemesi ve hıfz-ı sıhhat emr-i mühimminneşr ve ta‘mîmimaksad-ı ‘âlisini her zaman pîş-i nigâh-ı merhamet ve şefkat-ı seniyyelerindende vîr buyurmayan zât-ı lokmân-ı sîret-i hazret-i şehriyârîleri taht-ı ‘âlî baht-ı osmâniye şeref-bahşazze ve iclâl oldukları yevm-i mes‘ûdden beri tebaa ve zîr-i destân-ı sadakat-nişânlarının sıhhat ve ‘afiyetlerinin vikâye ve idâmesi(139) içü tedâbîr-i mukteziye ve mü‘essereyi ittihâz ve icrâdan bir an hâlî kalmamışlardır.

Ruh-ı cesîm-i devlete ve vücûd-ı pâk-ı ümmete tâze bir hayât bahş eylemek emniye-i müşfikânesiyle terakkiyât-ı tıbbiye’ye bezl-i ‘inâyet ve erzâni-i ‘âtufet buyurduklarından ‘ahdgüzîn-i hilâfet-penâhîlerindesâha- arâ-yı husûl olan icrâ‘at-ı mütetâbî‘ayta‘dâidecek olsak birkaç cild doldurmak lâzım gelir.

“El‘alem-i ‘alimân” ser ‘âlî-i mukaddesine mazhar olan fûnûn-ı celîle-i tıbbiye’nin memâlik-i mahrûse-i şâhânelerinde esbâb-ı terakkîsini istikmâl zımnında tedrîsâta fevka‘al‘âde ehemmiyet virilerek mekâtib-i tıbbiye’ce bir çok ıslâhât ve tekemmülât icrâ edildiği ve bu sâyede mekteb-i tıbbiye-i askeriye ve mülkiyede meşhûd basıra-i iftihâr ve mübâhât olan intizâm ve terakkî hakikaten şâyân-ı takdîr bir dereceye vardığı gibi Dersa‘âdet ve vilâyât-ı şâhânenin ahvâl-i sıhhiyesi hakkında tahkîkât icrâsı vahidânkerdesârî ve müsteavlî bir hastalık zuhûrunda indifâ‘î esbâbının müzâkeresiyle ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i fenniye ve tahfiziyyenin tebliğ ve ihtârı ile mükellef bir “meclis-i sıhhiye-i ‘umûmiye” teşkîl ve gümrüklere vürûd iden ve dâhilde fûruhtidilen me‘klât ve meşrûbâtın tahlîli ve eczâ-yı tıbbiye ve mevâd-ı sâ‘irenin ta‘yîn mâhiyeti için de bir “kimyâhâne” te‘sis buyrulmuştur.

1302 senesinde, o zamana kadar ‘ilâc ve devâsı bulunamamış olan “kuduz” illet-i müdhişesinin (Pastör) tarafından aşî ile tedâvisi keşf edildiğimesmû‘-ı ‘âlî-i hazret-i pâdişâhî buyrulunca bu bâbda Paris‘de te‘sis kılınacak “ Darü‘l‘amelîyât”ın emr-i inşâsına medârolmak üzere ihsân buyrulan meblağı ve mesâ‘î ve ikdâmât-ı mütevâlîye ve keşfiyât-ı mühimme-i adîdesiyle cümle erbâb-ı fennî kendisine minnetdâr bırakan Pastör‘eli-eclî‘t-teşvîk ve‘t-taltîfî‘tâ buyrulan nişân-ı ‘âlîyibi‘z-zâttelîm eylemek ve şu usûl-i tedâvîyi tahsîl itmek üzere serfîriyât-ı dâhiliye mu‘âllimimîrlivâsa‘âdetlü Züirus Paşa’nın riyâsetinde mu‘âllim‘ilm-i hayvanât miralay merhûm Hüseyin Remzi Bey‘le baytar kâ‘imakamlarından Hüsnü Bey‘den mürekkeb bir hey‘et-i tıbbiye i‘zâm olunmuş ve

hey'etin'avdetindeZuirus[140] paşanın himemât-ı ciddiyesi semeresi olarak bir "dâ'i'lkelptedâvihânesi" ve Hüseyin Remzi Bey merhûmunikdâmât-ı mütevâliyesi ile Çiçek 'illetinekarşu buzağı aşısı istihsâliiçün bir "telkîhhâne-i şâhâne" te'sîs buyrulmuş ve bu vechle bugün sâye-i merâhimvâye-i hazret-i pâdişâhîde bir birtarafdan kuduz gibi bir maraz-ı müdhişinte'sîriyle bir mevt-i hüvelnâkdan halâs kâbil olduğu gibi diğer cihetdenistihsâl kılınan "buzağı aşısı" sâyesinde bunceetfâl-i memlketbırakdığıasârı ile çirkinliği kadar telkîh olunanlar bir buçuk milyonu mütecâvizdir. Vilâyât-ı şâhâne-i ba'îdeye sevk idilegelmekde olan aşı tüplerinin harâret ve esbâb-ı sâ'irete'sîriyle kuvve-i mülhakalaritenâkısıtdığı nazar-ı dikkate alınmağla şimdilik Mekke-i Mükerreme, Basra ve Bağdad, San'âda birer "telkîhhâne-i şâhâne" te'sîs buyrulduğu gibi vilâyât-ı sâirede de telkîhhânelerküşâdı ve kuduz hayvanât tarafından ısırılub gönderilenlerden ba'zıları memleketlerinin ba'diyetindennâşi İstanbul'a pek geç vâsılovmakda ve bu hâlde ise maraz hemân gayr-ı kâbiledâvî bir şeklalmakda bulunduğu cihetler Ordu-yıHümâyûnlar merkezlerinde etıbbâ-yı askeriye-i mütehassısa ma'rifetiyle birer dâ'i'lkelptedâvihânelerite'sîskarârgirolmuşdur.

1890 sene-i milâdisinde Berlin'de mu'allim (Koh) un "Tüberkolin" nâm madde-i mü'essereyi, binâen aleyh verem hastalığının (zannidildiğivechle) çâre-i indifâ'ınikeşfitdiğişâyi' olur olmaz sâye-i 'ulviyetgâyesiemvâr-ı şefkat ile tahmîr ve her zerre-i zamîr-i hümâyûn bir başka şems-i merhamet ile ... bulunan pâdişâhımız efendimiz hazretleri madde-i mezkûreninte'sîrât-ı şifâbahşâsınamuttali' olmak üzere der'akab Doktor Horasancıyan Efendi Hazretleriyle Doktor Fayzi Paşa Hazretlerinden ve Doktor Miralay merhûmNa'im Bey'le Doktor Doriniğ Paşa'dan mürekkeb bir hey'et-i tıbbiye i'zâm ve mu'allim-i mezkûremesâ'i-i fenniye ve ikdâmât-ı mütevâliyesinemükâfâtennişân-ı 'âlî-i 'osmânîihsân buyurmuşlardır.

[141] Cenâb-ı hâfız-ı hakîkî tekerrüründen muhâfaza buyursun, son def'a olarak dehşetnümâ-yızuhûr olan kolera 'illet-i mahûfe-i zâ'ilesiesnâsındaeb-i işfakımızpâdişâh-ı akdesimiz efendimiz hazretleri bilâifâte-i vakt-i şehremânet-i celîlesiriyâsetinde ve merkez-i emânetdeetıbbâ-yı'osmâniye ve ecnebiyedenmuhallit bir sıhhiye komisyonunun teşkîli ile vekâyi'-i meşkûkeninteşhîsiçün Avrupa fenn-i mikrob'alimlerindenmünâsibinin celbini ve devâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesi nâmındaseksan yüz kadar tabîbinnasb ve ta'yîninifermân buyurmuşlardır. Bermuceb-i emr u fermân hazret-i veli ni'mî Fransa'da Pastördârü'lameliyâtımu'âvinlerinden Mösyö (Şantems) celb olunmuş ve mümâileyh bir (bakteriyolojihâne) te'sîsi hakkında virdiği rapor nazr-ı dikkat ve ehemmiyete alınmağla

evvelâ mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeyruca bir mahal inşâ olunmuş ve bi'laheredahâvâsi' olmak üzere Nişantaşı'nda büyücek bir hâneisticârıyla bakteriyolojihânenin oraya nakline irâde-i merâhim'âmade-i hazret-i şehriyârî şeref-sâdır olmuştur.

Şehremânetinde müteşekkil sıhhiye komisyonunun nezâretinde olmak üzere her dâ'ire-i belediyede birer hey'et-i sıhhiye mevcûddur; bunlar dâ'ireleridâhilinde ahvâl-i sıhhiyeyi hüsn-i muhâfazayasa'î ve gayret eyler; vefiyâtınba'de'lmü'âyene defnine ruhsat i'tâsı ve marazânınmu'âyene ve tedâvisi ve mugâyir sıhhat-i 'umûmiyeolan hâlâtınmen' ve ref'i cümle-i vezâ'iflerindendir. Bunların icrâ'at-ı sıhhiyelerini teftîş itmek üzere bir müfettiş-i 'umûmî ve beş aded sıhhiye müfettişi vardır.Emrâz-ı sâriyeninzuhûr ve sirâyetine, intikâl ve intişârına en mü'esser bir mani'a olduğu memâlik-i mütemeddedefennen tahakkuk iderek'umûmenkabûl olunan "techizhâne"lerDersa'âdet'de üç mevkî'de, Gedik Paşa, Tophâne ve Üsküdar'da inşâ ve te'sîs idilmiş ve gerek eşyâ-yımelvûseninsûret-i tahayyir ve tathîri gerekse etıbbânın'ilel-i sâriye vukû'undadevâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesine ihbârındakimecbûriyeti bir nizâmnâme-i mahsûs ile irâ'e ve te'yîd olunmuştur.

Pastördârü'l'ameliyâtında ihtisâs kesb eylemiş olan mu'allimNikol'un taht-ı idâresinemevdû'bakteriyolojihânede bir çok tecârüb-i fenniye ve tatbikat-ı 'ameliyeicrâidilmekde olduğu gibi pençe-i zehrbî-emânıylahalkûm ve hancere-i etfâle bir sûret-i müdhîşedesûletleşu'le-i hayatlarını itfâ iden kuş...

[142] Resim (Sâye-i merâhimvâye-i hazret-i pâdişâhîde Gedik Paşa'da inşâ olunan Tahattirhâne(?)nin manzara-i hâriciyesi)

[143] yakında keşf olunan serumdan etfâl-i vatanınhissemend'afiyet olmaları maksad-ı hayr-ı mirşadhümâyûnlarıbulunmağlader'akab mezkûr serumun istihzarına başlanmışdır. Bugün mezkûr bakteriyolojihânededifteri serumundan başka veba-i bakri serumu da istihzâridilmekde ve bir çok hurdebini, bateriyolojikmu'âyenelericrâolunmakda ve ikdâmât ve mesâ'i-i mütevâliyesi bihakkın şâyân-ı zikrolan mu'allimNikol'un halka-i tedrisinden geçmiş bir çok erbâb-ı istisâsımızbulunmakdâdır.Veba'illetinmüdâfa'ası zımnında ihtisâliemr u fermân buyrulan serumun istihzârıçün şimdiki 'ameliyathânenin'adem-i vüs'atinebinâ'en Şişli'de emlâk-ı hümâyûndan olan bir tarafı süvârikarakolhâne-i hümâyûnu ve diğer tarafı maşatlık ve Rusya Hastahânesi ve iki tarafı tarik-i 'amm ile mahdûd arsanın "Veba serumu 'ameliyâthânesi" inşâ kılınmak üzere bakteriyolojihâne-i şâhânenâmınaihsânbuyrulmuştur.

Resim(Darul aceze) (Asile despauvres)

Fünûn-ı tıbbiye ve husûsât-ı sıhhiyeye bezl-i 'inâyet ve erzâni-i atûfet buyuran velî ni'metimizpâdişâhımız efendimiz hazretleri Avrupacepyder pey vukû'agelmekde olan terakkiyât-ı fenniye ve sıhhiyeden bi'listifâzâ memalik-i mahrûse-i şâhânelerini de müstefîd eylemek maksad-ı 'âlîsiyle Roma (1885), Viyana (1887), Kopenhak, Paris (1888), Liyon ,(Londra (1891), Viyana ve ...[144] Roma ve Liyon (1894), Moskova, (1897) Venedik (1897) , Berlin, Madrid (1898), Napoli (1900) şehirlerinde etıbbâ-yımeşhûre ve hükemâ-yıma'rûfedenmürekkebin'ikâd iden konferelere murahhaslar ta'yîn ve izâm buyurmuşlardır.

Memâlik-i mahrûse-i şâhânelerininemrâz-ı müstevliyeninsirâyet ve muzırretindenvikâye ve muhafazası ve Avrupa kıt'asınabi'lintişârıkâ'hasâr ve mazâr eylememesi maksad-ı hayr-ı mîrsadıylatedâbîr-i fenniye-i mukteziyeyi düvel-i mütehâbbe murahhaslarıyla müştereken müzâkere itmek üzere te'sîs buyrulmuş olan "Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye" mazhar olduğu müsâ'idâtmerâhim-i gayet hazret-i velîni'met-i i'zâmı sâyesinde lâzım gelen mevâki'deusûl-i cedide-i fenniyyetevfikân bir hayli tahfuzhânelerte'sîs ve inşâidilerekteba'-i vezir-i destân-ı mülûkânelerininve'l hâsıl kâffe-i efrâd-ı beşerin selâmet veistirâhatleriesbâbı bihakkın istihsâl ve istikmâlbuyrulmuşdur. Zaman su'ud-ı iktirân-ı cenâb-ı hilâfetpenâhîdete'sîs ve ıslâholunan sâlihiyye (Basra), Kamran, Ebu Suud, Tur, Beyrut, Kalazumen, İstrapolya, Kavak Sinob,Zifçe, Cisri Mustafa Paşa, Avlonya, Yumurtalık, ve İran hududunda Hankin, Bayezidvesâ'irtahaffuzhânelerin derce-i mükemmeliyeti cidden şâyân-ı şükr ve mehemmeddir(?). Mezkûr tehaffuzhânelerinhemân kâffesinde dezenfeksiyon içünetovlar, tefrik ve tefrîd-i marazâiçün barakalar bulunduğu gibi haccâc ve seyyâhînin te'mîn-i istirahatiiçün lâzım gelen vesâ'itin kâffesi bâ-husûs hâlis ve sâf su tedârik ve tehiyyeidilmiştir.Tahaffuzhânelerin en ehemmiyetlisi kamranolub 6000 haccâc-ı kiramın ikametine müsâ'id derecededir. Ba'deSinobtahaffuzhânesi gelir ki 3000 kişiyi istî'âbidebilir.

Tebaa-yısâdıkâ-i mülûkânelerinin te'mîn-i sıhhat ve selâmeti nezd-i merâhim-i vefd-i hazret-i hilâfet-penâhîlerindebigâyetmatlûb ve mültezim olduğu cihetle Anadolu-i şâhâneninba'zımevâki'inde hususiyle Kastamonu vilâyetinde hükümfermâolub'anasır-ı islâmî ve 'Osmâniyenin sıhhatini ihlâl ve evlâd ve ihfâdaintikâliderek tekessür-i nüfus, servet-i memleket nokta-i nazarından fevka'l'âdehâ'iz ehemmiyet olan ve günden güne dâ'ire-i sirâyet ve taharrisi tevsî'amüsta'id[145] bulunan " dâ'i'lfirenc" gibi bir maraz-ı hatırnâkınınhâsı zımnında mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeemrâz-ı cildiye ve efrenciyemu'âllimisa'âdetlûDoriniğ Paşa'nın taht-ı nezâretinde bir komisyon i'zâm

buyrulmuş ve lâzım gelen tedâbir-i ciddiye ittihazıyla beraber Sinob, Bolu, İnebolu, Kastamonu hastahâneleri

Resim (Sinobda frengi hastahânesiL' Hopitaldessyphilitiques a Sinops)

Tevsî'ânıslâh idilmiş ve Çankırı, Ereğli, Bartın, Düzce, Hayde'de yeniden husûsiya'ni maraz mezkûre mahsus hastahânelerinşâsıkarargîrolmuşdur. [146]mirât-ı insâniyeve mü'essesât-ı sıhhiyeden “Darü'l'aceze” insâniyet bâkî kaldıkça nâm-ı mukaddes pâdişâhîninarâyîş-i elsine-i tebcil ve ta'zîm olmasına hıdmetidecek ve evâze-i istimdâdınakarşu bir sadâ-yı mürüvvet işitmek ihtimâli olmayan biçâregâne bir “Dârü'lemân” vazife-i mukaddesesinigörecekdir. Zaman-ı merâhim-i münşâlarındarekz olunan bu “heykel-i insâniyet” şefkat ve mürüvvet-i şâhâneye en büyük bir delildir.

İşfâk ve merâhim-i celîle-i hazret-i hilâfet-penâhînin bir delil-i mücessemîdeletâfet-i mevkî'yyesi, ceyâdet-i hevâsı, tarz-ı inşâsı ile cihânın birinci derecede bir dârüs-sıhha-i etfâli olan “Hamidiye Etfâl” hastahânesidir.

Ümîd-i istikbâl olan etfâlin sıhhati sa'âdet-i aileye bir sebep-i aslî, terbiye-i esâsiye ve müktesebât-ı nâfi'aiçün mühim bir vasıta, satvet ve iktidâr-ı memleketi emîn bir kâfil olduğunu nazar-ı dikkat-i hümâyûnlarındandevr buyurmayan veli ni'metimizpâdişâhımız efendimiz hazretleri fukarâ-yiahâli ve 'aceze-i ümmetin iskân ve infâkiçün'te'sîs buyurdukları “Dârü'l'aceze” gibi bir mülcâ'-ı 'âlinin bâlâ-yı bâbına yazılan târîhin hutut-ı zerrîni daha kurumadan yine Şişli civârındaterakkiyât-ı tıbbiye-i ahîreye ve en son tertîbât ve ihtirâ'ât-ı fenniyeeye muvafık ve her tarafı bağçe ve çam ağaçlarıyla muhât bir binâ-ı 'âlî vücuda getirmişlerdir. Her suretle sıyânet ve himâyete lâyık olan etfâl-i marziyeyi pençe-i bî-emân marazdan kurtarmak insâniyetin bir vazife-i akdesi, fariza-i zimmeti iken işbu binâ-i 'âlî ve mukaddesin inşasından mukaddem fukâra-yietfâl-i ümmet bir melcâ-i ve penâh bulamayarak sefâletlepûyân ve envâ'î'ilel ve iskâm içinde nâlekâr ve perişân idi. “Hamidiye-i etfâl” hastahânesinin memlekete itdiğihıdmeti derk ve takdir eylemek için cülûs-ı hümâyûn hazret-i hilâfet-penâhîyevm-i mes'ûdundahastahâneidâresi tarafından neşr olunan istatistik risâlesine imâle-i nazar-ı kâfidir. Üçy yüz on beş senesinde dokuz ay zarfında hastahâne de üç yüz on çocuk yatırılıubtedâviidildiği ve mu'âyenehâneyemürâca'atlaetıbbâ-yı mütchassısa tarafından mu'âyeneleriicrâ ve sadıka-i 'âfiyetcenâb-ı hilâfet-penâhî olmak üzere 'ilâcları'ta olunan maraza-yietfâl yedi bin yedi yüz râddesinde olduğu gibi üç yüz on [147]...yatırılıubtedâvı idilmiş ve mu'âyenehâneyemürâca'at ile ilâcları meccanen virilenlere yedi bin üç yüz râddesinigeçmiştir. Erkâmdan daha mukni' ne delil olabilür?

Pâdişâh bu ‘âlîsîret ve şehinşâh-ı felâtunfikret efendimiz hazretleri memalik-i garbiyedefünûn-ı tıbbiye ve sıhhiyenin vâsıl olduğu mertebe-i kemâlden memalik-i şâhânelerini de hisse mend eylemek ve dahâ doğrusu tebâbet-i ‘Osmaniyeyitebâbet-i garbiye kadar vâdi-i terakkide ileri götürmek için‘ulûm-ı tıbbiyenin ta‘lîm ve tedrisi dakika-i mu‘tenâ bahasına ve elyevmmekteb-i tıbbiye-i şâhâneittihâz kılınan kışlanın kifâyetsizliği ile beraber bu fenn-i celîlül’lkadr ile nisbetsizliğine‘atf-ı nazâr-ı ehemmiyet buyurdıklarından hemân Haydarpaşa sırtları üzerinde terakkiyât-ı hâzıraya muvafık bir mekteb vücuda getirülmesi hakkında irâde-ihikmet‘âde-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-sâdır olmuş idi. Lisân-ı tirânedâr-ı edebin bir havz-ı behşeti diye telkîitdiğimermereye nâzır olan bu binâ-yı‘âlinininşâatı günden güne artan mesâ‘î-i vefîre ve himemat cüziyle terakkîeylemekde olduğu gibi bahri nâzır olan cebhesinemüte‘âllikaksâm-ı hâriciye cülûs-ı hümâyûn hazret-i pâdişâhîyevm-i mes‘ûdundeteyemmünen ve tebrikenikmâlkılınmıştır.

Ma‘ateferru‘ât elli bin zirâ‘mi‘mârîterbi‘inde bir satıh üzerinde üç yüz bin liraya karîb bir masrafla meydana gelmekte olan bu binanın vüs‘at ve cesâmetinisbetindehâ‘izmetânet ve resanet olmasına ve ‘arab tarz mi‘mârısının en zarîf eşkâlini irâ‘e eyleyecek bir sûret-i dilnişindeinşâidilmesinefevka‘l‘âde sarf-ı dikkat ve himmet olunmaktadır. Mektebin kara cihetine musâdîf olan cebhesi bilecek ve herkedesûret-i mahsûsacelbitirilen kırmızı ve mâ‘isumâkî taşlarla gayet nazar rübâ(?) bir tarzda inşâidilmektedir. Müte‘addiddershâne ve dersâneleryânındausûl-i müstahsine-i tedrîsiyyeden olarak mütenevvi‘labaratuvvarları, mükemmel bir teşrîhhâne ve hamamı ve her nev‘ mükemmeliyeti hâ‘iz olan bu binâ-yı‘âlininihtîşâmât-ı lâzîmesinden olmak üzere kara cihetinde şu‘ubât-ı muhtelif-i tıbbiye mahsus otuz pavillyona‘niserîriyâthastahâneleri vardır ki bunların on üçü...[148]idilecektir. Sâhilde mükemmel bir rıhtım inşâ idilmiş ve mektebin önündeki geniş meydan muntazam bir nebâtâtbağçesine tahavvül ve ifrâğidilmek üzere ihzârolunmakdabulunmuştur.

Mekteb-i tıbbiye-i şâhâneninislâh ve ikmâl-i tedrîsâtıyla memalik-i ecnebiyedeitmâm-ı ma‘lûmâtaistiğnâ-bahş olacak bir surete vaz‘ı zımnında Almanya’da (Bon) dârü’lfünûn-ı tıbbiyesinden Mösyö (Reyder) nâmında bir mu‘âllimcelb idilmiş ve Gülhâne‘devâki‘ eski rüşdiye-i askeriye binasının hastahâne hâline tahvili ve tıbbiye-i şâhânedenneş‘et iden etıbbaya tatbîkât-ı ‘âmeliyeiçünmekteb ittihâzıyla mu‘allim-i müşârûnileyhin‘uhde-i ehliyet ve idâresinetevdî‘î ve kendisinin “Gülhâneserîriyâthastahânesimu‘allim ve müdürî” ve “mekteb-i tıbbiye-i şâhâne müfettişi” ‘unvânıylatevsîmihusûsunairâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhîşerefsânihbuyrulmuştur.

Bugün GülhânehastahânesiReyder Efendi Hazretlerinin fa'âliyeti ve masraf husûsundaidilen fedakârlık ve ta'yîn olunan müteferrika sâyesinde Avrupa hastahâneleri derecesinde muntazam ve terakkiyât-ı tıbbiye nokta-i nazarından pek mükemmeldir.

Sâye-i merâhimvâye-i cenâb-ı pâdişâhîde gerek payitaht-ı saltanat-ı seniyyede gerekse vilâyât-ı şâhâne de yeniden bir çokemâkin-i sıhhiye te'sîs ve inşâ ve mevcûd olanların bir çoğu da tevsî'ânta'mîr ve ihyâidilmiştir. Emâkin-i sıhhiye-i askeriyeden en birincisi Beşiktaş ve Ortaköy'e hâkim tepeler üzerinde ...-i hümâyûn-ı mülûkânedeninşâ olunan on üç pavillon“ YıldızHastahânesi”dir. Yataklara varıncaya kadar tekmîl-i teferru'âtı Almanya'dan celb ve (zükûr) usulünce inşâ olunan ve iki yüz hasta isti'âb iden bu barakalar on sa'at zarfında kurulubtekrârsökülebilir.

Eyüb cihetinde iplikhâne de yeniden ve pek iyü bir modelde bir hastahâneinşâidildiği un gibi Zeytunburnu ve Humbarahânehastahâneleritevsî'ânta'mîr ve ıslâholunmuştur.

İşgâl eylediği arsanın kıymeti müstesnâ olmak üzere altı bin lira ...

[149]Resim (Konyada Hamidiye HastahânesiL'Hopitaldespauvres a Konien)

[150]Resim (Dedeâğaç'da “Fere” İlçesiLesBainsthermaux de Fere pres de Dedeagatch.)

[151] olan “Haseki Nisa Hastahânesi” cümle-i ..rât-ı seniyye ve hayrât-ı hüsne-i hazret-i pâdişâhîdendir.

Vilâyât-ı şâhâne de pek çok hastaneler inşâidilmiştir. Selanik hastanesinde terakkiyât-ı tıbbiye-i ahireyetevfîkân bir “bakteriyolojihâne” ve şehre idhâlidilenme'kûlât ve meşrûbât ve eczâ-yı tıbbiye vesâirenintahlîline hâdim bir “kimyâhâne” te'sîsolunmuştur. Edirne de ve Yemen'de altıyüzhasta istî'âbidecek derecede hastaneler meydana getirülmüştür.

Şam-ı Şerîf'de her dürlülevâzım-ı sıhhiye ve fenniyyehâvîolubnâm-ı 'âlî-i hazret-i hilâfet-penâhîyenisbetle “Hamidiye” tevsîmidilengâyet mükemmel bir hastahâneinşâidildiği gibi İzmir'de, Manastır'da, Yanya'da , Erzincan'da, Hereke'de, Malatya'da, Taşlıca'da, Dedeâğaç'da, Kastamonu'da ve mevâki'-i sâ'ire de muntazam şifâhâneler meydana getirülmüştür.

Konya'da vâlî-i 'âlî kadar devletlüFerid Paşa Hazretlerinin ahiren te'sîsine muvaffak oldukları Gurebâ hastanesi pek çok muhtâcîninizdırâbâtımtahfif ile da'vet-i hayriye-i hazret-i pâdişâhîyevesîleolmaktadır.

Cema'at-i muhtelif tarafından idâre olunan hastanelere idileni'ânâtşâyân-ı zıkr ve inbâdır; ihsân-ı hazret-i velîyü'nî' mî olmak üzere Balıklı'dakâ'in Rum hastanesine günde

yetmiş beş kıyye ekmek ve elli kıyye et gönderildiği gibi Yedikule’de vâki’ Ermeni hastanesine de günde altı yüz kıyye ekmek, yüz elli kıyye et ve mâh-ı bimâh 10,300 guruşirsâlolunmaktadır.

Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye’de tebaa-yıecnebiyeyeâ’idte’sîs olunan hastaneler hakkında da izhâr buyrulan müsâ’idât-ı mahsûsa-i cenâb-ı pâdişâhîayrucaşâyân-ı tezkârdır. Dersa’âdetahâlîsinin susuzluk yüzünden çektiği müşkülât ve bir çokemrâzın sular vâsıtasıyla sirâyetitdiği hakkındaki tedkîkât ve mülâhezâtbi’l hassa pâdişâh-ı akdes ve ehramımız efendimiz hazretlerinin nazar-ı dikkat ve merhamet-i hümâyûnlarınıcelb itmiş olmasıyla mevcûd su bend ve kemerlerinin usûl-i fenniyesinetevfikânıslâh ve ta’mîriesbâbınınistikmâli

[160’a kadar sayfalar eksiktir]

[160]Resim (*Şam-ı Şerîf’demüceddedeninşâ olunan Belediye HastahânesiL’Hopital de la Municipalite a Damaş*)

[161]ve kolera basilleri, ya ayrı ayrı yahudtesbih dânesi gibi dizilmiş küçük yuvarlak mikroblar (istafilokokvesâ’ire)... Daha neler, neler!..

Enkâz-ı nebâtiyihâvî bir çukurdan bir damla su alınubhurdebîn tahtındaki levhaya konulacak olsa bu ‘âlem-i hurdebîniîçinde kıvrıcık bir ipliğin binde biri kadar ince solucanlar ve bunlara nisbeten bir fil bir gergedan olabilecek derecede hayvanâtmevcûddur.Bu damla bir ummân:

Resim(“*Kâbil-i şerb*” dinilen sudan bir damla)

Çok hayvanâtseyr u seyâhatidiyor. Bu bir ‘âlem: içinde ...yaşayor....nâzır-ı garibe ve işkâl-i ‘acîbesiyle bu uzviyât ve mahlûkâtın...muzırıratiyokdur. Sularda en muzır ve en ziyâdemehlek... “İerdi. Şu halde tehlike bunların sadeliği ve küçüklüğü...eylemekdedir. Hemân birbirine müşâbih olan bu basilleri ayırmak içün sudan bir damla alub et suyuna ekilir ki orada mikroblar otuz beş derece-i harâretde tutulan etovlar içinde üreyerek kimisi sarı, kimisi kırmızı, ba’zısımâ’iba’zısıbenefşe renginde koloniler teşkil ider.

[162] Sularda görülen, bulunan bu mikroblar düşünülecek olur ise ne yapmalı? Ne içmeli? Su’ali hâtıra gelir ki bunun da cevâbi: “Hâlis ve saf su!” dur. Tabî’atda en ziyâde hâlis ve saf su, kaynadığı

Resim(13,5 def abüyüdülmüş sivri sinek sirkesi) ,

Resim(suda “dafinapolkas” dinilen haşere)yerde, fen dâhilinde cem’ ve himâye olunan menba’ sularıdır. Memleketimizde en ziyâdema’rûf olan menba’ suları bu kerremekteb-i

tıbbiye-i şâhânekimyâhânesinde tahlil idilmiştir; mâhiyet ve derece-i sâfiyetleribervech-i âtîbeyânkılunur.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: ...

[163]

Su ismi	Mikyâs-ı mâ'i derecesi	Bir litredeki tuzun mikdârı	Bir litredeki mevâd-ı uzviyeyemu'âdil olan mevlüdü'lhumuzanınmikdârı	Bir litredeki azotitemlihâsı
Taşdelen	1,5 derece	17 miligram	0,45 miligram	0,1 miligram
Kayışdağı	2 derece	23 miligram	0,30 miligram	0,1 miligram
Göztepe	2 derece	22 miligram	0,35 miligram	0,4 miligram
Karakulak	2 derece	21 miligram	0,25 miligram	0,1 miligram
Hünkar suyu	3 derece	22 miligram	0,15 miligram	0,2 miligram
BüyükderedeGiryazı suyu	4 derece	24 miligram	0,40 miligram	0,5 miligram
Kanlı kavak	5 derece	23 miligram	0,40 miligram	0,7 miligram
Ayazma	5 derece	21 miligram	0,40 miligram	0,2 miligram
Keçe	6 derece	37 miligram	0,25 miligram	5 miligram
Kirazlı	3 derece	38 miligram	3 miligram	-
Çamlıca	4 derece	34 miligram	0,35 miligram	-

Bâlâdaisimleri mezkûr sular menba'larından daha fennî bir sûretde cem ve himâye idilir ve pek muntazam inşa idilmesi... lâzım gelen hazineleri musluklarına adi bez bağlanacağına şambrelan süzgeci bataryaları 'ilâve olunur ise elbette daha saf ve hâlis olur.

[164] Ba'zı zevârın rivâyetine göre menba'lardatahâret ve nezâfet mefkûd imiş; hatta etrafa dökülüb birikinti hâsıl iden sular tekrâr menba'a nüfuz eylemekde ve ba'zılarında ise bekçiler derûnunda çamaşır yıkamakda imiş.

“Bakteriyoloji” nokta-i nazarından en hâlis su en iyü kaynamış olandır. Lakin suların kaynadılması bâ-husûs fukara-yı ahâlî için pek kolay olmadığından süzülmesi cihetine gidilmiştir. Sözümlün, suların toprağı hîn-i mürurunda tabî'atının aşarına takliden derûnundamu'allak bulunan

Resim(Kömür süzgeci)

Mevlûdü tevkif eylemek üzere gayet sıkı mesâmâtli ecsâm-ı salebedengeçirmekdir. Çokdan beri bulanık ve çamurlu bir suyu duru ve berrak kılınmak üzere süzgeçler kullanılmaktadır. Su, bir gra levhasından, litoğrafya taşından yapılmış bir süzgeçdensüzüldükdevak'a ecsâm-ı mu'allakadantecerrüd iderse de mikroblarına aynı

sûretde ve adedde bulunduktan başka süzgecin dibinde terâkimidenmevâd-ı ‘uzviyeyetesâdüfeylemekleneşv u nemâ bulur ve tekessür idüb dururlar.

Suları büyük şehirlerde belediye ve ba’zı kumpanyalar şehre tevzi’inden(165)olcesîm havuzlarda bir müddet bırakarak ve müte’addidkavm ve küçük taş tabakalarından geçirerek tasfiyeye çalışıyorlar. Bir zaman mahdûd dâhilinde ziyâdemikdâr su süzdüğünden büyük şehirleriçün bu nev’tabî’î süzgeçler üstü örtülü bulunmak ve tahtu’t-turâbinşâ olunmak şartıyla muvafık ise de bu suretle terşîh-i kâfi olmadığından hemân her â’ile bir süzgeç peydâidübbâ-husûsiçilecek suyu bi’l hassa sarı hastalık hengâmında süzmesi lâzımdır. Evlerde su süzmek

Resim(kömür süzgeci)

Resim(Şambrellanın porselen süzgeci)

Yukarıdaki muslukdan akan su mesâmâtli porselenden- hâricden dâhile doğru-geçerek süzülür.

İçünbir çokalât ve echizaihtirâ’olunmuşdur. En kıdemlisi sünger taşı, kömür ve kum tabakalarından teşkil olunandır. Kömür tozundan bir kitle suretinde yapılmış ve ucuna sifon tarzında bir lastik boru geçirilmiş süzgeç vâsıtasıyla bir su terşîholunmak istenilir ise bu kömür kitlesini su ile memlûbir kovaya koyduktan sonra tepesinde bir musluk bulunan lastik borunun üçünden bir def’a emmek kâfidir. Bir avcı daha yüksek bir çatal şeklinde bir sırça boru alub derûnuna kömür parçaları konulur ise [166] yine ayn-ı esas üzere süzülür.

Lakin bugün en ziyâde kullanılan ve fenn-i bakteriyolojiye en ziyâde muvafık olan “şambrelan”ın süzgecidir. Kezâ “mallı”nın süzgeci de şambrelan tarafından ihtirâ’ olunan aletinin aynı ise de bunda su dâhilinden hârice doğru porselenden geçerek mikrobları terk ile süzülür. Bu son iki aletden hangisi kullanılırise kullanılsun suyu yavaşça süzmek ve altı sık sık yıkayubfurçalamak ve kapatmak lâzımdır.

Resim (Mallının porselen süzgeciBunda su dâhilinden hârice doğru süzülür.)

Resimlerde de görüldüğü vechleşambrelan ve mallı süzgeçleri porselenden ma’mûl bujiler, istivânelerdir ki su ya dâhilden hârice yahudhâricden dâhile akarak süzülür ve bu vechlemikroblardantecerüd eyler. Mahdûd bir zamanda ziyâdemikdâr su teşrih eylemek için bir süzgeç bataryası teşkil itmek üzere bir çok borular bir araya getirülmüşdür. Fransa ordusunda kabul olunan muhârebe süzgecinde süzülecek su, kollu bir tulumba vâsıtasıyla mukâvim ve ziyâde kuvvetli bir hazîne (tencere)

Emsâl-i hekimiye ve tıbbiye: İşsiz adam...

[167] derûnuna sevk ve orada tazyik idildiğindencereyân eylemek içünayn-ı hazîne derûnunda ve tamâmıyla muhafaza idilmiş şambrelan borularından müteşekkil bataryadan

mürura mecburdur. İşbu süzgeç kolaylıkla nakl edilebilmek için tekerlekler üzerinde konmuştur.Şambrelan süzgecinin ıştırısıyla bir hânede mahal-i münâsebevaz'ı çok bahalıgeldiği gibi ba'zı ahvâlde tek bir süzgeç ile kâfi derecede su teşrih olunamadığından gayet basit ve fakat mü'esser diğer bir usule ya'nî kaynatmaya mürâca'atidilir. Vâkı'an su içinde mevcûdmevlûdü'l maraz mikrobların kâffesi on on beş dakika devam eylemek üzere 100 derece-i harâretde helâk olmaktadır. Bu hâlde suyu muzırratdan'ârî kılmak içinher hangi bir kab derûnunda bu kadar bir zaman kaynatmak kifâyetider. Suyu bir def'akaynatdıktan sonra sür'atlesovutmak ve gabâret-i hevâ'iyredenmuhâfaza eylemek üzere kaynatıldığı kab derûnunda bırakub üzerini örtmek ve serin bir mahale bırakmak lâzımdır.

[168]Ömrü Beşer

Terceme

Faraza Ömrü Beşer doksan beş
Yıl diyüb eyleyelim bir teftîş
Sülüsü uyku ile iste gezer
Bu tamâm otuz iki sene ider 32
Hastalık yolculuk ile da'vâ
Arada başa gelen emr-i kaza
Rub'u ömrü geçirübbeyhûde
Yirmi dört Salı iderfersûde 24
Ders ile iş saat günde tam sekiz
Tam sekiz yıl tutacak hepsinde 8
Gider endişe mezâhim diyerek
Yine on altı kadar yıl geçecek 16
Günde nîm saati tasmîm ile
Gezer eylerse ider iki sene 2
Günde bir saat ile bir çaryek
Geçiyor saç ve sakal düzleyerek
Buda beş yıl idecekdirefnâ 5
Yemek içmek ile zef' ve i'tâ
Bir günün südüsünü iste işgâl

İşte doksan beşini gösterdi rakam

Hem uzun, hem de kısa ömr-i adem

M. Rıf'at

[169]

Mecrûhînemu'âvenet

İhtiyâcât-ı beşeriyenin birinci ve başlucası sıhhat dinilen sa'âdetden'ibâret olduğunu bildiğimiz içünenbâ-yı cinsimizden olan ızdırâbdîdelerintavr-ı istimdâdî kadar mü'essire manzara tasavvur idemeyiz. Fîlhakîka bir kazaya uğrayubda anın te'sîr-i tahammülsüzüyle ileyen ve vücûdundanmâbe'lhayâtî olan kânınakubgitdiğini gören ve nâgehânî olan böyle bir kaza sebebiyle son dem hayatlarının takrîbibi anlayanların İstimdâdınınişidübdemu'âvenetine koşmayacak insan tasavvur olunamaz. Bu ye's ve nevmîdi içinde o biçâre, imdâdınayetişenlerin muhafaza-i hayâtiiçün gösterdikleri sa'î ve ikdâmıgördükce ne büyük tesellilere mazhar olur; beşeriyete ne ciddi şükrüzârlıklarider. Hayvanâtın bile aynı hisle bir hayvanın.... Hariciyesine hıdmet idilse veyâ boğulur iken sudan çıkarılmış olsa minnetdârâne nazarlarla insâna bakar, lisân-ı hâl ile îfâ-yı teşekkür eyler. Bundan ma'dâba'zıhayvanâtın hem cins olan diğer bir hayvana [170] ve hatta kazâzede olan bir insana bile mu'âvenetde bulunduğu pek çok kereler görülmüşdür. Bu bir sevk-i tâbî'îdirki bütün mahlûkâtâşâmildir.

Bâlâ mütemeddinenin kâffesinde ve ale'lhusûs büyük şehirlerde sükneningalebeliği, fabrikaların kesreti, tarz-ı ma'îşetinintenevvü'ü hasebiyle muhtelif ve nâgehânî kazaların kesret-i vukû'u her dem meşhûd olduğundan fitraten yekdiğerine mu'âvenet-i mecbûriyetinde bulunan insanlar dahî kazazedelere müderris olarak şe'â'ir-i insaniyeleriniirâ'e ve ibrâzitmekde oldukları emr-i gayr-ı münkerdir.

Ancak Avrupa akvâm-ı medeniyesi bu gibi nikât-ı lâzıme-i insâniyeyihüsn-i îfâidebilmek üzere bir takım usuller vaz' ve ihdâs ile bu usullere ri'âyetden bir an hâlîkalmamaktadırlar. Bizde ise, Osmanlı kavminin her halde mütevassıf ve ecdâdlarındanmütevâris oldukları mehâsin-i ahlâkiyye ve makâsıd-ı insâniye anların fevkinde olduğu cihetle dâ'ima kazazedelere ibrâz-ı mu'âvenetdengirüdurulmamakda ise de vukû' bulan kazaların nev' ve cinslerine göre ne günâ ve ne vechle yardımda bulunmak lâzım geleceği ve mecrûhînin mahal-i tedavilerine ne yolda nakl olunacakları henüz herkesçe bilinemediğinden "usûl-i imdâd ve nakl-i mecrûhîn" hakkında birkaç söz

söylemek menâfi'-i sıhhiye-i 'umûmiye nokta-i nazarından fâ'ideyimûceb olur zannındayım.

Bizde sokak ortalarında, şurada mecruh olanlar bir müddet mahal-i kazâda kaldıktan sonra polis veya belediye me'mûrlarının gözlerine ilişür ve evvel emirde tahkîkât-ı kânûniye icrâidilerek netice-i cürm olub olmadığı araşdırılır, esbâb ve delâ'il-i mevcûde zabt olunur. Nihâyet mu'âvenetiçün bu suretle bir çok vakit zâyî idildikten sonra mecrûh bir hamalın arkasına virilerek en yakın eczâhâneye nakl olunub tabîb aranılmağa başlanur. Eczâhâne de bir yarayı yıkayub sarmağa mahsus kâffe-i edevât bulunur ise ki nâdirât dandır- gelen tabîb yarayı gayet adî basit bir sûrette sardıktan sonra mecruh bir kira arabasına! Vukû'-ı 'arizadan bir çok zaman sonra ya ikametgâhına veya bir hastahâneye gönderilür. Şu suretle ifâidilen mu'âvenetin sınıfından ziyâdesimûceb zarar olduğundan mecrûhîn-i ekseriyetle hîn-i nakl deveyâ naklimüte'âkib vefâtı divirmektedirler. Halbuki bunlar vakit gaybidilmeksizin

Emsâl-i tıbbiye ve hekîmiye: Mu'âvenet ve imdâd en mukaddes bir vazifedir.

[171] mu'âvenet görür ve yorulmayub sarılmaksızın nakl olunurlar ise hayatları tehlikeden kurtarılabilir.

Vâk'a biri cerh idildiğiveyâ kazazede olduğu vakt gerek ahâlinin ve gerekse polis ve belediye me'mûrlarının bir çokhı demâtin saniyetkârânede bulundukları ve hatta iş ve güçlerini terk iderek pek büyük fedâkârlıkları ihtiyâr eyledikleri gayr-ı kâbil-i inkâr ise de bunların kâffesi noksan olduğundan fâ'idesiz ve çok kere fâ'ide yerine muzırratımûceb olmakdadır. Çünkü mecrûha yalnız ciddi ve fenndâ'iresinde idilen mu'âvenet ile netâyic-i hüsne istihsâli mümkün olabilür. Kazayınâgehânî ile cerihâdâr olanların suret-i mecrûhiyetinde kitenâvu'ât dan sarf-ı nazarla cerûhun- pek azı müstesnâ olmak üzere- ekserîsi ibtidâ'i kazada terakkiyât-ı hâzıra-i fenniyeye tevîkân erbâb-ı behere yediyle icrâidilentedâbîr ve takayyüdât-ı evveliyeye inzimâm iden tedâvi-i sâyesinde iltiyâm ve şifâsıkâbîldir. Hifâki(?) bu gibi eser kazavesâ'irsûretle husûle gelen yaralarda me'mûl ve muntazır olan 'avâkıb-ı müstahsineyin etâyîc-i seyyieye tahvîle başlucasebeb, bidâyet-i kazâda bezl-i insâniyet kasdıyla ahâlîce muzır olduğu bilinmeyen bir takım ahvâlin mu'âvenet zannıyla tatbîk olunmuşdur.

Bidâyet-i kazada mecrûhînin cerihalarında ya "antan" husûlü ya'nî yaranın ufunetlenmesi, ya ziyâde kan ziyâ'ı, veya adî ve sâde bir ceriha ve kırık kemiğin mecruhun güzelce ve hüsni suretle nakl olunmamasından nâşî tebdil mevkî' itmesi gibi hâlât-ı cerihanın vehametini artırdırarak fenn-i cerrâhiyenin tedâvîde destres olacağı netâyici işkâl ve

hatta ba‘zan bu bâbda idilentesâmih(?) ve sû‘itabikât zavallı kazazedelerin terk-i câme-i hayat itmelerine bile sebep olur.

Bugün “ usûl-i dâfi‘ü‘-te‘âffün” denilen aspesi, anti sepsi ile mikrob-ı fennin terakkiyât-ı hâriku‘l‘âdesi sayesinde yaraların ne vakit ve ne vechle iltihâblanubufûnetlendiğima‘lûmumuz olduğu gibi ‘ânimen‘idecek kâffe-i vesâ‘itedemâlikiz. Hiç şübhe yok ki her yaranın cerâhatlenmesi ve iltihâblanubbi‘lahereihtilâtâtı yara derûnuna hep bidâyet-i ‘arizada dâhil olan mikrobardanilerügelmekdedir. Bir yara derûnuna mikrob girmez ise o yara ne kadar vâsi‘ ve amik olur ise olsun(172)birkaç gün zarfında iltiyâmpezîr olur. İşte elyevm en mühim ve nâzik‘amelîyât-ı cehhâieicrâsına cesaretimiz ve bu bâbda muvâffakiyatımızhep bu esâs üzerine müsteniddir. Bundan yirmi sene akdem cerrâhlarmikrob fennine aşına olmadıklarından yaraların tehlikesizce ve cerahatlenmeksizin kapanacağına akl irdiremezler idi; hatta ol‘vakit en meşhûrcerrâhdoktor(Nelaton) te‘lîf eylediği kitâbında “yaraların cerahatlenmeksizin iltiyampezîr olması çâresini bulan cerrâhın heykeli altundani‘mâlidilerek dünyanın en büyük, en müzeyyen bir meydanına rekzi dilmelidir” demekden çekinmemiş, daha doğrusu bu hâle ihtimâl virmmişdi.

Her ne hâl ise yaraları cerâhatlendürübufunetlendirenmikroblardır. Ve yara ne kadar taze olur ise mikrobarda derûnuna o kadar kolaylıkla ve sür‘atle nüfuz iderek orada tekessür ider, yarayı iltihâblandırub cerahatlendirir, kanı ifsâdider. Halbuki yara eskidikçe mikrobların o derece te’sîri kalmıyor. Bu cihle bir mecruhun yarası vukû‘ arızadausûl-i hazıra-i fenniyeyetevfikântemizlenübsarılıb ise ihtilâtât-ı marziye ve iltihâbâtıdan korkulmaz. Binâ‘en‘aleyh mecruhun hayat ve mevti anî ilk tedavi iden tabîb ve cerrâhınhadekat ve icrâ eyleyeceği nezâfetetâbi‘dir.Usûl ve kavâ‘id-i fenniye-i hazıraya aşına ve vesâ‘it-i mükemmeleyemâlik bir cerrâh tarafından tedavi olunan bir mecruhun yarasına mikrob dâhil olamayacağından cerihası üç dört günde kapanur; aksi takdirde yara cerahatlenür, iltihâlanur.

Bir mecruhun yarası hafif bile olsa ekseriya vukû‘-ı ‘arizada derhâl tedâvîidilmeyüb de bir müddet açıkda ve toprak ve eşyâyı hârice-i mülevvese ile temas idecek bir halde bırakıldığı veyahut terakkiyât-ı fenniye aşına olmayan bir kimse tarafından bilinmeyerek mahzâ yarayı temizlemek kasdıyla gayr-ı müte‘akkimalât ve edevât ve cerihayı sarmak içünmikroblamemlû yapmak ve bez parçaları kullanıldığı hâlde mikroblar cerihaya dâhil olarak yaranın iltihâblanmasına ve bi‘lahere marizin mevtine bile bâ‘is oluyor. Bu hâlde, vukû‘-ı arizada yetişülüb de der‘akabmecrûhun yarası “usûl-i dâfi‘ü‘t-

ta'affün"etevkîfentemizlenür ve güzelce mikrobsuz iplikle iyüce[173]dikilür ve yara üstüne de fennentathîr ve ta'kîm idilmiş pamuklar konulur ise mecrûhun yarası vahim bile olsa cerahatlenmeyerek heman birkaç günde iltiyampezîr olur. Bu suretle yarası gayet vahîm olan bir mecrûhunhüsn-i tedavi sâyesinde kolayca kurtulmakda ve yarası pek hafif diğer bir mecrûhunmahzâ hakkında tedâbîr ve takayyudât-ı evveliye hüsn-i îfâidilmemesindennâşîvefâtitmekde olduğuna hasbe'l meslek kesretle tesâdüfolunmaktadır. Bu bâbda bir çokmisâlserdidebilürüm:

Ez cümle: Bundan takriben üç sene mukaddem mu'ayenehânemkurbunda mecruh olan bir efendiyi polis me'mûlarıvukû'-ı 'ârızadanhemân birkaç dakika sonra mu'ayenehâneme getirmişler idi. Mecrûhu soydum. Bıçak ile karnından ve göbeği altından dört santimetru kadar yaralanmış ve iç yağının bir parçasının dışarıya çıkmış olduğunu gördüm. Derhal cerihayı aspisi usulüyle tathîriderek ve iç yağını dahî kısmen kesüb dikerek ve kısmen dahîmahaline koyarak temiz ve ta'kîm olunmuş iplikler ile de yaralı dikübmikrobsuz bez ve pamuklar ile sardım. Bu esnada polis me'mûrlarınınikdâmât-ı mütevâliyeleriyle ancak iki saat sonra! Güç hâl ile tedârik olunan merdâr, üstü açık bir sedyeye koyub mecruhu hânesinenaklitdirdim.Bir hafta sonra hastayı mu'ayenemde yarasının iltiyampezir olduğunu gördüm. On beş gün sonra da hasta mâşiyenli-eclü't-tekessürmu'ayenehâneme geldi.

Şimdi şu mecruh evvelâ: Vukû'ât akabinde; sâniyen:-tarafımdan; sâlisen:-mu'ayenehânedetedâvi olunmak sâyesinde heman muhakkak olan bir mevtten tahlis-i giribânitdi.

Görülüyor ki evvelâ 'ârızanınvukû''akabinde diyorum. Çünkü mecruh birkaç saat sonra getirülmüş olaydı elbette o zamana kadar alet-i kat'âdeveyâ yaraya temas iden elbisede veyâhûd öteki bir yeni tarafından yara üstüne konulacak olan ve fennentemîz olmayan bir takım bez, pamuk, tiftiklerde bulunan mikroblar cerraha ve peritoniya'nî karan zârınıintân itmiş bulunacaklarından bi'lahere saatler ile çalışmış olsam, cerihayı birçok ilaçlar ile yıkasam ve yarayıdahî bir minvâl-i sâbık dikmiş[174] olsam beyhude zahmet çekerek mecrûhuniltihâbperitonedüçâr olmasının önünü alamayacak idim. Dimek oluyor ki muvaffakiyyetimizite'mîn iden mu'âmelâtın birincisi marazîn vakt-i gâ'ib itmeksizin tedavi olunmuş olmasıdır.

Sâniyen: tarafımdan ta'bîrini kullanmışım bu bâbdaki muvaffakiyyetimden dolayı tefâhüritdiğimehamlolunmasun. Bundan maksadım ancak bu misüllü paraları aspisi, antispisi usulüne tevfkân tedavi iden kimse dimekdir. Çünkü bir minvâl-i meşrûh mühim

ve peritonun cerihasıyla müterâfık bir yara usûl-i dâfi'üt- te'affün ile tedavi olunmayub da eski usulde pısalât ve edevât-ı cerrahiye ile tedavi idilmiş olsaydı her halde yine mecrûh iltihâb peritondan müte'essirenvefâtider idi.

Sâlisen, mu'âyenehânemdetedâvî sâyesinde mecrûh kurtuldu demişdim. Ma'lûm olduğu üzere bu gibi mu'âyenehâne ve hastahânelerdebîgâyetenvürûdidecek mecrûhîninyaralarını tedâvî tımar itmek içünalât, edevât-ı cerrâhiye, ta'kîm olunmuş ya'nimikrobdanâdi bez ve pamuk ve iplik bulunacağından mecrûhun yarasını 'ufûnetlendirmeksizinyâ'nimikroblar ile telvîs itmeksizin tedâvi mümkündür.

Hülâsa o mecrûh şu üç vâsıta-i fenniye sâyesinde bir mevt-i muhakkakdan kurtuldu.Şerâ'it-i mezkûredenbiri noksan olsaydı tehlike muhakkak idi. Hatta bi'z-zât ben vukû'â'rızadayetişüb de ta'kîm olunmuş yâni temyîzalâtedevât-ı cerrâhiyeisti'mâlitmemiş veyâ işbu vesâ'itamâlik bulunmamış olsaydım mecrûhun ahvâli vehâmetkesb-i ideceğindeşübhe yok idi.

Bundan anlaşılıyor ki ale'l 'umûmmecrûhîn derhâl yâ'ni vakit geçmeksizin, alât ve edevâtı mükemmel ve aspiusûlüne vâkıf bir kimse tarafından tedâvî-i idilir ise muhakkak bir netîce-i hastaya destres olunacağından mecrûhîn ve kazâzedegânamu'âvenet ve tedavi için işbu üç büyük şartı nazar-ı i'tibâra alarak derhâl müdâvât-ı ibtidâ'ieicrâsiçünmahsûs mahaller, mütehasıs kimseler, mecrûhînihastahânelerenakliçünvesâ'it-i nakliyenin lüzûmu memleketimizde dahîhissolunmaktadır.

[175]Mecrûhînsür'atle ve vakit geçinmeksizin tedâvîlerilüzûmunuvak'a-i atıye dahî pek güzel isbâtider. Şöyleki bundan iki sene mukaddem mekteb-i tıbbiye-i şâhâneserîriyât-ı hâriciyesinegönderilen ve karanlarından cerh idilmiş olan iki kimseden birinin yarasını bağırsakları kesilerek hârice çıkmış olmasından gâyetvahîm idi. Diğerinin ise yine karnında cerîhası var ise de hafif derecede olub yalnız cerihapariton ile müşterek idi.Evvelkimecrûhvukû'âtınakîbindeyâ'nihemân yarım saat sonra hastahânemize gönderilerek mu'âvinlerim efendiler tarafından kavâ'id-i fenniye-i hâzırayatevfikân bağırsakları dikilerek tedâvi idilmiş ve bir haftada şifâyât olmuş iken ikinci mecrûhunyarası hâriciyei'zâm kılınmış olması cihetiyle emrmüdâvâtıda gösterilen ihtimâm ve dikkate rağmen üç gün sonra vefât itmiş idi. Şu hâl mecrûhlarınvukû'ât 'akîbindetedâviidilmeleri lâzım geleceğine pek vâzıh bir misâldir.

Mecrûhlardaekseriyâtesâdüf olunan 'ârızadan biri de kan gâ'ibitmekdir. Pek çok kere mecrûhîn şurada, burada imdâd-ı ibtidâ'iiyyeninifkânındannaşî kan zâyi'

itmeksûretiylevefât dahî idiyorlar. Polis ve belediye me'mûrlarıyla insaniyetperver, şefkatperver ahâlî ne yaparlar ise yapsunlar ne kadar telâş iderler ise itsünler mecrûh gözleri önünde kan gâ'ib itmek sûretiylevefât ider; etrâfda bulunanların müdâvât-ı ibtidâ'ıyyeye'adem-i ma'lûmât ları sâ'ikasıyla o telaşları ve evâmikleri(?) heder olur; ellerinden hiç bir şey gelmez. Bu bâbda gözüm ile gördüğüm bir kaç mecrûhu tahattur itdikce biçârelerin bizde müdâvât-ı ibtidâ'ıyyenin cihetiyle sûret-i helâklarına hâlamüte'essir olurum.

Şöyle ki bundan dört sene akdem Bâb-ı 'Alî Caddesi civarındaki mu'âyene hânemde oturmakda iken birinin cerh olunduğundan bahisle celb eyledim; yirmi iki yaşlarında bir gencin sokak ortasında yatmakta olduğunu gördüm. Hastanın başına halkımızı ni'ityâdı ve chle yüzlerce kişi birikmiş ve biçâreyi seyridiyorlar idi. Mecrûhumu 'âyene itdim. Sağ kasığından ve nâhiye-i mağbeniyesinin üstünden bir bıçak ile urulduğunu ve şeryan fahziya'nî [176] büyük uyluk damarının kat' olunmasından nâşimecruhun al kanlar içinde iğilübçırpınmakda bulunduğunu gördüm. Derhâl parmaklarım ile yarasını tazyik ve ba'de şeryânıya'ni damarı bularak bir kısıkaç ile yakaladım. Kan tevakkuf itdi. Fakat biçâre genç yarım saat denziyâde sokak ortasında kalmış ve kemâl-i suhûletle tevkîfî kâbil bulunan bir nezefdenya'ni kan seyelânından za'if ve fakrû'd-dem-i'azîmedüçâr olmuş idüki bu hâl-i mehlekin önünü almak ise hastanın damarlarına ya bir ademin damarlarından doğrudan doğruya alınan alınan kan veyâ hud serum ya'nisînâ'î kan şırınga olunmasına vâbeste bulunduğundan ve heman bu gibi vesâ'it tedârik'adimü'l imkân-ı ebed ve kinden(?) mecrûh kaldırım üzerinde tedricen terk-i câme-i hayât eyledi.

Şu mecrûhun biraz akdem-i imdadına yetişerek damarını bağlamış ve hatta yetişdiğimesnâda damarını bağladıktan sonra mecrûha serum şırınga idebilmiş olaydım hayatının kurtarılacağında hiç şüphe yokdu.

Bu gibi vukû'âne pek çok kereler mütesâdif oluyoruz. Daha geçen gün zabtiyedâ'iresinden serîriyât-ı hariciyeye bıçak ile boynundan urulan bir mecrûh göndermişler idi. Boynundaki büyük kan damarı ya'ni "şeryan sebâtî-i aslı" kesilmiş muttasıl kan akıyor idi. Derhal şeryânı bağlamak arzu eylemiş isek de vukû'arızadan bir saat sonra gönderilmiş olması sa'ikasıyla biçâre mecrûh son nefesini i'âde itmek üzere olduğundan hiçbir mu'âvenetde bulunamadık. Vaktinde yetiştirilmiş olsaydı mecrûhun tahlisi mümkün idi. Vel hâsıl on seneden berü bu gibi vekâyi'-i mü'essefeye yüzlerce def'atesâdüf eyledik; hepsinde te'essür ve te'essüfden başka elimizden bir şey gelmedi.

Tafsilât-ı mesbûta ile müdâvât-ı ibtidâ'iyenin ehemmiyet-i fevka'l'âdesi ve hastagânınsür'atlemünâsibtedavihânelere nakli ve alât ve edevât-ı cerrâhiyenin ve serum takımlarının şehrin münâsib mahallerinde bulundurulması lüzumu pek güzel anlaşıyor.

Müdâvât-ı ibtidâ'iyenin fıkdanından mecrûhînin hayatları tehlikede kaldığı gibi vesâ'it-i nakliyenin 'ademindendahîmecerûhîndetelâfisi ve ta'mîri gayr-ı mümkün sakatlıklar vücûdbulmakdadır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Şifa'î hastalık kadar ...

[177]Yukarıda söylediğim vechle bizde mecruhlar, kazazedeler, hastalar ekseriya kira arabalarıyla hastahânelerenakl olunurlar. Meselâ ayağı kırılmış bel kemiği sakatlanmış, karnında veyâ başında vahîm bir yara hâsıl olmuş bulunan veyâ beynine kan hücumiderek yapılan veyâhudziyâde kan zâyî' itmiş olan bir kimseyi de kira arabasına oturarak nakli derler. Bundan tevellüdicekmehâzîrita'dâda lüzum göremem. Memâlik-i mütemeddinenin en ufak karyelerine varıncaya değin her birinde mecrûhîn suret-i mahsûsadayapdırılmış üstü kapalı ve derûnunda yaylı yatak bulunan arabalar ile yahud yine üstü ve vaktin terakkiyât-ı ahîresine muvafık destkereler ile nakl olunur. Biz de ise bu gibi kazalarda hastagân nakli için yataklı arabalardan sarf-ı nazar üstü açık dört kollu adî, basit bir sedye bulmak emr-i 'asîrdır.

Avrupa'nın büyük ve küçük şehirlerinde mecrûhînemu'âvenetiçün iki nev'teşkilât-ı mahmiye ve vesâ'it-i imdâdiye vardır. “Merâkiz-i imdâdiye”-post dosikor-nâmındamecrûhinemu'âvenetiçünşehir dâhilinde bulunan bir takım mahaller bulunduğu gibi “AnbulanisOrbin” dinilen hasta nakline mahsus arabalar, adeta seyyâr küçük hastahânelerde vardır.

Paris şehrinin heman her mahallesinde ve her sokakındamerâkiz-i imdâdiyemevcûdolub kışlalarda, karagol ve polis dâ'irelerinde, belediyelerde, ve itfâ'ie alayı ve kara gümrük şu'belerinde ve resmî devâ'irin kâffesinde te'sîsolunmuşdur. İşbu merâkizinmedhalleriayruolubkapularının üstünde “SikoraVeblese” ya'nimecrûhineimdâd levhaları ve giceleri de aynı 'ibâreyi muhtevi kırmızı fenerler ta'likidilmiştir. Ekseriya bir veyâ iki odadan 'ibâret olan işbu dâ'irelerde bir mecruhu 'acilen tedavi idecekalât ve edevât-ı cerrahiye mevcûd olduğu gibi tekerlekli, tekerleksiz iki adeddestkereve hasta yatırmak için karyola ve bir yarayı usûl-i hazıra-i fenn-i cerrahiye tevfişkântedâvî itmeği elverişli ve sargı sarmağa ve bir kırığı muhtasarn bağlamağa, kanı tevkif itmeğe muktedir bir tımarcı vardır; kışla ve karagollarda işbu vezâ'ifineferât-ı askeriye, belediye ve polis dâ'irelerinde polis ve belediye çavuşları ve kara gümrüklerinde gümrük

[178]me'mûrlarıîfâider.Paris'de bu misüllümerâkiz-i imdâdiyenin adedi (462) ye bâliğolmaktadır.

Her nasıl olur ise olsun sokakda veya ahir bir mahalde birisi yaralanınca derhâl bir sedyeye konularak kemâl-i sür'atle işbu mahalenaklidilir ve müdâvât-ı ibtidâ'iyecorada icrâkılunur. Yara hafif ise mecrûhhânesine ve şâyedağırcaa ise bir yandan devâ'ir-i belediyeden veya mahalleden bu vazifeyi îfâ ile mükellef maaşlı tabîb celbi dilerek tedavi olunmağla beraber diğer taraftan "İnbolanisObrin" ta'bîr olunan hastahâne arabalarından birinin irsâliiçünmücâvir bulunan hastahâneye telefon ile de haber gönderilir.

1865 senesinden 1872 senesine kadar yedi sene zarfında para...merâkiz-i imdâdiyelerinde 3632 kişi tedavi idilmiş ve 55 kadın doğurmuş! Ve 1876 senesinden 1879 senesine kadar yine yedi sene zarfında 4790 kişi tedâvîolunmuşdur. Paris şehri nüfusunun su ... yirmi sene zarfında fevka'l'âde bir sûretde artmasından ve fabrika vesâ'irmisüllü pek çok kazalar vukûeuna sebebiyet viren mahallerin çoğalmasından nâşî işbu merâkiz-i imdâdiyede senede binlerce mecrûhîntedavi idilmek...bulunmuşdur. İşbu merâkiz-i imdâdiyeden pek çok istifâdeidilmek...olmağla beraber ba'zanmecrûhun yarası gayet tehlikeli olduğu içünderhal 'ameliyât-ı cerrahiye icrâsı ve bir hastahâneyenakl olunması ...gelmekte ve merâkiz-i imdâdiye ise işbu vazifeyi bi't-tâbi' hakkıyla ...idememekde olduğundan mecrûhîsür'at-i mümkünâ ile vukû'-ı 'arza... nihâyet bir çaryek zarfında bir hastahâneyenakl itmek için "Anbulan...Orbin" denilen içinde sedyesi, tabibi, alât ve edevât-ı cerrâhiyesi bulunan arabalar daha doğrusu küçük seyyârhastahânecikler teşkil olunmuş ...mecrûhîn bunlar vâsıtasıyla esnâ-yırahdanezâret-i tıbbiye altında ...hastahânelerenakl olunurlar.

AnbulansOrbin dinilen işbu arabalar Paris'de ancak bundan ... sene akdem vücuda gelmişdir, işbu teşkîlât bundan kırk sene evvel Amerika'nın NivYork Belediyesi'nde mevki'-i tatbîkakonulmuşdur. NivYork...

Emsal-i tıbbiye ve hekimiye: Tıp ve ... kadar kadimdir.

[179]sokakından ve sokakının muhtelif mahallerinde telgraf, telefon direklerinin ba'zıları kırmızıya telvîn idilmiş olup aşağısında bir kutu vardır. Kutunun anahtarı karşısundakidükkan sâhibinde bulunur. Bir kaza

Resim (*şehrimizde teşkilini arzu eylediğimiz, mecrûhîn nakline mahsus" arabanın manzara-i hâriciyesi*)

vukû'unda her kim arzu ider ise kırmızıya telvîn idilmiş telgraf direğini bulub dükkan sâhibinden dahî anahtarı alarak kutuyu açar ve oradaki elektrik düğmesine basar.

Hastahânedekitabîb kazadan haberdâr olunca dâ'imî hazır bulunan arabaya râkibensür'at-i mümüküne ile

[180-181]**Resim**(*Hamid İzzet Bey Cemil Paşa Hazretleri Salih Bey Hamidiye EtfâlHastahânesi*)

[182]ve çıngırak çalarak o telgraf direğinin yanına gelir. Bu arabayı gören bütün arabacılar tevakkuf iderek ana yol virirler. Vel hâsıl bu arabanın yollarda müruruna mâni' hiçbir şey yoktur.

Arabalara gelince: Bir hayvan koşulu, uzunca ve güzelce yaylı ve her tarafı kapalıolub arkasında kapusuve yan taraflarında penceresi vardır. İçinde müteharrik, yaylı, tekerleki bir sedye ve yan tarafdatabibin oturacağı iskemle ve lâzım gelen alât ve edevât-ı hâriciye, sargılar, pamuklar ve edeviye-i lâzıme bulunur.

İşbu araba i.çine konulan mecrûhvakt-i zâyî' olmaksızın hastahâneyenaklidilir ve tabîbdahî esna-yınakindemecrûh hakkında müdâvât-ı ibtidâ'ıyyeicrâider. NivYork şehrinde beş sene zarfında bu vechle 12250 kişi bu arabalar ile naklolunmuşdur. Fransızlar da Amerikalıları taklîdiderek bundan on sene akdem Paris'deibtidâ Sen Luihastahânesinde "AnbulansOrben" teşkil itdiler.

Senluihastahânesibağçeiçerüsünde ve pek vâsi' olduğundan bir köşesine bu emr-i hayra mahsus mükemmel bir dâ'ire inşa ve işbu dâ'irenin üst katı nöbetçi etıbbasına ve altı ise ahur ve arabalığa tahsis olunmuşdur. Ahurun yanına üstü kapalı önü açık bir mahal daha vardır ki burada nöbetçi arabası giceli gündüzlü hayvan koşulu olduğu halde bekler.

Telgraf veya telefonla bir mahalede kaza vukû'a geldiği haber virilincetabîbhemânarabaya râkiben doğruca mahal-i kazaya vâsıl olur. Bundan on sene akdem ikmâl-i tahsil zımnında Paris'debulunmakda iken henüz teşekkül itmiş ve fevâ'id-i gayr-ı kâbil-i inkâr bulunmuş olan şu arabalar fevk'al'âdenazar-ı dikkatimi celb itmekle bir mecruhu sokakdanalub nakli derken tesâdüfitmekliği pek ziyâde arzu idiyor idim.

Bir sabah "Otel Diyo" Hastahânesine gitmek üzere Sen Mişel köprüsünden geçerek Şatle civarına gelmiş idim. Orada " Senjak" Kalesi'nin etrâfında bir çok kişilerin toplanmış olduklarını görünce sâ'ika-i merakla ben de galabalık içine girdim. Meğer ta'mîrolunmakda olan bu kalenin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tıbfenn-i hayat, san'attedâvî-i emrazdır.

[183]yukarısından bir 'amele düşmüş ve bir çok mahalleri kırılmış olduğundan iğilüb duruyor idi. Derhal işbu mahalemücâvir bulunan merâkiz-i imdâdiyedenme'mûrlar gelerek hastanın gayr-ı kâbilnakl olunmasından nâşîba'zıgünâmüdâvât-ı ibtidâ'ıyye ile beraber yakında heman iki üç dakika bir mesâfede olan "Otel Diyo" ve ihtiyaten "AnbulansOrbin"

arabaları bulunan ve bulunduğumuz mahale lâ-ekall yarım saat mesafesi olan “Sen Lui” hastahânelerine telgrafla haber gönderildi. İşimi gücümü bırakarak vuku’-ı hâle intizâritdim. Evvel emirde imdâda yetişen merkez karagolşu’besi olduğundan müdâvât-ı ibtidâ’iyyeyi icraya mahsus neferât-ı askeriye mecrûhun urbalarını mikrâs ile keserek ve kırık olan bacaklarına kırıkları sarmağa mahsus telden oluklar koyarak bağlamağla meşgul şkenya’niheman yedi sekiz dakika mürur itmesizin “AnbulansOrben” arabası borusunu çalarak geldi. Tabîb arabadan inerek yaylı destgereyi de indirerek hastayı kemâl-i mülâyemetle veci’ ve sâ’ire his itdirmeksizinarabaya koydu. Tabib gayet dostem ve operatör “Pean”ın’ ameliyâthânesinedevam itdiğim sırada refikim olduğu halde bana yalnız bir boyun eğerek hatta elimi sıkmağa ve görüşmeğe vakit aramayarak kendi de arabaya atladı. Araba aynı sür’atle yıldırım gibi önümüzden kayboldu gitdi. Bir müddet sonra uzakdan “Otel Diyo” hastahânesinden bir tabîb ile üstü kapalı tekerlekli bir destkerenin acele ile geldiğini gördük; oradaki bulunan ahâli bu hale gülerek “çok geç” demekdenkendülerinialamadılar. İrtesi günü neşr olunan bütün teşekkül itmekde olan işbu “AnbulansOrben” arabalarının îfâitmekde olduğu hıdemâtı takdir ve her bir hastahâneyeta’mîmidilmesinden ve muhsinâtındanbâhis-i makâlâtneşritdiler. Bunun üzerine şehremâneti meclis matbû’âtınınmülâhazât-ı muhakkasını nazar-ı i’tibâra alarak Paris’de bulunan büyük hastahânelerin kâffesinde bu yolda “AnbulansOrben” teşkiline karâr virdi.

Görülüyor ki mahal-i kazaya üç dört dakikalık bir hastahânenimddâd gelinceye kadar yarım saatlik uzakda bulunan “Sen Lui” hastahânesinin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hayat iki nihâyet arasında bir noktadır.

[184] “AnbulansOrben” arabası tabibiyle yetişdi ve mecrûhî hem tedavi ve hem de kemâl-i istirâhat ve sür’atle incitmeyerek hastahânesine aldı götürdü

Resim: (Şehrimizde teşkilini arzu eylediğimiz “mecrûhîn nakline mahsus” arabanın manzara-i dâhiliyesi)

Elyevm Paris’in her bir mahallesinde ve büyük caddelerinde herkesin lâyıkiyla görebilmesi için üstleri mâvi işaretli levhalar ta’lîk olunmuş hevâ gazı fenarlarının aşağısına kutular konulmuşdur. Polis belediye me’mûrları

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hayat hareketdir.

[185]ve hatta efrâd-ı ahâli bile lüzumunda işbu kutudaki düğmelere basarak hasatahânelerdeki “AnbulansOrben” arabalarını derhâl celbidebilürler. Bunlardan ma’dâ şehremâneti ve belediye devâ’ir-i şenliklerde, büyükçe cenaze alaylarında, resm-i geçidlerde, yangınlarda ve’l hâsıl bu gibi galebelik ve izdihâm bulunan mevâki’devukû’u

melhuz olan kazazedelere mu'âvenetiçünayruca "Markiz" ta'bîr olunan büyükçe çadırlardan müteşekkil bir takım seyyârhastahânelerbulundurulur.İşbu çadırların üstüne gündüzleri salîb-i Ahmer yaprakları ve geceleri ise kırmızı fenârlarta'lik olunduğundan uzakdan pek kolaylıkla görülür. İşbu çadırların derûnunda bir tabîb ile iki mu'âvin, alât ve edevât-ı cerrahiye, edeviye-i lâzıme, bir 'amelîyât masası, iki destkere ve serum takımları ve iki üç yatak ve'l hâsıl herşeyimevcûddur. Paris şehremânetinin bir minvâl-i meşrûh her levâzımâtı mükemmel olmak üzere çadırlardan müteşekkil yirmi takım seyyârhastahânesibulunduğundan lüzumunda istediği mahalesür'atleîsâlidir. Bunun dahî pek çok fevâ'id ve muhsinâtıgörölmekdedir. Şöyle ki Viktor Hugo'nun cenaze alayı günü Paris'desokaklarda ol'kadarizdiham var idiki kazazedelere mu'âvenetiçünmerâkiz-i imdâdiyeninkifâyet itmeyeceğini şehremâneti bildiğinden ihtiyaten cenaze alayının geçeceği sokakların ba'zınakâtına işbu çadırlardan yirmi adedyerleşdirmiş ve me'mûl eylediği gibi o gün izdihamdan 491 kişi kazazede olduğundan derhâl işbu çadırlarda tedâvîidilmiştir.

Fransa Re'is-i Hükûmeti müteveffî Mösyö Karno'nuncenaze alayı günü dahi sokaklarda on üç seyyârhastahanesite'sisidilerek 486 kişi tedavi idilmiş ve içinde ağırca mecrûh olanlar ve hasta düşenler derhâl yataklı arabalar ile hastahânelerenaklolunmuştur. Bu sene Paris'deküşâd olunan sergi derûnunda yüzü mütecâvizmerâkiz-i imdâdiye ve seyyârhastahânelerte'sis olunmak sâyesinde binlerce mecrûh ile kazazede ve hastagântedâvîidilmişlerdir.

İngiltere'nin her şehrinde mecrûhîntedâvî zımında merâkiz-i imdâdiye ile "AnbulansOrbin" arabaları ve çadırdan ma'mûlseyyârhastahâneler

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsanlar yekdiğerini söylediler, çünkü doğmadan evvel akraba ...

[186] bulunduğundan daha geçen gün transvalden(?) 'avdet itmiş olan Köklülerin istikbâlinde bulunmak üzere Londra sokaklarıyla meydanlarına tehâcüm iden ahâlinin izdihamından tamam 3000 kişi mecrûh olduğundan mecrûhîn derhâl tedavi olunarak ikametgâhlarına ve hastahâneleregönderilmiştir.

Almanya'dandahî Fransa'da olduğu gibi mecrûhînemu'âvenet zımında herşehrin muhtelif mahalllerindemerâkiz-i imdâdiye, "AnbulansOrben"vesâ'ire vardır. Bundan ma'dâkazazedegâne herkes mu'âvenetidebilmek ve mevrûhînemüdâvât-o ibtidâ'îyyede bulunmak için 1870 senesinde müşâhir-i cerâhândan doktor İsmark'ınsa'î ve gayretle "Almanya SamiriCem'iyeti" nâmıyla bir cem'iyet-i Hayriye teşekkül itmişti. İşbu meclis azası fabrika 'amelelerinden başlayarak her sınıf ahalisinden müteşekkildir. Meclise dâhil olanlar birkaç zaman mecrûh ve hastagâne lâzım gelen müdâvât-ı ibtidâ'îyyeyiöğrendikten

sonra diploma ile birlikte “Samartin” nâmınıahzider.Meclisa’zâsındanfevka’l’âdehıdmet görenlere hey’et-i mükâfât ve sâ’irevirir. Evvel emirde Geyl şehrinde teşekkül iden işbu cem’iyet-i Hayriye el’yevm Almanya’nın her tarafında ta’ammümiderek en ‘âdî köylerine varıncaya kadar samariteynleryetişdirmiş ve adedi yüz binlere bâliğ olmuşlardır. Belediye ve polis me’mûrlarının ve askerlerin pek çoğu bu mevclisa’zâsından bulunduklarından sokak ortasında vesâ’irmahâllatında bir mecruha tesâdüf iden işbu hey’et-i a’zâsiheman işlerini terek iderek bir tabibin vüruduna değin yakında bulunan yer mu’âvenet merkezinden müdâvât-ı ibtidâ’iyeiçün lâzım gelen alât ve edevât ve eczâ-yı tıbbiyei bi’listishâb’adetatabîb gibi mecruhu tedavi iderler.

Avusturya, Rusya, İspanya, Danimarka’da da mecruhînitedâvîiçün buna mümâsilhusûsicem’iyet-i Hayriyeler vardır. Hollanda’da belediye, polis me’mûrlarının kâffesinin mecruhîneidilecekmüdâvât-ı ibtidâ’iyyeye aşına olması mecburidir. Aksi takdirde belediye, polis hıdemâtındaistihdâm olunamazlar. Hatta bunlar mecruhînemu’âvenetde bulunabilmek içün yanlarda her dâ’im yara sarmağa mahsûs pamuk, sargı vesâ’ireyihâvî ufak paketler gezdirmeye dahîmecburdurlar.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tıbbî iyü bilmek içündâ’ima tahsil itmeli.

[187]seniyyede takriben bir çok milyon nüfus mevcûd olduğı ve her gün cerrahların, kazaların vukû’eksik olmadığı hâlde mecruhlara müdâvât-ı ibtidâ’iyyede bulunmak ve bunları derhal hastahânelerenakl etmek içün her nasılsa bu güne değin hiçbir vâsıta, hiçbir usûlte’sîs olunmamış ve kazazedeleri nakl ve anlara mu’âvenet keyfiyeti asla düşünülmemiş ve nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmamışdır.

Gerek merâkiz-i imdidâdiye ve gerekse “AnbulansOrben” dinilen arabaların teşkilâtı büyük bir fedakarlıkıhtiyârına tevakkuf itmez. Husûsiyleşehr-i şehîrimizdemerâkiz-i imdâdiye pek kolaylıkla teşekkül idebülür. Çünkü Dersa’âdet’in her bir mahallesinde pek çok kışla, karakol, polis, belediye merâkizivardır.Şimdilik bunlardan ellisinde merâkiz-i imdâdiye teşkili kâbildir. İşbu devâ’irin alet katlarında birer veya ikişer oda tefrik etmek ve odanın birine bir yatak, oldukça mükemmel ustunç takımı ve yara yıkamağa ve sarmağa mahsûsedevât ve ba’ziedeviye, kırık sarmağa mahsûs cebireler ve hasta nakline mahsûs üstü kapalıdestkerelerbulundurmak kifâyetider.

Asâkir-i şâhânenedenba’zıefrâd ile polis ve belediye çavuşlarının okur yazar takımlarından ve oldukça müsta’idlerinden bir hasta veyâ mecruhu nakl etmek usulü, bir yarayı değışdirmek ve sarmak, ve şâyed kan akmakda ise tevkif etmek gibi öğrenilmesi gayet kolay olan husûsât öğrendirilmesi- ve yedlerine ufak bir şehâdetnâmevirerekkışla ve karagollaraneferât-ı askeriye, polis merâkizine polisler, belediye dâ’irelerine belediye

me'mûrlarını tahsîs iderek münâvebeten nöbet beklendirilmeli- ve şevk ve gayretleri müceb olmak üzere bunların ma'aşlarında hicûz'imikdar zamm itmek şimdilik bu emr-i hayrın terakkisine fevka'l'âdehîdmetider. Bundan ma'dâneferât-ı asâkir-i şâhâne bu suretle mecrûhînin müdâvât-ı ibtidâ'iyelerini tahsil sâyesinde bir muhârebevukû'undamecrûhîninakl itmeğe muktedir ve meydan-ı muhârebedesila arkadaşlarının yaralarını saracak bir sınıf yetişir ki şu vechle ordu-yihümâyûnların en mühim nevâksından biri de ikmâl kılınmış olur.

[188] Bu bâbda i'tirâz olunacak şey bunların tabîb gibi bir yarayı nasıl temizleyecekleri ve nezifvukû'undaya'ni bir mecrûhdan kan gelür ise ne yolda tevkife muktedir olacakları keyfiyettir. Bu gün yaraları usûl-i mezâde'affûn ile temizlenüb sarmak umûr-ı 'adiyedendir. On iki on beş dersde bir kimse hasta naklitmek , yara temizleme, kan tevkif itmek usulünü oldukça öğrenebilir.

Kan durdurmak cihetine gelince bu da pek kolaydır. Şöyle ki bir mecrûhun her ne cihetinden kan geliyor ise hatta ziyadece de olsa tıbbiye

Resim(Şeryanazadî" ya'nipazu damarı cerihedâr olduğunda parmaklar ile damar üzerine basarak kanın tevkifi)

vealât-ı hâriciyevesâ'itehâcet kalmaksızın kan gelen mahalli veyâ biraz üst tarafını parmaklar ile şiddetli basmak veya kol ve ayak gibi sarılması kâbil bir mahal ise yukarusundan bir kuşak ile ol'tarafı tazyik itmek kifâyetider.

Bu vechle boyunda, kol ve ayaktaki büyük kan damarlarının kesilmesiyle husûle gelen nezef-i 'azîm derhâl tevakkuf ider. Şu ufacık tedbire aşına olan bir kimse gözü önünde kan gâ'ib iderek vefât itmekde olan bir mecrûhun hayatını tahlis idebilir. Bizde ahâli buna vâkıf olmadıklarından bir mecrûhdan kan gelür ise yara üstüne güyâ kanı kesmek üzere[189]örümcek yuvası vesâ'ir kur veyâ huduzakdan seyirci olub telaş iderde kan gelen mahale parmaklar ile basmağı hatırlamaz. Kezalik pek çok kere kendükendüsüne veyâ hud düşmek neticesi olarak burundan kesretle kan gelür de kanın akmaması için burnun şiddetli iki parmağıyla sıkı sıkı veyahut burnunun içine pamuk parçaları tıkararak akan kanı kesmeği düşünemez.

Geçen gün Kızıtaşı taraflarında bir hısayıcelb olunmuş idim. Hânımın biri dişini çekdirmiş hânesine' avdetidine şiddetle kan

Resim:(Şeryanfahzi" ya'ni uyluk büyük damarı cerihadâr olduğunda parmaklar ile damar üzerine basılarak kanın tevkîfi)

akmağa başlamış ve bir ssat kadar kanı durdurmak için uğraşmış ise de bir fâ'ide hâsıl olmayacağını görünce bir tabibcelb itmiş doktor efendi de her nasılsa kan gelen mahalli tazyîkiderek kanı tevkîfideceğine bir çok ilaclaristi'mâl itmiş ise de beyhûde yere biçâre kadın dört saat kadar hemanbi'lmübâlağa bir okkadan ziyâde kan gâ'ib itmiş olduğundan hâne derûnunda bi't-tabi' telâş artmış idi. Mu'âyeneitdiğimiz zamân hânemin önünde bir tas bulunub muttasıl kan tükürüyor ve doldukcaoda[190] dışarısındaki leğene döküyorlar idi. Mu'âyenemde alt çene kemiğinin arka taraflarındaki dişin çıkmasından mütehassılnezeft küçük bir damarın kopmasından ilerü geldiğini gördüm. Parmağı ağzına idhâliderek kan gelen mahale şiddetle basdım. Beş dakika sonra hiçbir ilac, hiçbir alt cerrâhiyeisti'mâl itmeksizin bi'l hassa tazyîk sâyesinde kan kâmil kesildi. İhtiyâten pamuk parçasından bir küçük yumak yaparak beş dakika kadar tazyîkden sonra parmağı çeküb yerine pamuk yumağını koydum. Ve marziyeye sıkıca ağzını kapamasını söyledim. Bu vechle on dakika sonra kanın asla gelmediğini görünce hastayı kendi hâline terk iderek evden çıkdım. İşte görülüyor ki 'ameliyâta veya damarı bğlamağaihtiyâcmess itmeksizin gâyet adî ve basit bir usûl ile kan akması durdu. Bu hâlde bu gibi vukû'âtta kan gelen mahalli tazyîkidemeyecek bir nefer bir beldeye çavuşu, bir polis tasavvur idemem.

Sadedin hâricine çıkmayalım. Biz de söylediğim vechlemecrûhlaramu'âvenetiçün“ merâkiz-i imdâviye” teşekkül ider ise sokakdaurulan bir adam işbu merâkizdencelb olunan sedye ile oraya nakli dilerek müdâvât-ı ibtidâ'ieicrâkılınmağla beraber belediye etibbâsından beri dahîcelbolunabilür. Tabîbvürûdunda işbu merkezde mecrûhu tedavi için kâffe-i vesâ'iti orada hâzır bularak derhâl lâzım gelen mu'âvenetiîfâider. Mecrûhun yaresivahîmveyâhudmuhtac-ı 'âmeliyâtolubdamerâkiz-i imdâdiyedeicrâsıkâbil olamadığı sûretdedahîsür'atle bir hastaneye nakli îcâbiderse bu hâlde Avrupa'da olduğu gibi bizde dahî “AnbulansOrbin” arabalarının teşkîl olunması lüzûmunu gösterir.

Bizde şimdilik işbu arabaları devâ'ir-i belediyede bulundurmak daha münâsibdir. Dersa'âdet ve civârında on devâ'ir-i belediye bulunduğundan her bir dâ'ire-i belediye yukarıda şekliyle beraber bir tafsîlgöstedğim tek koşulu arabalardan ikişer aded ve iki hayvan ve müdâvât-ı ibtidâ'ieicrâkılınmağla beraber belediye etibbâbulunduğundan şimdilik ayrucatabîbistihdâmına bile hâcetmes itmez. Bir araba hayvanıyla elli liraya tedârik olunur ise onda'ire-i belediye

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Her işin başı sağlık.

[191] için ikişer arabadan yirmi araba ve yirmi hayvan içündef'aten bin lira sarfi îcâbider. Merâkiz-i imdâdiyeden her birinin levâzımâtıdahî otuz liradan şimdilik Dersa'âdet ve civârında elli merkez teşkîl olursa bin beşyüz ve arabalar ile beraber iki bin beşyüz

nihâyet üç bin liraya bâliğ olur ki pâ-yı taht-ı Saltanat-ı Seniyye'deşedd-i lüzûmuder-kâr bulunan ve insâniyet ve menâfi'-i sıhhiye-i 'umûmiye nokta-i nazarından böyle gâyet mühim bir emr-i hayriçün bir def'alık olmak üzere üç, dört bin lira sarfı hiçbir vakit çok görülmez ve görülmemelidir.

Serîriyât-ı HâriciyeMu'allimi

FerikCemil

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:

Fünûn-ı hikmetin elbet medârı şart-ı sıhhatdır

Ecel geldikdenakz eyler kavânîn-i etıbbâyı

[192]Bakteriyoloji

Fennin

Memâlik-i Şâhânedelüzûm-ı ta'mîmi

Artık bugün bi'l'umûm milel-i mütemeddine nezdinde kat'iiyen tahakkuk itdiğiinsâniyetinte'âlîsi memleketlerin ma'mûr ve abâdân olması fenn-i tıbbın terakkî itmesine nasıl vâbeste ise tıbbın terakkîsi ve en müdhişemrâz-ı sâriyenintedâvisi de behemehâl mikrob'alemininilerülmemesinemütevakkıfıdır.

Evet! Bugün bakteriyoloji öyle bir fenn-i bedî' hâline gelmiştir ki şehrah-ı tebâbetde ansız bir adam bile atılamıyor.

“Bakteriyoloji” erbâb-ı tıbbın istinâdgâh kuyusu ve 'âlem-i tebâbetinmeş'âle-i terakkiyât-ı kesterânesidir.

Emrâzın en mühim en büyük bir kısmında usûl-i tedâvi-i kadîmi ve bir çokedeviyeyisahâ'if-i tabâbatden ebediyen feshidecek ancak mikrob-ı fenniye-dir.

Vak'ânşu'ûbât-ı sâ'ire-i tıbbın gün be gün terakkiyâtıtebâbetinelyevmkesb itmiş olduğu mükemmeliyete dâhil-i küllîsi olduğu aslâ inkâr-ı kâbûlidermevâddan değilse de hakkıyla taharri-i keyfiyet idebilecek olursa o şu'ûbât-ı fûnûndan hiçbirisinin henüz on beş yirmi senelik bir fenn-i cedîd olan bakteriyoloji kadar 'ilm-i tıbbın karanlık olan cihazlarını lâyıkiyle tenvîre muvafık olamadığı nazar-ı em'ân ve insâf önünde kendi kendisine tecellîder.

Bedîhîdir ki tebâbetden başlıca arz bir marazın sebebini bilüb tedavisini de ana göre icrâitmekdir.

Emsâl-i tıbbiye-i hekimiye: Nezâfetimândandır.

[193] Kezalik şurası da mühim dir ki binlerce seneden beri gelüb geçen bir çokvahîm hastalıkların esbâbınıasr-ı hâzırdehât-ı etıbbâsımikrob fenni sâyesinde keşf itmişlerdir.

Hıfzu's-sihha-i-'umûmiye nokta-i nazarından bakteriyolojinin kesb itmiş olduğu ehemmiyet pek büyüktür.

Birçok bulaşık hastalıklardan tahaffuz için karantinalarda ve şehirlerde isti'mâl olunan (etor) ve (polojizatör) gibi alat-ı tathîreye bakteriyolojinin icâdidîğibedâyi'-i sıhhiyeden olduğu gibi (dâfi'ü't-te'affün) ve (ta'kîm) gibi usûl yine ufak mehâsin-i şümûlün cümle-i ihtirâ'âtındandır.

Hele fenn-i cerrahiye'nin bugün vâsıl olduğu derece-i terakki ve 'ameliyât-ı cerrâhiyede eskiye nisbetengörülen muvaffakiyyât-bî-nihâye ancak bakteriyolojinin terakkiyatı sâyesinde değil de nedir?

Eğer fenn-i mezkûr, birçok emrâzın ve bir takım iltihâbât-ı vahîmenin ve çibanların vesâ'ireninesbâb-ı husûlü olan mevâd-ı mü'essereyikeşf itmemiş olsaydı acaba 'ameliyât-ı cerrâhiyede mukaddemleri görülmekte olan 'adem-i muvaffakiyyetinesbâbı nasıl anlaşılabilir ve alat ve edevâtın (isterilize) ya'nita'kîmidilmesivesâ'ire gibi tedâbîr-i mü'essere ve ihtiyâtiyyeninicrâsınakiyâm olunur mu idi?

Cerrâhîn-i kadîmenin ve bâ-husûs Fransa'nın ve belki dünyanın serâmdan mühre-i cerrâhîninden (Nelaton)laremsâlimesâhîrin bundan evvel muvaffak olamadıkları 'ameliyâta bu gün anların ka'belerine bile varamayan nice cerrâhlarmikrob fenni sâyesinde meydana çıkan usûl-i dâfi'ü't-te'affün ile bilâpervâen tehlikeli 'ameliyatı kemâl-i muvaffakiyetle icrâ ve hastalarını zaman-ı kalildeşifâyâb eyledikleri küll-i yevmçeşm-i meserretle görülür mü?

Evet! Her şeyi bir lüzûm ve bir ihtiyâc üzerine mü'esses olduğu gibi (usûl-i dâfi'üt-te'affün)ün de bakteriyolojinini gösterdiği lüzûm-ı kat'î üzerine te'essüs itmiş olduğunu kim inkâra cür'etidebilir?

Vak'an'ameliyâtinhüsn-i netîceyeiktirânîniçünmahaâret ve mümâreseninte'sîr-i inkâr olunamaz; Lakin bir cerrâh ne kadar mâhir olursa olsun (usûl-i dâfi'üt-te'affün)ü nazar-ı ehemmiyete almayacak olursa yapacağı 'ameliyatınnetîcesi de o nisbetde meşkûk olur. [194]Teşhîs-i emrâzhusûsuna gelince: bakteriyoloji bir çok hastalıkların teşhîsini de teshîleylemiştir.

Verem, kolera, kuş palazı, inflavanzavesâ'ire gibi hastalıkların teşhîsihusûsunda bakteriyolojinin delâlet ve isâbetiteslîm kerde-i erbâb-ı dânişdir. Selü'lrâ'ininteşhîsivesâ'it-i kadîme-i tıbbiye ile de mümkün olduğu cevâbenbeyân olunabilirse de usûl-i kadîme verem illetlinin teşhîsinde her halde yakılmak ihtimâli gâlibolub halbuki mikrob fenninin

irâitdiğitarîk ile illet-i mezkûreninteşhîsi iki kere iki dört idercedine meydan-ı subûteolunmakdaidüğüfenn-i mezkûr aşınâyânının cümlesine masadaktır.

Kezalik bir memlekete hâricdensirâyet iden koleranın “Asya kolerası” mı yoksa “kolera-yımünferid” mi yoksa sâ’ir sarı bir hastalık mı... Bunun dahi teşhîs ve tefrîkibeheme hâl fenn-i bakteriyolojinin delâletine arz-ı ihtiyâc eyler. İşte bu terakki-i mübedda-i tebâbetden bu ana kadar husûl bulamamış idi. Kim hâtırına getirir idi ki verem, kolera, hummâ-yitifoidi, tetanos, difteri, yılcık, zâtü’r-re, bel soğukluğu, kara kabarcık emsâli sarı hastalıklara göz ile görülmez uzviyât-ı sagîresebeb oluyor?

Binâ’en’aleyh günden güne müste’id terakki olan bu fenn-ı bedi’ü’lbeyântarîk-i temeddünde sür’atlekat’merâhilitmekde bulunan bi’l cümle milletlerin inzâr-ı dikkatlerini celbiderek en büyük tabîblerden en adi bir tıp talebesine varıncaya kadar bir çok müntesbîntebâbetinlaboratuarlaraşetâbân olmasına ve bu ikdâm ve gayret netîcesinde bakteriyoloji neşr-i envâr-ı ma’rifet eyleyerek i’ mâk-ı hifâyâsındamestûrzullâm-ı cehâlet olan nakât mezâlimine lem’a-pâş-ı hakikat olmasına sebebiyet vermiştir.

İşte o şems-i ma’rifetinoşu’â-ı bî nazarın peydâ eylediği nurâniyetdir ki sâyesinde bir çok hastalıkların levâyih-i marziyesi bizlere arz şehre-i hakikat eyliyor! Bu nuraniyet bu hakâyık-ı tulû’itmişdi kim bilir daha ne vakte kadar müntesbîn-i tıbvâdi-i zulmetinde pûyân olacak idi!

Hâsılı bakteriyoloji tebâbetiesâsındansarsdığı gibi on beş sene mukaddem ‘alem-i tebâbetin’allâmesi olan zevâtdahî bu fennî tahsîl[195] itmeyince hayat-ı neşriyeye ve simâinsâniyetehıdmetidemeyeceklerini anladıklarından bugün başda Almanya olduğu hâlde Fransa İtalya İngiltere Rusya Amerika’da yüzlerce (mikrob) fennin tahsîliiçün (laboratuarlar)a devâmitdiğinden başka küçük kasabâtda bulunan hastanelere varıncaya kadar bakteriyoloji hânelerte’sis itmişlerdir.

Sâye-i şâhânede şehrimizdeki bakteriyoloji hâne Avrupa’daki emsâlinisbetinde mükemmel ve Mösyö Nikol gibi fennin cihet-i ‘sameliye ve nazariyesinde gâyetlirmâhir bir zâtın taht-ı idâresinde ise de memâlik-i vesî’â-i ‘osmâniyeiçün yalnız bir laboratuarın’adem-i kifâyeti aşıkardır.

Hiç olmazsa şimdilik büyük vilâyât-ı şâhâne merkezinde birer laboratuar ile şehrimizde mevcûd büyük askeri hastanelerinde küçük birer laboratuarınvücûdu elzemdir.

Bu nev’dârü’l’âmeliyâtınte’sisietıbbâ-yıosmâniyeyi Avrupa terakkiyât-ı tıbbiyesinden vakt u zamanıyla haberdâr kılacağı ve yavaş yavaş biz de de keşfiyât ve tatbîkâtatarîkleri küşâdideceği içün ne derecelerde mühim olduğunu îzâhahâcetgöremeyiz. Bu

bâbda idilecekmesârif-i cüz'iyemukâbilindesemerât-ı 'azîmeiktitâfidileceğine ve etıbbâmızmeyânında az vakit zarfında şan u şeref milletimizi ve kudret-i 'ameliyemiziçâr-ı iktârcihâna kadar îsâlidecek nice kâşifler zuhûrideceğineşübheidülsün!

İşte Japonya! Japonya'da yedi sekiz sene mukaddem bakteriyolojiye aşına bir tabîb görülmez iken bugün(Biriniğ)lere (Rev)leremu'âdil (kitazatolar) gibi bakteriyologlar görülüyor!

Almanya'da on beş sene zarfında yüzlerce (laboratuar)larküşâd edilmiş ve tedkîk-i mesâ'il ve tecârüb-i bî-nihâye sâyesinde seneden seneye bir çok hastalıkların sebebi olan mikroblar ve bunlar ve bunlara karşı dârü'l keşfiyle Alman etıbbâsınınşân ve şöhreti afâküstilâ itmiştir. Evet, bugün bî-tarafâne söyleyecek olursak Almanlar tebâbetinbir çokşu'belerinde hele bakteriyolojide memâlik-i sâ'ireyi kat endârkâtgeçdiler. Şu sâyedeki mevcûd olan kâffe-i dâr'ülfünûnlarda[196]labaratovarlardan başka husûsi ve 'umûmî yüzlerce 'âmeliyâthâneler, bunlarda mevcûdvesâ'it-i mükemmele, ihtiyâr ve genç müntesbîn-i tıbbın son derece hevâhişleri bu terakkiyi husûle getirdi.

Hâsıl-ı kelâm, tebâbet-i istikbâlde bakteriyoloji sâyesinde fevka'l'âde terakki ideceğindenmemâlik-i mahrûse-i şâhânenindahî bu terakkîden mükemmelen hisse mend olması içünbakteriyoloji labaratuvarlarmızınteksîsi ve bu fenn-i bedî'ü'l'beyânınta'lîmi ehem ve elzemdir.

E. Ali

[197]

Fen ve Hıdmeti

Dokuz, on yaşlaronda bir yavru

Eğilübderdli ah idiyor

Izdırab hâlini tebâhidiyor

Boğazından geçübciğergâha

İnerek yutduğuhadîdkalem(1)

Hancerehunfeşân, çocuk bîhoş

Ebvîn-i pür-telaş ve bî-vâye

Koşdularhacelegâh-ı mirzâya(2)

Yatırıldı o nû-nihâl-i ümîd

Sâkitâne bütün mekân ve mekîn
Halecanlar içinde muntazarîn

“İşte buldum!” diye Cemil Paşa (3)

Gösterince hadîd parçasını
Valide toplayubferâcesini

- (1) Kurşun kalemlerinin başına takılan teneke parçası
- (2) Mekteb-i tıbbiye-i şâhânserîriyât-ı hâriciyesi
- (3) Meşhûr operatör

[198]

Hakpâ-yıfünûna yüz sürdü
Dökdüleşekk-i meserret ve şükrân
Kudret-i tıbbâ oldu takdir-i havân
Kurtarıldı hayatı ma'sûmun
Bu terakki mühim ve 'âlîdir
Feyz “bakrat” zîmu'âlladır.

Bu hazâkatle'alem-i medenî
-Ki meziyet-şinâsherkâdır.

Beşeriyet teşekkür itmelidir
Bu tedavi girân-ı allâme
Bu hünerli, değerli hüddâme

Böyle birçok bedâyi'iyefünûn
Beşerin hâdim-i sa'âdetidir
Kâfil-i sıhhat ve selâmetidir.

M. Rıf'at

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:Sıcak yatak, soğuk yemek.

[199]Vaktinde Evvel ihtiyarlamamağa çâre

Doktor (Rişâdson)un koluna göre vakitsiz ihtiyarlamamağakarşıittihâz olunacak kavâ'idher şahsa göre tebeddül ider. Bu husûsdata'kîb olunacak kavâ'id ve tedâbîr-i sıhhiyeyi küçük yaşımızdan i'tibârentatbîk ve icrâ eylemek lâzımdır. Binâ'en'aleyhvelîlerdâ'ima çocukların fazla meşâgîl-i zihniye ile yorulmalarına ve

lüzumsûzgâ'ilelerlemüte'essir olmamalarına dikkat ve i'tinâ itmelidirler. Eğer küçüklükdemûceb-i keder bir hâl vukû' bulacak olursa anı çocuklara anlayabilecekleri bir lisân ile-tafsîlât-ı zâideye girişmeksizin-tefhîm itmelidir.

Keder insanı vaktinden evvel ihtiyârladır. Anın içünba'zı kere tahammülüne mecbûr olduğumuz keder-nâk darbelerin te'sîrini-meşgûliyetimütâ'ib-i zihniye için bir mu'alece gibi kabûliderek- bir iştigâl ile tahfifesa'î ve ihtimâm eylemeli.

Titizlik ve kıskançlıkda vakitsiz ihtiyarlığa sebebiyet virir.Şeyhûhat-ı tabi'iyeyevâsıl olunduğu zaman sehlû'licrâba'zıkavâ'id-ı sıhhiye ile za'af-ı 'umûmîta'dilidebilür. Esas gıda süt olmak üzere me'kûlât ve meşrûbâtai'tinâ eylemeli.

Vücûduhafîfolmak şartıyla sıcak tutacak melbûsât ile setr itmeli, tâki beden dâ'ima aynı derece-i harâretimuhâfazaeyesün. Hergün açık havada, burulmakdanictinâbiderektenzeeylemeli.Vahdet ve inzivâ ve bunun neticesi olan ye's ve kederin, rehâvet-i bedeniyeinmuzırrat ve tehlikelerini ber-araf itmek içündâ'imâmeşgûliyet ve ma'kûl eğlenceleri yekdiğerine veli itdirilmeli. İstirâhat zamanlarını güzel bir uykuya hasr itmeli. Uyku esnâsında sıcağı aramamalı, fakat soğuktan da ictinâb eylemeli.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kuşa göre yuva, insana göre mesken.

[200]ÇocuklardaVefiyât

Süd Nine Mes'elesi

Çocuklarda vefiyâtın derecesini ta'yîn, esbâbınıirâ'e ve tebeyyün devlet ve hükûmet için ne kadar lâzım ise 'âileleriçünde o derece nâfi' ve mühimdir. Memleketimiz senede binlerce çocuk gaybidiyor; bunların çoğu açlıktan, sefâletten, cehâletten hâk-ı helâkaseyriliyor; kurtulanları da ebvîninden ihmâl ve tesyîbi eseri olarak bir çokemrâz ve iskâm ile ma'lûl kalıyor. Yazık değil mi?

Çocuğun her hâlinden ebvînmes'elesidir. Bu dâr-ı muhnite hiçbir çocuk kendi arzusuyla gelmemişdir; ebvîn, idâme-i ırkı amir, "sâ'ika-yıtabi'iyet" te'sîriylevücûd bulan çocuklarının hayâtimirâsbıracaklarımızâca,

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Fikr-i bâtıl cehâletdenbedterdir.

[201]virecekleri terbiyeye göre ya mes'ûdyahudme'yûs bir hâlde geçeceğini nazar-ı dikkate alarak vazîfesini bihakkın îfâ itmelidir.

İcrâ-yısan'atabaşlayalıdan beri çocuklarda kemâl-i te'essûf ile meşhûdum olan kesret-i vefiyâtinesbâbınıtedkîkiderek buna en ziyâdecehâlet ve efkâr-ı etıbbânın ve bi'l hassa süt ninelerin sebep olduğunu görüb anladığından bu yolda

îkâ'idilen muzırrâtı'âlikadrü'l imkân men' ve tahdîde sarf-ı mesâ'idengerü durmadım. Süt ninelerin vazîfeleri ne derece su'üstî'mâl eylediklerini nazar-ı dikkate aldığım damvâlidelerin çocuklarını bi'z-zât emzirmelerindeki fevâ'id ve muhsinâtı ve aksi hâlde mehâlik-i muzırrâtı beyân ve ta'dâddan ve bu husûsdahâmerân bahs ve makallolmakdan bir an hâlî kalmadım. İrzâ'ın ahlâk, hıfz-ı sıhhat ve cem'iyet-i beşeriye nâmına kâffe-i nisvân pek mukaddes bir vazîfe olduğunu her zamânıtyân ve irâe eylemedim. Ancak bir çok kadınlar arzularını hilâfete bu vazîfe-i mühimme ve mukaddesenin ifâdesinden fitraten mahrûmdurlar; böyleleri için Avrupa'nın büyük şehirlerinde bir takım "mırza'ahâne"ler vardır ki bu gibi mü'essesât-ı mühimme-i hâyriyenin bir sûret-i dâ'ime ve muntazamadane zâret-i sıhhiye tahtında bulunmak şartıyla memleketimizde de te'sîsi elzemdir. Eğer bu sûret şimdilik mümkün olamaz ise bari süt nineler ile süt nine kolcuları bir nezâret-i ciddiye bulundurulmalıdır; tâki bu sâyede vefiyâtın bir derece önü alınmış ve bir çok ma'sûmînin hayatı kurtarılmış olsun. Bugün tedârik idilen, getirülen, hânelere taşınan süt senelerden çoğunun ya südükâfi derecede değil, yahud pek eskidir; südün'adem-i kifâyetinden, pek ziyâde eskilikli cihetle husûle gelen hazımsızlıktan vefâtidenlerin yekûnu ise pek dehşetlidir.

Bizim elimizden gelebilen hıdmet ve mu'âvenet hükûmet ve ahâlimizi tehlikeden haberdâr itmek ve kendilerine tedâbîr-i lâzıme yi irâ'e eylemektir? Vezâ'if-i sâ'ire ashâbına'âididir.

Tedenni-i nüfûs" hakkında Avrupa mehâfil-i fenniyesinde cereyân iden mebâhisâthe yecân-ı âmîzde en evvel nazar-ı dikkate alınan mes'ele çocuklardır ki vefiyâtın tenkîsi ve bunun için de süt ninelik san'atının hıfz-ı sıhhat daha [202]muvâfık bir hâle ifrâğıdır. Medeniyet-i terakkî ve ihtiyâcât-ı müberremete zâyüd eyle... büyük şehirlerde velâdetde tedenni'yi bir emr ve eser-i tâbî'î gibi kabûl ve mümkün olsa bile kesret-i vefiyât bunca mesâ'î-i insâniyet-perverâne ve ikdâmen fedâkârâneye karşı büyük arzımız için pek güçlüklerdir. Medeniyet-i hâzıra için büyük bir şeyindir. Evlâdımız az oloyor ise bâr-ı helâk olmamış olsa tenâkıs-ı nüfûs o derece ziyâdeşmeyüb belki muvâzene husûle gelebilir idi; lakin mübârizât-ı hayâtiyyede en zimuvâzene husûle gelebilir idi; lakin mübârizât-ı hayâtiyyede en ziyâdedüçâr-ı helâk olan çocuklar ve en büyük meydânma'ar ki beşiklerdir. Bugün en mütemddin-i memleketde beyne'letfâl vefiyâtın yüzde otuz ... nisbetinde olduğu nazar-ı dikkate alınur ise ma'a't-te'essüfi' tiyâdât-ı sakime... ve efkâr-ı bâtılâya pek ziyâderi'âyet olunan memleketimizde işbu nisbetin dereceye varacağı şâyân-ı mülâhaza ve te'emmüldür.

“Süt nine san’atının”, a’ilece en ziyâde mukaddes ve mu’azzez olan çocuğun sıhhat ve hayatına ne derece su’ite’sîr eylediği ve çocuklar üzerine ebvîninreşk-i te’sîriylemerbût ne kadar ağır bir kan virgüsü...itdiğierbâb-ı evveli’lebsârınçeşm-i intibâhınakarşuhafı kalmamalıdır.

Bir memleketde terakki-i nüfûs-ı velâdâtın tekessüründen zi

Bir memleketde terakki-i nüfûs-ı velâdâtın tekessüründen ziâdevefiyâtıntedennîsine, hayat-ı vasatiyyenintemeddüünetâbi’dır. Doğan çocukları himâye... hep kâfidir; çünkivefiyâtın çoğu açlıktan, sefâletten, her nev’takayyudâtakarşumahrûmiyetden ileri geliyor. Çocukların vâlideleri tarafından emzirilmesi, hıfz-ı sıhhate tevfikânbüyüdülmesevifitakayyudâtakarşumahrûmiyetden ileri geliyor. Çocukların vâlideleri tarafından emzirilmesi, hıfz-ı sıhhate tevfikânbüyüdülmesevifiâtın önünü alacağı ve bu sûretle her tarafın makbere-i etfâl kesilmesine mâni’olacağı muhakkaktır. Hayat ...tıfl ile ticâret olamaz; sıhhat-i etfâlipâyâmâlidecek her had’a... ve iğfâlsezâ-yımücâzâtdır.

İstanbul mevkî’ ve iklîmi’umûmiyetlesâlim ise de esâsenmekûza’sâb ve çocuklar içünmûceb-i muzırrâtdır; hâr ve râtib olan hevâinesîmizâten bir sûret-i gayr-ı mackûlede beslenen etfâlemü’esserdır; vefâtidenlerle bir hayat kalan etfâlimukâyese idiniz, ne kadarının cehâlet

(*) Çocuklara aş:-Yahudvâlidelere hediye- nâm eserimde tafsîlât vardır.

[203] Kurbanı olduğu ve ne kadar â’ilelerin göz yaşlarıyla yanıla yakıla hikâye-i hâl itdiklerini görürseniz ki bundan tüyleriniz ürperir. Beyne’letfâlvefiyâtındevâmını nazar-ı dikkate alarak intibaha geelim; mevrû’ânınçeğreği gibi haşerât-ı muzırrâ tarafından ihlâkinden, bağların filorakesra ile tamamen tahribinden sonra çâre taharrisine kalkışmak fâ’idesiz olduğunu bilerek bu bâbda tesyib ve ihmâlde ve bir hâl-i lâkaydîde bulunmayalım; çünkü büyük şehirlerde tevellüdât çoğalsa bile, nüfus-ı nisbî ve hakîkîtedenniyyedir.

Cem’iyet-i beşeriyedeba’zimecrûh vardır ki ana ancak matbû’ât çaresiz olur. Avrupa’da küçük çocukların fabrikalarda istihdâmlarıyla hayatlarına kas didilmemesi lüzumuna dâ’ir gazeteler hep bir ağızdan feryâdda bulunmamış olaydılar, bugün bu sebebin te’sîriyle de beyne’letfâl bir çokvefiyâtgörülecekti.

Çocuklarda derece ve esbâb-ı vefiyât ve bu bâbda ittihâzı lâzım gelen tedâbîrbeyân olduğu sûretdehissiyât-ı âile uyanacak ve efkâr-ı selîmeashâbı intibaha gelecektir. Süt nine san’atının vücuduna tahammül idiyor isek bârî hıfz-ı sıhhate muvafık sûretde devamına çalışalım. Vâlidelerin kâffesi bi’z-zâtirzâ’ itse süt ninelik gibi mühim ve vahîm

bir mes'eleden bahse lüzum kalmaz ve bu sayede bir çok kadınlar sıhhatlerini muhâfaza ile beraber bir çok etfâl bir mevt-i muhakkaka ma'rûz bulunmaz idi. Vefiyâtın önünü almak için en birinci tedbîr “îrzâ'-ı mâdirâne”yita'mîmdir. Emzirmeyen vâlide çocuğunun ilk tebessümünden, ilk bûsesinden mahrumdur; işte bu hâl o vâlideiçün ilk mücâzâtdır. Vâlide olan ilk kadın hiç sübhe yok ki çocuğunu kendi emzirmişdir; bu hâlde irzâ' hilkat-ı beşer kadr-ı kadimdir. Hayvânâta, silsile-i hayâtiyenin en yüksek tabalarını işgâldenlere bakarak olur isek cümlesinin yavrularını bi`z-zât emzirdiklerini görürüz. Hayvânât hilkatlerinden biri bu kânun-ı tâbi'yyeteri'âyetitdiği hâlde yalnız insan bu vazifeden çekinmekte ve ciğer pâresini ecnebi bir kadına teslimlemektedir. Çocuk, kendisini irzâ' iden memeden başkasını tanımaz; hissiyâtı, muhabbeti, samimiyeti süt ninesine 'âiddir. Kadın doğurduğundan dolayı validenin[204 ve 205 eksiktir]

[206] vazifesinin nısfını ve bi`z-zâtirzâ' itmesinden de diğer nısfını îfâider ki bu hâlde tâm bir vâlide olmak için hem tevlîd hem de irzâ' itmelidir. İrzâ'vâlideliğin bir tetimme-i tabi'yyesidir. Kadının memesi boş bir ziynet için halk olunmamışdır. Meme menba'-ı sıhhat ve hikmetdir; binâ'en'âleyhnevvâdın andan istifâde ve istifzâsı lâzımdır. Gülgûni bir renkte olan o mini mini ağız olmadıktan sonra kar gibi beyâz meme neye iyi? Bu hâlde, memelerini kurudarak yavrucuklarını süt nine nâmında ecnebi kadınlara tevdi' ve teslim iden vâlideler ne kadar şâyân-ı takbih iseler çocuklarını alacaklarını bir mikdâr-ı akçeye fedâidenlerde o derece müvâhezevesezâdır. İşte bu sebebed dolay süt ninelik san'atınınvücûd ve devâmicem'iyet-i beşeriye için bir şeyindir; zira cem'iyet-i beşeriye nazarında evlâdi'tinâ ve fukarâmüsâvîdir.

Çocuk süt ninesi kucağında değil, anası dizinde büyümelidir. İrzâ'-ı tabîb nezdinde bir fi'iltabî'î, cem'iyet-i beşeriye ve hey'et-i ictimâ'îye nazarında bir kânun-i ileyhdir ki hiçbir kadın bir sebep-i mücbir olmaksızın ana karşı'isyânidemez.

Tabi'yyetin, cem'iyet ve hayvanâtın, sıhhat ve sa'âdetin valideden îcrâsınıtaleb eylediği fi'il ve vazife biçocuğunu emzirmesidir. Kâffe-i ağdiyedennevzâde en muvâfıkıvâlide sevdiler; o süt, o nevzâdiçün halk olunmuşdur.bvâlidesüdüfâ'ide ve terkîbindeba'zıtertîbât ve mevâd-ı keşf ve istihzâr eylediğini iddi'â iden kimyâgerinzifâ'ide ve terkîbindeba'zıtertîbât ve mevâd-ı keşf ve istihzâr eylediğini iddi'â iden kimyâgerinziyâde aldanır; bu bâbda tecrübeye tasaddî pek mehlekdir: men cerbü'lcerb halet bi'n-nedâme. Ba'zıhayvanât ve nebâtât doğduğu, yaşadığı mahalden gayrı diğer bir yerenakl olunursa pek küçük kaldığı gibi çocuk da vâlidesi memesinden başka bir memeye yapışacak olursa ırgimez, yaşasa bile bek budur kalur.

Lakin ba'zı kadınlar vardır ki sıhhatler ve cem'iyet-i beşeriyedekimevki'leriicâbî olarak mutlak sûretde çocuklarını irzâ'idememek hâlinde bulunurlar. Tabi'iyetin en mukaddes böyle bir mirasdan mahrum olan bu gibiler için süt nine tedâriki lazım geliyor; işte bundan süt ninelik, kolculuksan'atı ve bu bâbda her nev'sû'iisti'mâlât meydana çıkıyor.[207] Kaffe-i hükemâ ve etıbbâ nine intihâbındakisu'ûbât ve müşkülâtı beyânitmekdedir.(Palotarak) diyor ki: "İrzâ' imkânı" yok ise süt nine olarak hemân öne gelen kadını intihâb eylememelidir." Ba'zı ailelerde süt nine intihâbındakiheft ve hiç tanılmayan bir kadının kabûlündekisür'at-i hayret-fezâdır. Bârgîrini çayıra çekmek arzu iden zât evvel emirde o tek keyfiyet ve kemiyyetini nazar-ı dikkate alır. Halbuki çocuğun infâk ve irzâ'ını başkasına icâleidecek olan vâlide daha az müşkül-pesendolubönüne gelen kadını hiç mu'âyeneitdirmeğelüzûm görmeksizin kabûliler. Böyle bir yolsuz intihâbdan dolayı helâk olan yavrucağı arkasından eşekk-rîz-i te'sîr ne kadar vâlideler gördük! Muvâfık bir süt bulamadıklarından bir hâl-i ye's-i iştimâle düşen ne kadar çocuklaretesâdüfitdik ki anlar yalnız süt ninelerinin tahvîli ile vücûdlarını toplamağa başladılar.

Avrupa'da hemân her büyük şehirde " merza'ahâne"ler vardır ki oradan istenildiği zaman her sınıf-ı ahâliiçünhâlî, sinnî, beniyyesi, sevdî-i muvâfık süt nine tedâriki mümkündür. Halbûkitakrîben bir milyon nüfusu bulunan memleketimizde bir çok kadınlar meme virmediğibinâ'en 'aleyh süt nineye ihtiyâc pek ziyâde olduğu hâlde mirza'atedârikiiçün hiç bir tıbbî ve idârevînezâret tahtında bulunmayan ve bu sûretleaslaşâyân-ı emniyet ve i'timâd olmayan "kolcular"amürâca'atdan başka çâreyokdur. Kolcuların irtikâbitdiklerisu'iisti'mâlât ise fevk-i mâ-yı tasavvur-ı hadden efzûndur.

İstanbulumuzda gerek süt nineler, gerek kolcular asla bir teftiş ve nezâret altında bulunmadıklarından ebvîn kendilerine görütülen süt ninenin sinnine, ahlâkına ve südününevsâfınavesâ'ireyedâ'irma'lûmât-ı lâzımeden tamâmenbî-haber oldukları gibi çok def'a bu husûsda kolcular tarafından iğfâl olunurlar. Süt nineleri hemân hamama gönderüb giydirmek, kolcuya der'akabpârevirmekvesâ'irhusûsât bu gibi iğfâlâta sebebiyet vermekde ve iğfâlât-ı mezkûreeseri olarak çocuklar telef olubgitmekdedir. Yeni doğan bir çocuk ne kadar çabuk helâk olub gider ise, intihâbidilen süt nine ne derece fenâ çıkar ise kolcu ... [208]istifâdeider. Kâr ve temeddu'dan başka düşüncesi, paradan gayrı vicdânı olmayan bu kadın için süt ninenin her tahvîli, her yerleşdirilmesi bir "hak" mazhar kılar. Gâyetbahâlî ve pek fenâ süt nineler bulunan büyük bir şehirde bu hâlin vehâmeti elbette pek fenâ süt nineler bulunan büyük bir şehirde bu hâlin vehâmeti elbette pek kolay anlaşılır. Ba'zan,

hânesinde bakmak üzere çocuk kolcuya teslîm olunur ki bu hâlde su'isti'mâlât 'âdetâcinâyet derecesini bulur, çünkü daha mi'desisütdenhem de asıl insan südünden başka bir şey hazmidemeyen o ma'sûme ekmek içi, fasulya suyu, çıkmik, hatta ma'cûnviriliki bu sûretde çok vakit geçirmeksizin ishaller, nihâyet karın veremi baş gösterir. Hemânhergünmu'âyenehânemize rengi soluk, eti yürsek, hastalıklı ve eğri büğrü bacaklı çocuklar getirülüyor ki bu hallere başlıca sebep hazımsızlık ve uzun süren açlıktır. Daha yedi sekiz ayına henüz basmış ne kadar çocuk gördüm ki değiştirilen süt nineler altı yediyi bulmuşdur.!

Şehrimizde hergüntesâdüfidegeldiğimiz bu gibi ahvâl esef-i iştimâle, bir çokma'sûmîninihlâkına kadar sebebiyet virenevkâyi', iyi bir süt nine tedarikince mevcûd güçlere karşı şehremânetinin sâ'ir büyük şehirlerde olduğu gibi etıbbâ-yı belediye nezâreti tahtında "mirza'ahâne"lerte'sîs ile â'ilelere emin süt nineler tedarikince irâ'e-i teshîlâteylemesi doğrusu ya pek ziyâde arzu olunur. Bu yolda bir mü'essese-i Hayriye her sene hâk-ı helâke serilen binlerce çocuğu kurtaracaktır. "Mirza'ahâne" te'sîsi anlayamadığım bir sebebedeb dolayı mümkün olamaz ise bârî "kolcu" namı virilen kadınları bir nizâm tahtına almak ve etıbbâ-yı belediye vâsıtasıyla bir nezâret-i mütemâdiye altında bulundurmak elzendir; zirâebevenlersüdü eski süt nineleri kırk günlük, bir aylık diye â'ileleregetürübyerleştirdikleri gibi henüz doğan çocukları da alubmünâsebsiziyeyeceklerle mahv u efnâeylemekdedirler. Sekiz dokuz ay evvelce doğurmuş bir kadının başına levhalığa 'alamet olmak üzere al bir kurdelâ bağladıktan ve kucağına da tedârikittiği yirmi yirmi beş günlük bir çocuğa virdikden sonra öküne düşerek evleri[209] dolaşan hatta mu'âyenehânelere kadar le gidüb taze süt nine diye etıbbâ-yı bile iğfâle savaşıyan kolcular yok değildir. Bunca ma'sûmunhayâtî nazar-ı ehemmiyete alınmak lâzım ise bu gibi acûzeler bir nizâm ve iğfâl ve harekâtı da bir intizâm tahtına konulmalıdır, tâki velev pek küçük bulunsun bir çocuğun hayatı oyuncak olmayub hükûmetçe devletçe pek mühim idüğü gerek süt ninelere gerekse kolculara anladılabilür. Hükûmet, kânun, tabi'iyeti meçhul ve muzırr bir şeyin fûrûhtunumen' eylediği hâlde bir ma'sûmunhayâtitehdîdidebilecekfenâ bir südünfûruhtunubinâ'en'aleyh süt nineyi neye men'itmesün? Fenâ ve büzülmüş bir peynir ba'zenzırhlanma 'alâmâtve 'arızâtınıkâ' eylediği gibi eski ve fenâ bir sütden yeni doğan bir çocuk için sem olabilir. Süt nine mevkî-i fûruhta koyduğu zamân'âdetâsâ'ırağdiye gibi hevâsını teftişe hükûmetin hak ve salâhiyeti vardır.

Çocuğun yiyeceği ve husûsât-ı sâ'ire-i sıhhiyesi yolunda olduğu hâlde beyne'letfâlvefiyâtıntenâkıs eylediği iki kere iki dört idercesineisbâtolunmuştur. Eğer her kadın çocuğunu kendi emzirse vefiyâtdahâ pek çok tenâkıs eyler.

Binâ'en aleyh her vâlide tecrübeye müstenidnesâyih-i tıbbiyânemiziiştemeli ve sıhhati mevkî'müsâ'id olduğu hâlde çocuğunu bi'z-zât emzirmek gibi bir vazife-i mukaddesenin icrasından çekinmemeli, tâki süt nineden mütehassıl her nev'ızdırâbdanmusavvenkalabilsün.

“Pelütarak”ın gayet esâslı nasihatleri vâlideler tarafından işidülüb kabul idilinceye kadar şehir emanetinin Avrupa'da büyük şehirlerde olduğu gibi suhûletle ve muvafık süt nine tedârikiiçün lâzım gelen vesâ'ite tevessülü, biçâre çocuklara çöken kesret-i vefiyât belâsını tenkis itmek üzere etfâli bir nezâret-i tıbbiye-i mütemâdiye tahtında bulundurması lâzımdır. Etfâlin şehremânetinden ziyâde ebeveyne, 'iyâleâ'idâtı meydana atılıbta'rîz, olunmak istendiği surette, çocuklar efrâd-ı cem'iyetden oldukları cihetle anları himâye cem'iyet-i beşeriyenin, me'mûrîn-i mükellefenin, şehremânetinin cümle-i vezâ'ifindenolması da vârid-i hatırdır.[210]Bugünhusûsât ve mesâ'il-i sıhhiye bir meşgale-i 'umûmiyyedir; her tarafda hayati muhâfaza, sıhhati vikâyeiçün lâzım gelen vesâ'ite tevessül olunur. Şehirlerde sokaklar tevsî'idülür, meydanlar açılır; bu gibi icrâatı ne masraf, ne de su'ûbet-i men' eylemiyor; fukâra ve ağniyâyaziyâ ve hevâvirilmek isteniyor. Lakin ıslâhât sıhhiye meyânında bir mes'ele-i esâsiye unutuluyor ki o da çocuğun sıhhatidir. Halbuki bu bâbda istatistikler pek korkuncudur.

Hülâsa, süt nine mes'elesietfâlden kesret-i vefiyât, tedenni-i nüfus nokta-i nazarından pek mühimdir. Ma'rûzâtım sıhhat-i 'umûmiyeyimuhâfaza ile mükellef hey'et-i sıhhiyenin nazar-ı dikkatini celbidemezse sesimi â'ilelere kadar işitdirebilmekle müftehir ve müteselli olurum. 151-Divan Yolu (İstanbul)

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Cümle-i 'asabiyedenmi'deye, mi'deden cümle-i 'asabiyedâ'imi bir mübâdele vardır.

[211]Mekteblerin Gözlere Te'sîri

Mekteblerin ve ale'l'umûmiştigâlât-ı tahrîriyemahsûs olan devâ'irin herkes ve ale'l husus sinn-i tafûliyetveyâşebâbetde bulunan şâkirdân üzerlerine bir te'sîr-i mühimi vardır. Şöyle ki: Verâsetenveyâbi'z-zâtıkasrû'lbasriyemüsta'id olanlar da, hatta bu isti'dâdvülâdiveyâzâtiyemâlik olmayan da iştiğâlât-ı tahrîriyekavâ'id-i sıhhiye hâricinde olacak olursa kasrû'lbasrînin husûlüne sebep olacağı gibi hafif derecesini tezyîdiderek bir derece-i 'amîkaîsâl itmeğe müterakki ve habîs şekli alır; kasr-ı elbasriyenin bu şekline

“kasrû`lbasri-i mekâtib” dahî tesmiye olunur; ve ta`yirât-ı `uzviye husûle getirerek nihâyetdea`mîlağitevlîdidebilir ki bu hâl gayr-ı kâbiledâvîdir.

Uhûl-i mesrûdeninesbâbı: ya ziyâninfikdânıveyâhurûfâtın gayet küçük olması veyâhud bu esbâb-ı hâricinde bir su`i-i i`tiyâdsâ`ikasıyla pek yakın mesafeden “otuz santimetru dâhilinde” okuyub yazmak, arka veyâyüz üstü yatarak okumağı adet idinmek, dershâne pencerelerinin ve lambalarının ciheti kavâ`id-i fenniyeyemugâyıyir bulunmak gibi esbâb-ı husûsiyenin gayrı verâset, yahud da nehâfet, geçen bir hastalığı ta`kîb iden hâl-i nekâhet, fakirü`d-dem ve lenfâviyü`lmizâcolmac olmak gibiesbâb-ı bünyeviyesu`iisti`mâlât ve i`tiyâdât-ı kabîhanın inzimamıyla kasrû`lbasrive şekl-i habsi husûle gelir. Bundan başka mevzî` olarak tabakât-ı sulbeve karniyeninafât-ı muhtelifesindedahîkürre-i `ayninta`bîrşekl itmesiyle katr-ı kadâmi-i hâlîfesitezâyüdiderek... [212]icâbitdirenmekâtib ve devâ`irve sinâ`yi`inba`zışu`belerineâ`id fabrikalarda şera`it-i hıfzu`s-sihha-i`aynınehemmiyet-i `azîmesi görüldüğünden sıhhiyun bu mes`ele-i mu`tenâbahâ ile pek çok meşgûl olmuşve elan iştigâlitmekdebulunmuşdur.

Bu bâbda icrâidilentedkîkât-ı fenniye ve istatiskiyye neticesi mekâtib-i ibtidâ`iyyedenmekâtib-i `âliyye ve küçük sınıflardan büyük sınıflara çıkıldıkça kasrû`lbasrînin`adedi ve derecâtitezâyüditmekdedir; Nitekim “Losren” ismindeki mü`ellifin bir sınıf talebesi üzerinde sene-i tedrîsiyyeninbedâyetiyle nihâyetinde icrâitdiğitedkîkâtdakasîrû`l basar olanların nisbeti yüz de yirmiden yüz de yetmiş beşe vâsıl olmuşdur ki diğer mü`elliflerintaharriyâtıdahîhemân bu derecededir. Kasrû`lbasrînin derecesi aynı şahısta sene be-sene tezâyüditdiği muhakkak olmağla “Feyojal”innetîce-i tedkîkâtınazarân bu terâkkî-i derecâtdâ`îmi ve muntazam olubale`t-takrîb beher sene yarım derece “yarım diyopetri” tezâyüdidiyor. Ancak buna sebep yalnız şerâ`it-i sıhhiye hilâfında iştigâlâtahrîreyeolmayub sıhhat-i bedeniyyenindahî dahil küllîsi vardır; nasıl ki fakrû`dem ve andan mütevellidafât-ı `ayniye ve emrâz-ı sâ`irekasrû`lbasriyyenin terakkisine pek büyük yardım ider; meselâ bir rub` derece kadar hafif kasrû`l basar bir çocuk tifo, zâtü`r-re` gibi emrâz-ı `umûmiyeden birine mübtelâolubgeçirdikten sonra metânet-i vücûdiyesini tamamen iktisâb itmeksizin hemânnekâhetimüte`âkib-i iştigâlât-ı tahrîriyeyebaşlayub gözlerini it`âb itmesiyle def`atenkasrû`lbasriyesinin derecesi üç dört derece tezâyüditdiği kesretle görülmekdedir. Müt hassasîsindenba`zılarınınre`yincekasrû`l basarîhemân`umûmî gibi olub hâl-i tabi`iyyedeyaradılmış gözlerde kavâ`id-i sıhhiye hâricinde pek yakından okuyarak “fi`il-i mutâbakat”ı yormak vesâ`ire gibi esbâb-ı mucibe

tahtında husûle gelürdenilürse de verâset-i tarikiyle vülâdıkasrû'l basarîyi inkâr itmek kâbil değildir. Ancak yedi sekiz yaşında evvel çocuklar bu nokta-i nazardan mu'âyeneidildiklerinden “kasrû'lbasrî-i vülâdî”ninnisbeti pek az gösterilmektedir zan iderim.[213] ve ihtizazdan 'ârî ve mikdârîhadd-i kifâyedeolub istikâmeti ise doğrudan doğruya göze dâhil olmamalıdır. Güneş zevâl-i vaktinde şu şera'itihâvîdir; rengi beyâz ve gayri mühteziz ve mikdârî çok ve istikâmeti insanların başına 'amûden vasıl olduğundan gözlere ancak in'ikâs suretiyle dâhil olabilür. Bu i'tikâd bâtıl-ı mevcûddur. Çok ziyâ gözlere muzırrzannıyla şu'ledâr lambalardan ihtirâzidilerek mum ziyâsıtercih olunur. Halbuki gözler içünbâ-husûsiştigâlât-ı taharrîyesi çok olanlara bundan muzırrhiçbir hâl tasavvur olunamaz; zirâyazub okumak içünhurufâtisuhûletle gösterebilecek kadar kâfi bir ziyâ olmaz ise okuyan veyâ yazan zât kitâbı gözüne lüzumundan ziyâdeyaklaşdırır ve kitâb ne kadar yaklaşırsa o nisbetde “fi'ilmutâbakat-ı 'ayn” teşdîd-i fa'âliyetiderek gözler yorulur ve 'ârizî ve geçici kasrû'lbasrî hâsıl olur. Bu hâl tekerrür itdikce gözlerde mâddîtağyirât-ı müteselsile vücuda gelerek ba'zı ahvâlde neticesi pek vahîmolabilür.

Ziyânınistikâmeti – her kangımevki'de olursa olsun giceveyâ gündüz gözlere muzırr olmamak içünziyânınistikâmeti doğrudan doğruya göze girmemek lâzım olduğu gibi nazar-ı işgâlideckmaddeyide gölgede bırakılmalı. O halde ziyâ ya sağdan veyâ soldan veyâhûd yukarıdan gelmeli. Ahvâl-i husûsadayazılıhâne üzerine bir lamba koyarak yazub okumak mecburiyetinde bulunuluyorsa gözler loşda kalabilmek için abajur kullanılmalı. Hâl-i hâzırdavesâ'it-i tenvirîyeşuserd olunan şerâ'it-i sıhhiyeye tevâfuk ideni elektrik ziyasıdır. Andan sonra 'alîmerâtibehimhevâ gazı, petrol ve kolza lambalarıdır ki ahiren ihtirâ'idilen “üver” memeleri vâsıtasıyla bu cins lambaların ziyâsıslâhidilerek elektrik ziyasına yaklaşılmıştır. Bir mum ziyâsı ise ancak hâne derûnunda gezinmeğe ve büsbütün karanlıkda kalmamağa kifâyetidebilür.

Mekâtibdedershânelerinşerâ'it-i sıhhiyeye muvâfakatiiçündershânelerin

[214]Resim(Altında: Hamidiye EtfâlHastahânesinde ser tabîb izzetli İbrahim Bey Efendi ile Doktor Ömer Fuad Bey'in taht-ı hazekâtında bulunan “bakteriyoloji” labaratuvarı.)

Üstünde: Bir çok hastalıkların esbâbsı “mikrob fenni” sâyesinde keşfidilmiştir.

Solda “ Bakteriyoloji” öyle bir fen-i bedî' hâline gelmiştir ki şehrâh-ı tebâbetde ansız bir adım bile atılamıyor.

Sağda: Bakteriyoloji tıbbın istinadgâhı ve kupsive'alem-i tebâbetinmeş'ale-i terakkiyât-ı kesterânesidir.Vüs'atışâkirdânın'adediylemütenâsib ve teceddüd-i hevâyamüsâ'id olduktan sonra pencerelerin müsâha-i şathiyeleri mecmû'idershânezemînimüsâha-i şathiyesinin lâ-

ekâlrub'unamüsâvî ve pencereler ufak ve adede çok olmadan ise adedce az vüs'atce büyük ve irtifâ'laridershâne'amikinin iki sülûsü kadar yüksek olmak ve fakat ziyâ aşağıdan gelerek şâkirdânın gözlerini kamaştırmamak için pencereler dersihâne zemininden bir metru yirmi santimetru kadar yüksedenbaşlayub nihâyet 'alîlilüz kadar yüksek olmak ve fakat ziyâ aşağıdan gelerek şâkirdânın gözlerini kamaştırmamak için pencereler dersihâne zemininden bir metru yirmi santimetru kadar yüksedenbaşlayub nihâyet 'alîleri lüzumu olduğu kadar tavana yakın bulunmak lâzımdır. Ziyâi'tibâriyledershâneleriçünesâskâ'ide dershanenin her bir noktası müsâvî derecede münevver olmak ve pencereden en uzak bir noktada bulunan şakird en ufâkhurûfâtı kolaylıkla okumak ve bu şerâ'itite'mîniçün pencerelere karşı en uzak bir noktada oturan bir şâkird pencereden simâyı bir mikdar "otuz santimetro kadar" görmeli. Pencerelerin kangicetinde olmasına gelince: yazı yazarken el ve kalmak ve gölgesi yazılan hurûfâtın üzerine döşememek üzere elsine-i garibe soldan sağa yazılmasından Avrupalılar ziyâyısol taraftan almağı kabul itmişler ise de lisanımız sağdan sola yazıldığından mekâtibimizde pencereler sağ cihetinde olmak lâzım gelür. İmkân müsâ'id olduğu ya'ni dershanenin sağ ve sol cihetlerinde diğer binâmevcûdolmayub her iki cihet açık ve serbest bulunduğu takdirde madem ki mekâtibde Avrupa lisanları dahîtedrîs olunmak mecburiyeti vardır. Hem iki cihete yazabilmek ve hem de ziyânınmikdârınıtezyîdiderekmatlûb olan aydınlığı te'mîn itmek içündershânelerin sağ ve sol taraflarında aded ve vüs'atcemüsâvî ve mütekâbil pencereler yapmak muvafık-ı maslahatdır. Dershane pencerelerinden gelen ziyânın en fena istikâmeti sakfindanveya pencereler zemine kadar inmiş olmasından dolayı aşağıdan veyahut şakirdânın evin rkasından gelmesidir.

Dershânelerdeziyâ-yısınâ'î:- Leyli mekâtib-i dersihânelerindeisti'mâlöluncakvesâ'it-i tenviriyenineniyisü elektrik lambasıdır. Dershânelerinsafakları kubbe şeklinde muk'ir ve mücellâ yapılarak merkezine gayet kuvvetli bir elektrik lambası ta'likidilüb lambanın altına ma'denîmuk'ir ve mücellâ bir satıh [215]'âkis-i vaz' olunursa ziyâ münteşir ve mütesâvî bir mütesâvî bir sûretde dershanenin her bir noktasını tenvir idübşâkirdânın beheri mikdar-ı kâfi ziyaya mâlik olacağı gibi gayet şiddetli olan menba'ziyâsath-ı 'âks vâsıtasıyla mestur bulunacağından şâkirdânın gözleri şiddet-i ziyaya ma'rûz olmak 'âvârızından masun kalır. Bu sûret mümkün olmadığı hâlde dershanenin vüs'atine göre mikdar-ı kâfi müsta'didhevâ gazı, evde olamaz ise petrol lambaları ta'likiderek "over" memeleri kullanmalı; ma'amünâfiye dershanenin her bir noktasında hadd-i kifâyede ve sûret-i mütesâviyede aydınlık olmasına dikkat idilmelidir.

Kitablar-gözleri yormamak ve bir takım 'âvarızama'rûz kılmamak içün kitâbların hurûfâtı kâbil olduğu kadar büyük, hurûfât ve satırların araları açık, merkebin rengi gayet koyu siyah, eşkâl-i hurûfât-ı vâzıh sûretde bihaktab' olunmuş olmalıdır. Bu dekâyıka vâkîf olmayan ba'zımü'ellif ve matba'asâhibleri kitâbların muhcem olmaması veya süslü olması maksadıyla gayet küçük ve zarîf hurûfât intihâb ediyorlar. Hele ekseri kitâblar dahâşiye olarak pek küçük hurûfât kullanılması hemânkâ'ide hükümüne girmiştir. Bu yoldaki hurûfâtın gözlere olan muzırratlarınabinâ' en husûsuyla mekâtib mahsûs kitâbları için Avrupa'da mütehasşsın tarafından ta'yîn olunan şerâ'it evâfuk itmeyen mekteb kitâbları sıhhat-i 'umûmiyenâminama'ârif nezâreti tarafından men'idilmiştir. Matbû olan kitâbların kavâ'id-i sıhhiyeyi muvafık olması için lâzım gelen şerâ'it şunlardır: hurûfât on pontelikden daha küçük olmamalı, satırların tûlü sekiz eli on santimetre yutecâvüz itmeli ki bir satırdan diğer satıra geçerken gözler dönmek için vüs'atli hareket icrâ iderekyorulmasun. Hurûfât-ı berberinin içine geçmeyüb araları münâsib derecede mefrûk bulunmalı. Satırların araları sık olmayub lâ-ekal dört milimetre olmalı. Şerâ'it-i mesrûdeyi hâ'iz olan bir kitâb bir mum ziyâsına karşı bir metro mesafeye vaz' olunursa gözleri hâl-i tabi'iyede bulunan bir şahıs seksan santimetre uzakdan kolaylıkla okuyabilür. Mekteb müdürleri kitâbları [216] bu usûldâ'iresinde mu'âyene itmeli; şerâ'it-i mezkûreye evâfuk itmeyeni ya'ni bir mum ziyâsına karşı bir metroda bulunub seksan santimetre dantabi'î bir gözün okuyamadığı kitâb ve harita vesâ'ireyi şâkirdânın bihakresme itmeğe müsâ'id olacak kadar iyü cinsden fakat gayrı mücellâ ve mürekkebin arka tarafa geçmeyecek kadar kalın ve rengi temiz beyaz daha muvâfıkı açık sarı olmalıdır. Husûsîyle şâkirdânın defterleri için her hâlde sarı kâğıd intihâb olunmalıdır. Beyaz kâğıd üzerinde her ne kadar hurûfât daha vâzıh ve zâhir olursa da çok devamlı okunduğu zaman beyaz renk gözleri kamaşdırub it'âb etmek mahzuruna binâ'en sarı renk müreccahdır.

Sıralar- Şâkirdânın nesnâ-yı tahsilde sıhhate gayr-ı muvafık vaz'iyet almamaları, çarpık oturmamaları, başlarını çok önlerine eğmemeleri ve nazarlarını işgâl iden eşyâyı gözlerine pek yaklaştırmamaları için ders hâne sıralarının matlûbe muvafık olması lâzımdır. Mekteb sıraları, iki kısımdan mürekkebdir. Birinci kısım oturmağa mahsûs olup her şâkirdi için ayrı veya iki şâkirdi için bir sıra olmalı. Bu sıraların irtifâ'ı şâkirdânın kamtıyla müteneşib olacağından muhtelif senede ve sınıfta bulunan talebelere göre ta'yîn idilmeli ve sıraların altında ve biraz ön tarafda ayakları rahatça üzerine vaz'ide bileceksûretde basamak ve şâkirdkâ'imen oturduğu vakit arkasını dayamak

içünsıranın arkalığı olmalı. Üzerine kitâbvesâ'irevaz'ınamahsûs olan sıranın ikinci kısmı yine şâkirdânınkâmtiylemütenâsib birer tefâ'ide ve on beş derece kadar mâ'ilolub birinci kısım ile aralarındaki mesâfe ne pek açık ve ne de pek dâr olmalı; şöyle ki şâkird sıranın üzerinde düz ve rahatça oturub ayaklarını basmağa ve arkasını sıranın arka tahtasına dayadığı zaman dirseğini mâ'il sıraya dayayarak baş ve vücûddoğru durduğu hâlde kolaylıkla yazı yazabilmeli ve aynı vaz'ıyyetdekitâb okurken[217] gözleri ile kitâbın arası 30 ile 35 santimetrodan ne ziyâde ve ne de eksik olmalı. Mekteb sıraları şerâ'itimesrûde dâhilinde olur ve şâkirdâninesnâ-yı tahsilde çarpık oturmamaları ve ziyâde ekilerek çirkin vaz'ıyyet almamaları mürebbiler tarafından taht-ı nezâretinde bulundurulursa bir çok 'avârızınıçün alınmış olur. Sinni oldukça ilerülemiş ve evvelce çirkinvaz'ıyyet almağı i'tiyâdidinmiş olanlar içün (kalman) tarafından ihtirâ' idilmiş gayet basit bir alet mevcûddur ki bu vasıta ile çocuğun başı tesbîtilerekdüçâr olduğu su'ii'tiyâdber- taraf olunur. Bir sınıfında mevcûd olan vesâ'itinmemleketine ve mürebbi ve müderrisler tarafından icrâidilentakayyüdâtarağmen esnâ-yıtahrîrveyâkırâ'atde başını çok iken, yâkitâbı gözlerine yaklaştıran, yazılarını hurûfâtıveyâdivardaki haritaları göremeyen, ara sıra şaşkı bakan şâkird bulunursa gözlerinde bir 'âriza bulunduğunu istidlâl iderek lâzım gelen tedâbîre vaktiyle tevessül itmelidir; zirâbu gibi 'avârizeskidikçe tedâvisigüçleşür ve bi'lahere gayr-ı kâbilte dâvî hâle gelür; hafif derecede kasirü'l basar olanlar da tedâbîr-i tahfiziyeberi'âyetidilmediği hâlde 'âriza müterakki şeklini iktisâbider; medîdü'l basar olanlar gözlerini 'uzvî ve vahîm bir çok 'avârızama'rûzbırakılır; her iki gözü aynı derecede görmeyenler- ki hemân yüz de seksan böyledir- şaşılığa, eğer fark oldukça ziyâde ise az gören göz ilerüde hiç görmemeğe mahkûm olur. Yedi sene zarfında Dersa'âdetmekâtibişâkirdânımeyânındasibkat iden müşâhede-i zâtiyeme nazaran bu suretle ya kısmen veyâ külliye ru'yetigâ'ib itmiş olanların adedi şâyân-ı te'essüf bir derecedir. Bâ-husûs bu felâkete ma'rûz kalanlar ekseriyetle çok çalışub gözlerini yoran ya'nimüsta'id olanlar ve istikbâl içün büyük büyük hıdmetlerekendüsünü hazırlayanlardır. İşte bu esbâbamebniyedir ki Avrupa mekâtibindebir çokfedâkarlıklarihtiyâriylekavâ'id-i sıhhiyeye ta'alluk iden en küçük teferru'ât bile pek büyük ehemmiyetle düşünülüyor. Sıbyânmekteblerindenmekâtib-i 'âliyyeyekadrheman her mektebin bir hekîmi vardır. Bir çocuk mektebe girerken gözleri mu'âyeneidilerek defter-i mahsûsasına bulunduğunu hâl kayd olunur; mektebdebşehâdetnâmealub çıkana kadar her sene [218]terfi'-i sınıf itdikcetekrârmu'âyeneidilerek gözlerdeki vukû'imelhûz olan tağyîrât kaydına zam olunmağla beraber iktizâ iden tedâvi ve tedâbirei'tinâidilür. Husûsî bir hekîmemâlik

olmayan mekteplere şâkirdân dâhil olurken gözlerinin bulunduğu hâle dâ'ir çocuğun ta'allukâtı vâsıtasıyla bir mütehassıs tarafından rapor talep olunarak gönyesine rabtidiliyor. Şu usûl-i müstahsineibtidâr olunalı mekâtib-i şâkirdânımeyânında gözlerini gâ'ibidenlerinadedi yüzde doksan tenâkısıitdiği istatistiklerle sâbitdir.

Emrâz-ı 'AyniyeMu'allimiKaimakamEs'ad

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Mi'deni hafif tut, başını serin, ayağını sıcak tut

[219] MekteblereA'idKavâ'id-i Sıhhiye

1886 senesi mayısında Cenevre şehri meclis-i sıhhiyesi mektebler hakkında mukarrerât-ı atıyyeyi kabul eylemiştir:

1- 'Ale'l 'umûmmekâtibde öğleden sonraki vezâ'if alafranga ikiden evvel bedâ itmeli.

2- Sabahın ilk saatlerini en ziyâdehasr-ı zihnidilmesilâzım derslere ve son saatleri resm- ve cimnastikvesâ'ireye tahsis eylemeli.

3- Her dersden sonra talebeye bir müddet istirahat virilmeli. Cimnastik dersleri mümkün mertebe yevmî olmalı.

4-Ders müddetleri yukarı sınıflar için üç çaryek saat olup aşağı sınıflara inildikçe müddet kısadılmalı.

5-Mu'allim talebede yorgunluk asarı görünce heman dersi ta'tilidüb kendilerini bir müddetistirâhatitdirmeli.

6-Mu'allim çocukların evzâ'ı ve etvârınıdâ'imâ taht-ı tarassudda bulundurarak içlerinler bi'laherevücûdlarınısu'-i eşkâle düçâridecekvaz'iyet alanlara ihtârât ve tenbîhâtdabulunmalı.

7- Dersler o suretle virilmeliki, talebe hem dinlemeli, hem söylemeli; ya'nimu'allim bir müddet takrirden sonra kendilerine ba'zies'ileirâdıylata'lîm olunan dersin tatbikâtınıicrâitdirilmeli.

8- Ta'lîm ve tadrîs-i mütenevvî' olmalı; ya'ni yekdiğerini ta'kîb iden derslerin mümkün mertebe irtibâtları olmamalı. Uzun müddet tahrîrivezâ'ifdenictinâb olunmalı.

[220] 9- Tadrîs olunan dersler talebenin kuvve-i müdrikesiyle mütênâsib olmalı.

10-Fikri ziyâdeitti'âbdan tevakki eylemeli. Sennilerüledikçeşâkirdmuhâkemeidebilmek üzere tedricen serbest bırakılmalı.

11-Talebe lâyıkiyla anlayabildikleri şey'i kolayca öğrenilir. Zihni yormayarak bir şey'i öğretmek için güzel bir takrir ezberlenmeğe tercih olunmalıdır.

12-Hânelerde husûsîtedrîsât-ı ‘umûmî programların şu‘ubât-ı esâsiyesineâ’idve çocuğun sinni ve kâbiliyet ve isti’dâdî ile mütênâsib olmalı. Mucâzâtmakâmındavirilecek fazla vezâ’ifdenkat’iyyenictinâbidilmelidir.

Resim: (Mekâtib-i tıbbiye-i şâhânedemrâz-ı dâhiliye mu‘allimiFerîkSa‘âdetlü Feyzullah Paşa Hazretleri. S.E. Le prof.FeyzoullahPacha)

Usûl-i teşahhus-ı emrâz (zaklı), emrâz-ı dâhiliye (eşterempol) nâmında iki eser-i mütercimi mevcûddur.

Efkâr-ı bâtıla ‘âvâmeâ’id birkaç söz

‘Alem-i tıbb ve daha doğrusu fenn-i tedâvi kadar herkesde efkâr-ı bâtılanınevâ’ına sebebiyet virenhiçbir fenn-i yokdur. Tebâbet hastalıklardan sûret-i tehaffuzvetevakkiyi, alâmın teskinini ve ba‘zı illetlerin teşfiyesini öğretir bir fenn ve daha düzcesi hayat ile memat ‘ilmi olduğundan her kangısınıfa mensûb olursa olsun her insanın sevk-i tabisınıfamensûb olursa olsun her insanın sevk-i tabi’î ile muhâfaza-i sıhhati içüntebâbetden ve hususiyle bunun müdâvât kısmından hissemend olması [221]tabi’idir. Halbuki tebâbet herkesin kolaylıkla öğrenebileceği bir şey olmadığından “Lokman hekimin şu san‘atından” ‘ale’l’imyâ bir nebze ma‘lûmât-ı sathîye alınarak bir takım uydurma te’viller ve ‘indîlâclar ile ilk fırsatdatatbîkâtabaşlanmış gayr-ı kâbilta‘mîrbir çok fenalıklar tevlîditdiğini ve şu hâlin ta‘ammüm ve intişârını her gün ma‘a-te’essüfgörüyoruz.

Fıkr-i bâtıl, cehâletdenbedterdir;zirâ böyle fıkrde bulunan adam i’tikâdbâtılında sebâtider, hakikati öğrenmek istemez ve terakkiyât-ı fenniyeyi de inkâr ider. Nitekim terbiye-i etfâl hakkında ebeveyne idilennesâyih-i tıbbiyeeye karşuluk olmak üzere ekseri fâmilya halkı tarafından vâlidem bana böyle yapmağı öğretti; ve ecdâdımız nasıl yetişdiler? Su’alyâhudcevâbınıalmakdayız. Buna karşı

Resim (Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeserîriyât-ı mütenevvi’a-i dâhiliye (poliklinik)

mu‘allimisa‘âdetlü Mikail Horasancıyan Efendi Hazretleri. S. E. Le prof. M.

Khorassndjian)

Ne cevâbvirilebilir? Eğer tabîbiktizâ iden tafsîlâtıdelâ’il-i mukni’a ve tecârüb-i zâtiye ile virir ve bi’lmuhâkemeizhâr-ı hakikate çabalarsa huzurunda mütâla‘ası tasdik idilür; muhâkemâtınai’tirâzolunmaz; lakin tabîbmüfâratider itmez yine herkes bildiğinden şaşırmayarak ana göre hareket eyler. Meselâ dişlerisürmekde bulunan birkaç aylık çocuk kanlı ve yeşil olmak üzere ishâledüçâr olsa bunlar “dişdenilerü geliyor” denilüb tabibe mürâca‘atidilmez; vâhî bir takım vesâ’itemürâca‘atla vakit geçirülür. Çouk günden

güne za'îf düşer, nihâyet ekseriya olduğu gibi vefâtider; yahud son dereceye gelince tabibe götürülür ki artık hekîmbile

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Fikrâtılı cehâletdenmütevelliddir.

[222]Resim(Mekteb-i tıbbiye-işâhânedehıfzu's-sıhhamu'allimi ve meclis-i tıbbiye-i mülkiye re'is-i sânisî Ferik sa'âdetlü Ferdinand Paşa (S.E. Le Prof. Ferdinand-General de divisionColonel)

Sönmüş erimiş olan o biçârema'sûmakarşu kollarını kavuşdurmak başka bir şey yapamaz.

Terbiye-i etfâl hakkında efkâr-ı bâtıla

Çocuk daha doğar doğmazza'îf ve nezâketiyle beraber kavânîn-i tabi'yye-i beşeriyyeyetâbi'dir; muhannet ve meşakkate düşer; biçârema'sûm hareket idüb sesini çıkarmaz sıkı sıkıya kundaklanarak uyuşdurulur ve sanki muhâfaza maksadıyla hevâdan mahrum kılunur ve daha bir çok 'âdât-ı gayr-ı ma'kûleile 'âdetâ doğduğuna kabâhat itmiş gibi işkencelere konularak hayâtının daha ilk devresinde alam ve ızdırâbâtaatılır.

Resim (Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeserîriyât-ı mütenevvi'a-i dâhiliye Mu'allimMu'âvini Miralay 'İzzetlü Vahan Bey Efendi. Mr. Le Dr. Vahan beyColonel. Prof. Agrege)

[223]Resim(Mekâtib-i tıbbiye-i şâhânedemrâz-ı 'umûmiyeMu'allimi Ferik sa'âdetlü Nafiz Paşa Hazretleri S.E. Le prof. Nafiz-Pacha. General de divisionAsârı:-Emrâz-ı dâhiliye (nardiyo), emrâz dâhiliye (nimyâr, beş cild), hıfz-ı sıhhat, emrâz-ı 'umûmiye (Halloyo), emrâzetfâl(depin, yıkovesâ'ire)

Kondak.- Akvâm-ı muhtelifeninsavr-ı muhtelife üzere tıfl-ı nevzâdı sardıkları bezlere 'umûmiyetle “kondak” ismi virilür. Vâlideler çocukların vücuduna nokta-i istinâd olmak ve bedenlerini takviye eylemek için ekseriya kondağı teşkil iden aksâm-ı muhtelifenin ayrı ayrı çokça sıkılmasını kavânîn-i meşrûtâdan'add eylediklerinden omuzlardan ayak uçlarına kadar bütün vücudu birkaç mahallinden bizler ile sıkıştırdıktan sonra bununla da kana'at itmeyerek çocuğu boyunun yedi sekiz misli uzunluğunda ve beş altı parmak genişliğinde uzun bir bez ile de tekrâr yukarıdan aşağıya kemâl-i i'tinâ ile sarar ve bedenen bükülüb incinmemesi maksadıyla kolları iki yanda ve bıçakları da zor ile yan yana uzadarak bağlarlar

Resim (Mekteb-i tıbbiye-i şâhânedeserîriyât-ı dâhiliye Mu'allimiZoirusPaşa.S.E.Leprof. ZoerosPacha General de brigade)

[224]ve başı da tekrâr bir bez ile ustalıkla sûretderabtiderler ki bu hâlde zavallı yavrucak bir cesim gayr-ı müteharrik hâlini alır.

İşte şu acınacak hal-i memleketimizde ol derece zihinlerde yerleşmiş ve ta'ammüm itmiş ki tebdil-i efkâr içinidilennesâyihin asla te'sîr itmediği ma'a't-te'essüf görülüyor.

Kundaklardan mütevellidmuzırratbir çokolubbaşlucaları şunlardır:

(1) Çocuk nida'ğı teşkil iden muhtelif bezler ile sıkılmayacak sûretde sarılsa belki kıta'at-ı mezkûre bedeni sıcak tutar ve bir dereceye kadar etrâf ve a'zâiçün nokta-i istinâdolabilür. Bi'l akis yukarıda zikri dildiği sûretde tazyik olunursa ef'âl-i hayâtiyenin belki kâffesine hâlel gelerek

Resim(Fransa Encümen-i Dâniş tabibi a'zâ-i muhâbirindensa'âdetlü Doktor Zambako Paşa hazretleri S.E. Le DrZambacoPachaMembre de l'academie de Paris(Cüzzam) eskiMısrîlerde frengi", mikrofin ile vesâ'irmesâ'il-i mühimme hakkında Fransızca kaleme alınmış asâr-ı mu'tebere ve adîdesi vardır.)

Za'if-i bedene bir menba'-ı dâ'imi olur. Bir müddet kondak cenderesinde bulunmuş bir çocuk şu azâb ve cefadan muvakkat olsun azâd eylediği zaman heman tebessüm idüb benim meflûc kol ve ayaklarını harekât-ı muhtelif ile oynatır ve geniş nefes alarak sağa sola dönmeğe başlayub hoşlanır; bu hâli kim görmemiştir?

(2)- Eğer kundak bir müddet çözülmeyecek olursa kol ve bacakların meflûc oldukları görülmüşdür. Yumuşak olan kemikler bu tazyîkdenmüte'essir olur: Husûsiyle bacaklar arasına da bez çıkınları birleştirilmiş ise bu sûreta'zâ-i mezkûreninperkâr-ı vâzî eğrilmesine yahud bez konmayarak dizler

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Yaşayarak ihtiyarlanılır.

[225]ziyâde sıkılmış ise aksi su'î şekle ve kezâ ayakların içerüye doğru çarpılmaları gibi vaz'iyât-ı garbiyeyesebeb olur ki dimağları bunlara mümâsiladât-ı vahşiyânedan her nasılsa kurtulubdailerüde kuvve-i zekâ'ıyyesinitenvîriderek işi anlayan çocukların elbet ebeveyni için Allah razı olsun dimeyecekleri aşıkardır.

(3)-Kan lâyıkiyle cevelân idememeklecild ve etrâfinneşvünemâ hâlel dârî olacağı ve a'zâyı dâhiliyede bir hücum ve rükûdet-i demeviyeyesebebvireceği cihetle dimâğ ve zârlarında ve akciğer ve karaciğerde ve en mühim echezedeihtikânât ve inzefe ve iltihâbâttevellüdideceğimuhakkaktır.

(4)-Kafes-i sadrın tazyîki ciğerlerin serbest teneffüs itmelerine mâni'

Resim(Müşâhîr-i Etıbbâdan Doktor Mösyö Mevlik (Mr. Le DrvonMühlig le pere.)olduğu gibi asret-i teneffüse ve te'ehhür-i neşvünemâsadrından dolayı turma kadar sebebiyet virebilir.

(5)-En kesretli tesâdüf olunan mahzûrlardan biri de usûl-i mezkûr tahtında çocukları temiz bulundurmak imkân hâricinde olmasıdır. Hakikaten kundağı teşkil iden müte'addid bezlerin çözüleb bağlanması hayli bir iş olduğundan gerek üşütmekten ve gerek kirlenüb

kirlenmediğini tabi'îyüçetahmînidememekdenzâtennâzik ve kundakladaneşvunemâsına halel götürülüb kuvve-i hayatiyesi azaltılmış olan cild muharrik ve muharş olan idrâr ve mevâd-ı gâ'ita ile bir müddet temellüsdedurmağla kasık ve bacak aralarının kızarmasına

[226]Resim(*Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeserîriyât-ı dâhiliye Mu'allimMu'âvini Miralay İzzetlü Celal İsmail Bey Efendi*(*Mr. Le Dr. Djelal İsmail bey Prof. AgreeColonel*)

sebebiyetvirerekçocuğun ızdıbâtını artırdığı gibi hayatını dahîtehlikeye koyduğu görülmüşdür. Binâ'en'aleyh aklı başında olanlar tehlikeli ve adetâmehlek olan bu usulden vazgeçmelidir. Etfâlinnâzik ve körpe olan vücûdlarının kendi hâlinde serbest bırakılmaları kadar fâ'idebahş bir vâsita tasavvur olunabilür mi? En vahşi ve bedevî adamların hayvanâtta olduğu gibi çocuklarını kendü hâline bırakarak 'azamet ve kuvve-i tabi'yye ile arslan yavrusu gibi yetiştirdikleriisbât-ı müdde'âya kâfi bir delil değildir?

Öyle ise çocuklarımızı nasıl kundaklayalım denilir ise bunun için hem mesleğim Besim Ömer Paşa'nın "sıhhat-nümâ-yınevzâd" nâmındaki risâlesinin mütala'asını tavsiye eylerim.

Resim (GülhâneHastahânesi'neme'mûr Kolağası Doktor Süleyman Nu'mânbey(*Mr. Le Dr. Suleyman Numan bey.Ajudant-Major*)

[227]

Resim(*Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede Hıfz-ı sıhhaMu'allimMu'âviniTabîbEdib Miralay Fahri Bey Efendi*.(*Mr. Le Dr. Fahri bey Prof. AgregeColonel*)

Beşik-Çocukların velâdetlerini müte'âkib ilk aylarda yatırıldıkları yatağa "beşik" ismi virilür.Bir odada beşik kullanıldığı mahal herkesin zannı gibi ehemmiyetden'ârî değildir. Buna 'adem-i dikkatdenveyâvukufsuzlukdan çocukların şaşılığa sebebiyet viriliyor. Bunun için beşiği odanın öyle bir tarafına koymalı ki aydınlık önünden veya arkadan gelsün; ve divarda ve masa üzerinde nazar-ı dikkati celbidecekresm levhaları ve ziynete müte'allik tuhaf şeyler var ise bunlar da çocuğun karşusunatesâdüfitdirilmeli ki çocuk mütemadiyen gözlerini yan tarafa çevirmeğe mecbur idilmekle şaşılığa sebebiyet virilmesün. Çocuğu uyutmak maksadıyla beşiği sallamak adetine

Resim (*Haydarpaşa Hastahânesineme'mûr Kolağası Doktor Ali Galib Bey. (Mr. Le Dr. Ali GalibbeyAdjutant-Major)*

[228] ne diyelim? Etıbbânınekserîsi bunun 'aleyhindedir ve hakları da vardır. Zirâ eğer çocuğa vaktiyle süt virerek karnı doyuruluşa gelişigüzel meme virmekdenmütevellid sancı vakîvesâ'irteşvîşâta meydan virilemeyeceğinden çocuk kendi hâlinde birağılmağla rahat uyuyabilür. Kundak sıkı olmayacak olu, bacak ve dizleri idrâr ile ıslanmaış ise çocuk yine

sallamaksızın uyur. Bir takım vesâ'itemürâca'at itmek ve ezcümle beşiği sallamak ile çocuğu uyutmak hıfzu's-sihha-ietfâl'adem-i ri'âyetdir. Ba'zen haşhaş şurubu vesâ'irmuhadderbîçârelerin bunak olmalarına ve çok def'a bir nevm-i ebedîye ve beşiği sallayeri uyutmak çocuğun beynine fazla

Resim(emrâz-ı dâhiliye mütevaggilinden doktor Mösyö Nolis (Mr. Le Dr. Noulis.)

kanın hücumuyla olacağından isti'dâd-ı şahsiye göre ya beynin veya zarlarının iltihabına veyahut büyüdüğü zaman abdâl ve sersem olmasına sebebiyet virilmiş olur. Bunlardan hızlı beşik sallantısı aynıyle vapur sallanması gibi teşvişât-ı hazımiyeyi vaki mûceb olur. Çocuğun kendülüğünden rahat uyuduğunu isteyen şefkatli bir vâlidekavâ'id-i sıhhiyeye ri'âyeten yavrusuna dâ'imâ muntazam ve mikdâr-ı matlûbda gıdasını virmeli, kundak bezlerini merhametsizcesine sıkmamalı, dâ'imaayn saatlerde uykuya yatırmalı ve hevâvirmelidir.

Beşikdenbî'listifâde çocuğun yutak takımı içündahî birsöz [229]söyleyelim; yün ve tüy şilte ve yasdıklarziyâdetutduklarından çocuğun dâ'imâ terlemesine ve za'ifnesebeb olur. Bil'akis çocukları sert şilte ve yasdıkda yatmağa alışdırmalıdır.

Hava virmek:-Etfâlin cevelân demlerindeki fa'âliyetdenzâtenihtikânât ve iltihâbâtamüsta'id bulunan müte'essir olacakları bedhîhîdir. Mütemâdiyen gayet sıcak ve iyüce mahfuz odada vakit geçiren nâzik beyinlerin hemânheva almalarıyla nezle ve öksürük ve ishâlvesâ'ir rahatsızlıklara mübtelâ oldukları dâ'ima görülmüyor mu? Bu hâl hevâsifenâ bir mahalde dar ve alçak ve rutubetli ve karanlık bir evin alt katında bulunan bir fukarâçocuğunda vâki' olursa neticesi daha vahim olacağı şüphesizdir.

Resim(emrâz-ı dâhiliye mütehassısından Doktor Ormanian Efendi (Mr. Le Dr. Ormanian)

binâ'en'aleyhçocukların ciğerlerini mevsimin tebeddülât-ı hevâ'iiyesine ve soğuğa alışdırmakmutlak lâzımdır. İşte ancak bu vâsıta ile husûsiylemüddetimemleketlerdeki iğtinâtakımı çocukları arasındaki vefiyâtınmikdaritenâkısıdebilür. Fi'lvâki' birkaç aylık çocukların kış yaz münâsib zamanlarda mesela kışın öğle vakti yazın sabah ve akşam üstleri bir müddet bağçede bulunmaları ve sinnlerine göre koşub oynamaları lâzımdır.

Gasl ve istihâm- Nevzâd ve etfâlin hususiyle soğuk su ile yıkanmaları veya banyoya konmaları keyfiyeti ve netâyic-i hüsnesianlaşılmmamakdama'kûl bir sebebe bî'listinâd efkâr-ı 'umûmiyecegarîbgörölmekde ve hatta takbih[230] bile olunmaktadır! Halbuki tarihe aşına olanlara en eski kavimlerin yeni doğan çocuklarını sine-i maddranalub

derelerin buz gibi sularına timurcuların sıcak ve yumuşak timuru çelik yaptıkları gibi daldırub çıkardıkları elbet ma'lûmdur.

Küçük çocuğun tekâmî-i vücudunu soğuk su ile her gün ve her mevsimde silmek yıkamak veya banyo eylemek bir çokafât-ı cihâz-ı tenfisiye ve nezleler ile ihtikânâtasebeb olan tahavvülât-ı hevâ'ıyyeyekarşu idman ve kışın soğuğuna mukâvemet hâsıl itdirecek en iyi bir vasıta-i tahfiziyye olduğu gibi nahif ve selpuk etli lenfâvî asabî çocukların za'ifini bir kat daha arttıran yaz mevsiminin sıcak günlerinde emsâlsizbir mukavvidir. Ale'l'umûm çocuklarda, aks-i 'amelî kaçırmayacak bir müddet-i kalîlede soğuk su ile her kangisûretde olursa olsun istihmâmdan hiçbir muzırrattevellüdidemez. Eğer sath-ı cildemüterâkim-i mevâdı temizlemek matlûb ise sabunlu sıcak suyun isti'mâli az müddet imtidâd iden soğuk su dökünülmesini veya ankla silinmesini ta'kîb itmelidir ki bu tarzda aks-i 'ameldaha mükemmel hâsıl olur ve çocuk tatlı ve istirâhat-bahş bir iyülük hissi der. Sath-ı cildin temizliği süs makamında olmayubşera'it-i esâsiye-i sıhhiyedendir; zirâcilda'zâ-yı dâhiliye-i mühimmininhâricden gelecek olan intânınakarşuhâ'ilmîhânîki olduğu gibi teneffüs ile de mübâdelât-ı gâziyeye bir vâsita olarak ciğerlerin yârid-i mecisiyyedir. Cild, yara ve çatlak oldukça yahûdcildde takarrür iden tabî'îveya 'ârizimikrobların bir müddet temasıyla tahrişi bulunmadıkça tarik-i sirâyetemrâz olamaz. Bunun içünsath-ı hâric vücudun sık sık yıkanması (ister sıcak ister soğuk ya ilaçlı veya sabunlu su ile) şart-ı a'zâmdır. Ayruca deniz banyosuna hususiyle çocuklara a'idma'lûmât almak isteyenler “deniz hevâsı ve hamamları” nâmıyla yazmış olduğum risâleye mürâca'atidebülürler.

Harekât-ı cismâniye.- Çocuklara büyüklerden ziyâde harekât-ı bedeniye ehemm ve elzemdir. Üçüncü dördüncü aydan i'tibârensovuk aldırmmak şartıyla bir çoğunun kol ve bacakları serbest bırakılarak riyâzât-ı bedeniyenintabakâtınaibtidârolunabilür. Binâ'en 'aleyh tıfl-ı nevzâdı, [231] mümkün mertebe erkenden ellerini harekete ve havâs-ı lemsiyevesâ'iresinin yanmasına ba'zı şeyleri göstererek ve konuşarak ta'lîm ve terbiyeye alışdırmağa başlamalıdır. Sıhhatde bulunan bir çocuk en erken on aylık ve en geç on beş on sekiz aylık iken yürümelidir. Şişman çocuklar sıkletleri iktizâsıza'iflerden geç yürümeğe başlarlar. Çocuğu vaktinden evvel ayak üzeri tutub yürütmek veyâ kuşak ve husûsi arabalar ile yürümeğe teşvîk itmek pek muzırrdır. Evvelâ-vesâ'it-i mezkûre daha çocuğun sıkletine tahammül idemeyecekoloan kemiklerin çarpılmasına ve isti'dâda göre rahitas hastalığına sebep olur. Sâniyen- Çocuk bu gibi alât ile yürümek için göğsünü öne doğru meylitdürüb anlar üzerinde nokta-i istinâd almağa ve bedenini tazyîk itmeğe mecbûriyet

göreceğinden bunun gerek kemiklere ve gerek a'zâ-yı dâhiliyesi üzerine su'ite'sîri olacağı gibi bi'z-zarûr bir müddet sonra vücûdununöne doğru meyyâl bulunması adetini de alacağından zâten bu yaşda ayakda durmalarına mâni' olan başlarının ağırlığı büsbütün müvâzeneyibozub üç dört yaşına kadar cüz'î bir sebeble yüzü üzerine düşmesine bâdî olur. Koltukları altından geçme kuşak ve askılar göğsü tazyîkve omuzları yukarıya kaldırdığından teneffüs ve deverânahâ'ildir ve çocukları tenbelidüb geç yürümelerine bâ'isdir. Bunlardan başka çocuğun düşüb başını urmamasıiçünlastikdenvesâ'ireden sarık gibi simitler icâdidilmiştir ki bunun dahîbaşluca iki mahzûru vardır: biri kafanın sıkletini arttırubmüvâzeneyibozmaktır. İkincisi fi'lhakika çocuk düşerse başını çarpubaçıtmazsa da dikkatsizliğe ve doğru ve düz yürümeğe geç alışur; zirâ bir çocuk bir kaç def'adüşüb bir yerini acıtmadıkca dikkat itmeğe ve doğru yürümeğe hem geç ve hem güç alışır.

En iyüsü çocukları kendi halinde bırakmaktır. Bunlar yedi sekiz aylık olunca kendülüklerinden dört ayak sürüklenmeğe ve bi'lahere yavaş yavaş katapaetrâfinavesâ'ireye tutunarak ayakdadurub küçük adımlara başlarlar. Bu tarzda jimnastik iden çocukların azaları daha çabuk neşvünemâbulmağlabi'l vâsıta alışdıranlardan evvel serbest serbest[232] yürürler. Yeni yürümeğe başlayan çocuklara, hatta dört beş yaşına kadar kunduraların deri ve köselesi parmakalrının harekâtına mâni' olmamak içüngâyet yumuşak ve ökçesiz olmalıdır.

Serîriyât-ı Dâhiliye Mu'allimMu'avini Miralay Celâl İsmail

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Maazallah tabi'iyetmüsta'id-i sıhhat olmazsaOlunmaz fark, ma'cûncevâhîr sinnin hârâdan

[233]İhtiyârlardatûl-i ömre müte'allikba'zivesâya-yı sıhhiye

Ahkâm-ı kavâ'id-i sıhhiye hakkıyla ri'âyetkârolunanların bitutfute'âla bir hayat-ı medîdeyenâ'iliyetleri bedihi ve gerçi 'alem-i hıfzu's-sıhhanıterakkiyât-ı şahsiyeyite'hîre'adem-i istitâ'atıderkâr ise de mesn olanlar hakkında dermeyân olunan vesâyâ-yı sıhhiyeye tatbik-i hareket anların mevcudiyet-i hayâiyelerine bir hâl-i âsûde ki bahşideceğitabî'idir. Zaten za'îfşeyhûhat, kuvva-yıhayatiyeyesarfıyatınca ,mucebbetâ'etolub gençlerde meşhûd olan asar-ı fa'âliyet bunlarda mefkûd ve çaşni-i memâti vaktinden evvel insanlara izaka iden infî'âlât-ı nefsâniye ve ihtirâsâtvesâ'iremisüllüesbâb-ı marziyede şiddetle nâ-mevcûd olması bunlar için pek müsâ'id bir haldir; binâ'en'aleyhkavâ'id-i hıfzu's-sıhhaya tevfikân bir hat ve hareket-i ihtiyâtkârîttihâz olduğu hâlde ma'lûliyetdensâlim bir tûl-i ömre mazhariyetleri ümidi pek celîdir. İhtiyarlarda reftereftetezâyüd ile kâffe-i mu'âmelât-ı bedeniyei rehin-i hitâm

iden buyûset-i lifyeyi tenkis, hüsn-i tağzî ve binâ'en'aleyhzaliktermîm-i beden ile cebr-i mâfât, 'inde'l hâce edeviye-i mukavviye ile düçâr-ı vehn olan fa'âliyet-i hayatiyeyiîkâz ve idâme, sûret-i gayr-ı mahsûsedeinfirâz iden 'ırk ve bölük hurucunu teshil iderekmevâd-ı müsta'mele-i bedeniyeninîtrâh ve ifrâğı gibi husûsât husûl-i maksadiçünvesâ'it-i kâfiyeden olduğundan ihtiyârlarcabilinmesi ve mûcebinceîfâidilmesi lâzım olan tedâbîr-i sıhhiyeyi mülhasân'arz idelim:

-1-Kuvve-i hazmiyeihtiyârlardasahihü'lbeniyye gençlerde olduğu gibi mükemmel

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Yaş ile uslanılır.

[234-235 eksik)

[236]itmeleri idâme-i sıhhatleri için pek münâsibolubşâyedgâye-i hermîde bulunarak harekâtını zâyî' eylemiş olsalar bile arabaya binmek ve buna mümâsilvesâ'it ile harekât-ı münfa'ileicrâitmekdengerü durmamalıdır.

-6-

Huzûzât-ı bâhiyedenihtiyârlarkat'iyyenmücânebet eylemelidirler. Mâyî'menvînin aynı hayat ve idâre-i bedeniyyede bir menba'-ı kuvvet olduğunu ferâmûş itmemelidirler ve bu mâyiein bir dirheminin kırk dirhem hana mu'âdilolduğunu bilmelidirler. Kezalik mukavvi bâh'ilaclaristi'mâliyle uzviyet-i za'ifelerine ne derece îrâs-ı tezelsülâtideceklerini ve bu suretle zâten rehin fenâ olan ömürlerini tebâhve bi'n-netîce ah vah ideceklerininidüşünmelidirler. Bilmelidirler ki işbu vesâ'it-i hayat şeknâne ile uzv-ı mahsûsda muvakkaten rû-nümûn olan eser-i hayat-ı 'alâmet-i sıhhat, delil-i 'âfiyet değil ancak bir lem'a-i vapsînden'ibâretdir.

Gurebâ-yımüslimîn hastahânesindetabîb-i sâni Hüseyin İhsan

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Muhanneti kendüye zevk itmedir 'alemde hüner.

[237]Gârd-ı milâd-“Hastabakıcı”

Artık bugün 'alem-i celîlü'lkadrtıbbın derece-i lüzum ve ehemmiyetinden, cem'iyet-i beşeriyeye hâlen istikbâlente'mîn ve ihzâr eylediği fevâ'id-i ciddiye ve münâfi'-i 'azîmedenbahs etmek 'abs ile iştigâldimek olduğunu bildiğim cihetle buna dâ'ir hiçbir şey söylemeyeceğim. Tebâbetinhayretbahş'ukûl olan bunca muvâffakiyatını, etıbbanın icrâatınıteshil ve hatta hînhâcetdehekimin tertîbideceğimu'âleceveyâ tavsiye eyleyeceği tedâbîr-i fenniyyenin hüsn-i tatbîki ile pek büyük ve parlak netâyic-i tahsiline cidden hıdmet iden ve bu cihetle tebâbetdemütenâsib kuyusu bulunan “hasta bakıcılık” usulünün muhsinât-ı 'adîdesinive buna vâkıf zevâtın lüzum-ı vücudunu muhtasaran arz ideceğim:

Hastaya layıkıyla bakmak, tabibin vesâyâ-yı müstahsine ve makbûlesini harfiyen icrâ itmek tedâvîkadar ve belki tedaviden daha ziyâhâ'iz-i ehemmiyetdir. İşte mes'elenin derkâr olan şu ehemmiyetine mebni değil mi dirki bugün Avrupa'nın her noktasında "gâred-i milâd" ta'bîr olunan hasta bakıcıları yetiştirmek ve tıbbın yevmen...men tezâyüditmekde olan keşfiyât ve ihtirâ'âtının hüsn-i icrâ ve îfâsına çâresâz olmak için husûsî mektebler küşâd olunmuş, talebe ve tâlibâta hasta bakmak usulünün gâvâmız ve dekâyık-ı nazarı ve 'amelî olarak gösterilmekde bulunmuşdur.

Hasta bakıcının marizin teskin ve tahfîf alâmına ve hastalığın serî'ân ve kâmil en mübeddel şifâ olmasına ne derecelerde yardımı olacağı zahir ve nümâyândır. Zira yalnız hekimin tertîb eylediği mu'âcelâtı vakt u zamanıyla ve mikdâr-ı mu'âyiniyle almak istihsâl-i netîce-i matlûbey e kâfi olamaz. Ba'zı ahvâl-i fevka'l'âde olur ki- husûsan tabibin bulunmadığı zamanlarda- fennin mukteziyât ve îcâbât-ı hâzırasına vâkıf vir gard-ı mülâdımın 'âdetâ en hâik bir tabîb kadar hayatı idâmeye yardımı olabilir.

[238] Nezâket ve ehemmiyeti derkâr olan böyle bir san'atın elde idilmesi ise yalnız hastalar nezdinde senelerce bulunmak ve kendi kendine aklına her geleni yapmağa kalkışmağa olamaz. Ancak mekteplerde muntazam ve ciddi bir tahsîl ile mümkün olabilir.

Gerçi 'inde' letıbbâmes'alesinin nezâket ve ehemmiyeti ma'lûm ise de erbâb-ı fennin gayrı dahî bu bâbda mücmel ma'lûmât ahzide bilmek üzere emrâz-ı mevcûdeden ba'zılarını ele alub muktedir bir gârid-i mâlâdın o gibi vekâyi'de ne derecelerde ve ne sûretle hizmet edebileceğini îzâh idelim:

(1)- Bir yerden düşerek vücûdunun ötesinde birisinde kırık, çıkık... İlh hâsıl olan bir hastanın kazâzede olan a'zâsı tabîb-i mütehassısı tarafından mukteziyât-ı fenniyeye göre güzelce sarıldıkdan sonra marîz hasta bakıcının yed-i ihtimâmına terk idülür. Eğer hasta bakıcı bu gibi ahvâlde ri'âyet idilmesi lâzım gelen tedâbire lâayıkıyla vâkıf ise hasta bu kazadan bilâ 'ârızâ şifâyât olur. Aksi takdîrde 'adem-i vukûf ve cehâlet netîcesi olarak hastaya icrâitdirilecek yanlış bir hareket veya afetzede olan a'zâyavirilecek fenâ bir vaz'iyet kemiğin kırık parçalarının özörlü ve biçimsiz yapışmasına ve bundan dolayı madâmü'lömrnâ-kâbî tashîh ve ta'mîr bir sakatlığa bir su'i şekle bâdî olur.

(2). Tifo hastalığına mübtelâ ve tabîb-i müdâvisi tarafından banyolarla tedâvi idilen bir hastayı lüzûm ve îcâbına göre banyo koymak ve banyonun müddetini ta'yîn eylemek ancak mukadder bir gârid-i mâlâdatevdî' olunabilecek mühim bir hizmetdir. Zirâ gârid-i mâlâd hastanın ne zaman banyoya konulması lâzım geldiğini ve ne kadar zaman sonra

çıkarılması münâsib olacağını ve banyonun ne gibi şerâ'iticâmi' bulunacağını takdîrider ve itmelidir.

(3)- 'Ameliyât-ı cerrâhiyeicrâ idilmiş bir hastanın yanında bulunacak gârid-i mâlâd-ı tâbîbinesnâ-yıgaybûbetindeba'de'l 'ameliyâtvukû'a gelebilecek baygınlık ve kan gelmesi gibi ahvâl-i ciddiyedemürâca'atideceğitedâbîri bilerek ana göre hareket ider ve marîzi bir mevt-i muhakkakdantahlîs eyler.

(4) Tımarların yeni ya'nidâfi'ü't-te'affûnusûlûneri'âyetentebdîli ve 'avâkıb-ı 'ameliyâtda bir takım ihtilâtât-ı vahîmenin men'-i vukû' ancak hastanın muktedir bir hasta bakıcının yed-i i'tinâsına terk idilmekle husûle gelür.

[239] (5)- Ba'zıevcâ' ve alâm-ı şedide-i asabiyyede hekimin tavsiye üzerine tahtü'lcild yapılacak mesken morfin vesâ'ire şırıngaları için behemehâl bir gâred-i mâlâdaihtiyâc vardır.

(6)-Mâhiyeti daha ibtidâsından lâıykıyla ta'yînidilemeyenba'z emrazda gâred-i mâlâddâ'imâ hastanın yanında bulunarak hergünevkat-ı mu'âyenede derece-i harâretiahdile bir mahalekaydider ve müşâhede eylediği şâyân-ı 'arz ve dikkat ahvâli esnâ-yımu'âyenede tabibe bir tafsîl-i dermeyânider. Bu ma'lûmât-ı vâkıfâne bir müşâhede neticesi olduğu cihetle teşhis ve tedâvîhusûsundahekime iyi bir rehber olmuş olur.

(7)- Ba'zıhâlât-ı müsta'cilehekîmcelb oluncaya kadar gâred-i mâlâd boş yere izâle-i vakit itmeyerek heman lâzım gelen tedâbîriicrâ ile tabîb geldiği zamân yapacağı şey evvelcebi't-taykîn ana göre hazırlıkda bulunur.

İşte serditdiğimiz birkaç misâlgâred-i mâlâdların derece-i lüzumunu göstermeye kifâyetiderzann-ı kavisindeyim. Fakat vücudundan bihakkın istifâde olunacak hasta bakıcıların sermayesi yalnız küreği ve tecrübeye münhasır olmayub teşrih, menâfi'ü'la'zâ ve hıfzu's-sıhhayaâ'idmücmelenma'lûmâtı olması ve bu san'atınnazariyât ve tatbîkâtı mükemmel sûretde tahsil eylemesi lâzımdır.

Memleketimizin bu yüzden olan ihtiyâcı da nazar-ı dikkat ve i'tibâra alınarak mekteb-i tıbbiye-i şâhânedede ebeler sınıfının programına bu seneden i'tibârenbir de "hasta bakmak usulü" dersi 'ilâveolunmuşdur. Bundan böyle ebelerimiz gâred-i mâlâdşehâdetnâmesinihâ'iz olacaklar ve bu sâyede lüzumu takdirinde bu vazifeyi îfâya muktedir ve sâhib-i ma'lûmât hasta bakıcılar bulunabilecektir.

Kadıköşden- 16 Teşrîn-i Evvel sene 1316

Doktor İsmail Derviş

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:

Tabîb hazıka sabrı devâdır marazın dâ'imâ işi ezadır.

[240]Tercüme:

İlac

Hastalanmışdı zavallı bir kız
Diyordu ki tabîbhâzak:
İyi itmekse bunu maksanız,
Hind yağı içmeli bir iki kaşık
Sevgili annesi ibrâmiderek
Diyordu kazine “nazlı melek”
Haydi, iç itme i’nâd ve şuyûn;
İsterik isek tadayım evvel ben.”
-İstemem!-sonra şükrevireceğim
-İki dâne virir isek içerim
Viririm, iç öküzüme nuru- ya,...
İstemem kokusu var, hem de fenâ!
.-A guzum, haydi cesâret! İçi vir,
Çarşudan yarın alırım sana bir...
-Ne? Bebek !...- onu ben pek severim
Takımıyla alıvir anneciğim!
-Alırım, içde seveni.-Pek tatsız;
İstemem!- Ah düşen ey bahtsız,
Hastasının şimdi ilaç içmez isek
Var mı kurtulmaya başka çaren?”

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Vâlîde ruh-ı hanedir.

[241]

Ağladı, durdu zavallı anne...
Sonra bilmem ne düşündü hasta,
Kaşığı aldı, su gibi içti
-İşte içdim ağlama anne!”didi.
Bağrına basdı yavrusunu
Didi: Pek çok severim, hâce sini!
İşte gördün ya ana zinde çiçek
O kadar güç değil anı içmek”
-Pek fenâ, anneciğim pek ama,
Ağladık!... Yüreğim acıdı sana.”

Annenin gözyaşı demi' şefkat

Acıya tatlı ider bir kuvvet.

M. Rıf'at

Emsâl-i tıbbiye ve hekîmiye:Bahtiyar kandıkça sa'âdetimize inanamayız

[242]Hava-yı Saf

Zamanımızda nev' benî beşer tûl-i hayat ile mu'ammer olamıyor. Yüz yaşında asır-dîde adam kırlarda, köylerde nadirdir; şehirlerde ise hemânnâ-kâbiltesâdüfdür. Adedi az olan mesn-i adamlar şehri, medenîlerden ziyâdezirâ' sınıfında görülüyor. Bunun sebebi zirâ'at ve felâhat ile iştigâldenlerinsâ'î ve amelleri şehirde çalışanlar ... dahâ hafif olmasından değil, belki erbâb-ı zirâ'atin saf ve hayat bahş bir hevâ-yinesîmî içinde yaşamasındandır. Bundan dolayı çiftçilerin mesâ'î-i yevmiyesi kendi a'zâsınınneşvunevâ-yıtâmına hâdim-i sıhhi riyâzât-ı bedeniye hükmündedir. Halbuki şehri'ler gayr-ı saf, mefsûd-i hevâ ile mahsur ve şerâ'it-i sıhhiye-i gayr-ı münâsebeevkât-ı güzârdırlar.

Biz şehirlerde iskân itdiğimizizdendolayı cümletenhevâ-yısâfa muhtacız. Mütâla'at-ı sabıkadan bi's-suhûle istintâcibileceğivechle haftada bir def'a olsun şehri'ler kırlarda, sayfiyelerde, sahrü'r-reddedolaşub tenzih, ve akciğerlere giren hevâyıtecdîd ve tasfiye itmeli ve atideki haftanın tahmilideceğimişâk ve mezâhim-i dünyeviyeye hazırlanmalıdırlar.

İskân olunan hânelerinhevâsını sık sık tebdil itmek pek i'tinâidilecekkavâ'id-i fenniye dendir.

Doktor "Burunsa Kovar" ve "Arsunval" tarafından şâyân-ı istiğrâb tecrübeler yapılmıştır. Bu iki zât, bir çokeşhâsın iskân itdiği bir odanın hevâsımevlüdü'lhumûzanınnoksaniyetpeydâ ve hâmis karbonun terâkimitmesiyle teneffüse gayr-ı sâlih olduktan ma'dâ, akciğerlerden çıkan erkân ve anasır-ı tayyâre hasebiyle semidâr olduğunu isbât itmişlerdir. Fî'lhakika bu mücerrebin, sıhhat ve 'âfiyetde olan insân ve hayvanların echize-i tenfisiyesinden[243] çıkan...re-i mâ'iyeyi teksif iderekfevka'l had simdâr bir mâyi' ele geçirmişlerdir. Mâyi'-i mezkûr bir tavşanın derisine yahud aynı boyda her kangı bir hayvannın siyah kan damarlarına şırınga idilse insce ve a'zadabir çokafât-ı tekfin ile hayvanı itlâf ediyor.

Bi'lahere telef olan hayvânât üzerinde icrâidilenfeth-i meyyitler bu "sem-i ru'yu"nunmerâkiz-i asabiye ve ale'l husus "basla"nın en şiddetli bir muharrişi olduğunu gösteriyor.Dimek ki insanların hatta sıhhatde olan insanların ve hayvanların nefesleridediğimiz şerâ'it dâhilinde – pek tehlikeli bir semdir. Bu sebebe mebni iskân olunan mahallerin hevâsını mutlaka tahdîd itmelidir.

Sabahları kalkar kalkmaz pencereleri açmalı ve bu usule hasta bulunan bir oda hakkında daha dikkatle ri'âyet eylemelidir. Hastalıkla musâb olan bir şahsın odasında bir çok adamlar ictimâ' itmelidir; zirâizdihâm-ı anın teneffüs ideceğihevâyıtesmînden başka bir şeye yaramaz.Herkes, lâyıkiyla tecdîd olunmayan bir hasta odasına girdiği zaman mayasmaları hâmil o hevânın ne kadar fenâkokduğunu birkaç def'alarbi`z-zâthiss itmiş olduğundan tedâbîr-i fenniye-i ma'rûzanın derece-i ehemmiyetini tasdik ve teslîm ve harfiyyenmevkî'-i icraya vaz eylemelidir.

Usûl-i teshin

Teshîn, hıfzu's-sıhhate'âid mühim bir mes'eledir; bir çok kimselerin buna vâkîf olmamaları hasebiyle bu bâbda birkaç söz söylemeği vecibeden 'additdik.Hayvanâtınıhtiyâcâtıhilkatleriylebirlikde kendilerine ihsânolunmuşdur. Meselâ: mevsim-i şitâda hayvânâtzetü's-sedâyâ (memeli hayvanlar)ın tüyleri [244] daha sık oluyor; tuyûr-ı dâ'imâmüsahhanve harîri tüy ile mücehhez ve mahfûz bulunur. Halbuki nev' benî beşer hayvanlara hiçbir vechle kıyas kabul itmiyor. İnsanların gerek tağdîleri gerekse te'sîrât muzır-ı hariciyeden vikâye ve muhafaza-i nefesleri içünbir çok şeyler halk olunmuş ise de mevcûdâtıdanistifâde ancak mahsul zekâlarıdır. Bidâyet-i hilkat-i kâ'inâtta, nev' benî beşer elbise filan bilmez imiş. Soğuk mevâsimde erkekler, kadınlar hayvan derileri ile kendilerinite'sîr-i burûdetden himâyeye çalışırlarmış.

Mu'ahharannûr-ı medeniyetin tevessü' ve intişârı büyük şehirlerin hudûsüne ve beyn(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeserîriyât-ı hâriciyemu'allimi Operatör Ferik Sa'adetlü Cemil Paşa Hazretleri S.E. L prof.Djemil-Pacha general de division Asârı: "İbtâl-i hiss" "serîriyât-ı hâriciyedeicrâ olunan 'ameliyât" nâmlarındaki iki mükemmel türkcekitâbet ile "Ameliyât-ı kayseriye" tasnî'büvvâb-ı mi'de" isimlerinde Fransızca ba'zı risâle-i vesâ'ire) elmilelve'l memalik ticâretinte'essüsünebâdî olarak ortaya sınâyi' ve ticâret tahmini saçmış ve fikirlerde îcâd ve ihtirâ'atabî'i bir meyl ve nehemâktekvînidilmiştir. O vakitler teshin için toprak veya taşdan basit bir takım mangallar yapılarak derûnlarında odun yakıllarmış.

Teshînmes'elesi bir çok zamanlar nazar-ı ehemmiyete alınmamış, köşe-i nisyanîdakalmıştır. Hatta te'sîr-i şiddet sermâye ile ekserîyâ Fransa e'âzımınınhâne ve konaklarında bütün gün yatakda yatmakla vakit geçirdikleri sâhâ'if-i tevârihinde mezkûrdur.

Ma'amâfih o esnâda ateş yok değilmış. Ortalıkda don hâsıl olduğu [245] zaman yevmiye bir ocakda birkaç araba dolusu odun yakılurmuş. Fakat noksanî-i ma'lûmât

hasebiyle ocakların inşâsında mükemmeliyet olamadığından mahrûkâtı tekvînitdiğiharâret kısmen zâyî'olurmuş.Ma'lûmât-ı târihiyyeye bakılırsa ocak birinci def'a olarak on dördüncü asrın bidâyetinde yapılmıştır. Eski usulde inşâ olunan ocaklar bugün ba'zı evlerde, şatolarda taşralarda görülüyor. Bu ocaklarda vaktiyle uzun sııklar, ağaçlar yakılarak ısınılır ve karamayırılı, zincirli tencerelerle yemek pişirilmiş.

Fi yevminâ haza bir çokechize-i teshîniyemecûddur. Bunların eski

Resim(*Almanya Hastahânesi Operatörü sa'âdetlü Kanbur oğlu Efendi Hazretleri. S.E. Le Dr A. Cambouroglou Operateur de l'Hopital Allemand*)

sistemleri ocak ve daha yenileri soba ve kaloriferden 'ibâretolub en yeni olanları ise bir masa veya eskimekle gibi odadyanaklıdilebilen Gazili echezdir.

Vesâ'it-i mevcûde-i ma'rûzanın kâffesinin menâfi' ve mehâzirimevcûdolub bunların hemanhiç biri hıfz-ı sıhhat-i nokta-i nazarından husûl-i maksada tamâmiylekâfilolamamaktır. Meselâ: Ocak çok mahrûkât sarf iderek az harâretvirmekde soba müteharrik aletlerde sıhhati ihlâl itmekdedir. Bir alet teshin mükemmel olmak için derece-i kâfiye ve sâbitedeharâret-i tekvînitmekle beraber hevâyı tağyir eylememelidir. Ve esfâki elan şu iki cihet

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Çocuklarda öksürük alevlenmiş bir ateştir.

[246]Resim(*Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedemrâz-ı hârice mu'allimi Mirliya sa'âdetlü Hayreddin Paşa S.E. Le Prof. Hayreddin-Pacha. General de brigade--Asârı:- "Ameliyâthâriciye (Garen)", "Emrâz-ı hâriye (Moytak)", "Zidetü'l Kimya"vesâ'ire*)

kemâhîhakkahâ hal olunamamış ve hıfzu's-sıhhat bu bâbda bir tedbîrkat'ittihâzidememiştir.

Öksürük

Akciğerlerden birden bire, şiddetli, kesik kesik def' olunan hevânınîkâ' eylediği muhtelif şiddetdeki gürültüye "öksürük" nâmıviriliyor.

Sıhhat ve 'afiyetde olan bir şahsın ters yutması, i'tiyâdı (resim Bahriye Hastahânesi ser operatörü Miralay izzetlü Fikri Bey Efendi. Mr Le Dr Fikri beyColonel-Operateur en chef de l'hopital de la MarneImperiale

[247]Resim(*Mekteb-i tıbbiye-i şâhâned'ameliyât-ı cerrahiye ve tıbbiye-i mülkiyede serîriyât-ı hâriciyemu'allimi Miralay Nureddin Bey Efendi. Mr Le prof.Noureddin bey colonel*)

olmadığı halde tütün içmesi, dumanlı yahud tozlu bir hevâdabulunması vesâ'ire ile muvakkaten bir öksürük ki tutulması nâdir değildir. Lakin öksürük ale'l ekser, hancere,

kasab, akciğerler (ra'e) gibi hevânıngeçdiği yolların hâd yahud müzmin bir hastalığına alâmetdir.

Şiddetine, evsafına, lahnına göre öksürük kuvvetli yahudza'îf gürültülü, kısık, boğuk, sönük, sık, seyrek, yumuşak, yaş, kuru olduğu gibi ya nöbet ile bir biri ardı sıra yahudasıra tek tek zuhur ider. Bu ta'bîrâtı ise ayrı ayrı ta'rîfzâ'iddir; çünkü her sınıf medlûlünü gösterir.

Boynun ön ve yukarı taraftan bir gıdıklanma ve açıklanmayı müte'âkib(resim Yıldız Hastahânesi operatörü Kaimakamİzzetlü Nazım Bey Mr. Le DrNazimbeyLieutenant-Colonel, Opera-teur de l'hospital-Yıldız

[248] (Gümüşsuyu Hastahanesi operatörü kaimakamizzetlü Hazım Bey (Mr Le Dr Hazım beyLieutenant-colonelOperateur de l'HopitaGumuch-Souyi) ve bâ-husûs bir şey yinilüb içildiğinde yahud lakırdı eylediğinde husûle gelen ve kısa bir müddet içünhafif bir boğulma nöbeti ve mikdarı az ve şekli müdevvir ve manzarası kır renginde balgam ile müterâfik bulunan gürültülü sedâlı bir öksürük had yahud müzmin bir "iltihâb-ı hancere"ye delâlet ider. Eğer bir müddet sonra bu öksürük geçirmeye ya'nîmi'deden gazların def'i ile husûle gelen gürültüye müşâbih olur ve balgamlar kırmızılaşır ba'de yeşillenir ise "gırtlak veremini" îma eyler.

Evvel emirde kısık ve oldukça sedâlı olan bir öksürük bi'lahere aşağılar ve boğuklaşır ise "kuş palazına" 'alâmetdir. Kızamukda da öksürük gürültülü veboguk ise de nihâyete kadar bu evsâfdakalub (resim Haydar Paşa Hastahânesiseroperatörü binbaşı ref'atlü Ömer Şevki Bey Mr. Le Dr Ömer Chevkibey.Operateur en chef de l'hospitalHaidarPachaMajor

[249]Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedemrâz-ı hâriciyeMu'allim-i sânisîKaimakamİzzetlüAhmed Fehim Bey Mr Le prof.Ahmed bey LieutenantColonel)

kuş palazında olduğu gibi aslâsönükleşmez.Uzun ve birbiri ardı sıra nöbetle ve bâ-husûsgiceleri bir rahatsızlığı ve çırpınmayı müte'âkib husûle gelen "yavru bir horos" sesine benzeyüb ısıklı sedâsiviren, nefes çekme (şehik) lerlemunkati' gürültülü nefes virme (zifir)lerden'ibâret bulunan öksürük "boğmaca"dır. Adi nezleye yahud solucanlara ... olan gayet asabî çocuklarda öksürük boğmacayı eğdirecek vechle birbiri ardı sıra gelir ise bu nev' öksürük boğmacadan ısıklı çekmelerin bulunmasıyla ayrılır.

Evvel emirde kuru, seyrek ve müz'ic olan ve sadrın yukarı(resim GülhâneHastahânesi'neme'mûr operatör Kolağası ref'atlü Kerim Sebâtî bey –MrLe Dr. Kerim Bey Ajudant-Major) [250]tarafından bir gıcık hissi ile müterâfik bulunan ve

bi'lahere ve ca'nâkolmayub kolayca koyu ve sarı yeşilimsi balgam ihrâc iden bir öksürük, "iltihâbkasabâta" alâmetdir.

Gayet yumuşak ve yaş olan ve ba-husûs sabahları ziyâdemikdar balgam def' iden ve bilâmüşkilât vukû'a gelen ve hatta insanı rahatlandıran öksürük "nezle-i ru'ye" yibeyânider.

Birden bire ve gayet ziyâdedetreme ile başlayan ve şiddetli bir hummâ, ziyâde bir sıkıntı, sadrın bir tarafından şiddetli bir ağrı (ki ızdırâbâtitezâyüd itmek için hasta orasını tutmağa mecbûr kalur) ile müterâfik bulunan öksürük ya bir "zâtü'l cenbe" veyâhud bir "zâtü'r-re" ye delâlet (resim Operatör Doktor Kudret Ra'if Bey Mr Le DrCoudret bey. Operateur.) ider; zâtü'l cenbe de öksürük nihâyetine kadar kuru kalub ancak beyaz ve köpüklü balgam def' eyler; halbuki zâtü'r-re'de ikinci gününden i'tibâren keşif yapışkan ya sarıya yahud kırmızıya mülevven balgamlar çıkmağa başlar. Bu hâlde bu iki hastalıkta öksürüğün nev'î şüpheleri def' eyler.

Rum hastalığında öksürük marazın derûnuna, zamanına göre pek çok tahavvülât auğrar: hastalığın bidâyetinde kuru, seyrek olduğu hâlde bâ-husûs akşamları zuhur ider, ba'deziyâde sıklaşarak her an vukû'a gelmeğe ve kendisine mahsûs balgamlar ifrâz eylemeğe başlar; Bu hastalıkta öksürüğün bâ-husûs yemeklerden sonra bir biri ardı

[251] Resim ("Şifâhânesi" mü'essis ve müdürü Operatör İzzetlü Fu'ad Serya Bey Efendi

Mr. Le Dr Fuad Sureyabey. Fondateur-Directeur de l'hôpital "Chifa")

Resim (Şifa hastahânesinde bir 'ameliye-i cerrahiye-i mühimme (Guşesi çıkarılan bu hasta elyevm hastahânedekapuculuk itmekdedir)

[252] sıra gelmesi vakileri müceb olması en fenadır. Bu hâlde öksürük gayet mühim bir 'alâmet ve delil olup yalnız nefes yollarından bir hastalığın vücudunu değil belki afetin mevkî'ini ve tabî'iyetini ve vehâmetini bildirir. Lakin emrâzda yalnız öksürüğün vesâfını nazar-ı dikkate alarak teşhise kalkışmak büyük hatâdır; delâ'il-i sâ'ireyi ve bâ-husûs tabibin hastanın sadrı üzerine kulağını koyarak istihsâl eylediği i'râz ve netâyici de nazar-ı mütâlâ'a almak lazımdır.

Öksürüğü gidermek için asıl hastalığı (bronşit, nezle, boğmaca, zâtü'r-re' vesâ'ireyi) def' eylemelidir. Lakin ba'zı edviye ile her nev' öksürüğü tahfif ve teskin eylemek kâbildir. Bunlarda evvel emirde zamağ-ı(?) arabî, mürur ve hatmı, izhâr ve emsâr-ı sadriye, deniz kadayıfı, mengişe, çam tomurcukları gibi ba'zı mevâd ile istihsâl kılınan sıcak ve mülâyim meşrûbât ve menkû'ât dan biriyle karıştırılanyahud bir mikdarrum yahud kirîş ilâvesiyle saf ve hâlis olarak içilen sıcak süt de öksürüğü teskin ider. Zamağ, tulu,

diyakod, kodainşurubları da iyüolubbâlâda mezkûr menkû'âtıtatlilandırmakıçünmüsta'meldir. (Zamağ ve tulû şurubundan kaşık kaşık içilecek ve bir çay fincanı menkû'a bir çorba ve diyakod ve kode'inşurublarından birer kahve kaşığı konulacak)

Taflan suyu öksürük için pek iyi bir mesken olubyasut içinde yahud şekerli bir su içinde 2,6,8 kahve kaşığına kadar içülür. Kapsül şeklinde katran suyu, kars suretinde kükürddefâ'idelidir.

Andan başka soğukdanbâ-husûshevânınharâretin tebeddülât-ı aniyyesindenihirâz ve ictinâb ile vücudu sıcak tutmak, hevâsızıyâde sıcak ve ziyâde kuru olmamak üzere mu'tedil bir harâretde bulunan bir odada kalmak pek münâsibdir.

Tedâbîr-i mezkûrebâ-husûs öksürüğün bidâyetinde pek ziyâde muvafık olub o derece mu'annid ve şedîd olmayan şeklinde ale'l ekser kâfidir; lakin öksürük bi'l akis gitdikce kutlanacak ve uzayacak olur ise o [253] hâlde ancak tabibin yazılacağı mevâda meselâ afyona, güzel avrat otuna, ban otuna mürâca'atidülür.

Zükkâm-Nezle

Ma'arîfin az çok ta'ammüm eylediği bu zamanda bile zükkâmın hâlâ yenden, kafa taşı içinden geldiğini ve zan idenler yok değildir; hâlbuki böyle bir zanda bulunmak mehazz-ı hata olub bugün zükkâmın burun boşluklarını setr iden zârikiltihâbı neticesi ifrâzâtıdan'ibâret eylediği cümlece ma'lûm bir keyfiyettir.

Burunun yukarısında iki göz arasında biriki göz arasında bir gıcıkalanma ve yanma ba'zen gayet şiddetli bir ağrı, bir baş ağrısı hiss olunur; burun tıkanmakla ziyâde bir sıkıntı duyulur, kuvve-i şammeazalur, ses değişür; burnun dâhîli evvel emirde bırak ba'de koyulaşan bir mâyi'inbî-karâr-ı efrâzlatahrîş olunmağlabilâarâmaksarıklar zuhur ider, teneffüsde güçlük görülüyor hatta insan teneffüs için ağzını açık bulundurduğundan boğaz ağrısına tutulabilür. Bir kırgınlık bir rahatsızlık ve az çok bir harârethissidilir; işte zükkâmın'alâmetleri bunlardır.

Zükkâm çok def'a baş ve ayaklara soğuk bâ-husûs rutubetli soğuk, yâhûd açık bir başa müddet-i medîdeşu'âât-ı şemsiyenin, ba'zen doğrudan doğruya burna muharriş tozlarınyahud gazların buharların te'sîrinden husûle gelir; ba'zızevâtiyûdnâmiylama'lûm olan maddeye karşı o derece hassasdırlar ki ya madde-i mezkureyihâvî olan bir ilacın ve levâz içilmesini yahud bir tarafa tentürdiyodun sürülmesini müte'âkib derhâl zükkâmadiçâr olurlar ki maraz-ı mezkûrun indifâ' ve şifâsı ilacın inkıtâ'amütevakkıfıdır.

[254] Fransız üdebâ-yımeşhûresinden (Labiş) yazdığı bir tiyatro kitâbında zükkâmın ne yolda tedavi idildiğini bildirdiği sırada: “sümkürmelidir, rahatsızlık sekiz gün sürer; iğtinâ burun üzerine hatmîmenkû’î korlar ki bu hâlde zükkâm dokuz gün imtidâdider.” Diyor. Ve’l hâsıl zükkâm çok def’a 8:6 gün imtidâd iden ve tedâvisi odada kalub dışarı çıkmamak ve sıcak meşrûbâtadevâm eylemek gibi ba’zı tedâbîr-i sıhhiyeye münhasır kalan adî ve hafif bir inhirâf ve keyifsizlikden ibâretidir.

Vakı’an bu keyifsizliğin müddetini tenkis idecek elimizde vesa’it yok ise de baş ağrısına, burun tıkanıklığına ve ba’zen sümüğün ahz eylediği fena rayihaya karşuba’zı devîye ve mu’âlecât mevcûddur; bunun için evvel emirde Fransa Encümen-i Dânişia’zâsından olubbâlâda ismi mezkûr zâtın dediği gibi “burnu bir hatmîmenkû’î üzerinde tutulmalıdır.” Ya’nî böyle bir menkû’danyahud merver veya papadiyemenkû’undan çıkan buhârâtı istişâm eylemelidir; bi’lahere amonyak yahud fî yuravenetibilsemi yahud kâfur, kalorât döpotas tozu çekilür.

Eğer zükkâm-ı mu’tâddanzîyâdeevzâr, sık sık ve zâhiren bilâ sebebnüks eyler ise hastalığın sıracâ, romatizma, nakrîs gibi fenâ bir hâl-i ‘umûminin taht-ı te’sîr ve nüfuzunda hâsıl olduğuna artık şübhe kalmaz. İşte bu hâlde burundan akan mâyi’ fenâ bir koku peydâ eylediği gibi burun delikleri yanında koruduğundan bilâ aram teceddüd itmek üzere kabuklar hâsıl ider ki bu suretle evvelce beyân olunan tedvai kâfi olmayub hastalık mutlaka bir tabîb-i mütehassısın yed-i hazakatine tevdi’ idilmelidir.

Meme emdiği zaman ancak burnu ile teneffüs iden küçük çocuklarda zükkâm gayet ciddi bir hastalık hâlini ahz eyler; çünkü eğer işbu tarik-i teneffüs kapanacak olur ise çocuk memeyi her alışında boğulur gibi bir hâl his ideceğinden açlığı son dereceyi bulduğu hâlde emmekden imtinâ’ ider ki bu hâlde çocuğa ya kaşık yahud emzik şişesi ile süt virmek, burun deliklerine gayet taze istihzâr edilmiş asit boriklipomatayahud gayet hâlis İngiliz gliserini sürmek, yukarı tarafa gayet küçük kıt’ada fekül lapoleri koymak, çocuğa tenkîh eylemek pek münâsibdir.

[255] İspirto Belası ve Dâ’iken’ul

“İspirto bugün, kaht ve tâ’ûn ve muhârebe gibi üç belâ-yı târîhinden ziyade îrâs-ı hasar idiyor; kaht ve tâ’undan ziyade itlâf-ı muharebeden ziyade ehlâk itmekdedir, ehlâk ve itlâfdanzîyâdete’sirilmekdeya’nî ıffet ve nâmusupayimâlelemekdedir”

Meydan-ı ma’arki de mecrûh düşen yahud şehidolanların adedi gözümüze tesâdüfirse o anda rikkat ve ihtisâsâtımız uyanır. Nev’-i beşere muhtelif zamanlarda sûlet iden kaht u galâ ,tâgûn ve vebâ’ gibi musâ’ib-i ‘azîmeyedâ’ir vekâyi’ ve hikâyâtı

okuduğumuz zaman helâk ve telef olanların adedi bir dehşet ve haşyet ile gözlerimize çarpmaktadır.

Kaht u galâzirâ'âtin terakkisi, vesâ'it- nakliyenin suhûleti sâyesinde tamamıylezâ'il olacaktır; veba ve ta'ûn-ı terakkkiyât-ı tıbbiye ve tedâbîr-i sıhhiye sâyesinde eski şiddetini gaybeylemişdir; nev'î beşer içinmûcebi- 'ar ve hacâlet olan harb u kitâl hiç olmaz ise bir hummâ'-i münkıtâ'a gibi ara sıra te'sîrâtınıgöstermekdedir.

Halbuki bugün akvâm ve milel-i muhtelif içinmuhârebe ve tâ'ûndan daha mehlek bir belâ vardır ki vücudu medeniyet hâzıramızıçün adeta bir şeydir; meydan-ı ma'rûkede olduğu gibi ah ve figân içinde itlâf, tâ'ûn gibi şehirlerde uzun uzun mâtem alayları teşkil itmeyüfte'sîrât-ı muzırçasınıbatî ve fakat dâ'îmi ve zahirîden ziyade batnî bir sûretdeicrâitmekde ve "sertan" gibi seyri ağır, fakat emin ve müterakki olmak üzere münâbi' hayata bi`-te'sîr-i cem'iyet-i beşeriyeiifnâeylemekdedir.

[256] İşte bu bela, "Keol" (.) ve îkâ' itdiği maraz "dâ'ike'ul" derki kâffe-i sükkân arzı taht-ı tahakküm ve tehdîdidindebırakmamaktır. "Dâ'ike'ol" medeniyet nisbetindeterakkîeylemekdedir. Dâ'ike'ol, îkâ' eylediğisefâlet ve illet, cinâyet ve cinnet ile zamanımızın en dehşetli bir belasıdır; yalnız sıhhat-i şahsiyeyimahv u ihlâl, ba'zıemrâz ve ileli evlâd u ihfâdanakl itmez, belki ırka kadar te'sîrât-ı muzırca ve muharebesini göstermekdedir. Dâ'ike'ulharîkden daha müdhiş, kuduzdan daha mahûf, veremden daha mehlek ve emrâz-ı sâriye ve müstevliyenin kâffesinden daha ziyâdemuharribdir. Dâ'ike'ulünnetâyîc-i menhûsasına burada yalnız bir misal göstereceğiz: Almanya hükemâ-i meşhûresinden (Bon) şehrinde mukîm Doktor (Lehman) bir asırdan beri Dâ'ike'ulemübtela bir aile efrâdınıbi't-ta'kîbşuyoldabeyânıdıyor: 1740 sene-i mîlâdiyesindetevellüd ve asr-ı hâzırîbdâyetindevefat iden ayyaş ve sârik ve serseri (Ada Jurak) nâmında bir zât-ı tahavvûsat-sıfâtsulbinde (142) dilenci, (64) aceze, (81) ahlâk-ı seyyiyede kadın, (7) katl olmak üzere (76) canî bulunmaktadır. Yetmiş beş senede bu ayyaş aile mu'âvenet ve melcâ'i ve mahbesdesiyânetvesâ'irsûretle hükûmete 7,000,000 frankdanziyâdeyedurmuşdur. Bu halde Doktor (Roşark) inke'ulünFransaya 1,555,757,296 franka durduğuna dâ'ir gösterdiği hesâb pek mübalağalı değilmiş!

"Dâ'ike'ul" nedir?

Her nev'ifrâtdan, her nev' huşû ve ağılâkdanihtirâziçün bu hastalığı iyüceta'rîf itmeli.

"Alkolizm" sarhoşluk değildir; ara sıra sarhoş olan

(*) "Ke'ul" alkahal şeklinde arablarınvaz' eyledikleri bir kelime, bir ıstılâhnisbeten yeni ise de mevzû ilahi olan madde ile tesemmüm pek eskidir. Kadîmyunanilerromalılar nezdinde "dâ'ike'ul" ma'lûm idi; Atina'da

hükemâ-i Yunaniyye'den sülün sekrekmehekve muzırratınao derece kâni'idü ki vaz'itdiği kânun su katılmamış şarab satanlar şiddetle mücâzâtlandırıyordu. O zaman biri kavânîn-i beşeriye ne kadar tahavvül eylemiştir! Bugün şaraba su katıl, harâme helâl karışdıran Avrupa'da şiddetli tecrübe olunuyor!

[257] “alkolik” olmayabildiği gibi alkolik olan biri de asla sarhoş olmamış olabilir.

Dâ'ike'ul “İspirtonun dâ'imiisti'mâlindenyâhudsu'iisti'mâlinden” mütehassıl ve fen ve san'atinterakkiyâtı sâyesinde münteşir bir belâ fennidir; ke'ul ile bir “tesemmüm-i müzmin”dir; insanı ke'ule sevk iden bir “ihtiyâcmarazı”dır; bu tesemmümünnetâyic ve ihtilâlât şahsiye ve ictimâ'iyesidir.

İspirto vak'ançokdan biri ma'lûmdur; arablar dokuzuncu asr-ı milâdide işbu madde-i müskireyikeşf eylemişlerdir; ke'ul evvel emirde şarabdan (tabî'î ispirto) ba'de meyvelerden ve tahammür eylemiş hubûbâtıdan (resim alkolikler- ayyâşîn (Fransız)- Bunlarda en ziyâdeşâyân-ı dikkat cihet “sebât-ı nazar”dır. Azlâtın şiddet-i takyîzi ile alnında bir çok çizgiler, buruşukluklar husûle gelmiş ve bu hâl simâyâ hazan-engîz bir manzara virmiştir.

(Sanâ'î ispirto) istihsâl olunmuş ise de bir madde-i kimyeviye gibi bir hayli zamanlar labaratuvarlarda, kimyahânelerededolablar içinde saklanubkalmışdır; on yedinci asırda doğru isti'mâle başlanmış ise de az mikdardaistihsâli ve bahasının ziyâde olması cihetiyle o derece intişâr ve ta'ammümidememiştir. Halbuki bugün fenn-i ve san'atıninterakkiyâtı gayet ucuz ispirto istihsâllite'mîn eylemiş ve patatisden, pancardan, hatta odundanEmsâl-i tıbbiye ve hekimiye: ‘Ayyaşın bir katre münîsi bir sekerlia'iletahmîdir.(Şarko). **[258]** bile ispirto istihsâlinemuvaffakkıyyet hâsıl olmuştur. Sınâ'î ve gayet üçüz olan bu ispirotolarla herkes yok bahasına zırhlanabilür.

Cem'iyet-i beşeriyenin her sınıf ve tabakasında muhtelif vesîlelerle içilir: Amele adem-i kifâyet-i ağdiyeyitelâfi eylemek, yahudba'zısınâyî'inmehâzirini gidermek için içer; meselâ demirciler ateş karşusunda şiddet ateşi teskin eylemek, ma'den ocaklarında çalışanlar boğazlarını tozdan kurtarmak için içerler. Çiftçiler panayırlarda pazarlarda sarhoş olurlar. Vel hâsıl kâffe-i amele sâhibleri işe giderken “solucan öldürmek” ta'bîriyle içerlerse de öldürdükleri solucan olmayub ir geç kendi (resim ayyâşîn-i (Rus)Ayyaş gayet şedîd ve def'ateninfî'âlât ve ihtirâsâtamüsta'iddir. Lakin yüzdeki azalâtıntağyîrâtından dolayı sima infî'âlekarşusâbit bir hâlde kalur.) vücûdlarıdır; çünkü sabahleyin aç karna içilen ispirtonun te'sîrat-ı muzırrasın pek müdhîştir.

İspirto ne şekilde olursa olsun dâ'imâ bir semdir.

En ziyâde hâlis olan şarab ispiRTOSundan 45 gram dört kiloluk bir tavşana zevk idilecek olur ise hayvan der'akab olur. Elkûn

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İçen içecektir.

[259] Hashânesine kabul olunan (478) ayyaşdan (133)ü şarabdan biradan, siderden başka asla bir şey içmemişlerdir.

Ba'zı ispirotoların tabî'i olan adem-i sâfiyetini gizlemek maksadıyla ilâve idilenmevâd ispirotodan daha mehlek-i semm hükmünde bulunuyor. Ba'zımeşrûbât-ı mütehammireye ilâve oluna "Oyildevonaland"dan dört santimetrume'ibîmikdârı on bir kilo sıklatında bir köpeğe zerkidilecek olur ise hayvan o anda helâk olur. "Fin şampanı" nâmında satılan içkilere (resim kalb-i sâlim-kalb-i ayyaş Ayyaşın kalbi yağ ile meşbû' vemümteli ve fevka'l 'âde hacimli olur. Su'-i şekle mübtelâdır. Resmini dercitdiğimizkalb sıkleti 900 gramdır, halbuki hâl tâbi'ide bir kalb ancak 250 gram gelir.

Kuvvetlendirmek üzere sirke ruhu, zac yağı ilâve olunmaktadır. İsspirotogâyet iyi bir râyihaviren "konyak ıtrî"nden bir santimetrume'ibîtînova köpeklerinden birine şırınga idilecek olur ise hayvanı on dakikada itlâf eyler. "Ayaritif" nâmıyla yâd olunubiştihâyı açmak için kullanılan ve rümut, biter, amer, kin kinavesâ'iregâyet adî ispirotolar ile istihzârolunmakda ve bunların nâhoşçaşnilerini örtmek üzere daha muzırrba'zımevâd ilâve idilmekdedir.

Emsâl-i tıbbiye: Meyhaneci olurda şarab içmez olur mu?

[260]absent derece-i semîti ile içkilerin kâffesine fâ'ikdir. Derûnunda su içinde kırmızı balıklar bulunan iki kabın birine asidborisiknâmiylazıkr olunan gayet keskin madde-i semiyyeden ve diğerine pelin ıtrından(absent ıtrî) altışar damla damlatılacak olsa her iki kabdaki balıklar olurlar ise de absent konulan kabdakiler daha çabuk helâk olurlar. Bir insanı öldürmek içünhâmizporisikinbir mikdar buharı kâfidir; on sene zarfında, absenti'mâliiçünisti'mâl olunan safispirtonunmikdârı dört kat ziyâdeleşmiştir.

Hazmı teshil eylemek vesilesiyle kullanılan likörlere gelince, bunlardasu'ite'sırce pek aşağı kalmaz.

Dâ'imâ bir zırh hükmünde olan ispiroto az mikdardaolsa yine o derece muzırr değildir; ke'ulün en ziyâdevehâmetihaserâtınındâ'imâzâhirî olmamasındandır; Te'sîrâtı gayet hafî ve batîdir, bir insan sekredâ'ir hiçbir alâmet ibrâz itmeksizin alkolik olabilür; işte bu hâle "dâ'ike'ul müzmin" nâmıvirilir.

Hâl-i marazî-i mezkûremübtelâ olan zât hiss itmeksizin hemânalkollaşur ve kendisi asla su'iisti'mâl itmediğine itmi'nângetürür. Sabahleyin, kezâ akşam üstü "aperitif"nialur. Öğle ve akşam yemeklerinde susuzluğunu gidermek için içer ve yemekden sonra küçük bir kadeh likör yuvarlar. İkinci vakti bir iki kadeh bira ve bir küçük kadeh o devi atar.

Nihâyet kahveye gaziroya bir iş için, ba'zıları ile lakırdı itmek üzere gider. Orada da bir şey içer... Bunun fenalık neresinde?

Bu adam bir ayyaş, bir bekri, bir sarhoş değildir; ortalık kendisine mu'âmele-i ihtirâm-kârânede kusur itmiyor. Lakin günün birinde uykusuzlukdan, mi'de rahatsızlığından muzdarib olarak hekimiyemürâca'atider. Tabıba'râz ve ala'im-i muhtelif meyânından menba'-ı marazı bi'lkeşfelehu hayret içinde kalan hastasına dâ'i'lke'ulemünbelâ olduğunu söylerse de mariz-i hekîmin bu ifâdesini bir mu'âmele-i tahkiriye gibi telakki ider.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiyeye: Vemenkânsahibü'lucâcfelislehü'l ilaç.

[261] İşte böylece namuslu adamlardan, çalışkan amelelerden bir çoğu bilmeyerek, hiss itmeyerek bu marazın suhûletle kurbanı olmaktadır. Ke'ul bir suret-i hafiyedete'sîrât-ı muhribede bulunduğundan küçük bir sebep en ziyâde kuvvetli olanları mahv u helâk eyler.

Etıbbâ ve hükemâ ispiertonun vücudumuza, uzviyetimize sûrette'sîriniirâ'edengerü durmuyorlar. Ke'ulmi'de etrafındaki siyah kan damarları ile öylece kan nüfuz ve duhul ider ve anı siyahlandırır; te'sîrâtı doğrudan doğruyadır, çünkü vücuda duhul için hiçbir istihaleye uğramaz; şiddetlidir, çünkicild ve akciğer ve böbrek tarikiyle gayet batnî bir sûretdeifrâğ olunur ve olundukça a'zâ-i mezkûreyi tahriş ider; ve bedene bir kere girdi mi ölüme hazırlar.

İspirtodan en evvel müte'essir olan cihaz hazmîdir. Mi'de bira içenlerde olduğu gibi ba'zan “menbat”, rakı kullananlardaki gibi ba'zan“matzîk” ve ba'zan ise kan kusmağa sebebiyet virecek derecede “mecrûh ve mütekarrih”dir. Hazmgitdikce güçleşir; zirâasârât hazma fa'âliyet ve te'sîrâtıniazaldır; sabahları “kı'yât-ı muhâtiye”buna bir delildir. Karaciğer bu kan hücumundan dolayı buyur ve ağırlaşarak ve ca'nâk olur; yâhud taş kıvâmında katı bir nescin te'sîriyletekemmüşider, bozulur ki bu hâle karaciğerin “balomılanması” denilir.

Hasse-i zâ'ika pek irkenden zalâlederçâr olur. Absentemübtelâ bir ayyaş hastahânede bulunduğu zaman içdiğisüdün boğazını yakdığı ve nezâret altında bulundurulduğı halde nasılsa tedârikitdiği bir mikdâr saf absentin pek nefis bir sûrette serinlik getürdüğünübeyâneylemekde imiş.

Cümle-i deverâniyedahî ispiertonun te'sîr-i muzırrı altında bulunmaktadır; şarabın katılaşıp kırılacak derecede sertleşir; damarların böyle katılaşımındanmütehassıl ve ancak ale'l'âdeihtiyârlardameşhûd olan 'avârız daha genç yaşda ayyaşlarda görülmektedir.

[262] İspirtonun akciğerlere te'sîriyle husûle getürdüğü taharrişât nihâyet vereme kadar münker kılan bir kuru öksürüğe bâdî olur.

İspirtonun ictimâ' ve ifrağıyla yorgun kalan bu berkler nihâyet ufunetlenir ve yakın bir zamanda mevti dâ'î "tebulzelal"e, "şedîdü'n-nehâb-ı külliye" yebâd olur.

'Uzviyetde ispirtonun te'sîrâtınakârşu en ziyâdehassâs olan a'zâ "cümle-i asabiye"dir; za'if hâfıza, kabuslarla müterâfik uykusuzluk,

Resim

Ke'ulün damarlarda ikâ' eylediği tağyîrât

Sağdakiler hasta olmayan damarların dâhilini- soldakiler ispirto te'sîriyle husûle gelen tağyîrâtı gösterir. Alkolik olan zâtta kırmızı kan damarları (şerâyîn) katılaşıp, kırılacak koyacak bir hâle gelir, dâhilini örten zâriyârelânir ve üzerine emliha-ı kilise ... ve teressüb eyler. Halbuki tabî'î bir damarın dâhili kaygan, düz ve muntazamdır.

Ba'zı menfur hayvanâtın hayali olarak ru'yeti, envâ'-ı hirâfat, felc-i 'umûmî, cinnet en ziyâdemeşhûdihtilâlât-ı asabiyadendir. "Hezeyân-ı mürta'îş" sırf ispirtonun su'îisti' mâli ile mütehassıl bir maraz-ı asabidir.

Vezâ'if-i dimâğiyemüskitânınifrât ve isrâfıyla o derece ihtilâl [263] ve dalelde kalır ki hafif bir humma-i bikrilerdenâ'ire-i ihtilâli, hezeyânı uyandıрмаğa kâfidir.

Dâ'îlke'ulünmüterakkî bulunduğu memâlikdeintihârın, cinnetin, cinâyetin pek ileritdiği görülmektedir.

Fransa'da 1860 dan 1892 senesine kadar mücânibin adedi üç kat olmuştur. Bu gibi ihtilâlât-ı asabiyenin terakkisi meşrûbât-ı ke'ûliyyenin(resim üst cihetdekiler sağ alttakiler ispirto te'sîriyle buruşmuş küçülmüş hasta yüreklerdir.)

İsti' mâliylemütenâsibgörülmektedir. Bîmârhânedeki hastalar arasında kadınlarda yüzde 13'i, erkeklerde yüzde 39'ı alkolik bulunmaktadır. dete'sîriziyâdedir. Mahbûsiyyeninsülüsânialkolikdir.

İspirto ile tesemmüm iden bin kişiden her sene 300'ü verem olubölmektedir. Bu nisbet ve mikdâra ispirto isti' mâlidenlerdemeşhûd her nev'î'tidâlsizlik ve inhimâk-i seyyi'esiylemütehassilemrâzınîkâ' ve tevlîditdiğivefiyât ilâve idilir ise yekûnun pek ziyâde büyüdüğü görülür. Artık tedenni-i nufûsa hayret itmeyelim; sebep meydanda!

(264) Dâ'îlke'ulüneşhâs üzerine olan te'sîrâtı ne kadar muzır olur ise olsun en ziyâde dehşeti bu değildir. Ayyaşın bir def'avücûduna, uzviyetine dâhil olan ke'ul bundan tevellüdicekevlâd ve ihfâdıda hastalıkla mahkûm eyler. Dâ'îlke'ulmevrûsdur. Tamamıyla mahv ve helâk oluncaya kadar insanı ta'kîbider ki bu hâl ayyaşın ne büyük bir mes'ûliyet-i ma'neviye altında kaldığını gösterir. Ayyaşın: "Benim fenalığım kimseye

dokunmuyor, fenâ isem kendime!” gibi ifâdât-ı tesliyetamîzi pek yanlış olubbiçâre ve ma’sûm bir çocuklarını ızrâritdiğimuhakkaktır. Bu hâlde dâ’ike’ulmuhâfaza-i ırk, istikbâl-i millet nokta-i nazarından gâyet vahim bir belâdır.

Ayyâşın evlâdı kanbur, za’îf, bedlâdır; aperitif ve absente, rakıya devâmidenlerin ise ale’l ekser masrû’dur. Eğri bacaklı, şişkin boğazlı, boğazı yumrulu çocuklar heb zaman-ı sekrde hâsıl olan bir elfâhmahsûlûdür. Alkoliklerin bu mirası bir çok misallerle ma’lûmdur. En iyi misaller istatistiklerin irâ’eidtikleridir:

“Rakıya müskirâtagâyet birayyâşinsulbündentevellüd iden yedi çocukdan iki büyüğü küçük yaşdaihtilâcâtdan olurlar. Üçüncüsü yirmi iki yaşında mecnûn, dördüncüsü bile ve ahmak, beşincisi bir tahtası eksik ya’nima’nenmüvâzenesiz olur; altıncısı ise gâyet asabî olub kendisini cinnte mahkûm zann eyler. Biricik ve gâyet asabî olan kızı ate nöbetlerine mübtelâdır.” SalpetrirHastahânesi’ndemevcûdseksan üç masrû’ çocukdan altmışının ebeveyni ayyaş imiş. Hevâsı ispiroto buharı ile meşbû’ bir mahalde tavuk yumurtaları basdırılrsa çocukların hemân kâffesi ya acîb ve garîb bir şekilde çıkarlar yahud hastalıklı olurlar. Gebe bir köpeğe ispiroto içirilse doğan yavruların ba’zıları daha küçük iken çldüğü, ba’zılarının da masrû’ kaldığı görülür.

Sufarâsız gemi gibi öteye berüye yalpa urarak bacakları titreyen, vech ve simâsikesb-i ‘ubûset ve kerâhet ve ... iden, elleri ra’sâlayan, dili dolaşan, nefesi kokan ve’l hâsıl bir cesîm camdan aşağı olan bu adamı kim tanımaz? İçe içe kesb-i belâhet ve hamâkat eylemiş, gözleri görmemeğe kulakları işitmemeğe elleri sıcağı [265] soğuğu duymamaya başlamış, yüzü kıb kırmızı pancara, yanakları patlıcana dönmüş, saçları perişan ve dâ’imâ leb-i keşâ-yihezeyânbikrîlernâdir değildir.

Bikrî	Kötü zevc
	Me’yûs peder
	Sefilme’mûr
	Martûd asker
	Menfûradem
	Hayırsız evlâd

Netîce	Sefâlet-Sefâhet
	Maraz-illet
	Cinnet-intihâr
	Cinâyet- katl u sirkat

	Hastahâne- bîmârhâne
	Mevt

Dâ'î'ke'ulün Avrupa'nın ba'zı mahallerinde pek ziyâdeîrâshasâr eylediği görülmekte ve bir çokmemâlikdete'sîrâtmuharebesiyle sefâlet ve zarûret-i hükmsürmekdedir. Pek ucuz rakı ve envâ'-ı müskirâtistihâline başlandığından beri şarab ve seyder gibi nisbetentabî'îmeşrûbât-ı mütehammireazalmaktadır. Vakit va parası olan bir Fransız, bir normandiyalı üç dört su kahveye ve bir frank dürlüdürlü namlarda içkiye sarf eyler.

Ke'ulî erkeklerden ziyâde kadınlar içmekdedirler. Bakkal, sebzevatçı, hatta kömürcü müşteri celb eylemek için rakı satmakda ve işe giden ba'zı amele rakı emziğini doldurub cebine atmaktadır. Kadın işçiler ekmek ile beraber rakı ve şarab içerler.

Çocuklarda büyükler gibi kahveye gitmrkde ve pederleri misüllü kahve, sider ve hatta rakı içmekdedirler. İşte bu sûretletevellüdât ve te'ehhülâtazalmakda ve vefiyâttezâyüdeylemekdedir. "Revan" şehri yalnız gümrükden aşırılan müstesnâ olmak üzere, 5 milyon litre ya'nîtakrîben on iki milyonluk rakı sarf ve istihlâk eylemekdedir.

Şehr-i mezkûrda kırk yaşında buruşub bozulmuş ve inceleşen bacaları ve üstünde durmayacak bir hâle gelmiş ne kadar amele vardır!

Dâ'î'ke'ülünte'sîrâtı: Hasar maddî ve ma'nevi, ziyâ'-ı bedeni ve rûhîdir. İşbu belâyı mübrem te'essüs ve intişâr eyledikçe fa'aliyet ve mesâ'inin azaldığı

(*)- "Müskirât" nâmındaki eserimden

[266] ahlâkın fesâdavardığı görülüyor; aynı zamanda sıhhat mahv, dimâğmuhtel oluyor. Dâ'î'ke'ulemübtelâ bir ırk intifâyâ mahkûmdur. Bir Fransız mü'ellifi diyor ki: düşman yalnız zâhiredeolmayub içimizde, damarlarımızdadır. Anı def ve tardîçün hiçbir hareket itmez, bir fa'aliyet göstermez isek iş fenâ. Fransa yâdâ'i'ke'ülîref'içünîcâb iden vesâ'itamürâca'atideckdirveyâhud ırk ve milliyet nokta-i nazarından mahvolacaktır."

Hülâsa: Ke'ul ve intâc eylediği dâ'ike'ül, sebep-i maraz ve illet, dâ'inîsefâhet ve sefâlet, bâdi-î fakr ve zarûret, mûceb-i nizâ ve cinâyet, mahal-i akl ve fetânet, müşevvik-i envâ'-ı habâset, mezîl-i hiss-i insâniyet, mâhî-i diyânet ve milliyetdir. Medeniyetin terakkisiyle intişâr iden dâ'î'ke'ül gibi bir belâ-yımüdhişekarşuittihâz olunacak tedâbîr, biri "şahsî" diğeri "umûmî" olmak üzere iki nev'idir. Tedâbîr-i şahsiye meşrûbât-ı ke'ûliyeden, müskirâtdanhemân külliye tevakkî ve ictinâbdır.

Halbuki “dâ’ilke’ûl” bir belâ-yı’umûmidir ki ana karşutedâbîr-i şahsiyedenziyâdekavânîn ve nizâmât gibi tedâbîr ve vesâ’it-i ‘umûmiyete’sîridebilir. Meşrûbât-ı ke’ûliye üzerine ağır virgü tarhı, meyhânelerintahdîdi, şarâb ve bira gibi yalnız meşrûbât-ı tabi’iyye ve sıhhiyenin fûrûhtunamüsâ’adeidilmesi yolunda ‘umûmîba’zitedâbîr-i tavsiye idilmiş ise de bunlar maa’t-teessüfkâbil-i tatbikiolamamıştır.

Rusya’da meyhane bulunub birinde müskirât kapalı şişelerde fûrûhtidilmekde ve kadeh kadehiçilmemikdedir; halbuki diğer meyhaneler adeta lokanta tarzında olub burada aynı zamanda yemek yenilmekdedir. Bilahere 1895 senesinde hükûmet müskirâtfûrûhtunuinhisâra almış ve meyhanelerin açıldığı ve kapandığı saati ta’yîn ve tahdîd eylemiştir.1- Ahâliyi daha muntazma bir sûretdeke’ul sarfına alışdırmak, 2- Müskirâtın cinsini ıslâh itmek, 3-Meyhânelerin adedini azaltmak, 4-Ke’ûl[267]sarfıyatını ahlâk sahibi olanların ellerine bırakmak fikriyle tedâbîr-i mü’essire-i mezkûreyemürâca’at olunmuş ise de ke’ûlsarfıyeti o derece tenâkîseylememiştir. Vâkı’an beş sene zarfında inhisâr sâyesinde 30,000,000 ruble fazla vâridâtte’mîn idilmiş ise de buna mukâbil, ortalık meyhannede içmediğinden sokaklarda ‘umûmî mahallerde sarhoş olmağa koyulmuştur.

İsviçre’de inhisârın taht-ı te’sîrindeke’ul istihlâki oldukcatenâkısıtmıştır. Ke’ulekâbiltatbîk-i inhisâr birkaç sûretdeolabilür; ke’ûlün ya tasfiyesi, veyâbey’ ve fûrûhtu, yâhudi’mâl ve istihsâlve tasfiye ve bey’îve’l hâsıl kâffe-i husûsâtı taht-ı inhisâraalınur. Rusya ve İsviçre’de yalnız bey’-i müskirâtınhisâraalınmıştır.

Amerika-yıcenûbîlhükûmâtındanba’zılarındasekrviren likörlerin bey’î tamamıyla men’ olduğu halde diğer civârhükûmâtındanba’zılarında serbest satıldığından tahdîdsarfıyat nokta-i nazarından o derece istifâdeidilememiştir. Ba’zıhükûmâtdabey’iyye, zecriye resmî fevka’l’âdetezâyîdidilmiştir; bu sâyede ezcümle Şikago’da 1882 senesinde resm 300 frank olduğu zaman meyhanelerin adedi 150 ekşiye bir nisbetde bulunduğu hâlde 1893’de bey’iye resmî 3500 franga iblâğ olundukdamiğdeler 209 kişiye bir nisbetdekalmıştır. İngiltere’de de bey’iyye resmî ziyâdeleştirilmiştir.

Hollanda’da meyhanelerin adedi şehir ve kasabanın ehemmiyetine göre 500,250 nüfusa bir nisbetindetahtîd ve bey’iyye resmî tezyîdidildiğinden meyhaneler hemannısıf derecede azalmış ise de ke’ûlsarfıyatı evvelden adam başına 4,80 litre olduğu 1890 senesinde 4,25 litrede kalmıştır.

İsveç’de meyhaneler adedentahdîdidildiği gibi ale’l ekser “cem’iyyet-i imsâkiyye” tarafdârânı tarafından isticârolunmaktadır. Meyhanenin dâhilinde oturacak iskemle

vesâ'ire bulundurulmadığı gibi viresiyevirmekmemnû' ve azar azar istenilen müskirâtın fiyatı gâyetgâlî, tütün içmek ve yüksek ses ile görüşmek ve bir def'amüskirâtvirildiği hâlde

[268]Milel-i Muhtelifede Adam Başına İstihlâk olunan İspirto

(litrehesâbı)

Resim (1) Rusya:3,40 litre Resim (2) Şimâlî Almanya:8,25 litre

Resim (3) Fransa:4,08 litre Resim(4) İsviçre: 5 litre

Resim (5) İtalya: 1 litre Resim(6) İspanya: 2 litre

Resim (7) İngiltere:2,50 litre Resim (8) Avusturya: 3,50 litre

[269]

Resim (1) Danimarka:8,85 litre Resim (2) Flemenk:4,58 litre

Resim (3) Belçika: 4,50 litre Resim (4) İsveç:4,15 litre

Resim (5) Voretemburg: 2,50 litre Resim (6) Yad: 3,77 litre

Resim (7) Portekiz: 3,10 litre Resim (8) Fillandiya: 2,60 litre

Resim (9) Bavyera: 2,45 litre

(Resimlerin hacim ve tûl ve arzı aded-i nüfusununcezr-i mürebbi'i ile mütenâsibdir.

Hadeh ve fuçularınsath-ı vüs'ati istihlâk-ı şahsîyi göstermekdedir ki tûl (arzı istihlâkıncezr-i mürebbi' ile mütenâsibdir.)

Durmak , oturmakmemnû'dur. Halbuki aksine meyhaneye muttasıl gâyet muntazam lokantalar bulunmakdadır ki orada yemekler pek nefis ve ke'ulsüzmeşrûbâtmevcûddur. Meyhaneler sabahın alafranga dokuzunda akşamın sekizine kadar açıktır. Tedâbir-i mezkûreninfâ'ide ve te'sîrigörölmüşdür. 1876 senesinde adem başına 6,19 litre sarf olduğu hâlde, 1896'da sarfiyât 3,50 litreye kadar tenezzül eylemiştir ki bu hâl altmış sene evvel adem başına 23 litre ke'ül sarf iden milletiçün pek hayretfezâdır.

Nur ve ceddsarfiyâtdahâ az idi. 1876 da müskirât 3,35 litre içildiği hâlde 1890 da 1,50 litre istihlâk idilmekdedir ki bu mikdâr bugün 4,50 litre sarf iden Fransıza göre hemânhiçdir. Ke'ulün bu tenâkısı kanundan ziyâdecem'ıyyâtimsâkiyeninte'sîrâtinetîcesidir. Konferanslar yaparak, risâleler gazeteler hatta mülevvini'lânnâmeler neşri derk ke'ülünmuhâtarâtıgösterilmekdedir; meyhaneler yerine kahvehâneler

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kan kandan nefret ider (beyn'elakra'bi'izdivâcalehindedir)

[270] açınmaktadır. Amerika hükûmâtında, İsveç ve Norveç'demekâtîb-i ibtidâiyye ve ..yede ke'ulüntedrîsmuhâtarâtıkânunen vaz' olunmuşdur. Ayyaşlığa mübtela olanların düçar oldukları ahvâl-i esef-i iştimalî gösterecek levha ve resmlerte'allukukarargîrolmuşdur.

Ruhbân ve papala bu husûsdamu‘âvenete girişmişlerdir. İsviçre’de, Belçika’da, Amerika’da İngiltere’de gâyetnâmdarrehâbîn ve kardinaller müskirât aleyhinde va‘z ve nasîhateylemekdedirler.

Tabîbdâ’ike’ulekarşu olan bu muhârebede pek ziyâdemütenfizdir. Yalnız reçete ile te’sîrde bulunmaz; dâ’ike’ûlî ister yekîn(?), telkîn ve tenvîm, hatta husûsî bir sürüm ile tedâvi eylemez; çünkü bunların hepsi hayâlîdir. Dâ’ike’ulün tedavi-i tıbbiyesi yok ise de bu hastalığa karşı gerek icrâ-yısan‘at eylediği aile içinde gerekse hastahânedede pek çok şeylere muvaffak olur; herkese ke’ulünmuzırrâtınianladabilür.

Bir takım zevât da “su’iisti‘mâl”den tevakkıyi tavsiye eylemekde iseler de ke’ulün, müskirâtın ta’yînmikdârieşhâsa göre tahavvül ve tahallüfider; ba‘zılarında ke’ulekarşuihtisâs o derece ziyâdedir ki anlarda “isti‘mâl” “su’iisti‘mâl” derecesindemuzırrdır. Müskirâtıntaht-ı te’sîrinde kalmayan ve hiç bir alamet sekr-i ibrâz itmeyenlerde dâ’ike’ulden daha ziyâde korkmalıdır; zâhiri olan bu “tahammülke’ulü” gâyetihâtırnâkdır; çünkü “sekr”imsâk ve ictinâbelüzûm-ı rücû‘ı amir bir alâmet-i mühimmedir. Meşrûbât-ı ke’uliyyeninsûret-i ‘umûmiyedemen‘-i fûrûhtueleyevmkâbil değildir; Fransa’da müskirât üzerine ticâret iden dört milyon kişi vardır ki bunlar milyonlarca alkoliklerle alış virişitmekdedir. Paris Mekteb-i Tıbbiyesi Mu‘allimîn-i meşhûresinden Mösyö “Debov”, dâ’ike’uledâir bir çok üstâz ve tullâbhuzûrunda iki sene evvel îrâdidübbâlâda hülâsaten yazdığım dersin nihâyetinde diyor ki:

“Bu hâlde demek memleketimiz çaresiz girdâb-ı fenâyagidübmahv olacak? Beslemekde olduğum hiss-i vatanperverî böyle bir tasavvuru kabûldema‘zûrdur. Lakin Çâre-i selâmet nerededir? İhtimâl ki sizde, efendiler,

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İdâre en büyük îrâddır.

[271]sizde ; işte bu sebebdebgâyet mühim gördüğüm bu mes’ele üzerine nazar-ı dikkatinizi celb etmek istedim. Yarın öbür gün hekimolub Fransa’nın her tarafına yayılacaksınız, nesâyih ve tertîbâtınızla sıhhat-i ‘umûmiye, hatta ahlâkiyyete’sîrât-ı mühimmede bulunacaksınız. Göstermeğe çabaladığım muhâtârâtakana‘atgetürğünüz ve nesâyih ve ef’âl ve harekâtınızla i’tidâl ve imsâkenumûne olduğunuz hâlde fikr-i ‘umûmîyitahvîle ve memleketimizi böyle bir muhâtara-i azmiyedentahlîse muvaffak olursunuz.”

Meyhanelerin tahdîdi, bey‘iyye resminin tezyîdi, mücâzât-ı kanûniyyeninteşdîdi ve inhisâr, müskirâtınsu’iisti‘mâlinitenkîsidebilir ise de en birinci tedbîr ahlâk-ı hüsneyitenbîh, terbiye-i ‘umûmiyeyislâh, mes’uliyet-i ma‘neviyehüsni-ni nefse hürmeti aile muhabbetini vatan fikrini hülâsa ah korkusunu ikazdır.

Bizde beyne'lislâmmeşrûbât-ı ke'uliye, müskirâtkat'iyen haram ise de su'-i ihtilât ve habl-i metîn-i i'tikâddarehâvet ve esbâb-ı sâire yavaş yavaş müskirâtı adî meşrûbât sırasına idhâlitmekdedir. Müskirâtınistihlâkâtı her yer yerde olduğu gibi tezâyüdidiyor; istihlâkâttezâyüd eyledikçe bu semmin hâsıl itdiği'arızât ve ihtilâlât-ı müzminede tekessür eylemekte ve bu cihetle cem'iiyet-i beşeriyede fenalıklar artmaktadır. Memeketimizyalnız müskirâtıtezâyüd istihlâki ile değil, hâricden Avrupa'dan idhâl olunan gayet fenâ ve adeta semm-i katl hükmünde ispirotolarla dâhilde istihsâl ve i'mâlidilenmeşrûbâtınisti'mâliyle de muzarrirolmaktadır. Adi ispirotodan yapmak üzere gümrüklere vürûditmekde olan konyak ve Rum itriyâtı nazar-ı dikkati câlibdir.

Dâ'ike'ulün önünü almak içinbeyne'lislâm en mü'esser vâsıta: ahkâm-ı celîle-i furkâniye ve evâmîr-i hekimiye-i rabbâniyeyihüsn-i suretle, müskirâtınfennenmuzırrât-ı adâdesinibi'lirâ'e, telkin ve seyyi'at-ı sekriyeyisûret-i vâzıhadatebyındır. İ'tikâd-ı 'umûmî dâhilinde olan neyh-i müskirâtın, tahrîm-i hamrek(?) ihtârı ve i'tikâdât-ı islâmiyeninîkâzı ve hürmet-i hamr

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İçmekden hata iden dâ'imâşarabdanbahşider.

[272] hakkında nâzil olan ayât-ı celîlenintekrârıintişâr-ı müskirâta ve seyyi'e-i 'işret ile husûle gelecek ilel ve afâtamâni'-i kavî'dir. Beyne'lislâmibtilâ-yımüskirât ile hâsıl olan 'ilel ve emrâzın nedreti nasûs(?)'ı hekimiye-i kur'aniyyemeyânındatahrîm-i müskirâtın vücudu ve sekr ve 'işretten nehyin 'akâyid-i diniyye ve islâmiyyeye duhulü sâyesindedir. Bu bâbda islâma en büyük meş'ale-i selâmet ve bedrika-i hidâyetmüskirâtınnehyounması ve muzırrâtı ve her nev'.... Müsellem olan böyle bir maddenin "ümmü'lhabâ'is" cümle-i hekîmânesiyle yâd idilmesidir.

151- Divan yolu(İstanbul)

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:

Tağdî-i tahaddi: Öğle yemeyinden sonra uzanınız.

Ta'aşşî-i temeşşî: Akşam yemekden sonra geziniz.

[273]Zâbıta-i Beden

Pastördârü'l'ameliyâtımüdiri Mösyö (Doklo), SorbonDârü'lfünûnunda bir konferans yaparak vücûdunmikroblara, esbâb-ı emrâzakarşu, vâsıta-i müdâfa'asından uzun uzadıya bahseylemiştir. İnsanın kanında bulunan "gerivatbeyzâ" beyâzyuvarlarcıklarıvücûdunzâbıtalıkvazîfesiyle mükellef olub şiddet ve fart hareketi ve hareketindeki sür'atisâyesinde hiss eylediği mahalle der'akab teveccüh ve düşmanı ihâta ile anı mahv u harab ve adeta beli' ve hazm eyler.

Sebeb-i maraz ile hasta arasında mübâreze hakikat hâlde kerîve-i beyzâ ile mikrob beyninde vukû'bulmaktadır. Kerivatbeyzâ-i mikroblarıtevkîfeylese hasta şifâyât olur; aks hâlde mevt-i muhakkaktır.

Ba'zan olur ki mikrob ve kerîve-i beyzâ'ıayn kuvvetde bulunmasun; meselâ mikrob uğradığı mübâreze ve müdâfa'adan dolayı kesb-i za'îf ve ta'bîr-i fenniyesivechlete'sîrâtı nokta-i nazarından “kesb-i haft” eylesun ki bu hâlde yuvarlacık galebe çalar. Andan başka, şiddet ve te'sîrikesb-i haft iden bu mikrobları öldüren kerivâtbeyzâıayntabi'atda olan gayet şedîdü't-te'sîrmikroblarıtahîrîbeziyâde bir kâbiliyetkesb ve bu hâlde insan, hayvan daha ziyâde bir kuvve-i müdâfa'a hâsıl eyler.

Bu sûretdekerivâtbeyzânıniktidâr ve kuvvetini tezyîd, mikrobların hassa-i muzırrasınımahv u izâleemrâzintâniye ve sâriyenintedâvîsinde bir rehber-i tıbbîdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: En ziyâdevahîm olan şey ağdıye üzerine idhâl itmek

[274]

Milel-i Muhtelif'e'de Tütün Sarfiyâtı

(Adem başına)

Resim (1) Almanya: 1485 gram

Resim (2) Amerika: 3110 gram

Resim (3) Rusya: 910 gram

Resim (4) Avusturya: 1350 gram

Resim (5) Fransa: 933 gram

Resim (6) İspanya: 550 gram

Resim (7) İtalya: 635 gram

[275]

Resim (1) İngiltere: 680 gram

Resim (2) Flemenk: 3400 gram

Resim (3) Belçika: 1552 gram

Resim(4) İsveç: 940 gram

Geçen seneki neşr eylediğimiz nevsâlde tütünün muzırrâtından uzun uzadıya bahs eylemiş idik. Ke'ulden sonra vücudu ifnâ iden mevâddan en mühimi tütündür. “Dâ'ike'ul”den sonra “dâ'iduhân” gelir. Ke'ul vücudu muvakkaten intibaha götürür; tütün ise mevcudiyet-i beşeriyeyi bir hâl-i hazereilgâider.

Resim(5) Avustralya: 1400 gram

Resim (6) Portekiz: 850 gram

Resim (7) Danimarka: 1125 gram

Resim (8) Norveç: 1135 gram

Resim (9) İsviçre: 610 gram

Resim (10) Kanada: 1050 gram

Tütün ki:

Vücûdu beslemez,

İştihâyı azaltır,

Beyne te'sîrlidir,

Birçok ilel ve emraza sebebiyet verir,

İsti‘mâlibâ-husûs kesret-i isti‘mâlîher hâldemuzırrdır.

[276]Târik-i ‘İşret

Kendi‘azmiyle terk-i ‘ışretten
İşte bîçâremübtelâme’yûs;
Ne çıkar sanki böyle gayretten?.
Eylemiş kendi kendini mahbûs
Hâne-i tenknâ-yıhibbâya(?);
Orada sayd-ı ‘azm-i idergüyâ!
O şikârın hayâli bî-pervâ
İtmiş afâk-ı ‘ömr-i istilâ;
Ka‘r-ı ‘ummân bâde-i nâbe
Dalubitdikceasmânesu‘ûd,
Saçar etrafa zıl-i hûdâlûd!

Bu bir enmûzecele‘met ki
Ürperir karşısında ‘ömr-i beşer;
Öyle ‘ankâ-yı pir-i şe‘âmetki
Uçuşur tüylerinde ahker-i beşer!
Pençe-i cânşikârına almış
Kanlı avunun kalb-i inşanı

[277]

Tutuyor feshazâr-ı ekvânı;
Beli‘âtîsâfâsına dalmış;
Berk urur gözlerinde ateş-i kîn...
İşte tasvîr-i ‘azem-i ayyâşın

Ah bir yola kanlı kâbusun
Pençesinden şu ‘ömr-i havâbide
Kurtulur mu? Bu rûh-ı me’yûsun
Varmıdır bir ümidi atide?
Belki vardır: Onun halâsı ile
Bir necâbetliâ’ile meşgul;
Kalb u cânı ne istese mebzul;

Ökcevirmişdiler bir az da ke'ul,
Virmiyorlardı şimdi katre bile!
Hande bahşümîd istikbâl,
Pek perişansa da bu şekl-i melâl.

Geliyor işte bî-mecâl, za'îf;
Yürümekdenziyâde sallanarak;
Nazara kâhında birer dâ'i keşif,
Basışından çöker gibi toprak!
Yüzü solgun, dudakları titrek,
Burnu kıp kırmızı, gözü bî-fer,
Cebhesinde bürudet-i makber;
Bir behimiyet-i nazarla süzer
Bütün eşyâyı seçmeden görerek,
Ona mübhem, garîbmeşhûdât;
Bilemez varmı yok mu şimdi hayât!

[278]

Geliyor... dest-i ra'sanâkından
Dökülür sâye pâre-i lerzân;
Geliyor... Çehre-i helâkından
Süzülür bir merâret-i vîcdân.
Herkesin hâline değil agâh,
Fakat agâh kendi hâlinden:
Görünür çeşmininme'ilinden,
Ruhunun muntabi'-i melâlinden
Muhteriz bir hicâb; bir "eyvah!"
Yüreğinden kopar, fakat boğulur,
Yapışır kalbine bir ahker olur!

Geldi artık bütün kavâsıyla
Biraz insanlık eyliyor izhâr;
Başlayub bir kesik kelâma bile;
Girdi nâdî-i ülfete nâçâr.

Ne diyor? Hiç! Lisân-ı hâlinden
Şunu anlar fakat iden dikkat:
İşte olmuş da târik-i 'ışret,
İdiyor'azminecihân-ı hayret!
Zevk alınmaz beyân lâlinden,
Fakat içse o bir kadah bâde,
Söyler elbette hâriku'l'âde...

İçmemiş, bir yıl içmemişdi hele
'Azm-i nûş oldu azm-i terk-i ke'ul
Artık almışdıhtiyârı ele,

[279]

'Ömr-i insana başladı... Birgün
Yine bir sevk-i mel'anetlehemân
İçecekdi, o anda- pür-i helecân
En küçük yavrucağızı geriye kenân
"Baba sen içme, içme başım için!"
Sözleriyle atıldı ellerine.

Oynayan aklı geldi de yerine:
"İçmem, içmem busem ruhu!" dedi,
'Azm-i kat'iyyesi başladı... ebedî
-7 Şubat sene, 1315-

A. Nadir

"Tabibinizi intihâbda gayet müşkülpesendolunuz, ve fakat bi'lahere kendisine sâdık kalınız." Evet zamanımızda etıbbâ-ya karşı emniyet pek mütehavvildir. Ba'zen değil her ay, her gün tabîbdeğişdirdiler. Ba'zı ailelerde günde, yekdiğerinden bî-haber bir çoktabîbda'vet olunmak adet hükmüne girmiştir. "Halbuki hastalıkdanzîyâde hastayı tedâvi" bu güngayet metîn bir meslek-i tıbbî olduğundan böyle bir adet-i seyyi'enintabîbiçün bir zarar-ı maddî veyâma'nevîikâ'ındazîyâde hastanın sebep-i felâketi olacağı muhakkaktır. Her mizâc, beniyе, sûret-i ma'îşetisti'dâd-ı şahsî bir olduğu gibi bunların bilinmesi zamana mütevakkıf olduğundan tabibin her tahvil ve tebdili "tertîb-i edeviye" husûsundaba'zıtecâribi müstelzimdir. Vâk'anhâzik ve üstâd bir tabîb hastalığı

teşhis idebilirse de hastanın mizâcını, isti'dâd-ı zâtîyyesinidef'aten anlayamaz; zamana, tecrübe ve müşahedeye mütevakkıfır.

[280]Resim(*Musika-i Hümâyun Ser-tabîbi Ferîk Sa'âdetlü Arif Paşa Hazretleri-S.E. Le Dr Arif Pacha General de division*)

Hacamat Kuru Boynuz

Hacamat iki dürlü olur: Biri kuru diğeri katı

Kuru hacamat küçük çak şeklinde sıırçadan bir kadehcik ile icrâidilür; işbu alet, bir mahalde ictimâ' ve terâkimimizır olan kanı u'zvundançekmek içündâhilinde bir halâ hâsıl itdikden sonra cild üzerine ilsâk ve tatbik olunur; bu hâlde kuru hacamat altı şişesi bir vâsita-i müdâvâtolub tatbik ve ilsâkidildiği mahalden kanı, ihlâtı hârice celbi der.

ResimMekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedefenn-i teşrih mu'allimi ve hıfz-ı sıhhiye-i 'umûmiye müfettişi ferîksa'âdetlü Rasim Paşa Hazretleri- S. E. Le prof.Rassim-Pacha General de division

[281]Resim(*Bâb-ı vâlâ-yı ser-askerîde teftîş-i insânî komisyonu ve şehremâneti celîlesinde müteşekkil hey'et-i sıhhiye re'isi Ferik Sa'âdetlü Ömer Paşa Hazretleri-S. E. Le Dr. OmerPachaGeneral de division*)

Hacamat şişesini yapışdırmakiçün derûnunda ya bir parça kağıdveyâ ispiroto ve etere batırılmış bir parça bez ve pamuk yahud altı bir ispiroto lambası veya mum alevinden geçirmek lâzımdır ki bu hâlde ...-i ihtirâkhevâyâ bir nedret götüreceğinden derûnunda halâ hâsıl olmağla şişe hafifce basıldığı hâlde arzu idilenmahaleyapışur; işbu mahalin cildi hevânıntazyîki eseri olarak şişe derûnuna nüfûz eylediği gibi kanın hücûmundan dolayı kızarır. Şişeyi yapışdırmakiçünkâğıd veya bez ve pamuk kullanıldığı zaman alev tamamıyla sönmeden altı ilsâk itmemeğe dikkat eylemelidir; çünkü aksi halde velev sathı olsun cildin yakılmasına yahud şiddetli bir ağrıya sebebiyet virilir. Acele bir zamanda(resim-Hassa Askeri Şâhâne Ser-tâbîbi Ferik Sa'âdetlü Namık Paşa Hazretleri-S.E. Le Dr. Namık Pacha General de division

[282]Resim(*Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedefenn-i teşrihmu'allimiMirlivâSa'âdetlü Mazhar Paşa Asârı: 'İlm-i teşrih (jamen), teşrihtavsîfi gibi asâr-ı mühimmesi vardır. S. E. Le prof. Mazhar Pacha Generale de brigade*)

bâhusûs hacamat şişesi el altında bulunmadığı halde bu vazifeyi âdî kahve fincanı ve küçük bardak ile icrâ eylemek kâbildir.

İşbu ameliyâtesnâsındavec'îikâ' eylememek bâ-husûs cildi yakmak içünba'zı alıcılar ucuna armud şeklinde bir lastik takılabilür musluklu sıırçadan şişeler i'mâl

itmişlerdir ki bununla bir uzvun kanı hârice çekileceği zaman şişe, musluku açık bırakılmak şartıyla matlûb olan mahalekonduktan sonra ucuna geçirilmiş armud şeklinde lastiğini avuc içi ile sıkub halâ hâsıl itmek ve hemânakabinde musluğu kapamak kâfidir.

Şişeyi kaldırmak için el ile yukarı ki ucunu yakalayub bir tarafa(resim Haydarpaşa Hastahânesi ser-tabîbi Mirliya Sa‘âdetlü Ali Paşa. S.E. Le Dr Ali Pacha General de brigade [283]Resim(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedede ‘ilmü’l arz ve’lma ‘âdinmu‘allimiMirliyaSa‘âdetlü İbrahim Lütî Paşa. Asârı: ‘İlmü’l arz ve’lma ‘âdin, ‘İlmü’l ‘arz vesâ’ire S.E. Le prof. İbrahim Pacha General de brigade.)

eymek ve diğer elin bir parmağı ile şişenin muhîtindeki cildin bir noktasını basubhevânın şişe dâhilinde nüfûnuna yardım itmek lâzımdır; cild bir kaç saatler şiş ve mor bir halde kalubbilahere bir kaç gün içinde levn-i aslîsini ahz eyler.

Şişe bir zaman sonra ale’l ekser kendi kendine düşer ise de bu hâl dâ’imamüşâhede olunmadığından matlûb olan tedavinin derecesine göre ilsâk olunacak şişelerin adedi değişir: Def’aten 10,20,40 şişe yapışdırıldığı gibi her gün birbirini müte‘akibyahud günde bir kaç def’alardailsâkidülür.(Resim Humbarahânehastahânesi ser-tabîb ve teftîş-i insânî komisyonu a‘zasındanMirliyaSa‘âdetlü Emin Şerif Paşa. S.E. Le Dr Emin Pacha General de bridgade) [284](resim Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne’de Fizyoloji Mu‘allimi Mirliya İzzetlü Şakir Bey Efendi- Mr. Le prof.Chakir bey. Colonel) hacamat şişelerinin bi’lrihcânen ziyâdeyapışdırıldığı mahal: karaciğer ağrısı ve şişi olduğu zaman karnın sağ tarafı, dalak şiş ise solu, nefesde bir gölûkhiss olunduğunda ve ihtikân-ı ru’benin, zâtü’lcnbin, zâtü’r-re’ninbidâyet ve seyrinde ve hatta ya asabi veya resivi (romatizma) yan ağrılarında sadrın ön veya arkası yahud yanıdır; hacamat sayesinde teneffüs daha biraz serbest vukû’a geldiği gibi alâm ve ızdırâbâtdakesb-i haft eyler.

Yukarıdan beri söylediğimiz husûsât kuru boynuz, kuru içündür; işbu vasıta-i tedâvi-i her ne kadar demi cilde da’vet eyler ise de macarîdenihâceylemez. Nâdirenasl-ı hacâmat, (resim mekteb-i tıbbiye-i şâhânedede ‘ilm-i insâcmu‘allimmu‘âvini Miralay ‘izzetlü Cemal Bey Efendi.

Mr Le DrDjemalbeyColonel. Prof. Agregre.

[285]Resim(Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedetıbbkanûnumu‘allimi Miralay izzetlüRüşdü Bey Efendi. Mr Le prof.Ruchd bey Colonel)

kanlı hacamata mürâca‘atidülür ki işbu ‘ameliyâtın birinci zamanı adeta kuru boynuz ilsâkınamüşâbih ise de alât bir kere kaldırıldıkdacild şiş ve kan ile dolu bir halde bulunduğiesnâda üzerinde ya bir nişterveyâ bir bıçak avcı ile yahudbir yüzünde bir yay ile

müteharrik nişteruclarınınhurûcunamahsûstûlanı bir çok yarıklar bulunan ma'denî mürebbi' bir kutudan ibâret olan asl hacamat altı ile sathî ve yek diğerine müvâzî bir sıra şıklar icrâ olunur. Memleketimizde 'ameliyatın sûret-i icrâsıma'kûsdur; ya'ni evvel emirde mürebbi' kutudan 'ibâret olan hacamat altı ile cild-i şak eyledikten sonra mahsûs boynuzlar ile kan çekilmektedir. Her halde bu hacamat usûlü ile matlûb olan mahalden (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'demüfredât-ı tıb ve fenn-i tedâvimu'allimika'imakamizzetlûTevfikVacid Bey. Mr Le prof Tevfik Bey. Lieutenant-Colonel.

[286]Resim(Gurebâ-yıMüslimînHastahânesitabîb-i sânisisa'âdetlû İhsan Bey Efendi. Mr Le Dr İhsan Bey)

Sülûklerden daha çabuk ve mikdarı daha kolaylıkla ta'yînidilebilir kan çıkarılır. Kanlı boynuz, asl-ı hacamat tabibin fikr ve re'yi alınmaksızın icrâidilmemelidir.

“Fatam”- Çocukları memeden kesmek

Fatam, gıdâ-yıtıflde bir tebeddül-i amik ve kat'î hâsıl itmek dimekdir. Fatam, hakikaten bir buhran zamanıdır ki bu esnâdaa'zâ-yıhazmiye kemâl-i dikkatle teftiş idilmelidir. (resimDâr'ül aceze ser-tabîbikaimakamizzetlû Derviş Bey. Mr Le DrDervich-bey Lieutenantcolonel

[287]Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'defenn-i teşrih mu'allimmu'âvinikaimakamizzetlû İsmail Besim Bey.Mr Le Dr İsmail bey- Prof. AgregeLieutenantcolonel)

Çocuk hiç olmaz ise on iki aylık olmadıkça memeden kesilmemelidir. Maa haza on iki ay nihâyetinde de birden birefetama teşebbüs itmemelidir. Dişlerin irken veya geç zuhur itdîğini, neşv u nemâvesâ'ırba'zışera'it ve kavâ'idî nazar-ı i'tinaya alarak çocuğu bi'l tedriç memeden ayırmamalıdır.

Çocuğun ilk aylarda behemehal süt ile tagaddiye olunması lazımdır. Şu kâ'idenin hilâfında hareket tıfl-ı nû-mevlûdünmûceb-i mevt ve helâki olacak iltihâbâtmi'deye ve mu'âyenentahaddüsüne sebebiyet virir.

Altıncı ay nihâyetinden i'tibâren yevmiye iki veya üç def'a mütemmim gıdâyî olmak üzere biraz tuz, şeker, su katılmış süt ve buğday unundan

Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'defenn-i teşrih mu'allimmu'âvini binbaşî ref'atlû Yusuf Rami Efendi Mr Le DrYoussouf Rami Bey)

Prof. AgregeMajor**[288]**mürekkebiyü pişmiş bir bulamaç virilebilür. Eğer çocuk işbu ağdıyeye tahammül idebilür ve bu yaşda kesretle meşhûd olan yeşilimtırak ishaller zuhur

itmez ise böyle bir istit'ânınde vâmında hiçbir ye's olamaz. Aksi halde münhasıran hamiyye-i enbiyemürâcâ't zaruridir.

Onuncu ayda hergün, hafif çorba, tapyuka, pirinç, sago ve tiridvirilmelidir.

Çocuklar mevâd-ı şahmiyehazmidemediklerinden dolayı yağlı şeyler için pek perhizkârâne hareket itmelidir.

Mevsim-i sayfda, ilk baharda, çocuğun hasta olduğu veyâ dış çıkardığı bir sırada memeden kesmek fikri hatırdan çıkarılmalı ve bu gibi hallerde hemânirzâ'âdevâm olunmalıdır. Yeni doğan çocuklarda vefiyâtın kesreti fetamın çok irken veya vakitsiz icrâ olunmasından ve bu bâbda kavâ'id-i sıhhiyeye ri'âyetidilmemesinden ileri gelmektedir.

Etfâlin sıhhat ve sa'âdeti süt ile dâ'im ve pâyidâr olduğundan validelere süt nineleri nezâret-i mütemâdiyede bulundurmağı tavsiye ideriz. Fatam, memeden kesmektir, sütten değil,

Kesret-i Ağda

Çocuk ne kadar ziyâde eklider ise o derece istifâdeideceği hakkında beyne'lahâlî münteşir bir fikr ve zehâb-ı bâtıl mevcûddur ki pek muzırrdır. Çocuğun mi'desi gayet nâzikolub daha lâyıkıyla kemâl bulmamışdır; hatta derece-i kemâl bulsa bile vakitsiz su'iiisti'mâlidildiği halde derakap afetzed ve nâ... it'âbidildiğinden hemân rencide ve müte'ezzi olur.

Şarab, meşrûbât-ı mukavviye, lohum-ı mugaddiye ve münbehe, çok mikdarda çorba, et'ame-i mütenevvi'a ve müştehiye sıhhat-i tıflıçünşe'âmetengîzdir. [289] (Resim Cem'iyet-i Tıbbiye-i mülkiye a'zâsındanizzetlü Doktor Rıza Tevfik Bey. Mr Le Dr Rıza Tevfik bey. MembreduconsilMedicalcivil.) ziyâdevirilecek et'imeninte'sîrindebiçârema'sûmlarıştihâlar, gayb eylerler. Çocuklarının rahatsızlığından dolayı düçârye's ve ızdırâb olan vâlideler bu hâlin neden husûle geldiğini anlamıyarak sebebi başka taraflarda taharrîiderler. İşte o vakit li-ecli't-tedavideviye-i merreyemüşilâtavesâ'ireilaclaramürâcâ't olunur.

Bu mes'eledeakl-ı selîmashâbiiçünhamiyyeden başka çâremefkûddur. Bu vâsıta ile mi'deistirâhat ve iştihâda avdet ider. Muharrer makale bu kâ'ideyi kendi evlâdlarınatatbîkiderekdâ'imi bir hayat asûd ki içinde emrâr-ı eyyâma muvaffak olmuştur. Çocuklarda mevzû'u bir afetin fıkdanıyla beraber ihtilâcât, uykusuzluk, tezâyüd-i harâret gibi ârizâtın

Resim(*Ettubbâ-yı askeriye-i hâzika ve mümtâzemizden Kolağası Ref'atlü Doktor Bafralı Yanko Efendi. Mr Le DrYancoBafralıAjudant-Major*)

[290]Resim(*Birinci Dâ'ire-i Belediye hey'et-i sıhhiye re'isi ve cerîde-i tıbbiye-i askeriye muharriri binbâşıRef'atlü Abidin Bey. Mr. Le Dr Abidin Bey Major*)

zuhûruhamiyyedentebâ'id olunduğunu muhbir(?) bir 'alâmet-i hakîkiyyedir. Muharrer makâle kendi çocuğunu, hastalanmasını müte'âkib derhal yatırarak hamiye alette vaz' ve diğer taraftanvâlideseine de bir iki melîn-i tenkîhicrâsını tavsiye eylemekde ve bu sâyede yirmi dört saat akabinde kâffe-i 'avâırızınzâ'il olduğunu ityânitmekdedir; bu vâsita ile çocuk şetâret ve mesrûriyetsâbıkasını alarak ağdıye talebine başlar, bu vechlesa'âdetâ'ile avdet eyler. Binâ'en'aleyh, eştiâsı azalmış bir çocuğun evkât-i ta'amiyesinden birini hazef itmeli ve atîdeta'rîf eylediği vechle hareket eylemelidir.

Eğer çocuğun mi'desi pek ziyâdedüçârta'ab olmuş ise yevmiye bir def'ahafif yiyecek ile iktifâşifâ'itâmmite'mînider.(Resim Etıbbâ-yı Bahriye'den Kol Ağası ref'atlüViktor efendi. Mr Le Dr Victor bey. Adjudent- Major.

[291] Resim(*Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedede hikmet-i tabî'ıyyemu'allimi Kol Ağası Ref'atlü İsmail Ali Efendi.Mr Le prof.Ismail- Ali bey. AdjudentMajor*)

Hâlât-ı ma'kûsedeya'nimi'deninfesâdıgâyet şiddetli olduğu vakt-i hamiye-i mutlakaya tevessül itmekle beraber çocuğu yatırmalıdır. Meşrûbât makamında birkaç damla limon sıkılmış hafif şekerli bir su i'tâsımünâsibdir. Bu vechle hareket olunduğu takdîrde yirmi dört saat sonra sıhhatin avdeti memnûniyetlegörülür.

Çocuklarda Korku

Etfâlin hâfıza-i hayâliyesi o derece sâdık ve mükemmeldir ki anlar bulundukları hâdisât ve münâzarı en küçük tafsîlâtına kadar kemâl-i suhûletle tahattur iderler. Eyyâm (resim Etıbbâ-yı Bahriyeden Kol Ağası Ref'atlü Hakkı Bey (Ruscuklu). Mr Le Dr Hakkı bey. Adjunt-Major.) **[292]**hayâtiye-i tıflânemizde her lahza düçâr olduğumuz dheşetlerhâtrımızda olsa gerekdir. Bin bir direk gibi bir mahzenin kömürü, bir köprünün muzallim ..., metrûkbirm hallin esrârengîz sükûtu çocukları her dem bir havfvahşiyet içinde bulundurur. Bu hal, çocuğun i'mâk-ı ruhiyyesinde münâzır-ı müdhîşe-i mahalliyeye ne derece isti'dâd olduğunu gösterir. Vâlideler, süt nineler veyâhudhidmetkârlar bu gibi ihtisâsât-ı sakîmenin husûlüne sebeb olmaktadır; ba'zı ebeveyn çocuğun halem ve sükûtu içünneşv u nemâ hengâmında tazecik dimâğını vahşiler, barbarlar gibi terhân-ı gayr-ı ma'kûle ile teşvîş eylemekdedir. Yunan-ı kadîmde ve eski Romalılar zamanında çocuklar güya insanın kanını emen vampirler, oyuncuların kullandıkları sakîl maskeler, deyişler,

çocukları sirkat itmeğe me'mûr (kara zehir) nâmındakimevcûdât-ı mevhûme ile korkutulmakta idi. Bu nev'iusûl-i terbiye-i sakîmemaa't-te'essûf elan mahvolmamıştır.

Çocuklar dâ'imisûretde o mamacılar, gulyabaniler, hayali a'cûbeler, masallar, periler, kara konculuslar, sahirler, falcılar hikâyâtı ile ihâfâ olunurlar. Çocuklarımızı “işte bu seni, yiyecek, seni ısıracak; köpeği çağırında şunu yisün; işte ocak süprücüsü geliyor.” Tarzında münâsebetsizlikler ile her zmanakorkuduruz. Dürlüdürlükorkular çocukda göz yaşlarının seyelânına bâdî olduğu gibi tabi'iyet-i nâzikelerini de teşvîş eyler. Çocukları lâyenkita'tedhîş itmekle sıhhatleri ihlâl olunur. Korkaklık çocukların za'afiyetlerininmûceb ve azâb ve 'ukûbet içinde emrâr-ı hayât itmelerine bâdî olur. Çocuklarda kuvve-i hayâliye büyüklerden daha şedîd ve daha kâbil-i tenbîhdir. Bir çocuk esasen tabî'î olarak korkak olursa nu karanlıkdabırakmayub uyanacağı zamana kadar odasını tenvir itmelidir ta ki uykudan açıldığı vakit bulunduğu mahalli hatırlayubba'zı korkunç tasavvurât ve hayâlâtadalmasun. Çocukların gözleri eşyâ-yimevcûdenin gölgelerine işkâl-i muhtelif-imuhavvifevirmeği pek ziyâdemüsta'iddir. Eşkâl-i mahalliye-i mezkûrenin kendilerini ta'kîbitmekde olduğuna çok def'azâhib olurlar. Çocuklarda kuvve-i hâfıza pek ziyadedir; akşamları işitdikleri masal ve hikâyâtıru'yâlarında hakikat şeklinde görmeğe pek ziyâdemüte'ezzi olurlar.

[293]Neşv u Nemâ

Kad ve kâmetdeneşv u nemâ bir tabi'iyeeolub velâdet ile başlar ve on dokuz ile yirmi beş yaş arasında nihâyet bulur. Neşv u nemâale'l ekser tabî'î bir sûretde ve kavâ'idmu'âyesesi dâhilinde vukû'a gelmekle çocuk hiç bir ta'b ve meşakkat doymaksızın “adem” olur. Lakin ba'zen beden birden bire ve gayr-ı muntazam sûretdeneşv u nemâ bulunduğu gibi ba'zan da fi'il-i mezkûr tevakkuf eyler. Sıhhat-i etfâlbi't-yabi' buintizâmsızlıklardanmüte'essir olacağından bu bâbda ba'zıtedâbîr-i sıhhiye ve tıbbiye beyânıfâ'idedenhâlî değildir.

Mesâ'i-i akliye, şehirlerde ikâmet, fenâ bir sûretdema'ışet, sefâletneşv u nemâya mâni' olmağlabüyütemeyen çocuklar esbâb-ı muz'ife-i mezkûredentamâmentecrîdidilmelidir. Hevâ'isâf, köyde ve deniz kenarında ikâmet, harekât-ı bedeniye, tenezzüh ve teferrüc bu yaşda elzemdir. İki ile altı yaş arasında neşv u nemâ-yı beden bir nezâret-i mütemâdiye altında bulundurulmalıdır; çünküfi'il-i mezkûrda bir tevakkuf ve betâ'et “kemik hastalığına”, kanburluğa” (raşitizm) sebebiyet virir. Çocuğun ağdiyesimeyânında en mühimi ve kemiklerin neşv u nemâsına hâdim “fosforitleri” hâvî olan süt birinci mevkî' işgâlidecektir.

Çocuk birden bire boy atmağa büyümeğe başlar ise sararub solmağa başlar, küçük ve ehemmiyetsiz bir hareketinde solur, çarpıntıya uğrar; ara sıra kendisine ateş hiss olunur. Bu hâlde ağdiye-i hayvaniye en ziyâdemünâsibdir; süt ve sebze ikinci derecede kalır. Harekât-ı mu‘tedile, banyo, mesâ‘i-i fikriyedei‘tidâlşâyân tavsiyedir. Icâbider ise biraz çelik ve fosforit ... pek münâsibdir.

İşte birden bire olan bu nev‘ neşv u nemâesnâsında bedende ba‘zinhirâfât ve su‘iteşekkülât husûle gelir; binâ‘en aleyh bu zamanda çocuğun vaz‘iyâtını bir nezâret-i mütemâdiyede bulundurmalıdır ta ki vaz‘iyât-ı mezkûre ne sakîm ve ne ne de medîdolmasun.

Neşv u nemâesnâsındazuhûr iden emrâz-ı maddenin sâ‘ir zamandan ziyâdesu‘ite’sîri görüleceği vâreste-i arz u beyândır.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hürmet idilmeyen bir şey var ise o da hekimin uykusudur.

[294]Çocuklukda Hıfz-ı Sıhhat

Diş Sürmesi

“Hıfz-ı sıhhat”, sıhhat ve afiyetin muhafaza ve idâmesine hâdimdir; esbâb-ı emrâzıbi‘ltaharrîmütâlâ‘a ve irâ’eider.

Her yaş içünkavâ‘id-i müştereke ve ‘umûmiye olduğu gibi her sene mahsûstedâbîr-i sıhhiyede mevcûddur; sinn-i şebâbetde olan birine münâsib görülen bir şey bir ihtiyara muzırrolabilür; mesela nevzâdbilâherebeniyyesini takviye idecek olan ağdiyeyedevâm eyler ise mahv ve helâk olur. Evet işte bu sebebdendir ki henüz dişlerisürmekde ve hatta(resim Bâb-ı Vâlâ-yı ser askerîde teftîş-i insânî komisyonu ve meclis-i sıhhiye-i umûmiye ve mülkiye a‘zasından Mirliva sa‘adetlûPavlaki Paşa. S. E. Le DrPavlakiPacha Fenerli General de brigade.) daha evvel bir zamanda olan çocuklarda vefiyât gayet kesretlidir; çünkü ne yaş n ede vücudun nezâketiyle mütenâsib olmayan me’kûlât ve meşrûbâta devam-ı i‘tiyâd bâtlı mevcûddur. Çocuk iyüce giydirilereksovukdanvikâyeidildiği ve her gün banyo olunarak iyüce bakıldığı hâlde bile böyle vakitsiz ve yaşı ile mütenâsib olmayan ağdiye sâyesinde helâk olmaktadır. Çocuk vakitsiz virilen bulamaçların, çorbaların, çıkmiklerinte’sîriylehazm itmemeğe, geceleri uyumamağa ve pekh az bir zamanda za‘iflamağa başlar; ve nihâyet bir iki ay içinde tedavi idilmez ise helâk olub gider. Za‘afin en birinci te’sîri dişleredir; ya’nî çocuğun dişleri yaşı ilerülemiş olduğu hâlde bir dürlü sürmez.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kadın rahimden başka bir şey değildir (Peter)

[295] Binâ‘en‘aleyh.- Çocuğun ilk dişleri sürünceye kadar yegâne gıdası süt olacaktır. Bundan sonra hafif bulamaçlar, sütlü ve hafif çorbalar lakin o da az mikdardavirilir. Bir

çok, dişleri tamamen sürdükdenyahud hiç olmaz ise sekiz ön ve altı azı dişleri çıkdıktan sonra memeden kesilmelidir.

Usûl-i idâre-i lisân

Ahlâk

Söylemedense dinlemeli; zirâ sükût itmek sevimekten- az(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'defenn-i kabâlemu'allimi ve serîriyât-ı hâriciyemu'allimmu'âvinisa'adetlü Mustafa Münif Paşa Hazretleri. Asârı: Dâ'i'lhafr, Kolera, İsti'mâl-i mir'atü'layn, Muhatara-i kehâl risaleleri. S. E. Le DrMoustafa-MunifPacha. Prof. L'ecole çivile de Medecine.) söylemek çok söylemekden- eksik söylemek fazla söylemekden- îcâbında söylemek lüzumsuz yere söylemekden evlâdır.

Söylemezden evvel iyice düşünmeli.

Sükût ile ifâde-i hâl itmeğe alışmalı.

Heyecan esnâsında lisanı hıfz tmeli.

Konuşmağa çok hevâhişger iken sükût eylemeli.

Lakırdı dâ'imâherkesden sonra başkalarının menfa'atıiçün ve her zaman tevâzu' ve ihtiyâtla söylemelidir. Hiçbir zaman diğerinin aleyhinde, hakikatemugâyir ve taleb-i afviçün söz söylememelidir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tabiblericebleriî'âne kutusuna benzer; zenginler istedikleri, fakirler muktedir oldukları kadar bırakırlar.

[296]ResimMekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'defenn-i kabâlemu'allimmu'âvinisa'adetlü Memduh Bey Efendi. S.E. Le DrMemdoubeyprofagrega a l'EcoleCivile de Medecine)

Ne bülendavâz ve ne de yavaş sadâ ile konuşmalıdır.

Hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden şikâyet itmemeli.

Kendinden veyâta'allukâtındanaslabahs eylememeli.

Ef'âl ve harekâtından veyâmeşâkk ve mezâhiminden pek az söylemeli.

Söz söyler iken kusûr itmeyen insan hemân bir insan-ı kâmindir.

(Resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede ebeler mu'allimikâ'imâkam Hafız Hilmi Bey.Mr Le DrHafız Hilmi bey. Prof. Deselevessagesfemmes.

[297]Resim(Etıbbâ-yımevlüde-i meşhûreden Mösyö Doktor Tiryandafilides. Mr. Le DrTriandafilides-Accoucheurdistingue)

Saç

Kadınların şu son senelerdeki saç tuvaletleri, sade bir yaş yapış insanı baş ağrılarından, Saç dökülmesinden muhâfazaidir.

Kadınlardan ziyâde erkeklerin, bâ-husûsmeşâgil-i yevmiyeleri mütemâdî bir dikkat ve nezâfete, uzun uzadıya tuvalete müsâ'id olmayanların büsbütün kökden kesik değil ise de kısa saç taşımaları her halde nâfi'dir.

Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhânedanme'zûnetıbbâ-yımevlûdeden Doktor Arzumanyan Efendi. Mr Le DrArzoumanian.)

[298]Saçların her gün havalandırmağa ihtiyâcı vardır; bunun için bir furça ile tarak ve baş derisini ara sıra yıkamak için bir parça sabun ile su kifâyetider. Furçanın gâyet sert olması ve baş derisini kepeklerden kurtarmak fikriyle tarak isti'mâlininifrâtına vardırılması fâ'ideden ziyâdemuzırratıdâ'idir; cildin böyle tarak ile çizilüb durması bilâhere saçların düşmesine sebep olur; saçdaki kepeklerin izâlesi için başı biraz koleral ilave olunmuş (litre başında 30:40 gram) rum ile, yahud içine bir yumurta sarısını karıştırılmış kepek suyu ile sıkıca yıkamak fâ'ideden hâlî değildir.

Saçların tuvaletinemahsûseşyânın gâyet temiz tutulması iktizâider.(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeserîriyât-ı vilâdiyemu'allimmu'âvini Kolağası ref'atlı İsmail Derviş Bey. Le DrMrİsmailDervichbey. Accoucheur. Prof. Agrege a l'ecole Militair de Medecine) bu ise eşyâ-yımezkûreyiispirotolu bir mahlûle batırmağla hâsıl olur.

Saçlara parlaklık ve kuvvet vermek fikriyle tavsiye olunan pomatalardan yağlardan, kozmetiklerden ihtirâz itmelidir; çünkü bunlar hevâyı saçların diplerine, köklerine kadar duhûl ve nüfûzdanmen'itmekden, müsâmâtıkapamakdan başka bir şey'e yaramaz. Fazla olarak pomata pek çabuk bozulan bir terkîb olduğundan saçlarda keşîf ve gayr-ı tâhir bir madde-i mahruşe terk ider ki bunun ref'ii için başı sık sık yıkamakdan başka çâreyokdur; halbuki başı bu kadar sık yıkamak saçlar için hiç değildir.

Şu kadar varkiba'zen saçlar pek kuru olub biraz renk ve hayat [299] Doktor Besim Ömer Paşa'nın asârı:

“Serîriyât-ı vilâdiye (Bodan)”- Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîsolunmaktadır. “Emrâz-ı Nisâ (Loto)”- Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından takdîr ve tahsîn edilmiştir.

“Hıfz-ı sıhhat”- ‘Umûmmekâtib-i i'dâdiyede okunmak üzere Ma'arifNezâret-i Celîlesitarafından kabûlbuyrulmuştur.

“Tabîb-i etfâl- yahud- ebeveyne yadigâr”- ahâlinin anlayacağı sûretde yazılmış bir “emrâz-ı etfâl”kitâbıdır.(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne’defenn-i kabâle ve seririyât-ı vilâdiye ve ebeler mu’allimi meclis-i sıhhiye-i ‘umûmiye ve mülkiye a’zasından Mirliya sa’adettü Besim Ömer Paşa- S. E. Le Dr Besim OmerPacha. Prof. D’accochements et deselevs (sages-femmes a la Faculte de Medicine. Chirurgien en chef de la Maternite.)

Sıhhatnümâ-yıızdivâc	Denizde banyo- su ile tedavi”	
Sıhhatnümâ-yıetfâl”	“Göz (gözlerin hıfz-ı sıhhati)”	“
“Sıhhatnümâ-yıâ’ile”	“Dişlerin hıfz-ı sıhhati”	
Sıhhatnümâ-yıtenâsül” kütübhâne-i afiyetde	“Kendini bil (vücûd-ı beşerden	Kütübhâne-i afiyetden
Sıhhatnümâ-yınevzâd-yahud beşik.	Vezâ’ifindenbâhisdir”.	
Emzik, kundak”	“Üzüm ve üzüm ile tedavi”	
“Akm ve inânet”	“Mi’de	
Za’if vakitsiz çocuklara nefidât”	Tenâsül	
İpnotizm- manyetizm (tenvîm ve tenevvüm)”	Çocuklara aş-yahud- validelere hediye”	
“Tütün”	“Verâset”, meme virme”	
Müskirât ve siyâ’eti”	“emzirme”, “çocuk” ribâ- ta’ûn	
“Mekîfat: afyon, esrâr kahve		

[300]virmekiçün bir maddeye ihtiyaç görülür; o hâlde isti’mâli tavsiye idilebilecekpomataterkîbinde tatlı bâdem yağı, yahu’d pek az acılanan hind yağı bulunandır. (Doktor Monen). Bir de 90 derecede ispiroto, yahud eski rum ili evinde bir saf gliserin ve pek cüzi limon, yahud bergamot ruhundan ibaret bir mahlûl tavsiye olunmaktadır ki bu saçlara bir parlaklık da getirir.

Saçların hıfzu’s-sıhhasınaâ’id şu vesâyâ kadınlara da şamildir, fakat onlar için başka bir takım takayyütlere daha ihtyac vardır; az cümle baş düzeltmek sâ’ikasıyla saçların öteye beriye çekişdirilmesi, bu gülüb koyulması gayet nazik olan kıllardan bir çocuğunun köklerinden (resimler) sarsılması ile düşmesine ve müz’ic baş ağrılarına sebebiyet vireceğinden kadınlar başlarını gayet sâde ve basit bir sûretde toplamalıdır.

Ma’lumdur ki saçlar bir yaşından sonra renklerini gâ’ib itmeğe, beyazlanmağa başlar. Bu eser zaîfba’zeninfi’âlât-ı şedîdeyi, vahîm ve ‘umûmî bir hastağımüte’âkib

vakitsiz olarak da husûle gelir. İnsanlar öteden beri gerek te'sîrât ve infi'âlât-ı kalbiyenin ve gerek vahîm bir inhirâf-ı mizâcînt'e'sîriyle vakitli vakitsiz çehrelerinde peydâ olan alâ'imhürm ve inhitâtîzâleyemeylgöstermişler, ve bunun için muhtelif boyalar ihtirâ' ve istihzâr itmişlerdir; fakat hepsi boşdur, hiç biri bir şeye yaramaz. Müstahzırlar

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Zöhreneşât ve şetât ve şetâret ile muvâsalat, mahzûn ve mükedder olarak

[301] ne dirlersedisinlerilacları behemehâl kurşun veyâcivehimlâhı, yahud cehennem taşı gibi bir madde-i muzır-ra-yihâvî olacağından başın derisini tahrîş itmiş, hatta ba'zentesemmümekadar meydan virmesi mümkündür. Saçlara açık bir renk virmek üzere birkaç senelerden beri pek çok kullanılan klorlanmış nebâtî sularla sâ'irnevâda gelince, bunlar da derinin sıhhati ihlâl itdiği cihetle fevka'l'âde muzırdır.

Saçlara hem kuvvet hem de renk virmek üzere "jaborandi" nâmındaki bir nebâtmenkû'una bir mikdâr ... kına kına hülâsası 'ilâve

Resim (Saçların kısa olması hıfz-ı sıhhate daha muvâfıkdır.) olunarak onunla baş yıkamak kâfidir. Ba'zansaçlar düşmeğepek müsta'id ve mütemâyıldır; buna sebep hiçbir hastalık, mevzî' hiçbir rahatsızlık olmaksızın sinin terakkisiyle saçlara 'arız olan za'ifdir. Bu hâlde saçları yeniden sürdürmek içüntavsiye oluna ilaclar, esâsi kına kına ile limon ve kunduz böceğinden 'ibâret olan pomatelerin cümlesi fâ'idesizdir; saçların kökü, soğanı, cilde pek derîn gömülmüş olduğu cihetle bu yolda isti'mâlidilecekilacların hiç **[302]** biri te'sîridemez; boşuna ve muzır bir yorgunluktur.

Vakitsiz, ya'ni ihtiyarlamadan saçları gaybitmek ba'zı kimselerde pek ziyâde kederi müceb olur. Ne kadar erkek vardır ki bu mes'elede adeta kadın gibidir, saçlarının tekrâr sürmesi için her fedâkârlıklığa hazırdır! Bunun yegâne çâresisaçlarımızıgaybitmemeyeğe çalışmaktır.(resim) Elden giden 'avdet itmez; saçlar bir kere zâyi'idildikten sonra i'âde olunmak pek güçdür. Saçlara olan ihtiyâc ise yalnız ziynet ve modaya teb'iyetinden'ibâret değildir; saçlar kuvvet ve sıhhate delîl olduğu gibi baş içinburûdet, harâret, rutûbetvesâ'ire gibi mü'essirât-ı hâriciyeeye karşı da bir vasıta-i müdâfa'adır.

[303] Saçları vakitsiz düşüren ba'zıemrâz vardır. Bunlar çiçek kolera, kara humma gibi hastalıklardır ki hasta henüz genç bulunursa saçların tamâmenyahud kısmen değişmesi mem'ûldür; bu sûretde hastalığı müte'âkib başı bir yahud birkaç def'atraşiderek saçın neşv u nemâsınitenbîh ve takviye itmek fâ'idedenhâlî değildir. Eğer saçlar

Resim(Bayan resmi)

kuru ise kına kına(?), kükürd, katran yahud diğer bir madde ile meşbû'hind yağı ile yağlatmalı, bilakis yağlı ise mesela karbonit sodnev'indennevâd-ı kalviyeyihâvîmahlûlât

ile yıkanmalıdır. Şâyed baş derisi kepekli ise bi'lsimyâte, kabuklu ise bi'lahereedeviye-i sâ'ire kullanılmak üzere lapalar mürâca'at olunur. Saçların sükûtu baş (304)derisinde yahud köklerinde hâsıl olmuş bir hastalığın netîcesi olduğu hâlde bu hastalığı sûret-i mahsûsadedâvi itmek lâzım gelir ,yoksa saç dökülmesinin önü alınmak imkânı yoktur.

Mesâ'i-i akliyede ifrât, infi'âlât-ı şedîde, ye's ve keder, alâm ve evcâ'-ı ma'neviye, uykusuzluk, büyük şehirlerde ikâmet ile hevesât-ı nefsâniyeye şiddet-i inhimâk saçların dücâr-ı za'af olarak dökülüb gitmesine sebep olan igrâzınbaşlıcalarıdır.

Râm-A- Samâ

Bir seneden ziyâde oluyor ki CenveDârü'lFünûnu'nda "ilmü'l beşer- Antropoloji" mu'allimi Doktor Laskoviski, redrîsitmekde olduğu fenn-i teşrîh sınıfı talebesinin nazar-ı dikkat ve intibâhıntekmîl-i vücûdu kıllı, zekâsı mahdûdkuvve-i lisâniyyedenmahrûm bir adam üzerine celbeylemiştir. Mu'allimin, meyl üzerinde dönen bir sandalyeye oturarak şâkirdâneirâ'e eylediği "Râm-A-Sâmâ" ismindeki bu garîb adam panayırlarda barakalarda teşhîrolunmakda idi.

Elli yaşında bulunan bu acîb mahlûk ayu gibi tüylüdür; vücûdubâ-husûs gövdesiyle kolları- zahirinde on iki ve omuzlarında altı santimetrutûlünde- kır çalmış tiftik gibi kıllarla mestûrdur. Saçları kırk santimetru ve ziyâdesıktır. Kollarındaki kıllar yukarıdan aşağıya düşmüş, bacaklarındakile ise ayaklarına kadar sarmaşıktır.Halbuki avuç içleri ile ayak tabanlarında kıldan eser yoktur.

Râm-A-Sâmâ'nın baş hali tabi'iycede, ağzı ve kulakları büyük, dudakları kalındır. Vücûdu zinde, bacakları kısa, boyu küçüktür. Dişeri tamamdır. Halbu ki bu güne kadar görülen ziyâde kıllı adamların ba'zılarında ön dişler bulunmadığı gibi ba'zılarında da bir sıra yerine iki sıra diş müşâhedeolunmuştur. Doktor Laskoviski bu adamda ef'al-i mün'akiseyi tamam bulmuştur. Bu şahıs garîbkorkduğuyahud hiddetlendiği zaman gâyet ve hatta bir ses ile kaçmaktadır. A'zai havâsı iyi neşv u nemâ(305)bulmuşise de ihtisâsâtındaahnek ve intizâmyokdur. Düşündüğüne dâ'ir hiçbir alâmet-i ibrâzitmeyübdâ'imî bir uyşukluk içindedir.

Mu'allimLaskoviski, medeniyet-i hâzıradan pek ba'îd ve hâric, vahşiyete daha karîb olan Râm-A-Sâmâ'nınbir çok cihetlerle inzâr dikkati câlib olduğunu beyânidiyor. (Resim 1 Râm-A-SâmâArkasından görünüşü- Resim 2 Önünden görünüşü)

Bu vahşinin asl ve menşei hakkında ma'lûmât-ı sahîhayokdur. Beş seneden beri kendisi bed-i esâretine geçiren adam Himalaya Dağları eteğinde kâ'invâsi' ormanlarda avlandığını hikâye idiyor.

Sebze ve meyve ile ta'ayyüş iden Râm- A- Sâmâ'nın ormanlarda pek sefilâne ve zelîlâne emrâr-ı hayâtı idiğinde şübheyokdur; çünkü kendisi hayvanât-ı vahşiyeyemukâbeleidecek bir beniyye ve kuvvetinde değildir.

[306]Mağrukîne-i İmdâd

Mağruk bir mahnukdur; ya'nigark olan bir zât ihtinâk eylemiş, inkıtâ'-ı tebeffüse uğramıştır. "İhtinâk", "inkıtâ' teneffüs (asfeksi)" vezâ'if-i mühime-i hayatiyeden olan fi'il-i teneffüsün muvakkit ve dâ'imi tevakkufundan mütehasılzâhirîyâhûdhakîkî bir mevtdir. Bu hâlde hevâ ak ciğerlere, vazife-i mühimmelerini idâme eylemek üzere mikdâr-ı kâfide giremediği sûrette "ihnatlık- inkıtâ'-ı teneffüs (Asfeksi) " zuhûr eyler.

Azot ve mevlûdü'lhumûzadan'ibâret olan ve yalnız mevlûdü'lhumuzası ile fi'il-i teneffüsü idâme iden hevâ'inesîmî akciğerlere girdiği hâlde bile her hangi bir sebebin taht-ı te'sîrinde hâvî bulunduğu mevlûdü'lhumûzanın mikdârı kifâyetidecek derece değil ise yine ihtinâk ve inkıtâ'-ı teneffüsün husûlünü men' eylemediği gibi ecnebî, fâ'idesiz haya muzır gazları oldukça bir mikdâr hâvî ise fi'il-i teneffüse gayr-ı sâlih olur. Bu iki sûrette de, akciğerler yalanmağa ve mukâveme meyhanik vazîfelerini ifâiderler; husûle gelen asfeksiğin sebebi re'lere giren gazlara â'iddir. Sadr üzerine ziyâde bir tazyîk ve tevsî' ve inbisâtın amuhâlefet ile, ya nefes borularına bir cism-i garîbinduhûlû ile, veyâ hancereye ziyâde sıkmak ile, yahud vücûd-ı gayr-ı kâbil teneffüs bir mahale meselâ bir mâyi'a düşmekle hevâ akciğerlere girmeyeceğinden boğulma, ihtinâk husûle gelir. Bu hâlde inkıtâ' teneffüs, ihtinâkesbâb-ı muhtelifeden ileri geliyorsa da biz burada "gark" netîcesi olarak husûle gelen ihtinâkdan daha doğrusu "mağrukîne imdâd"dan bahsedeceğiz.

Memleketimiz bi'l hasa şehr-i şehrimizde sevâhilin kesreti cihetiyle münâkalât-ı bahriye yüzünden hemân hergün bir dürlük vukû'ât-ı serezzuhûr oluyor; limonumuzda [307] kayık ve sandal gibi mürâkib sagîre-i bahriyenin kazâzede olmalarından mütevellid hâdisâtta bir çok canlar mahvolmakda bir çok hanımlar sevinmekdedir.

Denize düşüb gark olan ve bir müddet zarfında i'âde-i hayat itmeyen zâtın tamamıyla vefât eylediği zannında buluyor; halbuki idilen tedavi, ittihâz olunan tedâbir sayesinde değil yarım saat sonra hatta birkaç saatler sonra i'âde-i hayat eylemiş mağrukîne çokdur, hem de pek çok.

Mukaddemâ, her yerde mağrukîne, kazazedegâne idilen mu'âvenet-i insâniye pek ibtidâ'imahdûd idi; çünkü imdâda o derece ehemmiyet virilmiyordu, çünkü fen o derece müterakkî değil idi. Fransa'da şimdiki terakkiyâtın meydan almadığı târihte bile mahrûcuna, mağrukîne imdâd eylemek üzere edviye ve edevât-ı lâzimeyi muhtevi bir takım

sandıklar mahal-i mu'âylene bırakılmış idi; kazazedeler ya bu sandıkların bulunduğu mahalenaklveyahud sandıklar mahrûcîn ve mağrûkîn nezdine îsâlidilir idi. Mağrûkîne olduğu yerde mu'âvenet itmek ve bunun için mezkûr sandıkları hastalara yetiştirmek ile idâre-i maslahat olunuyordu; halbuki alât ve edevât-ı lâzıme kaza mahalline yetiştirilinceye kadar gaybidilen zaman, bâ-husus te'sîrât-ı hevâ'ıyyegarkdanhüsûle gelen 'ârızât ve ihtilâtâtamunazzımolmağla hastanın hâl-i esef-i iştimâlini daha ziyâdevehâmetleşdirdiğindensemerât-ı nâfî'aiktitâfınamânî' oluyordu. Bu usûldemu'âvenetden pek büyük menfa'atgöröldürüğündenbâ-husûsterakkiyât-ı fenniye ve tıbbiye îcâbatı artık bu gibi vesâ'it-i ibtidâ'ıyye ve mahdûda ile iktifâidilemediğinden bir müddet sonra sâhil boyunda, mevâki'-i mühimmede "mağrûkîneimdâd" barakaları inşâ edilmiş idi.İmdâd-ı mağrûkîn ...leriibtidâları hasta nakline mahsûs bir sedye ile adi bir yatağı, mühimmât sandığı hâvî idi. Bilahereterakkiyât-ı mezkûredelikfâyetidememeğe başladığından mecrûhîn ve mağrûkîn ve kazazedegâneimdâdame'mûrhey'et ve idâre nâzırı Doktor (Vovazen)in talebi üzerine yeniden "mağrûkîneimdâd" pavyonları inşâ edilmiş ise de Fransızlar bu husûsda milel-i sâ'ireyenisbetengeri kaldıklarını sevmekdençekinmemekdirler.

Bu pavyonlarda kazazedegânemu'âvenet-i husûsî evvel emirde gemicilere

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiyeye: Hardalı yemekden sonra kullanmamalı.

[308]terek olunmuş, ba'zı külliye ve barakalarda mağrûkîne asker ve jandarma efrâdı tarafından mu'âvenetidilmekde bulunmuş idi. Gerçi bu husûsda lâzım gelen mu'âmelât ve sûret-i mu'âvenet-i me'mûrîn-i sıhhiye tarafından ta'lîmidilmekde idiyse de noksan ma'lûmâtданümîd olduğu derecede istifâdeidilemediği gibi asker ve jandarma efrâdının her tebdîl ve tahvîlinde yeniden tedrîs ve ta'lîmemecbûriyet hâsıl oluyordu. Taht-ı muhâfazada olmayan mahallerde idilenmu'âvenet sâyesinde hastaların bir kısmı ihtinâk tehlikesinden halâs oldukları hâlde burûdetin, teberrüdünte'sîriylevefâtıdiyordu. Bu mahzûrlarınref' ve izâlesi maksadıyla bugün her zaman hâzır ve amâde ve imdâdvazîfesiyle mükellef me'mûrlarta'yınolunmuşdur. Şimdiye kadar, Paris'dencereyân (Sen) Nehri boyundan vücûda götürülen pavyonlar on altı olub bu uğurda 158,970 frank sarfidilmiştir. Her baraka derûnunda 78 santimetruirtifâ'ındakavî bir masa, meşinden ma'mûlmastah bez yasdık, 1,78 metre tûlünde ve 76 santimetro arzında hava gazı ile on dakika zarfında yüz derece-i harârete kadar çıkabailecek 120 litre su isti'âbmaelvirişli bakırdan şilte şeklinde bir hazine, kavuçuktanma'mûlbir su şiltesi, bir karyola, bir banyo, müte'addid lambalar, lâzım gelen edeviyeyihâvîdolablar, alât ve edevât tahlisiye, çamaşır ve levâzım-ı sâ'ire, usûl-i muhtelifedeimdâdıgösterir tablolar vardır. Kazazede barakaya

naklidildikdeesvâbiref[°] olunarak sıcak şilte üzerine batırıldıktan sonra usûl-i muhtelifede teneffüs sinâ'îcrâsına, mâyi'ât-ı münha ile delikse başlanılır, îcâbında hasta başına soğuk suya batırılmış sünger konmak üzere banyoya sokulur. Hülâsa atîde yazacağımızsûretdeusûl-i mahsûsa ve muhtelifede hastanın ihyâsınacehd ve ikdâmidilir. Kendine gelen, tahlîs ve ihyâ olunan hasta soğuk almamak için birkaç saat hatta ba'zan bir gün kadar yatakda kalmağa icbâr olunur. Her pavyonda gâyettecübâde üç me'mûr vardır. Barakalar en yakîn polis mevkî'ine telgraf ile merbût olduğundan lüzûmutakdîrindetaîbcelbolunabilür. Fransa'da olduğu gibi memâlik-i ecnebiye-i sâ'iredebi'l hasa Almanya'da hayret-bahş bir usûl ve intizâm tahtında kazazedegâneimdâd ve mu'âvenetidülür, barakalarda ifrâd-ı ahâlinin kolaylıkla anlayabilecekleri tarzda ma'lûmât ve tasvîrihâvî büyük tablolar ta'likolunmuşdur ki herkes

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Saç ve sakal mu'tedil ise eğervechine ziynet virir, ibn-i beşer.

[309] bu tablolara yalnız bir amâle-i nazar ile mağrûkaidilecekimdâd ve mu'veneti derhâl anlar. Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'deneşir olunan evrâkhavâdisde hafta geçmez ki bir sandal devrilmesi, bir ma'una batması, bir vapur çatması ile husûle gelmiş bir kazadan bir garkdanbahsidilmesin. Şehrimiz limanındaki fa'aliyet-i bahriye bu gibi kaza ve hâdiselere her zaman sebebiyet vermekdedir; böyle bir kaza ve gark vukû'undaittihâz olunan tedbîr, idilenmu'âvenet ve imdâd ise pek ibtidâ'î daha doğrusu mefkûddur. Fıkân-ı mu'âvenet ve imdâd hissizliğinden değil ma'lûmâtsızlıktan ileri geliyor; bir hâl ye's ve nevmîde içinde dalgalarla boğuşan bir bîçâreninimdâdındaşetâbân olmayacak ne bir insân,ne bir Osmanlı tasavvur olunabilür. Biz Osmanlıların mütehallik olduğumuz hissiyât-ı beşeriye hemcinsimize imdâd ve mu'âveneti her zmana amirdir. Lakin idilecekmu'âvenetin ... olması ve kemâl-i mevkufiyet ile netîcelenmesiîçünfenn-i dâhilinde icrâsı lâzımdır; yoksa bilir bilmez câhilâne bir sûretdeimdâda teşebbüs her an ve dakikanın pek kıymetdâr olduğu böyle bir zaman buhrândahayâtııfnâidebilür. Memleketimizde, 'umûmiyle, bir sandal devrilmesini, vapur çatmasını müte'âkibveyâsâ'ir bir sûretle denize düşen bîçâregân bir hâl-i bîhoşda sudan çıkarıldıktan sonra bir hamâl arkasında civâr bir hamama nakl ve orada mi'de ve akciğerlerde toplandığı farz ve tasavvur idilen suları def eylemek üzere karna basmak ve ayaklardan asmağla tedavi olunur. Böyle bir tedaviyi der'uhde iden zevâthamâl, kayıkçı ve bu sınıf ahâlidir. Mağrûkîn ve kazazedegânale'l ekser karbîtmünâsebetiyle Karaköy hamamına naklidildikde ve bacaklarından asılarak mi'de ve bağırsaklarda toplanan suları (!) boşaltmağa ve bu sûretlemağrûkînihyâsınasavaşılmaktadır. İcrâat-ı sıhhiye ve tedâbîr-i fenniyye rağmen maa't-te'essüf halâ devâmitmekde olan mu'âmelât-ı mezkûre, harekât-ı

câhilâneseyyi'esiyle her sene bir çokzâyî'âtımız olmaktadır. Binâ'en'aleyh karada mecrûhine imdâd içün ba'zı ıslâhât ve teşkilât icrâsı lâzım ve mühim olduğu gibi denizde kazazedegânemağrûkîne imdâd ve mu'âvenetinde terakkiyât-ı fenniye ve insâniyenâmına bir intizâm tahtına alınması, adeta yeniden teşkîl olunması elzemdir.

[310] Memleketimizde mağrûkîne idilecek imdâd ve mu'âvenetinde terakkiyât-ı tıbbiye ve fenniye yemuvâfık bir sûrette ifrâğına ve bu bâbda icrâ olunacak teşkilât ve ıslâhâta gelince:

Evvel emirde, limanımız dâhilinde en ziyâde bu gibi kaza ve hâdiselerin husûle geldiği mahal ve mevâki'ita'yın itmek lâzımdır. Tâ ki bir çok zaman fevt idilmeksizin mağrûk oralarda te'sîs olunacak kulubelerden birine nakl ile heman tedavi idilebilsün.

Evrâk-ı hevâdis mahâl kaza ve hâdis olmak üzere galata önlerini, sergici civarını, köprü yanlarını, tophane taraflarını, yalıköşkünün ve civarını, Üsküdar ve Beşiktaş'ı, Kadıköy'ünü, Haliç dâhilinde Yemiş İskelesi ile Kasımpaşa'yı, Hasköy ve Balatı göstermekdedir. Maksudımız mahal-i müte'addide-i mezkûrede mükemmel "mağrûkîne imdâd" barakaları te'sîsini tavsiye ile bir büyük masraf kapusu açmak değildir. İnşallah bi'iterakkî her cihetden mükemmel ve nazar-ı ribâ bir sûrette imdâd kulubelerine teşkîl olunur; fakat şimdilik galata tarafından köprü yanında, tophaneye yakın rıhtım üzerinde, İstanbul cihetinde Sirkeci İskelesi yakınında, ve Yalı Köşkü'nde dört aded oldukça muntazam ve kırmızıya mülevven ve bir cihetinde alâ'im-i milliye ve imdâd ve mu'âvenete bir işâret-i mahsûsa olmak üzere beyaz renkte hilâli mürtesim ve bir tarafında da "mağrûkîne imdâd" cümlesi muharrer bulunmak şartıyla küçük barakalar te'sîsiterakkiyât-ı medeniye ve belediye nokta-i nazarından pek münâsib olur zannındayım. Mevâki'-i sâ'irede yeniden baraka inşâsı bir hayli masrafı isitilzâ eylediğinden oralarda rusûmât kulübelerinin bir tarafı ile metrûk kulubeler, Kız kulesi şimdilik bu vazîfeyi görebilir; yeter ki derûnunda küçük bir soba, demir bir karyola, fanila parçaları ile kâfû ruhunu- ispiroyu-hardal kağıdını- ba'zı çamaşurları- ba'zı mâyi'ât-ı menîheyivesâ'ireyihâvî bir dolab bulunsun. Yeniden inşâsı hakîken memleketimiz için bir şeref olacak olan burûdet barakaya imdâd ve mu'âvenetin cümle şerâ'itine vâkıf ikişer adam muvazzaf sûrette ta'yîn olunmak lâzım ise de mevâki'sâ'iredeteşkil kılınacak kulubeleriçün o civarda dâ'imisûrette bulunan adamların savr-ı imdâdiyede iktisâbma'lûmâtı maksadı te'mîn eyler. Mesela ba'zı rusûmât kolcularıyla polis me'mûrlarına bir iki gün zarfında belediye etibbâsı yahud **[311]** hıfzı's-sıhha müfettişleri

vâsıtasıyla mağrûkîneimdâdın ne yolda olması lâzım geleceği ta'limidilebileceği gibi gümrüklerde bulunan yüzlerce hamallara, kayıkcılaracum'ayahudPazar günleri münâvebetenfennenmuvâfiksûretdeidilecekmu'âvenetinsavr-ı icrâiyyesi gösterilebilir.

Mağrûka fenni bir sûretde nasıl imdâd idelim?

Suya düşen fakat yüzme bilmeyen bir biçâresath madde kalamayacağından yatmağa ve nefesini müddet-i medîdetutamıyacağından suyu çekmeğe, yutmağa mecbûrkalmağa nihâyet bir "ihtinâk" ile meflûckalur. Sudan çıkarılan her şahıs dâ'ima boğuk olmayubba'zen baygın bir halde bulunabilir; lakin her iki suretde de imdâd ve mu'âvenet birdir.

Denize düşen, suya batan birine idilecek ilk imdâd anı sâhil-i selâmete çekübçıkarmaktır ki zan olunduğu kadar kolay bir şey değildir. Sandal bulunmadığı hâlde hatta ba'zan bulunsa bile der'akab denize atlayubmağrukî yakalamak lâzımdır. Lakin ba'zan pek iyü yüzme bilinebile usûl tahtında mağrûkî yakalamazlarsa anınla birlikdemahv ve nâbûd olurlar; zîrâ canı ile uğraşmakta olan mağrûk insana fena hâlde yapışır; hatta bunun içinba'zımü'ellifler: çabalamakta olan bir mağrûka yaklaşma, zirâfenâ hâlde yapışur ve seni de mahv eyler; kendisine ispazmuslarlasukûnet gelinceye kadar bekle.", "sersem eylemek içinmağrûkun başına bir yumruk urmalıdır." Diyorlar. Lakin mağrûk-ı vahşiyâne olan bu usûllerdenziyâde yoluyla yakalanur ise insana hiçbir fenalık itmeğe muktedir olamaz. Bunun içinmağrûka arka tarafından yakalaşubhemandef'aten gövdesi kımıldanamayacak bir sûretde kendisini iki mahalden, sol el ile saçlarından ve sağ el ile sağ omzundan sıkıca ve uzakdan tutmalı ve yüzünü suyun dışarısına çıkarmalı; ba'de sağ eli üzerinden gidüb sağ bileğini kuvvetlice yakalandığından insana hiçbir fenalık idemez. Şimdi artık mağrûkî, arkası suyun sathına ve başı göğsü (kurtaranın) üstüne gelmek alt taraftan bacaklarla itdikten sonra arkası üstü durulub yüzmek ve shile götürmek

[312] kaldı. Mağrûk kendini gayb itmiş ise o zaman daha serbest hareket itmek ve sağ kolu kullanmak kâbildir. Kazazedeyi, cereyanların şiddetinden ve esbâb-ı sa'iredensâhile çekmek götürmek mümkün olamaz ise imdâdaintizâren suyun sathında birkaç saatler kalınabilir.

Böylece mağrûksâhilenaklidildikdeheman orada ilk imdâda teşebbüs itmelidir; hevâziyâde olduğunda kazazedeyi kapalı ve fakat hevâdâr ve sıcak bir mahale götürmek mecburiyeti vardır. Teneffüse mâni'sadr üzerinde bulunan esvâbın kâffesini çıkarmalı ve bu 'ameliyât uzun sürer.

Resim(*Mağrûkîneimdâd.- “Teneffüs-i sinâ’î” Boğulmuş olan zâta nefes aldirmek içinicrâ olunan birinci hareket kolların itdirilmesi ve sadrın sıkılaştırılması.*)

isehemân kesmeli; ba’demağrûkî ön tarafa biraz müteveccih olmak üzere sağ tarafına döndükden, dişeri arasına bir odun parçası ve mantar hatta baston ucunu sokarak ağzını açıkdan, ağzında kalan suyun ve mevâd-ı muhatiyenin hurucunu kolaylaştırmak üzere boğazını tüyle parmaklarlakarışdıktan sonra dilini arkaya devrilmemek için bir mendil ile örtülü parmaklarla yakalayubçekmeli. Nihâyet dört beş dakikadan ziyâdeimtidâd itmesi lâzım gelen bu icrâat ve harekâtdan sonra hasta

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hekimin yerine hangi saat sofraya oturmak münâsib olacağı soruldukda: Zengin isen arzu itdiğin, fakir isen ... olduğunun

[313]katıca bir yasdık ile bedenın yukarı kısmı biraz kalkmak üzere arkası üstü yatırılır ve hemânbilâifâte-i “teneffüs-i sinâ’î” ye mübâşeret olunur. Teneffüs-i sinâ’îdenmaksadusûl-i muhtelif, vesâ’it ve icrâat-ı mütenevvi’a ile akciğerlere hevâyıcelb ve da’veteylemekdir. Bu bâbda doğrudan doğruya ağza ya’ni ağız ağza geldikten ve bir el ile hastanın burun deliklerini kapadıktan sonra ufalandığı gibi sadrı evvelâ sıkıştırmak ba’de genişletmek üzere hastayı ibtidâ yüzü koyun sâniyen yan sâlisen arka üstü yatırarak ve bir manevrâyı dakikada on beş def’a yaparak hevânın akciğerlere celbi mümkündür. Lakin en iyi usûl (Silvester)nâmındakizâtınbeyân eylediğidir ki bunda esâs kolların muntazamânicrâ olunan hareketiyle sadrı(resim mağrûkîneimdâd.- teneffüs-i sinâ’î” boğulmuş olan zâta nefes aldirmek içinicrâ olunan ikinci hareket. Kolların kaldırılması ve sadrın genişlendirilmesi.)

Kaldırubindürenazilâtıfa’âliyetinegetirmekdir. Arkası üstü yatırılmış ve katıca bir yasdıkvesâ’ire ile gövdesi biraz kaldırılmış olan mağrûkun baş tarafına geçilerek kollar dirsekler hizasından yakalandıktan sonra yekdiğerinden tebâ’id eylemek üzere yukarıya kaldırılmalı ve bu vaz’iyyetde bir iki sâniye tutularak ba’de göğüs yan taraflardan biraz tazyik olunmak üzere tekrar indirilmeli ve bu harekât bu manevra dakikada on beş on altı def’aicrâidilmeli. İcrâat-ı mezkûrede bulunduğı zaman mu’âvinler, hâzırûn[314]deverân demi te’sîs, harâret-i gariziiyyeyii’âde eylemek üzere mağrûkın vücudunu ispirotoya, rakıya, konyağa, kolonya suyuna, kokulu sirkeye batırılmış yahud kuru fanilaile ovacak ve burnuna bir iki

Resim(*Dilin Muntazaman dakika on beş on altı dakika çekilibbırakılmasıyla mağrûkunihyâsı*)

def’a lokman ruhu (eter), nişadır ruhu (amonyak) tutacaklardır. Nihâyâti’sâbın üzerinde yayılmasıyla adeta yaygın bir beyin hükmünde olan cildin tenbîh ve tahrişî sâyesinde mağrûkiihyâ eylemek fikriyle sıcak ve soğuk banyoya sokmağı tavsiye eyliyorlar.

[315]Pek uzak olmayan bir zamanda Fransa Encümen-i Danişâ'zâsından Mösyö (Labord) mağrûkîn ve mahnûkînin dillerini muntazamâniyüceçeküb bırakmak ve bu harekeri dakikada on altı def'atekrâr eylemek suretiyle bir usûlzikr u beyâneylemiştir. Usûl-i mezkûr bugün pek çok ta'ammümeylemiştir. Yedi sekiz sene mukaddem mekteb-i tıbbiye-i şâhânede fizyoloji mu'allimzî-iktidârüstâd-ı muhterem Doktor Şakir Bey Efendiyle boğulmuş altı yedi köpek üstünde icrâitdiğimiz tecrübede bu usûl ile dört beşinin tahlis-i kâbilolmuştur.

Hülâsa: Vesâ'it ve usûl-i muhtelif-i mezkûrehüs-n-i suret ve bir hayli zaman kemâl-i sabır ve metânet ile icrâ olunmalıdır; çünkiba'zen suda beş dakika kalış mevt-i hakikiyi îgâ'a kâfi olabilirse de ba'zı ahvâlde de birçaryekdenziyâde kalanlar ihyâidilebilmiştir. Rahm-i mâderde boğulan ve adeta bir mevt-i hakîki hâlinde doğan bir çok çocukları “teneffüs-ı sînâ'î”, “dil çekmek”, gırtlâğa sokulan boru ile üflemek” sâyesinde kurtarabildik.

Binâ'en'aleyhatt-ı hareketimiz : fen dâhilinde imdâd ve mu'âvenet, icrâatımızdasabr ve metânetdir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Zenginin yemeğinde ekseriya maksad bulunur; birincisi zâyî'at...

[316]Resim(Bombay civârındaparsilerin ölümlerini bıraktıkları “Sükût Kulesi”- Bu kuleler hindde pek çokdur. Yalnız Bombay civârında yedi dane vardır. En büyüğü otuz metrukatrında ve on iki metruirtifâ'ındadır. Emrâz-ı müstevliye esnâsındabu kulelerin, bu adet câhilenin ne derece mehlek olacağı vâreste beyandır)

Vebanın, bu müdhiş belanın bir çok senelerden beri Bombay'da, Kiraçe'de “beledî” bir sûretdedevâm ve bekâsı ve Hindistan'ın berren bütün Asya kıt'a-i vesî'ası ve bahrenmemalik-i sâ'ire-i 'umûmiye ile iştirâkât ve münâsebâtı cihetiyle hastalığın Bahr-i Sefîd Havzasına ve hatta İzmir'e intişâr, Porto ve Londra'ya kadar intikaline ta'accüb olunmaz. Maraz bu sene İskenderiye'de hayli müddet îrâs-ı hasar ve İzmir'e kadar intişâr eylemiş ise de sâye-i merâhimvâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde Aydın Vilâyeti'nceittihâz oluna tedâbîr-i sıhhiye-i şedide ve teşebbüsât-ı ciddiye-i mütemâdiye semeresiyle lehü'lhamd az zaman zarfında mündefî'olmuştur.

[317]

Resim(Veba basilini keşf iden, aşısını yapan Doktor Yersen)

Resim(Tavşana telkih)

[318] “Veba” nedir? Kâmûs-ı Tıb sâhibi (Litre) vebâyı: “Hıyarcık ve şirpençe ile mütemâyiz-i şarkda “beledi”, ale'l ekser “müstevli”, “sarî” , “humma” bir hastalıktır.” Cümlesiyle ta'rîfdiyor. Mü'ellifin-i müte'ehhireterakkiyât-ı hâzırayatevfikân: “bir maraz-ı

müstevli ve sârî olan vebanın 1894 senesinde Fransalı (Yersen) ve Japonyalı(resim Hindistan'da bir "sükût kulesi"ninhâricî.) (Kitasato) taraflarından keşf edilmiş bir "basil"den ileri geldiğini" beyânitmekdedir.

İbn-i Hacer diyor ki : "Ta'ûn vebadan ehassdır, çünkü veba bir maraz-ı 'âmmîdir; ba'zentâ'ûn olur, ba'zen de olmaz. Fakat her tâ'ûn vebadır, her veba tâ'ûn değildir"

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Peder, ancak emrâz-ı evlâdın delâlet ve şehâdeteylediği.

[319] (İbn-i Sinâ) kânununda direği: " here verem ki lohumgadviyede ola, 'inde'lkademâtâ'ûn-ı ıtlak olunur."

(CelaledinSuyûtî), 950 senesinde te'lîfitdiğikitâbında: "hakikat-ı ta'ûn, cesede 'ârz olan bir takım kuru haddir ki ... vâbetdevesâ'irnevâhide hâsıl olur verem şeklindedir. Evvelâ(resimMeğuniğ Nehri üzerinde bir maraz-ı müstevli vesârîdenvefâtidenlerinecsâdı.- Bi'l cümle kavâ'id-i sıhhiye hilâfına olarak lâ'usaâlisi nezdinde emrâz-ı müstevliye zamanında ölümlerini çalı ve çırpıdan yataklar üzerine nehirlerle bırakmak adet-i mühlikesicârî idi. Olan bu ecsâdsirâyete vasıta-i müdhişe oluyor.)iltihâb, sâniyen elem-i şedîd ile baş gösterir."

Meşâhîr-i 'ulemâ-yıosmâniyedenolub 968 de irtihâl iden (TaşköprülüzâdeAhmed bin Mustafa): "Risaletü's-Şifâi Fî edvâ-i evliyâ"nâındaki risâlesinde diyor ki : "tâ'ûn her ne kadar bedeninin bir cüz'ündeibrâz-ı asâridiyorsa da bundan tahassül iden vebâ ve te'sîr-i maraz bundan

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Evlâdını irken evlendiren ebeveyn şeyhûhati anlara taklîhider. (Hofeland)

[320]

Resim(Bâb-ı Ser-askerîde sıhhiye dâ'iresi birinci şu'bemüdiri ve mekteb-i tıbbiye-i mülkiyede fizyoloji ve emrâz-ı aynıye mu'allimi Mirliva Sa'âdetlüBehcet Paşa. S.E. Behdjette- Pacha. General de brigade. Prof. A i'Ecole çivile de Medecine)

vücudu sarıdır. Tâ'ûnumûceb olan madde-i semiyeye evvelâ kalbe teveccüh ider. Sonra oradan nevâhî-i ba'îdeye meselâ ebtîn ve halef-i izniye gelir. Dimâğından ne kadar uzakda tekevvün iderse o kadar müsâlemâtbahş olur."

Ta'rifât-ı mezkûredenanaşılıyor ki etıbbâ-yı kadime-i şarkiyeye " Hıyarcıklı veba" ya "tâ'ûn" istilâhınıvaz' itmişler ve maraz-ı 'umûmîye "vebâ" esini virmişlerdir.

Celaledin: "Tâ'ûnunma'nâ-yılağviyesivehaz-ı bi'n-nüfûzdimekdir." Diyor ki bununla pek yakın bir zamanda keşf olunduğu üzere hastalığın vehâz-ı neticesi olarak husûle geldiğibeyân eyliyor.(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedeemrâz ve seririyât-ı

‘ayniyemu‘allimicem‘iyyet tıbbiye-i mülkiye a‘zâsındanKâ‘imakamref‘atlüEs‘ad Bey-Mr Le DrEssad-bey. Prof. D’ophtalmologie a la Faculte de Medecine. Lteutenant- colonel.

[321]

Resim(Haydarpaşa ve Haseki Nisa Hastahânelerineme‘mûrkehâl Miralay ‘İzzetlûDikranAcemyan Bey Efendi. Mr Le DrDicranAdjemianbey. Colonel –Oculistede l’hsopital de Haidar- pacha)

Veba kadar beşeriyete ikâ‘ dehşet itmiş heman hiçbir hastalık yoktur; yalnız ismi insanı haşyet içinde bırakmağa kâfidir. Bulaşık bir şey, şübheli bir paket, karantina hânedan kurtulmuş bir yolcu ve’l hâsıl maraza ve eşyâ-yı mülevvese ile temâs ve hastaların bulundukları mahalde ikâmetmarazın zuhuruna bâdîdir. Çinde bir kısım ahâlinin yalın ayak gizemleri münasebetiyle hastalık ayaklardaki çatlaklardan bi`n-nüfûz kasıklardaki şişlere sebebiyet viriyor. Koltuk altlarındaki bizlerin şişmesi de hastalığın ellerden dâhil olması neticesidir.

Mukaddemâ “tâ‘ûn” kelimesi hâtıra gelir gelmez sokaklarda yakılan bir takım ateşler, ortada kalmış cenazeler, takayyüdden mahrum hastalar vesâ’ir(resim Kehal Doktor Esmeryan Efendi. Mr Le Dr M.EsmerianMedecin-Oculiste.

[322] bir takım ahvâl-i mahvûfe tahayyül idilir idi. Lakin bugün vebadan o derece titremiyoruz; sirâyet ve intişâre karşı terakkiyât-ı tıbbiye ve sıhhiye sâyesinde mukâbeledetbulunmakdave Bombarze ve müdâfa‘a‘inâyetriyâniye ile muvaffak olmakdayız. Etıbbâ-yıkadîmenin veba ve tâ‘ûnadâ’irma‘lûmâtı ancak şu‘ârâ(resim Hinddeşübheli hastaların sûret-i tathîri.-Hinddeemrâz-ı müstevliye hengâmında sirâyetin mümkün mertebe önünü almak için şübheli hastaları merâkil-i meskûneden uzak mahallere nakl ile bir çok günler nezâret-i mütemâdiye altında bulundururlar.) ve târihşinâsân derecesinde idi. Asl ve menba‘ımeçhûl, sirâyetveintikâli gayr-ı kâbilidrâk bir hastalık bir şehre, bir memlekete sûletidübbir çokvefiyâta sebebiyet viriyordu ki bu da “veba” idi. Salgın hastalıkların kâffesi bu yolda tavsif idiliyordu. Veba‘yadâ’ir bugün şu‘ara-yı kadime tarafından kalmış asar-ı mühimme ve edebiyât-ı nâdire[323]mevcûddur. Şu‘ârâ-yıYunaniyye’dan(Hevmer) “İlyad” yine vebadan başlamışdır. (Tosodid) milâd-ı İsâ’dan 430 sene evvel Atina tâ‘unundan uzun uzadıya bahsiderek hastalık hakkında ma‘lûmât-ı sıhhiye virmiştir. İtalya hikâye noysanından (Bukas), Floransa’ya sûlet iden vebadan bahsi derken diyor ki: “... ve akraba, ihyâ(resim 1897 senesinde Hindde veba hastalığı esnasında bulaşık hânelerin dezenfeksiyonu.-Bulaşık hânelerin önünde evden ve kömür yakıldığı gibi buharlı bir tulumba ile savsak idilrektatahîrâtda bulunuyordu.) Ve

evdasıyla sabah yemeğinde bulunmuş ne kadar baba yiğit erkekler, güzel kadınlara, gençler akşam olunca öteki dünyaya ecdadıyla nevâleçin oluyorlardı!” daha ileride: “kalblere o derece dehşet girmiş idi ki kardaşkardaş, hemşire biraderini, hatta karı kocasını

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Biz babamızdan ziyâde anamızın evlâdıyız, bâ-husûsbi`z-zâtvalidemiz tarafından emzirilmiş isek.

[324]bırakmakda idi. Daha garibi ve adeta inanılmayacak ciheti peder ve madrin çocuklarını görmekden, bakmakdanictinâb eylemelidir.”

Vebayı ayak ile seyahat iden bir zâta teşbih itmişlerdir ki bununla (resim Hind-i Çin’de veba-Şübheli hastaların taht-ı müşâhedede bulundurulmaları için yapılan kulübeler marazanın hâric ile her nev’ Münâsebetve iştirâkinimen’ içün te’sîs olunan sıhhi kordon) hastalığın yavaş yavaş, hatvebihatveseyritdiğinibeyân etmek istemişlerdir. Vâkı’an hastalık birden bire çokça sıçramaksızın ale’l’ade yakından yakına ilerülemekdedir. Marazın sirayetine bâdî olan taham(?)ı tayyâr ve riyâh ile kâbil-i intikâl olmayub bir madde-i müte’azve, ya münferidyahudmüteselsilenmüttehid bir mikrob, bir basildir. Pastörlaboratuvaratından,

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sürûr-ı hüzn ile nihâyet bulur.

[325]Hastalığın hüküm sürdüğü (honeğ-koneğ)e i’zâm olunan mösyö (yersen) 1894 senesinde veba basilini bulduğu gibi heman aynı zamanda Japonyalı (Kitasato) da aynı mikrobı keşfeylemiştir. Kısa, şişman, uçları yuvarlak olan bu mikrob hıyarcık ve etrafında, hastanın kanında, balgamlarında ve’l hâsıl hemantekmîl vücudunda bulunur.

Hayvanâtın kâffesi vebaya tutulmaz. Kuşlar bu mikrobdan pek az müte’essirolmaktadır; bâ-husûs ak baba hiç fütur getürmemekte imiş; lakin ba’zı mü’elliflerin, hinddeparisîlerin emvâtını parçalamak üzere(Sukût kule)leri üzerinde uçuşan kargalar ile gasb ve gâretemünhemmin pek çok kuşların hastalıktanvefâtıtdiklerinibeyânıdıyorlar.

Maymun insanı gibi maraz-ı mezkûre gayet müste’iddir; farelerde isti’dâd daha ziyadedir.

Hayvanâtın cildi altına veba mikrobı şırınga idilecek olur ise bunlar az zaman içinde, insanda müşâhede olunan hıyarcıklı vebâafatı ibrâz helâk olurlar. Lakin bir fareyi pek çabuk ihlâk iden bir basil ancak bir çok tavşanlardan geçirildikten sonra bu sonraki hayvan için gayet mühlik oluyor; kezâ tavşan için pek dehşetli olan basil farelerden bi’t-talkîhgeçirildikten sonra bunlar için bir sem-i katl şeklini alıyor.

Farelerin vebaya tutulmak husûsundaki fart-ı isbit'adâdları tahaffuz nokta-i nazarından fevk'al'âde mühimdir. Hastalığın bir şehirde kemâl-i şiddetle zuhurundan bir yahud iki gün evvel evlerde, sokaklarda meydanlarda ve'l hâsıl her tarafda fare ölüsü görülmüştür. Çin rûsûmâtındame'mûr Doktor (Reni) kantonda vebanın icrâsı ahkâm eylediği esnâda yalnız bir kapucunun 22000 fare leşi toplayub şehrin hâricinde gömdüğünü beyânidiyor.Himalaya dağları eteklerinde ve (Yonnam) da farelerin bu yolda telef olmağa başladıklarını gören ahâlîhemânâhanelerinden kaçarak vebadan tahaffuz idebilmektedirler. Hasta farelere temas idenlerin vebaya tutuldukları iki kere iki dört idercesinemüsbet bir keyfiyettir. Farelerde bu kesret-i vefiyât-ı belânın, vebanın vürudunu ihbâr eylediğinden hind u çinlilerder'akab kaçmağa ve hâne ve mevrû'atlarını terk itmeğe başlarlar. Bu hâlde Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Seni (oğluna) kendinden ziyâde kadınlardan kurtarmak kolaydır (Ruso)

[326] Resim1(*Et suyunda üretilmiş veba basillleri (Bin def'abüyüdülmüştür)*)

şehirlerde, bodrum katlarında vebâ-yıbeşeriyeden mukaddem farelere müstevli bir “vebâ-yıtahte'l arz” mevcûddur; bu maraz-ı müstevlide olan farelerin leşleri hastalığın intişârnasuhûletvirir. Bu salgın hastalığın sath-ı arza doğru hareket-i intişâriyyesini bodrum katındaki farelerin muhaceretiyle

Resim 2(*Vebalı bir zat'ürreye tutulmuş bir şahsın balgamı (bin def'abüyüdülmüştür.)*)

[327]Resim 1(*Jeluz üzerinde örtülmüş basiller(bin def'abüyüdülmüştür)*)

ta'kîb eylemek kâbilidir; hatta farelerin tekrâr bir şehre 'avdetiyle hastalığın ziyâde bir şiddet aldığı görülmüştür.Hayvanât-ı mezkûrenin ve aramadıkları yerlerde hastalık yoktur. Fare ancak bir turâb-ı mütemâdiyedeseyrir; karadan adaya yahudaçıkda yatan bir gemiye, vapura geçmek anlar

Resim 2(*Vebalı bir hıyarcıktan alınmış asare: veba basillleri (bin def'abüyüdülmüştür)*)

[328]içünkâbil değildir. Bir mahal etrâfında su ile memlûbir çokhastalıkdantehaffuz eylemek için çok kere kâfidir; 1665 sene-i milâdiyesinde Londra'da Tayms Nehri üzerindeki gemilere ilticâidenlerde hastalık zuhûritmemiştir. Lakin farelerin yünlerle çuvallarla yahud palamarlar üzerinden yürüyerek içlerine girebildikleri gemi, vapur-ı dâhiyeninintişâr ve intikaline en dehşetli vâsıtaadır; gemi, derûnunda teknesinde bir humûle-i gayr-ı me'mûle olmak üzere fareyi, vebâyı taşır durur. İşte mukaddemâ Avrupa'ya intişâridüb bunca vefiyâta sebebiyet viren salgın vebaların seyr-i sefâ'in ve fareler vâsıtasıyla intikâlitdiğineheman hiç şübheyoktur. İşte bugün de en büyük muhatara bu cihettedir.

Hastalığın sıhhatde olan bir zâtasûletiiçün veba mikrobunun uzviyet-i bedeniye nûfuzuna müsâ'id bir medhal, bir "Bâb-ı duhul" lâzımdır; sâde bir temas kâfi değildir, lâkin ehemmiyetsiz bir sıyriniyeti olur ise iş değişir. Basil lenfa damarlarına girerek ilk tesâdüftiği bezde, akdede tevakkuf ile tekessür itmeğe ve orada bu mikroblarla, barbarlarla uzviyet-i bedeniye'nin polislik vazifesini gören (kerîvât-ı beyzâ) arasında mübâreze başlar. Bu sûretlehıyarcık teşekkül ve muzaffer kalan basilin efrâz eylediği semûm-ı menhâleanâsırzevi'l hayatı mahv ve tasmîmeyleyler.

Hastalık birden bire titreme ve kırk kırk bir, hatta kırk bir bıçağa kadar çıkan şiddetli bir harâret vaki ve baş ağrısı ve mi'dede, belde ağrıları ile başlar. Susuzluk ziyadedir. Harâret çok def'a ikinci ve üçüncü günü düşer ise de bilahere yine çıkar. Hasta uykusuzluktan, hezeyandan muzdaribdir; nabz-ı evvelâ kuvvetli ise de bilahere gayet küçülür. Ve adeta sayılamayacak bir hâle gelir. Hastaların dörtde üçünde hıyarcık müşâhede olunur ve bu hıyarcık da nısfında kasıkları işgâlidir. Hıyarcık ilk ve ba'zılarında ikinci ve üçüncü günü görülür. Hıyarcık mevki'in, hastalığın inzârinate'sîriziyadedir: kasıkda akde-i lenfevîyeniniltihâbı boyundakinden daha az vahimdir.

Şifâ' ile nihâyet bulan ba'zı ahvâl-i mes'ûdedeğişin[329] küçüldüğü görülür ise de ale'l'âde yedinci ve sekizinci günü hıyarcık cerâhate biner ve cildde husûle gelen gangrenli yaraların iyi olması için haftalar geçer.

Teneffüs gayet sık ve gürültülüdür. Hastada hezeyânziyâde olduğu gibi ba'zen birden bire sebât-ı amik görülür. Cild gayet sıcaktır; harâret düşdüğü sırada terler ziyadedir. Çok def'avefâtdan evvel karında pire ısırtığı gibi lekeler, şirpençe gibi çıbanlar, levhalar müşâhede olunur. Esnâ-yıvefâtdaba'zanharâret kırk ikiye çıkmakta ve ba'de'lvefâtterfî'inde devâmeylemektedir. Hasta şifâyât olacak ise harâret beşinci ve yedinci günü düşdüğü gibi ba'zanziyâde bir ter ve nabızda ziyâde bir za'af ile bir buhrân-ı selimin vukû'unâdir değildir. Nigâhdaadem-i tekellüm, felçler müşâhede olunabilir.

Ba'zan ve bâ-selîm bir şekilde olup hasta yatmağa mecbur kalmaz; iki üç gün içinde hıyarcıkcerâhate binmeksizin inhilâl idübgayb olur. Ba'zan hastalık cildde, hıyarcıksız, kabarcık suretinde zuhûr eyler (besre-i vebâ'iyye).

Basili vücuda tekîh iden pire, tahta kurusu, sivri sinek, karınca gibi tıfilîhaşerâtdır. Bu hâl vebanın esâfil-i nâsa kesret-i sûletiniîzâh eyler. Fukarâve biçâregânınmelcâ'larıale'l ekser haşerât-ı mezkûre ile- ki marazın vâsıta-i intişâridir-

memlû olduğu hâlde temiz tutulan evlerde müvezziyât-ı mu'cizeye nadiren tesâdüfidilir. Tafilât ve müvezziyât fareden insana hastalığı nakliler.

Hâl-i sıhhatde olan fare tuvaletine fevka'l'âdei'tinâ ile vücudunda yaşayan tafilâtdan tecerrüde sa'îdüb durur ise de hastalandığı zaman takayyüdât-ı tathîriyyeyeri'âyetidemeyeceğindender'akab üzerine bir hayli pireler üşrek kanını ve üzerinde yaşıyan basilleri emerler; hayvan öldüğünde pireler soğuyan leşi terk ile ilk tesâdüfidtiklerizevi'lhayât-ı mahlûkâtasûlet ve ânın vücudunu kendilerine melce'ittihâzider ve heman sokmağa başlayarak hastalığı nakli derler. Vebadab gebermiş daha

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Şuhutperestlikhissiyelerininimtilâsındanziyâde başın hoşluğundan ileri gelir.

[330]sıcak bir fare leşine temâsiden mutlak sûretde hastalığa yakalanır; yok bilakis hayvan çokdan beri ölmüş, soğumuş ve tafilâtdan metruk kalmış ise temâsda o derece muzırrat olamayacağı beyânidülür ise de vebadan geberüb 20 santimetruamkında toprağa gömülmüş fare leşlerinde basiller bulunmuş olduğundan temas hatırnâkdir.

(Taşköprülüzâde) diyor ki : “Delâ'il-i kaviyyesinden (vebanın) biri de tahte'l arz tekevvün iden hayvanâtın (karınca vesâ'ire) ezmîne-i maziyyedenziyâde olması ve vakt ve anından evvel ve 'ufûnetdenmütevellidhaşerâtınzamânen ve mekânen hilâf-ı mu'tâd olarak zuhûr eylemesi vecav havada meskûn tuyûr-ı hesâsenin meselâ leylek ve beyaz karganın mesâkin-i mu'tâdelerinden hicret idüb kaçmasıdır.”

Vebaya diğerk bir vâsıta-i intişâr da hevâdaki tozlar olub basilleri tarak-ı teneffüsiyeyenakl ve taklîhiderek hastalığın en şiddetli şekli olan “veba ru'vî” yiintâcider. Bu şekilde artık adî hıyarcık görünmez. Bu halde hastalığın seyri gayet serî ve vehâmeti gayet ziyadedir.

Vebanın “şekl-i re'vîsi” gayet vahimdir ve ziyâde muhataralıdır. Vahimdir, çünkü hastayı heman muhakkak sûretdeihlâkider. Muhataralıdır, çünkü hastanın çıkardığı balgamlarda bulunan basillerhevâ ve eşyâyı telvis ve bu suretle sirâyetitezyîdider.

Viyana'da laboratuvar içinde üretilmekde olan basillerden vebanın şekl-i re'viyesine tutulan hıdmetci (barış)ı tedavi iden Doktor (Moller)in de vebanın bu şekline yakalanub üç gün içinde vefat itdiğinizikr idelim. “Vebalı zatürre” nin müddeti muhtelif olub üç beş gün içinde mevti intâcider ise de bir haftadan ziyâde sürdüğü de görülmüşdür. Bu şeklin teşhisi balgamların bakteriyoloji fennice mu'âyesinemütevakkıdır; basiller ya yalnız yahud “penomokok” ve “setrpetomokok” mikrobları ile birlide bulunur.

Hindde bir asırdan beri müşâhede olunan emrâz-ı istilâ'iycede, Himalaya Dağları eteklerinde dehşet virenhastalıkda (1823 den bu güne kadar) 'alâ'im-i sadriyegörölmüşdür; etıbbanın kâffesi ısıret

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hastalar! Tabib olmayanların sözlerine i'timâd itmeyiniz; hâkim mahkemeye, papas kiliseye, doktor hastahâne yeyaraşur.

[331]teneffüsden, veci'-i cenebden, kanlı balgamlardan bahsi diyorlar. 1348 den 1305 senesine kadar bütün dünyayı bir harâbezâre çeviren vebada, hindyahud Çin'den gelen "Kara veba"da hastaların kan tükürdüklerinde mü'ellifin-i hazıra müttefikdir. Geçen sene (İskenderiye), (Oporto) da vebanın yükselişi görülmüştür.(resim Bombay civârında vebadan vefâtidenlerinihrâk-ı ecsâdı.-1897 senesinde Hindde vebanın en ziyâde dehşetle icrâ-yı ahkâm itdiğisırada ecsâd yere saplanmış demirler arasındatutdurulanodubların üzerinde ihrâkidilmekde idi. K üllerbilaheretoplanub denize atılırdı.)

Vebanın bakteriyoloji fenni sayesinde keşf olunmuş diğer bir şekli de (ta'ûn-ı hafif), (sseyyârvebâ)nâmıyla yâd idilir. Cerahate binmeksizin şifâyâb olmak üzere bezleri şişüb muvakkat sûretde bir himâye tutulanlar görülmüştür. Bu hal (emrâz-ı mentene)nin kâffesinde ba'zanmüşâhede olunur. Lonra 1665-1666 senesinde hükümfermâ olan

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: hayyi çekinmeksizin yutmalı.

[332]Resim(tâ'ûndanbahs iden hakîm-i meşhûr (seyyid-i nihâm) diyor ki: Ba'zan humma yahûd hiçbir 'âlâmet-i mühimme zuhur itmeksizin şişler (Urlar) zuhûreylerki fikrime kalır ise hasta mutlak sûretde velev hafif olsun bir titremeye düşâr olmuş ve fakat bunu his idememiştir. İşte bu yolda hastalananlarher tarafa gider ve sağlam eşhâs gibi yatakdakamağa mecburiyet hiss itmeksizin işleri le meşgul olurlar."

1840 senesinde İstanbul'da îkâ'-ı hasâr iden vebada bu şeklin müşâhedeidildiğini (Beraya) nâmmü'ellif hikâye idiyor.

Çok def'a, vebanın bir suret-i istilâiyyede zuhurundan evvel bezlerin şişesinden 'ibâret bir hastalığın metûlûsûretdehükümfermâ olduğu görülmüştür. 1858'de veba, Trablusgarb'ın Bingazi ve Derne cihetlerinde bir suret-i vahîmedehükümfermâ olduğu zaman-ı mevrûkda, kasıklarda zuhûrnümâ ve ale'l ekser cerâhatle, ba'zan da inhilâl ile nihâyet bulan ve hemanda'imaşifâyât olan bir "hıyarcık hastalığı" müşâhedeidilmiştir.

Vebanın bir üçüncü yahud dördüncü şekli de "ufûnet-ı demevî" ve "nezefî"dir. Bunda mikrobbirden bire kana girerek vücûdudef'atenteslîm eyler. Bidâyetidehşetliolan "ufûnet-i demevî", "demevî" şekilde harâretbirden bire 41 yahud 42'ye çıkar; 'alâ'im-i asabiye birden bire şiddetlenir; hebût kavî ilk günü bile ziyadedir. Hasta yirmi dört saat içinde ba'zan iki üç gün içinde gider. Burundan idrar yolundan, im'âdan ziyâde kan gelir.

Vebanın bir mahalde sûret-i istilâ'ıyyede hükümfermâ olması için birkaç veba vukû'âtının zuhuru kifâyetitmeyüb hastalığın intişâr ve tevessü'ünemüsâ'id bir çok ahvâl ve şerâ'itin vücudu lâzımdır. Marazın zaman istilâsında bu gibi "esbâb-ı mu'âvene"nin

ehemmiyeti inkâr olunamaz. Vebanın sefalet-i ‘umûmiyeye, kaht u galaya refâkat eylediği, meselâ Mısır’da hâsılât-ı zirâ’iyyeninadem-i kifâyetinimûceb olmak üzere nilin pek az yahud pek ziyâdetleştiği zamanlarda zuhûritdiği, izdihâmın ve kavâ’id-i sıhhiyeye adem-i ri’âyetinintişâr

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kırk beşden elli yaşına kadar kadınların çoğu tamamen mecnun değil iseler bile tahammülü güç bir tabiyyet ve ahlakdadırlar (Muallim Bal)

[333]tevsi’-i maraza pek ziyâdesuhûletvirdiğima’lûmdur. Mevâsimin maraz-ı müstevliye te’sîrâtı şüphesizdir; hatta ba’zı mevsimlerde hastalık tamamen zâ’il olmuşçasına şiddetini azaldarak herkes beyhude ümidleredüşürmekdedir. Ba’zımü’ellifnmevâsiminte’sîrâtını kabul itmeyübevefiyâtıntenâkısını farelerin ya telef olmasına yahud bir mahale hicretine, tezâyüdünü ise hayvanât-ı mezkûrenin yeniden yetişmesine yahud’avdetine ve (neter) isminde bir tabîb de vefiyattaki bu tahlüfiahâlinin evvel emirde hicretine ba’de avdetine atf ediyor.

Rutûbetin, furtunaların, rüzgarların da vebanın neşv u nemasına te’sîri olduğu gibi ırk-ı beşerden ba’zıları da maraz-ı mezkûrez ziyâdemüste’îdbulunmaktadır.

Tebâbet-i hazıra veba-yı hakikiyi kudemânınkarışdırmakta olduğu emrâz-ı istilâ’iyye-i muhtelifeden ayırmış ve “hıyarcık” ve “mikrobi-basilini” ile tefrik ve temyiz eylemiştir. “Hıyarcık” şişen bir bezden, iltihablanubcerrahate binen ve aynı zamanda hastalığın avâriz ve ‘alâ’imiî’kâ iden bir akde-i lenfeviyeden’ibâretedir ki ale’l ekser kasıkdayahudkoltuk altında, ba’zan da boyunda zuhûrider. Bu sebebdan bu hastalığa diğer salgın emrâzın tefrik için “hıyarcıklı veba”, “tâ’ûn” dirler. Bu hıyarcık neden? Elde bir sıyrıntıyı müte’akib koltuk altında, ve ayakda bir bereden sonra kasıkda bir bezin şişmesi gibi vebâda da akde-i lenfevîyeiltihâblanır; çünkü veba bir ısırıkdan başlar; cildin bir ısırıntısından, kesiğinden, tırmığından, bir haşerenin batımasından, yahud fare veya meymun gibi hasta bir hayvanın ısırmasından vücuda nüfuz eyler; anın içünetıbbâ-yıarab“ tâ’ununma’nâ-yılağvîsi ve haz bi’l nüfuz dimekdir” diyorlar.

-

Vebaya karşı ittihâz olunacak tedâbir-i tahfzideesâsnezd-i islâmda asırlarca mukaddem vaz’idilmiştir. “Vebâdan sakınmak, vebalı yere gitmemek vebalı yerden çıkmamak” ferman-ı mukaddesi tedâbir-i sıhhiye ve tahfiziye ve terakkiyât

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Tarz-ı ta’iyyeşinita’yîniçün tabibe muhtaç olan otuz yaşında

[334] hazıra-i tıbbiye için bir kânun-ı lâyetegayyirdir. Bugün mevzû’usûl-i tahaffuz bu esas-ı metîne müsteniddir: Emrâz-ı müstevliye, sâriye, mentinedeterakkiyât-ı hazıra-i fenne tevfiânittihâzidilecektedâbir evvelâ ‘ilel-i mezkûredentehaffuz ve tevakki için lâzım

gelen vesâ'itemürâcâ'at, sâniyen hastalığın adem-i tevessü' ve intişârıçün“ berâkîn-i maraziye” ile iştirâkât ve münâsebatâikâ'-ı mûmâna'ateylemekdedir.

(Ahmed bin Mustafa) “Risâletü'lşefâfiedvâbî'llevâbî” risâlesinde diyor ki: Vebalı yerlerden çıkmamak husûsunda nazar-ı dikkate alınacak en birinci sebep vebalı mahallerde bulunan adamın vebadan nasîbyâbolubbütün o belde ahaliyle beraber bu maraz-ı 'amm ile bulaşık ve mülevves olmuştur. Bir de kaçmak ile kurtulmak zâtenimkansız olduğundan bu yüzden bir çok müdâyinin bom boş ve harababâd bir hâlde kalması gayr-ı câ'izdir; faraza ehl-i servet ve iktidâr hicret idebilse de kalan zu'afâo beldenin ihtiyâcât-ı iştirâkiyye ve ictimâ'îyyesinitehvînidemiyeceği cihetle harâb ve izmihlâl muhakkaktır.”

(İmam Gazali) diyor ki: “Tâ'unlu yerlerden kaçınmak, taşınmak, kaçanları evvelce tabî'atlerindetemekkün itmiş olan bir eser-i maraziyyedenrehâyâbidemez; halâs mevhumât-ı sâ'ire gibi dâ'ire-i imkânda kalır. Böyle yerlerden kaçılacak olur ise hem tevekküle münâfî bir harekete cür'et idilmiş hem de musâ'îninit'âm ve iskâsihusûsunuder'uhdeidecek kimse kalmayacağından bir çokebnâ-yı beşerin göz göre bir hâl-i ıztırâr ve felâkete ilgâsındarızâ gösterilmiş olur; bu ise muhâlifîkr-i insâniyet ve diyânetdir; hatta tâ'unlu bir yere musâbîniigdâ ve tedavi maksadıyla girenleringirmesinecevâz ve ruhsat-ı şer'îyyelâhakkolmuştur.”

Emrâz-ı müstevliye ve sâriyeninmen'-i tevessü' ve intişârı maksadıyla memalik-i mahrûse-i şâhânede karantina vaz'ı ve bu usulün te'sisi cennetmekân Sultan Mahmûd Han-ı Sâni hazretlerinin zaman-ı saltanatlarına mütesâdüfdür. 1838 senesi nisanında Anadolu Kazıaskerlerinden ser tabîb Abdullah Efendi'nişnriyâseti tahtında bir meclis-i sıhhiye te'sisölunub karantina usulü hakkında kaleme alınan lâyiha kabul edilmiş, hatta takvim-i vekâ'yî' gazetesinin 11 Safer

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İktâ'-ı temas zamanındadır ki kadın kaska..., bikri veya ekseriya...

[335] sene 1254 târîhli nüshasında karantina usulünün muvafık-ı şer'-i şerîf olduğunda dâ'ir gayet mühim bir makâleneşrolunmuştur.

Vebaya karşıvesâ'it ve tedâbîr-i tahfiziyye ya “umûmî” yahud“ mevzû'î” dir; tedâbîr-i 'umûmiye hastalığın intişârınauzakdamâni' olur; tedâbîr-i mevzû'îyye ise intişâr ve tevsî'ini derhâl tevkif ve tahdîd eyler. 1851 senesinde Paris'dein'ikâd idenkonferansdan biri kolera ve vebanın aksâ-yışarkdan Avrupa'ya men'-i intikâliiçünzül-i muhtelif beyne'l milel ba'zitedâbîr-i tahfiziyye ittihazına teşebbüs itmişlerdir. Bilahere İstanbul'da, Viyana'da, Roma'da, Venedik'de, Deresed'de, Paris'de konferanslar olmuştur. Venedik konferansında Avrupa'yı vebaya karşımüdâfa'a itmek üzere beyne'l milel bir

ta'limâtnâme kaleme alınmış ve bu ta'limâtnâmemûcebinceittihâz olunacak tedâbîr“ Avrupa hâricinde” , “Avrupa dâhilinde” olduğuna göre tefrik idilmiştir. Avrupa hâricinde “tarik-i berriyeninmüdâfa'asiteftîşât ve mu'âvenât-ı tıbbiye i'tinâ ve usûl-i def'ü't-te'affünetevfikântathîrât-ı fenniye icrâ olunmak suretiyle ve hastalığın tarik-i bahriye ile men'-i intişârı ise bulaşık limanlardan hareket iden gemi halkının ve yolcuların ve tâ'ifeninmu'âyene-i tıbbiyeden geçirilmesi, kâffe-i eşyanın dezenfekte edilmesi, gerek hareket herekse muvâsalatlarındamu'âyene-i sıhhiye ve tabibiyetâbi' tutulan ve esnâ-yı seferde içlerinde dâ'imâ bir tabîb bulunan gemilerde yiyecek gıda ve içilecek saf ve hâlis suyun eksik idilmemesi, Bahr-i Ahmer ile Basra Körfezi'nde mevâki'-i sıhhiye te'sîsi ve karantina usulüne fevka'l'âderi'âyet olunması cihetiyle te'mîn edilmiştir. “Avrupa'ya vâsıl olan ve bulaşık bir mahalden gelen gemiler hareketlerinden i'tibâren on gün karantinaya vaz' olunur ve geminin sintinesiyle bulaşık mahalleri ve murdar bezler ve eşyâ-yı sâ'iresiiyüce dezenfekte edilir.

Vebâdanittihâz olunacak “ tedâbîr-i mevzi'iyeye” bugün emrâz-ı mentenedeicrâidilenusûl-i def'ul'-te'affünvesâirvesâit-i tahfiziyyedir. Tedâbîr-i mesrûdeninheman hastalık zuhûrider itmez icrâsıiçün marazı derhâl teşhis

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Hayvanât olmayaydı, tabi'at-ı beşeriyye daha ziyâde gayr-ı kâbil-i fehm...

[336] eylemek lâzımdır. Hastalık bir kere şehre dağıldıktan sonra tedâbîr-i tahfiziyyenin o derece ehemmiyeti kalmadığı Hind'demüşâhedeidilmiştir.

Vebanın suret-i tevessü' ve intişâr ve sirayetindennezâfet ve tahâretin, bu babdakitakayyudâtın ve şahsi ve 'umûmîkavâ'id-i sıhhiyenin ehemmiyeti istintâc olunur. Nezâfet ve tahâret yalnız zarâfetiçün değil, belki sıhhat-i mevcudiyet içün elzemdir. İnsan ne üzerinde ne de hânesindemûziyât ve tafilât bulundurmamalıdır; şehirlerde bodrum katlarında, izbelerde farelerin tekessürüne mâni'olmalıdır.

Farelerin itlâfı en birinci düşünülecek çâre-i selâmdır, her yerde itlâfına çalışılmalıdır. Gemilerde, vapurlarda hayvanât-ı mezkûrenin itlâfı içün “Formol” buharı, Hâmiz kibriti” vesâ'irekullanılır. Gemilerin bitamammiha dezenfeksiyonu hastalığın bahren olan intikâlât ve serâyandafevka'l'âde bir ehemmiyeti hâ'izdir; bunun içün gemi sintinesinde suya bir metrumek'ib başına takriben bir kilogram kadar “ agosulmen” atdıktan ve bir tulumba ile su iyice karıştırıldıktan sonra yirmi dört saat alî hâle terk edilir ve bilahere işbu mahlûl boşaldırak yerine deniz suyu konulub mahlûlden eser kalmayıncaya kadar gemi yıkanılır. Vapurların bu yolda tathîrîrfâ'ideden hiçbir vakit hâlî değil ise de asla kâfi add olunamaz; çünkimahlûlât-ı semiiyye hastalığın intikaline sebep

olan farelerin ilticâ eyledikleri küçük deliklere kadar nüfuz itmez. Diğer cihetden zehirli gazlarla tütsü hâsıl idilse bunun tütsü yapan içinde tehlikesi olduğu ve gazlar te'siridebilecek derecede kesâfetpeydâidinceye kadar kokuyu hiss iden farelerin muvakkaten geminin sintinesinden , dibinden kaçacakları şüphesizdir.

Mesâ'î-i vefîre ve ikdâmât-ı mütevâliyesiyle değil memleketimizde hatta Avrupa'da bile kendisini bihakkın tattırmışmış olan kimyager meşhur Mösyö (Apari), geçen Teşrîn-i Sânî-i efrencievâ'ilinde Triste'yemuvâslatidüb derûnunda bir vebalı zuhûr iden "Polis Mitili" nâmındaki geminin tedâbir-i sıhhiye-i şedîdeyetevfikânanbar ve ka'rîtathîridildiği sırada hâl-i tahammürde olan "Melas" şurubu ile memlû bir fuçî altında bir çok [337] fare leşlerinin bulunduğunu ve farelerin bilâiştibâhmelâsek tahammüründen husûle gelen hâmizkarnununte'sîriylevefât eylediklerini nazar-ı ehemmiyete alub bu babdaya'ni gerek zaman-ı adîyede gerek veba 'illet-i sâriyesi zamanında ve ale'l husus bulaşık bir gemi derûnunda bulunan fareleri suret-i kat'iyedemahv u itlâf ile sefineleri tamamen tahlis için "hâmiz karbon" isti'mâlinden'ibâret bir usûl-i tasavvur eylemiştir.

Hayat-ı hayvaniye için bir madde-i muhneka olan ve hevâdan bir buçuk def'aziyâde keşif ve sakil olmağlatabakât-ı sefileyibilâişgâlhevâyıdef' ve tard iden hâmiz karbon kesâfet ve kuvve-i inbisâtîyesi cihetiyle gemi dibinde ve köşe bucakdan olan fareleri ihnâk ve itlâf ider.

Netîce-i matlûbenin husûlünden emin olmak için birer gün fâsıla ile hâmiz karbon istihzâr ve sevki 'amelîyâtı iki üç tekrar olunabilir. Hamiz karbonun diğer bir fâ'idesi de ihnâk eylediği farelerin def'aten tefessühüne mâni' olmasıdır. Mösyö (Apari) mermer taşının zac yaşı yahud tuz ruhu ile mu'âmelesindenmütehassılhamiz karbonun lastik borularla anbarlara sevki kâbil olacağı ve 16000 metrumük'ib bir anbariçün bir metrumük'ib mermerin belîğânma belîğ kâfi geleceğini 22 Mayıs 1900 senesinde karantina riyasetine takdim eylediği raporda uzun uzadıya isbâtaçalışmıştır. Hülâsa Mösyö (Apari) tarafından teklif idilen usulün pek ma'kûl olması cihetiyle nazar-ı ehemmiye alınacağı me'mûlîderez(*) Hind ile münâsebât-ı ticâriyyede bulunan mahallerde icrâ-yısan'at iden etîbbâdâ'ima hâl-i teyakkuz ve intibâhda bulunmalı, zâtürreyemübtela olanlar bir nezâret-i mütemâdiye tahtına alınmalıdır; pek az bir zamanda kan ve hıyarcık hazâsından alınmış madde-i masliye ve balgamlar bakteriyoloji fennine tevfiânmu'âyeneidilmelidir.

Hatta hâl-i sıhhatde olanların izdihamına mâni' olmak, şübhelileri bir[338]nezâret-i mütemâdiye tıbbiye altında bulundurmak, sirâyete vâsıta olabilecek kâffe-i eşyâyı

* Mösyö (Apari) teklif itdiği usulün fevâ'idinden bâhis birkaç risâle neşr eylemiştir.

dezenfekte itmek, hastalığın sirayet ittiği mahallerde marazayı bi'tefrîdtahâret ve nezafetlerine dikkat, mevâd-ı mefrağalarıylaesvâblarını ve terk idilenhânelerini fenne tatbîkântathîr ve mümkün olduğu suretdeihrâkeylemek, hastaların a'ilelerini on gün kadar müşâhede ve nezâret altına almak, hastanın etrafına olanlara velev muvakkaten anlarla temasda bulunanlara şimdi bahsideceğimiz (veba serumu) şırınga idilmekyahud (veba aşısı) taklîh olunmak tavsiye idilenhusûsât-ı sıhhiyedendir.

İngilizler, Hind'de bulaşık şehirler civârında hastalarla temasda bulunmuş olanları taht-ı müşahedeye almak üzere adeta ordugâhlar teşkil etmişlerdir.

Maraz-ı müstevli hengâmında defn-i emvât, ta'mîr ve ıslâh tarik ve me'âbirvesâ'irhusûsât bir nezâret-i mütemâdiye-i sıhhiye tahtında bulundurulacaktır.

Vebanın intifâl ve sirayetine dâ'ir son zamanlarda iktisâb eylediğimiz ma'lûmât farelerin suret-i mutlakada itlâfi temasdan evvel leşleri üzerine petrol, kireç kapamağı, kaynar su dökülmesi lüzumunu göstermekdedir. Mevâd-ı mezkûrenin leşlere dökülmesinden maksad üzerlerine ta'ayyüş iden tafilâtınmahv u ifnâsı ve bu suretle hastalığın insan intikâlidememesidir.

Vebanın tedavisi için “müfredât-ı tıb” ve “fenn-i tedavi” de mevcûd ve mezkur mevâd ve edviyeninheman kâffesi, kilden, geyik boynuzundan, bağırsak taşıcıklarından, yılan derisinden, insan idrarından, ehemmiyetsiz ve te'sîrsiz otlardan tiryaka ve en mü'essirşebekalvilerevarıncaya kadar herşeykullanılmışdır. Müdâvât-ı maddiyeden başka tılsım açmak, şeytanı kovmak, tütsü virmekvesâ'ire gibi müdâvât-ı ma'neviyedemürâca'atidilmiştir. Elli sene evvel İstanbul'da veba hastalığı tedavi iden ba'zıpapaslar bulunduğunu mü'elliflerzikır u beyânidiyor. Ahvâl-i mezkûre bu müdhîş hastalığa karşı ne kadar aciz kaldığımızı göstermekdedir.

[339]fâci'a, netîce-i meş'ûmeba'zanise, seyri bathı ahvâlde ancak en ziyâdeîkâ' dehşet iden i'râz ve alâ'imindef'ineçalışmakdaidi. Meselâ himâye karşı (Solfeta) nezefeya'nicereyân-ı demme karşı ke'ûlât yazılır idi. İşte heman beş sene gelinceye kadar tebâbetin bu müdhîş hastalığa karşı tavsiye eylediği vesâ'it ve edviye bundan 'ibâret idi.

Hastalığın bir sebep-i mü'essiri, bir madde-i zâtü'l hayati olan (basil) keşif eyledikten sonra (Kuş palazı) maraz-ı müdhîşesine karşı yapıldığı vechle, vebaya karşı bi'lsinâ'a “mu'âf kılınmış” hayvanât-ı demmeninkısm-ı mâyi'ini (masal-serum) taklîhiderektâ'ûnamübtelâolanlar tedaviye başlanmıştır.

Zehr-i tâ'ûn (toksin), basillerin vücudunda bulunduğu tecârüb-i adîde ile tahakkuk eylemiştir. 1895 senesinde (Yersen), ya et suyuna yahud diğer bir mahale ekerek örtülmüş veba basilleri bir porselen üzerinden süzüldüğü hâlde hayvanâtate'sîr eylemediği ve halbu ki basiller bir saat kadar 58 derece-i harâretevaz' ile itlâf idildikden sonra bile “kültür”ün hayvanâtıhlâkidecek bir “simitde” bulunduğunu isbât etmiştir.

Vebaya karşı hayvanât işte bu “zehir-i tâ'ûn” (toksin) ile mu'afkılınmakda ve ba'zı ahvâl ve şerâ'ittahtında hayvanâtmezkkûreden müstahsil serumun hastalığa karşı “Vaki” ve “Şafi” olmak üzere te'sîrigörölmekdedir. İşte böyle bir devâ'igirân bâhânın, sebeb-i marazın keşfiyle 'alem-i insâniyete olan hıdemât hasta şerefi Paris Mekteb-i Tıbbiyesi me'zûnlarından Doktor (Yersen)e aid ve râci'dir. 1895 senesinde (Yersen), Doktor (Kalmal) ve (Boral)ın mu'âvenetiyle 58 derece-i harâretde bir saat kadar tutulmuş ve bu suretle itlâf edilmiş basilleri tavşanlara taklîhiderek anları hastalığa karşı “Mu'af” kılınmağa muvaffak olmuşlardır. Hayvanâtı öldürmeğe gayr-ı kâfi ve fakat hasta iyilmeğevâfîmikdârda siyah kan damarlarına(Orda) yahud iç yağına (Peritvan) zerkidilen, şırınga olunan madde adeta bir aşı gibi [340]te'sîreylemekdedir. Bu suretle mu'af kılınan tavşanların serumu vebaya karşı mü'esser görölmekdedir.

(Yersen) bu suretle vebaya karşı tavşandan mü'esser bir serum istihsâleyledikten sonra ziyâdemikdarda serum istihzâr ve bunu bir deva gibi isti'mâl etmek üzere bargirler üzerinde de tecârübde bulunmuş ve arzusuna muvaffak olmuşdur. Mü'esser bir serum istihsâl eylemek için en aşağı bir ve bir buçuk sene lâzımdır; çünkü hatta ölü basillerin zerk ve telkihi ile bile bargir hastalanmakda olduğundan iktisâb afiyeti içinistirâhatemuhtacdır. “Zaman-ı mu'âfiyet” her hayvana göre tahallüfeylemekdedir. Serum hâsıl iden hayvana, “kuvve-i mu'âfiye”yi muhafaza eylemesi içünarasıra “tâ'ûn zehri” şırınga etmek lâzım geliyor. Bu vechleistihsâl olunan serumdan yarım santimetrumük'ibî yirmi dört saat evvel veba basilleri telkih olunmuş bir fareyi teşfihider. Veba serumu istihsâli suret-i mutlakadafunûnamüstenid, vebalılarda isti'mâlî ise mıntika muvâfıkdır.

En evvel bu serum Çin'de vebalılara kemâl-i muvâffakiyâtla telkih olunmuşdur. Serum vebadan li-ecli't-tehaffuzisti'mâl olduğu gibi hastalık zuhûrundaşıringaidilmekdedir. “müdâvât-ı vâkıyye” makamında serumdan 20:40 santigram mük'ibtahtelcildşırınga etmek kâfidir ki bu sâyede insân hastalıktan mahfuz bulunur. Vebaya karşı herkese bâ-husûs bir “birkan-ı maraziyede” bulaşık bir evde yaşayanların kâffesine aid çiçek... gibi serum ile şırınga yapmak lüzumu vâreste-i beyandır. Veba serumunun en büyük mahzuru te'sîrât-ı vâkiyesinin az bir müddetdeya'ni

15, 20,21 gün devam eylesidir ki bozmadan sonra tekrar şırınga itmişlerdir. Serum vebaya karşı vücudu vikâyeyledikten başka hastayı da teşfih ediyor. Doktor (Yersen) 1899 senesinde (Honeğ-Koneğ) de hastalık kemâl-i şiddetle hükümfermâ olduğu zaman-ki on vebalıda dokuzu vefat idiyordu-hastalanan 26 kişiden 24 nü bu sayede kurtamışdır. Serum isti'mâlinden evvel hastahânelerde, vebaya tutulanlar arasında vefiyat yüz de 33 râddesinde olduğu hâlde bugün serum ile[341]tedavi sâyesinde yüzde ona inmiştir. Hind'de, Madagaskar'da, Mısır'da hastalığının en son ve salgın zamanlarda aded-i vefiyâtınba'zan yüzde doksana kadar çıktığı nazar-ı dikkate alınurise bu vasıta-i tedavi pek ziyade şâyân-ı i'timâd görülür. (Oporto) hastahânesinde tedavi olunan 104 hastadan 90 1 serum ile şırınga sayesinde şifâyât olmuşlar ve vefat idenlerinçoğu da hastalığın pek ileri devrinde tedavi idilmişlerdir.

İnsanda vebaya karşı “îkâ'-ı mu'âfiyet” için diğer bir usule mürâca'atilmekdedir; evvelce mu'âf kılınmış hayvanât serumu isti'mâlidecek yerde insana veba basilinin ta'kîm olunmuş “kültür”leri telkih idiliyor. Et suyu yahud diğer bir vasıta derûnunda üretilmiş veba basillerinin hararet sâyesinde ta'kîmi, itlâfı mümkün olduğunu mukaddemâ görmüş idik. Rus etibbasından Doktor (Hafkin)in keşf ve teklif itdiği bu usulün, bu aşının pek çok fâ'idesigörülmüşdür. “Hafkin Aşısı” ile istihsâl olunan “mu'âfiyât” , “Yersen Serumundan” ziyâdedevâmeylemekdedir.

Hülâsa, ma'rûzât-ı sabıkadan anlaşılaçağı üzere terakkiyât-ı hazıra sayesinde bu müdhiş hastalığa karşı daha metin bir sûretdemüdâfa'ada bulunabiliyoruz. Bu güne kadar tedâbir-i tefrîdiye ve tathîriyeden derece istifâeidilemiyordu, çünkü pek geç ittihâz ve tatbik olunuyordu; halbuki elhaletü haza hastalığı bakteriyoloji fenni sayesinde pek çabuk teşhîsidebilürüz. Maraz, maazallah zuhûr itse bile karûn-ı vesatâdakişerâ'it ve ahvali bulamayacağından kara humma ve çiçek gibi münferid bir sûretde kalacaktır ki ana karşı da (Yersen Serum), (Hafkin Aşısı) gibi mü'esseroedviyemiz vardır. İşte bu suretle de veba şiddetini gâ'ibidübkesb-i heft ve adeta istinâs eyleyecek ve tedâbir-i sıhhiye-i müttehazeninte'sîri ile büsbütün sünecektir. İşte bu muvaffakiyât (Pastör)ün açmış olduğu çığır sayesinde olduğundan ana karşı'alem-i insâniyet ne derece müteşekkik ve minnetdâr kalsa sezadır.

*Emsâl-i tıbbiye ve hekimiyeye: Bir karı koca bahtiyar olmak için kocanın sağır, kadının kör olması iktizâider.

[342]Cenâb-ı hakktekerrüründen muhafaza buyursun İzmir vebasını hengâmında hıdemât-ı bir güzidesini sebkat iden etibbâ-yihâzika-i askeriyemizden:

Resim 1 (İzmir askeri hastahânesi ser-tabîbi ve hıfzu's-sıhhakomisyonu're'is-i Miralay izzetlü Faik Bey Efendi)

“Emrâz-ı ‘umûmiye (Halopo)” , “emrâz-ı umumiye moynak)” ,”İzfâ””, “ haşeretü’lmevât” vesâ’ir asar-ı mühimme ve ciddiye-ş asabiye vardır.”

Mr Le Dr Faik bey, Colonel, Medecin en chef de l’hospital Militaire a Smyrne.

Resim 2 (Bakteriyolojihâne-i şâhâneyeme’ müretıbbâ-yı hazikadan Binbaşı Ref’atlü Nuri Bey-Mr Le Dr Nouribey. Attaches a l’Institut bacteriologique)

[343] İzmir’de bâ-zuhûrider itmez meclis-i umûr-ı sıhhiye tarafından hemander’akab müfettiş-i ‘umûmîatûfetlü Koçoni Efendi Hazretleri’yle bilaherea’zâdan Miralay Doktor Lutfi Bey Efendi, bakteriyolojihâne-i şâhânemüdîri Mu’allim Mösyö Nikol ile mu’âvinlerinden binbaşı ref’atlü Doktor Nuri ve Kolağası Rıf’at Beyler, daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânemu’allimlerinden Ferik sa’âdetlü Feyzi Paşa Hazretleriyle Mirliya Hamdi Paşa (resim- “Meclis-i umûr-ı sıhhiye” nezâreti müfettiş-i ‘umûmîsi’atûfetlü Doktor Koçoni Efendi Hazretleri-S.E. Le Dr Cozzoni. Inspecteur general de l’administration Sanitaire Ottomane.

İ’zâm kılınmış ve bigatullahite’ala sâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde vilayetçe ittihâz olunan tedâbîr-i mü’essire ve etıbbâ-yımüşâr-ı mümâileyhim ile hıfzu’s-sıhha komisyonu reisi

Miralay Doktor Faik Bey Efendi ve a’zâsından vilâyet-i sıhhiye müfettişi sa’âdetlü Mehmed Ali ve Gurebâ Hastahânesi Ser-tabîbi sa’âdetlü Mustafa ve etıbbasından Ali Bey Efendiler ve Karantina tabibi Meçi Efendi tarafından gösterilen mesâ’i-i vefîre ve ikdâmât-ı mütevâliye semeresiyle hastalık kâmil mündefi’ olmuşdur.

Maraz bin üç yüz on altı mayısı beşinden Temmuz otuz birine kadar icrâ-yı ahkâm eylemiş ve tutulan yirmi iki kişiden dokuzu vefat eylemiştir.

[344] “Meclis-i Sıhhiye-i ‘Umûmiye” mukarreratından ba’zıları:

Emraz-ı cildiyeden çoğunun “tıfîlî” binâ’en’aleyh kâbilintikâl ve sirâyet ve emrâz-ı bitenviyeden(?) ba’zılarının ustura vesâ’ir vesâ’it-i temâsiye ve vâheze ile “mümkünü’ltaklîh” olduğu fennen muhakkak bulunduğu halde berber ve perukâr esnafının tedâbîr-i tahfiziye ve sıhhiyeye asla ri’âyet itmedikleri devâ’ir-i muhtelif sıhhiye müfettişleri tarafından i’tâ olunan raporlarla müsbit bulunmasına binâ’e ve bu da rehin cevâz olamayacağına nazaran dükkanlarda ve salonlarda icrâ-yı san’at iden veya seyyâr bir halde bulunan berber ve perukârların işe başlamazdan evvel ellerini iyüce sabun ile yıkamağa ve ‘umûmiçün kullanılacak olan alât ve edevâtın her isti’mâlini müte’âkib tathîri icâbidüb tarak ve furçaları yüz dirhem suya beş dirhem soda koyarak anınla tathîre ve makras ve ustura ve saç makinelerini de sabunlu bir su içinde on

dakika kadar kaynatmağa ve sapı kemik ve fil dişi veya selülozdan ma'mûl usturalar bu yolda uzunca kaynatılamayacağından ma'denî kabzalıları tedârikidinceye kadar ispirotada ısladılmış pamuk ve bezlerle dört beş def'a kuvvetlice behemehâl silmeğe ve havluları her gün kaynar su ile güzelce yıkamağa ve kesilen ve yerlere düşen kıl ve saçları ısladılmış ince talaş ve kum ile toplamağa ve her dükkanda her gün temizlenmek şartıyla retokrühakası bulundurmağa ve'l hâsıl nezâfet ve tahâretebigâyet dikkat ve i'tinâ eylemeğe mecbur tutmaları ve berber ve perûkârlardanemrâz-ı sâriyeyemübtela olanların tamamıyla iktisâb-ı 'âyetitmedikceicrâ-yısan'at eylemelerine meydan virilmemesi ve tedâbîr ve takayyudât-ı mesrûdeyeri'âyet itmediğini tahakkuk idenler bşr maraz-ı sâriyyeninintikaline sebebiyet virmiş olacaklarından o gibiler hakkında şiddetle tertîb-i mücâzâtıdilmesi meclis-i acizânemizcetensîb olunmuş idüğünden bu bâbda

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İmsâk ve perhizi tavsiye ve tenbih, içmek ve yemeksizin yaşamağı emr itmek kadar ma'kûldur. (Luter)

[345]ale'd-devâmicrâ-yıteftîşât ve tedkîkâtıdirilmesivücûbununhıfzu's-sıhha-i'umûmiyesermüfettişliğicenâb-ı 'âlîsineiş'ârı ve esnâf-ı mezkûre kethüdasına ihtârât-ı mukteziyye ve devâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesine vesâyâ-yımü'essereîfâ-yılızumunun şehremânet-i celîlesineizbârı ve elsine-i muhtelifedeneşr olunan evrâk-ı havâdisletebligât-ı resmiye sırasında i'lân olunması içünnezâret-i celîle-i dâhiliyeye mezkûreestârikarargîr oldu.

Aşçı dükkânlarıyla lokantalarda yemeklerin tabhanemahsûs bulunan tencerelerin kalaysız olduğu ve tabak ve çatal ve bıçak ve kaşıkların bir kab derûnunda yıkandığı ve'l hâsıl tahâret ve nezâfete dikkat idildiğihıfzu's-sıhha-i'umûmiye müfettişleri tarafından virilen raporlar mü'eddâsından anlaşılmış olub halbuki müdâvimînimeyânında frengi ve emsâliemrâz-ı sâriyeyemübtelâ olanlarda bulunabilecek olan bu gibi mahallerin şerâ'it-i sıhhiyeyi tamamıylehâ'iz olmaları sıhhat-i 'umûmiyyeninte'mîn-i muhafazası nokta-i nazarından derece-ivücûbdaidüğünden aşıcı ve kebabcı dükkânlarıyla lokantaların ale'd-devâmtiftiş idilerek kalaysız tencerelerde yemek tabhâne ve çatal ve bıçak ve kaşık vesâ'irenin bir kab derûnunda yıkanmasına ve nezâfetden arî bir halde bulunmasına kat'iiyen meydan ve imkân bırakılmamasıvücûbununhıfzu's-sıhha-i'umûmiye sermüfettişliği cânib-i 'âlîsinetebliğ ve iş'ârıve bu bâbda îcâbidenlereihtârât-ı lâzımede bulunulması husûsununşehremânet-i celîlesineizbârı zımında nezâret-i celîle-i dâhiliyeye tezkire istârikarargîr oldu.

Devâ'ir-i belediye dâhilindeki gazoz fabrikaları meclis-i sıhhiye-i 'umûmiyece görülen lüzum üzerine hıfzu's-sıhha-i-'umûmiye müfettişleri ma'rifetiyle teftiş ve kullanılaneczânın ne gibi şeylerden ibaret olduğu ve suyun cinsi ve alât ve edevâtın derecesi nezâfet ve sâ'iresive'l hâsıl gazozun [346]sûret-i istihsâl ve istihzârıtedkîkitdirilmiş ve şerâ'it-i mukteziye-i fenniyyeyihâ'iz olmadığı tahakkuk iden fabrikalarashâbı hakkında mu'âmele-i lâzımenin îfâsı hususi şehremânet-i celîlesine tebellüğ ve iş'ârolunmuştur.

Gazino ve kahvehânelerde fincan ve bardakların kaffesinin bir çömlek derûnunda yıkanmakda olduğu görülebhalbu ki böyle 'umûmamahsûs mahaller müdâviminimeyânında frengi ve o gibi emrâz-ı sâriyeyemübtelâ olanlarda bulunabileceğinden zikr olunan fincan ve bardakların bu sûretletathîrehîntecvîz olamayacağı cihetle bu çömlekelerin derhâl kaldırılması ve musluklu birer teneke tedârikitdirilmesivücûbunnehıfzu's-sıhha-i-'umûmiye ser-müfettişliği cânib-i 'âlisilevilâyât-ı şâhâne sıhhiye müfettişliklerine ta'mîmentebliğ ve ihtârı ve şehremânet-i celîlesine de ayrucavesâyâ-yümü'essireîfâsı ve elsine-i muhtelifedeneşr olunan evrâk-ı havâdisleteblîgât-ı resmiye sırasında i'lân-ı keyfiyet olunması içünnezâret-i celîle-i dâhiliyeye tezkire istârikarârgîr oldu.

Hamamlarda tahâret ve nezâfete hakkıyla ri'âyetdekilüzûm ve ehemmiyet vareste-i 'arz ve îzâhidüğündenpeştemâl ve halularla lif ve kiselerin her isti'mâlinimüte'akib behemehâl gâyet sıcak ve kaynar su içinde yıkanması ve usturaların ispirotada ısladılmış pamuk ve bezlerle kuvvetlice dört beş def'a silinmesi içünteftîşât-ı dâ'imede bulunulması lüzûmununhıfzu's-sıhha-i-'umûmiye ser müfettişliği cânib-i 'âlisinetebliğ ve iş'ârı ve şehremânet-i celîlesineayrucaihtârât-ı îfâsı zımnında nezâret-i celîle-i dâhiliyeye tezkire istârikarargîr oldu.

Dersa'âdetdevâ'ir-i belediyesi dâhilinde i'mâlidilen ve sıhhate muzırratı

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Te'helik vakti geçinmez; insan her vakit bir zevceye muhtaçdır;gençlikde

[347]derkâr olan telaş sergileri hıfzu's-sıhha-i-'umûmiye müfettişleri tarafından denize dökdürülmüşdür; bir sene zarfındaki dökdürülenlerinmikdarı yüz bin kıyyeyi mütecâvizdir.

Dersa'âdet'dekitaklîhhâne-i şâhâne-i mütehâzzırâtından olarak vilâyâtegönderilmekde olan aş tûblerininba'îd olan vilâyâtavüsûlüne değin bozulmasından nâşî o gibi mahallerde taklîhcederî'ameliyâtıcrâkılınamamakda ve bu sebeble çiçek 'illetininzuhûr ve intişârıyanüfuscazâyî'âtıvukû'agelmekde olduğu anlaşılması üzerine

Manastır, Erzurum, Diyarbakır, Haleb, Basra, Yemen, Beyrut vilâyetlerinde birer taklîhhâneşu'besiküşâdı meclis-i sıhhiye-i 'umûmiyece tezekkür ve tasvîb olunmasıyla îcâb-ı hâlin îfâsı dâhiliye nezâret-i celîlesineizbâr ve oradan da keyfiyet-i vilâyât-ı mahbûseyeta'mîmentebliğ ve iş'ârbuyrulmuşdur.

Hüdânkerdeemrâz-ı sâriye zuhûrundatathîrât ve tebahhîrâtın hakkıyla yapılabilmesi içinmevâki'-i askeriye ile vilâyet ve sancak merkezlerinde birer seyyâr oto makinesi bulundurulması içinîcâb-ı hâlin îfâsılüzûmudevâ'ir-i addesinettebliğ ve ihtârolunmuşdur.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İntihâb idiniz:

Ganser kadınlarının saçını Çin kadınlarının ayağını

Rum kadınlarının burnunu Mısır kadınlarının dişini

İngiliz kadınlarınınağzını Belçika kadınlarının kolunu

Alman kadınlarının rengini İtalyan kadınlarının bacağı

[348]Resim(*Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deemrâz-ı izniye ve hancerviyemu'allimi Mirliva sa'adetlü Şefik Paşa.-S.E. Le prof.Chefik-Pacha. General de brigade*)

Şehremânet-i CelîlesiHıfzı's-sıhha komisyonu tarafından vuku' bulan mukarrerât ve icrâat-ı sıhhiye

1.- Emrâz-ı sâriyyeninmen'isirâyet ve intişârını müstelzim olan tedâbir-i sıhhiyenin ittitâhâzı ve icrâ-yıtatbîkâtı vazifesiyle mükellef olarak şehremanet-i celîlesindeşeşekkül iden komisyonca vuk'û bulan mukarrerât cümlesinden olan tathîrât-ı fenniyenininsûret-i icrasına dâ'ir tanzim olunan tebhîrhânetâ'limâtınınmevki'-i icraya vaz'ından sonra Hindistan'da zuhûridübcihât-ı sâ'ireyimazallahite'alasirâyetletehdîd iden veba 'illetinin gayrı emrâz-ı sâriye ve mentinenin cümlesi mezkûr ta'limâtdata'dâd ve tathîrât-ı fenniyelerinin lüzum(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deemrâz ve seririyât-ı ezniye ve hancereviyemu'allimi Miralay İzzetlûCevaniAnayan bey Efendi.Mr Le prof.DjivaniAnanianbey. Colonel) **[349]** (resim- Emrâz-ı ezniye ve hancereviyetabîb mütehasıs Doktor MösyöFotyadis.- Mr Le DrPhotiades. SpecialistepourlesmaladiesdesOreilles et dularynx.) icrâsı zir ve îrâd kılınmış ise de mebâdi-i emrâzın tebeyyünü ve müddet-i sirayetlerinin ta'yîni hususları derç ve temhîd ve her hastalığın tathîrât-ı fenniyesininicrâsı zamanı tahdîd kılınmamış ve musâbînitedâvi iden etıbbâ taraflarından tathîrât-ı fenniye icrâsıiçündevâ'ir-i belediyeye gönderilecek vukû'âtıhbârnâmelerininma'lûmât-ı kâfiyeyi muhtevi olmak üzere ne suretle tanzim ve ne vâsıta ile devâ'ir-i belediyede kangıme'mûrairsâl ve teslimidilmeleri lâzım geleceği tavsiye olunmamış ve kızamık ile boğmaca öksürüğü sirâyet ve te'sîrât-ı şedîdesiderkâr iken

tathîrât-ı fenniyelerininicrâsı aile ihtiyârınabıragılmış ve emrâz-ı sâriyeyemusâb olan mekâtibşâkirdânının ahiren mekâtibe kabul ve devâmlarıçünşerâ'it-i sıhhiye vaz'(resim- "Hamidiye Etfâl" hastahânesi etıbbasından emrâz-ı ezniye ve hancereviye mütehassısı Kolağası Muhyiddin Bey.-Mr Le DrMouhyeddinbey.SpecialistepousdesmaladiesdesOreilles. Asârı: Kuş palazı, vesâ'irsâ'il-i müfide)[350] olunmamış olmasına ve gerçi devâ'ir-i belediye etıbbâsıylehey'et-i sıhhiyesi taraflarından mukteziyât-ı ahvâle göre sûret-i müteferrikada vuk'ûbulubtebliğ olunan mukarrerât-ı 'âcizânemizdâ'iresindeumûr-ı sıhhiyenin hüsn-i cereyanına i'tinâ ve men'sirâyet-i 'ileliçünmusâbîn hakkında tahkîkât-ı lâzıme-i fenniye dahîicrâ oluna gelmesiyle ta'limâtta buralarının adem-i tasrihi anların vazifelerini sekteedâr itmemiş ise de savr-ı mebhûseyedâ'irizâhât-i mukteziyeyimevâd-ı mütemmime derciyle ta'limât-ı mezkûreninikmâl noksanı sâye-i 'inâyetvâye-i hazret-i pâdişâhîde muhafazasına çalışan sıhhat ve selâmet-i 'umûmiyeyi bir kat daha te'mînemedâr olacağı bedîhî bulunmasına binaen hey'et-i acizânemizce bu bâbda dermeyân olunan mütâlâ'ât ve cereyân iden müzâkerât neticesinde (resim- Hamidiye EtfâlHastahânesinemuvazzafenme'mûr'ilel-i cerrahiye-i ezniye ve hancerviyetabîb-i mütehassıs operatör kolağası ref'atlı Ziya Nuri Bey.-Mr Le DrZia-Nouri bey. Medecinspecialiste a l'hospitaldesenfatsmalades, Hamidie") sâlifü'z-zikrta'limâta veba 'illetininemrâz-ı sâriye meyanında ta'dâdıyla beraber tathîrât-ı fenniyeyetâbi' tutulması ve kızamık ile boğmaca öksürüğü tathîrât-ı fenniyelerininmecbûrîyü'licrâ olması ve mu'âyene olunacak bir hastanın emrâz-ı sâriyeden birine musâbiyetinin teşhis olunduğunu anda vukû'âtınınbi'l hassa marizin mensûb olduğu dâ'ire-i belediye hey'et-i sıhhiyesi riyasetine bilâte'hîrihbâr olunması ve şâyed bir hastanın musâbiyetikonсолato ile teşhis olunur ise tabîbmüdâvimi ve müte'addidetıbbâ tarafından bi'lmu'âyene teşhis ve tedâviidülür ise ayrıca her biri ihbârvukû'ât eylemesi ve etıbbâmu'ât-yene ve tedavi itdikliemrâz-ı sariyyemusâbînivukû'âtihbârnâmelerininimazrûfen hastanın bulunduğu dâ'ire dâhilindeki eczâhânelerden birisine [351]gönderübeczâhânelerdendahî beher ahşam üzeri o cihet-i belediye me'mûrlarınatevdî'ândeavâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesi rü'esâsınairsâl ve îsâl kılınması ve 'ilel-i sâriyeden birisine musâb olan mekâtib-i talebesinin ikâmetgâhlarındatathîrât-ı mükemmele-i fenniye icrâsından ve metorem ise bi't- tedavi iktisâb-ı afiyet-i tâmmе eylemesinden sonra devâ'ir-i belediye etıbbâsı taraflarından virilecek'ilm u haberler üzerine mekteplere kabul olunması ve ale'l'umûmmekâtibin senede bir def'a ve ta'tıl zamanında tathîrât-ı fenniyelerininisûret-i mükemmeledeicrâ ve bu

usule ma'ârifnezâret-i celîlesincei'tinâitdirilmesi ve emrâz-ı sâriyeden her birinin müddet-i sirayetleri başka olmak ve tathîrât-ı fenniyelerininhitâm-ı müddet sirâyetdeicrâsı muktezi bulunmak cihetle

Veba musâbininiktisâb-ı 'afiyet eylediğinden on iki gün sonra

Kolera musâbininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Yılcık musâbininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Dizanteri baymentenmusâbininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Humma-yıtifoidmusâbininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Tifüs musâbininiktisâb-ı afiyet eylediğinden on beş gün sonra

Çiçek musâbininyevm-i musâbindenitibaren kırk gün sonra

Suçiçeği musâbininyevmmusâbından itibaren onbeş gün sonra

Kızıl musâbininyevm-i musâbından itibaren kırk gün sonra

Kızamık musâbininyevm-i musâbından itibaren on beş gün sonra

Difteri musâbininyevm-i musâbından itibaren kırk gün sonra

Boğmaca öksürüğü musâbininba'deinkitâ' nöbet-i sa'al on gün sonra

Hummâ-yinefâsmusâbîniniktisâb-ı 'afiyet eylemesini müte'âkib

Selû'r-raemusâbîninevât itmesini müte'âkib

Hânelerincetathîrât-ı fenniye icrâidilmesi ve emrâz-ı sâriyeyi tedavi iden etibbanın devâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesine gönderilmeleri mecburi olan ihbârâmeleribervech-i ati muharrer varakada olduğu vechle marazın bidâyetzuhûru ve teşhis târîhleriyle beraber diğer îzâhât ise kangı mektebe müdâvim bulunduğuna dâ'irma'lûmat-ı mukteziyeyi muhtevi olarak matbû' varakalara yazılması ve her bir hastahânedesûretâ'dîme ve muntazamadatathîrât

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Aşk iki beşerenin (deri)temasıdır.

[352]fenniye icrâsıiçün birer tebhîr makinesi bulundurulması maddelerinin ilâvesi tensîb buyurulmuş ve gerçi bidâyetzuhûr ve esnâ-yıseyr-i emrâzdaenvâ'ına göre lâzımü't-teşebbüs bir takım takım tedâbîr-i sıhhiye ve tahfiziyye-i hususiye var ise bunların kanûn-ı fenne tevfikânittihâz ve icrâsı emrinde etibbanın zaten mükellefiyetlerine ve binâ'en'aleyh tedavi idecekleriemrâz-ı intâniye ve ale'l husus fennenserâ'ir-i mahfuzadanma'dûd bulunan ve tathîrât-ı fenniyesininicrâsı bir de bu cihetle vefata ta'lîk olunan selû'r-raemusâblarının derece-i ma'lûliyetlerine göre marazaya ve ailelerine ifâsiiktizâ iden vesâya-yımünâsebe-i sıhhiye ve tahfiziyye ve ezcümle siyaret-i vereme vâsıta olan balgamın mendile vesâ'irmahaleifrâğidilmeyerek içi su ile memlûhakalar derûnuna

tükürülmesi yolunda ihtârât-ı icâbiyyedemübâlâtdafennenmes'ûliyetlerinekarşuta'limâta buralarına aidihtârât dercine lüzum görülememiştir.

Emrâz-ı sâriye musâbîninitedâvi iden etıbbanın devâ'ir-i belediyeye virmeleri mecburi olan ihbâr-nâme suretidir:

Lâzımü`lihbâr-ı mevâdMülâhazât-ı tabîb

Marizin bulunduğu dâ'ire-i belediye

Marîzin bulunduğu semt

Marîzin bulunduğu mahalle

Marîzin bulunduğu zokak

Marîzin bulunduğu hane numrosu

Târîh-i bidâyet-i ma'raz

Teşhîsnev'i maraz

İsm ve san'at-ı mariz (talebeden ise mensûb olduğu mektebin ismi)

Sinn-i mariz

Zükûr ve inâs

Târîhmüşâhedeİmzâ-yıtabîb

2- Çarşı hamamlarında husûle gelen ta'affünâtınınindifâ'ızımındakimukarrerât-ı sıhhiye: hamamların tahâret ve nezafetine dikkat olunduğu takdirde te'sîr-i harâret... müte'affineyidef'idebilür ise de usûl-ı hıfzu's-sıhhatevükûf[353]ri'âyeti olmayan hamamcılar ve hamam hıdmetcileri tarafından matlûb sıhhiye muvafık sûretdetanzîfâtari'âyet pek me'mûl olmamasına nazarân hamamlar derûnunu ihâta iden ve ekseriya tebhîrâtla setrine çalışan râyiha-i keriheninindifâ'îçünhevâlarının tecdidî elzem olub bunun içüniktizâitdikce açılarak ta'affünât-ı hâsıla def'idilmek üzere sıcaklıkların kebîr kubbelerine ve hamamlar da en ziyade ufuneti neşr iden halellerine birer aded supap ve hala lağm menfezlerine de seyfûnvaz'idilmesi ve hamamların sıcaklık ve soğukluklarının beher üç mâhda bir kere badana itdirilmesihıfzu's-sıhha nokta-i nazarından muktezi görülmüşdür.

3- ... memnû' olan gebe koyun ve mandaların ...olunmuş lahımları(resim Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhânedemrâz-ı dâhiliye ve etfâlmü'allimi Miralay İzzetlü Salih Bey Efendi. Mr Le Prof. Salih bey. Colonelpediatre) hakkında – koyun manda gibi hayvanâtdan gebe olanlarının men'zebhi(?) nev'ilerinin teksiri ve gebelik hâlinde bi't-tabi'lağar olarak ba'zaneklidenlereishâlimü'eddi olmak mülâbesesiyle bu mahzurun men'i maksadına mahmul bulunmasına ve komisyonca muhtac-ı tedkîkolan şakk-ı sâni üzerine cereyân iden

müzâkerede gebe hayvanâtlahumunuekl idenler de ishâlvukû'u pek nâdir ve diğ er emraza sebebiyet virmesi de gayr-ı vâki' olmasına nazarân gebe ... olunan hayvanâtdan ziyadesiyle lağ ır olanlarının lohunun ihtimâl-i mahzur mülâhazasına binâ'enmen'-i fûruhtu ve lağ ır olmayanlarının fûruhtumen'olunmayub ancak zebhlerinden hilâf-ı memnû'iyet hareket eylemelerinden dolayı ashâbı hakkında cezâ-yış edidicrâsihusûsuna karar virilmiştir.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ebelikde lâzım olan şey sabır ve te'ennî, nezâfet ve tahâret, ma'lûmât

[354]4- Bilcümle hasta hayvanât-ı lahûmenin ekli sıhhate muzırr ve hayvanât-ı mütevveremelahumeninmuzırratı ise daha ziyâdevahîm ve mü'essire olduğ undan öyle asâr-ı kadrin mevcûd olan hayvanât-ı lahûmenin men'-i fûruhtuzevâbıt-ı sıhhiye muktezâsından ise de ba'de'z-zebh müteverrim olduğ u anlaşılan hayvanât-ı lahumeninmen'ifûruhtuashâbınızrârıdeceğ i ve memâlik-i şâhâned e sucuk ve pasdırmamüstesnâ olmak üzere lahumenini'mâl olunan et'amenin cümlesi ziyâdecetabh olunmak ahâlîcemu'tâd olmasına nazaran yalnız re'yelerindeafât-ı derniyecasârımevcûd olan hayvanât-ı lahûmeninziyâdesiyletabhu halinde lahûmdamelhûz olan te'sîrât-ı vahîmeta'kîm idilmiş add olunursa da mütedrin olan re'yelerlebunlara merbût yürek ve bu yürek (resimMa'arifNezâret-i Celîlesi'ndeetıbbâ-yımüfetişeden, "Şirket-i Hayriye" tabibi, Galata'da (Sen Josef) çocuk hastahânesi etıbbasından Doktor izzetlüRa'uf Bey.Mr Le DrReoufbey. Medecinattache a l'hospital S. George.) ve karaciğ er ve talak eşkiyevesâ'irahşâ-yı dâhiliyenin ve muhtelif a'zâsına verem münteşir olan hayvanâtlahûmenin ekli kat'iyencâ'iz olamayacağından her halde men'-i fûruhtu ve haricden hastalıklı hayvanâtidhâlininmemnû'iyetinebinâ'enrusûmâtidârelerince böyle bakrât-ı müteverremeidhâlidilmemesi zımnında mu'âyenât-ı bitâriyye ve takayyudât-ı mukteziye îfâsınaihtimâm ve mezcelerde de taraflarından kable'z-zecdahîhayvanâtınkanâ'atbahş olacak derecede dikkatle mu'âyenelerinin icrasına ve mezcelerde de kesilen hayvanâtın hasta ve merde olmak ihtimâline binâ'en bu misüllü hârice mezbûhhayvanât-ı lahumenin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ebe hekîmenin gözü parmağ ı ucundadır.

[355] dahi satdırılmağ la beraber...larındancezâ-yı nakdî istifâsı lâzım geleceğ ine karar virilmiştir.

5-Mezcelerde de kesilen sığ ır havnâtı kanları tenekelerle ş araphanelere satılmakda ve bir takım adamların mezcelerde kan ve ş arabhanlerden kanlı ş arabalubiçmekde olduklarına ve halbu ki 'ilel-i sâ'iredenkat'un-nazarverem 'illetininhayvanât-ı mezbûha-i bakriyede yüzde kırk nisbetindemevcûdgörûlmekde ve bil cümle hastalık basillerinin vücûd-ı hayvanâtda

mahal neşv u nemâsı dem olduğuna ve binâ'en'aleyh kan içenlere her nev'emrâz-ı sâriye ve hususiyle sığır hayvanâtında ziyadesiyle mevcut olan 'illet-i derneliye mikrobunun kan vasıtasıyla bi's-suhûlesirâyet ve efnâ-yı sıhhat ve hayat ideceğitedkîkât(resim- Galata'da Sen JorejHastahânesi sertabibi Doktor Viyoli. Mr le DrVoli. Medecin en chef de l'Hopitaldesenfantsmalede, St. George.) fenniye ve tecârüb-i adîde ile sâbit olmasına ve Fransa ve mahal-i sâ'irededahîevâ'ilde kan içmek adeti cârî iken muzırrât-ı vahime-i muhakkasimülâbesesiyle ahiren taht-ı memnû'iyete alınmış bulunduğuna nazaran her nev'hayvanât ve ez cümle sığır kanının içilmesi kat'ıyyencâ'iz olamayacağından ba'zı mezheplerce kan fûruhtunun ve gerek sade ve şarab derûnunda olarak ahz ve şerbininşedidenmen'ihıfzu's-sihha nokta-i nazarından ve icâbâtdangörülmüşdür.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ovuşdurmasının bilir bir hıdmetçisi olan asla nakrese(?) tutulmaz.

[356]'umûmdevâ'ir-i belediye hey'et-i sıhhiyesinin bir sene zarfındakiicrâat-ı sıhhiyeleri:

Emrâz-ı sâriye musâbînindentedâvî kılınan aded-i hastagân 1915

(Bunlar meyânında)

Emrâz-ı adiyemusâbînindentedâvî kılınan aded-i hastagân 22314

Îlâcları meccanen i'tâ kılınan 8009 adedidir.

Difteriye musâbolubedeviye-i cedîdeden bulunan serum ile tedavi idilmiş aded-i hastagân 389 olub bunlardan 287 adedi tamamen i'âde-i afiyet eylemiştir.

Bakteriyolojihâne-i şâhânenbilâistihzâr bir sene zarfında 'umûmdevâ'ir-i belediye ile fukara ve muhtâcîne ve askeri ve mülki hastahânelerei'tâ kılınan difteri serumunun adeden 1901 şişeye bâliğolmuşdur.

İcrâ kılınan taklîh-i cederîaded 71555'dir.

'Umûmdevâ'ir ve mülhakâtında'ilel-i muhtelifedenvukû' bulan ve etıbbâ-yı belediye tarafındanmu'âyeneleriicrâidilenemvâtın adedi 10579'dur.

Dersa'âdet'de ve bilâd-ı selâsedemevcûd üç adedtebhîrhâne(?)nin bir senelik icrâatı:

Tathîr olunan kira arabalarıyla tramvalı ve tûnel arabaları	Tebhîr olunan eşya	Tathîr olunan emâkin	
606	9282	1058	Tophâne'devâki'tebhîrhâne
1743	17896	995	Gedid Paşa cihetindeki hâne
0	4442	1639	Üsküdardevâki'hâne
2349	31620	3692	

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sen nakarsa, ben kum hastalığına mübtelâ olduğumuzdan her ikimiz iki kız karındaş ile te’ehhâ itmişizdir.

[357]Et’ameninhazm dereceleri

“Nâhiye-i mi’diye” si hazasında cerh neticesi olarak bir ... hâmil olan Amerika’nınKanasüknesinden (Sent Martin) nâmsıyâdınmi’desindeet’amenin derece-i hazmiyyetinedâ’ir doktor (VulyamBomon)un taharriyâtınıcâmi’cedvelatî “kimuslanmakiçün gelen vakt u zamanı gösterir:

Et’ame	Eşkâl-i tabhiye	Saat dakika
Pirinç	Haşlama	00:1
İşkenbe	Salamurası	00:1
Taze alabalığı	Tavası	30:1
Keza	Haşlaması	30:1
İrmik çorbası		30:1
Tatlı elma (iyi olmuş)	Gayr-ı matbûh	30:1
Karaca kaburgası	Haşlaması	35:1
Beyin	“ “ “ “	35:1
Hind irmiği	Haşlaması	45:1
Tapyoka	Haşlaması	00:2
Arpa irmiği	Haşlaması	00:2
Süt	Kaynamış	00:2
Taze öküz karaciğeri	Iskarası	00:2
Tuzlanmış kuru morine balığı	Haşlaması	00:2
İyi olmuş ekşi elma	Gayr-ı matbûh	00:2

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sağlam ve bir uzviyeti nakl iden fesâdât ve galatât

[358] Et’ame	Eşkâl-i tabhiye	Saat dakika
Lahana salatası	Gayr-ı matbûh	00:2
Süt	“ “ “	15:2
Yabani hindhurusu	Kızartması	18:2
O hindhurusu	Haşlaması	25:2

Jelatin	Haşlaması	30:2
Evhindurusu	Kızartması	30:2
Yabani kaz	Kızartması	30:2
Taze kuzu	Haşlaması	30:2
Kıyılmış et ve sebze	Sıcak	30:2
Taze fasulye	Haşlaması	30:2
Kürek boğça	İyü pişmiş	30:2
Şalgam	Haşlaması	30:2
Patates	Ateşte pişmiş	30:2
Göbekli lahana	Gayr-ı matbûh	30:2
İlik	Haşlaması	40:2
Tavuk	Salçalı	45:2
Turna nam börek	Ateşte pişmiş	45:2
Az tuzlu öküz eti	Haşlaması	45:2
Ham elma	Gayr-ı matbûh	50:2
Taze istiridye	Gayr-ı matbûh	55:2
Taze yumurta	Az pişmiş	00:3
Yağsız taze öküz eti	Haşlaması	00:3
Biftek	Iskara	00:3
Yeni tuzlanmış hınzır eti	Gayr-ı matbûh	00:3
Yeni tuzlanmış hınzır eti	Furun kebabı	00:3
Taze koyun eti	Iskarası	00:3
Keza	Haşlaması	00:3
Fasulye çorbası	(Haşlama)	00:3

[359]

Et'ame	Eşkâl-i tabhiye	Saat dakika
Piliç çorbası	(haşlama)	00:3
Oter ariza (et zarlari)	Haşlaması	00:3
Elmalı domuz sucuğu	Haşlaması	00:3
Taze istiridye	Kızartması	15:3
Henüz tuzlanmış hınzır kaburgası	Isgarası	15:3

Taze koyun eti	Kızartması	15:3
Nan aziz	Fırunda pişmiş	15:3
Kırmızı havuç	Haşlaması	15:3
Taze domuz sucuğu	Iskarası	20:3
Taze istiridye	Fırunda pişmiş	30:3
Taze vilağır öküz eti	Kızartması	30:3
Tereyağı	İridilmiş	30:3
Eski ve kuvvetlipeynir	Gayr-ı matbûh	30:3
Koyun eti çorbası	(Haşlama)	30:3
İstiridye çorbası	(haşlama)	30:3
Tatlı şalgam	Haşlaması	30:3
Patates	Haşlaması	30:3
Taze yumurta	Katıca pişmiş	30:3
Keza	Tavası	30:3
Taze buğday ve bakla	Haşlaması	45:3
Pazı	“ “ “ “ “ “	45:3
Tuzlu soma balığı	“ “ “ “ “ “	00:4
Öküz eti	Tavası	00:4
Taze dana	Haşlaması	00:4
Ev tavuğu	“ “ “ “ “ “	00:4
Keza	Kızartması	00:4
Ev ördeği	“ “ “ “ “ “ “ “	00:4
Sebzeli öküz çorbası	(Haşlama)	00:4

[360]

Et'ame	Şekâl-i tabhiye	Saat dakika
Yürek	Tavası	00:4
Tuzlu ve kart öküz eti	Haşlaması	15:4
Henüz tuzlanmış hınzır	Tavası	15:4
Öküz iliği çorbası	Haşlaması	15:4
Kıkırdak	Haşlama	15:4
Henüz tuzlanmış hınzır	“ “ “ “ “ “	15:4

Taze dana eti	Tavası	30:4
Yabani ördek	Kızartması	30:4
Yağlı karışdırılmış hınzır eti	Kızartması	15:5
Taze koyun yağı		30:5

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Bir genç kızı hale tanıdığını Zaman heman Başına kaldırınız, taki İspanya'daki köşkleri yıkılsun.

[361]Resim(*Bakteriyoloji hânemüdiri Doktor Mösyö Nikol-Mr Le Prof. Nicolle. Directeur de l'Institutbacteriologique*)

[362]Mevâd-ı mühimme-i Sıhhiye

Nezâfet ve tahâret idâme-i sıhhat nokta-i nazarından gayet mühimdir. Emrâz-ı mühlike ve sâeriyenin çoğu pislikdenmütevelliddir. Ceyd-i hevâ, saf su, mu'tedil güneş, sağlam bir ma'îşet ve tağdî hıfz-ı sıhhatinistilzâm eylediği mevâd-ı mühimme-i esâsiyedir.

1-Vücudu gayet temîz bulundurulmalıdır. Cild üzerinde hesabsızmesâmet vardır ki bunlar teneffüs cildiye, bedende bilâarâm tekevvün iden mesmûmunifrâğ ve itrâhınahıdmetider. Vezâ'îfi gayet mühim olan (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânede bakteriyoloji Mu'allimi Mirliya Sa'adetlü Hamdi Paşa.-Mr Le Prof Hamdi-Pacha General de brigade.Asârı: Bakteriyoloji imdâd-ı mecrûhîn, su vesâ'irasâr-ı tıbbiyesi vardır.) bu deliklerle, tozlarla kapanacak olur ise her nev' maraz zuhûridebilür. İşte bu sebebdenistihmâmari'âyet itmek ve temîz çamaşır giymek lâzımdır.

2-Cildi gayr-ı tâhir tutmak kadar pis ve murdar çamaşır taşımak da muzırrolubbir çokhastalıklara sebebiyet virir. Cilde temas iden esvâb gayet tâhir olmalıdır.

3- Ceyd bir hevâ teneffüs eylemek gayet mühimdir; çünkifesâda varmış hevâ sem olub çokça teneffüs idilecek olur ise helâk muhakkaktır: az bir müddet te'sîr eyler ise sıhhat-i muhattel olur. Bu sebebden

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Karın aşka hâkimdir(Mişele)

[363]odalarintecdîdhevâsı gayet mühimdir; pencereleri sıkça açmak lâzım olduğu gibi giceleri tavana yakın inşâ idilmiş küçük bir pencereyi de açık bırakmak ve bu hâl surete vücudu alışdırmakmünâsibdir. Isınmış, fesâda varmış, teneffüs idilmiş hevâ odanın tavanına çıkdığındanevhâzede bulunan bir pencere elbette teceddüdü teshil ve te'mînider; alt tarafında da zemine yakın bir pencere açık ise teceddüde suhûlet ziyadedir. Hevanın çokluğu olamaz. Kışın yatak odasındaki ocakda hafif bir ateş cereyân ve teceddüdü pek iyi bir sûretde'te'mîn eyler.

4- Fennenkokulardan ,tesa'udât-ı afniyeden pek ziyâdehtirâz itmelidir. Hâne dâhilinde hiçbir pislik, toz, inkâsbırakmayarak(resim Meclis-i Sıhhiye-i 'Umûmiye ve tıbbiye-i mülkiye Mu'avini Doktor Miralay İzzetlüArastidi Bey Efendi. Mr Le DrAristidibey.ColonelProfagrege) def'idilmelidir; çünkü bunlar bâ-husûs'uzvî olanlar tefessüh ideceğinden gayet muzırr gazlar tevlid eyler. Lağımlar, bulaşıklıklar gayet temiz tutulmalıdır. Mevâd-ı 'uzviyenintahallî ile husûle gelen tasa'udâthevânınciyâdetini ihlâl ider. Bir çok hastalıkların bu gibi tasa'udâtdan, mevâd-ı 'uzviye-i mütehallenin sulara nüfuz ve irtişâhâtından ileri geldiği ve emrâz-ı sâriye mikroplarının bu vechleintişâr eylediği bugün muhakkaktır.

5-Eve ne kadar ziya ve güneş girer ise o kadar iyü. İnsan adetânebât gibi karanlık bir mahalde yaşayamaz; yaşasa bile gayet za'îf ve soluk kalur.

[364] hastalığın önünü almak, zuhûrundan sonra tedâvî ve teşfiyeylemekden evlâdır. Vaktiyle tedâbîr-i sıhhiye hasr olunan birkaç mecdiye bilaherebir çok liralara sarfına hâcet bırakmadığı gibi hayatı da te'mîn eyler. (resimMekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de teşrih marazı mu'allimi ve telkîhhâne-i şâhânemüdüri ve fenn-i bakteriyoloji mütehassısı Doktor ka'imakamRıf'at Hüsamettin Bey. Mr Le prof. Rıfat bey LieutenantcolonelDirecteur de l'InstitutVaccinogene.

Sene	Mübaya'aidilen buzağı	Buzağının cinsi		Hâsılat	Sarfiyât	Taklîh olunan etkâlinmikdârı
		Kırım	Yerli			
1311	166	0	166	48356	48356	135839
1312	159	0	159	54183	54183	201728
1313	131	15	116	76456	75517	415538
1314	72	50	22	145125	139677	403662
1315	291	0	0	449066	0	1545433

Taklîhhâne-i şâhânenin gösterdiği terakki, ibrâz eylediği hıdmet cidden şâyân-ı teşekkürdür.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye:Çocuğun kuvve-i bedeniye ve akliyesi, esrâr-ı tecessüm ve teşekkülün mebdâ'ında...

[365]

Şekercilik ve Pastacılıkdaiisti'mâlinemüsâ'id olunan mevâd-ı mülevvene

Kırmızı	Cochenille
Alkırımı	Alkermes

La'al	Carmin
La'alhamîri veya amonyaklı la'al	LaquecarmineeouCarminammoniacal
Birezilyahamîrî	Laque de Bresil
Bekam hülâsası	Extrait de campeche
Orsil	Orseille
Havaciva	Orcanete
Gelincik çiçeği	Coquelicot
Gül	Roses
Fişne suyu	Suc de cerises
Kırmızı pancar	Betteravesrouges

Ma'i Renkler İçün

Civit	Indigo
Otemer	Outremer
Yiğmir çiçeği	Bluet
Hercâ'ibenefşe	Pensee
Benefşe çiçeği	Violettes

Sarı renkler için

Zerdecav	Curcuma
Zağferan	Safran

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: İnsan nedir? İki taraftan delinmiş bir hazm borusu.

[366]

Pastel	Pastel
Anadolu cehrîsi	Graind'Avignon
Acem cehrîsi	Grain de Perse

Bâlâdazıkr olunan kırmızı ve mâ'i boyaların ihtilâtından başka rengi husûle gelür. Keza bâlâda muharrer sarı ve mâ'i boyaların ihtilâtıyla yeşil renk istihzâr olunabileceği misüllü ıspanak gibi gayr-ı muzırr olan nebâtâtın yeşil maddesinden dahi yeşil renk i'mâl olunabilir.

Şekercilik ve pastacılıkda isti'âlî gayr-ı câ'iz olan mevâd-ı mülevvene

Kırmızı Boyalar

Sülgen	Minium
Sînâ'îzençefre.	Vermillion
Kırmızı Zernic	Realgar

Mâ'i boyalar

Ma'irimadveyâ karbonat nuhas	Cendresbleuesoucarbonate de cuivre.
Karbonit nuhas ile mahlût otermerboyas	Outremerfalsifieavec le carbonate de cuivrehydrate

Sarı ve Turuncu boyalar

Merdesenek	Massicot
Kurum sarısı veya kurumitesreb	Jaune de chromeouchromate de plomb
Kurumit potas.	Chromate de potasse.

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Semiz tavuk yumurtlamaz (Akım mes'elesi)

[367]

Gavm gut	Gomme-gutte
Sarı zernic	Ormiment

Yeşil boyalar

Şil yeşili	Vert de Scheele
Şivinfurt yeşili.	Vert de Schewinfurth

Beyaz boyalar

İstovec	Blanc de plomb
Tutya çiçeği	Oxyde de zinc
Kibritit barit	Sulfate de baryte.

Fuskin veya kalormait anilin veya kalorme'yetrozanilin ve bunların müştakatıylama'den kömürünün katrânındanmüstahricolubhâmiz azot ve bariyummevâdinihâvi olan mevâd-ı mülevvene ve kezâşurubların veya şekerlerin i'mâlinde veyahut anları sarmak veya süzmek içünisti'mâl olunan kağıdlardabâlâdakimevâdincüz'imikdârda bile isti'mâlî asla câ'iz değildir.

Atiyüz`zıkr boyaların da mutlaka men`i lâzımdır.

Mevanilin	Mauvaniline
Viyonalinin	Violaniline
Hamz-ı yikrik	Acidepicrique
Eozin	Eosine
Zagferanın	Safranine
Ruzdumagdala	Rose de magdala
Anilin sarısı	Jauned`aniline
Bismark esmeri	Brun Bismarck.
Kıryozidin	Chrysoidine
Tropeolin	Tropeoline

[368]Yalova Kaplıcası

Yalova kaplıcası, daha doğrusu “ dağ hamamı” nâmıylama`rûf olan ılıca, sıcak su Marmara deniz sâhilinde ve İzmid Körfezi kurbundakâ`in “Yalova” kasabasının bir buçuk saat ba`dinde ve “Samanlı Dağ” silsilesinde ve “Hamam suyu” vadisinde , sath-ı bahrden 120 metruirtifâ`da, şimâlen “Gürciler” ve cenûben “Laz Köyü” karyeleri arasındadır.

“Koru” nâmındaki karyeye de civar olduğu cihetle “Yalova Koru” ism-i müşteriki ile yâd olunan kaplıcaya İstanbul`dan gitmek için Adalar ve Pendik önünden Marmara denizini geçmek-ki yörük bir vapur ile iki buçuk saatdekat`ı mümkündür- ve bilahere Yalova Kasabası`ndan Marmara Denizi cenûb-ı şarkîsini muhât olan silsile-i cibâli aşmak lâzımdır ki bu gün pek muntazam bir araba yolu sayesinde landolar içinde bu kara yolculuğu pek hoş ve pek kolaydır. Kaplıca, Yalova`dan 12, Koru Karyesi`nden 6 kilometru ise de en muntazam ve yaylı arabalarla kâbil-i mürur olan yol Yalova tarikidir. Mesafenin kurbiyeti ile beraber Yalova kaplıcalarını uzakdan görmek kâbil değildir; Yalova Kasabasından hayli ilerüledikten ve yolun yokuşça olan kısmına vâsıl olduktan sonra kaplıcaya ve yola hâkim tepeciklerde inşâ olunan karagolhâneler görülmeğe

[369]başlar ki ikincisi geçildikten ve yokuş aşağı inilmeğe başlandıktan sonra hamam nazarda tecelli ider.

Hamamın bulunduğu iki dağ silsilesi arasında vadi yalnız şarken açık olduğundan rüzgârlardan tamamen mahfûz kalmağa harâret yazın heman her mevsimde bir sûretde ve derecededir; lakin hamama me`mûretıbbanın fikrine göre istihmâmiçün en iyü mevsim haziran ve temmuz ve ağustos aylarıdır. Ilica ,dağın iki sath-ı mâ`ilinisetr iden Karaağaç,

Miše, Mersin, Fındık ve ba'zı deniz çamları ve orta yerde, vadide cereyânitmekde olan ve ötesinde berüsündesiçak su menba'ları bulunan küçük ırmak, denizden muntazaman esen hafif bir rüzgar sayesinde yazın en sıcak zamanlarda bile serindir. Hamamlarda sık sık yağmur yağmakda ise de heman güneşin zuhurunu müte'akib tebahhur ve ortalık hemankesb-i buyûseteylemekdedir; vâkı'an böyle yağmuru müte'akib güneşin zuhuruyla sis peyda oluyorsa da çok devam itmemekle beraber işbu katarat-ı keşfiye-i mâyi'e şehirlerde olduğu gibi vücuda te'sîrât-ı muzırradabulunmaktadır.

Vadinin ortasındaki derecin, iki tarafında vâkı' birkaç kilometroluk ormancık, sâyedâr hoş yolları, arasiratesâdüf olunan çayırıklar, hele yollar etrâfindayabani ve fakat gayet parlak çiçekler, hatmi ve mürurlar hakikaten nazarbârdır. Bu küçük ormanda kuşların cıvıltısı insana ne kadar şetaret virmiyorsagurub-ı şemsden sonra bir zamandan beri peydâ olan bir buhu kuşunun müdhişsadâ-yitanînendâzı o derece hüzn ve ye's götürüyor. Mu'acciz hiçbir gürültü bu arazi-i koruya da hükümfermâsamet ve sükûtu ihlâl eylemez; ormanı içinde adeta insan izini bırakamaz; burada şi'ir ve vahşet-i imtizâceylemiştir.

İnsan Yalova'da adeta bir hayat-ı mütecerredâne ve izzetkârânede bulunur; burada infirâd, sukût ve sükûnet bulur, tabi'at ile mülâkât eyler; levâyih-i tabi'atden zevk alan zât burada hayatın bir seyakdagüzerânından usanmaz, yetreki serseri bir halde olan nazırı ötede berüde orman kenarından neşvunemâ bulan bir çiçeğe ma'tûf, hâsse-i sâmi'ası[370] bu sükûnet-i amîka içinde öten bir kuş sadâsına akan derenin çağılıtısına meclûb olsun. Çünkü cümle-i asabiye bir fa'aliyetde bulundurmak içün te'sîrât-ı hâriciyyenin intevvü'u lâzımdır; i'sâbın tam biristirâhati bir hâl-i haderi ve ziyâde bir kelâl ve melâli da'vet eyler. Evsananlara meşguliyet, yorgunlara fikrenistirâhatgerekdir. Seyr u hareket, tebeddül-i manzara, ve bunlardan mütevellidkeşayiş-i zihn, teceddüdhevâ insana te'sîrât-ı hayatbahşâda bulunur; letâfet ab ve hevâ ve nezâret-i çimenzâr ve sahra hakikate ruh efrâdır. İşte esbâb-ı mezkûredennâşî, şehirlerin dâr evlerden kurtulanlar Yalova'dan memnun kalurlar, istifâdeiderler; petreki bu mahal atâletgâhittihâzolunmayubeftrâfdakeşt u güzâr ve her cihetin bir dürlünezâret ve letâfetinitemâşâ ile hevâs-ı hamse ve bir tarafdanseyr ve hareket sebebiyle a'zâve mufasssal muhtelif takviye idile. Hevâ'iceydin cildimize temâsı, ciğerlerimize duhulü ile kanımıza kadar nüfuzu hatta a'mâk-ı inscemizdeanâsır-ı teşrîhamızlaittihâdımâddi ve ma'nevî bir hâl-i hoşnûdiyimûceb olur. Riyâzat kâffe-i if'âl ve vezâ'if-i bedeniyenin bir fevk-i nizâmcereyânınımûceb ve cümle a'zânınmerkeb oldukları mevâd-ı müteşâbiheninsür'at-i istihâle ve tebeddüllerini mestûcebolmağlamuvâzene-itâmme husûlüne bâ'is bir emr-i vâcibü'li'tinâdır.

İşte Yalova hamamları idâme-i sıhhat ve ibkâ-yı afiyete lâzımistirâhat-ı fıkır u zihne, huzur-ı kalbe, riyâzet-i bedeniye, istihmâme pek ziyâdemüsâ'id bir mevki'idilkeşâdır. Cenâb-ı hâlık-ı perverdikârınasitâne-i saadetmedârinhemânkapuları önünde bulundurduğu böyle bir mevki'interâvet-i nevbahâr ve nezâret-i çimenzârından, letâfet ve cebâdethevâsından, feverânitdirdiğimiyâh-ı cüziyetü'lmenâfi'indenistifâde itmeliyiz.

Yalova kaplıcası pek kadîm, gerek tedavi husûsundate'sırâtı gerekse gaybdan haber vermek hakkında kehâneti ile ma'rûf idi. Hatta Bizans zamanında vak'anüvis (Sedren), Arganotların Karadeniz'e sevkîyatı hengâmında bu mahalde (Pitonis). Mürâca'at itmiş olduklarını iddi'â ediyor. Sıcak suların neb'ânitdiği mahallerde kudemâba'zı hususlarda Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Peynir mukavvi meshandır bu sebebe mebni i'tidâl üzere inmelidir.

[371]kehânetatfider ve hastalar li-ecli'listişfâ'münâya'akarîbba'zı mahal-i mukaddesede uyuyarak "rû'ya" vasıtasıyla veya "tasa'udâtmenabi'i" ile ilhâm olunan kâhin ve kâhine mürâca'at ve evâmîr-i ilahiyeyi telakki eylerlerdi.

Dağ hamamı menâbî-i asliyesi kurbunda, emrâz ve afâtданrehâyâb hastalar tarafından takdim olunan mermerden masnû' bir çok kitâbeler bulunmuş ve ba'zılarındaevsâf ve 'alâ'im-i mahsûsası ile ma'lûm üst tarafda (Heraklis) ve (Askalepiyos)un ve alt cihetde adeta raks iden üç peri resimleri görülmüş ve bundan kaplıcanın (Heraklis)in taht-ı himâye-i husûsiyesinde bulunduğu ve (Askalepiyos) ve üç periye (Nemfeon) aid bir mahal-i mukaddes mevcûdidüğünlaşılmıştır. Bu suretle hastalara Askalepiyos'untedâbîr ve nesâyihivirilerekakayyudâtı sâyesinde sıhhat ve Heraklis'in kuvveti va'dolunuvirdi.

Yunanlılar ve Romalular zamanından kaleme bu gibi asâr ve heyâkil kaplıcanın iyü bir sayt ve şöhrat aldığı göstermekdedir. Eski ismi (Pitiya) (Pitopolis), (Pilepitya) idi. Bizans zamanında kaplıcanın bulunduğu mahal (EpisipsisPelipitya) nâmıylama'lûm idi.

Büyük Kostanti'nin himmetiyle imparatorluk merkezinin Bizans'date'sîsi akabinde perilerin, derûnunda tahte'l'arz ... te'sîriylegaybından haber verdiklerimefare kiliseye tahavvül eylemiş ve Pitiya ismi Sutiropolisnâminakâ'imolmuştur. Elhâletü haza Karamürsel olan (Derepanon) şehrinde Kostantin'invâlidesi lütfen (Heleponis) nâmınıvirmiş ve zât-ı haşmetpenâhîleri imparatoriçe (Helen) menâbî-i meyâhiyeninte'sîrât-ı şifâbahşâsındanistifâde eylemiş imiş. İmparatoriçe Helen azılı ve cildi romatizmadan ziyâde rahatsız olmağlao zaman ki etibbanın tavsiyesi vechlepayıtahtdan iki saat uzak ve letâfet ve nezâreti ile meşhûrve etrâfı küçük tepelerle

muhât, gayet şâ'irâne bir vadide kâ'in, te'sîrât-ı şifâbahşası bu gibi emrâz ile ma'lûlubi'âde-i 'âfiyetiçünmürâca'at iden binlerce zukûr ve inâs nezdinde mücerrebbir kaplıcaya araba ile gönderildiği târîhinde mezkûrdur. İstanbul şehrinin bânisiKostantin hayatının sonlarına doğru

[372]

Yalova Dağ Hamamlarının Manzara-i 'Umûmiyesi

1-Valide hamamı.2-Despot hamamı. 3-Yirmi oda bir salon ve alt katda dokuz hususi banyolu dâ'ire. 4-Şale.5- Mûte'addid odaları hâvî otel.6-Roma hamamları- 7- On aded hususi banyo odalarını hâvî dâ'ire.8-Mahzerât-ı İslâmiyemahsûs dört müstakil hâneyişâmil şâle.9- Telgrafhâne.- 10- Avama mahsûsaltı odalı dâ'ire . 11-Köylülere mahsûs beş kurnalı hamam.

Resim(*Vue generale desbainsTermaux de Coury-Yalova*)

[373]Yalova dağ hamamlarında Roma zamanından kaleme on beş asırlık kadîmharâbe üstüne hâl-i kadîmivechlemüceddedenişâsihitâm bulan kadîm hamam.

(Resim- tarafımızdan fotoğrafyaidilmiştir.- LesbainsRomainsrestaures Sur l'anciennefondation a Coury Yalova.)

[374] (Sotiropolis) kaplıcalarına mürâca'at eylemiş. On birinci asr-ı milâdî vak'anüvislerinden (Zonaras): "İranilerekarşu muharebeye girişmezden evvel Kostantin'in kaplıcaya girmek üzere donanma ile birlikde bugün Pitiya ismiyle yâd olunan Sotiropolis şehrine hareket itdiğini" beyânidiyor.

Ma'rûzât-ı sabıkadan, Pitiya kaplıcalarının bir çok asırlar bir mevki'-i mühim işgâlitdiği anlaşıyor. O zaman bu mevki'derekz ve inşâidilen asar ve sütun vak'ân bugün gayb olmuş, başka taraflara nakl edilmiş ise de menba'laramahsûsmecrâlarla suların mahal-i cem'i ve zabtı bu saate kadar mukâvemeteylemiştir.

Târîhşinâsân beş yüz yirmi dokuz târîh-i milâdîsinde (birincijustinyen)in zevcesi (Teodora)nın 4000 kişi ma'yyetiyle bu mevki'a gitmiş olduğunu zikr ile kaplıcanın ehemmiyeti pek güzel gösteriyor. Pitiya hamamlarının inhitâta yüz tutması 10:9 uncu asırdadır. (Bitini) (Nikomedi) vilâyetleri bir zamandan beri bilâinkitâ' meydan muhârebe kesilmiş ve vilâyât-ı mezkûrenin 11,12,13 asırda tahribât esef-i engizîne delilde büyük Kostatinin parlak mü'essesâtından olan (Heleopolis) şehrine merkez sefâletma'nâsına olan (Elinopolis) nâmistihzâemizivaz'idilmiştir.

Paleologların zaman saltanatında mütecâvir köylerde ikâmet iden ahali adalarda ilticâ eylemiş ve kaplıcalarda târîhindegaybolmuştur; Pitiya'da evvelce bulunan periler ve

bilahere azizelerde mahâl-i mezkûreyi terk eylemişlerdir; bugün, bu azizleri armudlu da “Ayos” küçük banyosu hâmiyeleri gibi bulmakdayız.

“Künnü`lahbâr”nâm-ı diğer ‘âlî târîhinde sıhhi hamamlarıyla meşhûr vema`rûf olan ve nişe mülhakatından bulunan “Yaliova”, “Yalakabad”un 707 târîh-i hicriyesinden Gazi Sultan Osman tarafından fethidildiği mezkûr ve fakat (Hamer) târîhinin birinci cildinde Sultan Orhan’ın devr-i saltanatda (726) : “Kara Abdurrahmanın” ne komadıkörfezikita`atcenûbiyesi ve nâmınamüsmi Karamürselli zabt eylediği

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ilıcılarda ,sularda sıhhat-bahşâ“ittifak mesles” mevcûddur:****

[375]ve işbu körfeze karîb imparatoriçe Helen’in bir çok saray ve hastahane inşa ve (Piyer Lermi) ve (ZukürtGotiye)in kumandanlarında sevk olunan bir ehl-i salibin mağlubiyetinden sonra ilticâitdiği “Yaylak abâd” yahud “Yalova hamamları bulunduğunu” mesturdur.

“Künnü`lahbâr” târîhinin üçüncü cildinin 36 ıncı sahifesinde “ahvâl-i hamam Yalakova” bahsinde fukara-i atıyeye tesadûf idilmiş ve garâbeti cihetiyle buraya aynen naklolunmuşdur:

“Ketb-i tevârîhde mesturdur ve bu hakire manzûrolmuşdur ki İstanbul tekevvürünün bir sâhib-i cemâl dahteriemrâz müzmine-i günâgûnemübtelaolubetıbbâ ilâcında aciz ve devâkasditdiklerinceezdiyâdebâriz olur. Hükemâ-yıhazekîn ve vüzerâ-yıferâsetkarîntedbir rehin-i ve re’y-i rezînidüb ab ve hevâsımu`tedil ve keşt u güzâr ve tefercekâbil bir tenhâ köşede bir saray ‘âlî saray yaptırdılar ya’niYalakabâd ve hamamı kurbundakihüdâyi bir ulu su nice ulu su belki menfa’atdenhâlî değil bir iyü sudur deyükarîbindeyapdıklarıkasr-ı bi-himmetâdegenizgân ve hüddâmı ile mütemekkin kaldılar ya’ni ki dahter-i kayseri evvel kasra ve havâssve hevâcesarayânbâherü`lihtisâs ve genizgân-ı semîrânzâhirü`lahlâs ile gönderdiler. Felâcürmdüşize-i gaddârmâtû`ü`ş-şeym nice rüzgâr-ı sâbit-i kadim oldu. Sazendeler ile gönüllük eyleyüb tenhâlığa müste’nis oldu. Günlerde bir gün evvel kasr-ı zerengâr-ı vâlâdan etrafına nazâre ve teferrûç ile derd-i bîdevâsınaçâre fikrinde iken tabîbkalubmağmûmân yaralarına yarây buyurdu. Ya’ni ki muy verişi nihânderdbîdevâ ile serkerdân bir kirâz-ı kizâzân çıka geldi. Ve ol keremin çirkâbınayatub kâh çıkub ve kâh batub nice zaman eğlendi. Ba`deçerâgâhına mürur itdi. İrtesi yine bu halle nümâyân ve bil cümle bir hafta mikdârımmüdâvemet tarikine şetâbâanolub geldi gitdifâmâ günden güne marazı zâ’il ve evâhir-i tereddüdünde sıhhati kâmil olubza’afi kuvvete ve kuvveti za’afamübeddel göründü. Figânkârmâh-ı ruhsârırşâd kıldı. Bir canavar-ı siyah iken sevidâdekisevdâ ilacına dârvî`ibretlebâ’is-i irşâd oldu.Bilaherezâyê’-i hâzımataşınub“ bu bize ta’lîmdir” deyü kendi dahî

Emsâl-i tâbbiye ve hekimiye: Şeyhuhatîçün sıhhatin en kavîmühimmâtıçocuklukdaki harekât

[376] evvel ebe girmeğe fevri bir ...yapıvirdi. Ve kah ve bîkâhgirüb havuzunda yatub eğlenmeği münâsib gördü. Fî'lvâki' bir iki aya varmadan evvel mihribân mâh-ı mütala'attekâmîl-i tarâvet ve sıhhat ve bedr olmuş ay gibi envâr-ı mülâhâtahüsn-i cemâlini şitkalub(!) bir dereceye vardı ki aslâavârız-ı amrâzâtında eser kalmadı evvelki hâlini bilenler cemâlînurınabakdıkca bu dahter-i nâzenîn ol düşize-i derdnâk ve gamkîn değildir. Deyü inanmaz oldu. Akıbet pederine beşâret haberlerin virdiler a'yân-ı devlete Yalakabâd teveccüh idüb kızını görmeye geldi.

Sıhhat-i hâle vâkıf ve bâ'is sıhhat ol ... kerem olduğuna 'ârifoldukdabilâte'ehhür anda nice şey inşâ ve menâfi'inietrâf-ı 'âlemeifşâidübvâfer-i tasdik ve in'âm ve dahterînin sıhhati şenliğine fukaraya kisekisezer ve sîm-i in'âm ve it'âm eyledi. Ba'de zaman dârü'l mülküne avdet kıldı hamam Yalakabâd evvel zamandan berüma'mûr ve rast-ı bünyâd ve maraza bîmârânba'zîezmine-i mahsûsadavârub gelmeğe müte'addiddir."

Cennetmekân Sultan Mahmud Hazretlerinin irtihallerinden sonra peder ve'lekher hazret-i hilâfet-penâhî Sultan Mecid Hazretlerinin zaman saltanatlarında romatizma hastalığından muzdarib olan Sultan hazretleri (Doktor Menilcen)in tavsiyesi üzerine Yalova kaplıcalarına 'azîmeti tasmin itmekle işbu kasabacıdan hamamların bulunduğu koru köyüne kadar yollar ba'de't-tesviye araba ile geçilebilecek bir hâle ifrâğ ve hamamlarda merhum-ı müşârûnileyhânın ikametlerine mahsus bir köşk inşâ ve itmâm olunduktan sonra 'azm-i 'âlîleriniicrâ buyurmuşlardır. Valide Sultan Hazretleri eyledikleri istigâdeye mebni daha birkaç def'alar banyoları teşrif buyurmuşlardır. İşte Yalova'nın en son şöhreti sultan-ı müşârûnileyhânın teşrif-i 'âlîlerinden sonra başlar.

Cenâb-ı şâfi-i hakikinın payiyaht-ı 'osmânîcivârında fevâritdürüba'sâr-ı sabıkadan beri ma'lûm ve ma'rûf işbu menâbi'kesiretü'lmenâfi'inden bihakkın

[377]celb-i istifâde ve li-ecl'i'listişfâ'imürâcâ'at iden biçâregân-ı marazanın te'mîn-i istirâhat ve müdâvâtımaksad-ı hayrmirsadıyla meydana getirülenterakkî ve savr-ı muhtelif-i tedârî zaman-ı müs'adetnesâr-ı şehinşâhîlerindetecellisâz'uyûn-ı mefharet olmuşdur.

Yalova dağ hamamları esâsen "despot hamamı" nâmında dört oda üç banyolu bir şâla, "vâlide hamamı" nâmında dört odalı bir havz ile beş banyolu diğer bir dâ'ire, ve müte'addid odaları hâvî bir otel, ve köylülere mahsus beş kurnalı ve bir banyolu üçüncü bir hamamdan 'ibâret idiyse de bunlar mürur-ı zamanla iktisâb-ı hâl-i hezâbî eylemiş ve vâlide ve despot hamamları da ma'den suyu menba'inayakîn ve adetâzemîne gömülmüş bir hâle bulunmuş olmalarına mebni bunlardan idilenistifâdehemanhemancivâr ahalisine münhasır

kalmakda ve mürâca'at iden biçâregânma'lûlininte'mîn-i istirâhatlerimahâlbulunmakda iken bundan dokuz sene mukaddem müceddid bir hâlde ve dilnişîn bir sûreteda'mîr ve ihyâ ve ser-tabîb hazret-i şehriyârî devlet- mâvruviyeni paşa hazretlerinin teklif ve delâleti ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâneserîriyât-ı dâhiliye mu'allimisa'adetlûZuirus Paşa'nın riyâseti tahtında sa'adetlûDallasuda Faik Paşa Hazretleriyle Mösyö Morteman, İstokolis,Feridman, ve emlâk-ı hümâyûn ser-mühendisi sa'adetlû Arif Paşa ve zevât-ı sâ'ireden'ibâreti'zâm kılınan komisyon ve hey'et-i sıhhiyenin tavsiye ve tertûblerivechleusûl-i cedîdeyetevfikân yirmi oda ve bir salon ve teferru'ât-ı sâ'ire ile alt katı mükemmel dokuz husûsî banyoyu hâvî bir dâ'ire, ve başkaca husûsî banyolu ve dörder odalı iki bâb şâle, ve neb'ân iden mâ'ima'denininhâvî olduğu nâfi' gazları gayb itmeksizin içilmesi ba'zıemrâz-ı müzmine ve müz'iceyevirdiği cihetiyle hezâk-ı etıbbanın tavsiye ve tertîb-i mahsûslarısûretmedenba'kurbunda nazar-ı ribâ bir kameriye (büvet) inşâidildiği gibi mürâca'at iden zevâr ve hastakâninhissitdiklerimenâfi'fevka'l'âdeye mebni hâsıl olan rağbât üzerine hamam ve enbiyeninihtiyâcakifâyet itmediği nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınarak îcâbât-ı ahire-i sıhhiyeye tevfikân on adedhusûsî banyo odalarını muhtevi olmak üzere bir tarz-ı dilnişîndemücedded bir hamam ile muhadderât-ı İslâmiye'nin

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Ma'lûmathı, vicdanlı, sabırlı, merhametli bir tabibin muvaffak olamadığı yerde şarlatan pek suhûletleibrâz-ı muvaffakiyet ider.(Bomiç)

[378]Resim

[379]emr-i iskân ve tedavilerine elvirecek bir hâl-i mazbûtiyetdehusûsî banyolarımüştemil dörder odalı dört müstakil hânedan müteşekkil bir şale, ve 'avâma mahsus altı odalı diğer bir dâ'ire daha 'ilâveteninşâolunmuşdur. Cümle-i muvaffakiyât-ı hilâfetpenâhîden olmak üzere Yalova hamamlarınca husûle getirülen terakkinin mühimi on beş asır evvel yapılarak mürur-ı zamanla külliyyen harâb ve münkalibturâb bir hâle gelmiş ve tarz-ı aslîsi muhafaza idilmek suretiyle müceddedenta'mîr ve ihyasına iki seneden beri çalışmakda bulunmuş olan kadîm Roma hamamlarıdır ki bu sene eylül rumînin yirmi dokuzuncu günü resm-i küşâdiicrâkılınmıştır.

İşbu kadîmhamâmınmedhali bir istirâhat salonu teşkil itmekde

Yalova dağ hahamlarında, Roma zamanından kalma on beş asırlık kadîmharabe üstüne hâl-i kadîmivechlemüceddedeninşâsıhitâm bulan hamamın planı

1- Sıcak havus-yanında banyoluk	10- Banyo
2-tedavihâne –kuru havuz	11- Tedavi bi'lmâ'i (İdro terapi) dairesi
3-Cesîm havuz	12- helâ
4- 5- Banyo	13-Kabîneler

6-7- Banyo	14- İstirahat salonu
8- İstirahat halâtı	15- 16-Kabîneler
9- Kulak, boğaz tedavîhânesi	

Olduğu gibi sağ cenâhında iki ve sol tarafındaki koridorda beş bâb kabînemevcûdbulunmakda ve işbu koridordan da beş metru arzında ve on bir metrutûlündecesîm bir havuzu müstemil olan dâ'ireyegeçinilmekdedir.

Her tarafı mücellâ(?) mermere ve İtalya mermerlerinden yapılmış ve mahsus kademeleri muhtevi bulunmuş olan işbu havuzun gerek hîn-i inşâsında ihtiyâridilen kefalet ve dikkat-i nefâ'is-perverî ve gerek tarz ve şeklinin sadelik içinde hâ'iz olduğu bir zarâfet-i câzibedârîden dolayı hakikaten tavsif ve tasvîri müşkül bir derece-i letâfetde olduğunu her zâ'ir-i i'tirâfa mecburdur. İşbu havuzun etrafına suret-i mahsûsada yapılmış olan güzergahların

Emsâl-i tıbbiye ve hekîmi: Alâm ve ızdırâbâtıcelb ve da'vetde dahil-i küllisi olan kuvve-i mahalliyenin anları tahfif ve mirzâyiteşfihhusûsundate'sîri olamaz mı?

[380]her iki taraf müntehâlarınerdibanlı birer cesîm banyo bulunmakda ve ittihâditdikleri nokta-i metustada da bir kapubulunub buradan da iki tarafında birer vustadazayi' bir havz olan tedavîhâneyegirilmekdedir ki sudan arî bulunan bu havza girenler tertîb-i mahsûsivechle tahtında cereyân iden sıcak suların harâretinema'rûzolmakdadırlar. Bundan sonra hamamın diğer cihetlerinden daha yüksek derecede harâret hâsıl itmekde olan bir halvete dâhil olunur ki burası mustatilü's-şekl bir banyo ile bir düşü de hâvî ve terlemeğe ve ba'zıemrâzın tedavisine hımdetidecek bir sûretde yapılarak dâ'ima sıcak bulundurulmakda olan mermer kanepeleri muhtevidir. Havuz dâ'ire-i zarîfesinin sağ cihetinden göz ve kulak ve burun hastalıklarının tedavisine mahsûs olmak üzere sûret-i mahsûsadacelb olunmuş ve en ciddterakkiyât-ı fenniyyeninîcâbât-ı sıhhiyesine göre ve gayet ince su ve buhar hâsıl ideceksûretdei'mâl ve ihzâr idilmiş olan alât-ı mükemmele ile mücehhez mermer hücreleri hâvî bir tedavi hâneye dâhil olunmakda ve işbu tedavîhâneninilerüsünde ise bir düşü muhtevî mermer kanepeli istirahat salonu bulunmakdadır.

Tedavîhânedestirâhat salonuna geçileceği mahalde bir de ider ve Terapi dâ'iresite'sis olunmuş olub burada ider ve terapiye müte'allik son sistemde envâ'ı düş banyoları mevcûdolmakda ve her birinin muslukları ise sıcak ve soğuk sularnayruayru ve istüyorsa yekdiğerinekarışdırılarakdahîisti'mâli mümkün olacak bir sûret-i san'atkârânedetertîbidildiğigörölmekdedir. Hamamın döşeme divarlarının alt kısımları ve

bi'l cümle banyo ve havuzları mermere ve İtalya'nın en a'lâ mermerlerinden i'mâl edilmiş olmasına mebnî burası cidden inzâr-ı zevârikamaşdıracak gayet parlak bir manzara hâsıl itmekdedir.

Ebnieninsakfını üstü kurşun kaplı yedi aded kemer ve kubbeler teşkîlîtmekde bulunmuş ve aksâm-ı dâhiliyesi ise icâbitdikcehevânın teceddüdü içünaçılur ve kapanurbir takım menfezlerle dahîtechîzolunmuşdur. Hâricen ne kadar hoş bir manzarayı hâ'izise dâhilen andan daha zengin bir letâfeti

Emsâl-i tabîbe ve hekîmiye: Ekser hastalar etıbbâ aleyhindedir; muzdarib olduklarından anları çağurulur: tahfif-i ızdırâba muvaffak oldukça anları severler; şifâyâb olunca unudurlar.

[381]hâvî olan işbu hamam zerâfet-i ittisâm ilhak emsâline numune nümâ-yı tekemmül olacak bir tarz metîn ve dilnişîndeta'mîr ve inşâidilmiştir.

Yalova dağ hamamları suyu dokuz sene evvel muhnei'zâm kılınan hey'et-i fenniye ve sıhhiye a'zâsından kimyager Dellasuda Faik Paşa hazretleriyle Mösyö Fridman tarafından kemâl-i ciddiyetle tahlîl kılınmış ve neticesi hey'et-i mezkûre canibinden tahrîr kılınan rapor ile birlikdeneşridilmiştir.

Hamamlara gidenma'densuyu bir çok mahalden neb'âneylemekde ise de bunlardan yalnız üç menba'ın pek kadîmzabtıdıldığı anlaşıyor; lakin menâbi'-i mazbûtadan beri mecrânınharab olmasından dereye ve edviyeakmakda olduğu gibi diğer biri de tahlîl-i kimyevî icrâsıiçünaçılmışdır. Bu hâlde yalnız bir menba' suyu kargîr bir mecrâ hamamlara kadar naklidilmekdedir; her ne kadar bilahereta'mîr olunarak yağmur sularıyla ihtilâtdanmen' idilmiş ise de yine mecrânınba'zı mahalleri çatlamış olduğundan su buharıyla gazât buralardan hurûc ve su'ûdeylemekde ve ba'zı mahallerinden su şelale tarzında akmakdadır. Kargirmecrâfotografisini aldığım "Garkûlab"ın ve kısmen yolun tahtından geçmekde olduğundan bu mağaraya girildiği zaman insan ayakları altında bir sıcak suyun mürur ve cereyân eylediğini hiss eyler. Mağaranın sıcaklığından nâşîba'zı hastalıklı köpeklerin buraya gelübyatmakda olduğunu ve ba'zı zehirsiz yılanların civarda süründüğünü birkaç def'alar gördüğüm gibi medhal garın fevkinde ve dallarına ipliğinden "kısmet dökümleri" atdıkları bir ağaççık etrâfında bir kaçını tepeledim menba'ların cümlesi ormanlık eteğinde, vadi derûnunda neb'âneylemekde olduğundan sabahları tulû'undan evvel ve akşamları grubundan sonra bu vadi pek hoş bir manzara almakda ve buhârâdetâ küçük küçük bulutlar teşkil itmekde ve her cihetdekükürd kokusu hissidilmekdedir.

Menba'lardan biri üstüne fotoğrafisini aldığımız küçük bir köşkyapılmışdır ki buraya zevârgelüb bir değnek ucuna takılmış küçük bir kova ile doğrudan doğruya fıkır

fikir kaynamakda (galeyan değil) olan menba'dan su çeker ve kadehlerini doldurarak etrafındaki sedrler[382] üzerinde yavaşça içerler. Oldukca muntazam yapılmış olan köşkten suyun nasıl neb'ânitdiği ve mahdûd bir dâ'ire dâhilinde bir kum tabakasından ne yolda kaynayubçıkdığı görüldüğü gibi menba'ayakînziyâde bir sıcaklık ve bir kükürd kokusu hissidilir.

Sular vadinin sahil yesârından yeminine bir “bend-akaduk” vâsıtasıyla nakli dildiği gibi banyolara taksîmidilmezden evvel “vâlîde hamamı” kurbunda

Resim(*tarafımızdan fotoğraflanmıştır*)

Hamamlara suyu nakl iden kadîm kargır mecrânınüstündeki kemer ve hamamlara me'murdoktorAsyakides

La grotteaudessusduCaptage. Attache a l'etablissementdesbains de Coury-Yalova

Kargır bir hazine derûnunda ve soğuk su cereyân iden bir mahal ortasında yılankavi (Serpatin) borulardan cereyân ve cevelân idereksovmaktadır.

Beyân eylediğimiz menba'lardan başka “kameriye (büvet)” ye yakın ve köprü tahtında civar köylü ahalisince ma'lûm ve bâ-husûs göz hastalıklarının teşfîyesihusûsundama'ruf ve meşhûr diğer iki ve ileride vadide diğer bir menba' olduğu söyleniyor.

[383] Suyun menba'ında derece-i harâreti, hevâ'i nesiminin tebeddülâtı ne olursa olsun, altmışdan (santigrad) aşağı düşmemekdedir. Su bardakda berrak ve renksiz olduğu gibi menba'dada öyledir; yalnız ötede berüdezuhûr iden gaz gebecikleri (fekâ'ât-ı gaziye) kum tabakasını karıştırmaktadır. Su lezzetçe pek hoş değil ise de fena da değildir; her halde “kâbilşerb” olub yalnız içildikten sonra

(resim tarafımızdan fotoğraflanmıştır).

Doğrudan doğruya menba'dan su içmek üzere inşâ kılınan zarîf kameriye

La büvette

A

Coury-Yalova)

(bâ-husûs sabah ırken yahud akşam keçece içildiği zaman) boğaza hafif bir kuruluk , bir yanma viriyor ki bu da zannıma kalur ise hâvî olduğu gazlardan ileri gelmekdedir. Bermu'tâd çay gibi içilen sıcakça su hafif bir kükürd kokusunu virmekdedir.

Sa'âdetlü (Dellasuda Faik Paşa) hazretleriyle Mösyö (Fridman)ın gayet alimânetertîb eyledikleri rapora göre Yalova kaplıcaları sularında

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Çirkinlik bir kadının müddet-i hayatında muzdarib bulunduğu bir elim-i ma'nevîdir.

[384]mevâd-ı atıyyebulunmakdadır:

Kâbil-i olanlar	vezn	Hâmiz-i kibrit-i mâ'i	Gazlar	Azot
		Hâmiz-i karbon		Mevlûdü`lhumuza
		Hâmiz-i kibrit		Kibritli mevludü`lmâ'i
		Klor		-
		Hadîd		
		Kalsiyum	Cüz'imikdarda	İyod
		Manyeziyum		Asidborik
		Sodyum		Floir
		Potasyum		Amonyak
		Alüminyum		
		Silis		

Mevâd-ı mezkûrenin bir takımını "hâmiz" diğerleri " esas" olduğundan yekdiğeriyle bilâittihâd bir takım emliha teşkil ideceğitabi'ibulunmağla sulara kükürd, karbon, klor, iyodemlihası (vesâ'ire) mevcûddur.

Doğrudan doğruya menba'danahz olunan 1000 gram suda bulunan mevâd-ı emliha:

1-Bilâ'i hâmiz-i kibrit.....	0,6781
2- Hâmiz-i silisik.....	0,05055
3- Klor.....	0,09181151
4-Hamz-i kalsiyum.....	0,264612
5-"Potasyum".....	0,0649
6-"Sodyum".....	0,3086
7- "Ahir-i hadîd.....	0,0003
8- Hamz-i alüminyum.....	0,0007
9- "Manyeziyum.....	0,00047
	1,042004351

Doğrudan doğruya bulunan mevâd-ı sâbit 1,04633

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Sülale-i atıye ve müstakbele kadınlarının ağıuş-ı terbiyetindedir.

[385]

Mevâd-ı tayyâre, gaziye ve cüz'ıyye	10 Hâmiz-i karbon
	11 Kibritli mevlüdü'lmâ'i
	12 Floritler
	13 Boritler
	14 İyodirler
	15 Amonyak

Yalova dağ hamamını Avrupa'da en meşhûr kaplıcalar ile mikyaseidecek olur isek:

Ekasleben (Savoade), Grosvarzen (Macaristan'da),

Baden(İsviçre'de), Harkani (Macaristan'da),

Lavra (İsviçre'de), Joyatigarak (Kafkasya'da) namlarındaki kükürtlü ılıcalar meyânında idhâl edebiliriz.

Her halde ,Neris, Beni Dağ, Pelombiyer (Fransa'da), Teblic (Bohemya'da) Vilbad (Vurtemberg'da), Gastin (Avusturya'da) ılıcalarına fâ'ikdir.

Vâkı'an Yalova kaplıcası sularının "ma'deniyeti" hafif ise de buna mukâbil mevâd-ı asliye ve esâsiyenin adedi, tenevvü'ü pek çoktur ki bunların da uzviyete ve muhsinâtı gayr-ı kâbil-i inkârdır. Andan başka ılıca sularının te'sirâtını tamamıyla hâvî oldukları mevâd-ı ma'deniyeye atf eylemek muvâfık hakikat ve insâfolmayub bu nev' sulara daha savr-ı te'sirâtı tamamen ma'lûmumuz olmayan bir hal, bir husûs, bir mü'esser vardır. "Fenn-i tahlîl-i kimyâ'ıyyedesâhib-i yed-i tûlümeyâhnâfi'a-i ma'deniyeyi göre ba'daherî tahlîleyüb lakin meşhûr olan te'sirât-ı garîbelerini isnâ dakâbil hiç bir madde bulamamışlardır". "menfî bir kuvvetdeki hâmizlerle " müsbit" olan esasların terekkeb ve tahlili kimya hânelerde görüldüğü gibi bir nev' "elektrikıyyet" hâsıl ve tevlîd edeceğinden acaba mevâd-ı mezkûreyi hâvî olan ma'den sularının, kaplıcaların te'sirât-ı menâfi'ibahşâsında husûsât-ı mesrûdenin dahli yok mudur? Bir kitle-i mâ'ıyye-i hâreyi merkez-i arzdan sevk iden kuvve-i muharrikenin, bir kaplıca suyunda keşf ve ...

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Güzel bir kadın gözü, iyi bir kadın kalbi memnûn eyler; biri mücevher, diğeri..

[386] **Resim** (Bimarhânetabib-i sâni'si ve emrâz-ı asabiye mütehasısı sa'âdetlü Avni Bey Efendi. S.E. Le Dr Avni bey. Nevrologue- Alieniste.)

ideceğimizte'sîrâtı hâsıl eyleyebilmesi vârid-i hâtır olamaz mı? Binâ'en 'aleyh bir ılıcanın te'sîrât-ı şifâhiyyesinihâvî olduğu mevâd-ı ma'deniye ile tamamen îzâhidemeyüb daha fennin keşf eyleyemediği bir "mü'esser-i husûsî"yi de kabûl eylemek mecbûriyetindeyiz. Terkîbinenazarânehemmiyetden arî ba'zı ılıcaların te'sîrâtfa'idebahşâsı, ba'zıhusûsât-ı mechûleyihâricbırakur isek nasıl îzâhidebiliriz? (Gastin) ve (Vilbad) ılıcaları sularının terkîbiheman adî bir su terkîbindedir; adi bir suyu bu kaplıcalar suları derecesine çıkaracak olur isek acaba meyâh-ı ma'deniye-i mezkûreninnuhâ'-i şevkîde husûle gelmesine teşevvüşâtakarşute'sîrâtşifâbahşâsınıistihşâlidebilir miyiz? Asla

Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'deemrâz-ı asabiye Mu'allimi Kolağası ref'atlıRaşid Tahsin Bey. Mr Le prof.Rachid Tahsin bey. NevrologueAlieniste)

[387] **Resim**(Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhânedemrâz-ı asabiye Mu'allimiSa'âdetli Derviş Bey Efendi. S.E. Le DrDervichbey. Prof. a l'Ecolecivile deMedecineNevrologue-Alieniste)

hülâsa: Yalova kaplıcası sularının derece-i harârethemân her mevsimde sâbit olmak üzere altmış derecede kaldığından 'ûmûmiyetle sıcak su hâsıl iden ılıcaların (Akratoterem) te'sîrâtında bulunduğu gibi hâvî olduğu cüz'îmikdârkükürd ile kükürdlü kaplıcalar tarzında te'sîreyleceği ve iyod bulunmak cihetiyle ba'ziemrâzdafâ'idesi olacağı ve sulardan bir çok gazlar bâ-husûs kesretle "azot" tayran ve hurûcitdiğinden bundan ileride ya yalnızca yahud diğer mevâd ile mahlût olmak üzere akciğerlerin ba'ziemrâz-ı müzminesindeistifâdeidilebileceğimuhakkaktır.(resim Haydarpaşa hastahânesiemrâz-ı asabiye mütehassısı Kolağası ref'atlı Hilmi Bey. Mr Le Dr Hilmi bey. Medecinspecialiste de l'HopitalHaidar- Pacha. Nevrologue-alieniste.)

[388] ılıca ve ma'den sularıyla tedavide:

- 1.-Suların tabî'atı, terkîb-i kimyevîsi, derece-i harâreti;
- 2.- Tedavide suların sûret-i isti'mâli (içmek, banyo yahud duş yapmak gibi tayran iden gazların tenfisi ile de istifâde olunur.) nazar-ı dikkate alınmalıdır. Andan başka bir kaplıcada nazar-ı dikkate alınacak yalnız su değildir; suyun te'sîrâtından evvel savr-ı tedâvî mühimdir; çünküdvieninsûret-i isti'mâli ve tarz-ı i'tâsı nazar-ı dikkate şâyândır. Suların te'sîrât-ı fizyolojiyesinde hamamın kaplıcanın mevkî'ini, irtifâ'ını, iklimini, teveccüh ve vaz'ıyyetini nazar-ı ehemmiyete almalıdır. Mevâki'-i mürtefa'anın vücuda te'sîri mukavvi-i muvakkiz, münhatanın mesken, mu'tedilenin mukavvi-i münbih (muvakkız değil) gibidir. Atalet-i bedeniyeleri olanlara mevâki'-i mürtefi'a, tenbihât ve ihtikânât ve iltihâbâtamüsta'id bulunanlara mahal-i münhatamünâsibdir. Hamamın

teveccühü ve ziyâha(?) karşıvaz'ıyyeti, hevânın rutubet ve buyûsethusûsunda ahvâl-i dâ'imesi gayet mühimdir.

Suyun harâreti, ma'deniyeti hepsinden mühimdir. Lakin hikmet-i tabi'yye ve fenn-i kimyanın tamamıyla ta'yînitdiğimevâd ve evsâfdan gayrı asârı ılıcaların te'sîrâtı ile müsbî ve kaşr-ı arz tahtında esrârengîz bir sûretdemestûrhavâss-ı sâ'ire-i mühimmedemecûddur. Yalova sularının sıcaklığı, rayıhası ve lezzet-i mahsûsası nazar-ı dikkati hâlidir; zâten kaplıcalarda evsâf-ı mezkûrekadîm zamanlarda bile zikr u beyânolunmuşdur. Kaşr-ı arzı teşkil iden tabakâta ne kadar nüfuz idilecek olur ise derece-i harâretin o kadar terfî' eylediği ma'lûmdur. Her yüz metruda (3), her 33 metruda (1) derece-i harârettezâyüd eylediğinden bu hâlde Yalova suları altmış derece olmak haşyetiyle 1980 metru bir derinlikden geliyor dimekdir. Lakin bir su daha derin bir mahalden geldiği halde az çok sovuktabakât-ı sathîye arasından mürur yahudsovuk sulara tesâdüf veyahut bir hayli müddet soğuk bir suya müvâzîsûretdecereyân eylemek ile de sovuuyabilür. Merkez-i arzda ısınmakda ve adeta kaynar bir dereceye gelmekde olan su muhîta doğru esnâ-yıcereyânındatesâdüfidildiğima'deniyâtı hal eylemekdedir. Sıcak su, ılıca adeta eski

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kanda, yolda "hâmizyol"un teksiriyle nakres ve kum vesâ'irba'zı hastalıkların husûlüne îmâ olmak üzere mü'ellifinbiri:.....

[389] bir volkandır; bugün bu volkanın gazları sath-ı arza miyâh-ı ma'deniye ve hâre suretinde tekâsûf idüb geliyor.

Yalova hamamlarında bugün sûret-i tedavi eski zamanındaki gibi değildir; su değişmemiş ise de sûret-i isti'mâli tahavvül eylemiştir.

Yalova hamamlarında bugün sûret-i tedavi eski zamanındaki gibi değildir; su değişmemiş ise de sûretisti'mâli tahavvül eylemiştir. Mukaddemâ ılıca ve kaplıca hakkında tebâbetmüshâhede ve ma'lûmâtanzıyâde şarlatanlık üzerine mü'essis idi. Bir ma'den suyu, bir ılıca keşf olduğu anda anın her nev'emrâz ve afâtiteşfiyehusûsundate'sîrât-ı i'câz-nümâsınakanâ'at götürülüyordu; suyun dâhilinden ve hâricdenisti'mâl tavsiye idiliyordu; Takimevcûd ve münhal-i mevâd ve ma'deniyâtmüsâmât cildiyyeden nüfuz eylesün. Halbuki Fransa Encümen-i Daniş tıbbisi a'zasındanfenn-i müdâvâtmu'allimi (AlberRoben) tozlu banyodan bahsi dildiği sırda diyor ki: "Mes'e tamamıyla hal olunmuş gider; banyo idilen bir ma'den suyunda bulunan mevâd-ı melhiyeninintisâs cildi vâsıtasıyla te'sîr eylemediği bugün muhakkaktır." Bu halde bugün, ılıca sularının hâvî olduğu miyâh-ı ma'deniyeden ne beklenir? Sağlam bir cild banyo içinde ba'zı gazlar müstesnâ olmak üzere hiçbir madde-i melhiyeyimass eylemez;

banyonun, suyun te'sîrât-ı fizyolojiyesivezâ'if-i 'uzviye-i muhtelefeyetahavvülât ve bina'en'aleyhfi'il-i iğtidâya tebeddülât îrâseylemekdir. Cild gayet vâsi' "bir sath-ı asabi" olduğundan ana temas iden mahlûlât-ı melhiyesûret-i muhtelefedea'sâb-ı muhitıyyenin nihâyeti ve "fi'il-i mün'akis" ile keyfiyet-i iğtidâya amir olan merâkiz-i asabiye-i tenbîh ve îkâz eyler. Sıhhatde olan bir şahsda 34-35 derecede adi bir banyonun mübâdelât-ı 'uzviye-i tahvil eylemediği yahud pek az tebdil itdiği bugün isbât olunmuştur; binâ'en'aleyhfi'il-i 'umûmi-i iğtidâya aks-ı endâz olan intibahât-ı asabiye-i cildiyedeki tahavvülâtı anasır-ı melhiyeye, te'sîrât-ı elektrikıyyeyeatf eylemelidir.

Kaplıcalarda sulardan muhtelif tarzda istifâde olunur; su banyo ve duş suretinde isti'mâlidildiği gibi dâhilen de, içilebilir; hatta ba'zantayran iden gazlar teneffüs idilir.

Suların dâhilen isti'mâliya'ni içilmesi tedavinin bir tarz ve nev' olduğu gibi ba'zan adeta yalnız bervech ve suretidir. Suyu menba'dan çıkar

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Fenn-i teşrih huzurunda müsavat-ı cinsiye tahakkuk idübisbât oluncaya bir müddet daha iki cinsin ayruayrumevcûd olması daha muvafık değil midir?

[390]çıkamaz hatta orada alub içmek tarz-ı tedavinin en te'sîrlisi olduğundan Yalova'da bu usule ri'âyetidilmekdedir. Vâk'ânmi'desovukma'den sularına daha kolaylıkla tahammül ider ise de iltihâbâtındabâ-husûs ayyaşlarda müşâhede olunan iltihâbât-ı müzminede suyun harâreti ne derecede ziyâde ise te'sîrât-ı şifâbahşası da o nisbetdeziyadedir. Bugün ziyâde sıcak suyun alâ'im ve asâr-ı hakkaniye ve iltihâbiyyedete'sîrât-ı hüsnesima'lûmumuzdur; göz banyosu, 45:50 derecede müheyyile ve em'âyeteshelşülâtbugünmevâddır. İçileceksuyun mikdarı şahsa, hastalığa, i'tiyâda göre değişür. Ba'zızevâtmahdûd bir zaman için kaplıcaya geldiğinde günde değil bir hatta iki üç banyo yapmakdave bardaklar ellerinde olduğu hâlde alabildiğine su içmekdedirler. Vâkı'ân böyle bir hareket vücûdukuvvetdenziyâde düşürür ve ba'zan da muzırr bir sûretdete'sîr eyler ise de ba'zan da fâ'ideliolabilür. (Hofeland)ındidiği gibi bu sûret "ya hastalığa yahud hastaya te'sîrider." Böyle ziyâdemikdar su isti'mâlinden hâd sûretde bağırsak ufûnetleri, ihtikânât-ı bâsuriye meydana geleceği gibi deverândaihtilâlât, böbrek cihetinde vahîm 'ârızât zuhur idebilir. Binâ'en 'aleyh 'umûmiyetle günde dört beş bardakdan yukarı çıkmamalıdır. Lakin bardaklar muhteviyâtı pek mütehavvildir: Bunun içünusûl-i 'aşârı üzere münkasım sırça kablar kullanmak pek münâsibdir.

Suyun aç karnına sabahları ırkence ve akşamları yemekden evvel içilmesi tavsiye olunur. Suyu ırken devam idildiğisûretdehevâ'inesîmînin ilk ciyâdetindende istifâde edilmiş olur ki bu suyun aç karnına sabahları ırkence ve akşamları yemekden evvel içilmesi tavsiye olunur. Suyu ırken devam idildiğisûretdehevâ'inesîmînin ilk ciyâdetinden de

istifâde idilmiş olur ki bu suret-i müddet-i medîde şehirlerin fennenhevâsında şayanlara pek muvâfıktır. Sıcak suyu aç karna içemeyen ba'zı zevâta evvel emirde bir ekmek kabuğu ile bir siyah fincan kahve içilmesini tavsiye ederiz. Kahvenin sütlü olmamasına dikkat itmeli, çünkü o anda hazımsızlık gelebilir. Mi'de su ile mümtelî olduğu bir zamanda yemeğe oturmak pek fenadır; zirâ "asâre-i mi'deye" pek ziyâde sulanmış olacağından ihtilâlât-ı hazmiye zuhûridebilir. Evvelâ az miktarda su içmeğe başlayub tedricen ziyâdeleştirmek lazımdır; dâhilen böyle

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Melâhat-i sıhhat ve 'âkıbetden gayr-ı kâbil-i tefrîktir.

[391] ziyâdemikdar sıcak suyun içilmesi ifrâzât-ı bevliye ve cildiyeyi ve bu sûre suretle mübâdelât-ı 'uzviye ve binâ'en'aleyhteceddüdât-ı nesciye yite zâyüdider.

Yalova salonlarından en ziyâde banyo tarzında istifâde olunmaktadır. Banyonun te'sîri suyun derece-i harâretine, terkîb-i kimyeviyesine, hastanın istirahat ve hareketine, mizacına, nev'-i marazına vesâ'ireye göre tahallüf eder. Banyonun derece-i harâretinde iklimi, hevâ'i hâricinin tebeddülâtını, buyûset ve rutubeti, i'tiyâd-ı marazî vesâ'ireyi nazâr-ı dikkatine almalıdır. Ba'zan harâretin hasta me'mûr ve mahsûsî sâbvazifeten mutazaldır(?); bu halde mu'tedil bir derece-i harâretde olan banyo ya ziyâde sıcak yahud çok soğuk hiss olunur.

Banyoları 'umûmiyetle soğuk, mu'tedil, sıcak derecelerine ayırmışlardır. Mu'tedil bir derece-i harâretde olan banyoda ibtidâ harâret-i bedeniyede bir tenezzül müşâhede edilirse de bilaheremuvâzenet husûle gelir. Sıcak bir banyoda muhit-i bedende ziyâde sıcaklık hissi dildiği gibi harâret-i merkeziyede tezâyüd eder. Banyoların te'sîrâtı müşâhede edilen ihtilâlâtıdan, emrâzın tenevvü'ünden, isti'dâd-ı şahsî vesâ'ir husûsâtıdan dolayı tedaviye mübâşeretden evvel tabîb-i müdâviyenin ve bâ-husûs banyoya me'mûr tabîb-i mütehassısın re'yini almak elzemdir; çünkü ale'l ekser biz şarkiyununi'tiyâd eylediğimiz vechle ziyâde bir harâretde banyoya devamımız ba'zan 'arizât-ı vahîmeye sebebiyet verebilir. Nüzûl ve sekke, inşikâk-ı kalb ve şerâyîn-i ihtinâk-ı re'y, gaşî ve ağmâ'ivesâ'ir 'arizât-ı vahîme hûd be-hûd sıcak banyoya girenlerde görülmektedir.

Yalova'da mahsus banyolu kabinlerden başka birkaç kişinin birlikde banyo itmesine mahsus havuzlar da vardır. Bu havuzla, derûnunda hareket edebilecek ve yüzülebilecek derecede büyüktür. Büyük havuzların fâ'idesi küçük banyoluklardan ziyâde ayn harâretde banyo idilmesine ve banyo idilmesine ve banyo yapılırken harekât-ı bedeniyeye ve şerâ'it-i sâ'irede bulunmağa müsâ'id ve nisbeten idâreli olmasıdır. Havusdaki su bir def'a banyo idildikten sonra değiştirülür. Böyle müştereken

aynı havuzda banyo ideceklerin haricen mûceb-i nefret ve istikrâh-ı 'ilel ve emraza mübtelâ olmamaları mühimdir.

[392] Sıcak su cilde bi'itemâs“ ev'ıye-i şu'uriye” nâmında kıl gibi ince kan damarlarını tevsı'- deverân demi, ifrâzât-ı cildiyeı, infizâcâtru'yeyi te- deverân demi, ifrâzât-ı cildiyeı, infizâcâtru'yeyitezyîd-tenbîhât-ı asabiyeı teskin, fı'iliğtidâyıtenbîhider; harâret kanı muhit-i bedene da'vet ile a'zâi dâhiliyeı olan hücumundan men' eyler.

Roma zamanından kalma hamam harabesi üstüne inşâ kılınan binâ-yı metinde “usûl-i tedâvibi'lmâ'ı” ye aidvesâ'it ve levâzımın, alât ve echizeninheman cümlesi tedârikidildiğinden banyodan gayrı duşlar ile, sudan hurûciden gazların teneffüsü vesâ'ir usullerle tedavi-i tabi'olmağlahusûsât-ı mezkûreden bir nebze bahsi münâsib gördük.

Vücudun bir tarafına çarpup şiddet ve istikâmeti, terkîb ve harâreti muhtelif olan “duş”larda:

- 1-Suyun terkîbini(derûnundatayran iden gazları, sıcak ise hâsıl olan buharı)
- 2-Derece-i harâretini(sıcak veya sovuğuunu, yahud bir biri ardı sıra sıcak ve sovuğ olmasını),
- 3- Tazyîkini (hafif, mutavassıt, şedîd),
- 4- İstikâmetini (afakî, 'amûdî, aşağıdan veya yukarıdan veyahut yandan),
- 5- Şeklini (fıskiye, püskürme, yağmur gibi, da'irevî, kırık ve sâ'ire),
- 6- Çarpdğı sathî, mahallî ('umûmîyahudmevzi'î),

Nazar-ı dikkate almalıdır.

Banyo dilirken suyun terkîbinde bulunan mevâd-ı melhiyenincild tarikiyle imtisâsını kabul eylemediğiniz gibi banyo medtinden pek kısa olan duşdaimtisâs-ı cildi asla düşünölmemelidir. Duş banyodan daha az bir müddet devâm eyler ise de vezâ'if-i uzviyeyete'sîri daha ziyadedir. Duş ba'zı ılıcalarda ezcümle Fransa'da (Eksleben) de olduğu gibi masaj ile birlikdeyapılır ise istifâdeçokdur. Duşun taht-ı te'sîrindevezâ'if-i asabiyeı, deverân-ı 'umûmiye, teneffüse, fı'iliğtidâyı,[393]tebeddülât-ı 'umûmiye-i 'uzviyeı bir fa'âliyet gelir. Ilıca sularıyla yapılan duşlar “mahlel”, “masraf”, “mukavvi” gibi te'sîr eyler. 'Umûm bedene yapıldğı gibi mesela bir kol veya bacağına, burun ve göze, müheyyil ve im'âyede duşlar yayılmaktadır.

Roma hamamında “kuru havuz” nâmında bir tenevvür yapılmışdır ki burada harâretin(36:45 derece arasında) taht-ı te'sîrindevücûdziyâde terler. Ba'zı ılıcalarda terlemeğe mahsus ve buhar ile musahhen mahallere “buğuluk” nâmıvirilmektedir. Te'sîrâtımızâca, hâlet-i maraziyeı, kabiliyet-i hissiyeı, i'tiyâdatâbi' olan bu

harâretyabsayahud râbitada kanın ba'zıa'zâyâ hücum eylemesi ve bu vechle“ ihtikân-ı dem” vukû'a gelmesi ihtimâline mebni gayet müdebbirânehareket eylemek lâzımdır.

Terlemek sâyesinde, 1-vücûdda suret-i dâ'ime de hâsıl olan mevâd-ı muzırta efrâğve tard olunur; 2-Cildin intibâhı ile vezâ'if-i asabiye ve deverâniyede bir hâl-i hoşnudu husûle gelir.

Yeni Roma hamamı dâ'iresinde, bî-karârhurûc ve tayranitmekde ve sularda serbest bulunmakda olan hâmiz kibrit mâ'i, hâmiz karbon, azot vesâ'ir gazlardan ve ince toz haline getirilmişsularından istifâde eylemek ve nefas borularını ve akciğerleri ster iden gaşâ-i muhâtî tarikiyle imtisâsa bir suhûletvirmek üzere alat ve echize-i muhtelif vaz'idilmiştir. Banyo ve duş tarzında isti'mâl olunan suların te'sirâtına daha bir takviyetvirmek üzere Avrupa'daki kaplıcaların heman kâffesinde bâ-husûskükürlümenâbi'detayrân iden gazları teneffüs eylemek için hususi mahaller vardır. Mondur, Ruaya, senet ne katr, Borbol'dabi` sına'a sıcak buharlar hâsıl idilmekde olduğunu ve bunların teneffüs idildiğini bi'zzât gördüm. Gazların teneffüsü ve vücuda teması ile 1-Mevzi' bir tedavide te'sir eyler, emrâz-ı nezleviyeyi gereği gibi ıslâhider.

[394] Resim(*Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de emrâz-ı cildiye ve efrenciyemu'allimikaimakam Doktor Celaleddin Muhtar Bey. Mr Le prof.Djaleddin bey. Lieutenant-colonelDermatologue et Syphilographe*)

Yalova kaplıca suları:

Kibritîya'nîkükürlüdür,
Sıcaktır,
İhtimal ki elektiriyetihâvîdir,
Oldukcamebzûldür;

Bina'en aleyh fi'il-i iğtidâda husûle gelen bitâ'et ve adeta tevakkuf netîcesizuhûrnümâemrâz-ı muhtelifede, 'ilel-i mütenevvi'adafâ'idabahşâdır. Suların kükürlü bulunması nâfi'dir; çünkikiritlimevlûdü'lmâ'i gazlar cidden hulûl iderek bedene nüfûzidebilir. Yalova kaplıcasının emrâz-ı muhtelifede

Resim(*Gülhane hastahânesineme'mûrfenn-i kabâle ve emrâz-ı nisâmütehassısîninden Kolağası ref'atlüasaf Derviş Bey. Mr Le DrAssafDervichbey. Attache al'hospital de Gulhâne.*)

[395] Resim(*Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de teşrîh-i maraz mu'allimmu'âvini ve "tedavi-i bi'lmesih" tabîb-i mütehassıs Doktor İzzety Bey. Mr Le DrIzetbey. Masseur Prof. Agrege a l'Ecole civile de Medecine*)

te'sîrât-ı şifâbahşâsı eskiden beri ma'lûm idiyse de sularının te'sîrât-ı nâfi'ası ancak terkîbine vâkıf olunduktan sonra bir sûret-i fenniyyede anlaşılmış ve bu bâbda en evvel mütâla'a-i tıbbiye ve fenniyyede Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de seririyât-ı dâhiliye mu'allimi Mirliya Zuirus Paşa ile Doktor İstekolis bulunmuşdur. Etıbbâ-yı mezkûre raporlarında diyorlar ki: "Yalova suları içilebildiği gibi banyo sûretinde de kullanılır. En Te'sîrilisi banyo tarzında isti'mâl olunandır ki eşkâl-i muhtelifesinde müzmin romatizma hastalığına ve ihtilâtât-ı kalbiye hâricinde asar ve netâyic-i akîbesine karşı nâfi'dir. Suların dâhilen isti'mâliya'ni içilmesi nefes borularının müzmin emrâz-ı nezleviyesine ve 'avâkıbına karşı fâide bahşâdır." (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de 'ameliyât-ı cerrâhiyemü'allimmu'âvinî ve diş hastalıkları tabîb -i mütehassısı Kolağası ref'atlı Halid Şazi Bey. Mr Le Dr Halid Chazibey. Prof. Agregé. Medecin-Dentiste.

[396] Yalova suları nakrese, böbrek ve karaciğeri de kum taş peyda olunmasına, mi'de ve bağırsak (müzmin) nezlelerine nâfi'dir. Hâvî olduğu mevâd-ı ma'deniye, menba'dantayrân iden gazlar, derece-i harâreti nazar-ı dikkate alur ise Yalova sularının kâffe-i 'uzviyeti tenbîh ve bi'l hasa a'zâ-i muhtelifeyete'sîriderekhâlât-ı iltihâbiyye ve ihtikâniye ve insdâdiye iizâleideceğianlaşılr. Etrâhât ve ifrâğâtı tezyîd eylediğinden tebeddülât-ı 'uzviye-i nesciyemizeîrâs-ı fa'âliyet eyler. Kaplıcalara me'mûretıbbâ ile ibtidâ'iemrde fennî rapor takdîm iden zevât diyor ki: işbu banyolar deverân-ı demme, vezâ'if-i cildiyeye oldukça bir fa'aliyet virdiğinden emrâz-ı müzmine-i rahimiyyenin bir çokunate'sîrât-ı şifâbahşâdabulunabilir."

Vak'ân, a'zâ-i tenâsül-i nisâemrâzının kâffesinde Yalova suları iyü gelmez ise de rahmin cesmyahudankına ve gaşa-i muhâtiyyesine yahud insce-i hâzzınate'sır iden iltihâbât-ı müzminede- mülhakât-ı rahmin (mübeyyiz, nefir, irbata-i 'ariza, hatta peritvan) emrâz-ı iltihâbiyyesinde- bir hâlet-i maraziye yemerbût tebeddülât-ı vaz'ıyye-i rahîmede (çarpıklıklarda)-vazîfe-i rahîmede kiteşevvüşât ve ihtilâlâtı (adem-i tames, 'ışret-i tames, akım) fâ'idesi görülmektedir.

Ba'zı etıbbâemrâz-ı rahme ve mülhakât-ı rahimiyyenin heman cümleten "intânî" olduğunu ya'nimuzırr ve marazi bir mikrobdan ileri geldiğini öne sürerek kaplıcaların a'zâ-i tenâsül-i nisâemrâzında fâ'idesi olamayacağı yahud bu gibi suların 'umûm-ı bedene te'sîriyle bi'l vâsıta nef'î dokunabileceğini ve her halde te'sîrâtı pek cüz'i ve ehemmiyetsiz bulunduğunu beyân ediyorlarsa da "iltihâbât-ı rahîme-i intâniye" yanında hâlet-i 'umûmiye ve inkıtâ'-ı temas ve inbisât-ı verîdi gibi esbâb-ı muhtelif te'sîriyle deverân ve cevalân-ı demde husûle gelen teşevvüşü müte'âkib zuhur iden ve asla

intânî ve mikrobu olmayan ihtikânât-ı rahmiye ve halât-ı marziye-i sâ'ire vardır, kaplıca sularının değil yalnız 'umûmî belki mevzû'î duşlar ve banyolar ve şıngıllar suretinde isti'mâlî ile "husûle-i sagîre"dekideverâna'aliyet geldiği ve ihtikânât-ı rahimiyeber taraf olduğu heman her gün görülmektedir. Andan başka heman kâffe-i emrâz...

[397]ihtilâât ve teşevvüşât-ı mü'nâkise ,fakrû'd-dem, 'ısret-i su'ihazm, i'râz-ı asabiye zuhûrideceğima'lûm ve kaplıcaların, usûl-i tedâvîbi'lmânın bu gibi teşevvüşât ve ihtilâlâtdate'sîrât-ı nâfi'asımuhakkaktır.

Adem-i temasa, 'ısret-i temas-ı asabîye, ihtinâk-ı rahme (isteri) mübtelâ ve gerek rahimde gerekse mülhakât-ı rahimde hiçbir afet görülmediği hâlde "alâm-ı rahime ve mebizîyye"denmuztarib olanlara Yalova kaplıcası pek ziyâdenâfi'dir. Kükürtlü sular lenfevîmizâcda ve romatizmalı olanlarda müşâhedeidilenemrâz-ı müzmine-i rahîmede, iltihâbât ve heniye ve hafifedenâfi'dir. Lakin her halde suları tavsiyeden evvel hâl-i 'atâleyahudintibâhî, ihtinâkânât ve inzefeye olan temâyülü, hâl-i 'umûmîve binîveyi(nakres, romatizma, lenfeviyet, dâ'iefrenc), kuvâ-yıbedeniyei vazife-i asabiyei, mizâcî, isti'dâd-ı şahsiyi nazar-ı ehemmiyete almalıdır.

Hülâsa Yalova kaplıcası "esbâb-ı marziye ile harâb ve virân olmuşebedânîezsernev(?) tecdîd ve i'mâr ve müşerref intifâ olmuş şu'le-i hayâtitekrârîkâd ve iş'âl" idüb:

- 1-Romatizma'ya (ister müzmin isterse hâd olsun)
- 2-Zâ'af-ı 'umûmî-i 'uzviyete (diyâbet, dâ'iefrencvesâ'ire),
- 3-A'zâ-i batniyeihtinâkâtına, ihtilâlât-ı hazmiyeye,
- 4- Müzmin idrâr yolu hastalıklarına,
- 5-Ihtikânât-ı rahimiye,
- 6-Emrâz-ı müzmine-i rahimiye ve mülhakât-ı rahimiye,
- 7-Akciğer emrâz-ı müzminesine (nezle-i kasabât, dâ'i beher),
- 8-Ba'zı alâm-ı asabiye,
- 9-Hancere iltihâbât-ı müzminesine
- 10-Fakrû'd-demme, lenfeviyete,
- 11-Arteritizm, nakres, gibi ba'zihâlât-ı bünyeviyeye,
- 12- Hâl-i 'umûmiye merbut ba'zıcild ve göz hastalıklarına nâfi'dir.

Fakat "hastalıkdanzîyâde hastanın tedâvisi"fenn-i celîl-i tıbda gayet metîn bir kanûn-ı mühim olduğundan sulara hûdbehûdre'y-i şahsiye tevfikândevâm pek fenâolubba'zan gayet müdhîş'ârizâta sebebiyet

Emsâl-i tıbbiye ve hekimiye: Kadınları terbiye evlâd ve ahfâdı hatta insanı, cem'iyet-i beşeriyei

[398]virir, çünkü suların fevâ'id-i adîdesi yanında te'sîrât-ı muzır ve mehlîkesi vardır. Binâ'en'âleyh Yalova kaplıcasına azîmetideceklerintabîb-i hususilerinin re'yini istifsardan sonra kemiyyetlerini ve tedaviye kıble's-şurû' hamamlara me'mûr-ı tabibe mürâca'at itmelerini ve savr-ı tedaviyi andan telakki eylemelerini fen nâmına tavsiye eyleriz.

Su ne kadar sıcak olur ise o derece istifâdeidileceği hakkında beyne'lahâlî bir fikr-i bâtil hükümfermâ olduğu gibi tabibi tarafından on beş yirmi banyo itmesi tavsiye idilenba'zızevâtın da az zamanda pek çabuk şifâyâb olmak üzere günde bir değil birkaç def'a banyoya girmek istediklerini ve bu misüllüsu'-i harekât ve teşebbüsâtıdan mevt anı, birkaç günler banyoları terk itdirecek derecede za'af-ı 'umûmî ve hatta bir "humma-i ma'denî" husûle geldiğini Yalova kaplıcasına me'mûr Doktor Siyotis ve İsakşdesbeyâneylemekdedirler. Fi'lvâki'def'aten kırk derecede suya giren ba'zızevâtınziyâde bir za'afadüşdüğünü ve bu yolda su'î harekâtı neticesi tenbîhât-ı 'asabiyyedüçâr olduğunu kaplıcada bulunduğum sırada bi'z-zâtmüşâhede eyledim. Binâ'en'âleyh kaplıcaya muvâsalat iden zâtın iklim ve mahaleistinâsiçün bir iki gün rahat itmesi, ba'degünde bir def'a on beş dakikadan ziyâde kalmamak üzere mu'tedil bir harâretde (37 santigrad) banyoyay girmesi, çıkdıktan sonra uyumayubistirâhatde ve gündüz seyr ve hareketdeve ri'yâzât-ı bedeniyede bulunması ,yirmi banyodan aşağı yapmamak üzere kaplıcada üç hafta kadar bir zaman kalması, gerek vücudunu gerekse ayaklarını sıcak tutmak üzere yün esvâb ve fanılalı ayakkabı taşınması, kahve ve çaydan ve eğdiye ve et'ime-i münbehe ve muvakkızadan ve her nev'teyakkuzât-ı asabiyeden ictinâb eylemesi münâsibdir.

Etrâfı gayet latîf ve pek dilkeşâ ve bir ormanla muhât olan hamamlar mevki'necenâb-ı hâlık-ı kâ'inâtınıhsân buyurmuş olduğu mehâsin-i tabi'yye,[399] hamamlardan ormana muntazam yollar açılmak ve her tarafları mükemmelen tarh ve tesviye idilmek suretiyle bir derece daha tezyîdidilerek orası temâşâsıyla doyulmaz bir tefricgâh-ı letâfetiktinâh hâline getirildiği ve hamamlara gidecek erbâb(resim Yalova hamamı müste'ciri Mösyö Biranzo ve madamesi(Madam Moniye) Mr et M=Branzeau.- Drecteur, administrateurdesbains de Coury-Yalova.) ihtiyâc ve ashâb-ı tenezzühün istikmâl-i esbâb-ıistirâhâtleri zımnında her dürlüteşebbüsât-ı i'mâriyedengirü durulmayarak bir telgraf merkezi ihdâs idilmiş [400]ada vapurlarının pazardan ma'dâ her gün en seri' olanları Yalova'ya işledilmekde ve Yalova'dan hamamlara kadar pek muntazam bir suretde yapılmış olan şose üzerinde müte'addid lando ve faytonlar bulundurulmakda olması hasebiyle köprüden i'tibâren beş altı saat zarfında hamamlara

vâsilolunmakda ve mahazâ bir tedbîr-i ihtiyâtkârî olmak üzere iskeleden hamamlar mevkî'ine kadar müte'addid mahallerde süvârî ve piyâdekaragollarınşâ ve ikâmeitdirilerek sâye-i inzibâtvâye-i hazret-i pâdişâhîde şu suretle bir kat daha emr-i muhafazaya i'tinâidilmekde olmasına mebni elyevm Yalova dağ hamamları ilk bahardan sonbahara kadar istenildiği zaman kemâl-i istirâhât ve suhûlet ve emniyet ile gidilmesi mümkün en dilferîb bir mesire-i fer-hafezâ hâlini almıştır.

Hamamlar müste'ciri Mösyö Beranzo'nun ve madamesinin (Madam Moniye) himmet ve gayret-i nefâ'isperverîsiyle gerek hamamların derûn ve bitrûnununda ki emr-i nezâfet ve intizâmâtın idâme- ve muhafazası ve gerekse zevâr-ı kiramın her dürlüihtiyâcınıdef'iderek ez her cihet müceb-i memnuniyet ve câlib-i hoşnûdîleri olacak bir sûretdeizhâritdiğimu'âmele ve gösterdiği teshîlât-ı nezâket perverîsi cidden ayruca takdir ve tezkire şâyândır.

151-Divân yolu(İstanbul)

[401]Difteri Serumı İstatistiği

Bakteriyolojihâne-i Şâhândeistihzâr olunarak bin üç yüz on beş senen-i rûmiyesinKânûn-ı Sânîsinden bin üç yüz on altı Teşrîn-i Sânîsine kadar Dersa'âdet ve vilâyât-ı şâhânde sarf olunan mezâd defteri serumunun istatistikidir.

Dersa'âdetDevâ'ir-i Belediye

Şehremâneti Celilesi(şişe serum)		Mevâki'-i sâ'ire(şişe serum)	
Birinci dâire-i belediye	66	Adalar belediyesi	20
İkinci dâire-i belediye	40	Küçükçekmece belediyesi	26
Üçüncü dâire-i belediye	12	Eczahânelere	516
Dördüncü dâire-i belediye	33	Etubbâya	143
Beşinci dâire-i belediye	80	Yekûn	705
Altıncı dâire-i belediye	107	Hastahâneler	
Yedinci dâire-i belediye	18	Hamidiye Etfâl-i Hastahânesi	222
Sekizinci dâire-i belediye	18	Bahriye Merkez Hastahânesi	7

Dokuzuncu dâire-i belediye	30	Gülhane SeririyâtıHastahânesi	10
Onuncu dâire-i belediye	44	Dârü'l aceze	6
Yekûn	358	Fransız Hastahânesi	2
Dersa'âdet yekûn-i 'umûmîsi		Sen JozefHastahânesi	71
Şehremâneti Celîlesi	358	Rus Hastahânesi	1
Hastahâneler	319	Yekûn-i 'umûmî	319
Mevâki' -i sâ'ire	705	-	-
Yekûn-ı 'umûmî	1318	-	-

Vilâyât-ı Şâhâne

Ankara vilâyeti:

Ankara	45
Yozgad Sancağı	24

[402]Adana Vilâyeti		Şişe serum
Adana	16	
Yekun	16	
Çorum Sancağı	15	
Kayseri Sancağı	10	
Yekûn	94	

Edirne Vilâyeti

Edirne	15
Doktor Hüseyin Salih Efendi'ye	25
TekfurdağıSancağı'na	16
Gelibolu Sancağı	6
Şarköy Kazası	22
Merefte Kazası	10
Gümülcine Sancağı	30
Çorlu Kazası	3
Yekûn	127

İşkodra Vilâyeti:

İşkodra	20
Yekun	20

Erzurum Vilâyeti

Erzurum	50
Kara Kilise Kazası	25
Yekûn	75

İzmid Sancağı:

İzmid	20
Yekûn	20

Hüdevândigâr Vilâyeti:

Bursa	8
Yenişehir Kazası	12
Bandırma Sancağı	10
Kütahya Sancağı	10
Ayvalık Kazası	24
Yekûn	64

Bağdad Vilâyeti

Bağdad	24
Yekûn	24

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti:

Sakız Sancağı	6
Yekûn	6

Çatalca Sancağı

Çatalca	12
Yekûn	12

Haleb Vilâyeti:

Haleb	50
İskenderiye Kazası	12
Maraş Sancağı	15
Yekûn	77

Selanik Vilâyeti

Selanik	233
Selanikte Doktor Kamil	450
Mazhar Efendiye	-
Katrin Kazası	25
Cumâ' Bâlâ Kazası	20
Köprülü Kazası	20
Yenice Kazası	12
Yekûn	760

[403]Manastır Vilâyeti:

Serfice Sancağı	160
Görice Sancağı	78
Yekûn	238

Sivas Vilâyeti

Sivas	70
Hamidiye Kazası	30
Yekûn	100

Trablusgarb Vilâyeti:

Trablusgarb	50
Yekûn	50

Trabzon Vilâyeti:

Trabzon	12
Samsun Sancağı	9
Yekûn	21

Kastamonu Vilâyeti

Kastamonu	12
Sinob Sancağı	10

İnebolu Kazası	6
Zonguldak Kazası	10
Zağferanbolu Kazası	10
Bartın Kazası	15
Yekûn	63

Kosova Vilayeti:

Kosova	143
Kara Tava Kazası	15
Kalkandelen Kazası	15
Kumanova Kazası	20
Berane Kazası	40
Priştine Sancağı	20
Yenipazar Sancağı	58
Mitroviçe Kazası	6
Akova Kazası	12
Piraveşte Kazası	10
Yekûn	339

Konya Vilâyeti:

Konya	32
Niğde Sancağı	40
Nevşehir Kazası	15
Isparta Sancağı	1
Antalya Sancağı	50
Yekûn	138

Yanya Vilâyeti:

Yanya	94
Peruze Sancağı	10
Yekûn	104

Yemen Vilâyeti:

Yemen	20
Yekûn	20

[404]

Vilâyât-ı Şâhâneysâl kılınan serumun yekûn ‘umûmîsi:

Ankara Vilâyeti	94
Adana Vilâyeti	16
Edirne Vilâyeti	127
İşkodra Vilâyeti	20
Erzurum Vilâyeti	75
İzmid Sancağı	20
Hüdâvendigâr Vilâyeti	64
Bağdad Vilâyeti	24
Cezayir Bahr-i Sefîd Vilâyeti	6
Çatalca Sancağı	12
Haleb Vilâyeti	77
Selanik Vilâyeti	760
Manastır Vilâyeti	238
Sivas Vilâyeti	100
Trablusgarb Vilâyeti	50
Trabzon Vilâyeti	21
Kosova Vilâyeti	339
Konya Vilâyeti	138
Yanya Vilâyeti	104
Yemen Vilâyeti	20
Yekûn	2368

UmûmMemâlik-i Mahrûse-i Şâhânedesarfıyâtın Tekevvün-i‘Umûmîsi:

Dersa‘âdet 1382

Vilâyât-ı Şâhâne 2368

Yekûn-ı‘Umûmî 3750

Emsâl-ı hekimîye:

Usûl- tebeyyüz-i çûşed-i münharif Asl

Nekred-i fâ'ideder cenkbugulu, kânûn

[405]Raks Hakkında

Raks pek tabî'î, pek kadîm ve pek 'umûmîdir. Muntazam ve müteşâbih harekât-ı muttaride icrâsından'ibâret olan raks cemâ'ât-i beşeriyyenin hemân cümlesinde vardır. Henüz elbise kimin lüzûmunu idrâk idememiş olan, hatta medeni bir adam gibi yürümeğe muktedir bulunmayan vahşiler dahîraks itmeği biliyorlar ve kendilerince ba'zıkavâ'id-i mahsûsayatâbi' harekât-ı mutararride ile hem ahenk bir de musîkîleri vardır. Ale'l'umûmkabâ'il-i vahşiyede raks o kadar mer'î bir adet o kadar mühim bir rûkn-i ma'îşetidir ki cenk u cidâl ve yağmâmes'elesinden sonra birinci derecede şâyân-ı dikkat bir keyfiyet olmak üzere mütâla'aya müstahak görünür. Raksın akvâm-ı vahşiye 'indindehâ'iz olduğu ehemmiyet hiçbir medenî kavdegörülememiştir. Hatta sana'yinefîsenin medeniyetle terakkîsine rağmen raksın git gide ehemmiyetdesâkıt olması ve akvâm-ı medeniyeye nazarında —ma'îşet-i ictimâ'îyeşerâ'it ve îcâbâtından olmak üzere— tutduğumevki' ile akvâm-ı vahşiyede— bütün vukû'ât-ı hayâtîşâmîl olacak kadar— ehemmiyet-i ictimâ'îyyesibir çokmüdakkikînin nazar-ı dikkatini celbiderek “bir kavmiçünraksın derece-i ehemmiyeti seviye-i medeniyeti ile ma'kûsenmütenâsibdir” hükmünü ısdâreylemiştir. Filhakika bugün raks-ı medenî kavmlerdeşekl ve sûretce...[406]enihemmiyetini pek çok gâ'ibitmiştir. Bizim en mühim işimiz raks değildir; fakat akvâm-ı vahşiyeden pek çoğunun en mühim işlerinden biri de rakstur; ona plaçka, av kadar ehemmiyet viriliyor. Meselâ ırk-ı ahmerin yegâne numuneleri olan Amerika akvâm-ı vahşiyesi ve Afrika'da çıplak gezen kaferiler bu şamanlar gibiler 'indinde raks o kadar mühim o kadar 'umûmî ve mütevvî'dir ki her sureti vukû'ât-ı hayatiyenin başka başkatesiliadd olunabilir. Cenk u cidâl, sayd u şikâr, evlenmek, doğurmak, ateş yakmak, ademyimek, yılan tutub dişlerini sökmek gibi vukû'âtdan tutunuz da ahvâl-i 'âdiyeden her şeye varıncaya kadar raks ile taklîdidilir; her münâsebetleher vesile ile raks idilir. ... raks idilir, karanlık giceye raks idilir, ateşe raks idilir, güneşe raks idilir, yağmur için raks idilir, kuraklık için raks idilir, raks idilir vesselâm.

Raksta da teşrîfât-ı mahsûsaya son derecede ri'âyet ve i'tina olunur. Garibdir ki elbise giymek lüzumunu hissi dememiş olmak gibi bir münâzele-i sefeliyetde bulunan vahşilere raks esnâsında kullanmak üzere bir takım tüylü püsküllü ve kuyruklu eşyâsı vardır ki sarf-ı tezyînât ve teşrîfâta hâdim olub hıfz-ı sıhhaten vücuda nâfi' olmadığı içünelbiseden bile ad d idilemez.

Raksın fiziyciye'isebepleri: Tes'îrât-ı nefsanîyenina'sâb —ı muharrike üzerine in'ikâsı.

Sevinç gibi hiddet gibi havf-ı vahşiyet gibi te'sîrât-ı nefsâniye ve infi'âlât-ı vicdâniyenini'sâbe ve dolayısıyla azalâte aks-i te'sîri o kadar muhakkak o kadar tabî'î ve o kadrkesîrâ kiheman herkesin bu bâbda şahsi tecrübeleri vardır diyebilirim. Meselâ pek sevdiğimiz bir adama karşı hasretimiz arttığı zamanlardame'mûl olmayarak birden bire karşımıza çıkıvrince o derece müteheyyic oluruz ki bu hâlimizi ta'rîfiderken : sevincimden zıbzıb sıçradım; keyfimden raksa geldim”diyebiliriz. “Hıdmetden bütün azalâtım görüldü.”, “korkudan [407] bu gibi infiâ'lâtesnâsındavücûdun hem fizyolojiciyâi hem psikolociyaiahvâlîiçünadetâtâ'rîf-i nâtıktır.

Vak'ansevinç veya keder ile yapılacak kadar za'if ve sinirli olan bir çok insanlara rağmen sahihelbeniye ve soğuk kanlı adamlar bu gibi ahvâl ve zürûdâinfi'âlât-ı vicdâniyelerini az çok gizleyebilirler ise de şu ihtiyâr ve muvaffakiyetleri bu keyfiyet-i tabi'iyenin hakikatine karşı bir delîli olamaz; çünkü anların bile kendilerini zabtidemeyecekleri bir derece bir zaman vardır. Hele bu hâlî pek vâzih olarak mütâlâ'a itmek üzere (marazi sûreti içün telin dimağa mübtela olanları ve sıhhi sûreti içünde) çocukları tedkîk itmelidir. Dimâğın başlıca vazîfesini hâ' şevkinin te'sîrât-ı kaşriyesini (if'âl-i mün'akise) ta'dilya'niizdirârı hareketlere karşı ihtiyârî bir mukâvemet demek olduğu cihetle dimâğıteleyyün itmiş olanlarda ef'âl-i kaşriye(?) ve infi'âlât pek serî'ü'l-vukû', pek aşıkardır; çünkü mukâvemet ve ta'dilâtama'rûz değildir. Çocuklarda ise tabi'iyet-i beşer olanca safvetiyle tecellî ettiği için bu gibi te'sîrâtın netâyîci pek tabî'î olarak lâıykıyla anlarda mütâlâ'a olunabilir. Bir çocuğa pek sevdiği bir adem hoşuna gidecek bir oyuncak getirecek olsa çocuk sevincinden ellerini çırparak atlayarak sevimli sevimli bir sesle bağırarak i'lânşâdımânıder. İstemediği hâlde cebren bir şey yaptırılacak olur da hiddetlenirse kollarını göğsüne kadar getirüb sallayarak tepinerek mini mini elleriyle dökmek istediğini ifhâm ile tehdîdât da bile bulunarak izhâr-ı heyecânıder.

İşte insaniyetin sinn-i tufûliyetidimek olan edvâr-ı evveliyede vücûd bulan raksın esbâb-ı fizyolociyâ'ıyyesi küçük çocukları şoka veya galeyana getiren esbâbın aynıdır. Şu kadar var ki raks git gide her şeyde olduğu gibi – esbâb-ı evveliyesinden bi'l-tecerrüdmüstakîlen tekâmül iderek bir sûret-i mahsûsa almış ve o sûretde intikâl ide ide adeta ... ma'nâsını gâyibidüb harekât-ı mutaraddiden'ibâret kalmışdır. Yoksa akvâm-ı vahşiyede esbâb-ı fizyolociyâ'ıyyesi ile beraber (ya'ni hâl-i ...)

[408] Fenn-i ictimâ'î nokta-i nazarından raksın ehemmiyeti bu yükdür; zirâ vahşilerde vukû'ât-ı hayatın savr-ı muhtelifesini arz ider bir ayine-i ef'âldir. Raksları seyridilirsei'tikâdât-ı bâtıla ve adeta ictimâ'ları hakkında oldukça doğru bir fikr hâsıl idilir.

Faraza (Afno) ve bu gibi lisanlara zerre kadar vâkıf olmayarak o kıt'alara kadar gidebilen seyyâhlar, misyonerler, akvâm-ı vahşiyenin oyunlarını seyr itmekle akâ'idi ve âdâtı hakkında oldukça doğru ma'lûmâtı vermişlerdir. Bir re'isvefâtıdığı zaman yiyecek şeylerle beraber mızrak vesâ'iralât-ı harbiyesini de teşrîfât-ı mahsusa ile mezarınakoyubetrâfında raks itmek ve o raks ile o zâtınmuvaffakiyâtınıcesâretinitaklîd itmek (Sosyolociya) ya'nifenn-i ictimâ'î nokta-i nazarından hayli ma'nâdardır. Zirâ bu hâl, evvel emirde vefât iden zâtın yine sayd u şikâr ve cenk ile meşgul olacağına ve tüylü elbiselerini giyüb raksideceğine ve sağ olanlar gibi yiyüb içeceğine i'tikâdları olduğunu gösterir. Kezâ gramı ya'niaşkânebir takım rakslar da vardır ki evlenmek ve kadın kaçırmak gibi vukû'âtıntaklîdidilmesinden'ibâretdir. İşte bu dürlü raksları seyridenlerde öyle bir hey'etderevâbıt-ı ictimâ'îyyenin en mühimlerinden olan 'alâka-i zevciyet ve mesâ'ilesinde bu mahlûk-ı za'îfevirilen kıymet ve ehemmiyet hakkında bir fikr-i icmâl hâsıl iderler. Raksdama'nâ-i medeniyet ile ga'ibolmuşdur. Halbuki hemanşuracıkda arz olunduğu üzere 'alem-i vahşetde oyunlar pek ma'nâdardır. Zirâ henüz hayatın safahât-ı muhtelifesiylevukû'âtınıtaklîd ve temsil idecek bir ehemmiyet-i ictimâ'îyyeyihâ'izdir. Halbuki medenîlerde yalnız harekât-ı mutaraddidedehüsni ve ahenkdenibâretdir. Fenn-i bedâ'iyi' (estetik) nokta-i nazarından yalnız harekât-ı mutarride güzelliğinden başka bir şey değildir. Dâ'ire-i ehemmiyeti pek güçleşmiş pek daralmışdır. Vâkı'ân medenî oyunların ba'zısında meselâ polka yahud vals gibi oyunlara nisbetle kadriyle takdim ve takdim gibi teşrîfâtıtaklîdider. Harekât-ı mahsusa vardır ki ma'nâdâr görünür. Fakat yine dikkatle tahlîl idilse bu harekâtın öyle lâ-ekall sekiz kişi ile oynanılabilcek bir oyunda harekâtın tenevvü'ü zarureti mebnî raksın mütemmimânından olduğu anlaşılıyor. Eski oyunlara geldikçe [409]teşrîfât ile beraber artar mesela (Menuel) dinilen oyunda daha ziyâde (bir şekil, bir tarz forme) vardır. Harekât-ı raksiyede (takdîm ve takaddümde kadınlara refâkatde) teşrîfât-ı mahsûsa hayliden hayli ma'nâdadır. Daha ileri hatta 'alem-i vahşete varırsak o zaman raksin yalnız savr-ı mahsûsasınınma'nâdâr olmakla kalmadığı bile görülür; oyunda her bir hareketin ma'nası da muttaridensöylenür. Mesela vahşilerde bir muvaffakiyyet-i harbiyeden sonra gâlib gelen kavmefrâdı kemâl-i teşrîfât ile o vak'a-i harbî tafsilâtına varıncaya kadar taklîdiderek bir raks-ı mahsûsicrâiderler ve o esnâda muvaffak olan re'isin düşmanlarını kesüb yiyebileceği hakkında karşılıklı sözleri te'âtî olunur ve şarkı gibi muttarid ve ahenkdâr olarak söylenir. Halbu ki harbde muvaffak olan milel-i mütemeddine bir resm-i geçidyapubtrampetelerle borularla zabıttıdikleri şehri gezüb istilâ iderler. Asker-i husûsî oyunlar, eğlenceler tertîb eylerler. Görülüyor ki vahşilerde

ma'nâ-yı raks pek mühim ve pek aşikârdır; halbu ki medeniyetin terakkîsiyle o ma'nâgayb olarak raks muttarid bir takım harekât olmak üzere başlı başına tekâmül idiyor ve anda gâye-i hünerverî (tavr ve hareketdehüs) den 'ibâret kalıyor. Hülâsa iki sözle fikrimi ifhâm etmek isterim şöyle diyebilirim: Hiyeroglafyanisbethurûfât ne ise vahşilerin ma'nâdâr rakslarına nisbetde medenîlerin oyunları odur. Hiyeroglif nasıl ma'nâdâr olan suretini gâ'ib ide ide sarf-ı temâslı bir takım hurûfâtamüneccer olmuşsa vahşet 'âleminin raksı da git gide ma'nâsınıgâyibidüb harekât-ı muttaride olmakdan'ibâretkalmışdır.

Bu mülâhazama i'tirâzan belki şu suretle mukâbele idenler bulunur:

“Medenîlerin rakslarında ma'nâ yok mudur? Vals iden iki gencin aynı zamanda muttariden ayak atışları, ellerinin vücuda sarılmak suretiyle tavr u hareket, nazarda ateşin hırsları ruhunvâz emeller ifşâidecek kadar gözleri ma'nâdâr kılan tâbi-i garâm, o nermîn temaslar, o çırpıntılar, o reveranslar kadar ma'nâ olmak üzere acaba bir söz bulunabilir mi? Dinilecek olursa, asla! Diri. Fakat bunlar oyunun 'anâsır-ı harekâtından ma'dûd değil oyuncuların zerâfet-i şahsiyeleriinkişâfâtından, hassâs[410] ve makine gibi oynamak şartıyla pek güzel oyun oynanılabilir ve kusursuz olabilirdi.

Memâlik-i 'Osmâniyede raks ve muhtelif tarzları.- kavmiyet ve cinsiyete binâ'en raksın tarz ve sureti adât-ı millet ile sıkı sıkıya alakadardır. Bu ma'na evvelki ma'rûzâtımdanistibât olunur. Ne tenografî fennin bu noktaya viridiği kıymet ve ehemmiyet az değildir; çünkisavr-ı muhtelif-i raks dahî-adât-ı milliyeden düğün teşrîfâtı, şarkılar, milli masallar vesâire gibi-bir kavm ile diğeri arasında münasebet ve karabeti ta'yîniçünsıfat-ı kâşife makamındadır. Faraza memleketimizde havra tarzında icrâidilen rakslar, ale'l'umûmrum kavmine ve mevki'i'tibariyle de adalar ve sevâhilemensubiyet alakası arz ider. Sureta istisnâ at varsa da yine ma'rûzâtımsibâta hâdimdir. Ve oyunlar uzun müddet vâki' olan münâsebât-ı ictimâ'iyeye sâyesinde intikâleylemek ve daha ehemmiyetsiz olan millî oyunları unutturmak suretiyle te'sîseylemiştir. Mesela İrânîlere ve bize Arab elifbasının intikâli ve nâkıs olan evvelki yazıları isti'mâldeniskâtidişi bu kâbildendir.

Bütün havralar şekli'tibariyle'umûmiyet üzere müteşâbih ise de tarz-ı husûsîlerine bakılınca aralarında kavmiyetemahsûskat'i farklar vardır; meselâ adalıların ve sâhilrumlarının havra oyunları ile Bulgar koylarında seyritlediğimiz havralar veyahûdToskaArnavudları'nın oynadığı havralarda tempuçe, ayak harekâtının adedince hayliden hayli bir fark vardır. Hatta çalgıları da bu farkı muhtelif ahenkleriyle kulağımıza sezdirir. Raks idenlerin teşkil itdiği halkanın orta yerinde durub da asbî(?) parmaklarıyla

kemançeden kesik kesik, titrete titrete, ve sâmi'a-hırâşesvât-ı muttaride çıkararak laz ile av virdini şişürübbilâ fâsıla yarım saat müddetle zurnadan yeknesak ve basit bir hevâ çalan Vanlı ve kemâl-i asudeni ile iri davulunu döğen arkadaşı arasında hâl ve tavırca ne büyük fark vardır!.. Oyunlara bir tavr-ı has virmekdemizâc-ı kavmiyetin ziyadesiyle hükümfermâ olduğu...[411]Çerkeslerin o sinirli oyununu seyr itmemiş olanlar bir adamın- esnâ-yı raksda-nasıl olub da iki sâniyede üç hareket icrâidecek kadar cest u çalâk olacağına bir dürlüakl irdiremez, ve oynanamaz. Diğer tarafında bir Zeybek oyunu seyr idilse, fi'lhakika yalnız kavuğu altı okka gelen bir adamın (ihtilâcât- ı asabiyeye uğramış olsa bile) daha ziyâdeserî'ül hareke davranamayacağı hakkında bir fıkır-i sâlim hâsıl idilir. (resim Bir Zeybek) Hatta bu noktaya dâ'ir pek mühim olmak üzere şâyân-ı dikkat bir keyfiyet mütâla'aidebildim: Ecnâs-ı muhtelifeyemensûbakvâmın en ziyâde temas ile kaynaşdığı memleketlerde (mesela Gelibolu gibi ekseriya sâhil olan memleketlerde) her dürlü oyun oynanır. O gibi yerlerde rum ve adalı gemiciler ile köylerden sâhile[412]dâ'imâmünâsebetde bulundukları cihetle hepsi dahî yekdiğerinin mensûb olduğu kavmin oyunlarını oynarlar; fakat Türklerin adalılar gibi (caka)lı havra oynayamadıklarını kemâl-i dikkatle mütâla'aaidığım gibi adalıların vesâ'irrumlarında hî Zeybek hevâsı oynadıkları zaman bizimkilerin aldığı kabâtâyı (resim Havra)tavrı takunub o gurur ve ciddiyet-i mahsûsa ile ağır ağır oynayamadıklarını ve oynayamayacaklarını lâykıyla gördüm ve hakkıyla anladım; hatta zeybek hevâsının milli bestesine fazla fazlaneğâmet-i nâzikekarışdurubbozdukalrı gibi, ... [413] başka bir oyun oluyor ki (GocomoSatava) (Koca Mustafa demekdir), (Zehir Ali), (Hamza Efe), (Dirhemsiz Bekir), (Yörük Osman), (Gara Durmuş) gibi kabadayılardan tarz-ı raksı hiç o değildir. İstanbul'daki bestekârân-ı musikinin Zeybek hevâsısun diye besteledikleri oyunlarla (**Resim** Bir balodan fotoğrafaidilmiştir- Milli rakslarımızdan) asıl zeybek hevâlarının hiç münâsebetiyokdur. (Efeyim ben severim ben zevk u sefâyı) gibi kanto kılıklı şarkılarla oyun oynamak mümkün olsa bile o oyun asla zeybek hevâsı değildir. Hatta memleketimiz Romalıların [414] Laterna ile oynadıkları- güyâ alaturka- oyunlardan (susta) ve (karşılama) gibi kıvrak ve tiz oyunlar bizim zeybek hevâlarının bozuk düzen taklîdinden doğmuş bir yeni tarz-ı raks olmakdan başka bir şey değildir. Ve şurası şâyân-ı kaydve tizkârdır ki zeybek hevâları, piyano, laterna, veyahut incesaz ile oynanır oyunlardan değildir. Davul ve zurna ile hiç olmazsa çığırtma ve darbuka ve bağlama ile oynanır ve salonlara bedel-i harman yeri kadar geniş ve açık bir mevki'i ister.(resimMekteb-i Tıbbiye-i

Şâhâne'dekimyâ-yı'uzvîmu'allimiFerîkSa'âdetlüDellasuda Faik Paşa Hazretleri. S.E. Le prof. Faik Pacha, Della Suda. General de Division)

Bilhassa zeybek hevâları.- Evvel emirde zeybek hevâları tempolarının ağırlığı ile sâ'ir oyunlardan mümtazdır. Hatta bir iki dönüşden sonra, davula doğru bir iki adım atubilerledikden sonra, dizleri müte'âkıben yere urdukdan sonra bir iki saniyelik bir vukufe vardır. Anın için tiz besteler ile (velev ki zeybek hevâsınınbâtutasına uydurulmak suretiyle tamamen merdâne bir oyun olduğu cihetle de titreşim hareketler, nâzik ve mini mini veza'lar ve kırılıb dökülmeler en ziyâdemerdûd ve hatta ma'yûb ve müstehcen 'addidilir.

Şu kabadayı oyunu hülâsaten ve tahlîlenta'rîfideyim:

[415]Evvelâ raks idecek olan zât,- Eğer tek başına raks idiyorsa- oyun yeri ittihâz olunan meydanda (bir dâ'iretrâfındadevrider gibi hareket idüb) elleri aşağıda olduğu hâlde topallıyormuş gibi bir iki adım atarak yürür; ve parmaklarını yavaş yavaş şakırtır.

Bu suretle tempo tutat ve ayak sayar. Tamam beyt başı geldi mi, ellerini hevâyâ kaldırarak ve parmaklarını kuvvetli şakırtarak üç adım sekmek suretiyle ilerler ve ellerini indürüb birkaç sâniye tevakkuf ider; tekrârbeyt başı çalınırken bu hareketi aksi cihete icrâitdikden sonra yine bir iki sâniye tevakkuf ider, bu vah-kafeyi müte'âkıb evvelâ sağdan sola(resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'dekimyâ-yıma'deniMu'allim-i sânisîKaimakam'izzetlü Şükrü Bey. Mr. Le ProfChurri-bey. Lieutenant-colonel.) üç kere döner, vüsûl ayağı üzerine döner , o esnâda kollar yukarıda vücûd ve çehre az açık yere mâ'il olarak bulunur. Sonra yine bir iki sâniyevakafeden sonra sağ ayağının üzerine soldan sağa üç kere döner yine azcık tevakkuf itdikden sonra davula müteveccihen üç adım sekerek evvelâ sağ ayağının ucuyla davula doğru bir "dah!"ider, ya'ni dürter gibi yapar. Sonra üç adım geri çekildikden sonra aynı hareketi sol ayağının ucuyla yapar. Sonra üç adımdan sonra bir sağ dizi ile bir de sol dizi ile çöker. İşte burada bir devr-i tam bitmiş demektir, artık ne kadar oynansa bu harekâtın tekerrüründen 'ibâretidir. Bi't-tabi' şu ta'rifimkâ'ide olmak üzere mu'ayyen olan harekât

[416]Resim(Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'dekimyâ-yıma'deniMu'allim-iEvveli Binbaşî ref'atlüVasilNaom Efendi. Mr Le prof. Basile NaoumMajor. Asârî: Kimyâ-yıma'denî: iki cild)

muttarideninta'yîninden başka bir şey değildir: yoksa güzel oynayanların ufak ufak tavırları vardır ki hey'et-i mahsûsası'tibâriyle şahsa göre üslûb raksı teşkil ider.

Zeybek hevâları ya iki kişi olarak ya yalnız olarak yahud ikiden ziyâde oyuncularla bir halka teşkil itmek suretiyle oynanır. İki kişi oynadığı takdirde harekât yukarıda

zikritdiklerimizin aynıdır; şu kadar fark var ki oynayanlar dâ'imâ bir dâ'ireetrâfindadevrider gibi hareket iderler; yalnız davula doğru yürüyüb de (dah) idileceği zaman ikisi de yan yana gelüb yürürler. Beş on kişi ile bir halka çevrilüb de zeybek hevâsı oynanılacak olursa o vakit en güzel oynayan zât (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'dekimyâ-yı'uzvîMu'allimi Kolağası Mustafa Efendi. Mr. Le prof.MoustafaAdjudent-Major. Asarı:Kimyâ-yı'uzvî)

[417]Resim(*Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'detahlîlât-ı kimyeviye mu'allimi Binbaşı ref'atlî Ali Rıza Bey. Mr Le prof. Ali Rizabey. Major.*)

Kumanda ider, adetâ Avrupa oyunlarından (kadril) de nasıl oyunu idâre iden zât kumanda iderse aynen zeybek hevâsı hakkında dahî kumanda iden zât: ileri, geri devn, aşağı diyerek başlıca harekâtı ta'yînider ve kendisi sağındaki arkadaşından azıcık uzakça durduğundan halka o noktada bir fisâl-i arz ider.

Eyyâm-ı resmiye ve zeybek hevâları- cülûs-ı meymenet me'nûs hazret-i pâdişâhî her Osmanlı için bir büyük bayramdır; bu yevm-i mes'adetdeasâkir-i şâhâne kullarının ne derece izhâr-ı şâdimânîtdiklerini görmek için taşralarda (resim Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'defenn-i sipencyârîmu'allimi Kolağası ref'atlîAHmed Hüseyin efendi.Mr Le prof.AhmedHusseinAdjudent- Major.) **[418]**dolaşub bendeniz gibi âdât-ı milliye mütâla'asına meraklı bulunmalı ve az çok aşina olmalı. Cülûs ve velâdet hazret-i pâdişâhiyemüsâdif olan bahtiyâr günlerde asakir-i şâhâneye oyun içünmüsâ'ade olunur. Kışlada şenlik hazırlıkları ile uğraşıldığı sırada oyun içünmeydan ve lâzım olan elbisede hazırlanır.Zâten kışlada İzmir'e Nazilli'ye Bursa'ya mensûb bir çok efrâd bulunur ki asker ocağına gelirken dizlik, tuzluk, kuşak, mintan, kavuk, silahlık vesâ'irealub getirmişlerdir.

Bundan sekiz sene evvel Gelibolu'da bulunduğum sırada cülûs-ı hümâyûn-ı şevketmâkrûn-ı hazret-i pâdişâhiye müsâdif olan rûz-ı firûzda (resim Kimyager Hazret-i şehriyârîSa'âdetlüZanni Efendi Hazretleri.Mr Le Dr J. Zannibey.Chimiste de S. M. L. Le Sultan. Asârı: Sibirya yağlarının terkîbi,-Kibritiyet-Genin tağşîşâtı,-Beynelmilel sıhhat-i 'umûmiyeyedâ'ırîslâhâtvesâ'irnâmlarda Fransızca resâ'il.) on altı kişiden mürekkeb bir hey'et tarafından bir kaç saat zeybek hevâsı oynandığını seyritdim. On altı kişinin teşkîltdiği halkanın orta yerine- hamâset ve satvet-i osmaniyeintimsâl-i bi-misâli olan – bayrağımız dikilmiş ve etrâfında da davul takımı oturdulmuş idi. Oynayanlar Nazilli taburuna mensûbolubgâyet mükellef giyinmiş ve trablus sarılı külâhlarından sarf-ı nazar en ufağı bir metruseksan beş boyunda delikanlılar idi. Sert kumandanlarıyla oyunu idâre iden (Seyyid Ali Çavuş) kara bıyıklı ve pehlivan yapılı tahminen kırk yaşlarında bir adamdı. Bir

saat kadar devâm iden bu oyunu bendenizle beraber seyr iden kibâr-ı ... [419]iderim ki bundan aldığım zevk hiçbir oyunun keyfine benzemez. Avrupa oyunları külliye bizimkilere benzemez. Burada yalnız memleketimizin oyunlarını sosyolojik bir nokta-i nazardan mütâla'a itmek istediğimiz içünsadedden çıkmamak mecburiyetinde bulundum. Zaten memleketimizde bile bizim oyunlarımızdan ziyâde (polka) (vâls) (kadril) gibi Avrupa oyunları meşhûrve müte'ârif olduğundan yazılsa dahî abes olurdu. Yalnız şu kadar arz ideyim ki bu vals esnâsında yalnız temas ile i'lânidilenhissiyât-ı nâzike ve nazarla ifşâidilenamâl ve ihtirâsât ve yürekleri çarpıntıya düşürüb ve dudakları titreten (göğüs geçirme)lere bedel bizim oyunlarda bir tavr-ı merdânki vardır ki – yukarıda dahî arz ittiğim gibi- henüz salonlara girecek kadar nazikleşmediğini gösterir ya'ni (sosyolociyata'biri ile söylenecek olursa) muhârib bir milletin kendine hâs oyunlarıdır ki bıçaksız uyanmaz.

Doktor Rıza Tevfik

[420] Sinek-Sivri Sinek-Eşek Arısı

Yazları etrâfımızdabî-karâr uçuşarak nâhoş bir sûretdevızıl原因, yüzümüzden ellerimize, ellerimizden yüzümüze bilâ-arâm konarak sokmakdanziyâde sıkıntılı bir kaşıntı hâsıl iden bu mu'accezhayvânâtı, istiskâl bilmez bu haşerâtı tanımayan yokdur. Sinekler gayet fa'âl ve ekûl ve mu'ânnidolubdivârdan döşemeye, eşyâ üzerinden tavana, hatta mücella satırlar üstüne konar ve oradan oraya hemânbilâ tevakkuf vızıl原因arak uçuşurlar; iştihâları son derece olub her şey'e arzu gösterirler; insanın alını eli üzerinde hâsıl olan ter, hayvanâtdapeydâ olan rutubet, sofradan düşen kırıntılar, şeker peynir meyve et parçaları ve'l hâsıl her şey anlara hoşdur.

Hassa-i zâ'ikalarında nezâket olmayub her şeye atılmakda ve her şeyi pisletmekdedirler.

Adi sinek kül renginde olub sarı siyahımsı bir alna, bir hortuma, şeffâfkanadlara, gayet büyük façatalı gözlere, üç mufassıllı kısa boynuzlara mâlikdir. Üç çift ayakları uçları haşerenin adetâ kuru boynuz yapıştırırcasına herşey hatta mücellâ satır üstünde yürümesine müsâ'idsûrettedir. Her iklimde, hatta nevâhî-i kutbiyede bile yaşayan haşerât-ı mezkûreharâretin taht-ı te'sîrindeneşv u nemâbulmakda ve pek ziyâde tekessür eylemekdedir. “Kurd” hâlinde iken sinekler nebâtî ve hayvânîmevâd-ı mütefessiha ile beslenmekde ve neşv u nemâ-yıtâmînde ise (“Emerson” nâmındaabi'yyundan bir zâtıntahribâtına göre) uzviyât-ı sagîre ileyaşamaktadır.

[421] Tâbi'ıyyûndan İtalyalı bir zâtınirâ'e eylediği korkunç bir istatike göre sinek muvafık ba'zışerâ'it-i hevâ'ıyyede senede altı nesil hâsıl eylemekdedir. Her def'asında altmış yetmiş yumurta yumurtlamakda olan bir sinek sene nihâyetinde 8,192,000,000 evlâd ve ahfada mâlik olur! (resim (1) adi sinek başı (80 def'abüyüdülmüş)

Sinek uçarken ve öte beriye dolaşurkenvücûdunu örten gayet ince bir tüy sâyesinde gâyet küçük, hurdebînitafilâtıtoplama ve bir yere konarak istirahatitdiği zaman ön ayakları ile topladığı tafilâtı hortumuna naklitmekde ve ifrâzât-ı kesîre-i hazmiyesi sâyesinde ekl ve beli' eylemekdedir. Sineklerin bu garîbhazmlarımukaddemâ bir eser-i tahâret ve nezâfet gibi alınmışdır.

Sarı yahud çelik mâ'isi renginde olan sinekler daha muzırrolubecvâf-ı tabi'ıyyeye hatta cürûh üzerine yumurtalarını bırakırlar; uyumakda olan zevâtın burun delikleri içine girerek 'ârizât-ı vahîmeye sebebiyet virirler; ba'zı mahallerde, ez-cümle (kayın) taraflarında böyle sineklerin buruna duhûl(resim (2) Sineğin hortumu (200 def'abüyüdülmüş) ve nüfûzu ile gâyet şiddetli re'âflar (burundan kan akması) beyin humması, hatta mevt müşâhedeolunmaktadır; böyle bir 'ârizadayapılacak şey bilâifâne-i vakt buruna trementiyahud klorürlü mahlûlât ile şırınga yaparak bu tafil-i muzır def' eylemekdir.

İklimimizde sinekler vasıtasıyla en ziyâdenakl olunan "şarbon" nâmındaki (kara kabarcık....-i habîse) hastalık (resim Et sineğinin hortumu (200 def'abüyüdülmüş)(maraz-ı mezkûremübtelâ[422]hayvanâtoldukca derin gömülmüş olsa bu yolda intikâlâtmuşâhede olunmaz) ile çiçek, kızamık ve kızıldır. (Gras) nâmında bir zât sineklerin ayaklarında emrâz-ı sâriyye-i mezkûrenin tahammüllerini isbât ve irâ'eeylemiştir. Tafilât-ı mezkûre bir iştiâ-i mahsus ile mevâd-ı gâ'ita üzerine konub "tenya", "terişin" yumurtalarını, küll-i hastalığının Topladıktan sonra gelüb küfler, yiyecekler ve nihâyet cildimiz üzerine konmaktadırlar. (sepilman) ve (Hers Halter) sineklerin bağırsaklarında verem mikrobları buldukları gibi (hâvân) da icrâ-yısan'at iden (KarlosFinley) nâmındakitabîbda humma-i asferinhaşerât-ı mezkûre sâyesinde tevessü' ve intişâr eylediğini beyânidiyor. Cezayir'de, Mısır'da kesretle müşâhede olunan göz ağrıların intikâl ve intişârında sineklerin pek büyük dahlî olduğunu kâffe-i mü'ellifin kabul eylediği gibi etıbbâ-yımeşhûreden Mösyö (Koh) haşerât-ı mezkûreninba'zı ahvâlde kolera hastalığının intikaline sebebiyet virebileceğininbeyânitmekdedir. Vücûduetrâfımızdavızıldayub dolaşması bu derece muzır olan haşerât-ı mezkûrenin itlâfi hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından lâzımdır. Fakat nasıl? Vasıta, usûl pek çok; işte bu çokluk hiç birininmatlûb derecede mü'esser olmadığını

gösterir. Evlerimizi, odalarımızı şu münâsebetsizhaşerâtdan bir dereceye kadar kurtarmak içinbağçelerimizde kırmızı resin (nebât) yetiştirmekle beraber meskenlerimizi gündüzleri karanlık bırakmalıyız. Divarlariasid fenik ilâve olunmuş kireç ile badanalamak, yapıştırılacak kağıdlariçün birkaç santigrâm ak sülmen konmuş kola kullanmak, mesâkin dâhilinde tahâret ve nezâfeteziyâderi'âyet eylemek en ziyâdeşâyân-ı tavsiyedir.

Bir marazın ne yolda tevellüd eylediğini bilerek andan ne suretle tehaffuz mümkün olabileceğini istintâc eylemek için yalnız mikrobdanihurdebîni'uzviyâtdan husûle geldiğini idrâk itmek kâfi değildir. Bu bâbda [423] veba ta'ûn bizim için pek yeni bir misâldir; çünkü ancak birkaç seneden beri suret-i intikâlima'lûmumuzolmuşdur. Mezkûr hastalık mikrobunun ve pirelerle intikâleylettiği suret-i muhakkakadaanlaşılmıştır. Ba'zıemrâzın bir takım haşerât ve hayvanât, bir hayat(resim Erkek sivri sinek (20 def'abüyüdülmüş)mahlûkât ile intişâr ve sirâyet eylediği çokdan beri ma'lûmdur. (Pastör) şarbon hastalığı tahminlerinin tahtü'tturâb bir hayli seneler kaldıktan sonra yer solucanlarıyla sath-ı arza nakli dildiğini isbât eylediği gibi ba'zı sineklerin sarı hastalıkların intikaline sebebiyet virebileceğini yukarıda gördük. Sivri sinekler virüsün, emrâz-ı sâriyeninintikâl ve intişârınaale'l ekser ve birkaç suretle sebebiyet virmektedirlerçHaşerât-ı mezkûre ya kendi bir sûretde tahmini saklayarak her dokunduğu yere bırakur, veyâ sokarak telkîhde bulunur, yahudifrâğâtta bulunarak marazın intişârınahüdmet eyler, veyahûd bedenî marazın sirayetine hâdim bir takım 'uzviyât-ı sagîrenin tekessürüne hâdim bir mahal ve mekân makamına geçer.

Her iklimde hatta memalik-i şimâliyedebulunub hakikaten bir belâ hükmünde olan sivri sineklerin ağız tarafını bilmek herkes bâ-husûsetıbbâiçün lâzımdır;çünkühaşerât-ı mezkûre bu ağız(resim) [424] ile deriyi delmekde ve dişini hatırı sayılır cerihalar yapabilmektedir. Bu hâlde, her ne suretle olursa olsun mülevves bir sivri sineğin böyle deriyi delerek ne derece suhûletle hastalığı taklîhidebileceği anlaşılıyor. Sivri sinek tabi'iyeten emici bir haşere olduğundan sarî bir 'illetdenmüte'essirenvefât iden bir lâşe üzerine konarak rast geldiği kanı ve madde-i menferizeyi(?) emr ve bu suretle alt masiyesi bir pis madde ile televvüsitdiği hâlde sağlam bir hayvanı sokabilür. (resim Dişi sivrisine (10 def'abüyüdülmüş) işte bu hayvan bir cerrâhınnişteri derecesinde şübhemiz bir sûretde telkih idilmiş olur. Şarbon hastalığı ile hummâ-i asfer ve dâ'ü'lfil ve iltihâb-ı ev'iyeye-i lenfeviye gibi memalik-i hârede kesretle müşâhede olunan emrâzınintikâl ve sirâyetinde sivri sineklerin dahil-i küllisi vardır.

Sivri sineklerin “Duddem-fili yer dusan”invücad-ı insâniye intikaline tevassut eyledikleri ve tafîlât-ı mezkûreninkurdlarını bataklıkların sathında topladıkları bugün tahakkuk eylemiştir. Doktor (Manson) nâmında bir İngiliz pek yakın bir zamanda sivri sineklerin adı ısıtmanın (humma-i mütekâtı’a) intikaline sebebiyet virdiğini pek güzel isbâteylemiştir. Tabîb-i mezkûr (Roma) civarındaki bataklıklarda adı ısıtmeyemübtelâ bir zâtın kolunu ısırtdığı sivri sinekleri bir kafes içinde(resm Dişi sivrisineğin başı (40 def’abüyüdülmüş) ...

[425]Tecârüb-i mezkûredenistintâcidildiğine göre humma-i mütekâtı’adante haffuziçün sivri sineklerden tevakki idilmelidir. Bundan başka çâre yok. Uzun ayaklı, ince kanadlı, uzun hortumlu haşerât-ı mezkûreyikim (resim Sivri sineğin yavrusu (40 def’abuyrulmuşdur)) tanımaz? Zâhiren erkeği daha hundârzann olunursa da aksinedir; kendisi çiçek göbeklerine konduğu zaman dişisi insan kanı beslenmek için adam arar.

Mağrûr gidişli, ince belli, siyâh kadife ve sırma bedenli, kavî çeneli, karnı iğneli eşek arısı dokunulmadığı zaman zararsız(resim (1) Eşek arısının iğnesi 60 def’abüyüdülmüş) (resim (2) Eşek arısının ağzı (60 def’abüyüdülmüş)) fakat ilişildiğinde vahşi, ha’in bir haşere olub önüne geleni sokar. Meyvelerin lebini yitirüb beslenmek, kurdları ile yaşamak üzere haşerâta galebe çalmak, tükürük ve elyâf-ı nebatiye ile yuvasını yapmak için çenelerini kullanmaktadır. Sâ’ir arılar gibi cem’iyet ile yaşayan bu haşerâtın[426]sokduğu yer ba’zen ziyâde şişerek ufunetlenir. Hatta yalnız bir rink(?) sokmasıyla vefâtidenlerin de görüldüğü mezkûrdur. Böyle bir ‘arızadaderhâl(resim Eşek arısının ayağı (30 def’abüyüdülmüş)) İğneyi çıkarub yarayı kolonya suyu ile yıkamak ve üzerine bu suya basdırılmış bir bez koymak münâsibdir.

Bursa’da Mantar ve Peynir ile Zehirlenme

Nefs-i Bursa’da iki üç ay evvel çarşı ve pazarda mantar satıldığı esnâda ekseriya çam mantarları cinsinin arasında emâniyetnev’inden “fitr-ı zeheb-i kâzib” bulunmasından nâşîeklidenlerden on beş kişinin bir iki gün zarfında muskârîne mahsus i’râz ile nâgehân-ı tesemmüm itmelerine mebni icrâ olunan müdâvât semeresiyle cümlesinin ifâkat buldukları ve fakat Kütahya mülhakâtında on beş kişinin mantarlarla tesemmümiderekvefât eylemesi üzerine mantarların derhal toplatdırıldığı ve ilk ve son bahar mevsimlerinde tâze beyaz peynir ekil idenlerinba’zılarındağaşyan ve ishâl ile oca’-ı batnında ve ‘alâ’im-i sa’ire zuhuruyla tesemmüm-i zeykivukû’ bulduğu ve kabilden olarak Gemlik’de beş altı şahsın

Mihalic peynirlerinden zehirlendikleri haber verilmesiyle tahkik-i keyfiyet idildikde dağlardaki yazlık ve kışlık mandıralarda bulunan ağnâmmemlerietrâfında ve ayak ve bacaklarında peydâ olan bir nev' yaraların üzerine çobanlar tarafından ak selmen tuzu ekilerek tedâvîidilmekde olduğundan işbu klor-ı sânezinbeknâmdevâ-yısimdârınte'sîrât-ı muzır ve mehlkesinden külliyyen bîhaber olan çobanların sağdıkları südlere ve mayaladıkları peynirlere ak selmen karışmış olması ihtimâline celb olunarak ba'demâ sem-i kâtil olan ak selmen tozunu kat'iyyenisti'mâl itmemeleri için kendilerine tenbîhât-ı lâzime îfâidildiğiHüdâvendigâr Vilâyeti Sıhhiye Müfettişliği'ndenvürûdidübMeclî-i Sıhhiye-i 'umûmiyedekıra'at olunan raporda bildirilmiştir.

[427]Eczâcılar

Resim (1)*Eczâhâneler Müfettişi İzzetlü Doktor, Tahir Bey Efendi.*Mr Le Dr Tahir Bey.*Inspecteur des pharmacies.*

'UmûmEczâcılar Ustabaşlarından:

Resim(2) Kimyager MösyöFridmanden

Mr. Fridman.

Resim (3) Meşhur Kimyager Mösyö Apari

Mr P. Apery.

Delegates de la Corporation pharmaceutique.

[428] Deniz Tutması

Avrupa'da neşr olunan gazetelerden biri deniz tutmasına karşı şimdiye kadar tavsiye idilenkavâ'id-i sıhhiye ve müdâvât-ı muhtelifeyi hülâsa eylemiştir. Gerçi bunlardan ba'zılarının yekdiğerine tezâdı meydanda ise de eşhâsa ve ahvâle göre yine te'sîrâtıgörölmüşdür:

- 1-Hareketden evvel müshel almak;
- 2- Vapura binmeden evvel iyüce yemek;
- 3-Güvertede gezinmek;
- 4-Kamara'da kalmak;
- 5-yatmak ve mi'deyi bavula yasdığa dayamak;
- 6-Rum içmek;
- 7-Melisa suyu içmek;
- 8-Atipirin almak;

- 9- Her sababı bir bardak deniz suyu içmek;
- 10-İyüce yemek;
- 11-Az yemek;
- 12-Geniş fanila kuşak bağlamak;
- 13-Uzağa denize uzun uzadıya bakmak;
- 14-Denize bakmamak;
- 15- Mi'de çukuruna deniz tuzu ile dolu bir kise bağlamak;
- 16-Her sabah bir kadeh konyak içmek;
- 17-Kiris içmek;
- 18-Yürürken yahud otururken geminin sallantısını ta'kîb eylemek;
- 19-Mümkün mertebe gemini ortasında bulunmak, ne çok önünde ne de gerisinde kalmak;
- 20-Ağızda küçük bir taş daha iyüsü bir kiraz çekirdeği bulundurmak;
- 21- Şen ve şatır bulubye's ve kederi def' eylemek;
- 22-Okuyub yazmaktan ve meşâgîl-i ciddiyeden çekinmek;
- 23-Mütâla'ât-ı ciddiyede bulunmak;
- 24- Tütün içmek;
- 25-Mi'deyi kolludiyon ile urmak;
- [429] 26- Limon suyu içmek;
- 27-Elde bir limon bulundurmak;
- 28- Deniz tutmasının önünü almak için hiçbir şey yapmamak.

Kavâ'id-i mezkûreden en mü'esseri son fıkradır. Vakı'ân hiçbir fenalık duyulmadığı hâlde hiçbir şey yapmamak hepsinden müreccahdır. Rahatsızlık his olunmağa başlandığında bir şeker parçası üzerine bir iki damla lokman ruhu damlalarak anı aldıktan sonra kamaraya gidübyatmak ve iştihaya göre mu'tedilâne ve bâ-husûssovuk şeyler yemek münâsibdir.

İstisâlveyâhrâc-ı mi'de

Fenn-i cerrâhiyeninmi'deyeâ'id olan kısmı şu'ubât-ı sâ'iresinde olduğu gibi vesâ'it ve kavâ'id-i fenniye'nin tekemmül-i hâriku'l'âdesi ve cerrâhîn-i hâzırânınmahâret-i fevka'lgâyesinde o derecelere kadar mazhar-ı terakkî ve te'âli olmuşdur ki evelleri tehlikeli zannva'd olunan ve en muktedir en meşhûr cerrâhların bile cesâretinikesr iden bir çok'ameliyât-ı mühimmebugünkü günde erbâb-ı ihtisâs tarafından kemâl-i suhûlet ve muvaffakiyyetledâ'imaicrâolunagelmekdedir. Ez cümle Mösyö "Ojen" ve "Dovayin" gibi

etıbbâ-yıma'rûfe "neşr-i kısmi-i mi'de" 'ameliyesininetâyic-i hüsne-i matlûbeyedestres olmak şartıyla dâ'imâyapmakdadırlar. Binâberin Zürih Dârü'lFünûnuhey'et-i tedrisiyyesinden "Karl Şlater" sâlifü'z-zikr zevâtdan daha ziyâdecesâret ibrazıyla mi'deyi kâmilten ihrâcirmekde asla tereddüd itmemiş ve muvaffakiyet-i kâmileye mazhar ve nâ'ilolmuşdur.

Müşârûnileyh "Karl Şalter", elli altı yaşında olan ve bir hâl su'î'l ye vâsıl olmuş bulunan hastasında bir verem-i mi'diyenin vücudunu teşhis iderek evvel emirde vezâ'if-i hayatiyyeyi ziyadesiyle îkâz ve tenbîh maksadıyla marizi birkaç hafta kadar mukavvi bir tedbîr-i ekeldide bulundurur. Ba'de lâzım gelen 'ameliyeninemr-i îfâsınaibtidârider. Evrek-i sath-ı mi'deyi kâmilten işgâlitdiğininmüşâhedeidincemi'deyiçikarub[430] üç gün sonra esnâ-yı'ameliyede hâsıl olan cürûh kapanmağa ve hasta bi't-tâbi'im'â tarikiyle beslenmekde iken ağzıyla adiyenahz-ı ta'âma başlar. Hatta bir hafta zarfında yumurta, kıyılmış beyâz et gibi mevâd-ı gıdâ'iyye-i sulbiyeyieklidebilecek bir hâle gelir. Yalnızem'â, vezâ'if-i cedîdesi ile ünsiyet idinceye kadar ba'zıkı'yât hâsıl olur. Bi'lahere'ameliye-i lâzimesi icrâidilen o şahsın iştihâsı, gücü ve kuvveti tamâmıyla hâl-i tâbi'iyyesine'adûl ve rücû'idir. Hatta kendini ziyâret iden etıbbâ bu hâline ziyadesiyle ta'accüb ve hayret iderler. Bu ademkesb-i şifâitdikden sonra tabi'idef'aten çok bir mikdâr yemek ekli demeyüb azar azar yemekde fakat yevmiye sekiz ila on def'ata'âmınitekrâritmekdedir.

Mi'deyemüte'allikkavâ'id-i sıhhiye

- 1- Öyle bildiği kadar muntazam saatlerde yemeli,
- 2- Bünye za'ifve iştihâmekûdise açıldığı zaman, az ve fakat sık yenmeli;
- 3- Ağır çiğneyerek yenmeli.
- 4- Sıcak yemek yendiği zaman çok soğuk su vesâ'ir içmemeli,
- 5- Hemânbir biri ardı sıra çok vakit bırakmaksızın yenmemeli; mu'tedilsûretdeyenilen bir ta'âmın hazmı ale'l'âde üç dört saate mütevakkıfdır.
- 6- Yemekden kalkarken bir lokma ekmek kabuğu yemelidir; çünkü böyle bir i'tiyâdın hazmı kolaylaştıracağı ve dişleri adetâ bir diş tozu gibi temizleyeceği beyân olunur.
- 7- Ziyâde bir hiddeti, çokça bir yorunluğumüte'âkibasla sofraya oturmamalı;
- 8- Sofrada okumaktan, mütâla'adanve'l hâsıl fikri, zihni ziyâdeişgâlidecek her şeyden sakınmalı;

- 9- Şen ve şatır zevât ile sofraya oturmalı ve hoşâ gidecek husûsât üzerine mübâhese itmeli; çünkü “sevinç ortasında ...[431]
- 10- Sofradan kalkar kalkmaz yorgunluk getürecek harekât ve mesâ’iden çekinmeli;
- 11- Sofradan aç kalkmalı ve mi’deyi asla son derece doldurmamalı;
- 12- İstikrâh olunan şeyi aslâ yememeli;
- 13- Yemekden evvel ve sonra ve yenirken asla hiddet itmemeli; zirâ böyle yinilen lokma değil, bir iğnedarlıktır.

Çok yaşama usûlü

İhtiyâcât-ı mübremeyi bir kâ’ide-i muntazama tahtına almak;

İhtiyâcât-ı sinâ’iyye-i muzırraya meydan virmemek;

Hıdmetci, uşak makûlesinemuhtâcolmakdan ise kesîrû’l masraf olan şeyleri bir hudûd-ı meşrû’adâ’iresineircâ’ etmek, kendi işini kendi görmek ve diğerlerine de mu’âvenet etmek;

Mümkün mertebe muzırr şeylerden ictinâb ve ihtirâz,

Vücûdüşüdükdeheman aks-i memalik-i ta’âkineintizâr,

Her yerde bulunan resâs (kurşun) mürekkebâtından ve ale’l husus nev’î benî beşerin cins ve ırkını tenkis iden semi’lmirâziğden tevakkî, taffîlât ve emrâz-ı sâriyyedenvikâye-i nefse fevka’l’adei’tinâ, mümkün olduğu kadar asayiş ve meserretle yaşamağa ihtimam lâzımdır.

Esir-i ferâş olan marazaya icrâidilecektakayyudât

Evlerde marazaya en geniş odalar tahsis idilmelidir. Hastaların yatakları biraz katı olmalıdır. Yataklara perde vaz’ olunmamalıdır. Pencereelerde perdenin mevcut olmasında bir be’isyokdur. Kapunun aralıklardan esen rüzgardamâni’ olmak içünkapuya kalınca bir perde ta’likidilebilür

[432] ve iş’âlidilmelidir. Hevi tesmiye idilenma’dan kömürü ile kok kömürünün gazı ve kokusu müz’icdir.

Odada 15,18 dereceleri arasında dâ’imî ve sâbite bir harâret olmalıdır. İşbu harâret-i matlûb ocak vâsıtasıyla istihsâlidilemediği takdirde sobalara mürâca’at olunmalıdır. Yoksa ocak var iken sobanın isti’ mâlimen’idilmelidir.

Yazın ve hatta kışın, tabîbmüsâ’ideitdiğitakdirde hasta iyüce örtülerek odanın hevâsınıtemâmıylatecdîd itmeleridir. Bu vechle hareket olundukda, odada mevcûdolub geriye bir koku ile der’akabhiss olunan muzırrmiyâsmalardef’ olur. Hakîm bu kokudan hastaya iyü bakılmadığı anlayabilür.

Şâyân-ı ta'accüb ve iş'ârdır ki bir çokeşhâshevâ-yısâfdan, güneş ve sudan korkuyorlar. Sabah, ahşam hastalarının bacaklarını, kollarını bol su ile yıkamağa pek güçlûkle müsâ'âdeidiyorlar. Hâl buki en kıymetdâr bir vâsıta-i sıhhiye bir tedbîr fennîden bîçârehastacıkları mahrum bıraktıklarını bilmiyorlar. Güneşe karşı pencere ve kapuları açmak istemiyorlar. Cereyânhevâdanfevk'âdehavf ve hırsıyılıyorlar. Hele bu pek nâma'kûldür. Yüzünü, burununu yorganı altına saklamış, yatağında sinmiş bir hasta yatdığı odadaki hevâyı tecdide hıdmet iden saf, ceyd bir ... ne muzırratgörebilür? Bi'l'akis odanın hevâsınıngice yanan lambalar ve soba ile düçârta'biolduğu vekazoratvesâ'ir mülevves mevâd ve eşyâ ile ifsâd eylediği düşünülürse mücebmenâfi' olacağını söylemeğe bile lüzum yokdur.

Kapalı bir odada yanan mahrûkât, hevâdakimevlüd'ülhumûzanınbir çokmikdârınmahz ile anın yerine teneffüse gayr-ı sâlih-i hâmız karbon gazının hudûsünebâdiolmaktadır.

Hevâ-yihârîcî ile iskân olunanhâneveyâ apartmanın hevâsı arasında terkîbce büyük bir fark olur olmaz hemânhevâbi'ltedriç tashih ve tecdîdidilmelidir. Bu bâbda hangi usule mürâca'atılürseidilsün mutlaka hevâtamâmıyla tebdil olunmalıdır. Aslşâyân-ı iş'âr ve tavsiye olan bir şey var ki o da her nev'...[433]Vâkı'ân bir hastalığlamuztarib, derlüderlüalâm ve evcâ' ile müte'ezzî olan bir icâbın evine kadar gidüb sıhhat ve 'âfiyetindenhaberdâr olmak yahudistifsârhatırıçün geldiğini anlatmak üzere bir kağıda ismini yazub bırakmak muvâffakşeyme-i insâniyetidüğünden buna bir şey dinemez. Fakat ta hastanın odasına kadar girüb de geceleyin neden muzdarib bulunduğunu, tabibin ifâdesinimufassalannakl ve hikâyeye icbâr itmek marîza bir hıdmet değil belki müceb-i muzırratdır. Çünkibiçâre hasta o hikayeyi sizden evvel üç def'a anlatmış belki sizden sonra da beş kere daha söylemiş olacağından humma ile hastalığının iştidâdına sebebiyet virilmiş olur. Adetâ bilmeye bilmeye hastanın telef ve ziyâ'ına kadar yürüyân bu gibi eşhâsmücâzât-ı kânûniyeye bile müstahakdır. İcâbını bir dakika kadar göreceğini, bir def'acık elini sıkacağıını beyâniderekkapudan zorla girdikleri hâlde hastanın odasına gelmez bir koltuğa rahatça çöküyorlar; ziyaretlerinden maksad ne olduğunu unuturakumûr-ı zâtiye ve husûsât-ı şahsiyesineâ'idbir çok lüzumsuz şeyleri birer birer ta'dâd ve hikâyeye koyuluyorlar.

Odayı temiz tutmak ve oda küçük ise yatağın delerini kaldırmak pis koku bulundurmamak lâzımdır. Gerçek çocukların beşiklerindeki perdelerin kalmasında bir mahdûdyoksada üç ile yedi senelerindeki etfâlin yataklarından ale'l husus himâyet-i

indifâ'iyeye yakalandıkları zaman perde ve cibinlikleri ref' etmek daha muvaffaktır. Odayı on altı il on sekiz dereceleri arasında bulundurmak ve hasta banyodan çıkub yatağına yatar yatmaz odayı yeniden hevâlandırmalı; gürültü, mükâlemeyi, kapuacîzdâmmesiniveyâ hastayı görmeye gelenlerin ve zitesinimen' itmelidir. Hevâ sıcak ve latîf olduğu zamanlarda güneş alan pencereyi açmakdan hiç korkmamalı ve odada idrâr, kazorat gibi mevâd-ı mülevvene asla bırakmamalıdır. Maraza ve ma'lûlüne bir sûretmuvâfakada bakılmak içünri'âyet olunacak tedâbîr ve kavâ'idsihhiyeşundanibâretedir. Gerçi bunları herkes bilüyor ise de mevki'-i tatbike vaz' idenler pek az bulunuyor. [434] olanı tercih itmelidir: başı damu'tedil bir sûretde kaldırılarak oldukça sert bir yasdık üzerine vaz'idilmelidir. Beden, sıcak tutucu hafif yorganlar vücudun süflîsini setr iden bir ayak örtüsü ile ihâtaidilmelidir. Vücûd hiç olmazsa günde bir def' asilinüb temizlenmelidir. Eğer hasta her vakit yatdığıyatakdan kaldırılıb diğer bir yatağa nakli dilemiyorsa marizinin altına sık sık değiştirilmeküzere bazler konarak temîz tutulmalıdır. Uzunca süren ve mûceb-i za'îf olan hastalıklarda olduğu gibi kaba anlarda yaralar hâsıl olduğu zaman muka'id, yatağın çarşafına sürülmemek içünkautcukdan (lastik) birkars ile azıcık ref'idilmelidir.

Toz halinde nişasta ve kana kana, tânin ve kibrit-i nebâti, (likopod) kaba etlerdeki bu yaraların sür'atleiltiyâmına hâdimdir. Mağliyât-ı sıcak sıcak içirilmelidir. Fakat hastayı terletmek matlûb değilse ilacı odanın hararetine müsâvî bir derecede virmek daha muvâfıktır. Eski şarabla mahlût su, saf veyâ su katılmış süt her vakit müsta'meldir.

Cümlenin ma'lûmu olduğu vech üzere nöbet, akşamları iştidâditdiğinden o zaman hastayı istirâhat ve sükûnet-i mutlakada bırakılmalıdır. Eğer hastaya yemek yedirilmek tensîb idilmiş ise başlıca, sabahleyin alafranga saat on birde bir şey virilmelidir. Ahşamları hatta devr-i nekâhetde bile hafif et suları veya çorbalardan başka bir şey içirilmemelidir.

İcâbı takdirinden hastanın kazorat, kıy'at ve balgamlarını tabibe göstermek içün- hastadan uzakça bir mahalde- hıfz itmelidir. Fakat ba'ziemrâzda bu gibi mevâd-ı mülevveseninesbâb-ı sirâyet-i marazdan olduğunu hatırdan çıkarmıyarak ana göre müdebbirâne hareket olunmalıdır.

Boğmaca öksürüğü hurdebîni bir mantardan hâsıl olmakdadır. Mevlûd-i maraz olan işbu tafîl bu hastalığa düçâr olan etfâlinnefslerinde bulunduğu gibi balgamlarında, mendillerinde kesretlidir. O halde anlar birer menba'-ı sirâyet ve intândır. Boğmaca öksürüğü teneffüs ile o kadar suhûletleintikâl ve sirâyetider ki sağlam bir çokmu'aftıflın yanına [435] Humma-yıtifoïdikazûrât vâsıtasıyla intikâlitdiği cihetle mümkün olduğu

kadar sür'atle marazînin mevâd-ı gâ'itasınıdef' itmelidir. Kolera ve kolorinde aynı vechlesirâyetitdiğinden bu tedbire o hastalıklarda daha ziyâdei'tinâ ve ihtimâm olunmalıdır.

Mevlûdü'lhumûzalî su ile icrâ-yımuzâd-ı te'affün (antisepsi)

Cürûhîmikrobların temasından vikâye ve netâyic ve hamîyyesinden muhafaza içünfenn-i cerrâhînin tevessül itdiğivesâ'it-i mükemmele ve icrâat-ı muhsineden biri de men' ve def'-i te'affün (aspis)dir. Gerçi bu usûl bir çok etıbbâ-yımütehassısanını'timâd ve kesret-i isti'mâline mazhar olmuş ise de ekser hâlâtta pek de emniyet bahşâ değildir.

Çünkitedâbîr-i ihtiyâtiye-i lâzımeyle son derece dikkatle i'tinâ olduğu hâlde bile mikrobları tamamıyla teb'îd-i mümkün olamamakda ve dâ'imâşe'met-engîzolan muzırratlarındanhavfidilmekde ve binâ'en aleyh ba'zıhâlât-ı nâdireşâz ve müstesnâ tutulduğu hâlde edviye-i muzâd-ı te'affünemürâca'at-ı zarûrîgörölmekdedir. Fakat fi yevminâ haza ez cümle süblime (ağusülmen) gibi en mü'esser ve bu hususa en elverişli tanılan ecsâm-ı muzâd-ı te'affün-i mahzûrdansâlim bulunamadıkları cihetle anlar meyânındamünâsib ve kullanmağa sâlih olanları hüsni intihâblüzûmuderikâr ve bu mes'elenin hayliden hayliye müşkül olduğu aşikârdır.

Muzâd-ıte'affün olan mevâdintâhir bir yaranın intânına mâni' olmak husûsundakite'sîrleri gayr-ı kâbil-i inkâr ise de intânveyâufûnet bir kere zuhûritdikde anı tevkîfdeikiiktidârsızlıkları da küll-i yevm-i meşhûddur. Bu sebebe mebnîdir ki cerâhîn-i hâzıra kemâl-i keremi ile bir vâsita-i müte'emminetaharrîsine teşebbüs itmiş ve fenn-i cerrâhîmütehassısları meyânındateferrüd ve temeyyüz iden Mösyö "LokasŞampiyoniyer"ın bu bâbdaki mesâ'îsi müsmir olmuştur.

Mu'allim-i müşârûnileyh bir seneye karîb sarf itdiğimesâ'inetîcesinde bu zamana gelinceye kadar fenn-i tedavide heman hiç isti'mâildilmeyenmevlûdü'lhumûzalî suyun avâriz-ı intâne karşı en mü'esser 'avâmilden biri olduğu tıbb...

[436] Bu zât meslekdaşlarınaımtisâlenvücûda cüz'i bir muzırratı dokunmayan kuvvetli bir muzâd-ı te'affün bulmak emeline düşer. Paris'de Mösyö "Toşar" nâmında bir dışçı dış köklerinin çene kemiklerinde merkûz bulunduğu yuvaların takayyüh-i afînisihemân her nev' vesâ'it-i mü'essireyemukâvemetitdiği hâlde mevlûdü'lhumûzalî su ile tedavi olundukdatamâmıylazâ'il ve mahv olduğunu kendisine ifâdeider.

Bu cesimin tahammürâtıtevkîftiği otuz sene evvel Mösyö "Renyar" ve "PolBret" taraflarında isbât ve iş'âr olduğunu dahî tahattur ider. Kendi arzusuna şu iki vak'a-i sıhhiyeyi sermâyeittihâziderekicrâ-yıtecârûbe başlar.

İlk def'a olmak üzere hayatından kat'ümid idilmiş olan ve vâsi' bir ceriha-i mütekayyihadan müşteki ve muzdarib bulunan bir şahsı bu cesimle tedaviye teşebbüs ider. Marîz o zaman kadar yirmi de b,r (hâmiz-i fennin" binde bir " klor-ı sâyi-i ziybakya'niagosülmen yüzde on " klor tonya" ve yüzde bir " fevk manganit potas" mahlûlleri gibi şedîdü'lte'sîr olmak üzere ma'rûf 'âvâmil-i muzâdintân ile bi'listifâde tedavi olunmakta iken mevlûdü'lhumûzalısu ile icrâidilen gusûlleri müte'âkib az bir zaman zarfında hilâf-ı ümîdtekayyih-ı tenâkus ve hastanın hâl-i umûmiyesikesb-i tebeddül ider.

Cesm-i mesrûdunmenâfi' ve muhsinât-ı 'adîdesini görünce isti'mâlinitekrârda asla tereddüd itmeyerek biri bacağında vâsi' bir kangren ile cürûh-ı mütekayyihaya diğeri gerek bacak ve gerek fahzındafelgûmûnemübtelâ ve pençe-i mevte mahkûm bulunan iki kişiyi daha tedavi ider. Yine te'sîrâtşifâbâhşasınadestres olur. Sâlifü'l'arzmüşâhedât-ı mevlûdü'lhumûzalı suyun takayyuh'adî ve anfi basillerini der'akabmahv ve itlâf itdiğinekanâ'at-ı tâmmei'tâider.

Mösyö "Labord" dahî orda (siyah kan damarları) derûnuna madde-i mezbûre zerk eylediği takdirde hayvanâtın kendilerine icrâidilen'âmeliyâtđanhaberdâr olmadıklarını ve kanlarında şarbon bakterisi mevcûd ise anında hemânaniyenmahv ve muzmahil olduğunu delâ'il ve berâhînkâtı'a olmak üzere beyânitmekdedir. ...[437]dolayı 'alâ'im-i 'afniye-i mütezâyideye ve takayyuhavâzılı bir te'sîricrâ ve ifâitmekdedir. İşbu esbâbdan birincisi muhammerât üzerine şiddetle te'sîr itmesi ikincisi de insceyitertîb itmek üzere husûsî bir kuvvet ve kudrete mâlik bulunmasıdır.

Sublime mahlûlünde külliye mefkûd, hâmiz fennin mahlûlünde ise pek cüz'imevcûd olan, mevlûdü'lhumûzalı suyun şu ikincisi hâssası nazar-ı dikkati celbe şâyândır. Çünkimücerred o hassa sâyesindedir ki muzâd-ı te'affün olan 'âmil-i inscenin kâffe-i nakâtına tamamıyla nüfuz ve intişâritmekde ve tahribine me'mûr ve muvazzaf olduğu erkân veyâ'ânâsırmazkiye ile temas-ı mutlakdabulunabilmekdedir.

Meşrûbât, dondurmalar

Meşrûbâtın hâsıl idecekleri asara derece-i hararetlerinin dahil-i küllisi vardır; ziyâde sıcak olanlar tenbîhbâdî olur. Fi'il-i intibâh muvakkat bir nev'hummâ, nabzın sık ve dolgun urması, cildin teşenci, veçhin şiddetle televvünü gibi i'râz ile tezâhürider. Nihâyet bu alâ'im az veyâ çok bir ter ile nihâyet pezir olarak her şey zâ'il olur; ılık olanlar gaşyânında'vetider.

Çok soğuk meşrûbât ise gaşâ-yımuhatî-i mi'deye pek şiddetli bir te'sîr mesken icrâitmekdedir. Etıbbâ bu nev' meşrubatı mi'denin ... ve veci' ile müterâfik olan taklisânına karşı isti'mâlidir.

Derinin her kangı bir noktasına bir parça buz ve yahudmüberrid bir mâyi'vaz' ve tatbik idildiği zaman hissiyetzâ'il oluyor? Ufak 'ameliyât meselâ bir şık hiçbir vücû'da'vet itmeksizin yapılabiliyor. İşte bürudet, mi'dedeki ...-ı asabiyede aynı vechlete'sîriderek anları uyuşturuyor. Bu 'uzvidekitaklisât ve ucâ'ı teskin idiyor.

Fi yevminen haza her tarafda mazhar-ı rağbet olan dondurma, derece-i harâretii'tibâriyle mütebeddil değilse de terkibce ve binâ'en'aleyhkâbiliyet-i hazmiyecemuhtelifdir. (Fonsagaryo) dondurmaları iki sınıfa taksîmidir. Birinci sınıfa kaymaklı, sınıf-ı sâniyede kaymaksız dondurmaları idhâl ediyor.

[438] Kaymaklı dondurmalar: hususi bir kabda yumurta sarısı, süt, kaymak, şeker ve ıtri-yât-ı muhtelifeyi karıştırarak yapılıyor. Kaymaklı, vanilyalı, çukulatalı, kahveli ilh dondurmaların kâffesi bu nev'a'âiddirler.

Kaymaksız dondurmalar:esmâr-ı muhtelif (çilek, ananas, limon, kavun, şeftali, portakal) 'asaresi ile i'mâl olunuyor.

Kaymaklı dondurmalar biraz ağırca oluyor. Elem-i mi'deyemübtelâeshâs anları pek güçlkle hazmidir; sınıf-ı sâniye bulunanlara ise- çok hâmisolmadıkca- za'îf ve nâzikmi'deler bile tahammül idiyor.Dondurma ağır ağır yenilecek olursa cild terli bulunsu bile meşrûbât-ı bârdenin husûle getirebileceği 'avârıza meydan virmez. Ma'a haza dondurmadan sonra bermu'tâd içilen aşlama su yudumşerb olunmalıdır.

Mevsim-i sayfdahusûsiylememâlik-i hârede meşrûbât-ı bârda kesretle isti'mâlidilmekdedir. Harâret-i hâriciyeziyâde olduğu zamanlarda, esnâ-yıta'âmda soğuk su içmek pek nâfi'dir. Zirâmi'deyi takviye, teri tenkîs, iştiâ-yıkâz ve tezyîdider; fakat şerâ'it-i mesrûdehârinindeisti'mâlolundukda 'avârız-ı vahîmetekvîn eyler.

Vücûd terli iken çok soğuk veyâ buzlu bir su içilecek olur ise bundan mütevellidteberrüdümte'âkib aks-i 'amel zuhûriderse ne a'lâ; lakin ba'zan kazıye bir aks olur, bedende 'umûmî bir teberrüd husûle gelür; su, cedrân-ı mi'dedeki harâretin bir kısmını ahzider; derece-i harâret-i bedende tevâzin-i husûle içünmi'de ve ihşâ-yısâ'irenoksani-i harâretlerini cildinkiyle tazmîn eyler; derinin tenezzül-i harâreti teri tevkîfider.

Dem-i şiddetle akşam dâhilinde ve a‘za-yımerkeziyeyhücûmitdiğindenhayâtısür‘atle tehlikeye ilgâ iden ihtikânât ve ilnihâbâttahaddüsidebilir.

Ahvâl-i ma‘ruzada soğuk su şerbinimüte‘akib cümle-i hazmiyedeecvâ‘, çenelerde takallus, gaşy ve hatta mevt görülmüşdür.

Doktor “Dökezen” ‘afiyet-i tâmmede olan bir şahsın, bir ziyâfetde[439] üç dört dondurma yemesinden sonra şiddetli bir iltihâbmi‘deyemübtelâ olduğunu müşâhedeitmiştir.İhtiyâtsiz, vakitsiz içilen buzlu meşrûbâtte’sîriyle kolera ve kolorinzuhûritdiği herkesin ma‘lûmudur. Otuz beş yaşında bir adam tanırım ki soğuk su içince kan tükürür. Bu asâr cümlesinden olmak üzere zâtü’lkasabât ve hücûm- ahlât-ı sadrın kesretle husûl yafta olduğu ve hatta ba‘zıvekâyi‘deselü`r-râ’etevellüditdiği ru’yet olunmuştur.

Şimdiye kadar zikr ve ta‘dâditdiğimiz ‘ârizât-ı şerâ’itatiyye-i erba‘a ile daha ziyâdevehâmetkesbider:

1)Vücûdun evvelce tesehhünü. (2) mi‘denin boş olması. (3) içilen mâyi‘inmikdarca kesreti. (4) derece-i harâretinin dün bulunması.

Muhâtarât-ı melhûzânın önünü almak içinri’âyet olunacak tedâbîriserd ve ityân idelim:

Suya ba‘zıecsâm-ı ecnebiye, hiç olmazsa biraz şeker veyâşarab ‘ilâve etmek.

Mâyi‘ yudumyudum içmek, mi‘deyevüsûlünden evvel ağızda mümkün mertebe teshîneylemek.

Mâyi‘ şerbinden evvel bisküviyi, çikolata... ilh gibi salb bir madde yemek.

Balolarda, müsâmerelerdevücûd terlediği zaman hafif çay, puncyahud sıcak her kangı bir mâyi‘ içmek.

Mehâzirinden çekinmeyerek bu gibi şeyler isti‘mâlinecür’etyâbolundukda kaymaklı ve ale`lhusûs meyveli dondurmalar kadar muhâtarası olmayan romlu hafifmünebbih şerbetler içmek münâsibdir.

Buzlu bir mâyi‘inşerbiakîbindezuhûr iden ‘âvâriz-ı muhtelika ve müte‘addide sıcak bir şey içmekle ba‘zanber-araf oluyor. Anın için çay, puneçcem‘iyetlrde dondurmaların tevlîditdiğimehâleke mâni‘ olmaktadır.

[440]Mûsikî ve Te’sîrâtı

‘Uzv-ı semi‘ ile dimâğ doğrudan doğruya münâsebetdedir; sâmi‘a havas-ı sâ’iredenziyâdevezâ’if-i dimâğiyyeyemerbûtdur, melekât-ı akliyenin neşv u nemâ ve terbiyesinde gâyetmü’esserdir. “Asvâtınbeynlerindekiimtizâcahenkdârândan”, “ kulağa hoş

gelecek sûretdeasvâtınimtizâcından”ibâret olan musikiden ân evvel müte’essirolacak ‘aznûsemi’ ise de bi’l vâsita dimağ bu te’sîrdenhissedâr olur. Şimâ’-ı şemsin göze te’sîrindenziyâde kulak savtındanmüte’essirdir. Bir “melodi” ve bu yolda bir musikinin vücudumuza, cümle-i asabiyemize te’sîri ziyadedir. Hükemâ-i meşhûreden (Darvin) diyor ki: “Asvât-ı musîkıyyeibtidâ-yı emirde neşv u nemâ bulmuş ve aşk u alâka, rekâbet, zafer galebe gibi infî’âlât ve ihtirâsâtile iştirâkeylemiştir. Fî’lhakîka, çocuk daha sevilmeden sadâsınabir nizâmvirmeğe çabalar; hiç şübheyokki insan daha sevilmeden bir lisana mâlik olmadan infî’âlât ve ihtirâsâtınıba’zı sayhalar ile ifhâmeylemiştir.”Te’sîrât-ı ma’neviyesi, kuvve-i telkîniyesi, i’ mâk-ı rûhiyyedemevcûdhissiyâtûkâziçün bir iktidâr-ı hâriku’l’âdesi olan musikinin ba’zıemrâzındate’sîrât-ı şifâbahşâsımuhaakkaktır. Lakin musiki bugün ziyâde kemâl bulunduğundan bu cihetdekite’sîrâtınıgaybeylemiştir. Çünkü, ‘avâm’âlî bir musikiden, operalardan bir şey anlayamamaktadır. Hâl bukisehlû’lîdrâk bir bestenin, bir nağmanın kulaklara dehâzyâde çarpacağı şüphesizdir. Esvât ve nağmânın cümle-i asabiyeye te’sîrinde beste ve usulü, lahni, vezn ve ahengi ve’l hâsıl hâl-i hâzırdafenn-i musîkiyite’sîs ve teşkil iden bir çokhususâtı nazar-ı dikkate almalıdır.

[441] Sâmi’anın şu te’sîrât-ı rûhiyesinde Basra’nın büyük mühim bir vesâtetivârdır. Bir tiyatrodâ, bir mahalde san’atcâzibesi kadar meziyât-ı zâtiyesihüsn-i ve anı olan gayet sevimli latîf, vücûduendâmı mevzun nazar-ı ribâ bir dilberin en tabî’î ve heyecanlı ihtisâsâtını, ruhunun en samimi galeyanlarını îmâ iden o belurin(?) nağmâtı, operan ahenkleri, ne derece mü’esserdirta’rîf ve îzâha lüzum var mıdır? Tabî’atdaahenkdar olmak üzere hemân her ne görür isek, ne işidir isek bir suret-i mahsûsadaazûkiyâb olmak zâten fitratımız iktizasından değildir?

Musîkiye’s ve kederi izâle, kalbi tahrik, zihn ve fikri teskin ider. Cümle-i asabiye sâyesinde tekmîl-i vücûda te’sîr ve bu hâlde ‘uzviyetimizdetahavvülât-ı mühimmeikâ’ eyler. Maraza ve nakhânın musikiye inhimâkı pek ziyadedir; askeri muzikası bir hastahâne önünde geçdiğinde biçarelerden sarkan hastaları görmelidirler! Paris’de (Sal Petriye) ve (Biseter) melcâ’larındavirilen konserlerde belhâ ve hamkânın ve meflûcînve masrû’îninsürûr-ı ‘azîmişâyân-ı dikkatdir. Musikînin bu yolda te’sîrâtşifâ ve teselli bahşâsından Avrupa’da ba’zihastahânelerde ez cümle Londra’da meslûlüne mahsus dârü’lhayrdaistifâde eylediğini ve musîkiçün sahne tarzında mahaller bulunduğunu gördüm.

Musîkievcâ’-ı maddiyei teskin, alâm-ı ma’neviyeyi tahfif eyler; hayat düşkünlerini bir hâl-i hadregötürür; kalblerindenvehn-i vûkelâlî giderir; ahlâkı tasfiye, ezvâk-ı maddiye

ve huzûzât-ı nefsâniyeyiteyakkuzât-ı mehlike içinde taharriden men' eyler; bu cihetle musîkî mekteplere, liselere girmelidir.

Hükemâ-i mütekaddime musikiyi bir mevkî'î'tibâdatutmakda idiler. (Urfa), (Amfeyon), (David) vesâ'ireyeâ'idşâ'irânehiikâyât ve esatirden sarf-ı nazarla yalnız şu'âra-yı Yunaniyye'den (Homer)in 'avârız-ı asabiyeden teşfiyesiiçün (Olise) etıbbanın musiki ...[442]**Resim**(Musîkî: Saz.)[443]musikiyi 'ilel-i dimağiyeyede tavsiye eylemiştir. Hükemâ'arabemrâz-ı asabiyede musikinin te'sîrâtını pek güzel anlamışlardır. (Ebu Ca'ferAhmed) "zâdü'l misafir" nâmındaki kitabının "aşk" bahsinde: "şu fikr-i sâbitekarşu en iyi vâsıta ve tedbirin tağnî ve terennüm ve iş'âr ile iştigâl ve ahhâb ile mülâkât, suya bağçelere ve güzel yüzlere nazar eylemek münâsibve musikinin ruha te'sîri şarabın bedene te'sîri gibi olduğunu" beyânıdıyor. Fransa etıbbâ-yımütehassısîninden (Pinel) hükemâ-yımütekaddimenin musikiyi tavsiyedeki isâbetini tasdik eylediği gibi etıbbâ-yımeşhûreden (Rekamiye) de reçete yazdığı zaman musikiyi 'ilâve eyler imiş.

Bavyera dükası (Albrek) nakresden(?) mütehassılevcâ'dan ancak ma'nidâr ve hüznave musiki sayesinde halâs olmakdaiş. Doktor (Jesner) bir İtalya'nda "ırku'n-nisâ" evcâ'ının ancak uçurtma ve oyun hevâsında bir musikinin te'sîriylekesb-i sükûnet itdiğinibeyân eyliyor.

Musîkînin sıhhate te'sîrinedâ'ir burada binlerce müşâhedât ve emsâl-i zikridebiliriz. Lakin en ziyâdete'sîrâtı (melankoli), (isteri), (letarcı), (monomani) gibi emrâz-ı asabiye ve dimağiyedegörölmekde ve kadimden beri 'ilel-i mezkûrede tavsiye idilmekdedir.

Musîkînin tarzını, temposunu tahvil iderekemrâz-ı dimağiyeyedei'râz ve asâr-ı intibâhiyye ve mütehevvere ve hazine ve sukûneyiteşfiyekâbildir.

Asâr-ı intibâhiyye-i şedide ibrâz iden ahvâlde mülâyim ve razı, emrâz-ı ma'neviye-i mükedderede gayet şen ve şetâretidâ'î (Fangar) bir musîkî tavsiye olunuyor. Musîkininte'sîrât-ı mütenevvi'asına her gün tesâdüfeylemekdeyiz. Valide ve süt nineler bebeklerini ninnilerle iskâteyemekdedirler. Ba'zı asabi kadınların konserlerde baş ağrısından, sinirlilikden kurtuldukları görölmekdedir. Hükemâ-i meşhûreden (Volter) gibi ba'zıları ancak musîkî ile hazmidebilmekde imiş; hatta etıbbâ-yıma'rûfedden biri: "mi'de musikiyi sever" demiştir.

Musîkî cümle-i asabiyeyi tehzîz ve ... kalebete'sîr ve tarz-ı vezn ve lahne göre uzv-ı mezkûru ta'cilyahudte'hîr eylemek üzere deverân[444-445]**Resim**(Musiki çalan kadın) Nazar-ı ribâ bir dilberin en tabi'î ve heyecanlı ihtisâsâtını, ruhunun en samimi galeyanlarını îma iden oblorinnağmâ-yı ne derece mü'esserdir. (Aşağısı- San'at-ı câzibesı

kadar meziyyât-ı zâtiyesihüsni-i ...olan gayet sevimli latîf-i mevcudu endâmı mevzun- (sol tarafı musiki ye's ve kederi izâle ... tahrik, zihn ve fikri teskin ider. **[446]Resim**(oraniğortaniğmeymununni'mât-ı musikiyi mahzûnenistimâ'ı) maddisi husûsuyla kadınlarda ve asabi ve hastalıklı olanlarda ve henüz hastalıktan kalkanlarda görülyor ki anlarda kan-ı i'sâbe sükûn ve sükûneti emridecek derecede zengin değildir. Musikînin cümle-i 'asabiyyete'sîri (Balzak'indidiği gibi hayat içinde başka bir hayat îkâ'idecek derecede ziyadedir. Sûret-i te'sîr ahenge, besteye, sâ'irhusûsâta (resim) **[447]Resim**(adi meymunun tarz-ı istimâ'ı) ve mütenevvî'dir. Meselâ bizim en meşhur ve milli bestelerimizden ...” yahud “Cezayir” hevâsı ile (Şopen)in meşhur ...fonebir”i insanın i'sâbına pek ziyâdete'sîrider ise bu te'sîr... Ba'zı beste ve ahenkler şevk ve süruru bir takımı da hüzn ve kederi... ;te'sîrât-ı ruhâniyedeki bu ihtilâf ve bu ihtilâfa bâdisebeb**Resim** (Su aygırı)**[448]** adeta bir sır hükmündedir. Rûfekâ-yı kiramdan Doktor Rıza Tevfik Bey diyor ki: “Raksa getirecek hevâlarbi'l hasa mevzun ve muttarid bir savt üzere mümkün mertebe tempolu hastalanmış olanlardır. Faraza akşam serinliğinde Kumkapu**Resim**(Arslanın bir opera parçasını hîn-i istimâ'ındaki tavrı.) taraflarında bir gazinonun önünden geçerken, içeride çalınan laternada intişâr iden muttarid ve yeknesak ihtirâzât içeride kıvrak bir kasabhevâsı**[449]** oyunlarla biraz aşinalık varsa!... Kağıdhânedeyahud başka bir seyr yerinde (yakomî) çifte telliyi çalarken bir çok meraklıların omuzlarına bakınız! Hemânhepsisini tesviyesi boz ve kadr; omuzların hareketi bilâ-ihitiyâr (resim ni'mât-ı musikîyeyi dinleyen bir kaplanın hâli) çifte na'ranın temposuna tâbi' olur.”

Musiki yalnız infî'âlât ve ihtirâsât-ı nefsâniyeye ve hayat te'sîritmeyübîdâre-i bedeniyedekikâbiliyet hareketi ve maddî ve 'uzvî ve 'azlîmetâneti**[450]**ikâz eyler. Hamalların, rencberlerin, gemicilerin niğâmât-ı mevzûne sâyesinde i'mâl-i şakkaya nasıl göğüs virdikleri cümlece ma'lûmdur. “Heyyamola” kuvve-i muhassılasınınte'sîrât-ı harûku'l'âdesi vareste-i arz u beyandır. Hareketde olan asker muzika sâyesinde daha az yorulur. Ziyâdefakrû'd-demmemübteâolubhafikâne uğramaksızın on adım atamayan genç kızların bir orkestra sadâsıyla bütün gice raks eyledikleri vâsılayorulmaktıkları her gün görülmüyor mu? (resimMuzikanınte'sîriyle isteyen nihâyet derin bir uykuya dalan Balıkçık kuşu.

İhtisâsât musikiye gayet nâzik ve nahif ve hassas zevâtda gayet şedîdintibâhât ve takayyuzâtabâdî olur; yüz kızartması, gözlerin parlaklaşması, teneffüsün “iç çekmeler” ile kesilmesi, teşenci bir heyecan, mi'dede boğazda bir ağrı, ekse de ürperme ile

birlikdeihirâznefsânî-i ‘umûmî bir ahenk musikinin te’sîriyle husûle gelir; bu hâl nöbet, evet adeta bir sekr nöbeti ve göz yaşları ile nihâyet bulur ve vücûdda gayr kâbilta’rîfba’zanteşenci ve davarı bir yorgunluk bırakur.

[451] Bu derece derîn ihtisâsât nihâyet cümle-i asabiye-i merkeziyeyi (dimağ-ı şevkî) ziyâde sar sar ve evvel emirde o kadar aşikâr olmayan hâlât-ı marziyeyi tedricen izhara başlar; nihâyet sar’a, isteri, melankoli vesâ’irihlâlât-ı asabiye-i şedide zuhûr eyler. “Hücre”lerde nihâyet ‘ömürlerinigeçirüb ne kadar erbâb-ı musiki vardır! Ba’zı ahenkleri (senfoni) işiterek ihtilâcâta tutulan (Mozar), (Berliyüz), (Maliran) gibi meşâhîr-i musiki-şinâsânçokdur.

Binâ’en‘aleyh musikiye ziyâdeibtilâ pek fenadır. Muhtelif ve muhtalatba’zı(resim Bir baykuşun muzika dinleyişi.) ahenk ve makâmâtisûret-i dâ’imeistimâ‘‘avârız-ı ‘asabiye zuhuruna sebeb olur; böyle bir i’tiyâd-ı ihtinâk-ı rahm ...tını ikâ’idebilir. Bir musiki ne kadar basit olur ise yorulmaksızın anlaşılması o derece kolay ve sıhhate ve ‘uzviyet-i hayvaniyenini’nânızabt iden cümle-i asabiyeinin müvâzenetine derecemuvâfıkdır.

İ’mâk-ı ruhiyeye kadar te’sîridereknev‘ve cinsine göre kâh şevk [452] ve sürûr kâh hüzn ve keder getüren, ya için içinağladan, yahud doya doya güldüren, en singin-i dil insanları münkâd kılan o latîfrahnivâz ahenkler o belurin nağmeler yalnız nev‘-i beşere değil, silsile-i hayvaniyedehehman kâffe-i mahlûkâtate’sîreylemekdedir. Bu hâl eskiden beri ma’lûmdur. Hatta taşrada bir musikişinasın maharetinden bahs olunurken “zat okurken, şarkı söylerken, çalarken başına bülbül kondurmuşdur” dirler. Seyr u hareketini, hatvesinimuzikanın temposuna uyduran atlar görülmüyor mu? Sırkalarda adeta pulka, pulka mazurka oynayanlarını görmüyor muyuz? (resim muzika dinleyen bir timsahın başı) (Garateri) nâmezân örümceği adeta darb-ı mesel sırasına geçmiştir; bu zât parmağını muzika altına götürür götürmez haşere bulunduğu yerden iniyormuş.

İngiliz hükemâsından biri Londra Hayvanat Bahçesi’nde bir orkestra ihzâriderek bu bâbda tecrübeye girişmiş ve musikinin insanlarda olduğu gibi hayvanâtta da muhtelif tabi’atler üzerinde muhtelif te’sîr hâsıl eylediğini, ba’zılarında ihtirâsât ve ‘alâ’im-i ... diğerlerinde bir nevgel ve sükûn-ı hiss bir takımında bir hâl-i lâkaydı husûle geldiğini müşâhedeetlemiştir. [453] Alât-ı musikiyyedentrumpet tav davul gibiler çarpalarını ziyâde bir tahure sevk halbuki keman sesi meraklarını celbitmiştir. Musîkinin maymunlar üzerine te’sîri pek ziyâdecâlib-i merakdır; hakîm-i mezkur, muharrik bir hevâçalındığında yüzlercesi bulunan bir kafesde küçük bir köşkdeki oyunların seslerin der’akab kesildiğini

ve ba'zılarının ellerini ayaklarını kavuşturub kemâl-i sükûn ile muzikayı dinlediğini ve hususiyle (Uraniğotaniğ)in ehviye-i lutfiyedenibrâz-ı memnuniyet ve muzîkanınhitâmında'âlâ'im-i infi'âl ve 'ademhoşnûdiizhâr eylediğini beyânıdiyoruz.

Yerinden pek güçlûkle kalkan ipopotammuzikanıte'sîriyle ağır ağır kalkarak etrâfında dönmüş, kulaklarını diken boynuzunu kaldıran gerekdenmusikacının üzerine atılmış, arslanlar hafif çalınan hevâlarımemnûniyetle dinlemişler ve daha canlı hevâlarda asar-ı tehevvr göstermişler, kafesin arkasında yatan ihtiyar bir kaplan mülâyim havalardan izhâr-ı hoşnudu eylemiş, "Kobra" nâmındakimüdhiş yılan çevrekini bozarak başını kaldırmış ve dalgalanmağa başlamış, temâsmuzika çalınmağa başladığında başını sudan kaldırarak dikilmiş ve heva değiştirilince suyun içine dalarak bir daha zuhûr eylemiş, baykuşlar hiçbir heyecân eseri göstermeksizi kemâl-i hoşnudu ile dinlemişler, ihtiyâr bir bi'lfecil kuşu da dalgın dalgın dururken musîkînin ilk sadâsıyla eşinmeğe başlamış ve nihâyet derin bir uykuya dalmışdır.

[454] Verem Hastalığı'nın Kesret-i VefiyâtMusîbet-i Dehşetfersâ

Cem'iyet-i beşeriye üzerindeki hasar ve taharriyâtı nokta-i nazarından en şedîdü't-te'sîr bildiğimiz emrâz-ı müstevliyeninbi't-tedricîtenâkıs itmesine ve adetâmahv ve mün'adim olmasına rağmen kendi kendine tahassül ve tekessür ve lâyenkita'terakkîitmekde bulunan bir belâ-yımüdhişvarki o da "İdrânü'r-râ'i" nâmnehuset-i encâmını taşıyan "verem" illet-i muhavvife ve mühîbesidir. Bu maraz-ı müdhişegiriftâr olarak fedâ-yıcânidenlerin adedi en insafsız emrâz-ı müstevliyenin'arizatenhücûm ve suletlerindenmütehaddisvefiyâtden pek ziyâdedir.

Tederrün, düşmanlarımızın en korkunç, en gaddarı olduğu hâlde ve isfâkihücûm ve sûlet-i dâ'ime ve müterakkiyyesine karşı hemânlakayd ve bigâne bulunuyoruz.

Bir harbvukû'unda, emrâz-ı müstevliye zuhûrndatelefâtınmikdârı fart-ı te'essürle şu kadar diyübtahdîd ve ta'yînidilür. İzân cümle on dördüncü asırda hükümfermâ kara ta'ûn epidemisinde yalnız Paris'de elli bin nüfus zâ'yîolmuşdur diniliyor. Gerçi kolera, tâ'ûn gibi emrâz-ı istilâ'îyye zamanlarında vukû'â gelen vefiyât veyahut muharebelerdeki telefâtdahî nazar-ı i'tibâr ve ehemmiyete alınmayacak şeylerden değil ise de bu gibi ahvâl ve vekâyi'-i mü'essefe milel ve akvâm-ı muhtelif meyânındaarasıratahaddüsidüb tekerrürü, az çok uzun bir zamana muhtaç bulunan musâ'ib-i 'arziye ve fevka'l'âdedendir.

Halbuki mevzû' bahsimiz olan bu hastalık bir sûret-i dâ'ime ve muntazamadaicrâ-yıtaharriyât ile ebediü't-te'sîr bir musibet, bir belâ sırasına geçmiş ve her sene, şimdiye kadar en şiddetli en dehşetli bildiğimiz, işitdiğimiztâ'ûn epidemilerinin hemân üç misli

nüfusu mahv ve perişan iderek[455] Hatta Fransa'da her sene verem 'illetindenvefâtidenlerinmikdarı yüz elli bin adedi gibi câlib-i hayret ve rikkat bir yekûna bâliğ ve vâsıloılmaktadır ki düşünülürse az bir şey olmayub bu kadar eşhâsınTuluz gibi bir şehir-i cesimin iskânına kâfi olacağı der'akabanlaşılr.

Paris Fakültesi'nin meşâhîr-i mu'âllimînden (Doktor Baro Ardel) (moriğ) dedikleri mevtâhânedetıb kânununun ders-i 'amelîyesini verir; cihet-i adliyeden gönderilen mecrûhen,maktûlen, mesmûmenveyâmüntehirenveyâ kazaen vefât itmiş kimselerin feth-i meyyitini icrâiderkentabî'î ak ciğerleri mu'âyeneden geçiriyor. Tanzîmitdiğicedvele bakılınca emvât-ı mezkûrenin yüzde yetmiş beşinde 'illet-i derniyenin az çok mevcûdiyetianlaşılmakta. Hatta mu'allim-i müşârûn-ileyhder ki: "Otuz senelik müşâhedâtıma istinaden söyleyebilirim. Mütemâdiyen on on beş yıl Paris gibi, Londra gibi milyonlarca nüfusun mecmû' olan galabalık şehirlerde ikâmet idenler içinde veremden mu'âf kalan pek enderdir; belki yüzde beş on bahtiyâr çıkabilir. Üst tarafı behemehâl 'illetedüçâr olur. Fakat bu düçâr olanların kâffesinde hastalık terakkîidübmûceb-i mevt olacağını zan itmek büyük bir hatadır. Taşlık ve kuvve-i inbâtiyesi olmayan tarlada tohumların mahsûlvirmediği gibi insanların çoğu da 'illetintevessü'ünemüsâ'id değildir. Verem mahdûd olarak kalır; o âlâmıhiss itmez bile. Seksen sene , yüz sene ya'niömr-i tabî'iyyesiyle yaşar gider. Ba'zısında hastalık terakkî ve tevessü'a başladığı hâlde ya müzdehim şehri terk ile kırlara, köylere çekilmesinden veyâşerâ'it-i tabî'iyye-i sâ'ireden dolayı hastalık tevakkuf ve istilâ itdiği kısım sertleşüb çıban yeri gibi (Nedbe) şekline münkalib olur. Bu derlülerdeömr-i tabî'iyyeleriylemu'ammer olurlar. Bir üçüncü zümre var ki o biçârelerinbeniyyesi, mizâcışerâ'it-i hayatiyesi vereme müsâ'id ve muvâfıkdır. İlet seyr-i meş'ûmundadevâm ile cevâbını istilâ ve vücûdurahnedârider ve mevt ile ef'âlîne yekûn çeker."

Her müteveremin veremden ölmediğine kanâ'at hâsıl itmek için bu delâ'ilyetiştir.İşte verem diyübbeçiverilen o maraz-ı sâriyeninmûceb olduğu [456] ve çok ise bi'l aksi bu afet bedâcâmınmen'-i intişârı ve tahdîd-i sirâyeti o nisbetde ufak fedâkarlıklar la mümkünü'l husûldür. Vereme çâresâz olmak üzere isti'mâlidilenvesâ'it-i mü'essere-i mütenevvi'ayı beyandan akdem hastalığın suret-i seyri, mikrobu gibi ba'zı hususiyetini nazar-ı tedkîkdenemrâr idelim.

Hastalık pek batîsûretdeseyr u kemâl-i sükûnet ile edvâr-ı ahiresinemuvâsalat ve zavallı hastaları ihlâk eyler.

Bundan otuz beş sene akdem ilk def'a olmak üzere Fransa etıbbâ-yımeşhûresinden Doktor (Vilmen) müteverrimlerin mahsûlât-ı derniyesindenmüstahric ufak parçaları hayvanâtın derileri altına bi`lidhâlhayvanât-ı mülkahanın da aynı maraza mübtelâ ve bir az sonra telef olduklarını müşâhedeiderek hastalığın sirayetini ityân ve isbâteylemiştir. Fakat o tarihdezevâhi- şehir, hekîmbînazîrûstâdPastör'ünhimemât-ı müşkül bir endazesıyla bi`laherekesb-i vukuf ve ittılâ'idilenfenn-i celîl ve bedî' mikrobu olmadığından 'illetin mikrobu bilinememişti. Sonradan Almanya mütehayyızân-ı etıbbasından (Rober Koh) anı da bulmağa muvaffak olarak düşmenin kim olduğu, evsâf ve if'âli neden 'ibâret bulunduğu, ne gibi vesâ'itlemüdâfa'a mümkün olabileceği meydana çıkarılmışdır. Bu da sâ'irmikroblar gibi hâriku'l'âdeküçük, rakîk bir mahlûk hurdebîniolubtûlü bir milimetrenin bin de ikisi üçü kadardır. O kadar sür'atle tekessür ve tenemmüvider ki birkaç saat zarfında binlerce hemcinsleri tahassül ve trekevvün ve bunlardan aynı suretle tenâsül ve tevâli eyler. Mikroblarınbir çoğunda olduğu gibi koh basili de ziyâdesiylemü'esser ve kuvvetli bir sem-i ifrâz ve ifrâğiderse de asl tehlike bu 'uzviyât-ı sagîre-i harda beyninin her yerde, her tarafdayaşayabilüb tekessür itmesinden neş'etitmekdedir. Zirâ verem mikrobları, müteverrim ineklerin süt ve aklarında, sokak ve divarlardakitpzlarda, parkelerde, elbise ve döşemelerde bulunabililür. Ale`lhusûstedâbîr-i lâzımeve tevessül itmeyen ve öksürerek rast gele her yere tüküren müteverrimlerin iskân itdikleri bir oda [457]ekseriya bu hastalık meslûlinin balgamları vasıtasıyla sirâyet ve intikâlitmekde olduğundan her yere tükürmek adet-i sakîmesi seyyiesindendir ki heman her an vezamandüçâr-ı intân olmak tehlikesine ma'rûz bulunuyoruz. Eğer herkes bi`littifâkmendiyleyahud daha iyisi cibînde bir tükürük hakasıbulundurarak ana tükürmüş olsa verem hakikaten nâdirü't-tesâdüf hastalıklar adadine dâhil olur.

Halbuki kazıyye bir aks olub bu 'illetlemusâbfelâketzedegânın hepsi sirâyete vesile olan esbâb-ı mü'esseredendir. Meselâ müteverrem bir şahsın kahvede, tiyatroda, tramvayda bulunduğunu farz itsek öksürük nöbetleriyle dâ'imamuzdarib olan o biçâreöksürüğü müte'âkibbermu'tâd yere tükürür; milyonlarca basilleri ihtivâ iden o balgamlar kurur kurumaz toz haline müngalib olur ve hâmil olduğu mikroblarhevadaseyr u sefer, o hevâyı teneffüs idenlerinciğergâhına kadar nüfuz ider ve 'ilelin tahminlerini serper.

Müteverreminin iskân itdiği, gezdiği, bulunduğunu her yerde ez cümle sokaklarda, postahanelerde, istasyonlarda, omniboslarda, tramvaylarda, kira arabalarında, trenlerde... ilh aynı tehlike mevcûdolub o gibi mahallerde verem mikrobunun ciğerlerimize nüfuz ve uburuna müteverrim olmak muhatarasına dâ'ima müheyya bulunmakdayız.

Vücûd, vereme karşı kendini ne yolda müdâfa'a ve muhafaza idiyoruz?

Şâyân-ı teşekkür ahvâlindendir ki cenâb-ı hâfız-ı hakîki bizi bu mehâlikden hıfz ve vikâye itmek üzere ba'zıvesâ'itbahş ve ihsânitmişdir. Bir hastalığın tahassül ve tekevvünü için mikrobun insanıyla telakkîsi kâfi olmayub bu bâbda daha bir çok ahvâl ve şerâ'itinittihâd ve i'ânesi elzem ve ehemmdir. Beden, her taraftan kendini ihâta ve tehdîd iden esbâb-ı maraziyeye ve mikroblara karşı vesâ'it-i mütenevvi'a-i tedâfi'yye ile mücehhez ve müstahkemdir. Maksudımızı îzâhiçün verem mikrobunu nazar-ı mütâla'aya alalım ve bu mikrobun akciğerlere vüsûlüne kadar keş u güzârıdeceği tariki ta'kîb ve tedkîk...[458]

Toz mikroblarlamemlû olan heva evvel emirde burundan mürûridecek değil mi? Bu cevfi tabi'yyenin dâhilî kıvamlı ve lüzucubir mâyi' ile mestûrbulunangışâ-yımuhatî ile mefruş olduğundan mevâd-ı mezkûrehevâ ile birlikdemecârî-i tenfisiyeye duhul itmek isteyen mikroblarınkısm-ı a'zâminıazbt ve tevkif ider. Bu muhafız-ı tabi'yyeden kurtularak yoluna devâm iden mikrobakiyyesikasabata “nefes boruları” kadar gelir. Orada da aynı evsâf ve tabi'atde olan ikinci bir mâni'aya daha tesâdüfider. Zirâkasabâtınsath-ı dâhiliyesi detıbkienfde olduğu gibi gaşâ-yımuhatîile mefruş ve gaşâ-yımezbûr üzerinde yapışgan bir mâyi'mevcûddur. Burunda bu gibi mevâdıninterakimiufâk bir taharrüş ve teheyyücü müceb olarak “sümkürme” dediğimiz fi'il vâsıtasıyla anların def'ref'ini ve derûn kasabâtdakimevâd-ı muzırranın da öksürük ile tardı mecrâ-yı teneffüsün tathîr ve tanzîfiniistilzâm itmiş olur.

Şurası da bilinmelidir ki gaşâ-yımuhatîler üzerinde bulunan ... maddelerin mikroblarıtahrib, hiç olmaz ise anların derece-i semitlerinita'dîl ve tahfif itmek gibi bir vazife ve hassa-i mühimmeleri de vardır. Sâniyenenf ve kasabât ve ru'tiningaşâ-yımuhatîlerisâlim oldukça basiller oralardan mürur ve 'ubûridemezler.

Ma'amâfih güzergâh cihaz-ı teneffüsü işgâl iden gaşâ-yımuhatîninrahnedâr bulunduğu farz ve takdir idilse acaba oradan derûn-ı bedene ferceyâb duhul olacak koh basili behemehâl cibilliyetini izhârya'ni “edrân” ta'bîritdiğimizhurdebîni küçük veremler (urlar) tekvin iderekbi'l tedriç ak ciğerleri tahrib ve dolayısıyla hâмили olan şahsı mahv ve ifnâidecek mi? Hayır mutlaka idecek dinilemez. Çünküvücûddaba'zı asar ve 'âlâ'im-i fizyolojiye meşhûd ve nümâyânmakdadır ki intizâm ve mükemmeliyetini tasavvur ve tahayyül cidden akıllara hayret virmekdedir. İdâre-i bedeniye, bu mahlûkât-ı sagîre-i muzırrayamukâbil muntazam bir hey'et-i inzibâtiyeyemâlikdir. Damarlarda, eczâ ve insce-i bedeniyyede “fagosit” tesmiye olunan kerivât-ı beyzâdolaşmakda ve yollarında tesâdüfitdikleriecsâm-ı garibe ve ecnebiyeyibel'itmekdedir.

İşte bu sebebe mebnidir ki verem mikrobları akciğerlere hücum ve cihâz-ı teneffüsü istilâ itdikleri zaman fagositler der'akab o nekâta[459] bil istimâ'arızaten dâhil olan mikrob ile cenk u cidâl ve anı bel' ve hazm ile ahenk vezâ'if-i 'uzviyenin ihlâl ve ifsadına mâni' olurlar.

Fakat hayfa ki şu vesâ'it-i muntazaman-i tedâfi'iyeye şu esbâb-ı mü'essere-i vâkıyye ancak sıhhat ve afiyet-i tâmmeye olan zevâtdabihakicrâ-yite'sîridebilür. Yoksa vücûdu'arızaten azıcık yıpranmış olanlarda bile pek aciz bir hâlde bulunur. O gibilerde mikrob akciğerlerde istikrâriderek illet-i menhûseninzuhûrunumu'lin olan idrânın teşkiliyle netîce-i mü'ellime ve müdhişesineibtidâve ibtidâr eyler ise de henüz bu hâlde olan mütevveremin hastalığın edvâr-ı müte'âkıbesinebinâ'en'aleyh mevte suret-i kat'iyede mahkûm değildir; zirâ şahsın teşkilât-ı bedeniyesimûsâ'id ise mikrobun tevîdiditdiği "dern" mazhar-ı tekemmül ve nemâ olmadan imlâh-ı ... ile tasallub ve tecemmüdider ve bir nesh-i lifi ile ihâta olunarak gayr-ı muzırr bir hâlde girer. Lehü'lhamd'illet-i derniyenin bu vechleşifâyâb olması kesîrû'lvukû'dur.

İşte böylece beniyyesi ve teşekkülât-ı cismâniyesikavî ve metîn olanların, şerâ'it-i sıhhiye-i münâsebedeömr-i güzâr bulunanların râ'elerine duhul iden mikroblarmahv ve muzmahilolmaktadır. Yine aynı sebebe müsteniddir ki selü'lrâ'i amele gürûhunda, küçük me'mûr ve tüccârlarda daha doğrusu tozlarla memlûmuzırr ve gayr-ı sâf bir hevâ teneffüs iden eşhâsda daha ziyâdetesâdüfidilmekde ve pek çok telefâtâbâ'isbulunmaktadır.

Hatta Fransa meşâhır-ı etibbasından Mösyö "BeroArdel ahiren cem' ve tertîbitdiği istatistiklerle mes'elesi maddeten ve mevzûhanisbâtıtmıştır. Mu'allim-i müşârûnileyhin gösterdiği vikâyi'a nazaran şerâ'it-i mustahsine-i sıhhiyede bulunan mahallâtdaidrânü'ra'edenmütehassılvefiyât bunun aks şerâ'itte olan mevâki'dekindenheman dört misli daha az bulunuyor.

Verem illetinin yere tükürmek adet-i reddiye ve meş'ûmesiyleintişârve tevsî'dâ'ire-i hasâritdiği bugün sûret-i kat'iyede tebeyyün itmiş hakâyık-ı fenniyeden olduğundan rast gelen yere tükürmemek gibi pek basit bir tadbîr hastalığın men'-i tekessürü ve intişârıhusûsunda en mü'esser ve yegâne bir çaredir. Şehirlerin her tarafında, yollarda, evlerde, tramvaylarda ... ilhtükrûkhakaları konduğu ve bunlar taht-ı teftiş ve tarassudda...[460]bu yüzden olan zâyî'âtın gereği gibi tedennî ve takallülideceğiazâde-i kayd ve iştibâhdır.

Bu hastalığın tekessürü husûsundasefâletdedahl-i 'azîmi vardır. Binâ'en 'aleyh mesâkinin hıfz-ı sıhhate muvâfık bir sûretdeinşâsı, tecdîd-i hevâkaziyye-i mühimmesinin

mümkün olduğu kadar nazar-ı dikkat ve i'tinâda tutulması, mi'delerde isrâfidilen meblağın tağdi uğruna sarfı, mukavvi ve muntazam bir tarz-ı ma'îşet ve hayat tertîbi ehemmiyeti inkâr olunamayacak umûr-ı nâfi'adandır.

Cihânın her tarafında bundan on sene evveline gelinceye kadar bu musîbet yüzünden idilenzâyî'âta bir vechleçâresâz olmak ümidlerimefkûd ve verem mikrobunun hadd ve payân-ı tasavvur idilemeyen bunca tahrîbâtı karşısında etıbbâ ellerini bükelerine koyarak düşünmekte iken fî yevminâ haza Almanya, ve İsviçre'de icrâidilentecârüb sâyesinde verem 'illetine kemâl-i muvaffakiyetle mukâbele ve müdâfa'a ve hatta ihrâz-ı galebe idebilecek bir vasıta meydana konulmuştur ki o da dârü's-şifâlar“sanatoryalar”dır.

Otuz sene evvel Almanya etıbbasından “ Berhmer” ve şâkirdi “Detveyler” esâsî: mebzul ve mukavvi bir tedbîr-i gıdayı, istirahat-ı maddiye ve ma'neviye, ciyâdet-i dâ'ime-i hevâdan'ibâret olan bir tedâvi-i sıhhiye ri'âyet sâyesinde veremin ilk derecelerinde bulunan hastagânın ekseriyetle şifâyâb olduklarını veyahut tamamıyla i'âde-i 'âfiyet itmedikleri ahvâlde hastalıklarının hayli bir müddet (ki ale'l'âde üç dört sene) tevakkuf eylediğini görerek nazar-ı dikkati celb itmişlerdir.

Bunun üzerine sûret-i mahsûsadaidâre olunan şifâhânelerde vakt u hâlîmüsâ'idzevât tarafından ta'kîbidilen şu müdâvât-ı sıhhiyenin fevâ'id ve muhsinâtı tahakkuk ider itmez bu tarz tedavinin sunûf fukara hakkında da kâbil-i tatbik olub olmayacağı ya'ni inzâr-ı istifâde-i 'umûmiyeyemevzû'dârü's-şifâlar te'sîs ile 'illet-i dermiyenin en ziyâdetesâdûf olunduğu amele... [461] ortaya çıkmıştır. Profesör “Laydan” ve doktor “Panviç”in teşvik ve tergîbi ile erbâb-ı hamîyyet ve ashâb-ı servet ve yesâr işe girişmiş ve bu husûsda muhtelif şirket ve cem'iyetlerde'sîs idilmiş ve taraf-ı hükûmetden de bir çok teşhîlât ve te'âvünât gösterilerek Almanya'da beş sene zarfında avâm-ı nâssamahsûs yirmi kadar şifâhâneler vücuda getirilmiş ve bunlar ile de iktifâ olunmayub yirmi binâ daha inşâidilmekde bulunmuştur.

“Hevâ-yı saf u ceyd” esâs tedaviyi teşkil itdiği cihetle sanatoryalar şehir hâricine, ormanlar civarına, ağıl ortasına yapılmaktadır. Binalar ol vechleyapılmışdır ki ortada labaratuvar, hekîm odası, jimnastik ve tedâvi-i bi'lmâ'i koğuşları cenâcînde ise hastaların odaları bulunmakdadır. Her oda iki, üç hasta istî'âbidebilecek bir vüs'atdeolub yalnız yatmağa tahsis idilmişdir. Maraza sabahleyin kalkar kalkmaz yatağını ba'zan da düşkünû yapıpta'amhâneye gider. Arzu itdiği kadar süt, hâs francala ve tereyağından mürekkebe bulunan kahve altısını eklider. Öğleden iki buçuk saat evvel yine ta'amhâneye avdetile ikinci def'a olmak üzere süt, etmek ve öğleyin etmek, et kızartması sebze, meyve, süt ve

biradan ibaret ta'aminitenâvül eyler. Öğleden dört saat sonra sütlü kahve, tere yağı ile etmek ve bundan üç saat sonra da akşam ta'âmını ahzi der. Akşam ta'âmında öğleyn yediğinden fazla olarak çorbada vardır. Yemekler tabaklar derûnuna mütesâviyentevzî olunmayub yemeği hâvî olan tabak dolaştırılır ve herkes arzu itdiğimikdarıalır.

Her yemekden sonra hastalar hususi küçük bir salona giderek ağızlarını muzâd-ı te'âffünmâyî'ât ile gasli der ve dişlerini furçalarlar. Herkesin furçası da kendisi tarafından numrolanan bir bardak derûnunda mevzû ve mahfûz bulunur.

“Tedavi bi'lhevâ” ekâlîm-i muhtelifede yaz kış kâbil-i tatbik ve icrâolubsanatoryalardabervech-i atidir:

Her şifâhânede, cenuba ma'rûz ve güneş ve yağmur ve rüzgardanmahfûzistirâhat salonları mevcûdolub maraza günün en büyük kısmını orada emrâider; burada bulundukları müddetçe uzun saldıyalar[462] üzerine uzanarak ve sanatoryadanvirilen yünden ma'mûlbattaniyelerle örtünerek konuşmak ve okumak ile vakit geçirirler.

Bilaherei'âde-i afiyet itdikceciâr ormanlarında, ağıllarda gezer ve şifâhâne göl veya nehir civarında ise vapurla dolaşır, balık tutarlar. Yahudictimâ salonunda bulunarak piyano, domino, bilardo gibi şeylerle eğlenirler. Alafranga saat on olunca herkes yatar. Yatar odalarının pencereleri bütün gün açık olduğu gibi hekîm tarafından men'idilmedikce geceleri kapadılamaz. İşte bu vechle ...nın tedavisindeki şerâ'itesâsiyye-i selâse “hevâ-yı saf u ceyd”, “istirâhat”, “kesret-i me'kûlât” mevkî-i fi'il ve icraya konmaktadır. Fakat müdâvât-ı ma'ruzaninhüsn-i te'sîridebilmesimarizin istirâhât-ı ma'neviyede mazhar olmasına menût ve vabestedir.

Bu gibi 'umûmisanatoryalarfukarâ-yı ahalinin muhâfaza-i hayat ve sıhhatleri maksad-ı hayrmirsadıylainşâ ve i'mâl idilmiş hayr-ı ittihânelerden'ibâret olduğu cihetle şifâhâneymürâca'at iden fukaranın, erbâb-ı ihtiyâcınbikes kalan â'ilesinemu'âvenet ve sıyâneteme'mûrcem'iyet ve şirket-i Hayriye-i müte'addidedahîvardır.

Sanatoryaların ekserîsine merbut ve mülhak hususi destgâhlardamevcûddur ki orada hastagân “porselen üzerine resm yapmak, oymacılık” gibi hastahânede huruçlarından sonra san'atlarını tebdil ve ma'îşetlerinite'mîn ile sıhhat ve hayatlarını tahrîb itmeyecek bir ma'rifet tahsil itmektedirler.

Sanatoryumda ki müddet-i ikâmeti hoşça geçirebilmek için muhtelif konserler, balolar, tiyatrolar tertîbidilir. Haftada bir yahud iki def'ahastagâne, yeretükürmeninmehâziri, pencereleri gice gündüz açık tutmanın fevâ'id ve muhsinâtı,

meşrûbât-ı ke'uliyeninmuzırrâtı, ağzı açarak teneffüs itmeyerek su'ite'sûirâtı hakkında konferaslarvirilür.

Dârü's-şifâlar hakikaten hüsn-i tensik ve intizama mâlikolubhastahâneyegirenlere der'akab bir tükürük hakkasıvirilmekde ve buna tükürmeyenlerin gerek nefeslerine gerekse sâ'ir rüfekasına müceb olacağı mehâlik ve muhâtarâtdermeyânidilerekhemânsanatoryadantard ve ihrâcına teşebbüs idilmekdedir.

[463] Usûlidâre ve tedavisi bervech-i bâlâ arz idilen'umûmîsanatoryalarda tutulan istatistiklerden müstebân olduğuna göre bu mevâki'de üç, dört ay ikâmet iden marazadan hastalığın henüz edvâr-ı ibtidâiyyesinde bulunanlar yüzde dokuz nisbetindekat'ıyyenşifâyâbolmakdayahud üç, dört sene kadar iştigâlâtınadevâmidebileceksûretde yüzde altmış beş nisbetindekesbifâkatitmekdedir.

Şifâhânelerinte'sisiiçün pek çok bir meblağ lâzım olmayub'umûmîsanatoryaların beher yatağının inşâsı dört, beşbin franga tekabül itmekde ve yevmiye hasta başına üç, dört frank sarfı netice-i matlûbeyiistihsâlekifâyeteylemekdedir.

İşte bu hayrathâneler sayesinde memleketin idâme-i nüfusu taht-ı te'mînealınmakda ve mevte mahkûm olan nice biçâregânın hayat ve afiyetleri hıfz ve vikâyeidilmekdedir.

Fransa'da verem çocuklar içinhususî hastaneler ve hevâ'i bahrî ile tedavi içinşifâhâneler inşa olunmuş ve hakikaten bu yolda memâlik-i sâ'ireyegıbtabahş eser-i terakkî gösterilmiş ise de müteverrem büyük adamlara imdâd ve mu'âvenet-i husûsima'a't-te'essüf ihmâl olunmuşdur. Vâki'ânevelce bir iki sanatoryum inşâ idilmiş ve buralarda hevâ ile tedâviyemürâca'atolunmakda ve hastagânagaca aşılama, çiçek dikmek ve'l hâsıl bağçevanlık ile hareket ve idmânaalışdırmakda bulunulmuş ise de bu bâbda gösterilen himmet ve asârmemâlik-i sâ'iredebâ-husûs Almanya'daki terakkîyâtanisbeten hiç mesâbesinde kaldığından son zamanlarda Paris mekteb-i tıbbiyesi mu'allimîn-i meşhûresinden (Poten) ve (Landozi)nin taht-ı riyâsetinde bir "sanatoryum cem'iyeti" teşekkül eylemiş ve az zaman zarfında bir hayli meblağ i'ânecem'idilebilmiştir. Paris etrâfındahevâdâr mahallerde bir hayli sanatoryumlar inşâsınamübâşeretidildiği gibi vilâyâtdave'l hâsıl memleketin her cihetinde bu bâbda büyük bir fa'âliyet görülmekle başlanmışdır.

(Sanatoryum) bulunmayan memleketlerdeki hastagânın bu müdâvât-ı sıhhiyeden istifâdeyâb olması mümkün değildir? Hay Hay. O derece mükemmel ve muntazam

[464] olmamakla beraber yine tatbîkîkâbildir. O da şehri terk idübşerâ'it-i iklimiye ve arziyesimuvâfîk bir mahalde tebdîl-i hevâya gitmekle olur.

Buna serveti müsâ'id olmayanlara gelince: onlar mevte mahkûm addidilüb bırakılacak mı? Hayır. Hânelerinde, kulübelerinde olabildiği kadar tatbîk ve icrâsına çalışılır. O hâlde biraz îzâh idelim.

Hevâ-yı saf- hastayı geceli gündüzlü saf ve temiz hevâ içerisinde yaşatabilmek. Kırılık ve açıklık mahalde ikâmetidebilsinlerbağçelerine üstü ve etrâfî çitle mahfûz bir köşk, bir kameriye yaptırırlar. Hevâmüsaidise sabahdanakşama kadar bağçenin gölgelik ve cereyân-ı hevâdan masun mahallinde üstü veya kileri kapalı sepetdenma'mûlseyyâr kulübe şeklindeki koltukluda otururlar. Yemeklerden sonra yorulmayacak sûretde gezer, kuvvetleri yoksa tekerlekli sandalye gezdirdiler veyâ beşikli sandalyede uzanub sallanırlar. Hevâmüsâ'id değilse köşk veya kameriye girerler. Hevâ soğukça ise güzelce giydirilir, dizleri yünden bir örtü ile sarılır, ayaklarının altına sıcak su ile memlû bir şişe veya sıcak tuğla vaz'idilir.

Tebdîl-i hevâyagidemeyüb şehirde kalan marazaya gelince: Eğer bağçeleri varsa gündüzleri ayn suretle orada emrâr-ı vakitiderler.Hasta hasırdan ya kileri ve üstü kapalı bırakmaya yaptırubmüsâ'edesizhevâlarda oraya girer, bağçesi yok ise odanın pencerelerini kâmilten açdırubcereyân-ı hevâyama'rûz olmayacak bir mahal-i intihab ile oturur.

Geceleyin hastaya mümkün mertebe büyük bir oda tahsis idilecek ve orada başkası yatmayacaktır. Hasta yatağa girüb iyice örtündükden sonra mevsim yaz ise pencerenin biri kâmilten, kınış ise azacık aralık bırakılmak üzere açılır ve cereyanı men'îçün perdeler kapanub yatağın önüne de bir buçuk metre yüksekliğinde bir (paravan) vaz'idilir. Mevsim soğuk ise sıcak tuğla veya şişe ile yatağın teshini ve kalın örtülmesi îcâbider. Bunlar olduktan sonra pencerenin açıldığından, aralıklığından asla havfitmememlidir. Yahud çerçevelerinin yine camları çıkarılıb yerlerine kalın yılkın bezi geriler ki o zaman pencerenin açık [465] bırakılması îcâb itmez. Gayr-ı mahsûs olarak tebeddül ve teceddüd-i hevâvukû'a gelir. Kışın en soğuk zamanında bu usûlyahudfırıldakvârî dönen (vantilatör) ya'nimüceddidhevâ aletinin takılması münâsibdir. Her hâldedâ'imahevâ-yı dâhili tebeddül ve teceddüdedebilmelidir.

Gıda-yı mükemmel- hasta, velev ki hiç iştiâsı bulunmasa bâlâdakiistihvâ usulü mevki'-i tatbike vaz' olununca ilaca hâcet kalmaksızın yemeğe başlar. İштиhasızlık devam idersemarîza her yarım saatde(100 ila 250) gram olmak üzere yevmiye dört beş litre süt içirilmelidir. İштиhânın zuhur veya avdetinde hastaya yevmiye dört nöbet yemek yedirilir.

Kahve altı: kaynamış adi veya kahveli veya çaylı veya çukulatalı süt , biraz francala, iştihâ daha ziyâde ise bir veya iki rafadan yumurta, mi'de daha kuvvetli ise cüz'i tuzsuz taze tereyağı.Öğleta'amı: Çorba veya et suyu, tavuk veya yağsız ve az pişmiş külbastı veya biftek veya buharsız ısgara köftesi (hasta etleri yiyübhazmidemezse sakız gibi çiğneyüb posasını atmalıdır), iştihâmüsâ'id ise haşlanmış sebze (ıspanak, ebegümeci, nohud, mercimek gibi) meyve kompostosu.İkinci yemeği: Bir tas süt veya et suyu, bir dilim sade veya tereyağlı ekmek.

Akşam tama'ı: Çorba, rafadan veya tereyağında az pişmiş yumurta, eğer iştihâmüsâ'adesi bir kab et ve sebze, ba'de komposto hâlinde meyve tatlısını, mi'de kuvvetli ise kutu sardalyası veya siyah hâvîdir. Hastayı bıktırmamak için mümkün mertebe ta'amın şeklini tebdil itmeli. Mesela arasına bu yumurtalı taze ve tuzsu peynirle (kaygana) yapmalı. Fakat hazmı müşkül ağır ta'amlar yedirmemelidir.

Bu istit'âmetâbi' olan hastalarda atış çok olmaz. Ta'âmesnâsıma'den suyu veyâmenba' suyu veyâ bir bardak bira veyahut kınakınalıdevâ'îşerâb içirilir.

Marîz bu dört nöbet ta'amlardan birini hazmidemeyüb şayet kay ile çıkaracak olursa yarım veya bir saat sonra bir daha ta'âm[466]dâ'iresinde bir iki gün yalnız süt içirmeğe başlamalıdır.

İstirahât-ı mutlaka— teşfiye veya tevkîf-i maraz için yalnız hevâ-yı saf ve gıda-yı mükemmel kifâyet itmiyor. Ayn zamanda hastanın gerek beden en gerek zihnenistirâhat-ı tâmme ve mutlakada bulunması da elzemdir. Ne çok kizûb dolaşarak vücûdu, ne de okuyub yazma sûretiyle çalışarak dimâğı yormak câ'iz değildir.

Oyalanmak için görüşmeli ve gazete vesâ'ireyi başkası okuyub kendi dinlemelidir. Her dürlüteheyyücât-ı nefsanıyeden devakkı lâzımdır.

Bu müdâvât-ı sıhhiyeye günlerce değil belki aylarca devam itmeli ve i'râzve 'alâ'im-i marziyegâ'ibolubhiss olunmaz dereceye gelince dahii'tiyâdıbozmayub saf ve taze hevaiçerüsünde yaşamağa devâm ve tağdiyei'tinâ eylemeli, te'ab-ı bedenî ve dimağıyyedendâ'ima sakınmalıdır.”

Napoli'de Verem Kongresi

Hacimleri, cürmleri görülmeyecek kadar küçük (bine münkasım bir milimetrinin ancak iki üçü kadar tûlde) fakat te'sîrleri kuvve-i muharebeleri kurub toplarından daha müdhiş olan “basiller”e, bu ‘uzviyâthurdebîni galebe çalmak, beşeriyeti verem

nâmındakicellâdbî-emânın kanlı pençesinden kurtarmak içünerbâb-ı fennhusûsi olarak sa'î ve gayretten bir an hâlî kalmadığı gibi bu bâbda müzâkerât ve mübâhisâtta bulunarakmücteme'ân da hıdmet eylemek üzere a'zâsetıbbâ-yıma'rûfeden'ibâret kongreler, verem kongreleri in'ikâd ve ictimâ'idiyor. İbtidâParis'de (ki bu muharrer-i 'âcizdea'za sıfatıyla bulunmuşdur), bilahereBerli'nde , Bosna'da İtalya Kraliçesi hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde Napoli'de toplanılarak bir hayli tecârüb ve müşâhedât ve el birliğiyle bu müdhiş afete karşı bir çok me'âlicâtbeyânıdılmışdır. Berlin kongresinde fikr-i 'umûmîmu'âllecedenziyâdetedâbîr ve kavâ'id-i sıhhiye cihetinde idi; binlerce a'zâdan müteşekkil hey'et-i tıbbiyenin netîce-i müşâviresi, tertîb eylediği reçete: bol ve temiz hevâ, mükemmel ...

[467] Napoli'de müctemi'etıbbâ, müdâvât vâkiyye ve tedâbîr-i tahfiziyye hakkında müzâkerât-ı ciddiyede bulunmuş ve çünkü heman hiçbir veremli bu hastalıkla ma'lûlan doğmadığı ve bilahere verem mikroblarılabi'liltimâsisti'dâd ve kâbiliyetlerininisbetinde'illetegiriftâr olduğu cihetle basillerle temas men'iderek bu belâyı müdhişin önünü almak sûreti daha mü'esser ve ma'kûl bulunduğuna karar virmişdir. İnsanlarla, hayvanlarla dünyanın her tarafına her bucağına yapılmış hevâyâ toprağa karışmış ve dakikada saatde binlerce milyonlarca tekessür eylemekte bulunmuş olan basillere karşı tahaffuz biraz güç ise de bu bâbda her a'zâbeyân-ı mütâla'aeylemiştir. Biri, Atinalı (Kalyokas) büyük küçük her sınıf mekâtibde talebenin, devâ'ir-i hükûmetdeme'mûrünün, fabrikalarda mü'essesât-ı husûsiyede'ameleninmu'âyeneidilmesiyle teverrûmden sübhe olunanların derhâl tefrîk olunmasını ve husûsi hastanelere gönderilmesini ve veremden vefâtidenlerinmelbûsât ve hatta naaşlarının ihrâkidilmesinive'l hâsıl sağlamlar arasında verem bulundurulmamasını- diğeri, Roma etıbbâsından (Meila) ve (Rusya Dorya) müteverrimlerin te'ehhülünemüsâ'ade olunmasını ve etıbbânın, bilaherehâneeşyâsıkaldırılıubtebhîr olunmak üzere verem hastalığını kuş palazı vesâ'ire gibi belediyeye ihbâr eylesesini- Almanyalı (Frangle) şehirlerde veremlilere mahsûsmu'âyenehânelerte'sîs ve küşâdıyla hastalığa musâbiyeti tahakkuk idenlerin derhâl "sanatoryum"larabilâ-ifâte-i vakit gönderilemsini ve tedâbîr-i vâkiyye ve tahfiziyemeyânında verem basillerinin intikâl ve sirâyetine sebebiyet viren araba ve tramvay ve vagonların sık sık tathîritdirilmesini- ve Bolonyalı(Sanarelli): gar ve istasyonlara ve vagonlara tükürük hakasıkoyub yolculara başka yerlere tükürdülmemesini, vagonların arabaların zeminine kilim yerine kavuçokya'ni lastik bir safiha ve döşemelik katife ve çuha yerine meşin koydurulmasını ve vagonların

istasyonuna usûl-i def'ü'lte'affünetatbîkentemizletdirilmesiniteklîf eylemiş- Paris mekteb-i tıbbiyesi mu'âlimîninden (Landozi) 'illetini'râz-ı ibtidâ'iyyes ve mütekaddimesini ve ta'dâdiderek bunlar bulununca bilâ-ifâte-i zamân tedaviye başlanmasını ve kesik kesik öksürük benzeri soluk za'îf ve dermansızların sûtûn körü ve başdan savma mu'âyesiniylegeçişdirilmesi etıbba içünafv olunamaz bir kusûr ve kabâhat olduğu beyân[468]itmiş- ba'zıetıbbâ daha hastalıkları anlaşılamamış olanlarda balgamların mu'âyesiniyle aranmasını ve kobaylara şırınga idilerek tecrübe edilmesini ve Almanya tabîbleri de (koh)un eser-i tertîbi olan (tüberkülin)in mu'ayyer makamında kullanılmasını tavsiye eylemişlerdir.

Kongrede yekûnu birkaç yüze varan ilaçlar hakkında mübâhesât-ı cereyân eylemiş ve fakat hiç birininsûret-i kat'iyedete'sîr-i şifâbahşâsı görülmediğinden ümidler (sanatoryirum) da kalmıştır.

Napolili (Kapozi) şehirlerden uzak vâsi' ormanlarda, hevâsıceyd mahallerde, ağaçlı dağlarda inşâ ve te'sîs kılınan sanatoryorumlarına'nişifâhânelerin ehemmiyetinden fevâ'id- ve muhsinâtından uzun uzadıya bahseylemiştir.

Ağniyâ ve küberâiçünhusûsîsanatoryorumlardan başka avam için Almanya'da takriben (80) şifâhâne meydana getirülmüştür. Vüs'at ve cesâmetine nazaran Almanya'dan sonra pek ziyâdesanatoryorumu bulunan memleket İsviçre'dir. Fransa'da da bu husûsdagerükalınmayub bu dürlü asar-ı Hayriye vücûdagetürmekiçün yalnız bir sene zarfında 330 bin frank i'âne cem'idilmiştir. Cemâhîr-i müttefika-i Amerika'da beheri 300 yataklı olmak üzere 200 sanatoryorum bulunduğundan bu memleketde 60.000 metoremusûl-i cedîdeyetevfikân tedavi idilmektedir.

Haşârât ve Hayvanât ile Veremin intikâl ve sirâyeti

Adî sineklerin, sivri sineklerin ba'zıemrâz-ı metnine ve sâriyeninintikâlinevesâtat eylediklerini evvelce beyân itmiş idik. Evet, haşerât-ı mezkûre veremi nakl ve telkîhitmekdedirler; bir veremlinin henüz balgamına konmuş, hortumu ayakları ile basilleri toplamış bir haşere insanın cildi nâzik olan bir tarafına mesela dudağına, burnun iç tarafına, mesela bir yarık bir çizik üstüne konarak tafilâtı bırakabilür ki bu sûretba'zan[469]sirâyetekâfidir. Sinekler ince tüylü ayakları ile uçarken öteye berüye konarken bir çoktafilât-ı muzırca cem' eylerler.

Hayvanât ve tuyûr-ı müvennisenin verem illetini sirâyetitdirebileceği bugün umûr-ı müsbite sırasındadır. Bir veremlinin yere, toprağa tükürdüğü balgamını yutan yahud o

balgam ile ta'ayyüş iden bir solucanı yiyen tavukların vesâ'irtuyûr-ı müvennisinin vereme tutulabildikleri ve basillerin hayvanât-ı mezkûrenin yalnız ihşâsında değil, salya ve sümüğünde ve kazurâtında da bulunabileceği ve mevâd-ı mezkûreninmenba'sirâyet ve intân olabileceği müşâhedât-ı 'adîde ile vareste-i mertebe-i subût olmuş bir keyfiyettir. Gagalarında lisanlarında, bel'ûmlarında "afât-ı derniyе" bulunan papağanlarla ağız ağıza öpüşen ba'zı zevâtın vereme tutuldukları ve hatta bir serçe kuşunun darbe-i münkarîbini yemiş bir kadında "lopos" nâmında bir nev' verem hastalığı zuhûreylediği keteb-i tıbbiyede mezkûrdur.

Kedi ve köpeklerin de veremin intikâl ve sirâyetindedahl-i küllîsi vardır. Kedilerin bâ-husûs yavrularının ale'l ekser cik ciğer vesâ'irihşâ ile beslendikleri, 'illet-i derniyenin çok def'ihşâ-i batniye ve sadriyeyi istilâ itdiği, böyle veremli ihşâ-yıekl ile teverrüm iden kedilerin öksürük vaki ile pislemek ile öteye beriye verem basillerini saçabildiği, seferde tabaklara kablara bardaklara burnun ağzını sokduğu nazar-ı dikkate alınur ise hayvanât-ı mezkûreninintikâl ve sirayet-i marazda te'sîr-i küllîsi olduğu pek kolaylıkla anlaşılır.

[470] Ebe İntihâbı

Ebe intihâbı kadar nezâketi nisbetinde mühim bir mes'ele-i sıhhiye yok gibidir. Evet, ebe intihâbitabîb intihabından ehemmiyetlidir, çünkü hekîm hastayı mu'âyene ile teşhisine nazaran tedâviider; ebe kudsiyetinisbetinde ehemmiyeti ve adeta bir hal-i marziyekurbiyetivâreste-i arz u beyân olan bir vazife-i nâzikenin icrasına mu'âvenet ve vâlîde ile çocuğun hayatına hıdmet eyler.

Hekîmmu'âyenesinde, teşhisindeba'zan ya kilebilür; ba'zandef'aten hastalığı teşhis idemez; çünkübidâyet-i marazda teşhis ba'zan mümkünsüzdür. Lakin hastalık anlaşılmasa bile yine tedaviye devâmidebilir; zirâvezâ'if-i tabi'iyenin icrasına hıdmet, humma-yıtenfîs, vücudu takviye vesâ'ire gibi usûl-i muhtelif ve kavâ'id-i tıbbiye 'umûmîolubheman her hastalık içünkâbil-i tatbikdir.

Halbuki ebe böyle bir hataya düçar olsa ya'nitevlîditmekde olan bir kadında çocuğun ne yolda geldiğini teşhis idemese, esnâ-yıvelâdetdeittihâzı lâzım gelen tedâbîr ve usûl-i müstahsine-i nezâfeti (def'ü't-te'affün) bilmese, ahvâl-i marziyeyita'yîn eyleyemese, daha vâlidesi karnında bulunan çocuğun ızdırabını ve hemânbi'lmüdâhaleihracı lüzumunu anlayamasa, ba'zıvekâyi' ve 'ârızâtınvehâmet ve ehemmiyetini takdir idemese o validenin o çocuğun hâlî ne olur?

İşte vezâ'ifinde, tatbîkâtındaki ehemmiyeti cihetiyle bu derece nâzik bir mes'ele-i sıhhiyenin hâlîya'ni ebe intihâbıçün çok def'ahasbe'l meslek bizlere

mürâca'atidilmekdedir bu bâbda ne kadar muzdarib kaldığımızı ta'rîfidemem, çünkü geçen seneki nevsâlimizde de arz eylediğim vechleba'zılarımüstesnâ olmak üzere ebelerimizin çoğu pek câhil, pek mu'annidirlere. Câhildirler,çünkivezâ'ife-i tevlîdibi`lmümâresebi`l'amelmu'allimlerindentahassıl itmişlerdir, [471] bir hastahânedede bir velâdethânedede bulunmamışlardır. Mu'annidirlere, çünkü"i'tiyâd, tabi'at-ı saniye" olduğundan ta'kîb eyledikleri tarik-i sakimden anları tahvil-i kâbil değildir, zirâ yaşlıdırlar, okuyub yazmadan mahrumdurlar.

Zâhirenkâbiliyetlidirâyettima'lûmâtlı görülen ba'zıları da câhil olanlardan daha muzırrdır; çünkü işte ve noksan ma'lûmâta, o mahdûddirâyete, o kısa tecrübeye güvenerek ba'zanmüdhiş kazalara sebebiyet vermekdedirlere. Bu sınıfta bulunan ebelerin bu yolda hodsiranema'lûmât-furûşâne, daha doğrusu cür'etkâ'âne hareketine bir kısım ahâlimizin de sebebiyet virdiğini maa't-te'essüfî tirâf idelim. Çünkü ebe ne kadar cesur ve bilâ fütur olursa o derece makbul, ne derece korkak ve deverândiş ise ve lüzumunda tabîb celbine lüzum gösterir ise o nisbetdemakhûrdur. Ebenin vezâ'îfi neden 'ibâret olduğu, derece-i tahsîli ne idüğü bilinemediğinden bir çokfenâlıklar meydana geliyor. Ebenin cehâlet ve cesâretinisbetindeahâlimizdelüzum-ı fenniyesindetabîb celbindeki ihmâli şâyân-ı mü'ehhazedir. Cehâlet-i ve cesâret, ihmâl-i kesâlet eseri olarak acaba senede ne kadar vâlîde ne kadar çocuk gaybeylemekdeyiz?!Hüsn-i neticeyi muceb müdâhale ve 'amelîyât zamanı geçmiş ne kadar vak'alardabulunduk?! Bekleye bekleye çocuğu öldürmüş, ıkındıra sıkındıra, elleyle lleyevâlîdeyi yormuş ne kadar ebe gördük?!!Bir küçük menfa'atîiçün beyhude ve çok def'amuzırrintizârı tavsiye ve bu bâbda ısrâr iden cinsiyet hasebiyle lohusa ve etrâfını gizlice iknâ'asavaşub "mengene" isti'mâline rıza göstermeyen ma'lûmât-furûş ebelerine rast gelmedik değil. Bu bâbda meşhûdâtımın cümlesini, ızdırâbâtımın kâffesini yazmağa kalkışsam kar'ileriminsadâ'nımuceb olurum. Binâ'en'aleyhmes'eleye nihâyet vermek, gerek ebelerine gerekse ahaliye bir hıdmet eylemek üzere ebe hekiminin celbini istilzâm iden vekâyi' ve ahvâli ver vech-i atî hülâsa eyledim:

- 1.- Gebenin likeni ya'ni kaynakları arası gayr-ı tabi'î (esnâ-yımu'ayenede parmak bel ve kuyruk sokumu kemikleri köşesine yetişir ise) ve kalça kemikleri arası dar ise,
 - 2.- Gebe kanbur, topal ise yahud yürürken ördek gibi iki tarafına sallanır ise,
- [472]
- 3.- Kadın öbür çocuklarını da zor doğurmuş yahud doğurduğu çocuk ölü ise,
 - 4.- Eğer gebeliğin kemiklerinde ağrılarla birlikde ateşli bir hastalığa tutulmuş ise,

5.- Kadın durmaksızın ziyâde kayider, ziyâde tükürür ise, cildinde solukluk ve ayaklarında ellerinde şişlik (tebolzelal), kendinden harâret yahud frengi hastalığına delâlet idecek bir ‘alâmet var ise.

6.- Çocuğun, içinde bulunduğu “amniyos” suyu ziyâde ise,

7.- Doğum zamanının ilk derûnunda eğer ağrılar pek za‘îf ve hafif ise,

8.- Doğum zamanının ilk devri ya‘ni rahmin açılması ilk doğuranlarda on beş, çok doğuranlarda on üç saati geçer ise,

9.- İlk (kise) vakitsiz patlarığını sular akar ve rahmin ağzı geç açılır ise,

10.- Doğurmakta olan yahud lohusa bulunan kadının derece-i harâreti otuz yedi buçuğu geçer ise,

11.- Doğururken yahud lohusalık zamanında rahmakıltılarite‘affün eyler ise,

12.- Rahm gayet şiddetle ve gayet sık sıkışıyor ise,

13.- Kadın adi banyoya sokulduğu yahud buhar banyosuna konduğu hâlde teşenci, sekerli ağrılar devâm eyler ise,

14.- Göbek bağırsağındaki damarlar son ortasına yapışacak yerde zarlar üstüne dağılmış ise,

15.- Tepe ile gelişde, çocuğun başı esnâ-yi indifâ‘da öne eğilmez ise ve bu sebepten doğum gecikir ise,

16.- Çocuk tepesi ile geldiği hâlde kafa tarafı arkaya kuyruk sokumu çukurluğuna döner ise,

17.- Doğum zamanının ikinci devrinde, çocuğun def‘i zamanında ...

[473] 18.- İlk doğurmakta olan bir kadında rahm tamamıyla açıldıktan sonra iki ve çok doğuranda bir saat geçer de çocuk çıkmağa başlamazsa,

19.- Tepe ile gelişde baş içeride (devr-i dâhili) dönmezse,

20.- Çocuk başı ile geldiği hâlde akan amniyus suyu kaka (makoniyum) ile boyanmış ise,

21.- Çocuğun eli başının bir tarafında, bir yanında ise,

22.- Göbek bağırsağı sarkarsa,

23.- Çocuk yüzü gelir ve itilme zamanı ilk doğuran bir kadında üç saatde ve çok doğuranda iki saati geçer ise,

24.- Yüz ile gelişde baş içeride dönmez yahud çene kuyruk sokumu kemiği çukurluğuna döner ise;

25.- Tepe veya yüz ile gelişde çocuğun çıkması (ya'nî başın görünmesinden sonra) ilk doğuranda kırk çok doğuranda yirmi dakikayı geçer ise,

26.- Kaba etlerinden gelen ve daha liknik yukarısında bulunan bir çocuğu çıkarmakîcâbider ve rahmin ağzı da tamamıyla açılmamış ise

27.- Doğum zamanı göbek bağın kısalığından, hazine (mehbel)nin daraldığından, dış zerit aletlerindeki şişdenyahud yara nişanesinden (nedbe), yahud perine nâmındaki (beyne`lsebileyn) in kabiliyetinden veya mukavemetinden dolayı geçirir ise

28.- Beyne`s-sebileyn, perine yırtılmış ise,

29.-Karından rahmi sıkdıktan sonra son gelmez ise,

30.- Rahmin sinirli sıkışmasından dolayı son kalır ise,

31.- Son yapışık ise,

32.- Rahmin içi dışına çevrilir ise,

33.-Kise zarları rahmdekalur ve kan gelmesine ve harâretin ziyadeleşmesine sebebiyet viri ise,

34.- Lohusalıkdan gelir ise,

35.- Çocuk yan gelir ise,

36.- Son aşağı rahmin ağzına yapışık olur ise,

[474] 37.- İlk çocuğun doğmasından yarım saat sonra ikincisi (ikiz doğum) gelmez ise,

38.- Birinci çocuk doğduktan sonra ikincisi yan gelir ise,

39.- İkiz gebeliklerde başlar birbirine mâni` olur, yahud yekdiğerine yapışmış bir a`cûbe var ise,

40.- Gebe bir kadında düşürme alameti görülür ise,

41.- Gebe bir kadında “mol” dediğimiz “derd”, yalancı bir çocuk” şübheidilir ise,

42.- Çocuğun cürmü pek ziyâde ise, baş tası yok ise yahud pek az bir şey doyurulur ise, baş sıskalığı (istikâ-i re`s) var ise, yeni doğan çocuğun zürriyet aletlerinde bir intizamsızlık bir biçimsizlik var ise,

43.- Gebe veya lohusa yahuddoğrumakta olan kadında havâle nöbetleri, yahud bu hastalığın başlangıcı gösterir alâmetler zuhûr eyleser,

44.- Rahmin dışında bir gebelik şübheidilir ve “iç kan akması” ‘alâmetleri görülür ise,

45.-Lohusalık hâlinde zürriyet aletlerindeki yarıklar ve yırtıklar üzerinde yalancı zarlar (ağşiye-i kâzibe) görülür ise,

46.-Lohusada mesâne yahud mesane yolunda bir nezle var ise,

47.-Doğurduktan sonra son ağrıları gayet şiddetli ise,

48.- Lohusalık esnasında rahmin sıkışmasında bir za'if görülür ve bu vechle işbu alet toplanub küçülmez ve aynı zamanda kan da devâm eyler ise,

49.- Lohusa da meme başında ve meme bezinde bir hastalık zuhûr eyler ise,

50.- Lohusa humması gösterir 'alâmet ve nişana baş gösterir ise,

51.-Yeni doğan çocuğun memsi şişer ve çıbanlaşır ise,

52.- yeni doğan çocukda sarılık, ishâl, hummâ,ispazpos gibi hastalıklar ve ziyâde bir za'if görülür ise,

Heman ebe hekimini çağırmak kabilenin vicdanen, kânûnenfennen vazifesidir. Ebelerin vezâ'ifinedâ'irneşr olunan asardan hülâsa iderek Avrupa'da cârî olan kavâ'id-i ma'ruzanın burada zikrini fâ'ideden gayr hâlî'add eyledik.

[475]Difteri-Kuş Palazı

“Difteri” ‘umûmî, intâni, sârî, mikrobu bir hastalıktır; “kaleb, lefler basili” nâmında bir mikrobun vücudu ile husûle gelen ve “ağşiy-e-i kâzibe” ismiyle ma'lumbeyâz ve kül renginde deri parçalarının zarların teşkiliyetemâyüz iden “difteri” boğazı bademcikler üzerini dimâğın arkasını intihâb ve istilâ idildiğinden“difterilihanak”, gırtlâğa müstevli olduğunda “kuşpalazı” nâmınıahz eyler. Difteriden mütehassıl deriler, zârlar yalnız boğazda, gırtlakda değil, burun içerisinde tahassul ve cildde ya yakı yapıştırmak yahud sülûk tutunmak ile açılan yâre üzerinde teşekkül ider. Bu hâl, bu sûret-i vücudun tamâmıyla zehirlendiğini gösterir.

Çocuklarda difterinin boğaza sûletindenmütehassılmuhâtarayıtezyîd iden hâlât, ağşiyenin ya'nizârların bir sûrethafiyyedebademcikler ve küçük dil ve damak üzerinde teşekkül eylemesi ve hastalığını ancak terakkî itmiş bir zamanda meydana çıkmasıdır. Ba'zı ahvâlde hiçbir 'âlâmet-i muhbire görülmez; çocuğun harâreti, şetâreti bir dereceye kadar yerine olub yalnız yutkunmasında hafif bir güçlük vardır. Hasta hiçbir şikâyetdebulunmayub oyunlarına devâm eyler; her ne kadar yüzünde biraz solukluk, vücudunda biraz harâret var ise de 'alâ'im-i mezkûre sesin boğuk bir hâle gelmesine ve adeta sönmesine kadar meskût anakalur; halbuki sesin böylece boğukluğunda ağşiy-e-i sagîre gırtlâğa yapışmış ve kuşpalazı husûle gelmiştir. Lakin çok def'a çocuğun harâretitezâyüdider; cildi sıcaklaşır, kuvveti kalmaz. Hasta boğazından şikâyet idüb durur, elini belâ aram boynuna götürerek ağrı mahallini göstermeğe çabalar ve [476]yutkundukça

zahmet çektiğinden iyecek ve içeceği redd eyler, salyası bî-karârsalır, zirâ her yutkunuşunda boğazı ağırır.

Bu zamanda boğazı iyücemu'âyene olunan çocuk ne bahtiyardır! Zirâziyâde terakkiye hazırlanmakda olan hastalık o anda meydana çıkar. Bir çocuğun boğazını nasıl mu'âyene itmeli? Boğazın mu'âyesesi gayet mühim olduğundan ebeveyn bu husûsdakesb-i i'tiyâdiderekaslâ ihmâl itmemelidir; çocuğun pek küçük iken, iki yaşa kadar hüsn-i rızasına emîn olmamalıdır, zirâ boğazın her dürlümü'âyesine gücü yetdiği derece mukabeleye hazırdır. Anın için zor ile mu'âyeneden başka çâre kalmaz ise de bu hâlde de i'tidâl ve mahâreti elden bırakmamalıdır. Fırsatdan istifâde ile hemân ansızın kaşık sapını çocuğun ağzına sokarak dili üzerine iyücekuyduktan sonra gerek mezkûr 'uzviyi gerekse alet çeneyi aşağıya doğru basdırılmalı ve bu sırada ön dişlerin zedelenmesine dikkat eylemelidir. Küçük kaşıkın yuvarlak ucunu küçük dile kadar sokmaktan korkmalıdır.

Şerâ'it-i mezkûrede çocuk boğazının arkasını göstermeğe mecbûr olur ki hâl-i tâbi'iyedegülgünü bir renkdendir. Mu'âyene çabuk ve aydınlıkdaicrâ olunmalıdır; evzâr ise çocuk kay ideceğinden bu hâlde mi'deden gelen süt tecrübedîde olmayan ba'zı zevât-ı ağşıyezannidebilir. Bu husûsda bir şübhe'âriz olursa çocuğa birkaç yutum su içerdikten sonra tekrârmu'âyeneyeibtidâr itmelidir ki yapışık olmayan süt picintileri bu sâyede tekrârmi'deye gideceğinden halkûm meydana çıkar. Ba'zı çocuklar dudaklarını kapayub dişlerini sıkdıklarından kaşık sapını ağızlarına sokmak ve dil üzerine basmak hakikaten müşkül olur. Bu hâlde burnu parmaklarla sıkılmalıdır ki çocuk teneffüs için ağzını açacağından fırsatdan istifâde ile hemân kaşık sapını sokmalıdır.

İki yaşından sonra o derece müşkülât olmaz, beşrat anki vâlideler çocuklarını ağızlarını iyüceaçdırmağa boğazlarını iyüce[477]göstermek için a....,a...dedirmeğe alışdırmış olalar. Ağız iyüce açıldığında boğaz meydana çıkar.

Çocuklar bu yolda boğazlarını mu'âyenedekiehemmiyetdenbahse lüzum yokdur; zirâ böyle bir mu'âyene yalnız difteride değil. Küçük çocuklara ziyâde müstevli olan her nev' boğaz ağzılarında mühimdir; işte böyle (resim Çocuğun boğazına her zaman, hemân her gün bakımlı "tabîb-i etfâl" kitabından) basit ve sade bir vâsıta ile hastalıklar bidâyetlerinde anlaşılmış ve vaktiyle tedâvî de idilmiş olur.

Hasta olan mahaller üzerine ilaç dokundurmak, oralarını key eylemek yahud yıkamak icâbitdikde'ameliyât ve icraat-ı mezkûre kemâl-i cesâret ile ağzını açan çocuklarda ne kadar kolaydır!

[478] Bâlâda mezkûr kavâ'id ve nesâyihatevfik-i hareket olundukda difteriyi, evvel emirde bademcikleri ba'de küçük dil ile damağın kenarlarını örten esmerimsi levhalar suretinde tanımak kolaycadır. Bu levhalar ağzın her tarafını örten zâde gayet mütelâsıktır. Bademcikler ve küçük dil üzerinde bu levhaların etrâfı kırmızı ve şişkindir; işte çocuğu yutkunmakdasu'ûbete düşüren bu nev' iltihabıdır.

Boğazda esmerimsi beyaz levhalar görüldüğü anda birden birehavf ve telaş itmemelidir; zira buğşalar adi hanaklarda da görülebilir. Hanak ta'bîrinden, sebep ve tabî'ati ne olur ise olsun boğaz iltihâbıanlaşılır. Lakin usulen, bir çocuğun boğazında beyazlık ya'nigaşâ-i muhâtiyemültesik zarlar görüldüğünde bir tabibi sür'at-i mümkün ile da'vet itmelidir. Adi beyazlık ile yalancı zarların, difterinin tefriki tecrübeye mütevakkıf olub hatta ale'l ekser bidâyetde bir hanâkselîm ile habisi ırmak mümkün değildir. Difterili bir hanâkın daha ilk gününde boğazda bir takım beyazlıklar zarlar görüleceği gibi boynudaki bezlerin de şiştiğihiss olunur. Difterilihanâkın en iyüevsâfarka boğazı tefriş iden beyazlıkların tekrâryeniden meydana gelmesi veya yılmasıdır.

Selîmhanâklarda tımar ve tathîr ile ref' olunan beyazlıklar gayb olduğu hâlde, difteride tekrârzuhûr ve aksam-ı mütecâvereyi istilâ eyler. Lakin ba'zı ahvalde, difteriden husûle gelen beyazlıklar zarlar mahdûdkalur ve hatta gayb olursa da üç dört gün sonra hastalık nefes borularını işgâl eylemiş bulunur; zarlar boğazı terk ile gırtlakdasür'atleneşv u nemâ bulmuş ve kurûb (kuş palazı) tekmi'l'âlâ'im-i müdhişesiylebirlikdezuhûreylemiştir. Zaten çocuklarda esâsen dar olan gırtlak zarlar ile gitdikce kapanmağa başladığından teneffüs güçleşir. Nefes alubvirmede soluma ve ısıklık gibi bir gürültü hâsıl olma tabî'idir. Evvel emirde ses ve öksürük boğuk olduğu halde bilaheresevinmekdir. Ses bir fısıldıya, öksürük geçirmeğe benzer.

Teneffüsde güçlük gitdikceziyâdeleştiğinden çocuk yatağında çırpınub durur ve etrafına göz gezdirerek hazırûndan... [479]güya, kendisini boğmakda olan cismi, 'ârizayı kaldırmak üzere elini boynuna götürür, bağırmağa savaşıp ise de sesi pek sönükdür. Artık me'yûsâne yasdığını, karyolası demirlerini yakalayarak hevâyı sadrına da'vet eylemek üzere çabalar durur.

"Kuş palazını teşhîşiçûnkat'î bir 'alâmet mevcûd değildir. Gerçi ekser-i ahvâlde boğazda beyazlıklar, boynudaki bezlerin şişmesi, bulda yumurta akının vücûdu, ale'lhusûsbunlarla beraber hastalığın (resim Kuş palazına tutulan biçâreçocuk . "Tabîb-i Etfâl"kitabımdan.) gizli gizli ilerlemesi ya'ni boğazda dikkati celbidecek kadar 'ısret-i bel'infikdânı, hissidilecek derecede harâret-i bedeniye'nin 'adem-i tezâyüdü gibi alâmetler

kuş palazından münba'is ise de ba'zan bu 'alâmetler diğer bir hastalığa müte'allik, adi bir hanâkın eserleri olabilir. Binâ'en 'aleyh şu i'râzı görür görmez kuş palazıdır dimekcâ'iz olamayacağı gibi bunun aksiyle bu 'illetden eseryokdur zannına düşmek muvâfık olamaz. Her halde [480]a'ile, bir boğaz rahatsızlığında tabibe, tabîbhurdebîne, bakteriyolojihâneymürâca'at itmelidir.

Kuş palazının, difterinin husûl ve zuhûrusirâyetemütevakkıfıdır. Hastalık diğer birinden, bir hayvanda meselâ güğercinden ya doğrudan doğruya yahudbi'l vâsıta intikâl ve sirâyetitmiştir. Difterili birine temas hastalığın zuhûrunakâfidir. Ba'zan hastaya temas iden eşyânın diğer bir mahale nakli, difteri zuhûr iden bir hâneye giden zevârın hiç usûl-i def'ü't-te'âffüneri'âyet itmeksizin oradan çıkub diğer bir mahale gitmesi hastalığın intikâline sebebiyet verdiği memleketimizde vukû'ât-ı ruzmerendir; çünkifenn-i celîl-i tıbbâ, fenn-i mikrobiyeoynanmayub kurşuncu kadının efsânesine, öküz ve keçilerin tefevvühât-ı eblihâsinai'tikâdidüb vakit geçiren “dünya kazani kendisi kepeçe” herkes mürâca'at ile bir çok “mevsıka!” vesâ'irealdıktan sonra nihâyet “denize düşen yılana sarılır” tabîbemürâca'at iden kadınlarımız hatta erkeklerimiz bugün hâlâ çok hem de pek çokdur.

Difteriye, kuş palazına çâre-i yegâne bu hastalığın bâd-ı zehri hükmünde olan “serum” un tahte'lcild zerkidir (şırınga itmek). Hastanın senine göre mikdârıtahallûf iden serum kuş palazına karşı en mü'esserdevâdır. Serum esâsen hastalığın önünü aldığı gibi bidâyet-i marazda isti'mâl olunduğu sûretde bir “devâ'ışâfi” gibi te'sireylemekdedir; yeter ki hastalık ziyâdeilerülemişolmasun. Difteri hancereyitamamıyla istilâ eylemiş ve çocuğun hemân ani dinilecek derecede hayatını tehdîdeylemekde bulunmuş ise serum şırınga itmek ile beraber ihtinâktan kurtarmak üzere çocuğun gırtlakını delmek lâzımdır.

“Kuş palazı” nâmındarefîk-i azizim Doktor Muhyiddin Bey Efendi'nin eser-i mu'teberinemürâca'atını tavsiye iderim.

[481] Etıbbâ-yihâzikadan “Elhâc Abbas Vesim” Efendi “düstûrülvesîm fi tıbbül'icedîdve'lkadîm” nâmıylate'lif eylediği eser-i mu'teberinmukaddimesinde diyor:

Geldi vakt-i du'a ve istişfâ	Aç dükkanniyâzı ile du'â
Ey kerîm ve rahîm-i feyz nümâ	Afrininde-i devâ ve şifâ
Maba'dnâk hak-ı tâ'atka	Maşkernâkhakk-ı ni'metkâ
Mazgernâkhakk-ı tezekkür tek	Mâörfinâkhakk-ı ma'rifetin
Hasta kıldı beni belâ-yizenûb	Çâre kıl, çâre ey tabîbkalub
Olmasundeher-i ma'siyetle helâk	İle gafranki ana tiryâk

Kıl ata, cümle derde dermanı
Maraz-ı hıcre vasılı ile ilâc
Zinde-i aşkın oldu çünkimesîh
Hasta aşkın olmasa lokman
Câm-ı lebrîz niyet idüb
Her birinde nice hakâyık var
Sahn-ı sâbit ve celi hikmet
Açamaz bu kapağı eflatun
Yine ahkâmını ‘âlîmbilür
Derdimi saklama bilenlerden

Rahat rûh ve sıhhat cânı
İtme gayrın devâsına muhtaç
Merde ihyâidersenevle sarıh
Hikmet olmaz idi ana asân
Hazır mâ’i`lhayâtııçdigidüb
Nice hikmet nice dekâyık var
Olsa ta’yîn vaktidir gayet
Felsefi sanduğı değil kerdûn
Ne münecim ne de hekîmbilür
Derde dermân olur erenlerden

Güleşte Avrupa usulü ile Türk usûlü ve aralarındaki fark ve müşâbehet

Avrupa’da meşhûr olan gülüş ile memleketimizde ma’rûf olan güleş aslen Yunanlılarla Romalıların tarz-ı mesâri’asıdır. Fakat zaman ve mekâna göre aralarında az çok farklar hâsıl olmuştur. Bu farkların en mühimi olmak üzere iki şart zikri dilebilir ki Avrupa[482] gülüş anlarla bizimkinden külliye temiz itmiştir. Avrupa’da belden aşağı kavramak memnû’dur; kalçalardan aşağı bacaklar bu tarz güleşde ancak istinâdiçünhıdmetider. Halbu ki bizim usûlde bedenın yukarı kısmından ziyâde belki aşağı kısmı güleşir. İkinci şart ise bizim pehlivanların bağlanarak güleşügüçleşdirilmesidir ki Avrupalılarca bu da külliye merdûddur.Şimdi şu iki şartın tarz-ı müsâra’a üzerine te’sîr ile hadd-i zâtındafâ’ide ve muzırrâtını mülâhaza ideceğim: Evvelâ, Yunanî ve Romalı güleşinde yağlanmak, gerek tutuşları tas’îbiçün gerekse vücudun yırtılmasını az çok vikâyeiçün makbul idi; vücûdlarını yağlarla ovan Roma (resim Fransa Encümen-i Dâniş-i Tıbbîsi a’zâ-i ma’rûfe ve Paris Mekteb-i Tıbbiyesi Mu’allimîn-i meşhûresindenolub bu kere vefât iden mu’allim Potin. Le professeurPotain. Mort dernièrement.) ve Yunan pehlivanlarını musavver heykeller Avrupa Müzehânelerinden pek çoğunda mevcûddur. Bize bu tarz ile intikâl iden güleş pek çok tahavvülâta uğramadığı içün az çok kavâ’id-i asliyesiyle sûret-i atıkıyyesinimuhâfaza itmiş vücûda bir te’sîr-i mahsûs icrâeylemiştir; yağlı bir vücûdubi’t-tâbi’ ellerle kollarla sıkı sıkıya tutmak pek güç olacağı cihetle bi’t-tâbi’ göğüs göğse itişmek suretiyle güleşmekzarûret hükmünü almıştır. İşte anın içündür ki bizim Türk güleşinde pehlivanlar kul ile gülüşmez, göğüş ve ense ve bacakla güleşirler. Vâki’ olan [483]gibifevka`l’âde pehlivanlardan tutunuz da yeni taslak delikanlılara

varıncaya kadar mu'âyene idiniz; azılı ve büyük pazulu kol göremezsiniz; fakat sıyret ense ve bel dehşetli bir neşv u nemâ arz ider. Çünkü yağlı vücûdu tutamayan pehlivan ayakda (el ense) ile (Çayırar) ile, yerde ise (sarma) ile (yan kazığı) ile hazmını zabtidedilir; ki bu oyunlarda ziyadesiyle meşgul olan esâsen göğüs ve bel ve bacak adelâtıylaba'zen de kol adelâtının kısm-ı ulvîsidir. Halbuki Avrupa tarz-ı müsâra'asında yağlanmak memnû' olduğundan vücûd ellerle daha kolay tutulabilir; ve ayaklarla güleşmek de kat'iyyen merdûd olduğundan asıl güleşicrâidebilecek olan a'zâ kollarıdır. Anın için Avrupalı pehlivanların kolları ziyadesiyle işlek, azılı ve kavîdir. Şu vücûd farkını yağlı yağsız güleşmek şartına atfiderim; hem o kada ki pehlivanın yalnız vücûdunun resmini görülmekle ne dürlügüleşicrâitdiğini ve Avrulalıolub olmadığını her zmana tanıyabilirim. Fakat her hâlde artık yağlanmaktan sarf-ı nazar olunmalıdır. Belden yukarı tutmak mes'elesine gelince, bir şey arz ideceğim: (Boks) ya'ni yumruk döğüşünde İngilizler ile Fransızlara mensûb olmak üzere ma'rûf iki tarz var; İngilizler ayaklarını kullanmazlar, yalnız elleri il kollarını kullanub hasmın yalnız belden yukarısını döğerler. Kollarıyla beraber bacaklarını da kullanan Fransızların usûlünei'tirâz idikleri sırada (bacaklar beden in en kavîa'zâsından olmak hasebiyle müdâfa'ada hiç olmazsa kollar kadar zîmedhal olmalıdır; ayakları ta'tîl etmekde hiç bir sebep-i ma'kûlyokdur.) diyerek pek mantikî bir sûret üzere i'tirâs idiyorlar. Halbuki biz Türkler güleş bahsinde aynı i'tirâzı Fransızlara tevcîh idiyoruz da diyoruz ki: (İngilizlere "boks" mes'elesinde ki i'tirâzınız pek mantikîdir. Güleşde de bizim size i'tirâzımızdan başka bir şey değildir. Niçün sizde anı kabûl itmiyor sunuz?) İşte görölüyor ki kat'î bir kâ'ide-i ma'kûleyeteb'ân şu iki tarz-ı müsâra'avücûd bulmuş değildir; hatta Amerika'yı şimâlîdemeşhûr bir müsâra'a tarzı vardır. Anda insana istedikleri gibi tut diye şart konulmuşdur. (Catch as caean) ya'ni tut tutabildiğin gibi diye ma'rûf[484] olan tarz budur ki bizim tarz-ı müsâra'ada yağlanmak şartı ref' olununca bu iki tarz arasında bir fark kalır ki o da (kısbet) dinilen pantolonun vücûduylakâ'im oyunlar farkından 'ibâret dir. O da ber taraf idilir de güleşma'kûlkâ'idelereteb'ân-ı terakkî iderse en ziyâdet a'ammü midecek tarz Amerika tarzı olacaktır; çünkü en tabî'î olmak üzere son sûret-i müsâra'a budur.

(Kısbet) mes'elesine gelince başlı başına bir çok oyunların vücûduna sebebiyet virir ki bu dürlü oyunlar Avrupa ve İngiliz güleşlerinde hiç yoktur.

Şimdi Avrupa'da pehlivanlarımız öğrenmeğe mecbûr oldukları frenk(resim İnebolu sâbık-ı belediye tabîbiolubelyevm Dersa'âdet' deicrâ-yı san'at iden tabîb-i mütehassıs

‘izzetlü İsmail Hakkı Efendi. MrLe Dr İsmail Haki.Syphilographe) güleşin en mühim oyunlarını zikr ile bizim güleşdemukâbilleri ile isimlerini beyânideceğim:

Avrupa güleşinde (el ense çekmek), (kaz kanadı vurmak), (tırpan atmak) gibi zorlu çarpmalar memnû‘ olduğundan oyunlar hem ma‘dûd hem basitdir. Evvelâ çaprazlar vardır(Ceinture de devant) önden kuşak ya‘ni göğüs çaprazı dımeğdir. Bu oyun göğüs çaprazının hemânıdır.

(Ön kuşağı) ‘âdeta “göğüs çaprazı” diye ma‘rûf olan Türk oyununun frenkcesidir. Hazm ile göğüs göğse gelir gelmez belinden kavrayub yukarı kaldırdıktan sonra sırt üstü yere yatırmaktır.[485] Buna karşı frenkgüleşi usulünce mukâbil sol el ile sa‘dî hasmın çenesine dayadıktan sonra diğer el ve kol yardımıyla kollarını belinden kurtarmakdan‘ibâretdir. **Resim**(Cihânpehliveni Kara Ahmed)

Bizim Türk Güleşinde ise göğüs çaprazına tutulan zât eğer hasmı tarafından ileri sürülüyor ise geri giderken kollarını açub bir ayağını bütün geri atar ve diğer taraftan koluyla anın

[486]Resimler(Güreş hamleleri)

-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
-6-	-7-	-8-	-9-	-10-

1-Önden çaprez ilk hareket.- 2- Önden çaprazda çeneye dayanmak.- 3- Önden çapraz (son hareket) 4- Arkadan... (ilk hareket). 5-Tersine çapraz (ilk hareket). 6- Tersine çapraz (üçüncü hareket).7- Boyunduruk ile kalçadan atmak. (... hareket). 8- (Adeta boyunduruk). 9- Kolu kapup yuvarlamak oyununa karşı ayağını sürerek mukâbele usulü.-10- Omuz çaprazı

[487] koluna çarpub yan tarafa düşürür; buna (kaz kanadı) dirler; veyâhud hasmını çaprazda sürmüyorsa da kolunun birisini hasmının kolları ve kendi göğüs arasında sokarak girübaçmak veyahut peş kabzayı tutub hasmını mâni‘ olmak suretiyle müdâfa‘aidilir ki içeriden ve dışarıdan ya‘ni çaprazı alan hazmın kollarının dışından veya iç tarafından icrâidildiğine göre bu oyuna (iç kol), (dış kol) dirler.

(Ceinturearriere arka kuşak) ya‘ni arkadan hasmının belini yakalamak sûretiylekucaklamakdan‘ibâretdir. Bu oyun ekseriyâ hasmın arka tarafı tesâdüfidiği zaman yapılır. O takdîrde belinden tutubkaldırdıktan sonra bir eli koltuğu altından sokubensesine çevirdikdensonra arka üstü yatırmak lâzım gelir. Frenk güleşince buna mukâbele itmek içün hasmın ellerini sıkı sıkıya tutubayımağa çalışmak ve o esnâdavücûduziyâdesiyle ileri

eküb merkez sıkletini değişdirerek o sretlemâni’ olmaktadır. Türk uslnce oturmak evlâdır, ki o hâlde hasım kemâneye alır. Eğer kolda ve belde kuvvet ziyâde ise dış kol ile hasımın kısbetinin kasnağını tutub zorlayarak kendini kurtarmak lâzımdır.

(Ceinture a rebours tersine çapraz) bu oyun aslâ Türk uslnde vâki’ olamaz. Zirâ bizde “künde” bu oyundan her hâldedahâsağlam ve kat’idir. Halbuki ayakdan tutmak Frenk gleşincemerdd olduğundan zarr olarak bu drlhareketiktizâider ki buna “Frenk kndesi” denilse şâyândır. Bu oyun hasm ile karşı karşı duruyorken hasm ekildiği zamân belinden kavrayub bacakları yukarı gelmek sûretiyle kaldırılır; andan sonra dize klbhasm bir diz üzerine yatırıldıktan sonra birden bire dizi geri çekilüb sırtı yere getiriliyor. Buna iki sûret üzere mukâbeleidiliyor. Evvelâ sıkı sıkıya hasımın elleri kavranub hareketi men’idilir ve yüzü koyun yatılub kollar ile bacaklar gerilir. Eğer bu hareketi icrâidemeyecek kadar vakit geçmiş ise “köprü” (le pont) vaz’iyetialınur ve birden bire dönülür.

(Tour de hanche en tete) yandan boyunduruğa alub kalçadan atmakdan’ibâret bir oyundur. Arkadan apraza alınan zât-ı hasımının başını yan taraftan koltuğu altına alubsıkıdıktan sonra o taraftaki[488] kolunu da kendi mukâbil taraf kolu ile zabtitedikten sonra azıcık yana dnb hasımının vcdunu kalçası üzerine alub çevirerek yatırmakla yenmekdir. Bunun Frenk uslncemdâfa’ası belinden sıkı sıkı yakalayub hasımını kaldırmak ya’nî arka çapraza alubiktizâsına göre hareket itmek ve sonra başını kurtarmaktır. Türk gleşindedahî bu oyun ekseriyetle vâki’ olur. Fakat müdâfa’asışirâzelerinden kösteklemek ve çelme yahud tırpan ile yandan düşürmek sûretiyle olur.

(Tour de tete) frankler adi boyunduruklara bu nâmıviriyorlar. Hasma derhâl arkasını dnb iki eller ile omuz başı hazâsından hasımın başını karayub sonra diz kdkten sonra omuzdan “kavak” atmaktadır. Bu oyun Türk güleşinde ekseriya vâki’ olur. Kemânede oturan zâtî ezmek isteyince üzerine çöker orman altındaki pehlivan hasımının başını omuz üzerinden yakalayub kavak atar, ki mukâbeleiktizâsındastndeki altındakini sarmaya alarak elleriyle de ensesine dayanmak suretiyle kurtulabilir. Frenkler bu oyuna karşı eller ile başını kurtarmak vücûdu ileri sürerek mâni’ olmak suretiyle hareket idiyorlar. Eğer bu hareketi icrâ zamanı geçmiş ise taklak atub köprü vaz’iyeti alıyor ve o sretleyenilmiş sayılmıyor. (Bundan iki sene evvel meşhûr Marsilyalı PolPones Rus pehlivan şehîri (Pitlasiniski)yi bu suretle boğmuş ve yenemediği hâlde ağzından kan gelen Rus pehlivanın “pes” dimesi üzerine cihân pehlivanı i’lân olunmuş idi.)

(Tour de bras kol oyunu). Bu oyun ancak karnakgüleşinde diz çökerek çevirmek suretiyle yere yatırmakdan'ibâretidir. Bizim güleşde sarmaya tutulmuş olan zât ayaklarından sarmayı kurtardıktan sonra hasmının kolunu sık sıkıya tutub silmekle sırtından atarki buna “kılçık” dırlar ve (tours de bras)nın yerde icrâ olunan son harekâtından başka bir şey değildir. Buna mukâbeleiçün Frenk güleşindevücûdu ileri atub ayaklarla dayanmak ve hasmın omuzunda vücûdınıkurtarmaktır.

[489] (Brasroule) kolu sıkı sıkı yakalayub hasmı yuvarlamaktır. Arka çapraz yapılır ki çapraza alınan zât kendisini arkadan kucaklayan pehlivanın kolunu dirseğinden yukarı koluyla zabtidüb savurmakla yandan yere yatırmakdan'ibâretidir.

Bu oyun Türk güleşinde hiç vâki' olamaz. Çünkü yağlı vücûd ile kolu bu suretle zabtidecek hiçbir kuvvet tasavvur olunamaz. Andan ma'dâ biz de ayaklarla çelme ve tırpan atmak mümkün olduğu cihetler bu oyun bizim usule göre 'abes olurdu.

Buna mukâbeleiçün omuzdan atacak olan hazm diz çökdüğü (resim Yanya Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi Tabîb-i hâziksa'âdetlü Doktor Mustafa Efendi Hazretleri S.E. Le DrMoustafaInspecteurSanitaire de Yanina) zaman 'ayniyle diz çöküb bir ayağını ileriye dayayubmâni'olmaktır.

İşte frenklerceGreco-romaine diye ma'rûf olangüleşin başlıca oyunları şu zikritdiklerimizden'ibâretidir.

Doktor Rıza Tevfik

[490]

Şehremânet-i Celîlesi'ndeMüteşekkîl “ Hıfzı'sıhha Komisyonu” Erkân-ı Kirâmı

Şehremâneti Devletlü Rıdvan Paşa Hazretleri Re'is-i Evvel

Tabîbsa'âdetlü Salih Paşa Hazretleri Re'is-i Sâni

Tabîbsa'âdetlü İlyas Paşa Hazretleri A'zâ

Tabîbsa'âdetlü Feyz Paşa Hazretleri A'zâ

Resim(Hüdâvendigâr Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi sa'âdetlü Doktor Şerefeddin Efendi. Mr

Le DrCherefeddin.InspecteurSanitaire de Brousse. Asârı: Ev hekimi, ma'den suları

vesâ'ire)

Tabîbsa'âdetlü Nafiz Paşa Hazretleri A'zâ

Tabîbsa'âdetlüHarasancı Efendi Hazretleri A'zâ

Tabîbsa'âdetlüNikolaki Paşa Hazretleri A'zâ

Tabîbsa'âdetlüZanbako Paşa Hazretleri A'zâ

Mösyö İstekoli		A'zâ
İzzetlüNa'um Efendi		A'zâ
Tabîbsa'âdetlü Ömer Paşa Hazretleri	Hey'et-i Sıhhiye	Müfettiş
Tabîbsa'âdetlü Rasim Paşa Hazretleri		Müfettiş
Tabîbsa'âdetlü Hayreddin Paşa Hazretleri		Müfettiş

[491]

Tabîbsa'âdetlüFano Paşa Hazretleri	Müfettiş
Tabîbsa'âdetlü Mustafa Hazretleri	Müfettiş
Tabîbİzzetlü Zeki Paşa Hazretleri	Müfettiş
Tabîbref'atlüEs'âd Bey Hazretleri	Müfettiş
Tabîbfütüvvetlü Nazım Efendi Hazretleri	Müfettiş

--

Birinci Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi:

Binbaşı ref'atlü Abidin Bey Re'is

Resim(Adana Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi 'izzetlü Doktor Eşrâf Süleyman Efendi.

Mr Le Dr. EchrefSuleyman. InspecteurSanitaird'Adana.)

Mülkiyeden izzetlü Asım Efendi
Mülkiyeden ref'atlü Ali Minhac Efendi
Mülkiyeden ref'atlü İsmail Efendi
Mülkiyeden ref'atlü İbrahim Efendi
Binbaşı ref'atlü Nazif Efendi

İkinci Dâi're-i Hey'et-i Sıhhiyesi

[492]

Mülkiyeden Mehmed Faruk Efendi
Mülkiyeden Şemseddin Efendi
Mülkiyeden İbrahim Efendi
Mülkiyeden Nesim Efendi

.....

Üçüncü Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi:

Mirliva sa'âdetlü Süleyman Paşa Re'is
Kâ'imakâmizzetlü Süleyman Bey
Mülkiye'den izzetlü Cemal Bey

Mülkiye'den izzetlüNeş'et Bey
Mülkiye'den ref'atlüSubhi Efendi
Mülkiye'den ref'etlü Şevket Efendi

Dördüncü Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi:

Mirliva izzetlü Vahan Bey Efendi Re'is
Kolağası fütüvvetlü Nuri Efendi
Kolağası fütüvvetlüMehmed Ali Efendi
Mülkiyeden ref'atlü Sami Efendi
Mülkiyeden ref'atlü Petro Efendi

....

Beşinci Da'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden izzetlü İzzet Bey Re'is
Mülkiyeden ref'atlüMehmed Ali
Mülkiyeden ref'atlüEmcedEfendi

[493]

Altıncı Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi:

Binbaşı ref'atlü Abidin Bey Re'is
Mülkiyeden izzetli Remzi Bey
Mülkiyeden ref'atlü Hikmet Bey
Mülkiyeden ref'arlü İsmail Bey
Mülkiyeden ref'atlüSamoil Efendi
Mülkiyeden Mösyö Ferid
Papa Kasti Efendi

Yedinci Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden ref'atlüRe'fet Hüsameddin Re'is
Mülkiyeden ref'atlüFransuva Efendi
Mülkiyeden Zoğrafos Efendi

....

Sekizinci Dâ'ire-i Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden sa'adetlü Hafız Nuri Bey Re'is
Mülkiyeden ref'atlü Lütü Akif Efendi

Mülkiyeden ref'atlü Aleksi Efendi
Mülkiyeden ref'atlüKapril Efendi

Dokuzuncu Dâ'ireHey'et-i Sıhhiyesi:

Mirliva sa'âdetlüİstirati Paşa Re'is
Mirliva sa'âdetlüTodoraki Bey
Kolağası fütüvvetlüNikolaki Efendi
Kolağası fütüvvetlüNikolaki Efendi

[494]

Kolağası fütüvvetlüMenahim Efendi
Mülkiyeden İzzetlü Tahir Efendi

...

Onuncu Dâ'ireHey'et-i Sıhhiyesi

Kolağası ref'atlü Fehim Efendi Re'is
Mülkiyeden ref'atlü Mustafa Efendi
Mülkiyeden ref'atlü Zeki Emin Efendi
Mülkiyeden ref'atlüCevad Efendi
Bendelerin umûr-ı sıhhiyesine me'mûr:
Mülkiyeden ref'atlü Cemil Efendi
Kağıdhâne ve civârınınumûr-ı sıhhiyesine me'mûr:
Mülkiyeden İzzetlü Hasan Şa'ban Efendi

Altıncı Dâ'irede 'Umûmhânelereme'mûretıbbâ:

AhmedReceb Efendi
Ayvazyan Efendi
Yovanidis Efendi
Abidin Efendi
Anastasyos Efendi
Ka'imakam Celal Muhtar Bey Müfettiş
Gilâidis Efendi Müfettiş
Fuad Bey
İhsan Bey

[495]

Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye

Şimdiki hâlde meclis-i umûr-ı sıhhiye hâriciye sıhhiye nâzırı devletlü Ahmed Tevfik Paşa Hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde olmak üzere re'is-i sâniâtüfetlü Ahmed Midhat Efendi Hazretleriyle a'zâ sıfatını hâ'iz olmak üzere karantinalar müfettiş-i 'umûmîsi Doktor Koçoni Efendi Hazretleri ve muhâsebecilik vazîfesini de îfâ iden Hacı Hurşid Efendi hazretleri ve karantinalar başı kâtibi ve sicil-i ahvâl müdürü Hacı Ragıp Bey ve Namık ve Said ve Arif ve Doktor Lütfi Bey Efendilerden Fransızca meclis kâtibi İsitapoviç Efendi'den mürekkebdir.

Meclis-i Mezkûre Devâm İden Düvel-i Ecnebiye Me'mûrîni

Almanya Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Moretman
İngiltere Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Kalamav
Avusturya Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Hakel
İtalya Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Jeri
İspanya Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Gabuci
Amerika Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Javiçano
İran Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Panayut Bey
İsveç ve Norveç Sefir Vekîli.....	Mösyö Kara Dolem
Belçika Sefir Vekîli.....	Mösyö Hopes
Rusya Sefir Vekîli.....	Mösyö Karakanoski
Fransa Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Dolakor
Flemenk Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö İstekoli
Yunan Sefir Vekîli.....	Doktor Mösyö Vafyadis

Meclis-i Tıbbiye- Mülkiye

Elyevm Feri sa'âdetlü Ferdinand Paşa Hazretlerinin riyâseti altındadır.

A'zâ: Mirlivâsa'âdetlü Zuirus Paşa

[496]

Mirlivâsa'âdetlü Hayreddin Paşa

Mirlivâsa'âdetlü Mazhar Paşa

Mirlivâsa'âdetlü İbrahim Paşa

Mirlivâsa'âdetlü Pavlaki Paşa

Mirlivâsa‘âdetlü Besim Ömer Paşa
MirlivâAristidi Bey Efendi
KaimakamEs‘ad Bey
Binbaşı VasilNaom Bey
Binbaşı Ali Rıza Bey
Etıbbâ-yı Mülkiye’den Fuad Süreyya Paşa
Etıbbâ-yı Mülkiye’den Rıza Tefvîk Bey

Meclis-i Sıhhiye-i ‘Umûmiye

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi’nin taht-ı riyâsetindeolubriyâset-i sânilîğiniMekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne nâzırı Ferik Rıza Paşa Hazretleri îfâitmekdedir.

A‘zâ: Ferik sa‘âdetlü Nafiz Paşa Hazretleri

Ferik sa‘âdetlü Cemil Paşa Hazretleri

Ferik sa‘âdetlü Ferdinand Paşa Hazretleri

Ferik sa‘âdetlü Salim Paşa Hazretleri

Mirliva Mahmud Paşa

Mirliva Zuirus Paşa

Mirliva Mahmud Paşa

Mirliva Hayreddin Paşa

Mirliva Mazhar Paşa

Mirliva Pavlaki Paşa

Mirliva İbrahim Lutfî Paşa

Mirliva Besim Ömer Paşa

Mirliva Aristidi Bey Efendi

[497] Etıbbâ-yı Mülkiye’den Fuad Süreyya be. Vazîfekitâbetiref‘atlı Sami bey îfâitmekdedir.

Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i ‘Umûmiyeye Merbut Hıfzu’s-Sıhha Müfettişleri

Ser Müfettiş Ferik	Rasim Paşa Hazretleri	-
Müfettiş Mirlivâ	Osman Paşa	Birinci Dâ’ireyeme’mûr
Müfettiş Miralay	TevfîkVacid Bey Efendi İkinci	İkinci Dâ’ireyeme’mûr
Müfettiş Mülkiye’den	Sürur Hilmi Bey	Üçüncü Dâ’ireyeme’mûr

Müfettiş Miralay	Vahan Bey Efendi	Dördüncü Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Kolağası	Halid Şazi Bey	Beşinci Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Kaimakam	Raşid Paşa	Altıncı Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Mirliva	Halim Paşa	Yedinci Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Miralay	Cemal Bey Efendi	Sekizinci Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Miralay	İzzet Bey Efendi	Dokuzuncu Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Kolağası	Hayreddin Bey	Onuncu Dâ'ireyeme'mûr
Müfettiş Baytar Kaimakâm	Hüsnü Bey	Dersa'âdet ve bilâd-ı selase baytar müfettişi
Müfettiş Miralay	Haydar Bey Efendi	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Mirliva	Hamdi Paşa	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kaimakam	Arif Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kaimakam	Şükrü Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kaimakam	Zühdü Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Binbaşı	Ali Bey	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Müfettiş Kolağası	Mustafa Efendi	Galata tahlîlât icrasına me'mûr
Mülkiyeden	Nuri Bey	ZahîreMu'âyesineme'mûr
Mülkiyeden	Arif Bey	ZahîreMu'âyesineme'mûr
Mülkiyeden	Tahir Bey	EczahâneLerinküşâd ve sed ve bendine me'mûr.

[498]

Vilâyât-ı Şâhâne Belediyelerine me'mûretıbbâ-yı Mülkiye
Hüdâvendigâr Vilâyeti

Şerefeddin Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
BedrosAgobVangiyân Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Rıza Tevfik Efendi	Tâbîb-i Sâni	
Petro Savayidis Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Evveli	
Mehmed Mustafa Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Sâni	

İstefanMelkeset Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Sâlisi	
SergezArtinŞehirliyan Efendi	GurebâHastahâneTabîb-i Râbî'i	
Marko Kemal Efendi	Gemlik Tabîbi	Merkez Vilâyeti Mülhak Kazalar
AgopZerikyan Efendi	PazarköyTabîbi	
Salim Mehmed Efendi	MihaliçTabîbi	
Karabet İkna Efendi	Mudanya Tabîbi	
Niyazi Osman Efendi	KirmastıTabîbi	
Ca'fer Hüseyin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
AgopAstor Efendi	SöğüdTabîbi	Ertuğrul
Andon Efendi	İnegölüTabîbi	
ArtinKirkorTorikyan	Yenişehir Tabîbi	
Salih Yusuf Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
İmadeddin Naim Efendi	Eskişehir Tabîbi	Kütahya
Osman Ali Efendi	GedüsTabîbi	
Mihrân Efendi	Uşak Tabîbi	
Galib Salih Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
KozmaSefâ'il Efendi	Bolvadin Tabîbi	Karahisar
AgobOhannes İspençiyarin Efendi	Sandıklı	
Mağardıç Karabet Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Karesi
Yorgi Yani Partinyadi Efendi	Ayvalık Tabîbi	
AşilEkilayidis Efendi	Burhaniye Tabîbi	
Armanak Karabet Çolakyan Efendi	EdremidTabîbi	
Dimitri Yorgiyadi Efendi	Erdek Tabîbi	Karesi
Ali Niyazi Efendi	Bandırma Tabîbi	
Nafiz Ahmed Efendi	Gönen Tabîbi	
GavrilHarelambo Efendi	Sındırgı Tabîbi	

[499]Konya Vilâyeti

Mehmed Yahya Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Sava Nikola Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Nikola Peraskivayidis Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Apostolaki Efendi	Akşehir Belediye Tabîbi	
PraventSokyas Efendi	Yenişehir Tabîbi	

KaraginManok Efendi	İlgın Tabîbi	Merkeze mülhak Kazalar
Mustafa Mehmed Efendi	Karaman Tabîbi	
İstavriBedos Efendi	Ereğli Tabîbi	
Agob Mikail Efendi	Karapınar Tabîbi	
MarkoKiryanos Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Niğde
NersesKirkor Efendi	Nevşehir Tabîbi	
Agob Servet Efendi	ÜrgüTabîbi	
Arif Mehmed Efendi	Aksaray Tabîbi	
KiryakoMihailidi Efendi	Bor Tabîbi	Burdur
Halil Hüsnü Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
MayerŞuetman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Hamidabâd
ArtinRopen Efendi	Uluborlu Tabîbi	
Abdülvahab Kadri Efendi	Eğirdir Tabîbi	
EstefanMarko Polo Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Antalya
Ömer Mehmed Efendi	Elmalı Belediye Tabîbi	
Yorgi Maranga Efendi	Alâ'ieTabîbi	
İsmail Hakkı Efendi	Akseki Tabîbi	

Ankara Vilâyeti

Mustafa Hilmi Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Vasilaki Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
YakubTomaTabîbi	Merkez HastahânesiTabîbi	
Ömer Faruk Efendi	Beypazarı Tabîbi	Merkeze mülhak kazalar
Zarif Naim Efendi	Sivrihisar Tabibi	
Şakir Abdah Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Ömer Faruk Efendi	Keskin Tabîbi	Kırşehir
[500]Salih Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Çorum
KostantinMoridis Efendi	Sungurlu Tabîbi	
İbrahim Nazif Efendi	Belediye ve HastahâneTabîbi	Kayseri
DikranSimon Efendi	Tabîb-i Sâni	
Kigorok Karabet Efendi	Develi Sâni	
Hasan Fahri Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Yozgad

Aydın Vilâyeti

Mehmed Ali Efendi	Sihhiye Mufettişi	Merkez Vilâyet
Abdurrahman Nureddin Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	
Hasan Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sâîsi	
Mustafa Efendi	GurebâHastahânesiTabîb-i Evveli	
Feyzullah Hasib Efendi	Kuşadası Belediye Tabîbi	Merkeze mülhak kazası
Yorgi Lambos Efendi	Çeşme Adası Belediye Tabîbi	
DanıvanYako Efendi	Tire Belediye Tabîbi	
İsak Oram Efendi	Ödemiş Belediye Tabîbi	
TelmakKarnik Efendi	Foçtin Belediye Tabîbi	
Tomaktas Efendi	Bayındır Belediye Tabîbi	
Kiryako Efendi	Menemen Belediye Tabîbi	
Kamil Emrullah Efendi	Bergama Belediye Tabîbi	
Mehmed Hüsnü Efendi	Merkez Tabîbi	Magnisa
Ziya Efendi	Kasaba BelediyeTabîbi	
Mehmed Efendi	Alaşehir Belediye Tabîbi	
Mustafa Nazmi Efendi	Kula Belediye Tabîbi	
Hüsameddin Ömer Efendi	Akhisar Belediye Tabîbi	
İstilordan Efendi	Timurcu Belediye Tabîbi	
İsmail Hakkı Efendi	Kırkağaç Belediye Tabîbi	
İzzet Ahmed Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Aydın
Cemal Hüsnü Efendi	Nazilli Belediye Tabîbi	
İsakElbağlı Efendi	Bozdoğan Belediye Tabîbi	
Anağnohati Efendi	Karacasu Belediye Tabîbi	
MihranBoyacıyan Efendi	Söke Belediye Tabîbi	
[501]İraklıAndonyadi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Menteşe
VasilKiryako Efendi	Mekri Belediye Tabîbi	
İlya Nesim Efendi	Milas Belediye Tabîbi	
İsmail Hasan Efendi	Bodrum HabshâneTabîbi	
Panço Nikola Efendi	Keviçgez	
Nikola Yorgi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Denizli
Nimerleon Paskal Efendi	Tavas Belediye Tabîbi	
Ramazan Tevfik Efendi	Buldan Belediye Tabîbi	
Fahreddin Salih Efendi	Saray Belediye Tabîbi	

İstavriDanoplu Efendi	Çal Belediye Tabîbi	
Hasan Şevki Re'fet Efendi	Nif Belediye Tabîbi	

Adana Vilâyeti

Eşref Süleyman Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Abdurrahman Veli Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Misak Karabet Vanilyan Efendi	Hamidiye Tâbibi	Merkeze mülhak kaza
Cemal Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Mersin
Ali Halil Efendi	Tarsus Belediye Tabîbi	
Misak Vanilyan Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Cebel-i Bereket
AntranikKeresteciyan Efendi	Payas Belediye Tabîbi	
Nazif Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kozan
Dimitri Dilaveridi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	İçil

Kastamonu Vilâyeti

Abdurrauf Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyeti
Mukabbil Salih Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Nikola Kiryako Efendi	Hastahânetabîbi	
Hüseyin Ali Efendi	İnebolu Belediye Tabîbi	Merkeze mülhak kaza
Artin Karabet Efendi	Zağferanbolu Belediye Tabîbi	
Ahmed Muhtar Efendi	ZağferanboluHastahânesiTabîbi	
Hristofiyani Efendi	Taşköprü Tabîbi	
KigorkFilibos Efendi	Tosya Tabîbi	
Kalkuset Efendi		

[502]

Nuri Ömer Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Bolu
Karabet Tomasyan Efendi	Bartın Belediye Tabîbi	
KirgorOhannesHaronyan Efendi	Zonguldak Belediye Tabîbi	
Fenkuvi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kangrı
Hakkı İsmail Efendi	Çerkes Belediye Tabîbi	
Hüseyin Kami Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Sinob

Sivas Vilâyeti

MehmedReşad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	

MahmudMehmed Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	Merkez Vilâyet
ArtinŞirniyân Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sâni	
İbrahim Şazi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Amasya
TodorakiGavrilidi Efendi	Merzifon Belediye Tabîbi	
Mü'eyyizNücûr Efendi	Havza Belediye Tabîbi	
SafvetMes'ûd Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Karahisar-ı Şarki
TodorakiPetropolo Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Tokad

Diyarbakir Vilâyeti

YorkiTapinos Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyeti
Bahaeddin Ahmed Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
ConkiyanosOhannes Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Ergani

Bitlis Vilâyeti

Mehmed Cemal Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet
Dimitri Saridis Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Muş

Erzurum Vilâyeti

Şerif Yusuf Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
İstil Nikola Efendi	Bayburd	Merkeze mülhak kazâ

Ma'mûretü'l Aziz Vilâyeti

Ali Murtaza Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
[503]AzizAhmed Efendi	Eğin Belediye Tabîbi	Vilâyete mülhak kaza
Mustafa Şükrü Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Malatya

Van Vilâyeti

Fethi Tahsin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet

Trabzon Vilâyeti

Abdülkerim Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Zeki Ziya Efendi	Merkez Tabîbi	
Tanaş Hacı Foti Efendi	Ordu Belediye Tabîbi	Merkeze mülhak kazâ
Kâmil Mehmed Efendi	Giresun Belediye Tabîbi	
TodoriMihal Efendi	Tirebolu Belediye Tabîbi	
Tevfik Ali Efenfi	Merkez Belediye Tabîbi	Canik
İştepan Toros Efendi	Bafra Belediye Tabîbi	
HarelambosGrigoriyadis Efendi	Çeharşanba Belediye Tabîbi	
Habib Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Lazistan
Yorgi Nikola Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Gümüşhane

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd

Voçinove Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
İsperokoreVokirus Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Yanko Fesnaki Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Sakız
Hacı Hüseyin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Limni

Edirne Vilâyeti

AristidiBondas Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Cemal Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	
Ata Hayrullah Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sâni	
Josef Zağaski Efendi	Cisr-i Mustafa Paşa Kazası Belediye Tabîbi	Merkeze mülhâk kazâ
KigorakOseb Efendi	Kırca Ali Kazası Belediye Tabîbi	
KarnikAgob Efendi	Cesrargine Kazası Belediye Tabîbi	
Aram Efendi	Ortaköy Kazası Belediye Tabîbi	

[504]

KostiSimon Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Gümölcine
Minas Agob Efendi	Sultan Yeri Kazası Belediye Tabîbi	

Yahya Efendi	İskeçe Belediye Tabîbi	
Sadık Hüseyin Efendi	Eğridere Belediye Tabîbi	
LeonKigorak Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Kırk Kilise
MarkoMişon Efendi	Lüleburgos Belediye Tabîbi	
NubarAgob Efendi	Vize Belediye Tabîbi	
Ahmed Tevfik Efendi	Midye Belediye Tabîbi	
Aleksandır Efendi	Baba-yı Atik Belediye Tabîbi	
Rıza Hüsameddin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Dedeagaç
İbrahim Toma Efendi	Sufulu Kazası Belediye Tabîbi	
Mustafa Halil Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Tekfûrdağı
ErmenakKigorak Efendi	Ma'alkara Kazası Belediye Tabîbi	
LionidasPolinaki Efendi	Çorlu Kazası Belediye Tabîbi	
PedrosKasbar Efendi	Hayrabolu Kazası Belediye Tabîbi	
Nuri Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Gelibolu
Moses Karabet Efendi	Keşan Kazası Belediye Tabîbi	
Yanko Lefter Efendi	Merefte Kazası Belediye Tabîbi	

Selanik Vilâyeti

Rıza Servet Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Tevfik Timur Efendi	Merkez Tabîb-i Evveli	
Yusuf Ziya Efendi	Merkez Tabîb-i Sânisî	
Ahmed Tevfik Efendi	Merkez Tabîb-i Sâlisî	
Kamil Mazhar Efendi	Kimyager	
Aronİsak Efendi	Karaferye Kazası Belediye Tabîbi	Merkeze Mülhak Kazâ
Mehmed Abdurrahman Efendi	Yenice-i Vardar Belediye Tabîbi	
Nişan Karabet Efendi	LangazaKazâsı Belediye Tabîbi	
Ali Osman Efendi	Avrathisar Kazası Belediye Tabîbi	
Abdullah Şükrü Efendi	Doyran Kazası Belediye	

	Tabîbi	
Parsih Soyan Efendi	İstrumça Kazası Belediye Tabîbi	
NikoliMihal Efendi	Tikveş Kazası Belediye Tabîbi	
Pancomaşo Efendi	Köprülü Kazası Belediye Tabîbi	

[505]

Aram Boşnakyan Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
İstavriEstefâni Efendi	Petriç Kazası Belediye Tabîbi	Siroz
Karabet Bedros Efendi	Timurhisâr Belediye Tabîbi	
AgobPapasyan Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
PirbongoFeski Efendi	Kavala Kazası Belediye Tabîbi	
Mehmed Lütî Efendi	Previşte Belediye Tabîbi	Drama

Kosova Vilâyeti

Kamil Efendi	Sıhhiye Müfettişi	
MahmudCelaeddin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet
Ahmed Arif Efendi	İştib	
Yüzbaşı Nail Efendi(Vekîl)	Karatova	Merkeze Mülhak Kazâ
AvramBedos Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Priştine
Nesim Harun Karidi	Merkez Belediye Tabîbi	Yenizpazar
Abdûlbaki Hüseyin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Mustafa Hilmi Efendi	Kalkandelen Kazası Belediye Tabîbi	Prezrin

Yanya Vilâyeti

Mustafa Bey Efendi Hazretleri	Sıhhiye Müfettişi	
Tal'at Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Merkez Vilâyet
MihrânKigorak Efendi	Filat	Merkeze Mülhak Kazâ
Hüsameddin Ferhâd Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Ergeri
Hasan Süleyman Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Preveze
Ali Haydar Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Berat

İşkodra Vilâyeti

Besim Freahi Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Tahir Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Naki Ata Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Draç
KerupeAgob Efendi	Tiran Kazası Belediye Tabîbi	
Mustafa Ahmed Efendi	Kuvaye Kazası Belediye Tabîbi	

[506] Manastır Vilâyeti

Fuad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilayet
Mehmed Şakir Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Muhsin Rasim Efendi	Pirlepe Kazası Belediye Tabîbi	Merkeze Mülhak Kazâ
Küsref Karabet Efendi	Filorine Kazası Belediye Tabîbi	
Nikola Dimitri Efendi	Kırçova Kazası Belediye Tabîbi	
Asım Abdi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Serifçe
Yani Yarakov Efendi	Kozana Kazası Belediye Tabîbi	
HüsniNimetullah Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	İlbasan
SimonAnastaş Efendi	Kesriye Kazası Belediye Tabîbi	Göriçe

Mekke-i Mükerrremeİmâreti

İsmail Servet Efendi	Merkez Belediye ve HastahânesiTabîb-i Evveli	Merkez
Osman İsmail Efendi	Merkez Belediye ve HastahânesiTabîb-i Sânîsi	

Medine-i Münevvere:

Mehmed Emin Efendi	Belediye ve HastahâneTabîbi	

Yemen Vilâyeti

İsmail İbrahim Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet

Basra Vilâyeti

Kerim Abdülehad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
	Merkez Belediye Tabîbi	
	Ve TelkîhhâneMüdîri	

Bağdad Vilâyeti

İzzetlüAhmed Abdullah Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Halis Asım Efendi	Birinci Dâ'ire-i Belediye Tâbîbi	
Nizameddin Efendi	İkinci Dâ'ire-i Belediye Tabîbi	

Musul Vilâyeti

PolGarisye	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet

[507]

Haleb Vilâyeti

İzzetlüAhmedFuad Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Ahmed Afif Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
YeşvamenteşKohen Efendi	Merkez Belediye Tâbîbi	Urfa

Mar'aş Sancağı

Talib Kasım Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Mar'aş

Suriye Vilâyeti

Su'ad Bey Efendi	Sıhhiye Müfettişi	Merkez Vilâyet
Antuvan Huri Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Evveli	
Salih Abdurrahman Efendi	Merkez Belediye Tabîb-i Sânisî	
Tevfik Efendi	Merkez Belediye HastahânesiTabîbi	
Tamer Bestani Efendi	Vadiü'l Acem	Vilâyete Mülhak Kazâ
Arif Rüstem Efendi	Duma	
Faik Harem Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	

Haşım Atıf Efendi	Humus Kazası Belediye Tabîbi	Hama

Beyrut Vilâyeti

Saib Hüsnü Efendi	Sıhhiye Müftüşi	Merkez Vilâyet
Halil Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Mustafa Ali Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Akka
Nişan Serupe Efendi	Safad Belediye Tabîbi	
Halil Hayk Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Trablusşam
Bünyamin İsak Efendi	Cile Kazası Belediye Tabîbi	Lazkiye
MatyosKiyorak Efendi	Cenin Kazası Belediye Tabîbi	
Muharrem Halil Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	Nablus

Trablusgarb Vilâyeti

[508]

Resmi Tahsin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	
Alber Efendi	Merkez Belediye Tabîbi	

İzmid Sancağı

Mehmed Mustafa Efendi	Merkez Belediye Tabîbi
Kiryako Yani Efendi	Karamürsel Kazası Belediye Tabîbi
VartanasKirkor Efendi	Geyve Kazası Belediye Tabîbi

Kal'a-i Sultaniye Sancağı

Petro Papadoplo Efendi	Merkez Belediye Tabîbi
İstavriYovanidi Efendi	Biğa Kazası Belediye Tabîbi
PanayutEkesnofon Efendi	Ezine Kazası Belediye Tabîbi
DimestenPoliheron Efendi	Ayvacak Kazası Belediye Tabîbi

Çatalca Sancağı

Hermezyadi Efendi	Merkez Belediye Tabîbi
HanriEyvaf Efendi	Büyük Çekmece Kazası Belediye Tabîbi

Kudüs-i Şerîf Sancağı

ErmenakArtin Efendi	Merkez Belediye Tabîbi

[509]

Dersa'âdet'delîcrâ-yıSan'at iden Müslüman Eczâcılar:

ŞehzâdebaşındaVeznecilerde Hamdi Bey: Müstahzırât-ı husûsiyesi: (Hind ve balıkyığı kapsülleri ,gloten ekmeği ve bisküvisi, ve na-iyod ve taninik, balık yağışevbiyesivesâ'ire).

Divanyolu'ndaAhmedNüzhet Bey: (Gliser ve fosfatlı sıhhat şurubu)

Divanyolu'nda Ali Süreyya bey: (Kalorider ve fosfatlı kuvvet şurubu).

Divayolu'nda Hasan Ra'uf Bey.

Bâb-ı 'Alî Caddesi'nde Ali Haydar Bey.

Bağçekapusu'ndaBeşir Kemal Bey: (Asidborikli ve basit sabun. Kefir, gloten ekmeği vesâ'ire).

Bayezid'de Mehmed Bey.

Aksaray'da Edhem Bey: (İyod ve nanilişurub, şarabvesâ'irmüstahzarât-ı tıbbiye).

Sarachâne başında Saim Bey.

Fatih'deMehmed Kazım Bey.

Unkapanı'nda Ali Galib Bey.

Beşiktaş'da Kazım Bey.

Üsküdar'da Cemal Kazım Bey.

Kadıköyü'nde Hasan Nafiz Bey.

Eczâcı Hakkı ve Ekrem Beyler tarafından “Katran Hakkı” nâmıyla pek fennî sûretde bir katran suyu istihzâr idilmiş ve her cihetle şâyân-ı tavsiye bulunmuşdur.

[510] Boş sahife

[511]Nevsâl-i Afiyet-Sâlnâme-i Tıbbi Münderecâtı

Münderecât	Sahife
İfâde	1 (elif)
Mukaddime	(b)
Cülûs ve Velâdet-i Hümâyûn Hazret-i Hilâfetpenâhî	1
Eyyâm-ı Mübâreke-i İslâmiye	2
Mart-Sanayi'-i MuhtelifeninÖmr-i Beşere Te'sîri	3
Rutûbet-Sis	4-5
Nisan-Su süzmek için en sade usûl	7
Kan Aldırma-Müşhil Alma	8-9
Mayıs-Baş Dönmesi	12
MevâsiminTe'sirâtı: İlkbahar	13-20

Çilek	21
Haziran-Bayılma	23
Tuz	24
Burun Kanaması	28
Temmuz-Saçımız kaç kıldır?	40
Güneş urması	41
Deniz hevâsı	43-46
Ağustos-Üzüm ile tedavi	47
Mevâsiminte'sirâtı :Yaz	48-57
Eylül-Nüzûl-i sekene	58
Üzüm	59
Limonatalar	61
Teşrîn-i Evvel-Hazımsızlık	63
Sovuk Almak	64
Yanma, Yanık	66
[512]Teşrîn-i Sâni,Su	67
MevâsiminTe'sirâtı: Sonbahar	68-72
Kânûn-ı Evvel-Burgulma	73
Hıfz-ı Sıhhat-ı Sıyâm: Doktor I.Ali Bey Efendi	74-79
Kânûn-ı Sâni-Çıkma, Çıkık	80
Şeker ve Şekerlemeler	81
Donma-Donuk	84
Şubat-Kırılma- Kırık	85
MevâsiminTe'sirâtı:Kış	87-91
Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne	93-125
Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMu'âyenehânesineMüdâvimMu'allimîn ve Etıbbâ	126
Mekteb-i Tıbbiye-i ŞâhâneMu'âyenehânesinde Tımarcı, Aşıcı, Kabele,	127
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne	127-134
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Mu'âyenesineMüdâvimMu'allim ve Etıbbâ	135
Cülûs-i Hümayûn-ı Pâdişâhîden Biri vukû'a Gelen Terakkiyât-ı Tıbbiye	138-154

Su bahsi	155
Ömr-i Beşer, Muntazam: M. Rıf'ât	168
MecrûhineMu'âvenet: Ferik Doktor Cemal Paşa Hazretleri	169- 191
Bakteriyoloji fenninin Lüzûm-ı Ta'mîmi: Doktor I.Ali Bey Efendi	192- 196
Fenn ve hıdmeti, manzûm, M. Rıf'ât	197
Vaktinden Evvel İhtiyarlamağa Çare	199
Çocuklarda vefiyât ve sûtine mes'elesi	200- 210
Mekteblerin gözlere te'sîri: Doktor Es'âd Bey	211- 218
Mekteblereaidkavâ'id-i sıhhiye	219
Efkâr-ı batıla-i 'avâmedâ'ir birkaç söz: Doktor Celal İsmail Bey Efendi	220- 232
İhtiyârlardatavî-ı müddet ömre müte'allikvesâya-yı sıhhiye: Doktor İhsan bey Efendi	233
Gared-i Mâlâd, hasta bakıcı:Doktor İsmail Derviş Bey	237
İlac, Manzûm: M. Rıf'ât	239
Hevâ-yı Saf	242
[513]Usûl-i teshîn	243
Öksürük	246
Zükkâm-Nezle	253
İspirto Belâsı-Dâ'ke'ûl	254- 272
Zabıta-i beden	273
Milel-i Muhtelifede Tütün Sarfiyatı	274
Târik-i 'İşret: A.Nadir Bey Efendi	276
Hacâmât-kuru boynuz	280
Memeden kesme	286
Kesret-i iğdâ	288
Çocuklarda korku	291

Neşvunemâ	293
Diş sürmesi	294
Usûl-i idâre-i lisân	295
Saç	297
Mağrukîneimdâd	306- 315
Vebâ-tâ'ûn	316- 343
Meclis-i Sıhhiye-i 'Umûmiyemukarrerâtındanba'zıları	344- 347
Şehremâneti Hıfzu's-Ishha Komisyonu mukarrerâtından:	348
Et'âmenin hazm dereceleri	357
Mevâd-ı mühime-i sıhhiye	362
Şekercilikdemevâd-ı mülevvene	365
Yalova Kaplıcası	368- 400
Muzâd-ı difteri serûmun istatistiği	401
Raks hakkında: Doktor Rıza Tevfik Bey	405- 419
Sinek-sivri sinek- eşek arısı	420
Bursa'da mantar ve peynir ile zehirlenme	426
Deniz tutmasına çare	428
İhrâc-ı mi'de	429
[514]Esir-i farâş marazaya takayyudât	431
Mevlûdü'lHumuzâlî su ile timâr	435
Meşrûbât-dondurma	437
Musîki ve te'sîrâtı	440- 453
Verem hastalığından kesret-i vefiyât	454- 465
Napoli'de verem kongresi	466
Haşerât ile veremin intikâli	468

Ebe intihâbı	470
Güleşde Türk usûlü ile Avrupa usûlü	481- 489
Şehremânetinde müteşekkil hey'et-i sıhhiye	490
Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye	495
Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye	495
Hıfz-u`s-Sıhha Müfettişleri	497
Vilâyât-ı Şâhânedetıbbâ-yı Mülkiye	498
Sâlnâme-i Tıbbî Münderecâtı	510- 514

SONUÇ

Pek çok bilimdalı aslında insanlıkla aynı yaşıdır. Bunlardan birisi tıp diğeri de tıptır. Tarih insanla birlikte başlamıştır. Fakat yazısız tarih olmadığından yaklaşık 5500 senelik bir tarihi olan yazıyla birlikte tarihten bahsediyoruz. Tıp ve tıpın tarihi de insanlık kadar eskidir. Tarih boyunca insanın fizyolojik ve psikolojik sağlığının muhafazası için insanlar kendi çabalarıyla pek çok yöntem denemiştir. Devletleşme sonrasında bu defa yöneticiler hastahaneler inşa ettirirken hekimler de hastalıklar karşısında çaresiz kalan insanların imdadına yetişebilmek için çalışmalarını devam ettirmişlerdir.

İslam tarihinde birbirinden farklı ve önemli icatlara, keşiflere imza atan hekimlerin açtığı yoldan devam eden Türkler Osmanlının son dönemlerinde modern tıbbın uzağında kalmamaya gayret göstermişlerdir. Osmanlı tarihinin en önemli dönüm noktalarından olan Tanzimat ile birlikte tıp alanında da değişiklikler olmuştur. Hatta evvelinde, II. Mahmud döneminde bu değişimin başlangıcı atılmıştır. Tıp gibi hayatî önemi olan bir alanda dünyadaki gelişmeleri takip etmenin ehemmiyetini fark eden devlet adamları bu hususta dünyayı takip edebilmenin gayretinde olmuştur. Batıdaki gelişmeler bu konuda referans noktasını teşkil ediyordu. Osmanlının son dönemlerinde bazı hekimler başarılarıyla kendisinden bahsettirmişlerdir.

Bunlardan birisi olan Besim Ömer Paşa'dır. Tıp alanındaki gelişmeleri, sağlık açısından neyin zararlı neyin faydalı olduğunu araştırmaktan ziyade bu konuda çalışan hekimlerin, araştırmacıların eserlerinden (kitap, makale vs) topladığı bilgileri Osmanlı Devleti döneminde ilk defa bir kitapta toplamıştır. “Nevsal-i Afîyet” ya da “Salname-i Tıbbî” adıyla bilim dünyasıyla buluşan bu eserden toplamda dört sayı vardır. Her sayısında gelişen bu önemli eserin ikincisini günümüz Türkçesiyle okuyucu ile buluşturmayı hedefledik. Eserde birbirinden ilginç makaleler bulunmaktadır. Bazı yazılar ve istatistikler 21. Yüzyılda tıp dünyasının uğraştığı konularda yardımcı olacak niteliktedir. Güncel bazı

konuların 120 sene evvel de tartışıldığını, çözümler arandığını da ihtiva eden bu eserin iyi bir şekilde tedkikediliğinde başka çalışmalara kıvılcım olacağı da aşıkardır. Yine bu çalışmada iyi bir hekim ve araştırmacı olan Besim Ömer Bey'in hayatı da kısaca anlatılmıştır.

İnsanlıkla yaşıt sayılabilecek tıp tarihi zamanla gelişmiştir. Farklı uygulamalarla tıptaki değişimlerin bazıları hakkında bilgiler günümüze ulaşmıştır. Farklı medeniyetler tıp alanında tecrübeleri ve araştırmalarıyla birbirlerini etkilemişlerdir. Anadolu bu konuda adeta merkez olmuştur. Pek çok keşif ve icat Anadolu coğrafyasında gerçekleşmiştir. Antik dönemden İslam devrine ve günümüze bilgi birikimi tabipler sayesinde gelişerek gelmiştir. Osmanlı döneminde özellikle Tanzimat sonrasında tıpta çağdaşlaşma için gayret edilmiştir. Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire 14 Mart 1827 Çarşamba günü Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda kurulmuş olup böylece 14 Mart tıp tarihimizde yerini almıştır.

Yine Tanzimat döneminin getirdiklerinden olan bilgilerin daha düzenli sunulması ve aktarılması amacıyla salnameler yaygınlaşırken farklı alanlarda bilgilerin istastikî olarak kayıt altına alınması sürecinde tıp salnameleri çok önemlidir.

Nevsal-i Afiyet" Besim Ömer Paşa tarafından 4 cilt halinde hazırladığı tıp salnameleridir. 1. Kitap 1899'da, 2. Kitap 1900'de, 3. Kitap 1904'de ve 4. Kitap 1906'da neşredilmiştir. Yayımlanan yıllıklarda çoğunlukla Besim ÖmerPaşa'nın makaleleri bulunmakla beraber, ilgili konulara istinaden diğer tıp adamlarında yazıları da yer almaktadır.

"Nevsâl-i Âfiyet ve Salnâme-i Tıbbî adlarıyla Besim Ömer Paşa'nın (Akalın) malî 1315-1322 (1899-1906) yıllarında dört defa çıkardığı salnâmeler Türk tıp tarihi ve sağlık kurumları için önemli bir kaynaktır. Nevsal-i Afiyet isimli eser Osmanlı Türkiye'sinde tıp tarihi alanında ortaya konulmuş ilk salnamedir.

Salname-i Tıbbî tamamen Besim Ömer Bey'in yazılarından oluşmaz. Farklı bilgi, makaleleri toplayan Besim Ömer Bey'in emeği elbette aşıkardır. Nevsal-i Afiyet'teki sırasıyla aşağıdaki -italik olarak yazdığımız- makaleler ve listeler bulunmaktadır. Ama burada şunu belirtmekte fayda görüyoruz. "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânedetedrîs olunan fûnûn" başlığı altında verilen tablodan o kadar önemli bilgiler öğrenilmektedir ki özellikle

tıp tarihi araştırmacıları açısından oldukça kıymetlidir. Bu dönemde hangi derslerin hangi hocalar tarafından okutulduğu, hocaların yardımcılarının (başka bir ifadeyle asistanlarının) kimler olduğu gibi bilgiler de yine bu tablolalarda yer almaktadır.

Nevsâl-i Âfiyet’i yayına hazırlayan Besim Ömer Paşa (Akalın), geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemlerinin önemli bir şahsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. 1862-1940 arasında yaşamış olan Besim Ömer Paşa(Akalın), hem Osmanlı Devleti’nin son döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk döneminde iz bırakmıştır. Eserleri göstermektedir ki Besim Ömer Paşa (Akalın) önemli bir bilim adamıdır.

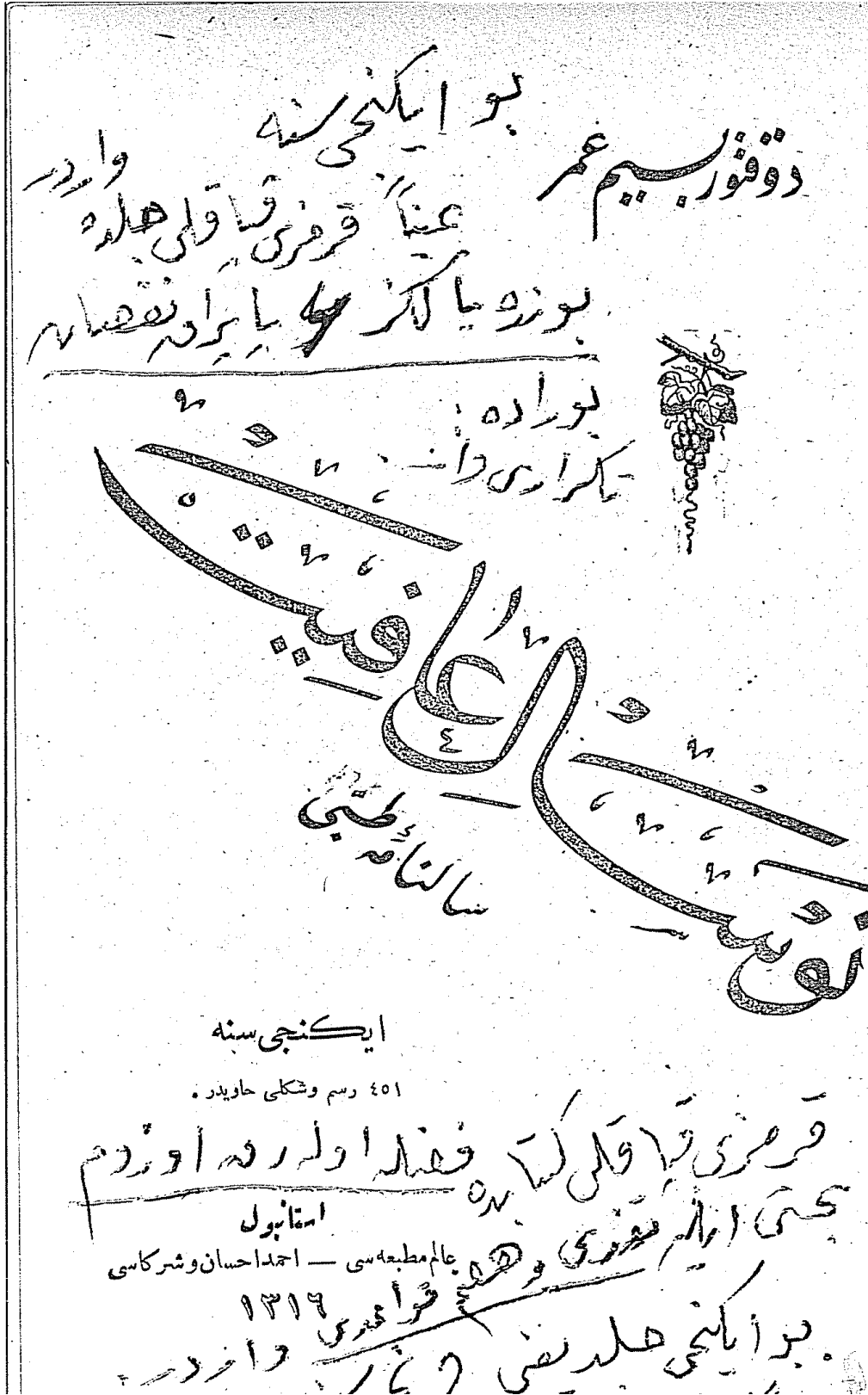

KAYNAKÇA

- AKALIN, Besim Ömer Bey, **Nevsal-i Afiyet**, 1316
- ATABAY, Mithat, “Türkiye’nin En Şanslı İnsanı Profesör Doktor Besim Ömer Bey”, <http://canakkaleaynalipazar.com> (erişim tarihi: 22.05.2019/23.25)
- AYDIN, Bilgin, “Salname”, **TDİA**, C.36, 2009.
- BAYAT, Ali Haydar, **Tıp Tarihi**, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2016.
<https://www.istabip.org.tr/14mart/2019/tarihce> (erişim:26.05.2019/14:09)
- KARARMAZ, Duygu, **Maliye, Maarif Ve Nafia Vekâletleri Salnamelerinin (1926-1927) Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonlu Metni**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Y. Lisans Tezi, 2018.
- KARATAŞ, Talat, **Sâlnâme-i HadikaVe Sâlnâme-i Ebüzzîya’nın Transliterasyonu**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2010.
- KAVAK, Mehmet, “Besim Ömer Paşa Ve Ailesinin Hususi Evrakı”, **3. Sağlık Tarihi Ve Müzeciliği Sempozyumu**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- KAZANCIGİL, Aykut, “Türkiye’de Tıp Tarihi”, **TALİD**, C.2, S.4, 2004.
- ÖDEMİŞ, Sabahattin, **Besim Ömer Paşa (1862-1940)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- ÖZTÜRK, Hülya, Nilüfer Demirsoy, “Besim Ömer Akalın’ın Üzüm İle Tedavi Adlı Eserinin Değerlendirilmesi”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C.9, S.1, 2019.
- PALALI, İlhan, “Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Olarak Önemi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.23, 2010
- PORMANN, Peter E., “Tıp”, **TDİA**, C.41, 2012.
- SARI, Nil, “Osmanlı Tıbbı”, **TDİA**, C.41, 2012.
- SEVİNÇ, Sinan, **Zümrüd ü Anka Salnamesi**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, 2013.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, **(TBMM) Albümü 1920-2010**, , C.I 1920-1950, TBMM Basın ve Halka İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.
- YALÇIN, Bektaş Murat, Mustafa Ünal, Hasan Pirdal, Yasin Selçuk, “Anadolu tıp tarihi - Bölüm I”, **Türk Aile Hek. Dergisi**, S. 20, 2016.

EKLER

Ek: 1 Nevsal-i Afiyet (Tıp Salnamesi) sayfalarından örnekler

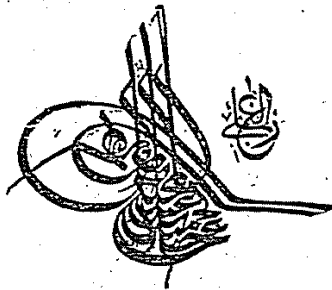

جلوس مسعدت مانوس حضرت پادشاهی

۱۱ شعبان سنہ ۱۲۹۳ ۱۹ اگستوس سنہ ۱۲۹۲

بوسنہ کی یوم مصادفی

۱۹ اگستوس ۱۳۱۶ جمعہ ایتسی

ولادت پرمیمنت حضرت خلافتیناہی

۱۶ شعبان سنہ ۱۲۵۸

بوسنہ کی یوم مصادفی

۱۶ شعبان ۱۳۱۸ بازار

غازی عنوان عالیشانک احرازی

۴ جمادی الاول سنہ ۱۲۹۴ مایس سنہ ۱۲۹۳

(۵ مایس ۱۳۱۶ جمعہ)

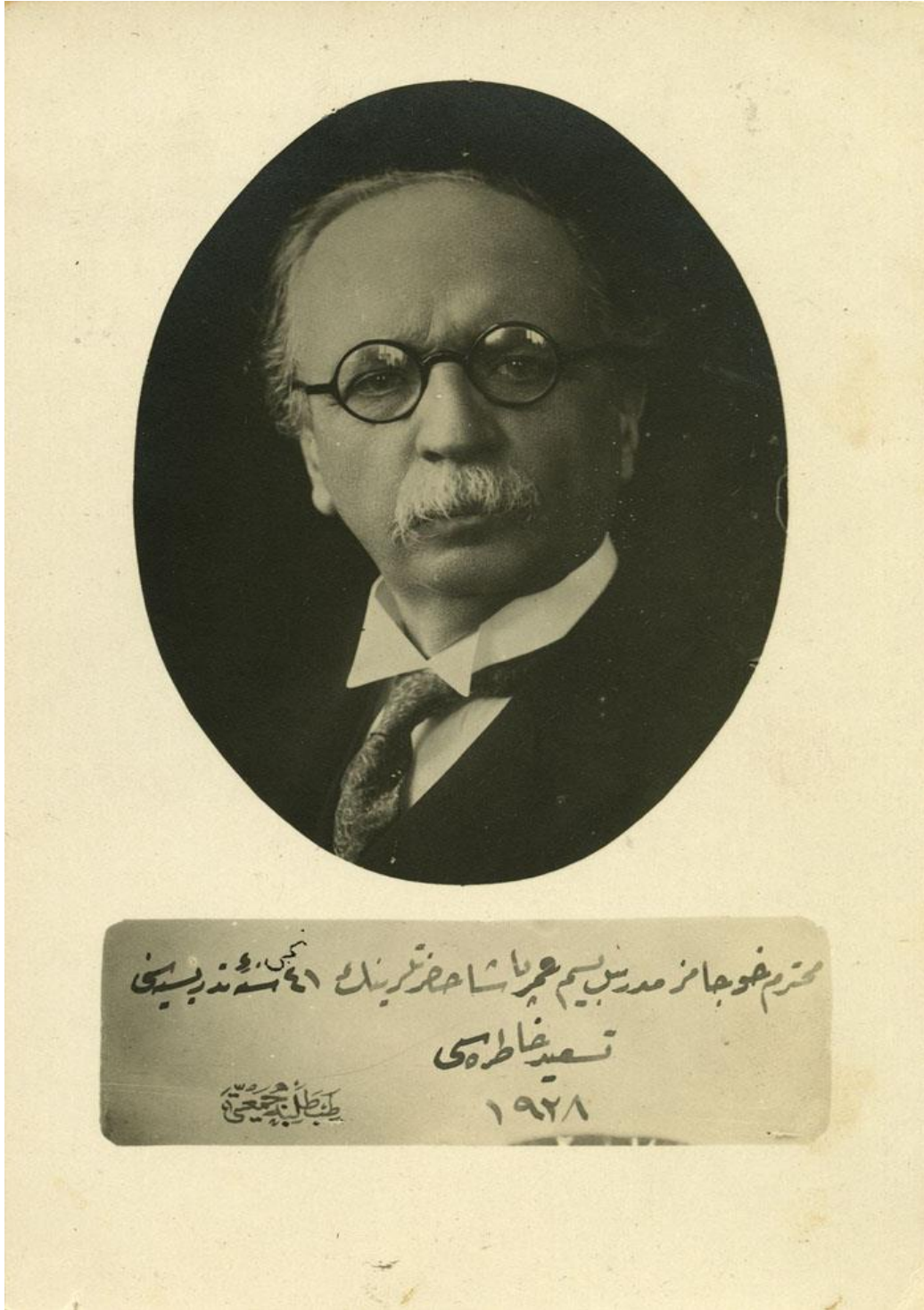
کونیا ، کندیسنی بوغمقده اولان جسمی ، عارضه‌یی قالدیرمقی اوزره
النی بویننه کتورر ، باغرمغه صاواشیر ایسه ده سسی پک سونوکدر .
آرتق مایوسانه یاصدیغنی ، قاریوله‌سی دمیرلرینی یاقالایه‌رق هوایی
صدرینه دعوت ایلمک اوزره بیپوده چبالار طورر .
« قوش پلازینی تشخیص ایچون قطعی برعلامت . وجود دکادر .
کرچه اکثر احوالده بوغازده بیاضاقلر ، بوینده کی بزلرک شیشمه‌سی ،
بولده یورطه آقنک وجودی ، علی‌الحصوص بونلرله برابر خسته‌لغک

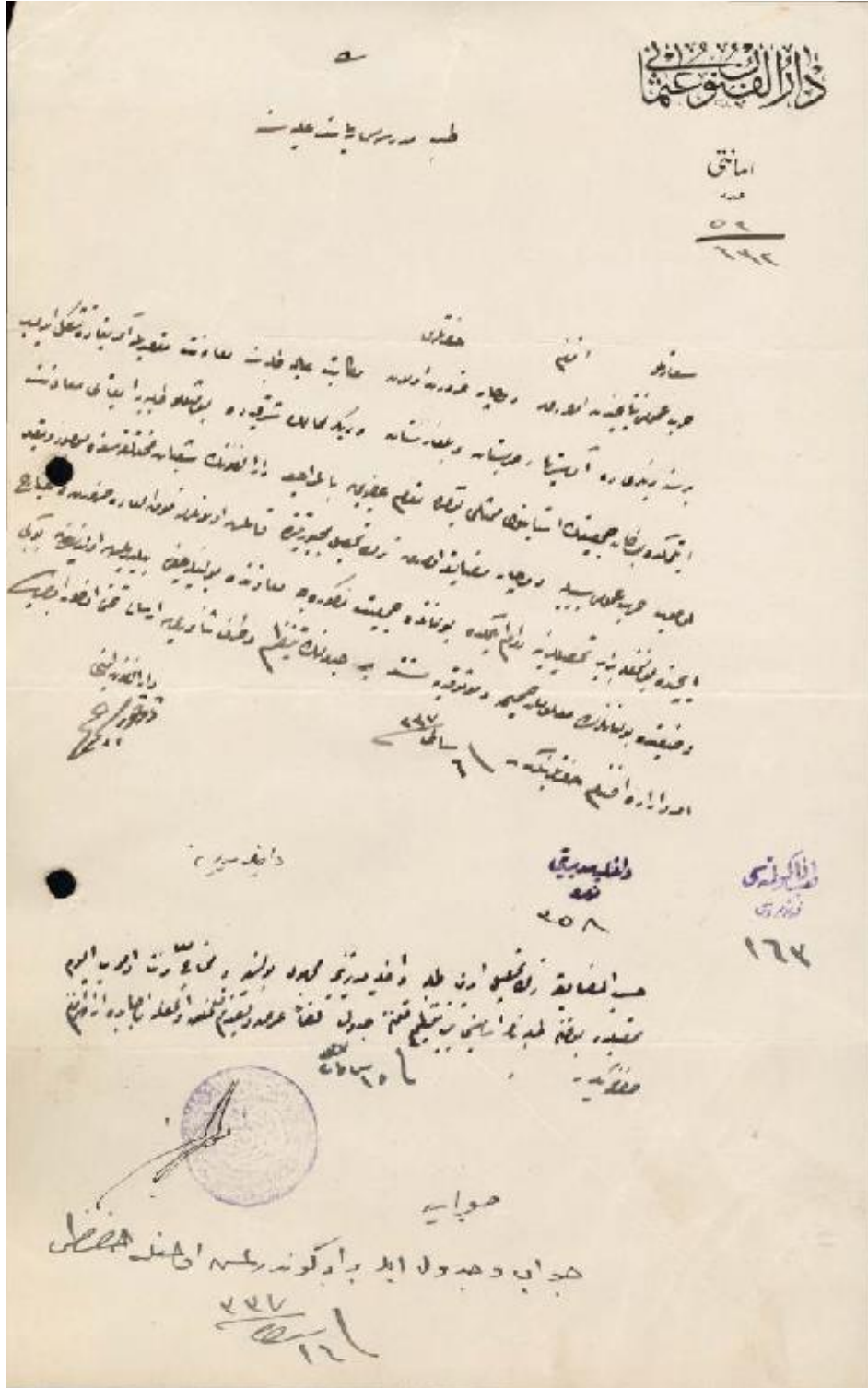
قوش پلازینه طریلان بیچاره چوچق .
« طیب اطفال » کتابدن .

کیزلی کیزلی ایلروله‌سی یعنی بوغازده دقتی جلب ایده‌جک قدر عسرت
بلعک فقدانی ، حس ایدیه‌جک درجه‌ده حرارت بدنیه‌نک عدم
تزیادی کی علامتله قوش پلازندن منبعث ایسه ده بعضاً بوعلامتله دیگر
برخسته‌لغه متعلق ، عادی برخناق اثرلری اوله‌بیلور . بناءً علیه شو
اعراضی کورر کورمن قوش پلازیدر دیمک جائز اوله‌میه‌جنی کی بونک
عکسینه‌ده بوعلتدن اثر یوقدر ظننه‌دوشمک موافق اوله‌ماز . هر حالده

Ek:2 Besim Ömer Paşa'nın 1927'deki fotoğrafı (kaynak: ataturkkitapligi.ibb.gov.tr)

Ek:3Harb-i Umumi'den sonra yardıma muhtaç talebeler için Amerika'da kurulan cemiyetin İstanbul şubesi tarafından yapılacak yardım için talebe listesinin istenilmesine dair Tıp Medresesi riyasetine gönderilen 6 Şubat 337 tarihli yazı, Daru'l-Fünun Emini Doktor Besim Ömer imzalıdır (kaynak: ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/kutuphane3)

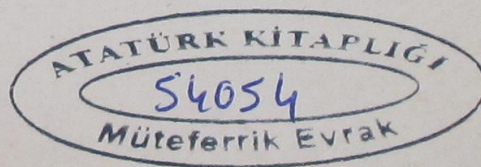

Ek: 4Besim Ömer Paşa ve eserleri hakkında biyografik fiş -1- (bu fişler İBB Atatürk Kitaplığı'nın sitesinden izinle alınmıştır.)

I	بسم عمر پاشا
15587	* نفوس معلی و لو هوک جو جفاده و ضابط
5481	* فیه و از دواج
3393	* جو جو بو یوعلک
6105	* کبر لک و لکه لکه تداپی
18261	* صو « فاده سی مصفی عزیزی خط متول »
4104	* دیکلک مصفا صنف
6306	* کوز
14756	* ملکیات و مکانات دمه توتونه
14755	* مکانات
14754	* آفونده، قیوه و جای وایرا
17976	* صحنای اصقال
17979	* صحنای از دواج
17975	* صحنای عا له
17982	* صحنای ناک
10557	* کد نکی بی
13481	* معده
20447	* ناک
22448	* اوز دیم و اوز دیم ایله تادی
19036	* شیحانلو و ضمیمه

[illegible]

٥٠٠
 Prof. Dr. General
 Besim Omer
 Akalen
 1862 - 1940
 Rukuna Fatima

II	بسم محمد یا
18264	x صوابه تادی و دلزده یا نو
	x ضعیف و وقتز موافه جو حقه ای به حب نقیبات قو و غوا
23604	x عقم و عنایت
9291	x اینو تیزم یا خود تنوم و تنوم
4877	x اصاصه ناء ^{حفظ نقیباته ای به بزار}
4314	x مو غو و له و مو غو و قدنه مو لوم
19136	x طبیب اطفال یا خود ایوبه یادگار
3431	x جو حقه آس یا خود داله لره هدیه
6992	x خه با قیبلو ^{ایلی علی}
7434	x حفظ صحت [حفظ الصحة]
22840	x بالوه قایلیجی
22656	x و-م خله ی و-له مجادله
15406	x نوسال عاصف : ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵
15407	x دار العجوه ارضا عثانه ³⁵⁷⁹
15408	x قایلیجی لر
15409	x موه - دو -
10138	x ا به لک مو غو - م و مو غو - م
13846	x ا به خنده اولو تدم
4523	x جو حقه دائی صی و اخیای تلیلات و ناسیات ³⁴³⁷

ÖZGEÇMİŞ

FOTOĞRAF

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı	TAŞDEMİR, Ekrem
Uyruğu	
Doğum tarihi ve yeri	
Medenihali	
Telefon	
Faks	
E-posta	ekremaksaray@gmail.com

EğitimDerecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise		
Üniversite		
YüksekLisans		
Doktora		

İş Deneyimi,Yıl	ÇalıştığıYer	Görev

Yabancı Dil	

Yayınlar